

სამართლის ჟურნალი

თსუ იურიდიული ფაკულტეტი

№1, 2026

სარჩევი

სულხან ონიანი

იურიდიული ენის ჩამოყალიბების ისტორიისათვის დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის მაგალითზე

ჟირონ ხუჭაძე

სამართლისა და სამართალ შემოქმედების მორალურობა ლონ ფულერისეულ ბუნებითი სამართლის პროცედურულ თეორიაში

გოგა კიკილაშვილი, ანდრეა ბორრონი

უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება – ქართული სამართლებრივი ჩარჩო გლობალურ კონტექსტში

დავით ლომინაშვილი

განათლების კონსტიტუციური მისია თანამედროვე სახელმწიფოში

გიორგი გაბუნია

კულტურის უფლება თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში და საქართველოს სამართლებრივი სივრცე

ქეთევანი კუკავა

მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის დარღვევა, როგორც დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების „საკვანძო მინიშნება“: ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადაწყვეტილების ანალიზი

ანა ხაჭაპურიძე

ინკლუზიური განათლება ეიბლიზმის პირობებ ში: პოლიტიკის, პრაქტიკისა და ანონმდებლობის შედარებითი ანალიზი საქართველოსა და ევროპის მაგალითზე

ეკა ხუციშვილი, ნინო გვენეტაძე

AI – ციფრული მოწმე სასწორზე: ამერიკული Daubert-ის სტანდარტი vs. ევროპული საპროცესო გარანტიები

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№1, 2026

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC (უაკ) 34(051.2)
ს-216

მთავარი რედაქტორი
ირაკლი ბურდული (პროფ., თსუ)

მმართველი რედაქტორი
ნათია ჩიტაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)

სარედაქციო კოლეგია:
გიორგი დავითაშვილი (პროფ., თსუ)
ნუგზარ სურგულაძე (პროფ., თსუ)
ლადო ჭანტურია (პროფ., თსუ)
ბესარიონ ზოიძე (პროფ., თსუ)
თევდორე ნინიძე (პროფ., თსუ)
მორის შალიკაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)
გიორგი დგებუაძე (ასოც. პროფ., თსუ)
პაატა ტურავა (პროფ., თსუ)
გიორგი ხუბუა (პროფ., თსუ)
ლაშა ბრეგვაძე (პროფ., თსუ; თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა
და სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი)

ლელა ჯანაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)
იან ლიდერი (პროფ., ფრაიბურგის უნივერსიტეტი)
ტიციანა ქიუზი (პროფ., ზაარლანდის უნივერსიტეტი)
ბერნჰარდ კემპენი (პროფ. კიოლნის უნივერსიტეტი)
კრისტიან ფონ კოელნი (პროფ. კიოლნის უნივერსიტეტი)
დარიუშ შპოპერი (პროფ., პომერანიის უნივერსიტეტი სლუპსკში)
იაროსლავ კოსტრუბიეცი (ასოც. პროფ. მარია სკლოდოვსკა-კიურის სახ.
ლუბლინის უნივერსიტეტი)

ხოსე მარია დე დიოს მარსერი (პროფ., ბარსელონას ავტონომიური უნივერსიტეტი)
ჯოან ლუის პერეს ფრანსეჩი (პროფ., ბარსელონას ავტონომიური უნივერსიტეტი)
არტაკ მკრტიჩიანი (პროფ., ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

ტექნიკური რედაქტორები:
ირაკლი ლეონიძე (მონვეული ლექტორი, დოქტორი, თსუ)
ნანა უზნაძე (მონვეული ლექტორი, თსუ)

გამოქვეყნებული სტატიის შინაარსის სისწორეზე პასუხისმგებელია ავტორი და მისი მოსაზრებები შეიძლება არ გამოხატავდეს ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის წევრთა შეხედულებებს.

ჟურნალი ფლობს საერთაშორისო ლიცენზიას **CC BY-SA**

გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადანაცემილებით

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2026

P-ISSN 1987-7668
E-ISSN 2720-782X

ჟურნალის ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: www.jlaw.tsu.ge

შინაარსი

სულხან ონიანი

იურიდიული ენის ჩამოყალიბების ისტორიისათვის დემოკრატიული
რესპუბლიკის კონსტიტუციის მაგალითზე 5

ჟირონ ხუჯაძე

სამართლისა და სამართალშემოქმედების მორალურობა ლონ ფულერისეულ
ბუნებითი სამართლის პროცედურულ თეორიაში 16

გოგა კიკილაშვილი, ანდრეა ბორრონი

უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება
– ქართული სამართლებრივი ჩარჩო გლობალურ კონტექსტში 31

დავით ლომინაშვილი

განათლების კონსტიტუციური მისია თანამედროვე სახელმწიფოში 43

გიორგი გაბუნია

კულტურის უფლება თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში
და საქართველოს სამართლებრივი სივრცე 53

ქეთევანი კუკავა

მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის დარღვევა, როგორც დომინანტური
მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების „საკვანძო მინიშნება“: ევროკავშირის
მართლმსაჯულების სასამართლოს გადაწყვეტილების ანალიზი 61

ანა ხაჭაპურიძე

ინკლუზიური განათლება ეიბლიზმის პირობებში: პოლიტიკის,
პრაქტიკისა და კანონმდებლობის შედარებითი ანალიზი
საქართველოსა და ევროპის მაგალითზე 73

ეკა ხუციშვილი, ნინო გვენეტაძე

AI – ციფრული მოწმე სასწორზე: ამერიკული Daubert-ის სტანდარტი
vs. ევროპული საპროცესო გარანტიები 89

ნათია გველესიანი

ადრეული საპენსიო ასაკი ქალებისთვის, როგორც ფაქტობრივი
უთანასწორობის კომპენსირების მექანიზმი 120

ნინო გობეჯიშვილი

ბავშვთა შრომის სისხლისსამართლებრივი,
კრიმინოლოგიური და პრაქტიკული ასპექტები (ნაწილი 1) 141

ქრისტიანე კვლევები

პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციისა და პირადი ცხოვრების
საიდუმლოს გამიჯვნის საკითხი..... 163

სანდრო ჯორბენაძე, სერგი ჯორბენაძე

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების ადგილი
ინტელექტუალური საკუთრების სამართალში 178

ანა რამიშვილი

კორპორაციული მართვის პრინციპების გავლენა ობლიგაციონერის უფლებათა
დაცვაზე და კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლი 191

შოთა იასაშვილი

დასაქმებულის თანხმობა უწყვეტი ტექნოლოგიური მონიტორინგის პროცესში: ევროპული
სტანდარტებისა და საქართველოს კანონმდებლობის შედარებითი ანალიზი 213

თამარ ტყეშელაშვილი

ადამიანის შემოქმედებითი წვლილისა და ხელოვნური ინტელექტის მიერ
გენერირებული ვიზუალური კონტენტის გამიჯვნის სამართლებრივი ასპექტები 230

რევაზ ფუტყარაძე

გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფცია 245

თამარ ჩანტლაძე

უსამართლო სტანდარტული პირობების კონტროლის მექანიზმი, როგორც
მომხმარებლის უფლების დაცვის საშუალება და მისი იმპლემენტაცია
მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ქართულ სამართალში 258

აკაკი გაწერელია

ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობა
(ევროპული ჩარჩოს რეგულაციის ქართული პარადიგმა) 281

მაგდა ტატიშვილი

მოსამართლის იმუნიტეტი – დამოუკიდებლობასა და პასუხისმგებლობას
შორის თანაფარდობა 293

ანდრეას კანი, დევიდ კ. დონალდი, გიორგი მახარობლიშვილი (მთარგმნელი)

კაპიტალის ბაზარზე ფუნქციონირებადი კომპანიის დირექტორთა მოვალეობები 315

თევდორე ნინიძე

სიტყვა პროფესორ როლფ კნიპერზე 335

სულხან ონიანი*

იურიდიული ენის ჩამოყალიბების ისტორიისათვის დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის მაგალითზე

სტატია ეძღვნება ქართული იურიდიული ენის ფორმირების ისტორიის კერძო შემთხვევას – დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციაში გამოყენებულ იურიდიულ ტერმინებს, რომლებიც ვერ დამკვიდრდა ქართულ იურიდიულ მეტყველებაში, რაც ასე თვალსაჩინოა დღევანდელი გადმოსახედიდან – 100 წელზე მეტი ხნის გასვლის შემდგომ, და გვაფიქრებინებს, რომ თანამედროვე იურიდიული ტერმინების გარკვეულ ნაწილსაც მომავალში იგივე ბედი ელის.

საკვანძო სიტყვები: ქართული იურიდიული ენა, იურიდიული ტერმინოლოგია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია.

1. შესავალი

ადამიანი ბიო-ფსიქო-სოციალური არსება¹ და სამართალიც სოციალური მოვლენაა – დედამიწაზე დარჩენილ ერთადერთ ადამიანს სამართალი არ დასჭირდება. სამართალი სოციალური ინსტრუმენტია და მისი ერთ-ერთი უმთავრესი დანიშნულება – საზოგადოების წევრთა შორის კომუნიკაციაა. კომუნიკაციისათვის ადამიანი მრავალ საშუალებას მიმართავს (სხეულის ენა, მიკრო-მიმიკა, ჟესტების ენა და ა.შ.), თუმცა უმთავრესად – სამეტყველო ენას იყენებს.

დღეისათვის მსოფლიოში არსებულ სალაპარაკო ენათა ნაწილი მკვდარ ენათა კატეგორიას განეკუთვნება, სხვები კი – ასეთის საფრთხის წინაშე დგანან, მაგრამ ცოცხალი ენების რაოდენობა ნამდვილად არ არის ცოტა: იგი რამდენიმე ათასს აღწევს, ხოლო დიალექტები – კიდევ უფრო მეტია. სახელმწიფო ენათა რაოდენობა ქვეყნების რიცხვს აღემატება (ზოგ სახელმწიფოში რამდენიმე ოფიციალური ენა გვხვდება). მაგრამ საინტერესოა, რომ პლანეტაზე არსებულ ენათა ასეთი სიმრავლის მიუხედავად, სოციალური კომუნიკაცია არ შემოიფარგლება ამ ათასობით ენით და კაცობრიობას ახასიათებს კიდევ ერთი ფენომენი – პროფესიული, დარგობრივი ენების არსებობა², რომელთა შორისაც იურიდიულ ენას გამორჩეული ადგილი უჭირავს.³

ტერმინების შექმნისაკენ სწრაფვა და პროფესიული ენების ჩამოყალიბებისადმი მიდრეკილება ადამიანს ბუნებრივად აქვს, რისი მიზეზიც ენერგო-ეფექტურობისკენ, ენერგო-ეკონომიისკენ სწრაფვაში უნდა ვეძებოთ – ბევრისთვის ნაცნობია საკუთარი ცხოვრების ის ეპიზოდი, როდესაც მეგობართან ერთად რაღაც სახალისო თავგადასავალი გადახდა და ამ ამბის

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტი-პროფესორი.

¹ იხ. ციტირება: *კიკნაძე დ.*, დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის, აღმანახი, ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2000, №13, 125.

² პროფესიული, დარგობრივი ენები სხვადასხვა სახელით არის ცნობილი, როგორიცაა: სპეციალური დანიშნულების ენა, სპეციფიკური მიზნების ენა, სპეციალიზებული ენა, ტექნიკური ენა, ასევე, მათ ხშირად ჯგუფურ ენებადაც მოიხსენიებენ ან – ჟარგონად, სლენგად, ტექნოლექტად, სოციოლექტად და ა.შ.

³ იხ. ციტირება: *ხუბუა გ.*, სამართლის თეორია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2015, 5.

გასახსენებლად მეგობრებს სულაც არ სჭირდებათ მთელი ისტორიის თავიდან მოყოლა. საკმარისია, ამ მოვლენის აღსანიშნავად ისინი შეთანხმდნენ თუნდაც ერთ „სიტყვა-ტრიგერზე“ (ერთგვარ „პაროლზე“), რომელიც თავის თავში დაიტევს მთელ ინფორმაციას და, მოგვიანებით, აღნიშნული სიტყვის წარმოთქმა უკვე თითოეულ მათგანში ინვესტს ერთსა და იმავე ემოციურ გამოხმაურებას.⁴ ამ სიმბოლურ ნიშნად შეიძლება გამოიყენონ ან – 1. სამეტყველო ენაში უკვე არსებული მზა სიტყვა, რომელსაც მისი ლინგვისტური მნიშვნელობისგან სრულიად განსხვავებული დატვირთვა მიეცემა და სამეგობრო წრეში კერძო მოხმარებისთვის განკუთვნილ ახალ ტერმინად გადაიქცევა; ან კიდევ – 2. მეგობრების მიერ ხელოვნურად შექმნილი სრულიად ახალი, სამეტყველო ენაში მანამდე არარსებული სიტყვა, რაც მათ თავს გადამხდარ საერთო ისტორიას ამიერიდან ასახავს.

როგორც ვხედავთ, ასეთ დროს ადგილი აქვს კომუნიკაციის გაიოლებას, ეფექტურობის გაზრდას და დროის ეკონომიას – რამდენიმე „ტერაბაიტი“ მოცულობის ინფორმაციის სიმბოლურ ასახვას ორიოდ „კილობაიტის“ მოცულობის ფორმაში: ერთგვარ, „გამშვებ-სიტყვაში“. ხოლო რადგან დიალოგის ორივე მხარე ამ ისტორიის თანამონაწილეა, მათ გონებაში ეს „სიტყვა-ტრიგერი“ ავტომატურად ააქტიურებს მთელ იმ სიუჟეტს, რომელიც, რეალურ დროში, შესაძლოა, რამდენიმე საათის ან რამდენიმე დღის განმავლობაში გრძელდებოდა და რომლის ზეპირსიტყვიერ გადმოცემას დიდი დრო დასჭირდება, ფურცელზე ასახვას კი – ათეულობით გვერდი.⁵ თუ აზრს განვავითარებთ და წარმოვიდგენთ, რომ მეგობრებს ბევრი ასეთი თანაზიარი ისტორია გადახდათ, რომელთათვისაც ცალკე „სიტყვა-ტრიგერები“ შეარჩიეს და ერთმანეთთან შეათანხმეს, იოლი მისახვედრია, რომ ეს ადამიანები შეძლებენ დიალოგის წარმოებას ერთგვარი „შიდა-ენის“ მეშვეობით, ბევრ სხვადასხვა თემაზე, რომელსაც უცხო პირები ვერ მიხვდებიან, რადგან მათთვის უცნობია მეგობრებს შორის შეთანხმებული მნიშვნელობები.⁶ ამ პრიმიტიული მაგალითის მეშვეობით შეიძლება განზოგადებული დასკვნის გაკეთება, რომ პროფესიული ენების ერთ-ერთი ძირითადი დანიშნულება სწორედაც ადამიანთა შორის კომუნიკაციის გამარტივებაა – რითაც მცირდება ამბის მოყოლის დრო და იზრდება ინფორმაციის გაცვლის სიზუსტე.

პროფესიული ენის შემთხვევაში ადგილი აქვს დროის ეკონომიის ორ-საფეხუროვან სტრატეგიას: 1. ადამიანთა ჯგუფი წინასწარ სწავლობს ტერმინოლოგიას და თითოეული ტერმინის ყველა შესაძლო მნიშვნელობას, ე.ი. თავიდან ხდება დროის დახარჯვა ამ პროცესში, და 2. როდესაც უკვე ყველა მათგანი შეისწავლის ენას, შემდეგ უკვე „შიდა-ენის“ მეშვეობით იზოგება დრო და მხარეებს საშუალება ეძლევათ, სწრაფად და თავისუფლად იკონტაქტონ ამ ენაზე.

⁴ აქ არ იგულისხმება ფორმალური შეთანხმება (მაგალითად, ოფიციალური დეკლარირება: „მოდით, მეგობრებო, დღეიდან ამ მოვლენის აღსანიშნავად გამოვიყენოთ ეს სიტყვა!“), პირიქით – უმეტეს შემთხვევებში, ასეთი სიტყვა სპონტანურად და ძალდაუტანებლად, სტიქიურად ყალიბდება, საგანგებოდ ხაზგასმის გარეშე.

⁵ ეს პროცესი ლიტერატურული ტექსტის დასათაურებასაც წააგავს: სათაური უნდა იყოს უმცირესი რაოდენობა სიტყვებისა, რომელიც ადეკვატურად ასახავს ნაშრომის შინაარსს. თუმცა, სათაურისაგან განსხვავებით, რომელიც ყოველთვის სამეტყველო ენაში არსებული სიტყვებით უნდა გადმოიცეს, მეგობრებს შორის „სიტყვა-ტრიგერად“, შესაძლოა, ფანტაზიით შექმნილი ასოების ნებისმიერი გაურკვეველი თანმიმდევრობაც გამოდგეს.

⁶ ე.ი. დამსწრე პირები მოისმენენ მათთვის ჩვეულ სიტყვებს, რომელსაც საუბრის დროს თავადაც იყენებენ, მაგრამ დიალოგის მონაწილეთა მეტყველების შინაარსი მათთვის მაინც გაუგებარი იქნება.

იურიდიული ენაც ერთ-ერთია სპეციალურ ენათა შორის და ისიც შედგება ტერმინები-საგან, რომელმაც ამ ენის ყველა მცოდნეს ასე ვთქვათ, თანაბრად უნდა „გაახსენოს“ ერთი და იგივე „ისტორია“. ყველა იურისტმა უნდა იცოდეს საზოგადოდ შეთანხმებული ცნება, რომელიც ამა თუ იმ კონკრეტულ „სიტყვა-ტრიგერში“ დევს. მეტიც, იურისტმა უნდა იცოდეს ტერმინის სხვადასხვა მნიშვნელობა გამოყენების კონტექსტის მიხედვით.⁷ იურისტმა ასევე უნდა იცოდეს ტერმინის ერთგვარი „სინონიმები“, „ომონიმები“, „ანტონიმები“ თუ მასთან ნებისმიერ შესაძლო კავშირში მყოფი სხვა ცნებებიც. მაგალითად, იურიდიულ ენაში არსებული ტერმინი „ფიზიკური პირი“ იურიდიული პროფესიის მქონე ყველა ადამიანს უნდა ესმოდეს ერთნაირად. ამასთან, „ფიზიკური პირის“ ცოდნა ავტომატურად ნიშნავს სხვა მასთან დაკავშირებული იურიდიული ტერმინების ცოდნასაც (როგორიცაა: „უფლებათუნარიანობა“, „უფლებათუნარობა“, „ქმედუნარიანობა“, „ქმედუუნარობა“, „შეზღუდული ქმედუნარიანობა“, „ემანსიპაცია“, „ასაკი“, „დელიქტუარიანობა“, „დელიქტუუარობა“ და სხვ.). მეტიც, „ფიზიკური პირის“ ცნების სრულყოფილი ცოდნა გულისხმობს „იურიდიული პირის“ ცნების გააზრებასაც. ანუ, როგორც ხშირად ხდება პრაქტიკაში: თუ მაგალითად, სტუდენტმა შეისწავლა „ფიზიკური პირები“, მაგრამ სალექციო კურსი ჯერ კიდევ არ მისულა იმ მომენტამდე, როდესაც იწყება „იურიდიული პირების“ შესწავლა, მან, ფაქტობრივად, ჯერ კიდევ სრულყოფილად არ იცის ტერმინ „ფიზიკური პირის“ შინაარსი. ეს ერთი შეხედვით პარადოქსულია, რადგან მან ამიერიდან მხოლოდ „იურიდიული პირი“ უნდა შეისწავლოს და აბსოლუტურად არაფერს არ ისწავლის ახალს „ფიზიკური პირის“ შესახებ, მაგრამ გამოცდილი იურისტი მიხვდება, თუ რატომ არ შეიძლება სტუდენტის ცოდნის ამ ეტაპს სრულყოფილი ენოდოს. პასუხი მარტივია: ტერმინ „ფიზიკური პირის“ ცოდნა გულისხმობს არა მარტო იმის ცოდნას, თუ რა არის ფიზიკური პირი, არამედ იმის ცოდნასაც – თუ რა არ არის ფიზიკური პირი.⁸ მაშასადამე, ტერმინ „ფიზიკური პირის“ ცოდნისათვის საჭიროა ტერმინ „იურიდიული პირის“ ცოდნაც (და მასთან დაკავშირებული ყველა ტერმინის – როგორიცაა: „სამენარმეო (კომერციული) იურიდიული პირი“, „არასამენარმეო“, „საჯარო სამართლის“, „ფონდი“, „კავშირი“, „შპს“, „სააქციო საზოგადოება“ და ა.შ.).

ამრიგად, იურიდიულ ენაზე მეტყველება ერთმანთთან მკაფიოდ დაკავშირებული ტერმინების სრულყოფილ ფლობას გულისხმობს და არა – მხოლოდ ფრაგმენტულ წარმოდგენებს. ნებისმიერი სალაპარაკო ენის შესწავლისათვის აუცილებელია 1. ლექსიკური მარაგი და 2. გრამატიკა.⁹ პარალელი რომ გავავლოთ იურიდიულ ენასთან, იურისტი უნდა ფლობდეს იური-

⁷ იურისტმა უნდა იცოდეს, მაგალითისთვის, სიტყვა „კანონის“ ყველა მნიშვნელობა. სხვა შემთხვევაში წარმოიქმნება ამ ენაზე მოლაპარაკეთა შორის გაუგებრობა. თუ ერთი იურისტი „კანონში“ გულისხმობს მხოლოდ „ნორმატიულ აქტს“, ხოლო მეორე – კონკრეტულ „მუხლს“, მათ შორის კომუნიკაცია გამარტივების ნაცვლად – გართულდება და შესაძლოა შეუძლებელიც კი გახდეს. მათ დიალოგში კონსენსუსი ვერ შედგება, მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 393-ე (ასევე, 377-ე) მუხლის შინაარსთან მიმართებით, სადაც საკასაციო (და სააპელაციო) საჩივრის საფუძვლებად მითითებულია სასამართლოს მიერ ა. იმ კანონის გამოყენება, რომელიც არ უნდა გამოყენებინა, ბ. იმ კანონის არგამოყენება, რომელიც უნდა გამოყენებინა და გ. სწორად გამოყენებული კანონის არასწორად განმარტება. ამ მუხლის სწორად გაგებისათვის, ცხადია, იურისტმა უნდა იცოდეს „კანონის“ ყველა მნიშვნელობა.

იხ. ციტირება: საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 14/11/1997, მუხ. 377, 393.

⁸ ეს პრინციპია ასახული უკვე მოყვანილ მაგალითად ციტირებულ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 393-ე მუხლში: იურისტმა უნდა მოახერხოს არა მხოლოდ სწორად მიაგნოს კანონს, არამედ თავიდან აიცილოს არასწორი კანონის მოხმობაც (და სწორად მიგნებული კანონი, ასევე, სწორად უნდა განმარტოს).

⁹ თუ რომელია უფრო მნიშვნელოვანი, ამის გასაგებად უცხო კუნძულზე მოხვედრილი ადამიანის მაგალითი გამოდგება, რომელმაც გრამატიკის ცოდნის გარეშე იცის აბორიგენი ტომის ენაზე 5000 სიტყვა. იგი

დიულ ლექსიკასაც და უნდა იცოდეს სამართლებრივი პრინციპები და კონსტრუქციები. ცხადია, ეს შედარება მხოლოდ პირობითია და იურისპრუდენციის შესწავლით დაკავებული ადამიანისათვის იოლი მისახვედრია, რომ იგი მხოლოდ ზედმეტად გამარტივებულ სურათს ასახავს. თუმცა გარკვეული მსგავსება მაინც შეინიშნება. კერძოდ: იურიდიული ფაკულტეტზე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი არსენალი, რომელსაც სტუდენტი ივითარებს, არის კომუნიკაციის კონკრეტული ფორმა – იურიდიულ ენაზე კომუნიკაცია (უცხო ენის ცოდნასთან რომ გავავლოთ პარალელი, სასურველია – C2-დონეზე¹⁰).

სამართლის ენა მაღალგანვითარებული დარგობრივი ენაა, რომელშიც გამოყოფენ შემდეგ ენობრივი დონეებს: ა. კანონის ენა, ბ. მეცნიერული (სარეცენზიო) ენა, გ. განაჩენისა და გადაწყვეტილების ენა, დ. მოხელეთა ენა.¹¹ კანონის დარგობრივ ენას ახასიათებს: ა. მისწრაფება ფორმალიზებისა და სტანდარტიზაციისკენ, ბ. ოფიციალური და ფუნქციური ხასიათი, გ. ნომინალური, აბსტრაქტული და არაპერსონიფიცირებული სტილი, დ. სიტყვათა ლექსიკური მარაგის გაფართოება და ცალკეული მორფოლოგიური თავისებურებანი. კანონის ენა არის ავთენტიკური, რამდენადაც მასში გამოხატულია კანონმდებლის ნება. დაუშვებელია კანონში გამოყენებული სიტყვის შეცვლა, თუნდაც აზრი არ იცვლებოდეს. კანონის ტექსტში გამოყენებული სიტყვა შეიძლება შეიცვალოს მხოლოდ ფორმალური ნების დაცვით მიღებული ახალი კანონით.¹² იურიდიული ენა რომ ემოციების გამოხატვისთვის არაა შექმნილი, ეს ნებისმიერი ადამიანისთვის ნათელია.¹³

როგორც აღინიშნა, „კანონის ენა“ და „მეცნიერული ენა“ განსხვავდება. ტერმინები, რომელიც კანონის ენაში აღარ გამოიყენება, „მეცნიერულ ენაში“, მაინც რჩება, კერძოდ: სამართლის მეცნიერებაში ფუნქციონირებს კონკრეტული ქვე-დარგი – სამართლის ისტორიის მიმართულება, რომლის სამეცნიერო ბაზა სწორედაც არქაული იურიდიული ტერმინების თავმოყრას და ანალიზს გულისხმობს. ამ ქვე-დარგში პროფესიონალიზმი ანუ სამართლის ისტორიის ცოდნა, ფაქტიურად, ნიშნავს ძველი ტერმინების, რომელსაც უკვე ყავლი გაუვიდა და დღეს აღარ ვიყენებთ – ცოდნას. გამოიყოფა სამი კატეგორია: 1. ვინაიდან იურიდიული ენა საკმაოდ მტკიცეა და მთელი რიგი ცნებები საუკუნეებია არსებობს, ამიტომ დღეისათვის გვაქვს სამართლის ისტორიისა და თანამედროვე სამართლისთვის საერთო ტერმინები, რომლებიც იმავე შინაარსით მოქმედებს, როგორც – ადრე; 2. არის ისეთი ტერმინები, წარსულში

უკეთეს კომუნიკაციას მოახერხებს, ვიდრე – გრამატიკის მცოდნე, რომელმაც მხოლოდ 500 სიტყვა იცის. მაგრამ ამით გრამატიკის დაკნინება არ უნდა მოხდეს, რადგან მის გარეშე კომუნიკაციაში შესაძლოა დიდმა გაუგებრობამ იჩინოს თავი. ამიტომ, საბოლოო ჯამში, მნიშვნელოვანია ორივეს ცოდნა.

¹⁰ ე.წ. **Native Speaker**-თან მიახლოებულ დონეზე. აქვე აღსანიშნავია, რომ დღეს უკვე ბევრ ქვეყანაში ცალკე არსებობს თარჯიმან-იურისტის („Legal Translator“) პროფესიაც, რომელიც ფაქტიურად 4 ენობრივი ერთეულის ცოდნას გულისხმობს. მაგ.: ინგლისურის, გერმანულის, ინგლისური იურიდიული ენისა და გერმანული იურიდიული ენის.

¹¹ იხ. ციტირება: ხუბუა გ., სამართლის თეორია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2015, 150.

¹² იქვე, 151.

¹³ ამიტომ იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტებს ხშირად ღიმილს ჰგვრის და უჩვეულოდ ეჩვენებათ ისტორიულ ძეგლებში დაფიქსირებული „ემოციური“ საკანონმდებლო ტექსტების ერთეული შემთხვევებიც კი. მაგალითად, ასეთ რეაქციას იწვევს ხოლმე ვახტანგ VI-ის სამართლის ნიგნის 93-ე მუხლი, რომელიც სიმთვრალეში ჩადენილ დანაშაულზე საუბრობს: „ღვინოში რომ კაცმა კაცი მოკლას, ან დაჭრას თუ რაც უყოს, მთელს სისხლზე თუ არ მეტი, ნაკლები არ მიეცემინების, ამისთვის რომ ის, რომ იცის ღვინოში აჩქარებული არის, რატომ დაღვეს იმდენს, რომ ამგვარ საქმეს აქნევინებს?“ იხ. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 505.

რომ სხვა შინაარსს ატარებდა და დღეს – სხვას, ანუ თვითონ ტერმინი ფორმალურად შენარჩუნებულია; და, რა თქმა უნდა – 3. ისეთი ტერმინებიც ბევრია, რომლებიც დღეს უკვე დაკარგულად შეიძლება ჩაითვალოს (იმ ჩასწორებით, რომ სამართლის ისტორიაში არ იკარგება არცერთი ტერმინი, რადგან სამართლის ისტორიის ერთ-ერთი დანიშნულებაც სწორედ ეს არის – არქაული ტერმინების ერთგვარი საგანძურის შექმნა).

მოცემულ სტატიაში საუბარია იმ ქართულ იურიდიულ ტერმინებზე, რომელთაც თანამედროვე „კანონის ენა“ აღარ იყენებს და იურიდიული ენის მხოლოდ სამეცნიერო ნაწილში (კონკრეტულად, სამართლის ისტორიაში) განაგრძობენ არსებობას.

2. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის იურიდიული ენის არქაიზმები

საქართველოს პირველი კონსტიტუციისათვის ერთი თვალის შევლელაც კმარა, რომ თანამედროვე იურისტმა მომენტალურად შენიშნოს დღევანდლობისათვის უჩვეულო არქაიზმები.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

2.1. „ხელმწიფება“ – კონსტიტუცია აცხადებს: „ხელმწიფება ეკუთვნის მთელს ერს, პარლამენტი ამ კონსტიტუციის ფარგლებში ახორციელებს ერის ხელმწიფებას“ (მუხ. 52).

ტერმინი „ხელმწიფება“ აღნიშნავს სუვერენიტეტს. დღეისათვის ამ ქართულ სიტყვას, რომელიც, ზედმინევით გამოხატავს სუვერენიტეტის იდეას, თანამედროვე კონსტიტუციურ სამართალში აღარ მიმართავენ. აქვე აღსანიშნავია, რომ განსხვავებით საბოლოო რედაქციისაგან, კონსტიტუციის თავდაპირველ ვერსიაში, „ხელმწიფების“ ნაცვლად „სუვერენობა“ იყო ნახსენები, ხოლო „ერის“ მაგივრად – „ხალხი“.¹⁴

2.2. „ამოხმა“ – კონსტიტუციის თანახმად: „კერძო მიწერ-მოწერა ხელშეუხებელია: მისი ამოხმა და გადასინჯვა შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს დადგენილებით“ (მუხ. 29). დღეისათვის ეს სიტყვა არათუ იურიდიულ, არამედ – ჩვეულებრივ სამეცნიერო ენაშიც აღარ გამოიყენება, თუმცა მისი შინაარსი გასაგებია: საუბარია კერძო კორესპონდენციის ამოღებაზე.

2.3. „საერობო“ – კონსტიტუცია აცხადებს: „საქართველოს რესპუბლიკის ყოველ მოქალაქეს თანასწორი უფლება აქვს მიიღოს სახელმწიფო, სამოქალაქო, სამხედრო, საქალაქო თუ საერობო სამსახური“ (მუხ. 133).

იურიდიული ტერმინი „საერობო“, ეფუძნება ტერმინ – „ერობას“, რომელიც თავის მხრივ რუსული ე.წ. „Земство“-ს შესატყვისია. თავდაპირველად XIX საუკუნის II ნახევრის პუბლიცისტები ცდილობდნენ, მისთვის სწორი ქართული ანალოგი შეესაბამებინათ და უპირატესობას „თემს“ – „სათემო რეფორმას“ ანიჭებდნენ, თუმცა დროთა განმავლობაში მაშინდელ ქართველობაში „ერობა“ უფრო დამკვიდრდა და, როგორც ვხედავთ, პირველ კონსტიტუციაშიც

¹⁴ ნორმა ასე ჟღერდა: „სუვერენობა ეკუთვნის ხალხს, პარლამენტი ამ კონსტიტუციით დადებულ ფარგლებში ახორციელებს ხალხის სუვერენობას.“ მისი შინაარსი უცვლელად აისახა კონსტიტუციაში, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აქ „სუვერენობის“ მაგივრად ნახსენებია სიტყვა „ხელმწიფება“ და ხალხის ნაცვლად – „ერი“. იხ. ციტირება: ქანთარია ბ., მმართველობის ფორმის დასავლური სისტემების გავლენა საქართველოს პირველ კონსტიტუციაზე, დისერტაცია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, იურიდიული ფაკულტეტი, თბ., 2011, 103.

სწორედ იგი აისახა.¹⁵ დღეისათვის კი, XXI საუკუნეში, ეს ტერმინი საკანონმდებლო სივრციდან გამქრალია.

2.4. „გასამტყუნებელი ნივთი“ – კონსტიტუცია ადგენს: „რაიმე გასამტყუნებელი ნივთი აღმოაჩნდება“ (მუხ. 23.) საუბარია დღევანდელ „მტკიცებულებაზე“. აქვე უნდა ითქვას, რომ ბოლო პერიოდში იურიდიულ მეტყველებაში ასევე ნაკლებად ფიგურირებს ტერმინი „სამხილი“, რომელიც მშვენიერი ქართული სიტყვაა და, სასურველია, არ მოხდეს მისი დავიწყება, მით უმეტეს, რომ ეს უკანასკნელი იურიდიულ ტექსტებში ალაგ-ალაგ ჯერ კიდევ გვხვდება (მაგ.: საქართველოს საზღვაო კოდექსში, 15/05/1997, მუხ. 44¹⁰.2.„გ“).

2.5. „შენერილი გადასახადი“ – კონსტიტუცია გადასახადთან მიმართებაში იყენებს ტერმინს – „შენერა“: „დამქირავებელზე შენერილ საგანგებო გადასახადისაგან“ (მუხ. 121), „საგანგებო ან ამ მიზნით შენერილი გადასახადი“ (მუხ. 122). გადასახადის „შენერა“, პრაქტიკულად, ქართული საკანონმდებლო სივრციდან გამქრალია (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 15/06/2007 N174 ბრძანებას დაწესებულებათა არქივების მუშაობის წესის შესახებ, მუხ. 11.2.„ო.ა“, სადაც გვხვდება ეს არქაიზმი – „გადასახადის შენერა“, მაგრამ იგი გარკვეული ტიპის დოკუმენტის შედგენის პროცესში მხოლოდ და მხოლოდ დასათაურების მაგალითად არის მოყვანილი).

2.6. „ყმანვილი“ – კონსტიტუციის მიხედვით: „16 წლამდის ყმანვილის შრომა აკრძალულია, 16-18 წლის მოზარდთათვის სამუშაო დრო განისაზღვრება 6 საათით“ (მუხ. 124).

განსხვავებით იმავე მუხლში ნახსენები „მოზარდისგან“, სიტყვა – „ყმანვილი“ პრაქტიკულად, თანამედროვე იურიდიული ენიდან გამქრალია, მიუხედავად იმისა, რომ ის რამდენიმე კანონქვემდებარე აქტში გვხვდება (სადაც გამოყენებულია, მხოლოდ და მხოლოდ ზოგადი ლინგვისტური მნიშვნელობით).¹⁶

2.7. „გონებრივი პროფესია“ – კონსტიტუციით უზრუნველყოფილია: „გონებრივი, სავაჭრო და სამეურნეო-სამრეწველო პროფესიის თავისუფალი განვითარება“ (მუხ. 36) დღევანდელი კანონმდებლობა იყენებს „გონებრივ განვითარებას“;¹⁷ „გონებრივ / ინტელექტუალურ დარღვევებს“;¹⁸ „გონებრივ შესაძლებლობებს“¹⁹ და ა.შ.

ტერმინ „გონებრივ პროფესიასთან“ ყველაზე ახლოს მდგომ ტერმინს იყენებს სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ საქართველოს კანონი, 16/04/1999, მუხ. 45.1.„ე“, სადაც აღნიშნულია პირებზე, რომლებიც შემოსავალს იღებენ თავიანთი ფიზიკური თუ გონებრივი შრომით. მართალია, აქ იგივე შინაარსია, რაც პირველ კონსტიტუციაში, და საუბარია „გონებრივ პრო-

¹⁵ იხ. ციტირება: ხვადაგიანი ი., ერობა – თვითმმართველობის რეფორმა საქართველოს რესპუბლიკაში 1918, (მკვლევართა ჯგუფი: კობახიძე რ., ხვადაგიანი დ., ხვადაგიანი ი., მარგველაშვილი ა. (რედ.)), ტ. 1, თბ., 2017, 19, 21, 25, 37.

¹⁶ იგი გვხვდება ბორჯომის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს 21/11/2014 N48 დადგენილებაში, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 11/03/2011 N35/6 ბრძანებასა და ახალქალაქის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს 26/02/2015 N12 დადგენილებაში (ამ უკანასკნელში იგი მცირეოდენ იურიდიულ დატვირთვასაც ატარებს: ნახსენებია 13 წლამდე ასაკის ბავშვები და 19 წლამდე ასაკის ყმანვილები, დადგენილება საცურაო აუზის სააბონენტო გადასახადს განსაზღვრავს).

¹⁷ მაგ.: არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი 12/06/2015 (მუხ. 6); ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონი 08/04/2005 (მუხ. 3.1.„ბ“); საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 22/07/1999 (მუხ. 34.1).

¹⁸ მაგ.: ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ საქართველოს კანონი 14/07/2006 (მუხ. 7.2).

¹⁹ მაგ.: საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებების კონვენცია, 12/04/2014, ძალაში შესვლის თარიღი 12/04/2014 მუხ. 24.1.„ა“.

მაზე“, მაგრამ სიტყვათ-შეთანხმება: „გონებრივი პროფესია“ დღევანდელი ქართველი ადამიანის ყურს უცხოვდ ხვდება.

2.8. „ჯამაგირი“ – კონსტიტუციაში ნახსენებია ფულადი ანაზღაურების აღმნიშვნელი სხვადასხვა ტერმინები: ჯილდო (მუხ. 86), გასამრჯელო (მუხ. 50), ხელფასი (მუხ. 121, მუხ. 125), პენსია (მუხ. 86, მუხ. 140) და ჯამაგირი (მუხ. 126). მართალია, იმ დროისათვის „ჯამაგირი“ ფულადი ანაზღაურების იმავე შინაარსს ატარებდა, როგორსაც – ხელფასი, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციაში მას, დაახლოებით, თანამედროვე მშობიარობისა და ფეხმძიმობისათვის სადეკრეტო ანაზღაურების იდენტური დატვირთვაც აქვს. ტერმინი „ჯამაგირი“ დღეს უკვე მოძველებულად ჟღერს და XXI საუკუნის საკანონმდებლო ტექსტებში მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ ფიქსირდება, აშკარაა, რომ ნელნელა დავიწყებას ეძლევა და რამდენიმე საერთაშორისო ხელშეკრულებაშიცაა გხვდება.²⁰

2.9. „ბინა შეუვალია“ – კონსტიტუცია აცხადებს: „მოქალაქის ბინა შეუვალია“ (მუხ. 28).

დღეს მსგავს ტერმინს იყენებს კულტურის შესახებ საქართველოს კანონი, 12/06/1997 (მუხ. 6): „კულტურული მოღვაწეობა არის ადამიანის **შეუვალი** უფლება“ და იმონებს კონსტიტუციას. თუმცა, დღევანდელი კონსტიტუცია ამ ტერმინს არ იცნობს. იგი იცნობს ტერმინს „ხელშეუვალობა“ (ღირსების მიმართ, მუხ. 9.1) და „ხელშეუვალი“ (პრეზიდენტის მიმართ, მუხ. 51.3), ასევე, „ხელშეუხებლობას“ იყენებს პირადი და ოჯახური ცხოვრების, პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის მიმართ (მუხ. 15) – კონკრეტულად, პირადი სივრცის მიმართ, საცხოვრებელი და სხვა მფლობელობის მიმართ (მუხ. 15.2), სახელმწიფო საზღვრის მიმართ (მუხ. 1.2), ფიზიკური ხელშეუხებლობის მიმართ (მუხ. 10.2), მოსამართლის მიმართ (მუხ. 63.2).

აქვე უნდა ითქვას, რომ პირველი კონსტიტუცია იცნობს ტერმინ „ხელშეუხებლობას“: „პიროვნება ხელშეუხებელია“ (მუხ. 22); „კერძო მინერ-მოწერა ხელშეუხებელია“ (მუხ. 29); „პარლამენტის წევრის პიროვნება ხელშეუხებელია“ (მუხ. 48).

პირველი კონსტიტუციის იდენტური შინაარსით, „საცხოვრებლის შეუვალობას“ იცნობს საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 16/12/1966, ძალაში შესვლის თარიღი: 03/08/1994, მუხ. 17, რომლის ქართულენოვან ვერსიაში ვხვდებით დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის ანალოგიურ დანაწესს.

სხვა იურიდიულ აქტებში ტერმინი „შეუვალობა“ უკვე ნაწილობრივ განსხვავებული შინაარსით გამოიყენება, როგორც: „შეუვალობა და საგადასახადო შეუვალობა“;²¹ „შეუვალობა“;²² „მოსამართლის შეუვალობა“;²³ „ქსელის შეუვალობა“.²⁴

²⁰ იგი გვხვდება საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმებაში, საქართველოს მთავრობასა და თურქმენეთის მთავრობას შორის შემოსავლებსა და კაპიტალზე ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილების შესახებ კონვენციაში, 05/12/1997, ძალაში შესვლის თარიღი: 26/01/2000 (მუხ. 2.2, მუხ. 15.1); ასევე, საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმებაში, საქართველოს მთავრობასა და ირანის ისლამურ რესპუბლიკას შორის ინვესტიციების ურთიერთნახალისებისა და დაცვის შესახებ, 26/09/1995, ძალაში შესვლის თარიღი: 22/06/2005 (მუხ. 1.„ე“); ასევე, საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმებაში, კონვენცია მამაკაცთა და ქალთა თანასწორი ანაზღაურების შესახებ თანაბარი ღირებულების შრომისათვის, 29/06/1951, ძალაში შესვლის თარიღი: 23/05/1953 (მუხ. 1.„ა“).

²¹ აღნიშნულის მაგალითებია: საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და ყაზახეთის რესპუბლიკის საკონსულო კონვენცია, 11/11/1997, ძალაში შესვლის თარიღი: 21/08/1999, (მუხ. 15, 24, 25); საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება

2.10. „შეპყრობილი“ – პირველი კონსტიტუცია იცნობს ტერმინს: „შეპყრობილი“ (მუხ. 25, მუხ. 27, მუხ. 48). იგულისხმება პირი, რომელიც შეიპყრეს, დააკავეს. აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუცია ტერმინ „დაკავებასაც“ იყენებს: „დამნაშავის დაკავება შეუძლია კერძო პირსაც, თუ დანაშაულის ადგილას მიახსნავენ“ (მუხ. 24).

კონსტიტუცია ასევე იყენებს „შეპყრობას“ – „ბრძანება მისი შეპყრობის განგრძობისა“ (მუხ. 26, მუხ. 27); „შეპყრობილ იქნეს“ (მუხ. 48); „შეიპყროს ვინმე“ (მუხ. 23);

დღეს 1921 წლის კონსტიტუციაში მოცემული მნიშვნელობით აღარ ვიყენებთ ტერმინს „შეპყრობილი“ – თუმცა სხვა მნიშვნელობით ისევ ვიყენებთ (მაგ.: „შეპყრობილი გემი და ტვირთი“;²⁵ „ქრონიკული დაავადებებით შეპყრობილი პირები“²⁶). ხოლო, რაც შეეხება ტერმინს „შეპყრობა“ – მას იგივე შინაარსი აქვს (მაგ.: „დამნაშავის შეპყრობა“²⁷) და კიდევ უფრო ფართოდ არის გავრცელებული (მაგ.: „ვალდებული პირის შეპყრობა“;²⁸ „გემის შეპყრობა“;²⁹ „ტვირთის შეპყრობა“³⁰).

2.11. „წარმოშობა“ – კონსტიტუციის მიხედვით: „საქართველოს მოქალაქეობა მოიპოვება წარმოშობით, ქორწინებით და ნატურალიზაციით“ (მუხ. 12); დღეს „წარმოშობის“ ნაცვლად გამოიყენება – „დაბადებით“, თუმცა ტერმინ „წარმოშობას“ ბევრ სხვა ან მსგავს კონტექსტში ვიყენებთ.

2.12. „ხელის დადება“ – კონსტიტუციაში ვკითხულობთ: „ბოროტმომქმედს ხელს დაადებს“ (მუხ. 23). „ხელის დადება“ დღეს ცოცხალ მეტყველებაში არის და იურისტებიც ხშირად მიმართავენ მას, თუმცა, საკანონმდებლო აქტებში მისი მოძებნა გაგვიჭირდება.

საქართველოსა და რუმინეთის საკონსულო კონვენცია, 01/07/1998, ძალაში შესვლის თარიღი: 12/06/1999 (მუხ. 45.2); საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და უზბეკეთის საკონსულო კონვენცია, 16/10/2000, ძალაში შესვლის თარიღი: 17/05/2005 (მუხ. 15, 24, 25); საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და იტალიის საკონსულო კონვენცია, 16/10/2000, ძალაში შესვლის თარიღი: 17/05/2005 (მუხ. 9, 26, 27, 70).

²² საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატის და საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტროს შორის პროექტის პარტნიორობის ხელშეკრულება, 02/02/2017 (მუხ. 13.14, 13.16).

²³ საერთო სასამართლოების შესახებ საქართველოს ორგანული კანონი, 04/12/2009 (მუხ. 35¹.5); საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა დისციპლინური პასუხისმგებლობისა და დისციპლინური სამართალწარმოების შესახებ დროებითი დებულების დამტკიცების შესახებ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება, 09/05/2000 (ტერმინთა განმარტებანი, მუხ. 3).

²⁴ ელექტრონული კომუნიკაციების სფეროში მომსახურების მიწოდებისა და მომხმარებელთა უფლებების შესახებ რეგლამენტის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის დადგენილება 17/03/2006 (მუხ. 25.4.„თ“, მუხ. 25.5).

²⁵ საქართველოს საზღვაო კოდექსი, 15/05/1997 (მუხ. 267).

²⁶ ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ საქართველოს კანონი, 10/12/1997 (მუხ. 154²).

²⁷ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999 (მუხ. 29, 114, 123); სახელმწიფო დაცვის სპეციალური სამსახურის შესახებ საქართველოს კანონი, 20/02/1996 (მუხ. 17.2¹); კერძო დაცვითი საქმიანობის შესახებ საქართველოს კანონი, 21/11/2008 (მუხ. 21.3.„თ“); პენიტენციური კოდექსი, 15/12/2023 (მუხ. 27.11); საქართველოს სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის შესახებ საქართველოს კანონი, 08/07/2015 (მუხ. 41.10); პოლიციის შესახებ საქართველოს კანონი, 04/10/2013 (მუხ. 50.1¹, 51¹.1); ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონი, 08/04/2005 (მუხ. 48⁶.1.„გ“).

²⁸ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 26/06/1997 (მუხ. 119.3).

²⁹ საქართველოს საზღვაო კოდექსი, 15/05/1997 (მუხ. 255, 265.1.„დ“).

³⁰ იქვე, 15/05/1997 (მუხ. 265.1.„დ“).

2.13. „დედა აზრი“– უმაღლესი კანონში გვხვდება ფრაზა: „კონსტიტუციის დებულება-თა და მათი დედა აზრის წინააღმდეგია“ (მუხ. 8). „დედა-აზრს“ მსგავსად იყენებდა მხოლოდ ქართული საბჭოთა კანონმდებლობა (მაგ.: „ვალდებულების დედააზრი“, ³¹ „უფლებრივი ურთიერთობის დედააზრი“³²), ხოლო დღეს იგი მხოლოდ ტექნიკურ ტერმინად გვხვდება ზოგად-ლინგვისტური თვალსაზრისით ორიოდ კანონქვემდებარე აქტში მოსწავლეთა და სტუდენტთა საგამოცდო პროცესთან მიმართებით, „ტექსტის დედააზრის გაგების“ კონტექსტში.³³

2.14. „არსებობის სახსარი“ (მუხ. 120) – ეს ფრაზაც დღეს დავიწყებას ეძლევა.

2.15. და ბოლოს, არის ასევე ბევრი სიტყვა, რომელიც დღეს სახეცვლილია და მათი არქაული ფორმა უახლესი ვარიაციებით არის უკვე ჩანაცვლებული, კერძოდ:

1. ტფილისი (მუხ. 2) – თბილისი; 2. შვინდისფერი (მუხ. 4) – შინდისფერი; 3. ღერბი (მუხ. 4) – გერბი; 4. ჩასაცემელ-დასახური (მუხ. 111) – ტანსაცმელი; 5. მომქმედი (მუხ. 43) – მოქმედი; 6. ბოროტმომქმედი (მუხ. 23) – ბოროტმოქმედი; 7. ზედ დანაშაულის ადგილას (მუხ. 23.) – დანაშაულის ადგილზე; 8. საზოგადო მშვიდობიანობა (მუხ. 80) – საზოგადო უსაფრთხოება; 9. საპროფესიო კავშირი (მუხ. 35) – პროფესიული კავშირი; 10. ეკონომიური (მუხ. 39) – ეკონომიკური; 11. სასეზონო (მუხ. 123) – სეზონური; 12. სხვაფრივ (მუხ. 20, მუხ. 22) – სხვაგვარად; 13. თავის მხრით (მუხ. 74) – თავის მხრივ; 14. უკეთუ (მუხ. 5, მუხ. 70, მუხ. 72.„ც“) – თუ; 15. თვითოეული (მუხ. 73) – თითოეული; 16. მისდა (მუხ. 54, მუხ. 70) – მისთვის; 17. წესისაებრ (მუხ. 46) – წესით; 18. შესდგება (მუხ. 46) – შედგება; 19. ასრულება (მუხ. 31, მუხ. 48, მუხ. 73, მუხ. 91) – აღსრულება, შესრულება; 20. სარეფერენდომით (მუხ. 64) რეფერენდუმისთვის; 21. გამოსცვალოს მინისტრი (მუხ. 73) – შეცვალოს მინისტრი; 22. იძიოს თავისი მამა (მუხ. 40) – მოიძიოს; 23. კანონმდებლობითის წესით (მუხ. 6) – კანონმდებლობით, კანონმდებლობის წესით; 24. სახელმწიფოებრივი ენა (მუხ. 3) – სახელმწიფო ენა (აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუცია „სახელმწიფო ენასაც“ იყენებს (მუხ. 136, მუხ. 137); 25. ყოველწლივ (მუხ. 61, მუხ. 65, მუხ. 72.„ზ“, მუხ. 88) – ყოველწლიურად (აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუცია ამ ფორმასაც გვთავაზობს – „ყოველწლიურად“ (მუხ. 92, მუხ. 111, მუხ. 122); 26. სხდომა შეიძლება კარდახურულ იქნეს (მუხ. 80) – დახურულ კარს მიღმა; 27. უზურნველყოფა რესპუბლიკისა გარეშე განსაცდელისაგან (მუხ. 72.„ე“) – დღეს „განსაცდელი“, ცხადია, ისევ გამოიყენება და საკმაოდ ფართო მნიშვნელობით, მაგრამ იმავე კონტექსტში არა, როგორც მოცემულ მუხლშია. თანამედროვე იურისტი მის ნაცვლად „გარეშე საფრთხეს“ იტყოდა.

3. დასკვნა

იურიდიული ენა, როგორც პროფესიული ენა, ზოგადად, საკმაოდ მყარია და მისი ტერმინებიც – სიცოცხლისუნარიანი. ბევრი იურიდიული ცნება თავისი არსებობის ასეულობით წელს ითვლის, შინაარსის შეუცვლელად, მაგრამ ჟამთა სვლა იურიდიულ ენასაც თავის კვალს ამჩნევს და საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებისა და ცვლილებების კვალდაკვალ,

³¹ საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსი, 18/08/1923 (მუხ. 113).

³² იქვე, 18/08/1923 (მუხ. 139).

³³ საქართველოს განათლების მინისტრის 01/05/2006 N396 ბრძანებაში ერთიანი ეროვნული საგამოცდო პროგრამის დამტკიცების შესახებ და საქართველოს მთავრობის 30/06/2020 N394 დადგენილებაში ქართული სალიტერატურო ნორმების დამტკიცების შესახებ.

დროთა განმავლობაში იურიდიული ენაც იზრდება და იხვეწება. სამეცნიერო ენა გავლენას ახდენს კანონმდებლობაზე, კანონის ენა კი – სამეცნიერო ენაზე.

დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია თვალსაჩინო მაგალითია ქართული იურიდიული ენის ფორმირების მეტად საინტერესო პროცესისა. დღევანდელი, ე.ი. საუკუნეზე მეტი ხნის გადასახედიდან, ნათლად იკვეთება, რომ მთელი რიგი სამართლებრივი ტერმინები თანამედროვე საკანონმდებლო ენის ყურადღების მიღმა დარჩა, ნაწილი კი – შეცვლილი შინაარსით განაგრძობს არსებობას.

ტენდენცია გვაფიქრებინებს, რომ იმ ტერმინების ნაწილი, რომელიც დღევანდელი იურისტებისათვის ჩვეულ და ნაცნობ, ასე ვთქვათ, მშობლიურ სიტყვებს წარმოადგენს, კიდევ ასი წლის გასვლის შემდგომ სრულიად შესაძლებელია უკვალოდ გაქრეს მომავალი თაობების იურისტთა ყოველდღიურობიდან და სამართლის ისტორიის სპეციალისტთა ექსკლუზივად გადაიქცეს – ამ ტერმინთა სწორი გაგებისთვის უკვე საჭირო გახდება სპეციალური დარგობრივი ცოდნით: სამართლის ისტორიის არსენალით – შეიარაღება.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია 24/08/1995.
2. საქართველოს კონსტიტუცია.
3. საერთო სასამართლოების შესახებ საქართველოს ორგანული კანონი, 04/12/2009, მუხ. 35¹.5;
4. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 22/07/1999.
5. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 26/06/1997.
6. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 14/11/1997.
7. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსი, 18/08/1923.
8. საქართველოს საზღვაო კოდექსი, 15/05/1997.
9. საქართველოს პენიტენციური კოდექსი, 15/12/2023.
10. საქართველოს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი, 12/06/2015.
11. ზოგადი განათლების შესახებ საქართველოს კანონი; 08/04/2005.
12. კულტურის შესახებ საქართველოს კანონი, 12/06/1997.
13. კერძო დაცვითი საქმიანობის შესახებ საქართველოს კანონი, 21/11/2008.
14. პოლიციის შესახებ საქართველოს კანონი, 04/10/2013.
15. სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ საქართველოს კანონი, 16/04/1999.
16. საქართველოს სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის შესახებ საქართველოს კანონი, 08/07/2015.
17. სახელმწიფო დაცვის სპეციალური სამსახურის შესახებ საქართველოს კანონი, 20/02/1996.
18. ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ საქართველოს კანონი, 14/07/2006.
19. ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ საქართველოს კანონი, 10/12/1997.
20. საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა დისციპლინური პასუხისმგებლობისა და დისციპლინური სამართალწარმოების შესახებ დროებითი დებულების დამტკიცების შესახებ საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება, 09/05/2000, ტერმინთა განმარტებანი.
21. საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 15/06/2007 №174 ბრძანება დაწესებულებათა არქივების მუშაობის წესის შესახებ.
22. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 11/03/2011 №35/ნ ბრძანება;
23. ბორჯომის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს 21/11/2014 №48 დადგენილება.
24. ახალქალაქის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს 26/02/2015 №12 დადგენილება.

25. საქართველოს განათლების მინისტრის 01/05/2006 №396 ბრძანება ერთიანი ეროვნული საგან-
მოცდო პროგრამის დამტკიცების შესახებ.
26. საქართველოს მთავრობის 30/06/2020 №394 დადგენილება ქართული სალიტერატურო ნორმების
დამტკიცების შესახებ.
27. ელექტრონული კომუნიკაციების სფეროში მომსახურების მიწოდებისა და მომხმარებელთა უფლე-
ბების შესახებ რეგლამენტის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული
კომისიის დადგენილება 17/03/2006.
28. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, შეზღუდული შესაძლებლობების
მქონე პირთა უფლებების კონვენცია, 12/04/2014, ძალაში შესვლის თარიღი 12/04/2014.
29. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო
და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 16/12/1966, ძალაში შესვლის თარიღი: 03/08/1994.
30. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, საქართველოს მთავრობასა და
თურქმენეთის მთავრობას შორის შემოსავლებისა და კაპიტალზე ორმაგი დაბეგვრის თავიდან
აცილების შესახებ კონვენცია, 05/12/1997, ძალაში შესვლის თარიღი: 26/01/2000.
31. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, საქართველოს მთავრობასა და
ირანის ისლამურ რესპუბლიკას შორის ინვესტიციების ურთიერთნახალისებისა და დაცვის
შესახებ, 26/09/1995, ძალაში შესვლის თარიღი: 22/06/2005.
32. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება, კონვენცია მამაკაცთა და ქალთა
თანასწორი ანაზღაურების შესახებ თანაბარი ღირებულების შრომისათვის, 29/06/1951, ძალაში
შესვლის თარიღი: 23/05/1953.
33. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და ყაზახეთის რეს-
პუბლიკის საკონსულო კონვენცია, 11/11/1997, ძალაში შესვლის თარიღი: 21/08/1999.
34. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და რუმინეთის
საკონსულო კონვენცია, 01/07/1998, ძალაში შესვლის თარიღი: 12/06/1999.
35. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და უზბეკეთის
საკონსულო კონვენცია, 16/10/2000, ძალაში შესვლის თარიღი: 17/05/2005.
36. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება საქართველოსა და იტალიის
საკონსულო კონვენცია, 16/10/2000, ძალაში შესვლის თარიღი: 17/05/2005.
37. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულება და შეთანხმება გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი
კომისარიატის და საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ
პირთა, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტროს შორის პროექტის პარტნიორობის ხელშეკ-
რულება, 02/02/2017.
38. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963.
39. კიკნაძე დ., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის, ალმანახი, ახალ-
გაზრდა იურისტთა ასოციაცია, №13, 2000.
40. ქანთარია ბ., მმართველობის ფორმის დასავლური სისტემების გავლენა საქართველოს პირველ
კონსტიტუციაზე, დისერტაცია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერ-
სიტეტი, იურიდიული ფაკულტეტი, თბ., 2011.
41. ზვადგიაიანი ი., ერობა – თვითმმართველობის რეფორმა საქართველოს რესპუბლიკაში 1918,
(მკვლევართა ჯგუფი: კობახიძე რ., ზვადგიაიანი დ., ზვადგიაიანი ი., მარგველაშვილი ა. (რედ.)), ტ. 1,
თბ., 2017.
42. ხუბუა გ., სამართლის თეორია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2015.

ჟირონ ხუაპაძე*

სამართლისა და სამართალშემოქმედების მორალურობა ლონ ფულერისეულ ბუნებითი სამართლის პროცედურულ თეორიაში

წინამდებარე ნაშრომის კვლევის საგანი ლონ ფულერისეული ბუნებითი სამართლის პროცედურული თეორიაა, რომლის თანახმადაც სამართალი ადამიანის ქცევის ზოგადი ნორმებისადმი დაქვემდებარების მიზნობრივი საქმიანობაა. აღნიშნული დეფინიცია უარყოფს მკაცრ დიქტომიას ფაქტსა და ღირებულებას შორის: „არსი“ და „ჯერარსი“, აღწერა და შეფასება ურთიერთდამოკიდებული კატეგორიებია და ერთდროულად მონაწილეობს ცნების განსაზღვრაში. სწორედ ამ მეთოდოლოგიურ საფუძველს ეყრდნობა სამართლის შინაგანი მორალურობის კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც, მართლწესრიგის მორალურობას განაპირობებს არა მისი მატერიალური ნაწილი, არამედ ის პროცედურული პრინციპები, რომლებიც კანონმდებელსა და კანონშემფარდებელს ავალდებულებს, შექმნან ნორმათა სისტემა და უზრუნველყონ მისი მოქმედება. თავის მხრივ, ნორმატიული მართვის ეს პროცესი სამართალსუბიექტს გონიერ, ავტონომიურ და პასუხისმგებლიან ინდივიდად მოიაზრებს.

აღნიშნული თეორიული ჩარჩოს საფუძველზე, სტატიაში განხილულია კანონმდებლის პროფესიული როლის თანმდევი სპეციალური მორალურობის საკითხი. შემოთავაზებულია სამართალშემოქმედების ფართო კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც, სამართლის ფორმირება არ შემოიფარგლება მხოლოდ ოფიციალური ინსტიტუტების საქმიანობით. ამ იდეის თანახმად, ფუნდამენტური (წინა) სამართლებრივი მნიშვნელობები სოციალური ინტერაქციითა და ზოგადი კულტურული კონტექსტით განისაზღვრება, სამართლებრივი მასალის გაგების საფუძველი კი საღი აზრი და მართებულობის საერთო სტანდარტებია.

საკვანძო სიტყვები: ლონ ფულერი, სამართლის შინაგანი მორალურობა, სამართალშემოქმედება, სპეციალური მორალურობა, კულტურა, საღი აზრი.

1. შესავალი

ლონ ფულერისეული ბუნებითი სამართლის პროცედურული თეორია, რომელიც სოციალური წესრიგის „ბუნებით პრინციპებზე“ ამახვილებს ყურადღებას და „სამართლის შინაგანი მორალურობის“ კონცეფციას გვთავაზობს, გამორჩეულ ადგილს იკავებს მე-20 საუკუნის სამართლის ფილოსოფიის ანტიპოზიტივისტურ ტრადიციაში. ამ მოძღვრების თანახმად, სამართლის, როგორც მიზნობრივი საქმიანობის, (შინაგანი) მორალურობას განაპირობებს არა მატერიალური ნაწილი, არამედ სამართლის შექმნისა და ფუნქციონირებისათვის საჭირო პროცედურული პრინციპები, რომლებიც კანონმდებელს ავალდებულებს, შექმნას ზოგადი ნორმებისადმი ადამიანის ქცევის დაქვემდებარების სისტემა. რადგან ამ სოციალურ წესრიგში სამართალსუბიექტს აქვს შესაძლებლობა, ნორმატიული მოლოდინების შესაბამისად, საკუთარი პასუხისმგებლობით წარმართოს ქცევა, ეს ნიშნავს, რომ, თავისთავად, მართლწესრიგის დაფუძნებისა და მოქმედების პროცესი მოიაზრებს ადამიანს, როგორც გონიერ და ავტონომიურ სუბიექტს.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი.

სამართლის შინაგანი მორალურობის პრინციპები – ნორმათა გამოქვეყნება, არანინაალ-
მდეგობრიობა, დროში სტაბილურობა თუ სხვა, პირველ რიგში, ხელისუფლებისკენაა მიმარ-
თული – ისინი კანონმდებლებისგან (და იურისტთა პროფესიული ჯგუფისგან) განსაზღვრუ-
ლი სახის მოქმედებას მოითხოვენ. მაშასადამე, „სამართლის მორალურობასთან“ ერთად შეგ-
ვიძლია ვისაუბროთ „სამართალშემოქმედების/სამართალგამოყენების“ მორალურობაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ფულერი სამართლის შინაგან მორალურობას უპირატესად
პროცედურულ ჩარჩოში განიხილავს, მისივე მოსაზრება სამართლის, როგორც „ინტერაქციუ-
ლი საქმიანობის“, შესახებ იძლევა ამ კონცეფციის უფრო ფართო ინტერპრეტაციის შესაძ-
ლებლობას. კერძოდ, ამ პერსპექტივით, იმ მნიშვნელობების განსაზღვრაში, რომლებიც შემ-
დგომ სამართლებრივ შინაარსებად იქცევა, ზოგადი კულტურა მონაწილეობს. მართალია,
ფულერი არ გვთავაზობს სისტემურ მსჯელობას კულტურის ცნებასა და მის ფუნქციაზე სა-
მართალში, თუმცა ცალკეული ტექსტებიდან შესაძლებელია ამ ფრაგმენტული ხედვების რე-
კონსტრუქცია.

წინამდებარე ნაშრომში განხილულ იქნება სამართლის, როგორც პროდუქტისა და სა-
მართალშემოქმედების (და სამართალგამოყენების), როგორც პროცესის მორალურობის სა-
კითხი. შემოთავაზებული იქნება სამართალშემოქმედების ფართო მნიშვნელობა, რომელიც
მასში ურთიერთდაკავშირებულ პრაქტიკათა მთლიანობას გულისხმობს.

2. სამართალი, როგორც მიზნობრივი საქმიანობა: არსისა და ჯერარსის კავშირი

სამართალი ადამიანური შემოქმედების ნაყოფია; ის ცოცხალი, მუდმივ განვითარებადი
პროცესია. ლონ ფულერის განმარტებით, სამართალი საქმიანობაა, რომელიც ადამიანთა
ქცევას ნორმებს უქვემდებარებს.¹ „საქმიანობა“ დინამიკას გულისხმობს და არა – ნორმათა
სტატიკურ ერთობლიობას. ამ დეფინიციისგან განსხვავებით, ანალიტიკური პოზიტივიზმის
მიმდევრები სამართალს ძალაუფლების ცალმხრივ გამოვლინებად წარმოგვიდგენენ. ფულე-
რის თანახმად, პოზიტივისტურ ფილოსოფიას, როგორც წესი, აინტერესებს არა ის, თუ რა
არის ან რა ფუნქციას ასრულებს სამართალი, არამედ ის, თუ საიდან მომდინარეობს. პოზი-
ტივისტი სვამს შეკითხვას: „ვის შეუძლია სამართლის შექმნა?“ სწორედ ამ პერსპექტივიდან
ყალიბდება ოსტინისეული „სუვერენის“, კელზენისეული „ძირითადი ნორმისა“ და ჰარტისეუ-
ლი „ალიარების ნორმის“ კონცეფციები. პოზიტივისტური ხედვით, კანონმდებლის კომპეტენ-
ცია შეიძლება მხოლოდ პოზიტიური სამართლის ნორმებით (მაგალითად, კონსტიტუციით)
შეიზღუდოს, თუმცა თავად იურიდიული (სამართალშემოქმედების) საქმიანობა მათთვის ყო-
ველგვარი (შინაგანი) შეზღუდვებისგან თავისუფალია.²

მიზნობრივი ადამიანური საქმიანობა განსხვავდება „ბუნებრივი პროცესებისა“ თუ „ბუ-
ნების შემოქმედებისგან“ იმ მხრივ, რომ ობიექტს ფაქტისა და ღირებულების განუყოფელი
ურთიერთკავშირი განსაზღვრავს. მართალია, მეტაფორულად, შეგვიძლია ვისაუბროთ „ბუნე-
ბის შემოქმედებაზე“, თუმცა, მაგალითად, ხე, როგორც ასეთი, არ არის რაიმე გააზრებული
საქმიანობისა თუ შრომის შედეგი, რასაც ვერ ვიტყვით არქიტექტურაზე, რომელიც ნაგებო-
ბის დაპროექტების მიზნობრივ საქმიანობაში შეიძლება იყენებდეს ხეს, როგორც მასალას.

¹ Fuller L.L., *The Morality of Law*, Revised Edition, New Haven, 1969, 74.

² იქვე, 192.

სტატიაში „ადამიანური მიზანი და ბუნებითი სამართალი“ ფულერი საუბრობს ფაქტისა და ღირებულების დიქტომიაზე და მაგალითად მოჰყავს „მოლუსკის გახსნის შემთხვევა“, რასაც დამკვირვებელი თავიდან შორი მანძილიდან უცქერს და ვერ იგებს, რადგან არ იცის მიზანი, რაც საფუძვლად უდევს ნაცრისფერი მომრგვალო საგნის ხელის გულებს შორის მოქცევას. მხოლოდ მას შემდგომ გაიგება მოვლენა, როდესაც დამკვირვებელი მიხვდება, თუ რასთან აქვს საქმე; ხოლო იმის თქმა, რომ ეს ცდა მალე დასრულდება, მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როდესაც ვიცით, რომ აღნიშნული არაა მიზნის მიღწევის გამოსადეგი ხერხი. ამდენად, მოვლენათა „წმინდა ფაქტი“ იმ ცოდნის მეშვეობით გაიგება, „... თუ რა ხდება მაშინ, როდესაც კარგი მიიღება და ცუდი უარყოფილი იქნება.“³

ფაქტის დესკრიფცია, როდესაც ის მიზნობრივი საქმიანობის რეზულტატია, შეფასების გარეშე შეუძლებელია. მაგალითად, თუ „სამართლებრივ ფაქტად“ მივიჩნევთ კანონს, ის უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც საკანონმდებლო საქმიანობის ნაყოფი; ხოლო საკანონმდებლო საქმიანობის, როგორც „ფაქტის“ განსაზღვრა შეუძლებელია მხოლოდ იმით, რომ კონკრეტულმა ადამიანმა (კანონმდებელმა) ხელი აწია ან თქვა „თანახმა ვარ“. თუ, მაგალითად, კანონმდებელმა მხარი დაუჭირა კანონის იმ ნორმის მიღებას, რომელიც მოქალაქეებს ავალდებულებს, ერთსა და იმავე დროს იმყოფებოდნენ ორ სხვადასხვა ადგილას, ეს ნორმატიული წინადადება მხოლოდ ფაქტობრივი წინაპირობების, ანუ ხელის აწევის გამო, ვერ იქცევა სამართალდებულებად, რადგან შეუძლებლის მოთხოვნა შეუთავსებელია სამართალშემოქმედების, ანუ იმ საქმიანობის შედეგთან, რომლის ფუნქციაც ქცევის ნორმატიული მოწესრიგებაა.

მიზნით განსაზღვრული ცნებების მთავარი მახასიათებელი საგნის იმ სტანდარტიდან შეფასებაა, რომელიც ფუნქციის შესრულების წარმატებისა და წარუმატებლობის ხარისხს განსაზღვრავს.⁴ ფულერი მიზნობრივ საქმიანობასთან დაკავშირებით ასეთ შეკითხვას სვამს: არსებობს თუ არა განსხვავება „ორთქლის მანქანასა“ და „გამოსადეგ ორთქლის მანქანას“ შორის? თუ ადამიანის წინაშე მექანიზმის გაურკვეველი ნაწილებია და იგი იკითხავს, „არის თუ არა ეს ორთქლის მანქანა?“ აღნიშნული შეკითხვა ასევე გულისხმობს იმას – „არის თუ არა ეს ვარგისი ორთქლის მანქანა?“ რადგან „მიზნობრივი ადამიანური საქმიანობის სფეროში, რომელიც ორთქლის მანქანებსაც მოიცავს და სამართალსაც, არსებობა და ღირებულება არა ორი განსხვავებული რაღაც, არამედ ერთიანი სინამდვილის ორი ასპექტია.“⁵

ორთქლის მანქანა ისეთი მოწყობილობაა, რომელსაც ორთქლის ძალის მექანიკურ ენერგიად გარდაქმნა შეუძლია. ამდენად, ის განსაზღვრებულია, თუ „რისთვისაც ვარგისია მოწყობილობა“ და „რა არის მოწყობილობა“, ერთმანეთს კვეთს, რადგან გამოსადეგობა მექანიზმის იმანენტური მახასიათებელია. თუ დანადგარი საერთოდ ვერ გარდაქმნის ორთქლის ენერგიას მექანიკურად, მაშინ ვერ ვისაუბრებთ საქმიანობის განხორციელების წარმატებასა თუ წარუმატებლობაზე და, ამდენად, ვერც ვუწოდებთ ამ მოწყობილობას ორთქლის მანქანას.⁶ ისე როგორც, თუ საქმიანობა ვერ უზრუნველყოფს ქცევის ნორმებისადმი დაქვემდებარებას, მას ვერ ვუწოდებთ სამართალშემოქმედებას, მის პროდუქტს კი – სამართალს. ამდე-

³ Fuller L.L., Human Purpose and Natural Law, The American Journal of Jurisprudence, Vol. 3, № 1, 1958, 70.

⁴ Luban D., Natural Law as Professional Ethics: A Reading of Fuller, Social Philosophy and Policy: Natural Law and Modern Moral Philosophy, Vol. 18, № 1, 2001, 184.

⁵ Fuller L.L., The Law in Quest of Itself, Boston, 1966, 11.

⁶ Luban D., Natural Law as Professional Ethics: A Reading of Fuller, Social Philosophy and Policy: Natural Law and Modern Moral Philosophy, Vol. 18, № 1, 2001, 185.

ნად, სისტემის – სამართლის სისტემად, ხოლო ნორმის – სამართლის ნორმად განსაზღვრა ავტომატურად გულისხმობს იმაზე თანხმობას, თუ რა არის ამ სისტემისა თუ ნორმის ფუნქცია.

ფულერს ასეთი მაგალითი მოჰყავს: თუ ქირურგი ოპერაციას უკეთებს ანესთეზირებულ პაციენტს, დამკვირვებელმა შეიძლება თქვას, რომ ექიმი ცდილობს „რაღაც“ შედეგის მიღწევას. თუ დამკვირვებელი თავად არ არის ქირურგი, იგი ვერ გაიგებს ოპერაციის მიმდინარეობის დეტალებს. ყველა ეს გაუგებარი ნიუანსი, მაგალითად, კონკრეტული ინსტრუმენტების გამოყენება, აზრიანი იქნება სხვა ქირურგისთვის, რადგან მას ესმის კონკრეტულ მოქმედებათა მიზნები.⁷ ამის მიუხედავად, დამკვირვებელს მაინც შეუძლია ოპერაციის, ან თუნდაც, მედიცინის ზოგადი მიზნიდან გამომდინარე, შეაფასოს ოპერაციის შედეგი (და არა ოპერაციის მიმდინარეობისას კონკრეტული მანიპულაციების შედეგები). სხვაგვარად იქნებოდა საქმე, თუ დამკვირვებელიც, ქირურგიცა და პაციენტიც მსახიობები იქნებოდნენ, რომლებიც, მართალია, იგივე „მოძრაობებს“ ასრულებენ, თუმცა ამ მოქმედებათა დანიშნულება არა პაციენტის ჯანმრთელობის გაუმჯობესება, არამედ ხელოვნებაში დასახულ მიზანთა მიღწევაა. ამდენად, „ფაქტი“ (გარეგნული იდენტურობის მიუხედავად), დასახული ამოცანებიდან გამომდინარე, ერთ შემთხვევაში იყო სხვა, ხოლო მეორე შემთხვევაში – სხვა. რაც შეეხება სამართალს, ცხადია, იურიდიულ ტექნიკაში გაუცნობიერებელ მოქალაქეს ზუსტად ვერ ეცოდინება, თუ, კონკრეტულად, რას აკეთებს, მაგალითად, მოსამართლე, თუმცა, შესაბამისი გონებრივი განვითარების ყველა ადამიანმა იცის, თუ „რას აკეთებს (უნდა აკეთებდეს) სამართალი“. ეს ცოდნა, რა თქმა უნდა, ძალზე ზოგადია, მაგრამ საკმარისია იმისთვის, რომ არაიურისტმაც კი იეჭვოს რომ, მაგალითად, უკუძალის მქონე ნორმებით მართვა არ თავსდება სამართლის განსაზღვრებაში.

3. სამართლის მორალურობა⁸

რა მოთხოვნები უნდა დააკმაყოფილოს საკანონმდებლო და კანონშემფარდებელმა საქმიანობამ სამართლის შექმნისა და მოქმედებისთვის? ფულერი ჩამოთვლის 8 პრინციპს, რომელთაგან რომელიმეს სრული უგულებელყოფა დასრულდება იმით, რასაც არ შეიძლება სამართლის სისტემა ეწოდოს. აღნიშნული მოთხოვნებია: 1. ზოგადი ნორმების არსებობა 2. ნორმათა გამოქვეყნება 3. არარეტროაქტიულობა (ნამდვილი უკუძალის დაუშვებლობა) 4. სიცხადე და გასაგებობა 5. არანინაღმდეგობრიობა 6. შესრულებადობა 7. დროში სტაბილურობა 8. შესაბამისობა (ნორმასა და მის გამოყენებას შორის).⁹

თუ ნორმები არ ქვეყნდება, თუ ისინი თვისებრივად უკუძალის მქონეა, თუ მათი შესრულება შეუძლებელია და ა.შ., მაშინ პირს არა აქვს შესაძლებლობა, იყოს კანონმორჩილი მოქალაქე, რადგან აღარაფერია დარჩენილი, რისი „მორჩილება“ც, ანუ რისი დაკმაყოფილება თუ შესრულებაც, შესაძლებელია. მაგალითად, თუ ყველა კანონი დღეს ადგენს, რომ ადამიანს გუშინ უნდა გაეკეთებინა რაღაც, კანონმდებლის ამ საქმიანობას შედეგად ვერ მოყვება უფლება-მოვალეობათა, ანუ მართლწესრიგის სისტემა.

⁷ Fuller L.L., *The Morality of Law*, Revised Edition, New Haven, 1969, 194.

⁸ ფულერი იყენებს სიტყვას – *Morality*, რომელიც ქართულად შეიძლება ითარგმნოს როგორც მორალურობა, ისე მორალი. თუმცა „მორალურობა“ უფრო კარგად გამოკვეთს იმ მნიშვნელობას, რომელშიც იგულისხმება, პირველ რიგში, ფორმა და არა შინაარსი. თუ მორალი (*Morals*) დაკავშირებულია კონკრეტულ მორალურ ნორმებთან, მორალურობა აღნიშნავს როგორც მორალურ პრინციპებს, ისე (მორალური) მდგომარეობის თვისებას ან ხარისხს.

⁹ Fuller L.L., *The Morality of Law*, Revised Edition, New Haven, 1969, 39.

კანონის უკუძალის აკრძალვა, განსაკუთრებით სისხლის სამართალში, მხოლოდ იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ ამ დროს უფრო დიდი რალაც დგება საფრთხის ქვეშ, ვიდრე, ვთქვათ, სამოქალაქო დავისას, არამედ იმიტომ, რომ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა, სამართლის სხვა დარგებთან შედარებით, ყველაზე მეტად ცდილობს ქცევის კონტროლს. სისხლის სამართლის კანონმდებლობისგან განსხვავებით, მაგალითად, როდესაც საქმე შეეხება საგადასახადო სამართალს, რომელიც წარსულში მიღებულ ფინანსურ მოგებაზე აწესებს გადასახადს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ასეთი კანონი უსამართლოა, მაგრამ ის, მკაცრი გაგებით, არ არის რეტროაქტიული, რადგან მოთხოვნა მიემართება სამომავლო მოქმედებას (რომ გადასახადი გადახდის უნდა იქნეს მომავალში და არა ის, რომ გადასახადი უნდა გადახდილიყო წარსულში).¹⁰

ფულერი ზემოთ ჩამოთვლილ მოთხოვნებს სამართლის შინაგანი მორალურობის პრინციპებს უწოდებს, რადგან მათი დაკმაყოფილება წარმოშობს წესრიგის იმ სისტემას, რომელშიც ადამიანი მოაზრებულია, როგორც საკუთარი ცხოვრების დაგეგმვის, გადაწყვეტილებების დამოუკიდებლად მიღების შემძლე გონიერი სუბიექტი.¹¹ როდესაც კანონი წინასწარაა ცნობილი, როდესაც კანონები გასაგებადაა ჩამოყალიბებული, როდესაც ისინი გაუგებრად სწრაფად არ იცვლება, ადამიანს აქვს სამართლებრივი მოთხოვნების შესრულების შესაძლებლობა, რასაც, თავის მხრივ, პირის სუვერენულობა და პასუხისმგებლობა უნარიანობა უდევს საფუძვლად; რადგან თუ არა ეს დაშვება, მაშინ ადამიანისთვის კანონთა შესრულების „მინდობა“ არაპრაქტიკული იქნებოდა.

სამართლის მორალურობა ორ განზომილებას მოიცავს: გარეგან (მატერიალურ) მორალურობას, რომელიც ნორმის სამართლიანობას აფასებს, და შინაგან (პროცედურულ) მორალურობას, რომელიც მართლწესრიგის მთლიანობასა და ქცევის ნორმატიული მართვის შესაძლებლობას უზრუნველყოფს. მორალურობის ეს ორი სახე გავლენას ახდენს ერთმანეთზე – ერთის გაუარესება, როგორც წესი, იწვევს მეორის წახედნას და – პირიქით.¹² ეს ბუნებრივი-ა, რადგან სამართლის მატერიალურ მიზანთა უსამართლო თუ ბოროტი ხასიათი ნიშნავს, რომ ხელისუფალს არ ადარდებს მოქალაქეების ბედი და იგი, უდიდესი ალბათობით, არც წინასწარგანჭვრეტადი გარემოს დაფუძნებისა და შენარჩუნებისთვის იზრუნებს. თავის მხრივ, შინაგანი მორალურობის პრინციპების დაუცველობა ნიშნავს, რომ ხელისუფლება ანგარიშს არ უწევს მოქალაქეების შესაძლებლობას, საკუთარი პასუხისმგებლობით წარმართონ ქცევა და დაგეგმონ თავიანთი ცხოვრება; ამ პირობებში კი, სახელმწიფოს მხრიდან კეთილდღეობაზე ორიენტირებული მატერიალური მიზნების დასახვაც ნაკლებ სავარაუდოა.

სამართლის შინაგანი მორალურობა კანონმდებელსა და მოქალაქეს შორის ორმხრივ პატივისცემას გულისხმობს, რა დროსაც ხელისუფლება წინასწარ აცნობებს მოქალაქეს კანონის მოთხოვნების, აკრძალვებისა თუ ნებართვების შესახებ და შემდგომ მას გადაულოცავს მოქმედების თავისუფლებას. მაშასადამე, წესრიგში ჩაშენებულია ადამიანური ღირსების პატივისცემა. ამასთან, მორალური ცხოვრება აუცილებლად საჭიროებს წესრიგს, რომელშიც ადამიანთა მისწრაფებები განამდვილდება – უწესრიგობაში კარგი/სწორი ცხოვრება შეუძლებელია.

¹⁰ იქვე, 59.

¹¹ იქვე, 162.

¹² Fuller L.L., Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart, Harvard Law Review, Vol. 71, № 4, 1958, 645.

მართალია, სამართლის შინაგანი მორალურობის პრინციპების დაკმაყოფილება, როგორც წესი, კეთილ მატერიალურ მიზნებთან უფრო თავსებადია, ვიდრე ბოროტთან, თუმცა, თეორიულად, არ არის გამორიცხული ისეთი კანონმდებლის არსებობა, რომელიც ამ 8 პრინციპს იდეალურად დაიცავს, ხოლო სამართლის მატერიალური ნაწილი „გაუსაძლისად უსამართლო“ იქნება. სწორედ ამ მიზეზის გამო აკრიტიკებენ ფულერს და აღნიშნავენ, რომ მან ერთმანეთისაგან ვერ გამოიჯნა „მორალურობისა“ და „ქმედითობის“ (ეფექტიანობის) ცნებები.¹³

თუმცა კრიტიკოსები უყურადღებოდ ტოვებენ განსხვავებას „პრაქტიკულსა“ და „თეორიულს“ შორის. ფულერს არსად უთქვამს, რომ ლეგალურობის პრინციპების სრულ დაცვასა და ბოროტ მიზნებს შორის თეორიული შეუთავსებლობაა. სამართლის შინაგანი მორალურობა ყოველგვარ სისასტიკეს ვერ აღკვეთს – იგი ზღუდავს კანონმდებლის არჩევანს სისასტიკის ფორმებსა და მისი გამოყენების გზებში, რაც, საბოლოოდ, სამართლიანობისა და ჰუმანურობის მიზნებს ემსახურება.¹⁴ ამდენად, სამართლის შინაგანი მორალურობის პრინციპები ორგვარად იცავს ადამიანის ღირსებას: წინასწარგანჭვრეტადი გარემოს შექმნითა და ბოროტი კანონების მიღების „გაძნელებით“.

4. სამართალშემოქმედების მორალურობა

რატომ სამართალშემოქმედება და არა კანონშემოქმედება? სამართალი უფრო დიდი კატეგორიაა, ვიდრე კანონი; სამართალი მოიცავს კანონებს, თუმცა იგი ამაზე მეტს გულისხმობს. მასში ასევე მოიაზრება პრინციპები, ნორმატიული არგუმენტები, მართებული ადამიანური ქცევის სტანდარტები (რომლებიც კულტურაშია ინტეგრირებული), ინტერპრეტაციის პრაქტიკები (რომლებიც როგორც სამართლის ინსტიტუციურ ისტორიას, ისე ამ ისტორიის გამამართლებელ სამართლიანობისა თუ მორალურობის პრინციპებსაც ითვალისწინებს).

„სინამდვილეში, სამართლის სისტემა [კანონის] მიღების, ინტერპრეტაციისა და გამოყენების განგრძობადი და ღია პროცესია“¹⁵ – ამბობს ფულერი. სამართლის პოზიტივისტი კანონმდებელს არ უკავშირებს მისთვის დამახასიათებელ ფუნქციას. თუ ვიტყვით, რომ იგი ასრულებს სპეციალურ დანიშნულებას, მაშინ მისი ფუნქცია მორგებული უნდა იყოს სხვების, მაგალითად, მოქალაქის ურთიერთშემავსებელ როლთან. ყოველი ასეთი დამოკიდებულება კი უარყოფს სამართლის ცალმხრივ ხასიათს. რადგან პოზიტიური თეორია კანონმდებელს არ მიაკუთვნებს სპეციალურ როლს, ამიტომ მისი ფუნქციების შესრულებასთან დაკავშირებით სპეციალური მორალურობის საკითხიც არ განიხილება. როგორც წესი, იურისტებისთვის

¹³ Hart H.L.A., Review: The Morality of Law by Lon L. Fuller, Harvard Law Review, Vol. 78, № 6, 1965, 1286. Dworkin R., Philosophy, Morality and Law – Observations Prompted by Professor Fuller's Novel Claim, University of Pennsylvania Law Review, Vol. 113, № 5, 1965, 676. საინტერესოა, რომ ფულერი მზად იყო, „მორალურობა“ შეეცვალა სიტყვით „ეთოსი“ ან სხვა მსგავსი ცნებით, რომელიც წარმოაჩენდა, რომ განსაზღვრულ სოციალურ/სამსახურეობრივ როლებს თან სდევს განსაზღვრული მორალური პასუხისმგებლობები. იხ. Letter from Fuller to Philip Selznick, 18 August 1965. ბრიტანელ ფილოსოფოსს, დოროთი ემმეტს, ფულერი სწერს, რომ ერთმა სტუდენტმა ურჩია, გაუგებრობების თავიდან აცილების მიზნით, წიგნის სათაური ყოფილიყო არა „სამართლის მორალურობა“, არამედ „სამართალშემქმნის“ თუ „სამართალსაქმიანობის“ (lawing), როგორც პროცესის მორალურობა. იხ. Letter from Fuller to Dorothy Emmet, 7 October 1966. ორივე წერილი ციტირებულია წიგნში: Rundle K., Forms Liberate: Reclaiming the Jurisprudence of Lon L. Fuller, Oxford, 2012, 115.

¹⁴ Letter from Fuller to Walter F. Berns, 14 October 1964. ციტირებულია წიგნში: Rundle K., Forms Liberate: Reclaiming the Jurisprudence of Lon L. Fuller, Oxford, 2012, 113.

¹⁵ Fuller L.L., Jurisprudence, in: The Encyclopaedia Britannica, Vol. 13, 14th ed., Chicago, 1968, 151.

მოქმედებს ეთიკის კოდექსი, თუმცა პოზიტივისტურ ფილოსოფიაში არ მოიძებნება ადგილი იმ „ეთიკის კოდექსისათვის“, რომელიც კანონმდებლის საქმიანობას დაარეგულირებდა. თუ კანონმდებელი უსამართლო კანონებს მიიღებს, იგი სცოდავს ზოგადი მორალის წინაშე, თუმცა თუ არასათანადოდ შეასრულებს საკუთარ საქმეს, მაგალითად, მიიღებს წინააღმდეგობრივ, გაუგებარ ან საიდუმლო კანონებს, ამ შემთხვევაში საქმიანობის განმსაზღვრელ კონკრეტულ პროფესიულ მორალთან მიმართება არ განიხილება.¹⁶

წარმოვიდგინოთ საფეხურთო მატჩი და მსაჯის როლი ამ პროცესში. დავუშვათ, თამაშის მიწურულს ერთ-ერთი გუნდი აგებს დიდი ანგარიშით. მსაჯი ხედავს, რომ დამარცხებული გუნდის ფეხბურთელები და გულშემატკივრები სასონარკვეთილნი არიან. ზოგადი მორალი მას შეიძლება კარნახობდეს „სუსტის დახმარებას“. თუ იგი თამაშის ბოლო წამებზე დამარცხებული გუნდის სასარგებლოდ დანიშნავს აშკარად გამოგონილ პენალტს, დაარღვევს „პროფესიული მორალურობის“ მოთხოვნას – თუ მსაჯი თამაშის მსვლელობისას ცვლის წესებს, იგი აზრს უკარგავს თავად ფეხბურთს, რადგან თამაში აღარაა სპორტული შეჯიბრი, არამედ არბიტრის ძალაუფლების ცალმხრივი პროექცია მოთამაშეებზე.

სოციალურ სისტემებს მათთვის დამახასიათებელი „მორალურობა“, შესაბამისად, შიდა სტანდარტები გააჩნიათ. ენობრივად იდენტური ცნებები განსხვავებულ სისტემებში განსხვავებულ შინაარსებს იძენენ. მაგალითად, სამართლებრივი პასუხისმგებლობა ინდივიდუალურია და მიზეზობრივ კავშირს ეფუძნება, პოლიტიკური კი, ხშირად, კოლექტიურია – კაბინეტის ერთი წევრის გადაწყვეტილების გამო, შესაძლოა, მთავრობის მთელმა შემადგენლობამ აგოს პასუხი.

კრიტიკის პასუხად ფულერი პირდაპირ მიუთითებს, რომ სამართლებრივ მორალურობაში იგი გულისხმობს „... იმ სპეციალურ მორალურობას, რომელიც კანონმდებლისა და კანონშემფარდებლის როლს თან სდევს.“¹⁷ თუმცა, რა არის მორალური მოლოდინთა სტაბილიზებასა და ქცევის ნორმებისადმი დაქვემდებარებაში? როგორც დევიდ ლუბანი, ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის პროფესორი შენიშნავს, მორალურობა აქ შეეხება არა მხოლოდ პროდუქტს (რომელიც სამართალსუბიექტის ავტონომიურობასა და გონიერებას ვარაუდობს), არამედ ასევე ამ ქმედების განმხორციელებელს, ანუ იურისტს¹⁸ და მის სოციალურ როლს, რაც ნიშნავს, რომ თუ ადამიანი კარგად ასრულებს მასზე დაკისრებულ პროფესიულ ფუნქციას, მაშინ ხანგრძლივ მორალურ ურთიერთობას ქმნის საზოგადოების წევრებთან.¹⁹

მორალურობის განსხვავებულ სახეებზე მიძღვნილ ქვეთავში ფულერს ორი ეპიგრაფი მოჰყავს, რომელთაგან მეორე შემდეგი შინაარსის გერმანული ციტატაა: ცოდვა არარაში ჩადირვაა (*Die Sünde ist ein Versinken in das Nichts*).²⁰ თუ გავითვალისწინებთ, რომ „მორალურობა“ არა მაინცდამაინც სამართლის მატერიალურ შემადგენელს, არამედ საკანონმდებლო (და სამართლის შეფარდებისა და ინტერპრეტაციის) საქმიანობას შეეხება, მაშინ აღნიშნულ

¹⁶ Fuller L.L., *The Morality of Law*, Revised Edition, New Haven, 1969, 192-193.

¹⁷ Fuller L.L., *A Reply to Professors Cohen and Dworkin*, *Villanova Law Review*, Vol. 10, № 4, 1965, 660.

¹⁸ ფულერი იურისტს უწოდებს „სოციალურ სტრუქტურათა არქიტექტორს“, რაც ხაზს უსვამს მის ფუნქციას იმ ინსტიტუციური ჩარჩოებისა და პროცედურების ფორმირებაში, რომლებიც ადამიანთა შორის ეფექტიან თანამშრომლობას უზრუნველყოფს. Fuller L.L., *The Lawyer as an Architect of Social Structures*, in: *The Principles of Social Order: Selected Essays of Lon L. Fuller*, *Winston K.I. (ed.)*, Durham, 1981, 264-270.

¹⁹ Luban D., *Natural Law as Professional Ethics: A Reading of Fuller*, *Social Philosophy and Policy: Natural Law and Modern Moral Philosophy*, Vol. 18, № 1, 2001, 186.

²⁰ Fuller L.L., *The Morality of Law*, Revised Edition, New Haven, 1969, 3.

ციტატას ლუბანი ასე განმარტავს: იურისტის მიერ საკუთარი პროფესიული ფუნქციების სრული უგულებელყოფა არათუ ცუდ პრაქტიკას ნიშნავს, არამედ საერთოდ გამორიცხავს სამართლის შექმნის, შენარჩუნებისა და განვითარების პროცესში მის მონაწილეობას. რადგან თუ პროფესიული როლი მისი ფუნქციებით განიმარტება, პროფესიული ღირსებების (ღირსებები, როგორც ფუნქციური ოსტატობები) არარსებობის პირობებში, შედეგი თავად ამ როლის გაუქმებაა.²¹

თუ საქმიანობა საერთოდ ვერ ახერხებს ადამიანის ქცევის მოქცევას ზოგადი ნორმების მართვის ქვეშ, მაშინ მისი შედეგი გაუგებრობაა. სამართალი აუცილებლად გულისხმობს იმ შინაგან შეზღუდვებს, რომელთა სრული გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაშიც აღმოვჩნდებით უბრალო ძალაუფლებრივი ბოროტების, ხოლო მისი ხარისხობრივი დაკმაყოფილების დროს კი – მეტად ან ნაკლებად გამართული სამართლის სისტემის წინაშე. ფულერისეული პროცედურული თეორიის კიდევ ერთი ასპექტი, რაც ამ მსჯელობაში გამოიკვეთა, სამართლის ხარისხობრივ ბუნებაში მდგომარეობს. რადგან სამართლებრივად იდეალური გარემოს მიღწევა, ანუ შინაგანი მორალურობის ყველა მოთხოვნის აბსოლუტური დაცვა შეუძლებელია, სამართლის სისტემა, მთლიანობაში, შეიძლება იყოს მეტად ან ნაკლებად „სამართლებრივი“.

5. სამართალი შიდა პერსპექტივიდან

რომელი პერსპექტივიდან უნდა იქნეს განხილული სამართალი? რომელი თვალსაზრისიდან უნდა შეფასდეს სამართლის „ძირითადი შემთხვევა“? თუ ჰარტი მეორეული ნორმების აღიარების კონტექსტში მოსამართლეებისა და სხვა ოფიციალური პირების შიდა-სისტემურ დამოკიდებულებებზე ამახვილებს ყურადღებას, ფულერი „სამართლის თეორეტიკოსის“ პოზიციიდან საუბრობს, რომელიც კონკრეტული სამართლის სისტემის სუბიექტია და შეისწავლის ამ მართლწესრიგს არა მხოლოდ სამართლის ფილოსოფიისა თუ პროფესორის მდგომარეობიდან, არამედ ითვალისწინებს მის მკითხველებს – სტუდენტებს, იურისტებსა თუ სხვებს. ამდენად, ფულერი იკვლევდა მათ მიერ დანახულ სამართალს, რომლებიც უშუალოდ განიცდიან მის ზემოქმედებას.²² სამართლის ფილოსოფიაზე საუბრისას იგი ამბობს: „ჩემი წარმოდგენით, სამართლის ფილოსოფიის დანიშნულებაა, ეფექტური და აზრიანი მიმართულება მისცეს სამართალმცოდნეების, მოსამართლეების, კანონმდებლებისა და სამართლის მასწავლებლების საქმიანობას.“²³

თუ სამართლის სისტემაში პოზიტივისტები ჭარბობენ, მაშინ ეს თავად სამართალზეც დიდ გავლენას მოახდენს. ამიტომ, ფულერი ცდილობს, მართლწესრიგი დაინახოს არა პოზიტივიზმის მიერ შემოთავაზებული არსისა და ჯერარსის ხისტი განცალკავებიდან, არამედ – სოციალური წესრიგის გონიერი საწყისებიდან, ანუ იმ ფორმებიდან, რომლებიც მოქმედი წესრიგის დაფუძნებისა და განვითარების აუცილებელი პირობებია. ამ ფორმათა ანალიზი ცხადყოფს, რომ სამართალში ჩაშენებულია სუბიექტის მორალური კონცეფცია.

²¹ Luban D., *Natural Law as Professional Ethics: A Reading of Fuller, Social Philosophy and Policy: Natural Law and Modern Moral Philosophy*, Vol. 18, № 1, 2001, 184.

²² Schauer F., *Fuller's Internal Point of View*, *Law and Philosophy*, Vol. 13, № 3, 1994, 285.

²³ Fuller L.L., *The Needs of American Legal Philosophy*, in: *The Principles of Social Order: Selected Essays of Lon L. Fuller*, *Winston K.I. (ed.)*, Durham, 1981, 249-250.

მორალურობასა და სოციალურ ფორმებს შორის კავშირის მცდარი გაგება, პროცედურული თუ ინსტიტუციური მორალის უგულვებელყოფა, ფულერის აზრით, უკავშირდება უტილიტარიზმსა და მორალური არჩევანის არა-კოგნიტურ თეორიებს, ასევე კანტის განყენებულ მორალურ კანონმდებელს, რომელიც უნივერსალურ იმპერატივებს განსაზღვრავს. აღნიშნულ თეორიებს მიღმა რჩება სოციალურ კონტექსტში ადამიანთა ურთიერთქმედების რეალური (და მარტივი) სურათი – იმ პროცესების გააზრება, როდესაც ინდივიდები ურთიერთობებში ერთვებიან.²⁴ ამ განსჯაში ფილოსოფიური პრაგმატიზმის გავლენა შეიმჩნევა: გადამწყვეტია არა აბსტრაქტული მსჯელობის ლოგიკური ვალიდურობა ან მხოლოდ შედეგზე ორიენტირებული გათვლა, არამედ სოციალურ სივრცეში ადამიანთა პრაქტიკული მოქმედება.

ფულერი უპირატესობას ანიჭებს მოსამართლის პროაქტიულ და შემოქმედებით როლს, ვიდრე პასიურსა და ნეიტრალურს. იგი დადებითად აფასებს ნიურნბერგის პროცესს, რომელმაც „მორალური ენის“ გამოყენებით მოახერხა, სამართალწარმოების პროცესს ჰქონოდა ხანგრძლივი მორალური გავლენა ადამიანთა ცხოვრებაზე.²⁵ საინტერესოა, რომ, მაგალითად, ისეთი სამართლებრივი კატეგორია, როგორიცაა „დანაშაული კაცობრიობის წინააღმდეგ“ 1945 წლამდე (პოზიტიურად) არ არსებობდა და ის მხოლოდ საერთაშორისო სამხედრო ტრიბუნალის ქარტიით შეიქმნა. თუმცა, სასამართლოს ლოგიკით, მაინც არ დარღვეულა პრინციპი *Nullum crimen, nulla poena sine lege*, რადგან, ერთი მხრივ, არსებობდა საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართალი, და, მეორე მხრივ, ნაცისტური რეჟიმის ქმედებები ფუნდამენტურად ეწინააღმდეგებოდა ნებისმიერი ცივილიზებული სამართლებრივი წესრიგის საფუძვლებს.

არსისა და ჯერარსის ხისტი განცალკავების უარყოფა სამართალშემოქმედებას იმ „უნდა“-ს უკავშირებს, რომელიც სამართლის განვითარებას მოითხოვს. საქმიანობის პრესკრიფციულ ტერმინებში წარმოდგენა იურისტს ავალდებულებს, გააუმჯობესოს სამართალი. ასეთივე ვალდებულება აქვს სამართლის პროფესორს, რომელმაც სტუდენტებს უნდა უჩვენოს, თუ რატომ არის სამართალსა და მორალურობას შორის კავშირზე საუბარი შესაძლებელი. ამერიკელ სამართლის ფილოსოფოსს, ფრედერიკ შაუერს, ასეთი მაგალითი მოჰყავს: თუ დურგალი აგებს არქიტექტურულად და ტექნიკურად გამართულ სახრჩობელას და მან წინასწარ იცის, რომ მის მიერ აგებული კონსტრუქცია უდანაშაულო ადამიანების სიკვდილით დასჯისთვის იქნება გამოყენებული, რა უნდა ვუპასუხოთ იმ შეკითხვაზე – „არის თუ არა იგი კარგი დურგალი?“ თუ ვიტყვით, რომ ის კარგი დურგალია, თუმცა ცუდი ადამიანი – სადაც „კარგი“ მხოლოდ ხელობის შიდა პროფესიულ სტანდარტებთან შესაბამისობას გულისხმობს – ჩვენ პოზიტივისტურ პოზიციას გავიზიარებთ, ვინაიდან ერთმანეთისგან მკაფიოდ გავმიჯნავთ საქმიანობის შინაგან კრიტერიუმებსა და მორალურობას. ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ თავად ვართ სადურგლო საქმის მასწავლებლები და არ გვინდა, ჩვენმა მოსწავლეებმა ააგონ ისეთი ნაგებობები, რომლებიც არამორალური მიზნით იქნება გამოყენებული. თუმცა აქ წარმოიშობა პრობლემა – სტუდენტები გვეტყვიან, რომ პროფესიულ კოლეჯში უნდა ასწავლიდნენ ტექნიკურ პროფესიას და არა მორალს. ამდენად, პედაგოგს მოუწევს დაასაბუთოს, თუ რატომ შეაქვს „დურგლობის სილაბუსში“ მორალის სწავლება.²⁶

მასწავლებელი აღნიშნულს მხოლოდ მაშინ შეძლებს, თუ აჩვენებს, რომ მორალი პროფესიისგან დამოუკიდებელი კატეგორია კი არ არის, არამედ პასუხისმგებლიანი პრაქტიკის

²⁴ Fuller L.L., *Irrigation and Tyranny*, Stanford Law Review, Vol. 17, № 6, 1965, 1033.

²⁵ Fuller L.L., *Problems of Jurisprudence*, Brooklyn, 1949, 719.

²⁶ Schauer F., *Fuller's Internal Point of View*, Law and Philosophy, Vol. 13, № 3, 1994, 302-304.

შემადგენელი ელემენტია. პედაგოგს არა მხოლოდ ტექნიკური განათლების მიცემა ევალება, არამედ იმის ჩვენებაც, რომ ამ ტექნიკური უნარების სწორი გამოყენება თავადაა მორალური საქმიანობა. ხოლო როდესაც „საქმიანობის შინაგანი მორალურობა“ აიხსნება, ამის შემდგომ შესაძლებელია „საქმიანობის გარე მორალურობაზე“ საუბარი. რადგან თუ მართლწესრიგისთვის დამახასიათებელი შინაგანი (პროცედურული) მორალურობა ადამიანის დამოუკიდებელ და პასუხისმგებლიან მხარეზე აქცენტირებს, განა ასეთი მიმართება სამართლის მატერიალურ ნაწილზეც არ უნდა გავრცელდეს?

6. საბოლოოდ, ვინ (რა) ქმნის სამართალს?

ჰობსი და ოსტინი ამბობენ, რომ სამართალი სუვერენის ბრძანებაა. მაგრამ რას წარმოადგენს თავად „სუვერენი“? ის საკანონმდებლო ძალაუფლებაა, რომელსაც ხალხი ანიჭებს. ხალხის მიერ სუვერენის „მიღება“ კი სოციალური წესრიგის „ბუნებით“ კანონებს ეფუძნება, რომელთა თანახმად, საზოგადოებრივი თანაცხოვრება შეუძლებელია ურთიერთობის მომწესრიგებელი ცენტრალური ხელისუფლების გარეშე.²⁷ ამ აზრით, ძირითადი სამართლებრივი კატეგორიები მოქმედების ძალას იძენენ არა (მაინცდამაინც) ექსპლიციტური ფორმალური შეთანხმებებიდან, არამედ სოციალური საჭიროების იმპლიციტური, გონივრული გააზრებიდან.

სამართალი ტექნიკური დისციპლინაა, თუმცა თუ სპეციალური წვრთნაა საჭირო, რათა ნორმები სწორად განემარტოთ, მაშინ როგორ უნდა მოველოდეთ, რომ არაიურისტი მოქალაქე ნორმას გაიგებს, ჯოზეფ რაზის სიტყვებით, როგორც მოქმედების მიზეზს? ჩვენ არ ველოდებით, რომ მოქალაქეს ეცოდინება ნორმის ზუსტი შინაარსი, რადგან სამართალი ასე არ მართავს მათ ქცევას. სამართლის ნორმები ერთი ელემენტია ნორმათა და პრაქტიკათა კომპლექსურ ქსელში, ხოლო როგორია „სამართლებრივი ცხოვრება“, ამაზე პასუხს არა მხოლოდ ვინაშად გაგებული სამართლის სისტემა, არამედ ეს ურთიერთდაკავშირებული ნორმებისგან შემდგარი ქსელი იძლევა.²⁸ ხშირად, სამართლებრივ სივრცეში მოქალაქის ორიენტირებას უზრუნველყოფს არა იზოლირებული ნორმების ზუსტი ცოდნა, არამედ კოლექტიური საზრისი, რომლის ერთი შემადგენელიც სამართლის ნორმებია, თუმცა კი უფრო – სამართლის პრინციპები.

ფულერი ამბობს: „ყოველი ერთობლივი ადამიანური საქმიანობის მსგავსად, სამართლის სისტემის ფუნქციონირებაც თანამშრომლობაზეა დაფუძნებული;“²⁹ სამართლის სტაბილურობა და თანმიმდევრულობა იმ იმპლიციტურ შეთანხმებებს ეფუძნება, რომლებიც სოციალური ინტერაქციისა და თანამშრომლობის პროცესში ყალიბდება.

ჰარტი წინა-სამართლებრივსა და სამართლებრივ საზოგადოებებს შორის ავლებს ზღვარს და ამბობს, რომ სამართალი ჩნდება მეორეული ნორმების დადგენასთან ერთად, რომლებიც პირველადი ნორმების (ქცევის მომწესრიგებელი ნორმები) აღიარებას, მათ ცვლილებასა და სამართალწარმოების განხორციელებას უზრუნველყოფენ. თუმცა ფულერისთვის წინა-სამართლებრივსა და სამართლებრივს შორის სხვა კავშირი არსებობს, სადაც წინა-სამართლებრივი განსაზღვრულია იმ დაშვებებითა და მოლოდინებით, რომლებიც, მართალია,

²⁷ Fuller L.L., Reason and Fiat in Case Law, Harvard Law Review, Vol. 59, № 3, 1946, 387.

²⁸ Martin M., Judging Positivism, Oxford, 2014, 134.

²⁹ Fuller L.L., Some Presuppositions Shaping the Concept of “Socialization”, in: Law, Justice, and the Individual in Society: Psychological and Legal Issues, Tapp J.L. Levine F.J. (eds.), New York, 1977, 37.

სამართლებრივ დონეზე, შესაძლოა, არც იყოს ექსპლიციტურად გამოთქმული, თუმცა წარმოადგენს სამართლებრივი მასალის „გაგების“ შესაძლებლობას.³⁰ იგი ჩვეულებით სამართალზე საუბრისას, წინა-სამართლებრივ მნიშვნელობებზე ამბობს:

„არავერბალიზებული შეთანხმებები, რომლებიც ამ საწყისი ფაზის თანმდევი, შესაძლოა, ზედმეტად არამყარი იყოს სამართლის სახელწოდებისთვის, მაგრამ ისინი ერთგვარი ხარაჩოს როლს შეიძლება ასრულებდნენ, რომელზეც უფრო მდგრადი წესრიგის დაფუძნება შესაძლებელი.“³¹

ნორმის სტაბილურობა, მთლიანობა და თანმიმდევრულობა სწორედ ამ ღია, ნაგულისხმევი შეთანხმებებიდან ყალიბდება. ამ მიმართების საილუსტრაციოდ ფულერს სამი მაგალითი მოჰყავს: 1. საერთაშორისო საჯარო სამართალში „უსიტყვო შეთანხმებები“ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელ სტანდარტებს წარმოადგენს 2. ანთროპოლოგიური კვლევების თანახმად, მნიშვნელობის მქონე, თუმცა არავერბალიზებული შეთანხმებები აწესრიგებს ტომებს შორის ურთიერთობებს. 3. სავაჭრო სამართალში წარსული ურთიერთობების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ორმხრივი მოლოდინები ქცევის იმ სტანდარტს ქმნის, რომლის მიხედვითაც სადავო გარიგებათა შეფასება წარმოებს.³²

ჩვენს სამართლებრივ თუ პოლიტიკურ ინსტიტუტებს რაციონალური დასაბუთების, აზრობრივი გადაწყვეტის რწმენა აყალიბებს. სამართლისა და ცხოვრების „გადაკვეთის“ ორი მომენტი არსებობს: კანონის მიღება და მისი ინტერპრეტაცია. ორივე პროცესი წარმოადგენს არა „ვიწრო-პროფესიული ენისა თუ ლოგიკის“ მექანიკურ გამოყენებას, არამედ საერთო სოციალურ საზრისში მონაწილეობას. ფულერი ამბობს:

„კანონმდებლობის ენა, აუცილებლად, ყოველდღიური ცხოვრების ენის ნაწილია. როგორც ლუდვიგ ვიტგენშტაინმა შენიშნა, სრულიად ახალი ენის გამოგონება ცხოვრების ახალი ფორმის გამოგონება იქნებოდა. კანონმდებლობა იმდენადაა უძლური, შექმნას ახალი ენა, რომელიც განცალკავებული იქნება ყოველდღიური მეტყველების ბუნდოვანებებისა და ნაგულისხმევი ღირებულებითი შეფასებებისგან, რამდენადაც [უძლურია] დაუდგინოს ადამიანს ცხოვრების ახალი ფორმა.“³³

სამართალი, გარკვეული თვალსაზრისით, ჰგავს ენას: ისევე როგორც ენა არსებობს საუბრის გზით და არასდროს „მთავრდება“, სამართალიც სამართალშემოქმედებისა და სამართალგამოყენების უწყვეტ პროცესში ცოცხლობს. ენის არც ერთი მოსაუბრე არ არის მისი ერთპიროვნული შემქმნელი – ყველა ერთდროულადაა მისი სუბიექტი, ხოლო გრამატიკული წესები გარედან მიღებული კი არ არის, არამედ თავად პრაქტიკიდან იზრდება. ასევე, ფულერისეულ „სამართლის, როგორც ინტერაქციული საქმიანობის“ მოდელში კანონმდებელი, მოსამართლე, ადმინისტრაციული მოხელე თუ მოქალაქე ერთობლივად „აშენებენ“ მართლწესრიგს, ხოლო სამართლის შინაგანი მორალურობა თავად სამართალშემოქმედების, როგორც მიზნობრივი საქმიანობის, ბუნებიდან გამომდინარეობს. და ბოლოს, როგორც ენაშია ფაქტი

³⁰ Conklin W.E., Lon Fuller's Phenomenology of Language, International Journal for the Semiotics of Law, Vol. 19, № 2, 96-97.

³¹ Fuller L.L., Anatomy of the Law, Westport, 1976, 84.

³² Fuller L.L., Some Presuppositions Shaping the Concept of "Socialization", in: Law, Justice, and the Individual in Society: Psychological and Legal Issues, Tapp J.L. Levine F.J. (eds.), New York, 1977, 37-38.

³³ Fuller L.L., Jurisprudence, in: The Encyclopaedia Britannica, Vol. 13, 14th Edition, Chicago, 1968, 152.

და მნიშვნელობა განუყოფელი (კითხვა „რა არის ეს სიტყვა?“ და „რას ნიშნავს იგი?“ ურთიერთდაკავშირებულია), ისე სამართალში „არსი“ და „ჯერარსი“ ერთი სინამდვილის ორი განზომილებაა.

ამ „ერთობლივ შენებაში“, არ იგულისხმება ზედმეტად ოპტიმისტური ხედვა – ის არ გამოიცხადებს ხელისუფლების მიერ მოქალაქეთა ჩაგვრას, მათი აზრის სისტემურ გაუთვალისწინებლობას. იგი მხოლოდ იმ წინა-სამართლებრივ პირობებს (კულტურულ კონტექსტს) აღწერს, რომელთა გარეშეც სამართლის სისტემის არსებობა შეუძლებელია. მაგალითად, თუკი დღეს, სამართალი გადაწყვეტს, რომ ზოგიერთი ადამიანი არ აღიაროს პიროვნებად (როგორც ეს მონობის შემთხვევაში იყო), ის დაარღვევს იმ წინა-სამართლებრივ დაშვებას ადამიანის სუბიექტობის შესახებ, რომელსაც თანამედროვე სამართლებრივი წესრიგი ეყრდნობა. ამდენად, მსგავსი მოწესრიგება სამართლის ნაცვლად, ჩაგვრის ინსტრუმენტად და ძალაუფლების ცალმხრივ პროექციად იქცევა. სამართალსუბიექტობა, მართალია, სამართლის სისტემის კონსტრუქციაა და არა ბუნებრივი მოცემულობა, მაგრამ ეს კონსტრუქცია მხოლოდ სამართლით რომ იყოს განპირობებული, მაშინ სისტემა შეძლებდა სუბიექტის სტატუსის სრულიად თვითნებურ მინიჭებას ან გაუქმებას, რაც სამართალს სოციალურ სინამდვილეს მოწყვეტდა.

ენასა და სამართალს შორის ანალოგია შეზღუდულია ნორმაშემოქმედების სპეციფიკით: ენობრივი ნორმა, როგორც წესი, არსებულ პრაქტიკას აფიქსირებს, სამართალი კი მას ხშირად წინ უსწრებს და მიზანმიმართულად აყალიბებს ქცევის მოდელებს³⁴. თუმცა, სამართალგამოყენების სტადიაზე, ნორმატიული ტექსტის განმარტება სოციოკულტურული კონტექსტის გათვალისწინებას მოითხოვს. ფულერი ასეთ მსჯელობას გვთავაზობს:

„ამდენად, კანონთა ინტერპრეტაცია კანონიდან იმ შინაარსის ამოკრეფას კი არ გულისხმობს მხოლოდ, რაც კანონმდებელმა მასში ჩადო, არამედ ... კანონის მისადაგების პროცესს იმ საზოგადოების იმპლიციტურ მოთხოვნებსა და ღირებულებებთან, რომლის მიმართაც ის [კანონი] უნდა იქნეს გამოყენებული. ამ გაგებით, შეიძლება ითქვას, არცერთი მიღებული კანონი არ მომდინარეობს კანონმდებლიდან სრულად და საბოლოოდ „მზა სახით“.“³⁵

კონკრეტული შემთხვევისათვის კანონის მისადაგება არ დაიყვანება მხოლოდ ტექსტობრივ-ლოგიკურ ოპერაციამდე; იგი მოიაზრებს ნორმის შეფარდების შესაძლებლობასა და საჭიროებას, პროცესში ჩართული პირების ინტერესებს, სამართლიანობისა და უსამართლობის შესახებ წარმოდგენებსა და სხვას, რომლებიც ერთობლიობაში „ზოგადი კულტურის“ სახელით შეგვიძლია მოვიხსენიოთ.

ფულერი ამბობს: „... კულტურული ძალები, რომლებითაც ვართ გარემოცული, უფრო მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, ვიდრე ჩვენ ვაცნობიერებთ.“³⁶ ამ კულტურული მნიშვნელობების, კოლექტიური მეხსიერების საერთო საზრისების „აღმოჩენა“, პრინციპში, არ არის

³⁴ აღსანიშნავია, რომ ფულერი ტერმინს „სამართალი“ მხოლოდ სახელმწიფოებრივი, ცენტრალიზებული მნიშვნელობით კი არ იყენებს, არამედ მასში მოიაზრებს, მაგალითად, პროფკავშირებისა თუ უნივერსიტეტების შიგნით არსებულ „არასრულყოფილად განვითარებულ“ სამართლის მინიატურულ სისტემებს, რომლებიც, მისი თქმით, ადამიანთა ცხოვრებაზე ხშირად უფრო მეტ გავლენას ახდენენ, ვიდრე (ოფიციალური) სასამართლო გადაწყვეტილებები. იხ. *Fuller L.L., The Morality of Law, Revised Edition, New Haven, 1969, 129.*

³⁵ *Fuller L.L., Anatomy of the Law, Westport, 1976, 59.*

³⁶ *Fuller L.L., On Teaching Law, Stanford Law Review, Vol. 3, № 1, 1950, 36.*

მკაცრად ტექნიკური საქმე, არამედ ისინი სისწორისა თუ სამართლიანობის „წინა-სამართლებრივ“ სივრცეში ყალიბდება. მიუხედავად იმისა, რომ იურიდიული პროფესიის ფუნქცია ამ მნიშვნელობათა გადამუშავება და სისტემატიზებაა, მათი ფუნდამენტური უშუალოდ სოციალური ინტერაქციის პროცესში ფორმირდება.

7. სალი აზრი

საკანონმდებლო ფუნქციის განხორციელებას თან სდევს იმპლიციტური მოლოდინები ამ საქმიანობის შედეგების შესახებ. ფულერს ასეთი მაგალითი მოჰყავს: ახლად დაფუძნებულ ქვეყანაში დიდი განხილვის შემდეგ მიიღეს კონსტიტუცია. მასში ნათლადაა განწერილი, თუ ვის შეუძლია კანონის მიღება და რა პროცედურები უნდა შესრულდეს. თუ კანონმდებელი გადაწყვეტს, რომ ყველა კანონი მოქალაქეებისგან გასაიდუმლოებული იყოს, იგი, შესაძლოა, არც ეწინააღმდეგებოდეს კონსტიტუციის (ექსპლიციტურ) ტექსტს, თუმცა სამართლის ცნება აუცილებლად გულისხმობს, რომ კანონები რაღაც ფორმით მაინც იყოს ცნობილი ხალხისთვის. სამართლის შინაგანი მორალურობის სხვა პრინციპების უგულვებელყოფა კი გამორიცხულია „სალი აზრითა და მართებულობის ჩვეულებრივი კონცეფციებით.“³⁷ კონსტიტუციის ავტორი წინასწარ ვერ განსაზღვრავს სამართლებრივად ნორმალურ ყველა მდგომარეობას. კალიგულას ცნობილი გადაწყვეტილების მაგალითზე ფულერი აჩვენებს, რომ სრულიად არასაჭირო იქნებოდა კონსტიტუციაში იმის ჩანერა, რომ კონსული აუცილებლად ადამიანი უნდა იყოს (და არა ცხენი).³⁸ შესაბამისად, კონსტიტუციური დუმილი თავისთავად ცხად საკითხებზე მიუთითებს არა სამართლებრივ ვაკუუმზე, არამედ იმ იმპლიციტური ჩარჩოს არსებობაზე, რომელიც სამართლის შემოქმედებისა და განმარტების პროცესს სალი აზრის ფარგლებში აქცევს. თავის მხრივ, „სალი აზრი“ არ წარმოადგენს უნივერსალურ ან სტატიკურ კატეგორიას – ის კონკრეტული კულტურულ-ისტორიული კონტექსტის პროდუქტია.

სწორედ იმიტომ, რომ ფულერი უარს ამბობს აბსოლუტურ და მარადიულ მოცემულობებზე, იგი საკუთარ თეორიას უწოდებს ბუნებითი სამართლის პროცედურულ ვერსიას: „ცნება „პროცედურული“ სრულიად შესატყვისია იმის საჩვენებლად, რომ ჩვენ დაინტერესებული ვართ არა სამართლის ნორმების მატერიალური მიზნებით, არამედ იმ საშუალებებით, რომლებშიც უნდა აიგოს და განხორციელდეს ნორმათა სისტემა ადამიანური ქცევის სამართავად ...“³⁹ ბუნებით სამართალზე დაფუძნებულ ეთიკაზე მსჯელობისას, ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ესაა ეთიკა, რომელიც პრინციპულად ემიჯნება ნებისმიერ თეორიას, რომელიც ცდილობს, წინასწარ დაადგინოს მარადიული და უცვლელი „ბუნების კანონთა კრებული“.⁴⁰

სამართლის შინაგანი მორალურობის პრინციპების, როგორც სპეციალური მორალურობის, შეზღუდულობა მაშინ ვლინდება, როდესაც პრინციპები (ერთმანეთთან) პრობლემურ მიმართებაშია, მათი შიდა ლოგიკა კი კონფლიქტის გადაჭრისთვის საკმარის რესურსს ვერ იძლევა. შესაბამისად, შინაგანი მორალურობა ავტონომიურია, თუმცა არა თვითკმარი. მაგალითად, თუ ნორმა მიიღეს, მაგრამ არ გამოქვეყნდა, სამართლებრივი ვაკუუმის შესავსებად შეიძლება საჭირო გახდეს უკუძალის მქონე კანონის მიღება, რაც თავად შინაგანი მორალურობის

³⁷ Fuller L.L., The Implicit Laws of Lawmaking, in: The Principles of Social Order: Selected Essays of Lon L. Fuller, Winston K.I. (ed.), Durham, 1981, 159.

³⁸ იქვე, 163-164.

³⁹ Fuller L.L., The Morality of Law, Revised Edition, New Haven, 1969, 97.

⁴⁰ Fuller L.L., American Legal Philosophy at Mid-Century, Journal of Legal Education, Vol. 6, № 4, 1954, 473.

ბის მოთხოვნას არღვევს. მსგავს დილემებს უკვე სამართლებრივი გამოცდილებით გამდიდრებული სალი აზრი წყვეტს.

თავად სამართლის სისტემაში მსგავსი კონფლიქტების გადაჭრის ყველა გზის წინასწარი განსაზღვრა ორი მიზეზითაა შეუძლებელი: 1. პრინციპთა იერარქია კონტექსტისგან დამოუკიდებლად ვერ დადგინდება. მაგალითად, დროში სტაბილურობისა და უკუძალის აკრძალვის მოთხოვნათა კოლიზიისას არ არსებობს უნივერსალური, აბსტრაქტული პასუხი, რადგან სწორედ კონკრეტული შემთხვევის გარემოებები განსაზღვრავს მათ პრიორიტეტულობას. 2. სამართლის ზოგიერთი ნორმა, შესაძლოა, ბუნდოვანი იყოს და საღ აზრზე დაფუძნებულ ინტერპრეტაციას მოითხოვდეს. ამასთან, სოციალური დინამიკა გარდაუვალად წინ უსწრებს სამართლებრივ რეგულირებას, რის გამოც სამართალი გაუთვალისწინებელ სიტუაციებს აწყდება. მსგავსი შემთხვევების დარეგულირება სცდება ვიწრო ნორმატიულ ჩარჩოს და (სოციალური) კონტექსტის გააზრებას საჭიროებს.

8. დასკვნა

ნაშრომში განხილულია ლონ ფულერის მიერ შემუშავებული სამართლის ცნება და სამართლის შინაგანი მორალურობის კონცეფცია. ამასთან, გაანალიზებულია სამართალშემოქმედისა თუ სამართალშემფარდებლის პროფესიული როლისთვის დამახასიათებელი სპეციალური მორალურობის საკითხი. სამართლის ფულერისეული დეფინიცია – როგორც ადამიანური ქცევის ნორმატიული მოწესრიგების საქმიანობისა – ეფუძნება იმ სუბიექტთა ხედვას, რომლებიც უშუალოდ განიცდიან მართლწესრიგის ზემოქმედებას. ეს პერსპექტივა ავალდებულებს იურისტს, სამართალი აღიქვას, როგორც ცოცხალი და მუდმივგანვითარებადი პროცესი და მასში დაინახოს მორალური განზომილება, რომელიც ადამიანის, როგორც გონიერი, ავტონომიური და პასუხისმგებელიანი სუბიექტის, აღიარებას ეფუძნება. დასასრულ, ნაშრომი გვთავაზობს სამართალშემოქმედების ფართო კონცეფციას: ვიწრო, პოზიტივისტური ხედვისგან განსხვავებით, რომელიც სამართლის შექმნასა და მართვას მხოლოდ ფორმალური ინსტიტუტებისა და პროფესიული წრის პრეროგატივად წარმოაჩენს, ფულერისეული პოზიციით, ძირითადი (წინა) სამართლებრივი მნიშვნელობები სოციალური ინტერაქციის პროცესში, ზოგად კულტურულ კონტექსტში ყალიბდება.

მართალია, ამ ინტერაქციის უშუალო სუბიექტი თანამედროვე საზოგადოებაა, თუმცა პროცესში ასევე ერთვება წარსული თაობების დაგროვილი ცოდნა თუ გამოცდილება და მომავლის ხედვა. წარსული და თანამედროვე გასაგებია, თუმცა რატომ მომავალი? რადგან მომავლის კონცეფცია აუცილებლად მონაწილეობს ცნების თანამედროვე გააზრებაში და, არც თუ ისე იშვიათად, ჩვენ ვხვდებით, რომ დღეს წარმოდგენილს მომავალი განსაზღვრავს.

ბიბლიოგრაფია:

1. Conklin W.E., Lon Fuller's Phenomenology of Language, *International Journal for the Semiotics of Law*, Vol. 19, № 2, 96-97.
2. Dworkin R., Philosophy, Morality and Law – Observations Prompted by Professor Fuller's Novel Claim, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 113, № 5, 1965, 676.
3. Fuller L.L., A Reply to Professors Cohen and Dworkin, *Villanova Law Review*, Vol. 10, № 4, 1965, 660.
4. Fuller L.L., American Legal Philosophy at Mid-Century, *Journal of Legal Education*, Vol. 6, № 4, 1954, 473.

5. *Fuller L.L.*, Anatomy of the Law, Westport, 1976, 59, 84.
6. *Fuller L.L.*, Human Purpose and Natural Law, The American Journal of Jurisprudence, Vol. 3, № 1, 1958, 70.
7. *Fuller L.L.*, Irrigation and Tyranny, Stanford Law Review, Vol. 17, № 6, 1965, 1033.
8. *Fuller L.L.*, Jurisprudence, in: The Encyclopaedia Britannica, Vol. 13, 14th ed., Chicago, 1968, 151, 152.
9. *Fuller L.L.*, On Teaching Law, Stanford Law Review, Vol. 3, № 1, 1950, 36.
10. *Fuller L.L.*, Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart, Harvard Law Review, Vol. 71, № 4, 1958, 645.
11. *Fuller L.L.*, Problems of Jurisprudence, Brooklyn, 1949, 719.
12. *Fuller L.L.*, Reason and Fiat in Case Law, Harvard Law Review, Vol. 59, № 3, 1946, 387.
13. *Fuller L.L.*, Some Presuppositions Shaping the Concept of "Socialization", in: Law, Justice, and the Individual in Society: Psychological and Legal Issues, *Tapp J.L. Levine F.J. (eds.)*, New York, 1977, 37-38.
14. *Fuller L.L.*, The Implicit Laws of Lawmaking, in: The Principles of Social Order: Selected Essays of Lon L. Fuller, *Winston K.I. (ed.)*, Durham, 1981, 159, 163-164.
15. *Fuller L.L.*, The Law in Quest of Itself, Boston, 1966, 11.
16. *Fuller L.L.*, The Lawyer as an Architect of Social Structures, in: The Principles of Social Order: Selected Essays of Lon L. Fuller, *Winston K.I. (ed.)*, Durham, 1981, 264-270.
17. *Fuller L.L.*, The Morality of Law, Revised Edition, New Haven, 1969, 3, 39, 59, 74, 97, 129, 162, 192-193, 194, 207-210.
18. *Fuller L.L.*, The Needs of American Legal Philosophy, in: The Principles of Social Order: Selected Essays of Lon L. Fuller, *Winston K.I. (ed.)*, Durham, 1981, 249-250, 253.
19. *Hart H.L.A.*, Review: The Morality of Law by Lon L. Fuller, Harvard Law Review, Vol. 78, № 6, 1965, 1286.
20. *Luban D.*, Natural Law as Professional Ethics: A Reading of Fuller, Social Philosophy and Policy: Natural Law and Modern Moral Philosophy, Vol. 18, № 1, 2001, 184-186.
21. *Martin M.*, Judging Positivism, Oxford, 2014, 134.
22. *Rundle K.*, Forms Liberate: Reclaiming the Jurisprudence of Lon L Fuller, Oxford, 2012, 99-100, 113, 115.
23. *Schauer F.*, Fuller's Internal Point of View, Law and Philosophy, Vol. 13, № 3, 1994, 285, 302-304.

გობა კიკილაშვილი*

ანდრეა ბორრონი**

უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება — ქართული სამართლებრივი ჩარჩო გლობალურ კონტექსტში

არბიტრაჟის, როგორც დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალების, მიმზიდველობის ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულებადობა იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რომელ ქვეყანაშია ის გამოტანილი.

ამასთან, უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება შინაარსის უცვლელად ექვემდებარება ცნობასა და აღსრულებას, რაც მხარეთათვის ქმნის დამატებით კომფორტს, რომ მათთვის სასურველ სამართლებრივ გარემოში, სასურველი პროცედურული წესების და მატერიალური სამართლის ნორმების გამოყენებით მიიღონ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება და შემდგომში მოახდინონ მისი აღსრულება სხვა ქვეყანაში.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების ეფექტიანი მექანიზმის არსებობა დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალების და ზოგადად დავის გადაწყვეტის საშუალების ეფექტიანობის ერთ-ერთი საკვანძო კომპონენტია და დავის მონაწილე მხარეთა უფლებების დაცვისთვის სათანადო სამართლებრივ გარემოს ქმნის.

არბიტრაჟის ქართული მოდელი და, მათ შორის, უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების წესის არც ისე ხანგრძლივი ისტორია სულ ორ ათწლეულს ითვლის და ამ პერიოდშიც რამდენიმე საკანონმდებლო რეფორმა განხორციელდა, რამაც არსებითად შეცვალა მანამდე არსებული მონესრიგება. შესაბამისად, გარკვეული კითხვის ნიშნები არსებობს იმასთან დაკავშირებით, რამდენად ოპტიმალურია უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების წესი და დამკვიდრებული ქართული სასამართლო პრაქტიკა იმ გამოწვევების თვალსაზრისით, რომ საერთაშორისო ბიზნეს-სამართლებრივ ურთიერთობებში ხშირია უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულების საჭიროება და საქართველო სწორედ ისეთ სახელმწიფოს წარმოადგენს, სადაც სხვადასხვა ქვეყნიდან ინვესტორები აქტიურად აწარმოებენ ბიზნეს სამართლებრივი ურთიერთობებს.

წინამდებარე სტატიის ფარგლებში სწორედ საქართველოში უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების მექანიზმის ეფექტიანობის შეფასება მოხდება რელევანტური საერთაშორისო გამოცდილების და სასამართლო პრაქტიკის გათვალისწინებით, რათა შეფასდეს რამდენად პასუხობს ის საერთაშორისო სტანდარტებს და თანამედროვე ბიზნეს სამართლებრივი გარემოს თავისებურებებს.

საკვანძო სიტყვები: დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალებები, არბიტრაჟი, უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება, უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება

* სამართლის დოქტორი, სსიპ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მონვეული ლექტორი, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორი.

** სამართლის დოქტორი, კამპანიას ლუიჯი ვანვიტელის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი, შედარებითი კერძო სამართლის მიმართულების ხელმძღვანელი.

1. შესავალი

მართლმსაჯულება სამართლიანი სასამართლოს უფლების რეალიზაციის კლასიკურ საშუალებად მიიჩნევა, რომელიც თავისთავად გულისხმობს ყველა იმ სიკეთის სასამართლოში დაცვის შესაძლებლობას, რომელიც თავისი არსით უფლებას წარმოადგენს. სწორედ უფლების სასამართლოში დაცვის აღნიშნული შესაძლებლობა ქმნის კონკრეტული უფლებით სრულად სარგებლობის უმნიშვნელოვანეს გარანტიას.¹ ამავდროულად, სამართლიანი სასამართლოს უფლების განხორციელება იმგვარად უნდა იყოს უზრუნველყოფილი, რომ აკმაყოფილებდეს რეალურობისა და ეფექტიანობის კრიტერიუმს და არ იყოს ილუზორული.²

მართლმსაჯულების ალტერნატივად არბიტრაჟის გამოყენების პირობებშიც ანალოგიურად არსებობს მხარეთა მოლოდინი, რომ მათ აქვთ დავის გადაწყვეტის სრულფასოვანი საშუალება, რომელიც პროცედურული თვალსაზრისით ეფექტიანი გარემოს მიღმა სთავაზობს მათ რეალურად აღსრულებადი გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას.

მხარეთა ინტერესებისა და საჯარო წესრიგის კონკურენციის პირობებში აქტუალური ხდება საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავი გარემოებების შინაარსი და მათი ლეგიტიმურობა.

არსებობის არც თუ ისე ხანგრძლივი ისტორიის მიუხედავად, ქართული არბიტრაჟის მოდელმა არსებითი ხასიათის ცვლილებები განიცადა და საბოლოოდ ჩამოყალიბდა უცხოური საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების ცნობისა და აღსრულების შესახებ კონვენციით (ე.წ.

¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 27 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე N2/2/558, საქართველოს მოქალაქე ილია ჭანტურაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, §2. ვინაიდან სამართლებრივი სახელმწიფოს ძირითადი ფუნქციაა ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების სათანადო რეალიზაციის უზრუნველყოფა, სამართლიანი სასამართლოს უფლება, როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპის განხორციელების ერთგვარი საზომი, გულისხმობს ყველა იმ სიკეთის სასამართლოში დაცვის შესაძლებლობას, რომელიც თავისი არსით უფლებას წარმოადგენს. ამა თუ იმ უფლებით სრულად სარგებლობის უზრუნველყოფის უმნიშვნელოვანესი გარანტია ზუსტად მისი სასამართლოში დაცვის შესაძლებლობაა. თუკი არ იქნება უფლების დარღვევის თავიდან აცილების ან დარღვეული უფლების აღდგენის შესაძლებლობა, სამართლებრივი ბერკეტი, თავად უფლებით სარგებლობა დადგება კითხვის ნიშნის ქვეშ – იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის მაისის 23 გადაწყვეტილება საქმეზე N3/2/574, საქართველოს მოქალაქე გიორგი უგულავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, §57 და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 28 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე N1/466, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II, §14 შემდგომი მითითებებით.

² იხ. Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, [2001], ECHR, 42527/98, §45, Airey v. Ireland, [1979], ECHR. 6289/73, §24. ანალოგიურ სტანდარტს ამკვიდრებს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო და მიუთითებს, რომ სამართლიანი სასამართლოს უფლება უნდა იყოს არა ილუზორული, არამედ ქმნიდეს პირის უფლების დაცვის რეალურ სამართლებრივ გარანტიას. მოსარჩელეს უნდა ჰქონდეს საკუთარი უფლებების, სასამართლოს მეშვეობით, დაცვის რეალური შესაძლებლობა. საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, „სამართლიანი სასამართლოს უფლება გულისხმობს არამარტო სასამართლოსადმი ფორმალურ ხელმისაწვდომობას, არამედ ასევე მოითხოვს, რომ საქმის განმხილველ სასამართლოს ჰქონდეს უფლების დარღვევის ფაქტზე რეაგირების ეფექტური საშუალება. ამ უკანასკნელის არარსებობის შემთხვევაში, სამართლიან სასამართლოზე ხელმისაწვდომობა იქნება თეორიული, ფიქციური და არარეალური მექანიზმი უფლების დასაცავად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 15 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე N2/31/1768, დავით ნებერიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-7, ასევე იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე N3/2/577, ა(ა)იპ ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC) და საქართველოს მოქალაქე ვახუშტი მენაბდე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-30.

ნიუ-იორკის კონვენცია)^{3 4} დამკვიდრებული სტანდარტის შესაბამისად, რისი თანმდევი პროცესიც იყო ერთგვაროვანი ადგილობრივი სასამართლო პრაქტიკის ფორმირება.

წინამდებარე სტატიის ფარგლებში რელევანტური საერთაშორისო გამოცდილების პრიზმაში შეფასების ობიექტი იქნება ქართული სამართლებრივი ჩარჩოს ის დებულებები, რომელიც განსაზღვრავს უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავ საფუძვლებს. კვლევა შინაარსობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით უპირატესად დაეფუძნება დოქტრინალური ანალიზის მეთოდს მარეგულირებელი ნორმებისა და სასამართლო პრაქტიკის შესწავლის ნაწილში, ხოლო შედარებით-სამართლებრივი, ასევე ანალიზისი და სინთეზის და პროგნოზირების მეთოდების გამოყენება დაგეგმილია საკითხის მრავალმხრივი ანალიზისა და სათანადო შეფასებების/რეკომენდაციების შემუშავების მიზნით.

2. საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულებადობა მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლების პრიზმაში

არბიტრაჟის გზით, მართლმსაჯულებისგან ერთგვარად გვერდის ავლით დავის გადაწყვეტა, მით უფრო საარბიტრაჟო შეთანხმების არსებობის პირობებში დავის სასამართლოსთვის გადაცემის შეზღუდვა ერთგვარ კითხვის ნიშნებს წარმოშობს მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლებასთან შესაბამისობის თვალსაზრისით.

სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება არაა აბსოლუტური,⁵ თუმცა თავისი შინაარსით საყოველთაო უფლებაა და ყველასთვის ქმნის საკუთარი უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვის შესაძლებლობას. ამავდროულად, მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლების რეალიზება დამოკიდებულია თავად მხარის ნებაზე, რომ საკუთარი ნების ავტონომიის ფარგლებში აღძრას სარჩელი და გამოიყენოს შესაბამისი საპროცესო-სამართლებრივი მექანიზმები.

მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის არააბსოლუტური ხასიათი ვლინდება ორი ფორმით, სახელმწიფოს მხრიდან კანონით განსაზღვრული ბარიერების დაწესების უფლება, რომელთა დაუცველობა გამორიცხავს უფლების სასამართლოს წესით დაცვის შესაძლებლობას და მხარეთა უფლება, რომ საკუთარი ნებით გამოირიცხონ/შეზღუდონ სასამართლოში დავის განხილვის შესაძლებლობა და მიმართონ კანონით ნებადართულ ისეთ უწყებას, რომელიც დავის უფრო ეფექტიანი გადაწყვეტის შესაძლებლობას ქმნის. ამგვარი მიდგომა უკვე ფიქსირდება 1980-იანი წლების სასამართლო პრაქტიკაში.⁶

³ Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958), მ. V.

⁴ თავად კონვენციის გამოყენების სფეროსთან მიმართებით იტალიელი მკვლევარები შენიშნავენ, რომ ნიუ-იორკის კონვენციის შესაბამისად, სახელმწიფოებს შეუძლიათ განაცხადონ, რომ ისინი შეზღუდვენ კონვენციის გამოყენებას სამართლებრივ ურთიერთობებში წარმოშობილ უთანხმოებებზე, იქნება ეს სახელშეკრულებო თუ არასახელშეკრულებო, რომლებიც მათი ეროვნული კანონმდებლობის თანახმად კომერციულად ითვლება. სახელმწიფოებს შეუძლიათ ასევე შეზღუდონ კონვენციის გამოყენება სხვა ხელშემკერელი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე გამოტანილ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებებზე – ეს არის ორმხრივი მოთხოვნა, რომელმაც დაკარგა პრაქტიკული მნიშვნელობა ნიუ-იორკის კონვენციის ფართო მიღების გათვალისწინებით – *Ferrari F., Rosenfeld F., Kotuby C. T. Jr., Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A Concise Guide to the New York Convention's Uniform Regime*, 2023, 3-4.

⁵ *Golder v. the United Kingdom*, [1975], 4451/70, §38.

⁶ *Deweere v. Belgium*, [1980], 6903/75, *Pastore v. Italy*, [1999], EHCR, 46483/99.

სასამართლო განხილვის უფლებაზე ნებაყოფლობით უარის აღსანიშნავად გამოიყენება ტერმინი „waive“, რაც თავისი შინაარსით გულისხმობს უფლების დათმობას ნების თავისუფალი გამოვლენის საფუძველზე,⁷ რაც როგორც წესი გამოიყენება არბიტრაჟის გზით სასამართლოსთვის უწყებრივად ქვემდებარე დავის გადაწყვეტისას. ამავდროულად, სასამართლო პრაქტიკაში გამიჯნულია ნებაყოფლობითი და ე.წ. სავალდებულო არბიტრაჟირების შემთხვევები, როდესაც დავის არბიტრაჟისთვის გადაცემა ხდება არა მხარეთა ნების, არამედ კანონით დადგენილი სავალდებულო რეგულაციის საფუძველზე. ასევე სასამართლო პრაქტიკის თანახმად, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (შემდგომში „კონვენცია“) მე-6 მუხლით⁸ გათვალისწინებული გარანტიები უპირატესად სწორედ ე.წ. სავალდებულო არბიტრაჟირების შემთხვევებს მიემართება.⁹ არბიტრაჟის სასარგებლოდ სასამართლო განხილვის უფლების შეზღუდვის შემთხვევაში მთავარი პრინციპი მაინც სასამართლოს მიერ დამკვიდრებული გაცნობიერებული დათმობის სტანდარტია,¹⁰ რაც რამდენიმე კომპონენტს მოიცავს და ერთობლიობაში ქმნის მოცემულობას, რომ მხარე სათანადოდ აცნობიერებს დათმობის შედეგებს და სურს ისინი.¹¹

თავისთავად, მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლების მარეგულირებელი კონვენციური ნორმა არ შეიცავს არბიტრაჟში საქმისწარმოების მომწესრიგებელ, ან არბიტრაჟის მართლმსაჯულების ალტერნატივად მიჩნევის თაობაზე დათქმას,¹² მაგრამ საკითხის შეფასებისას ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ხელმძღვანელობს იმ ამოსავალი

⁷ ტერმინ „waiver“-თან დაკავშირებით მსჯელობის დროს თვალშისაცემია მოსაზრება, რომ ის გულისხმობს სუბიექტისთვის ცნობილი უფლების, პრეტენზიის ან პრივილეგიის ნებაყოფლობით ან განზრახ დათმობას. იგივე ავტორი შენიშნავს, რომ უფრო კომპლექსური შეფასების საფუძველზე, შეიძლება გამოიყოს უფლების დათმობის, მასზე უარის თქმის ოთხი ტიპი, როგორიცაა მხარეთა თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე უფლების დათმობა, როგორც უარის თქმის ძირითადი, საბაზისო ფორმა, და დათმობის სამი დამატებითი ტიპი – რომელთა საუკეთესო ფორმით წარმოჩენა შესაძლებელია სასამართლო პრაქტიკის შედეგად დადგენილი კონკრეტული სიტუაციური მაგალითებით. კერძოდ, აღნიშნული სამი ფორმა გულისხმობს შემთხვევებს: როდესაც მხარე იძულებულია მიიღოს განსხვავებული მომავალი შესრულება და უარის თქმის ფაქტი ხელშეკრულების ნაწილია (წმინდა უარი); Y-მა ვერ შეასრულა ვალდებულება და X აღიარებს ამ შეუსრულებლობას, როგორც ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ სათანადო შესრულებას, უარს ამბობს X-ის უფლებაზე, უარი თქვას ხელშეკრულებაზე და მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება (სრული უარი); და X-ის მიერ ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ უფლებაზე უარის თქმა, რომელიც მხოლოდ X-ის სასარგებლოდ იყო შექმნილი (ცალმხრივი უარი) *Wilken S., Ghaly K., The Law of Waiver, Variation and Estoppel – Third Edition, 2012, §3.14.*

ცალკეული თეორიული სისტემატიზაციის მიხედვით, უარის თქმა შეიძლება იყოს ექსპლიციტური ან ტაქტიკური, მისი გამოხატვის მანერის მიხედვით. ზოგიერთი ავტორის აზრით, ექსპლიციტური უარი სახეზეა, როდესაც უფლების მფლობელი ზეპირად ან წერილობით აშკარად აღიარებს მასზე უარის თქმას. ნაგულისხმევი უარის თქმა გამოიხატება ქმედებებით ან უმოქმედობით და, შესაბამისად, უფრო სუბიექტური და კონტექსტზე დამოკიდებული ხდება, რაც მოითხოვს დაკავშირებული გარემოებების ფრთხილ შეფასებას. ცალკეულ შემთხვევებში, უმოქმედობა ან პასიურობაც შეიძლება უარის თქმის გამოხატულება – *Shahlaei F., The Anatomy of a Valid Waiver of Human Rights, Human Rights Law Review, Vol. 25, Iss. 5, 2025, 6.*

⁸ European Convention on Human Rights (Rome), 1950, მ.6.

⁹ *Suda v. the Czech Republic*, [2010], ECHR, 1643/06, §49, შემდგომი მით. *Bramelid and Malmström v. Sweden*, [1989], 8588/79 and 8589/79, §29.

¹⁰ The standard of “knowing and intelligent waiver” – *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*, [2016], ECHR, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, §272.

¹¹ *Dvorski v. Croatia*, [2015], ECHR, 25703/11, §§100-102, *Simeonovi v. Bulgaria*, [2017], ECHR, 21980/04, §115.

¹² *Mutu and Pechstein v. Switzerland*, [2018], ECHR, 40575/10 and 67474/10, §94.

დებულებით, რომ საარბიტრაჟო განხილვის მომწესრიგებელი სამართლებრივი ჩარჩო შეიცავს უდავო უპირატესობებს როგორც მხარეთა, ასევე მართლმსაჯულების ინტერესებიდან გამომდინარე, გამართლებულია მიდგომა, რომ ის არ ეწინააღმდეგება კონვენციით გარანტირებულ უფლებას.¹³

კონვენციით გარანტირებული მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლება თავისი შინაარსით მეტია, ვიდრე უბრალოდ დავის გადაწყვეტის, საკუთარი უფლებებისა და ინტერესების დაცვის მიზნით კომპეტენტური ორგანოსთვის მიმართვის შესაძლებლობა. დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სუბიექტის მიერ დავის დროული და სამართლიანი განხილვის გარდა აუცილებელი კომპონენტია მიღებული გადაწყვეტილების შემდგომში იძულებით აღსრულების შესაძლებლობა, რის გარეშეც უფლება გადაიქცეოდა ფორმალურ, არარეალურად სამართლებრივ ინსტიტუტად რეალური დაცვის ბერკეტის გარეშე.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებებშიც მითითებულია, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო არაერთ გადაწყვეტილებაში ხაზს უსვამს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილების აღსრულების მნიშვნელობას და განმარტავს, რომ „სარჩელის წარდგენის უფლება არ არის თეორიული უფლება და არ უზრუნველყოფს მხოლოდ უფლების აღიარებას საბოლოო გადაწყვეტილების მეშვეობით, არამედ ასევე შეიცავს ლეგიტიმურ მოლოდინს იმასთან დაკავშირებით, რომ გადაწყვეტილება აღსრულდება“.¹⁴ იმავე გადაწყვეტილებაში საკასაციო პალატა აღნიშნავს, რომ სამართლიანი სასამართლოს უფლება თავის თავში გულისხმობს სახელმწიფოს მხრიდან იმგვარი რეგულაციის შექმნის ვალდებულებას, რომელიც უზრუნველყოფს სასამართლოს გადაწყვეტილების ეფექტიან აღსრულებას. ამასთან, საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებული სასამართლოსადმი მიმართვის უფლება უნდა იყოს არა ილუზორული, არამედ ქმნიდეს პირის უფლებების ჯეროვნად აღდგენის რეალურ შესაძლებლობას და წარმოადგენდეს უფლების დაცვის ეფექტიან საშუალებას.¹⁵

3. ქართული მოდელის ეფექტიანობა უცხოური გამოცდილების კვალდაკვალ

უცხო ქვეყნის¹⁶ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების მოდელის ეფექტიანობის შეფასების დროს საბაზისო კრიტერიუმში უნდა იყოს ის, თუ პროცედურული

¹³ *Tabbane v. Switzerland*, [2016], ECHR 41069/12, §25.

¹⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2025 წლის 14 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე Nას-222-2025, §31-32 შემდგომი მითითებით გადაწყვეტილებებზე: *Apostol v. Georgia*, [2007], ECHR, 40765/02, *Burdov v. Russia*, [2002], ECHR, 59498/00, *Hornsby v. Greece*, [1997], ECHR, 18357/91 და სხვა.

¹⁵ იქვე, §31-32 შემდგომი მითითებით გადაწყვეტილებებზე: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე N3/2/577, ა(ა)იპ ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC) და საქართველოს მოქალაქე ვახუშტი მენაბდე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 12 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე Nას-406-2024.

¹⁶ მნიშვნელოვანია ტერმინის „უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების“ განმარტება, სტატიის მიზნებიდან გამომდინარე ნიუ-იორკის კონვენციით დამკვიდრებული ეს ტერმინი გულისხმობს როგორც საერთაშორისო არბიტრაჟის, ისე საქართველოს ფარგლებს გარეთ (სწორედ ეს სიტყვათშეხამება გამოიყენება საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში) სხვა ქვეყნის არბიტრაჟის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებას.

აღსანიშნავია, რომ უცხოურ იურიდიულ ლიტერატურაში ხშირად გამოიყენება ტერმინი საერთაშორისო (International) ნიუ-იორკის კონვენციის ქვეშ მოაზრებული არბიტრაჟის აღსანიშნავად, თუმცა ეს არ გულისხმობს, რომ საერთაშორისო ეროვნული, ადგილობრივი არბიტრაჟის ანტიპოდად უნდა ჩითვალოს

თვალსაზრისით რამდენად სწრაფად და მხარეთათვის კომფორტულად ხორციელდება ეს პროცესი, ისე, რომ არ იყოს უგულებელყოფილი საჯარო ინტერესები, ამასთან უცხო ქვეყანაში მიღებული საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება რეალურად უნდა ექვემდებარებოდეს ცნობასა და აღსრულებას და არ დარჩეს პრაქტიკული გამოყენების უნარს მოკლებულ დოკუმენტად.

ქართული მოდელი¹⁷ არსებითად დაფუძნებულია უცხოური საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების ცნობისა და აღსრულების შესახებ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 1958 წლის კონვენციით (ნიუ-იორკის კონვენცია) დადგენილ წესზე, რომელიც ამომწურავად განსაზღვრავს უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავ სამართლებრივ საფუძვლებს.¹⁸ თუმცა, ამავე კონვენციის შესავალ დებულებებში აღნიშნულია, რომ მხარეებზე დაკისრებული ძირითადი ვალდებულებაა, სქემის ფარგლებში ყველა საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება სავალდებულოდ აღიარონ და, მოთხოვნის შემთხვევაში, ისინი *lex fori*-ს შესაბამისად აღასრულონ. თითოეულ მხარეს შეუძლია განსაზღვროს პროცედურული მექანიზმები, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ კონვენცია არ ითვალისწინებს რაიმე მოთხოვნას.¹⁹

ქართული სასამართლო პრაქტიკაც გლობალიზაციისა და ევროკავშირთან სამართლებრივი ჰარმონიზაციის პირობებში სინქრონიზებულია საერთაშორისო ტენდენციებთან და შესაბამისი ფორმით ვითარდება.²⁰ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონი პრაქტიკულად უცვლელად იმეორებს ნიუ-იორკის კონვენციის დებულებებს უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავი გარემოებების თაობაზე, ხოლო სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ახდენს ცნობისა და აღსრულების საკითხის განხილვის პროცედურულ მოწესრიგებას.²¹

უცხო ქვეყნის სასამართლოს გადაწყვეტილებებისა და უცხოური საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების მიმართ მოქმედებს თეორია, რომელიც ქართულად შეიძლება „გათანაბრების თეორიად“ ითარგმნოს. ამის მიხედვით, უცხოური აქტი აღქმული უნდა იქნას და იურიდიულად გაუთანაბრდეს შიდა-სახელმწიფოებრივ სასამართლო გადაწყვეტილებას. მაშასადამე, ამ სახის სასამართლო გადაწყვეტილებების საპროცესო შედეგებიც შიდასახელმწიფოებრივი

აუცილებლად, აქ უპირატესად მოიაზრება, რომ საარბიტრაჟო პროცედურები ფაქტობრივად, ან პოტენციურად დაკავშირებული იქნება რამდენიმე ქვეყნის სამართლებრივ სისტემასთან – *Benedettelli V.M., International Arbitration in Italy, 2020, 1314.*

¹⁷ „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 19/06/2009, მუხ.44-45.

¹⁸ *Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958)*, მ. V.

¹⁹ იქვე, Introduction.

The central obligation imposed upon Parties is to recognize all arbitral awards within the scheme as binding and enforce them, if requested to do so, under the *lex fori*. Each Party may determine the procedural mechanisms that may be followed where the Convention does not prescribe any requirement.

²⁰ როგორც უკვე აღინიშნა, კონვენციით გარანტირებული მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლება და მასთან მიმართებით არბიტრაჟის გამოყენების ლეგიტიმურობის საკითხი თავდაპირველად შეზღუდულად განიხილებოდა და მოიაზრებოდა მხოლოდ სავალდებულო არბიტრაჟირების შემთხვევები, თუმცა მოგვიანებით ადამინის უფლებათა ევროპულმა კონვენციამ განმარტა, რომ კონვენცია „ცოცხალი ორგანიზმია“ და მისი გაგება უნდა იცვლებოდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების პარალელურად, შესაბამისად, არბიტრაჟის სასარგებლოს მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლების დათმობის კონცეფციის ქვეშ უნდა მოიაზრებოდეს ნებაყოფლობით არბიტრაჟისთვის მიმართვის შემთხვევაც – *Tyrer v. United Kingdom, [1978], ECHR, 5856/72, §31*, ასევე იხ. *Benedettelli M., Human Rights as a Litigation Tool in International Arbitration: Reflecting on the ECHR Experience, Arbitration International, Vol. 31 Iss. 4, 2015, 641.*

²¹ თავი XLIV⁴.

სამართლის მიხედვით უნდა გადაწყდეს. ეს კონცეფცია ნოსტრიფიკაციის სახელით არის ცნობილი. იგი ემყარება ყველა სახელმწიფოს სამართლებრივი სისტემების თანასწორუფლებიანობის პრინციპულ მოსაზრებას. უცხოური სასამართლო აქტის მოქმედების ტერიტორიის გაფართოება არ არის უსაზღვრო და, უპირველეს ყოვლისა, შეზღუდულია მიმღები ქვეყნის კანონმდებლობით. ხსენებული პრინციპის თანახმად, მეორად ქვეყანაში მხოლოდ ის უცხოური საპროცესო შედეგები უნდა იქნას ცნობილი, რომლებსაც იცნობს ცნობის განმახორციელებელი სახელმწიფოს სამართალი.²²

„გათანაბრების თეორიის“ თანახმად, უცხოური აქტი აღქმულ უნდა იქნას და იურიდიულად გაუთანაბრდეს შიდა-სახელმწიფოებრივ სასამართლო გადაწყვეტილებას, შესაბამისად, ამ სახის სასამართლო გადაწყვეტილებების საპროცესო შედეგებიც შიდა-სახელმწიფოებრივი სამართლის მიხედვით უნდა გადაწყდეს. ეს კონცეფცია ემყარება ყველა სახელმწიფოს სამართლებრივი სისტემის თანასწორუფლებიანობის მოსაზრებას.²³ ამასთან, საერთაშორისო სამართლებრივ ბრუნვაში მრავალი ქვეყნის მიდგომა ეფუძნება *revision au fond*-ის აკრძალვის სახელით ცნობილ პრინციპს, რომელიც კატეგორიულად უარყოფს უცხო ქვეყნის სასამართლოს (არბიტრაჟის) მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების შინაარსობრივ გადამოწმებას.^{24 25}

სასამართლოს მიერ უცხო ქვეყნის სასამართლო/საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების უცვლელობის პირობებში მისი შეფასების ფარგლების თვალსაჩინო გამოხატულებაა იტალიურ სასამართლო პრაქტიკაში ჩამოყალიბებული მიდგომა, რომ საჯარო წესრიგთან შეუთავსებლობის დადგენის ფარგლებში გადაწყვეტილების შეფასება უნდა განხორციელდეს კონკრეტული განსახილველი ნაწილის საჯარო წესრიგთან თავსებადობის ნაწილში, რაც გულისხმობს სწორედ სარეზოლუციო ნაწილის შეფასებას და ის არ უნდა გადაიზარდოს მისი დასაბუთების შემოწმებაში, რათა შედეგად არ მოხდეს გადაწყვეტილების არსებითი მხარის რევიზია, რასაც კონვენცია (ნიუ-იორკის) კატეგორიულად კრძალავს.²⁶

ამავე გადაწყვეტილებაში სასამართლო აღნიშნავს, რომ სარეზოლუციო ნაწილის შეფასება სასამართლოს არ ზღუდავს, გაეცნოს სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შინაარსს, რათა დაადგინოს მისი ფარგლები (§6.1.3.), ისევე როგორც საჯარო წესრიგთან წინა-

²² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 30 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე №-1060-შ-27-2020, §13 შემდგომი მით. გოთუა ლ., უცხო ქვეყნის სასამართლო გადაწყვეტილებებისა და უცხოური საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების აღსრულება, დისერტაცია სამართლის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ. 2010, 14.

²³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე №-952-შ-23-2016, §17.

²⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე №-952-შ-23-2016, §26.

²⁵ აღსანიშნავია, რომ სამართლის მკვლევართა ნაწილი არ ემხრობა *revision au fond* სტანდარტის განუხრელ გამოყენებას, ვინაიდან მიიჩნევს, რომ შინაარსობრივი რევიზიის კომპონენტს მოკლებული ფორმალური შემოწმება არსებითი რისკების შემცველია (იხ. *Scherer M., Effects of Foreign Judgments Relating to International Arbitral Awards: Is the "Judgment Route" the Wrong Road?*, *Journal of International Dispute Settlement*, Vol. 4, No. 3, 2013, 626-628), თუმცა ეს საერთაშორისო დონეზე დამკვიდრებული სტანდარტია რომელსაც ნიუ-იორკის კონვენციის ყველა ხელშემკვერელი სახელმწიფო იყენებს მეტ-ნაკლები პროცედურული განსხვავებებით.

²⁶ *Republic of Kazakhstan v. Anatolie Stati et al*, [2022], *Corte Suprema di Cassazione*, It., 3255, §6.1.3. ანალოგიურ მიდგომას ეფუძნება საკასაციო სასამართლო, სხვა გადაწყვეტილებებში და მიუთითებს, რომ უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების შეფასების დროს იტალიის საჯარო წესრიგისადმი დაუმორჩილებლობის მოთხოვნა უნდა დადასტურდეს ექსკლუზიურად საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების განმსაზღვრელი ნაწილის მიმართ და არა მისი დასაბუთების ან აღსრულების მიმართ – *Corte Suprema di Cassazione* – 29429, 2021, §6.1.

აღმდეგობის დადგენა არ უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ შიდა საჯარო წესრიგ თავსებადობის დადგენით, არამედ ის შეიძლება მოიცავდეს საერთაშორისო საჯარო წესრიგსაც, რომელიც გაგებულია, როგორც ცივილიზებული ერებისთვის საერთო სამართლიანობისა და მორალის ზოგადი პრინციპების ერთობლიობა (§6.1.2.). ამასთან, საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების საზოგადოებრივი წესრიგის საწინააღმდეგო დებულებები შეიძლება შედეგობად არა მხოლოდ მისი პირდაპირ საწინააღმდეგო პრინციპებისგან არამედ თავისთავად ნეიტრალური პრინციპებისგანაც (§6.1.4.).

საერთაშორისო საჯარო წესრიგთან თავსებადობის კომპონენტის შემოღება არსებითად უკავშირდება ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ დადგენილ სტანდარტთან, რომელიც ცნობილია, როგორც **“Seraing-powers”** და გულისხმობს ნაციონალური სასამართლოს მიერ საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულების საკითხის ეფექტიან განხილვას იმგვარად, რომ უზრუნველყოფილი იყოს საჯარო სამართალთან შესაბამისობა.²⁷

საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულების საკითხის განხილვის ფარგლებში ევროკავშირის საჯარო სამართალთან შესაბამისობის დადგენა, არაა ქართული სამართლებრივი სივრცისთვის დამახასიათებელი ტენდენცია რაც ბუნებრივად განპირობებულია იმით, რომ საქართველო ჯერ არ წარმოადგენს ხელშეშემკვრელ სახელმწიფოს. ამასთან, **“Seraing-powers”** სტანდარტიც არსებითად ახლად დამკვიდრებული სამართლებრივი ინსტიტუტია და ფაქტობრივად არ მომხდარა უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების საკითხის განხილვა საკასაციო სასამართლოს მიერ. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ე.წ. „ასოცირების შესახებ შეთანხმების“ ხელმოწერის შემდეგ, ქართული სასამართლოები გადაწყვეტილების დასაბუთების ეტაპზე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ერთგვაროვან პრაქტიკასა და ევროპის კავშირის სამართლებრივ აქტებს მათი სარეკომენდაციო ხასიათის მიუხედავად, ასოცირების შეთანხმების მნიშვნელობისა და ევროკავშირის მიერ დამკვიდრებული კარგი სტანდარტის იმპლემენტაციის შესახებ საქართველოს მიერ ნაკისრი ვალდებულების მნიშვნელობიდან გამომდინარე.^{28 29}

²⁷ Case 600/2, Royal Football Club Seraing v Fédération internationale de football association (FIFA) and Others, [2025] CJEU, §§116, 125-126 also §§95, 106 შემდგომი მით. Case 333/21, European Superleague Company, SL v Fédération internationale de football association (FIFA) and Union of European Football Associations (UEFA), [2023] CJEU, Case 124/21, International Skating Union v European Commission, [2023] CJEU.

²⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 17 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე Nას-237-2019, §28.

ისევე, როგორც ეროვნული სამართალი ვერ ვითარდება საერთაშორისო სამართლისგან იზოლირებულად და ეს უკანასკნელი მუდმივად ახდენს გავლენას ეროვნულ კანონმდებლობაში არსებულ ინსტიტუტებზე (იხ. ზოიდე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ. 2005, 120-121), სასამართლო პრაქტიკაც ეროვნულ დონეზე ბუნებრივად ვერ განვითარდება შესაბამისი საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკასთან ურთიერთკავშირის გარეშე და საერთაშორისო სასამართლოების მიერ დამკვიდრებული ტენდენციები ბუნებრივად ჰპოვებს ასახვას სასამართლო პრაქტიკაში ნაციონალურ დონეზე.

²⁹ **“Seraing-powers”** სტანდარტის დადგენამ იურისტები შემდგომი დისკუსიებისა და ახალი მიდგომებისკენ მიიყვანა, მაგალითად, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, გასათვალისწინებელია ორი ფაქტორი: პირველი, არბიტრაჟის გადაწყვეტილებების გადახედვა შეიძლება შეზღუდული იყოს. მეორეც, არბიტრაჟის გადაწყვეტილებებისგან ეფექტური სასამართლო დაცვა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება გარანტირებული, თუ გადაწყვეტილების გადასინჯვის კომპეტენტურ სასამართლოს უფლება აქვს გადახედოს არბიტრაჟის გადაწყვეტილებას ევროკავშირის საზოგადოებრივი წესრიგის დებულებებთან თავსებადობასთან და აქვს უფლებამოსილება, საკითხი წინასწარი გადაწყვეტილების მისაღებად ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოში გადასცეს – *Hülskötter T.*, *Effective judicial protection against arbitral awards in EU law: the*

გადაწყვეტილების ცნობის (აღიარების) საგანს წარმოადგენს არა ზოგადად კონკრეტული სასამართლო გადაწყვეტილება, როგორც მართლმსაჯულების აქტი, არამედ მისი გარკვეული სამართლებრივი თვისების მოქმედების გავრცელება უცხო ქვეყნის ტერიტორიაზე.³⁰

ცნობა და აღსრულება ანიჭებს საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებას იურიდიულ ძალას იმ ქვეყანაში, სადაც არ გამოტანილა ეს საარბიტრაჟო გადაწყვეტილება... საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა-აღსრულების საკითხზე მსჯელობისას საკასაციო სასამართლო საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებას არ განიხილავს არსებითად. *revision au fond*-ის აკრძალვის სახელით ცნობილი პრინციპი კატეგორიულად უარყოფს უცხო ქვეყნის სასამართლოს თუ არბიტრაჟის მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების შინაარსობრივ გადამოწმებას.³¹

საერთაშორისო სამოქალაქო პროცესში გავრცელება ჰპოვა აგრეთვე ე.წ. „სარკისებური ასახვის პრინციპმა“, რომლის მიხედვითაც, გადაწყვეტილების მცნობ სასამართლოს სარკისებურად გადააქვს თავისი ქვეყნის წესები გადაწყვეტილების მიღების კომპეტენციის შესახებ უცხო ქვეყნის სასამართლო გადაწყვეტილებაზე.³²

როგორც *revision au fond*, ისე სარკისებური ასახვის პრინციპის მოქმედების პირობებში მხარეებს აქვთ მხოლოდ ორი ინტერესი, მოხდეს საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულება დროულად და მოხდეს მისი აღსრულება უცვლელი ფორმით, რათა აზრი არ დაკარგოს სხვა ქვეყნის არბიტრაჟში, განსხვავებული იურისდიქციის პირობებში დავის განხილვამ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების აღსრულების შეუძლებლობა უნდა შეფასდეს მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლების დარღვევად.³³

გლობალურ სამართლებრივ და ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრაციის პროცესის ნაწილი იყო ისიც, რომ საქართველომ უცვლელად მოახდინა ნიუ-იორკის კონვენციით დადგენილი მოწესრიგების იმპლემენტაცია და შეიმუშავა ცნობისა და აღსრულების პროცედურული ჩარჩო, რომელიც თავის მხრივ ითვალისწინებს მხარეთა მონაწილეობით ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავი გარემოებების არსებობის გონივრული ხანგრძლივობის პროცედურების პირობებში.

4. დასკვნა

საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების, განსაკუთრებით კი უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება იმ საკვანძო სამართლებრივ საკითხებს მიეკუთვნება, რომელიც განაპირობებს მხარეთა ინტერესების ეფექტიან დაცვას და ხელს უწყობს როგორც

Seraing-powers Conference “Dispute resolution and sport” in Bayreuth, *The International Sports Law Journal*, 2025 <<https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-025-00331-x?utm=>> [01.02.2026].

³⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2025 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №-6659-შ-159-2024, §10 შემდგომი მით. ლილუაშვილი ბ., უცხო ქვეყნის სასამართლო გადაწყვეტილებათა ცნობა და აღსრულება საქართველოში, თბ. 2009.

³¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 30 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №-4514-შ-125-2023, §9 შემდგომი მით. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე №-952-შ-23-2016, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 20 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №-2367-შ-70-2022, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 1 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე №-3151-შ-83-2016.

³² საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე №-952-შ-23-2016, §§32-33.

³³ *Regent Company v. Ukraine*, Application, [2008], ECHR, 773/03, §59.

დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალებების განვითარებას, ისე მართლმსაჯულების ხარისხის ამაღლებას.

უცხო ქვეყნის საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობა და აღსრულება არაა მხოლოდ ფორმალური პროცესი, რომელიც გარკვეულ სამართლებრივ შედეგებს იწვევს დავის მონაწილეთათვის, არამედ წარმოადგენს ერთი ქვეყნის სამართლებრივ სივრცეში მიღებული ინდივიდუალიზებული მონესრიგების გადატანას და რეალიზებას სხვა ქვეყანაში, რაც ბუნებრივად იწვევს ორი ან მეტი სამართლებრივი სისტემის გადაკვეთას და ერთგვარ სამართლებრივ სიმბიოზს, რომელიც შეიძლება არ არსებულიყო, აღსრულების ქვეყანაში დავის გადაწყვეტის შემთხვევაში.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, საკვანძო საკითხი არის არა იმდენად საარბიტრაჟო განხილვის პროცესი, არამედ სასამართლოს მიერ აღსასრულებელი საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების შეფასების ფარგლები, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც გლობალიზაციის პარალელურად ბუნებრივად იზრდება ინტერესი, რომ არბიტრაჟი მოქმედებდეს თავისუფლების მაღალი ხარისხით, მაგრამ სათანადო სასამართლო კონტროლის პირობებში.

ქართული სამართლებრივი მოდელი, რომელიც სრულად ზუსტად იმეორებს ნიუ-იორკის კონვენციით განსაზღვრულ ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავი საფუძვლების მარეგულირებელ დებულებებს, ქმნის მიმზიდველ და ხელსაყრელ გარემოს საერთაშორისო კომერციულ ურთიერთობებში მონაწილე სუბიექტებისთვის, რათა ჰქონდეთ განსაზღვრადი მოლოდინები საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების შესაძლო სცენარების მიმართ.

ამავდროულად, პროცესუალური ნაწილი, უზრუნველყოფს როგორც *revision au fond* სტანდარტის დაცვას, ასევე საარბიტრაჟო განხილვის მხარეთა მონაწილეობას პროცესში, რათა სასამართლოს წარუდგინონ განცხადება საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავი გარემოებების არსებობის თაობაზე რაც ერთობლიობაში ქმნის მხარეთა ინტერესების და საჯარო წესრიგის დაცვის ეფექტიან მექანიზმს.

საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების, განსაკუთრებით უცხოური არბიტრაჟის გადაწყვეტილებების ცნობა და აღსრულება ერთ-ერთი მთავარი სამართლებრივ საკითხია, რომელიც განსაზღვრავს მხარეთა ინტერესების ეფექტურ დაცვას და დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის მექანიზმების ფუნქციონირებას. მხარეებისთვის სამართლებრივი შედეგების მომტანი უბრალო ფორმალობის გარდა, აღსრულება წარმოადგენს ინდივიდუალური რეგულაციის ერთი სამართლებრივი სისტემიდან მეორეში გადატანას და განხორციელებას, რაც გარდაუვლად იწვევს მრავალი სამართლებრივი წესრიგის ურთიერთქმედებას და ახალი, უნიკალური კომბინაციის შექმნას.

საქართველოს გადაწყვეტილება, რომ კეთილსინდისიერად მოახდინოს ნიუ-იორკის კონვენციით დადგენილი ცნობისა და აღსრულების მექანიზმის დანერგვა, წარმოაჩენს საერთაშორისო კომერციული სუბიექტებისთვის მიმზიდველი და პროგნოზირებადი სამართლებრივი გარემოს შექმნის აშკარა და გამოხატულ ნებას. ამავდროულად, პროცედურული ჩარჩო უზრუნველყოფს სასამართლოს მხრიდან შინაარსობრივ კომპონენტებში ჩარევის შეუძლებლობას, რაც მხარეებს საშუალებას აძლევს ეფექტურად მიიღონ მონაწილეობა ცნობისა და აღსრულების გამომრიცხავი საფუძვლების არსებობასთან დაკავშირებულ სამართალწარმოებაში, რითაც დაცულია როგორც კერძო ინტერესები, ასევე საზოგადოებრივი წესრიგი.

ამ ფონზე, ქართული მოდელი წარმოაჩენს, რომ ნიუ-იორკის კონვენციის დებულებების მკაცრი დაცვა, ზომიერ და კარგად დაგეგმილ სასამართლო ზედამხედველობასთან ერთად,

სათანადოდ უზრუნველყოს არბიტრაჟის ეფექტიანობისა და მართლმსაჯულების ხელმისაწვდომობის უფლების თანაარსებობას. **Revision au fond** სტანდარტის შესაბამისად, სასამართლოს მხრიდან არასათანადო გავლენის გამორცხვის და, ამავდროულად, მნიშვნელოვანი საჯარო წესრიგის კონტროლის შენარჩუნებით, ქართული სასამართლოები უზრუნველყოფენ, რომ არბიტრაჟის გადაწყვეტილებები იყოს როგორც აღსასრულებელი, ასევე თავსებადი ფუნდამენტურ სამართლებრივ და პროცედურულ ინსტიტუტებთან.

ზემო-აღწერილი ბალანსი ადასტურებს, რომ სათანადოდ მოწყობის შემთხვევაში, სასამართლო კონტროლი არა თუ ძირს არ უთხრის საერთაშორისო არბიტრაჟის ლეგიტიმურობას, არამედ აძლიერებს მას.

ბიბლიოგრაფია:

1. „არბიტრაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 19/06/2009.
2. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, 14/11/1997.
3. გოთუა ლ., უცხო ქვეყნის სასამართლო გადაწყვეტილებებისა და უცხოური საარბიტრაჟო გადაწყვეტილებების აღსრულება, დისერტაცია სამართლის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ. 2010.
4. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეპცია საქართველოში, თბ., 2005.
5. ლილუაშვილი ბ., უცხო ქვეყნის სასამართლო გადაწყვეტილებათა ცნობა და აღსრულება საქართველოში, თბ., 2009.
6. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2025 წლის 3 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ა-6659-შ-159-2024**.
7. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2025 წლის 14 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ას-222-2025**.
8. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 30 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ა-4514-შ-125-2023**.
9. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2024 წლის 12 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ას-406-2024**.
10. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 15 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე **№2/31/1768**, დავით ნებეირიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
11. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 20 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ა-2367-შ-70-2022**.
12. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2021 წლის 30 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ა-1060-შ-27-2020**.
13. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 17 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ას-237-2019**.
14. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 1 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ა-3151-შ-83-2016**.
15. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2016 წლის 6 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე **№ა-952-შ-23-2016**.
16. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე **№3/2/577**, ა(ა)იპ ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC) და საქართველოს მოქალაქე ვახუშტი მენაბდე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
17. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის მაისის 23 გადაწყვეტილება საქმეზე **№3/2/574**, საქართველოს მოქალაქე გიორგი უგულავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

18. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 27 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე N2/2/558, საქართველოს მოქალაქე ილია ჭანტურაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
19. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 28 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე N1/466, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
20. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York), 1958
21. European Convention on Human Rights (Rome), 1950.
22. *Benedettelli M.*, Human Rights as a Litigation Tool in International Arbitration: Reflecting on the ECHR Experience, *Arbitration International*, Vol. 31 Iss. 4, 2015.
23. *Benedettelli V.M.*, *International Arbitration in Italy*, 2020.
24. *Ferrari F., Rosenfeld F., Kotuby C. T. Jr.*, *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A Concise Guide to the New York Convention's Uniform Regime*, 2023.
25. *Hülskötter T.*, Effective judicial protection against arbitral awards in EU law: the Seraing-powers Conference "Dispute resolution and sport" in Bayreuth, *The International Sports Law Journal*, 2025, <<https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-025-00331-x?utm>> [01.02.2026].
26. *Scherer M.*, Effects of Foreign Judgments Relating to International Arbitral Awards: Is the „Judgment Route“ the Wrong Road?, *Journal of International Dispute Settlement*, Vol. 4, No. 3, 2013.
27. *Shahlaei F.*, The Anatomy of a Valid Waiver of Human Rights, *Human Rights Law Review*, Vol. 25, Iss. 5, 2025.
28. *Wilken S., Ghaly K.*, *The Law of Waiver, Variation and Estoppel – Third Edition*, 2012.
29. Case 600/2, *Royal Football Club Seraing v Fédération internationale de football association (FIFA) and Others*, [2025] CJEU.
30. Case 124/21, *International Skating Union v European Commission*, [2023] CJEU.
31. Case 333/21, *European Superleague Company, SL v Fédération internationale de football association (FIFA) and Union of European Football Associations (UEFA)*, [2023] CJEU.
32. *Republic of Kazakhstan v. Anatolie Stati et al*, [2022], *Corte Suprema di Cassazione*, It., 3255.
33. *LML Limited v. Piaggio & C. S.p.A.*, [2021], *Corte Suprema di Cassazione*, It., 29429.
34. *Mutu and Pechstein v. Switzerland*, [2018], ECHR, 40575/10 and 67474/10.
35. *Simeonovi v. Bulgaria*, [2017], ECHR, 21980/04.
36. *Tabbane v. Switzerland*, [2016], ECHR 41069/12.
37. *Ibrahim and Others v. the United Kingdom*, [2016], ECHR, 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09.
38. *Dvorski v. Croatia*, [2015], ECHR, 25703/11.
39. *Suda v. the Czech Republic*, [2010], ECHR, 1643/06.
40. *Regent Company v. Ukraine*, Application, [2008], ECHR, 773/03.
41. *Apostol v. Georgia*, [2007], ECHR, 40765/02.
42. *Burdov v. Russia*, [2002], ECHR, 59498/00.
43. *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, [2001], ECHR, 42527/98.
44. *Pastore v. Italy*, [1999], EHCR, 46483/99,
45. *Hornsby v. Greece*, [1997], ECHR, 18357/91.
46. *Airey v. Ireland*, [1979], ECHR. 6289/73.
47. *Tyrer v. United Kingdom*, [1978], ECHR, 5856/72.
48. *Deweer v. Belgium*, [1980], 6903/75.
49. *Bramelid and Malmström v. Sweden*, [1989], 8588/79 and 8589/79.
50. *Golder v. the United Kingdom*, [1975], 4451/70.

დავით ლომინაშვილი***განათლების კონსტიტუციური მისია თანამედროვე სახელმწიფოში**

სტატიაში გაანალიზებულია განათლების კონსტიტუციური მისია თანამედროვე სახელმწიფოში და მისი მნიშვნელობა ადამიანის უფლებების, დემოკრატიისა და სამართლის უზენაესობის პრინციპების კონტექსტში. ნაშრომი განიხილავს განათლების უფლებას როგორც ფუნდამენტურ კონსტიტუციურ ღირებულებას, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული ადამიანის ღირსებასთან, პიროვნების თავისუფალ განვითარებასთან, სოციალური თანასწორობის უზრუნველყოფასა და დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებასთან. კვლევა ეფუძნება თანამედროვე სამართლებრივ და პოლიტიკურ თეორიებს, საერთაშორისო სამართლის აქტებს, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკასა და საქართველოს საკონსტიტუციო-სამართლებრივ ჩარჩოს. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებებს განათლების ხელმისაწვდომობის, ხარისხის, ინკლუზიურობისა და აკადემიური თავისუფლების უზრუნველყოფის მიმართულებით. ასევე განხილულია თანამედროვე გამოწვევები, მათ შორის ციფრული ტრანსფორმაცია, სოციალური უთანასწორობა, კულტურული მრავალფეროვნება და ხელოვნური ინტელექტის გავლენა საგანმანათლებლო პროცესებზე. დასკვნის სახით დასაბუთებულია, რომ განათლება წარმოადგენს კონსტიტუციური იდენტობის, დემოკრატიული სტაბილურობის, სოციალური სამართლიანობისა და მდგრადი სახელმწიფო განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საფუძველს.

საკვანძო სიტყვები: განათლების უფლება; კონსტიტუციონალიზმი; ადამიანის ღირსება; აკადემიური თავისუფლება; სოციალური სახელმწიფო; განათლების თანასწორობა; ადამიანის უფლებები; განათლების პოლიტიკა.

1. შესავალი

თანამედროვე კონსტიტუციური სახელმწიფო ეფუძნება ადამიანის უფლებების, დემოკრატიისა და სამართლის უზენაესობის პრინციპებს. აღნიშნულ სისტემაში განათლების უფლება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან სწორედ განათლება ქმნის თავისუფალი, პასუხისმგებელი და დემოკრატიულ ღირებულებებზე დაფუძნებული საზოგადოების ფორმირების საფუძველს. განათლება არა მხოლოდ სოციალური პოლიტიკის კომპონენტია, არამედ კონსტიტუციური წესრიგის ერთ-ერთი მთავარი საყრდენიც.

განათლების მნიშვნელობა თანამედროვე სახელმწიფოში სცილდება მხოლოდ ცოდნის გადაცემის ფუნქციას. იგი დაკავშირებულია ადამიანის ღირსებასთან, პიროვნების თავისუფალ განვითარებასთან, სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბებასთან და სოციალური თანასწორობის უზრუნველყოფასთან.¹ თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში განათლება განიხილება როგორც ინსტრუმენტი, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდის შესაძლებლობას სრულფასოვნად მონაწილეობდეს საზოგადოებრივ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

* სამართლის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი.

¹ Universal Declaration of Human Rights, adopted by UN General Assembly Resolution 217 A (III), 10/12/1948, art. 26.

საერთაშორისო სამართლის განვითარების პროცესში განათლების უფლება ეტაპობრივად ჩამოყალიბდა ადამიანის ერთ-ერთ ფუნდამენტურ უფლებად. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 26-ე მუხლი განათლებას აღიარებს უნივერსალურ უფლებად, ხოლო ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას უზრუნველყოს განათლების ხელმისაწვდომობა, ხარისხი და თანასწორობა.²

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში განათლების უფლება განსაკუთრებით მჭიდროდ უკავშირდება სოციალური სახელმწიფოს იდეას. სოციალური სახელმწიფო ვალდებულია შექმნას ისეთი პირობები, რომლებიც ინდივიდს მისცემს შესაძლებლობას განავითაროს საკუთარი შესაძლებლობები და ღირსეულად ჩაერთოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. სწორედ ამ კონტექსტში განათლება განიხილება არა როგორც პრივილეგია, არამედ როგორც დემოკრატიული თანასწორობის მნიშვნელოვანი გარანტია.

საქართველოსთვის განათლების კონსტიტუციური მისია განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხია. ქვეყნის ევროპული ინტეგრაციის პროცესი, დემოკრატიული ინსტიტუტების განვითარება და სოციალური სახელმწიფოს გაძლიერება მნიშვნელოვნად არის დაკავშირებული განათლების სისტემის ეფექტიანობასთან.

წინამდებარე სტატიის მიზანია განათლების კონსტიტუციური მისიის ანალიზი თანამედროვე სახელმწიფოში, განათლების უფლების თეორიული და სამართლებრივი საფუძვლების შეფასება, სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებების განსაზღვრა და თანამედროვე გამოწვევების კვლევა.

2. განათლების უფლების თეორიული საფუძვლები

თანამედროვე სამართლებრივ და პოლიტიკურ დოქტრინაში განათლება განიხილება როგორც ადამიანის განვითარების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობა. განათლება უზრუნველყოფს არა მხოლოდ პროფესიულ მომზადებას, არამედ ინდივიდის კრიტიკული აზროვნების, მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობისა და დემოკრატიული კულტურის ჩამოყალიბებას.

ჯონ როულზის სამართლიანობის თეორიის მიხედვით, სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი ვალდებულებაა შექმნას ისეთი ინსტიტუციური სისტემა, რომელიც ინდივიდებს თანაბარ შესაძლებლობებს მისცემს.³ ამ კონტექსტში განათლება სოციალური სამართლიანობის რეალიზების ერთ-ერთ უმთავრეს მექანიზმად მიიჩნევა.

რონალდ დვორკინი უფლებების თეორიაში აღნიშნავს, რომ დემოკრატიული სახელმწიფო ვალდებულია თითოეული ინდივიდი თანაბარი პატივისცემისა და ზრუნვის პრინციპით განიხილოს.⁴ აღნიშნული მიდგომა განათლების სფეროში თანაბარი ხელმისაწვდომობისა და დისკრიმინაციის აკრძალვის აუცილებლობას ამყარებს.

მარტა ნუსბაუმის შესაძლებლობების თეორიის მიხედვით, განათლება ინდივიდს აძლევს შესაძლებლობას სრულად განავითაროს საკუთარი პოტენციალი და აქტიურად ჩაერთოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.⁵ შესაბამისად, განათლების უფლება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ადამიანის ღირსების კონსტიტუციურ პრინციპთან.

² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted 16/12/1966, entered into force 03/01/1976, United Nations Treaty Series, Vol. 993, New York, 1976, art. 13.

³ Rawls J., Political Liberalism, Columbia University Press, New York, 1993, 191.

⁴ Dworkin R., Taking Rights Seriously, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1977, 184.

⁵ Nussbaum M., Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities, Princeton University Press, Princeton, 2010, 23.

ადამიანის ღირსება თანამედროვე კონსტიტუციური სისტემების ფუნდამენტური ღირებულებაა. ადამიანის ღირსების იდეა გულისხმობს, რომ თითოეულ ადამიანს აქვს უნარი და უფლება თავად განსაზღვროს საკუთარი ცხოვრება და მონაწილეობა მიიღოს საზოგადოებრივ პროცესებში.

განათლება სწორედ ის ინსტრუმენტია, რომელიც ინდივიდს აძლევს თავისუფალი განვითარების შესაძლებლობას. განათლების გარეშე შეუძლებელია ადამიანის პიროვნული ავტონომიის, პოლიტიკური ცნობიერებისა და სოციალური ინტეგრაციის სრულფასოვანი რეალიზება.

ჰაბერმასის დისკურსული დემოკრატიის თეორიის მიხედვით, დემოკრატიული საზოგადოება ეფუძნება მოქალაქეთა რაციონალურ მონაწილეობას საჯარო დისკუსიაში.⁶ ასეთი მონაწილეობა კი შეუძლებელია სათანადო განათლების გარეშე.

პაულო ფრერიე განათლებას განიხილავდა როგორც ადამიანის გათავისუფლების მექანიზმს. მისი აზრით, განათლების მიზანი მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემა კი არ არის, არამედ კრიტიკული აზროვნების განვითარება და ინდივიდის სოციალური ემანსიპაცია.⁷

დემოკრატიული სახელმწიფოს არსებობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული განათლებულ საზოგადოებაზე. განათლება უზრუნველყოფს მოქალაქეების ინფორმირებულობას, პოლიტიკური კულტურის განვითარებასა და დემოკრატიული ღირებულებების განმტკიცებას. ჰანა არენდტი განათლებას მიიჩნევდა ინსტიტუტად, რომელიც მომავალ თაობებს საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ სივრცეში ინტეგრაციის შესაძლებლობას აძლევს.⁸

თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოები განათლების სისტემის მეშვეობით ცდილობენ დემოკრატიული ღირებულებების განმტკიცებას, ადამიანის უფლებების პატივისცემის კულტურის ჩამოყალიბებას, სოციალური ინტეგრაციის უზრუნველყოფასა და სამოქალაქო პასუხისმგებლობის განვითარებას.

საერთაშორისო სამართალში განათლების უფლება ერთ-ერთ ძირითად სოციალურ უფლებად არის აღიარებული. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 26-ე მუხლის მიხედვით, განათლება უნდა იყოს მიმართული ადამიანის პიროვნების სრული განვითარებისკენ და ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების პატივისცემის განმტკიცებისკენ.⁹

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტის მე-13 მუხლი სახელმწიფოებს ავალდებულებს უზრუნველყონ განათლების ხელმისაწვდომობა, თანასწორობა, ხარისხი და დაწყებითი განათლების სავალდებულოობა.

გაეროს ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების კომიტეტის ზოგადი მე-13 კომენტარი (**General Comment No13**) განათლების უფლებას განმარტავს ოთხი ძირითადი კომპონენტის მეშვეობით: ხელმისაწვდომობა, მიღებადობა, ადაპტირებადობა და ხელმისაწვდომობა.¹⁰

⁶ *Habermas J., Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, MIT Press, Cambridge (Massachusetts), 1996, 287.

⁷ *Freire P., Pedagogy of the Oppressed*, Continuum Publishing, New York, 1970, 51.

⁸ *Arendt H., "The Crisis in Education"*, in: *Between Past and Future*, Penguin Books, London, 1961, 170–196.

⁹ Universal Declaration of Human Rights, adopted by UN General Assembly Resolution 217 A (III), 10/12/1948, art. 26.

¹⁰ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13), UN Doc. E/C.12/1999/10, Geneva, 08/12/1999.

ბავშვის უფლებათა კონვენცია განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ბავშვის განათლებას, მისი პიროვნული განვითარების, ღირსებისა და კულტურული იდენტობის პატივისცემის საფუძველზე.¹¹

ევროპული ადამიანის უფლებათა სისტემა განათლების უფლებას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლი ადგენს, რომ არავის შეიძლება ეთქვას უარი განათლების უფლებაზე.¹² ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში განათლების უფლება დაკავშირებულია რელიგიის თავისუფლებასთან, დისკრიმინაციის აკრძალვასთან, მშობელთა უფლებებთან, აკადემიურ თავისუფლებასთან.

Belgian Linguistic Case-ში სასამართლომ აღნიშნა, რომ განათლების სფეროში დისკრიმინაცია ეწინააღმდეგება დემოკრატიული საზოგადოების ფუნდამენტურ პრინციპებს.¹³

Leyla Şahin v Turkey საქმეში სასამართლომ განიხილა უნივერსიტეტში რელიგიური თავისუფლებისა და სეკულარიზმის ბალანსის საკითხი.¹⁴

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში განათლების უფლება მჭიდროდ უკავშირდება თანასწორობის პრინციპს. განათლების სისტემაში არსებული სოციალური, ეკონომიკური ან რეგიონული უთანასწორობა პირდაპირ გავლენას ახდენს ინდივიდის შესაძლებლობებზე.

აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება **Brown v Board of Education** ისტორიულად მნიშვნელოვანი მაგალითია იმისა, თუ როგორ გახდა განათლების სფეროში თანასწორობა კონსტიტუციური მართლმსაჯულების ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება.¹⁵

თანასწორობა განათლების სფეროში გულისხმობს არა მხოლოდ ფორმალურ წვდომას, არამედ რეალური შესაძლებლობების არსებობას.

3. განათლების კონსტიტუციური მისია საქართველოს სამართლებრივ სივრცეში და თანამედროვე გამოწვევები განათლების სფეროში

საქართველოს კონსტიტუცია განათლების უფლებას აღიარებს როგორც ფუნდამენტურ უფლებას. სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველყოს განათლების ხელმისაწვდომობა და ხელი შეუწყოს საგანმანათლებლო სისტემის განვითარებას.¹⁶

საქართველოს კონსტიტუციური მოდელი განათლების სფეროში ეფუძნება ადამიანის ღირსების პატივისცემას, თანასწორობის პრინციპის უზრუნველყოფას, აკადემიური თავისუფლების დაცვასა და სოციალური სახელმწიფოს იდეას. აღნიშნული პრინციპები ქმნის განათლების უფლების რეალიზების სამართლებრივ საფუძველს და განსაზღვრავს სახელმწიფოს ვალდებულებებს განათლების სფეროში. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაში განათლების უფლება ხშირად განიხილება თანასწორობისა და სამართლიანი ად-

¹¹ Convention on the Rights of the Child, adopted 20/11/1989, United Nations Treaty Series, Vol. 1577, New York, 1989.

¹² Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, adopted 20/03/1952, Paris, art. 2.

¹³ Case Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium (Belgian Linguistic Case), Judgment of 23 July 1968, Series A No. 6, European Court of Human Rights.

¹⁴ Leyla Şahin v. Turkey, Application No. 44774/98, Judgment of 10 November 2005, European Court of Human Rights, para. 154.

¹⁵ Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483, Supreme Court of the United States, Washington D.C., 1954.

¹⁶ საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995.

მინისტრირების პრინციპებთან მჭიდრო კავშირში, რაც ხაზს უსვამს განათლების ხელმისაწვდომობისა და მისი ეფექტიანი განხორციელების მნიშვნელობას დემოკრატიულ საზოგადოებაში.

საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“ ადგენს ზოგადი განათლების სისტემის ძირითად პრინციპებს, მათ შორის განათლების ხელმისაწვდომობას, თანასწორობასა და ინკლუზიურობას.¹⁷

„უმაღლესი განათლების შესახებ“ კანონი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს უნივერსიტეტის ავტონომიასა და აკადემიური თავისუფლების დაცვას.¹⁸

საქართველოს განათლების პოლიტიკის წინაშე არაერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევა დგას. მათ შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება განათლების ხარისხის გაუმჯობესებას, რაც თანამედროვე საგანმანათლებლო სისტემის ეფექტიანობისა და კონკურენტუნარიანობის აუცილებელი წინაპირობაა. ამასთან, მნიშვნელოვან ამოცანად რჩება რეგიონული უთანასწორობის შემცირება, რათა ქვეყნის ყველა მოქალაქეს ჰქონდეს თანაბარი წვდომა ხარისხიან განათლებაზე. განათლების პოლიტიკის ერთ-ერთ პრიორიტეტს ასევე წარმოადგენს ინკლუზიური განათლების განვითარება, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა მოსწავლის სრულფასოვან ჩართულობას საგანმანათლებლო პროცესში. გარდა ამისა, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემის ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცესთან ინტეგრაციას, რაც ხელს უწყობს საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვასა და განათლების ხარისხის შემდგომ ამაღლებას.

აკადემიური თავისუფლება დემოკრატიული განათლების სისტემის ერთ-ერთ ძირითად პრინციპს წარმოადგენს. იგი გულისხმობს მეცნიერების, სწავლებისა და კვლევის თავისუფლებას პოლიტიკური ან იდეოლოგიური ზეწოლის გარეშე. უნივერსიტეტის ავტონომია უზრუნველყოფს აკადემიური სივრცის თავისუფლებას.

თანამედროვე კონსტიტუციურ სახელმწიფოებში აკადემიური თავისუფლება განიხილება, ერთი მხრივ, როგორც გამოხატვის თავისუფლების მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც დემოკრატიული პლურალიზმის საფუძველი და კრიტიკული აზროვნების განვითარების ხელშემწყობი ინსტრუმენტი. იგი ქმნის პირობებს თავისუფალი სამეცნიერო და საგანმანათლებლო საქმიანობისათვის, რაც დემოკრატიული საზოგადოების მდგრადი განვითარების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ საგანმანათლებლო სისტემის ფუნქციონირება არსებითად შეცვალა და განათლების სფეროში ახალი შესაძლებლობები შექმნა. ონლაინ სწავლების ფორმების დანერგვამ, ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების გაფართოებამ და მრავალფეროვანი ციფრული რესურსების ხელმისაწვდომობამ მნიშვნელოვნად გაზარდა განათლების მიღების შესაძლებლობები. თუმცა, აღნიშნულ პროცესებს თან ახლავს არაერთი გამოწვევა, რომელთა შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ციფრულ უთანასწორობას, პერსონალური მონაცემების დაცვის უზრუნველყოფას, განათლების ხარისხის ეფექტიან კონტროლსა და ხელოვნური ინტელექტის გავლენას აკადემიური ეთიკის სტანდარტებზე. COVID-19-ის პანდემიამ კიდევ უფრო ნათლად წარმოაჩინა, რომ ციფრული განათლება თანამედროვე სახელმწიფოსთვის სტრატეგიული მნიშვნელობის სფეროს წარმოად-

¹⁷ საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 08/04/2005.

¹⁸ საქართველოს კანონი „უმაღლესი განათლების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 21/12/2004.

გენს და მისი ეფექტიანი განვითარება განათლების სისტემის მდგრადობის ერთ-ერთ აუცილებელ წინაპირობას ქმნის.

თანამედროვე სახელმწიფოების წინაშე არსებულ მნიშვნელოვან გამოწვევად კვლავ რჩება განათლების სფეროში სოციალური უთანასწორობა. განათლებაზე ხელმისაწვდომობის ხარისხზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პირის ეკონომიკური მდგომარეობა, საცხოვრებელი ადგილი და სოციალური სტატუსი, რაც ხშირად არათანაბარ შესაძლებლობებს წარმოშობს. საქართველოს რეალობაში აღნიშნული პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ ვლინდება რეგიონული უთანასწორობის, საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურის არათანაბარი განვითარების და ახალგაზრდებისთვის განსხვავებული საგანმანათლებლო შესაძლებლობების არსებობის სახით. ამ პირობებში სოციალური სახელმწიფოს პრინციპი სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას, განახორციელოს ისეთი პოლიტიკა და ღონისძიებები, რომლებიც განათლების რეალურ ხელმისაწვდომობასა და თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველყოფას შეუწყობს ხელს.

თანამედროვე მრავალკულტურულ საზოგადოებებში განათლების სისტემას ასევე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კულტურული მრავალფეროვნების დაცვისა და განვითარების თვალსაზრისით. მულტიკულტურალიზმის თეორიის წარმომადგენლები, მათ შორის უილ კიმლიკასი და ჩარლზ ტეილორი, მიიჩნევენ, რომ დემოკრატიული სახელმწიფო ვალდებულია პატივი სცეს კულტურულ განსხვავებებს და შექმნას ისეთი საგანმანათლებლო გარემო, რომელიც მრავალფეროვნების შენარჩუნებასა და განვითარებას შეუწყობს ხელს.¹⁹ შესაბამისად, განათლების სისტემა უნდა ემყარებოდეს ტოლერანტობის პრინციპს, კულტურული მრავალფეროვნების პატივისცემას, დისკრიმინაციის აკრძალვასა და დემოკრატიული დიალოგის განვითარების ხელშეწყობას, რაც დემოკრატიული და ინკლუზიური საზოგადოების ფორმირების აუცილებელ საფუძველს წარმოადგენს.

4. განათლება, როგორც კონსტიტუციური იდენტობის საფუძველი და მისი განვითარების პერსპექტივები თანამედროვე სახელმწიფოში

თანამედროვე კონსტიტუციური სახელმწიფო ვალდებულია განათლების სფეროში განახორციელოს აქტიური სოციალური პოლიტიკა, რადგან განათლების სისტემის ეფექტიანობა პირდაპირ გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ, სოციალურ და დემოკრატიულ განვითარებაზე. სოციალური სახელმწიფოს კონცეფციის ფარგლებში განათლება უნდა ეფუძნებოდეს თანაბარი ხელმისაწვდომობის, ხარისხის, ინკლუზიურობისა და თანამედროვე ტექნოლოგიებთან ადაპტაციის პრინციპებს. შესაბამისად, სახელმწიფოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას წარმოადგენს ისეთი საგანმანათლებლო გარემოს შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა პირისთვის განათლების მიღების თანაბარ შესაძლებლობას, სწავლების მაღალ ხარისხს, სპეციალური საჭიროებების მქონე პირთა სრულფასოვან ჩართულობასა და თანამედროვე ტექნოლოგიური გამოწვევებისადმი სისტემის ადეკვატურ რეაგირებას.

დემოკრატიული საზოგადოების მდგრადობა მნიშვნელოვანწილად არის დამოკიდებული განათლების ხარისხსა და მის შინაარსობრივ მიმართულებაზე. განათლების სისტემამ უნ-

¹⁹ Kymlicka W., *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford, 1995, 77; Taylor C., *Multiculturalism and the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Princeton, 1992, 44.

და უზრუნველყოს მოქალაქეებში კრიტიკული აზროვნების განვითარება, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებებისადმი პატივისცემის ჩამოყალიბება, ასევე საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობისათვის აუცილებელი ცოდნისა და უნარების განვითარება. ამგვარად, განათლება არა მხოლოდ ცოდნის გადაცემის მექანიზმს, არამედ დემოკრატიული კულტურის ფორმირების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს.

აღნიშნულ მიდგომას იზიარებს ჟაკ დელორიც, რომლის ხელმძღვანელობით მომზადებულ UNESCO-ს ანგარიშში განათლება განიხილება, როგორც მთელი ცხოვრების განმავლობაში მიმდინარე პროცესი, რომელიც ემყარება ცოდნას, თანამშრომლობასა და პასუხისმგებლობას.²⁰ ამ კონცეფციის მიხედვით, განათლება წარმოადგენს როგორც ინდივიდის თვითრეალიზაციის, ისე დემოკრატიული საზოგადოების მდგრადი განვითარების აუცილებელ წინაპირობას.

კონსტიტუციური იდენტობა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობით არ განისაზღვრება. იგი ეფუძნება საზოგადოებაში გაზიარებულ ღირებულებებს, ისტორიულ მემკვიდრეობას, კულტურულ გამოცდილებასა და დემოკრატიულ ტრადიციებს, რომელთა ფორმირებასა და განმტკიცებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია განათლებას. სწორედ განათლების მეშვეობით ხდება კონსტიტუციური ღირებულებების თაობიდან თაობაზე გადაცემა, დემოკრატიული ცნობიერების ჩამოყალიბება და სამართლებრივი კულტურის განვითარება.

საგანმანათლებლო სისტემა წარმოადგენს სახელმწიფოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ინსტიტუციურ მექანიზმს, რომლის მეშვეობითაც საზოგადოებაში ვრცელდება და მყარდება ისეთი ფუნდამენტური ღირებულებები, როგორებიცაა ადამიანის უფლებების პატივისცემა, სამართლის უზენაესობა, დემოკრატიული მმართველობის პრინციპები და სამოქალაქო პასუხისმგებლობა. თანამედროვე ევროპულ კონსტიტუციონალიზმში განათლების ფუნქცია აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ პროფესიული ცოდნისა და უნარების ფორმირებით. იგი განიხილება როგორც სოციალური და პოლიტიკური განვითარების ინსტრუმენტი, რომელიც მოქალაქეს საკუთარი უფლებებისა და მოვალეობების გააზრების, დემოკრატიულ პროცესებში მონაწილეობისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სრულფასოვანი წევრობის შესაძლებლობას აძლევს.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განათლების როლი დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ჩამოყალიბების პროცესში. დემოკრატიული სახელმწიფო ეფუძნება აქტიურ და პასუხისმგებლიან მოქალაქეებს, რომელთაც გააჩნიათ კრიტიკული აზროვნების უნარი, მონაწილეობენ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და პატივს სცემენ აზრთა მრავალფეროვნებასა და პლურალიზმის პრინციპს. ამგვარი მოქალაქეობრივი ცნობიერების ფორმირება კი მნიშვნელოვანწილად სწორედ განათლების სისტემის მეშვეობით ხორციელდება.

ამავდროულად, განათლების უფლება სოციალური სამართლიანობის უზრუნველყოფის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მექანიზმს წარმოადგენს. თანამედროვე სოციალური სახელმწიფოს პირობებში განათლება განიხილება არა მხოლოდ როგორც პიროვნული განვითარების საშუალება, არამედ როგორც სოციალური მობილობისა და უთანასწორობის დაძლევის ეფექტიანი ინსტრუმენტი. თომას მარშალის სოციალური მოქალაქეობის თეორიის მიხედვით, სოციალური უფლებების არსებობა აუცილებელი წინაპირობაა დემოკრატიული მოქალაქეობის რეალური განხორციელებისთვის. ამ კონტექსტში განათლებას ცენტრალური ადგილი უჭი-

²⁰ Delors J., Learning: The Treasure Within, UNESCO Publishing, Paris, 1996.

რავს, ვინაიდან სწორედ იგი უზრუნველყოფს ინდივიდის საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში აქტიური მონაწილეობის შესაძლებლობას. განათლების მნიშვნელობას განსაკუთრებულად უსვამს ხაზს ამარტია სენის შესაძლებლობების თეორია. მისი შეხედულებით, თავისუფლება მხოლოდ ფორმალური უფლებების არსებობას არ გულისხმობს; აუცილებელია ისეთი რეალური შესაძლებლობების შექმნაც, რომლებიც ინდივიდს საკუთარი უფლებების პრაქტიკაში განხორციელების საშუალებას მისცემს.²¹ სწორედ განათლება ქმნის ამ შესაძლებლობათა ფუნდამენტურ საფუძველს და უზრუნველყოფს ადამიანის სრულფასოვან მონაწილეობას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

თანამედროვე ადამიანის უფლებათა პოლიტიკაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ინკლუზიური განათლების პრინციპს. აღნიშნული მიდგომა ეფუძნება იდეას, რომ განათლების სისტემა თანაბრად ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველა ადამიანისათვის, განურჩევლად მათი ფიზიკური შესაძლებლობების, სოციალური მდგომარეობის, ეთნიკური კუთვნილებისა თუ კულტურული თავისებურებებისა. საერთაშორისო სამართლის თანამედროვე სტანდარტები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა განათლების უფლებას და სახელმწიფოს ავალდებულებს ისეთი საგანმანათლებლო გარემოს შექმნას, რომელიც მრავალფეროვნებას აღიარებს და უზრუნველყოფს თანასწორი შესაძლებლობების რეალიზებას. ამდენად, ინკლუზიური განათლება მხოლოდ კონკრეტული ჯგუფების საგანმანათლებლო სისტემაში ინტეგრაციას არ გულისხმობს; იგი წარმოადგენს სოციალური ინტეგრაციის, დისკრიმინაციის პრევენციისა და საზოგადოებრივი სოლიდარობის განმტკიცების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს.

ტექნოლოგიურმა პროგრესმა განათლების სფერო არსებითად გარდაქმნა და ახალი შესაძლებლობების პარალელურად ახალი გამოწვევებიც წარმოშვა. ხელოვნური ინტელექტის, ონლაინ საგანმანათლებლო პლატფორმებისა და ციფრული რესურსების განვითარებამ მნიშვნელოვნად შეცვალა სწავლებისა და ცოდნის გავრცელების ტრადიციული მოდელები. თანამედროვე სახელმწიფოს წინაშე დგას ამ პროცესების სამართლებრივი და ეთიკური რეგულირების მნიშვნელოვანი ამოცანა, რომელიც ერთდროულად უნდა უზრუნველყოფდეს როგორც ტექნოლოგიური ინოვაციების მხარდაჭერას, ისე ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვას. მიუხედავად იმისა, რომ ტექნოლოგიები ზრდის განათლების ხელმისაწვდომობასა და მოქნილობას, ისინი ასევე წარმოშობს მონაცემთა დაცვის, აკადემიური კეთილსინდისიერებისა და ციფრული უთანასწორობის პრობლემებს. განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების სამართლებრივი და ეთიკური ფარგლების განსაზღვრა, განსაკუთრებით შეფასების, სასწავლო პროცესის ორგანიზებისა და აკადემიური ადმინისტრირების მიმართულებით.

სახელმწიფო ვალდებულია განათლების სფეროში განახორციელოს გრძელვადიან პერსპექტივაზე ორიენტირებული, მდგრადი და ეფექტიანი პოლიტიკა, რომელიც პასუხობს როგორც დემოკრატიული საზოგადოების მოთხოვნებს, ისე ტექნოლოგიური და სოციალური განვითარების თანამედროვე გამოწვევებს. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება განათლების სისტემის ციფრულ ტრანსფორმაციას, აკადემიური თავისუფლების გაძლიერებას, კვლევისა და მეცნიერების მხარდაჭერას, ინკლუზიური განათლების შემდგომ განვითარებასა და განათლების ხარისხის საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებას. აღნიშ-

²¹ Sen A., *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1999, 112.

ნული მიმართულებების ეფექტიანი განხორციელება განსაზღვრავს სახელმწიფოს შესაძლებლობას შექმნას კონკურენტუნარიანი, ინოვაციებზე დაფუძნებული და დემოკრატიული საზოგადოება.

თანამედროვე სახელმწიფოში განათლება აღარ წარმოადგენს მხოლოდ ინდივიდუალური განვითარების საშუალებას. იგი იქცა ეროვნული უსაფრთხოების, ეკონომიკური პროგრესის, დემოკრატიული სტაბილურობის, სოციალური სამართლიანობისა და საზოგადოებრივი ერთიანობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საფუძვლად, რომლის ხარისხსა და ხელმისაწვდომობაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული სახელმწიფოსა და საზოგადოების მომავალი განვითარება.

5. დასკვნა

განათლების უფლება თანამედროვე კონსტიტუციური სახელმწიფოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საფუძველს წარმოადგენს. იგი დაკავშირებულია ადამიანის ღირსებასთან, თავისუფლებასთან, თანასწორობასთან და დემოკრატიული საზოგადოების განვითარებასთან.

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში განათლება აღარ განიხილება მხოლოდ სოციალური პოლიტიკის სფეროდ. იგი წარმოადგენს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას, რომლის მიზანია ინდივიდის თავისუფალი განვითარების, სამოქალაქო ინტეგრაციისა და სოციალური სამართლიანობის უზრუნველყოფა.

საერთაშორისო სამართლის სტანდარტები, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა და თანამედროვე სამართლებრივი დოქტრინა ხაზს უსვამენ, რომ განათლების სისტემა უნდა ეფუძნებოდეს თანასწორობის, ხელმისაწვდომობის, აკადემიური თავისუფლებისა და ადამიანის ღირსების პრინციპებს.

საქართველოსათვის განათლების კონსტიტუციური მისიის ეფექტიანი განხორციელების მნიშვნელოვანი გამოწვევებია – ციფრული ტრანსფორმაცია, სოციალური უთანასწორობა, კულტურული მრავალფეროვნება და ტექნოლოგიური ცვლილებები, რაც საჭიროებს განათლების სფეროში სამართლებრივი და ინსტიტუციური მექანიზმების შემდგომ განვითარებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, მიღებული 24/08/1995, გამოქვეყნებული: „საქართველოს პარლამენტის უწყებები“, №31-33, 24/08/1995.
2. საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“, მიღებული 08/04/2005, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.
3. საქართველოს კანონი „უმაღლესი განათლების შესახებ“, მიღებული 21/12/2004, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.
4. Universal Declaration of Human Rights, adopted by United Nations General Assembly Resolution 217 A (III), Paris, 10/12/1948, art. 26.
5. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted by United Nations General Assembly Resolution 2200A (XXI), New York, 16/12/1966, arts. 13–14.
6. Convention on the Rights of the Child, adopted by United Nations General Assembly Resolution 44/25, New York, 20/11/1989, arts. 28–29.
7. Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Paris, Council of Europe, 20/03/1952, art. 2.

8. CESCR, General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant), United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/1999/10, 08/12/1999.
9. Convention against Discrimination in Education, UNESCO, Paris, 14/12/1960.
10. UNESCO, Global Education Monitoring Reports, UNESCO Publishing, Paris.
11. Council of Europe, Education and Democracy Reports, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
12. OECD, Education Policy Perspectives, OECD Publishing, Paris.
14. *Alexy R.*, A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, Oxford, 2002.
15. *Arendt H.*, Between Past and Future, Viking Press, New York, 1961.
16. *Berlin I.*, Four Essays on Liberty, Oxford University Press, Oxford, 1969.
13. *Delors J. (Chairperson)*, Learning: The Treasure Within, Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, UNESCO Publishing, Paris, 1996.
17. *Dworkin R.*, Taking Rights Seriously, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1977.
18. *Freire P.*, Pedagogy of the Oppressed, Continuum, New York, 1970.
19. *Habermas J.*, Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1996.
20. *Kymlicka W.*, Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights, Oxford University Press, Oxford, 1995.
21. *Marshall T.H.*, Citizenship and Social Class, Pluto Press, London, 1992.
22. *Nussbaum M.*, Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities, Princeton University Press, Princeton, 2010.
23. *Rawls J.*, Political Liberalism, Columbia University Press, New York, 1993.
24. *Raz J.*, The Morality of Freedom, Oxford University Press, Oxford, 1986.
25. *Sandel M.*, Justice: What's the Right Thing to Do?, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.
26. *Sen A.*, Development as Freedom, Oxford University Press, Oxford, 1999.
27. *Taylor C.*, Multiculturalism and the Politics of Recognition, Princeton University Press, Princeton, 1992.
28. Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954), Supreme Court of the United States.
29. Case Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium (Belgian Linguistic Case No. 2), Judgment of 23 July 1968, Series A No. 6, European Court of Human Rights.
30. Leyla Şahin v. Turkey, Application No. 44774/98, Judgment of 10 November 2005, European Court of Human Rights, 44 EHRR 5.

გიორგი გაბუნია***კულტურის უფლება თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში
და საქართველოს სამართლებრივი სივრცე**

წინამდებარე სტატია იკვლევს კულტურის უფლების კონსტიტუციურ მნიშვნელობას თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში და მის როლს დემოკრატიული, სამართლებრივი და სოციალური სახელმწიფოს განვითარების პროცესში. ნაშრომში კულტურის უფლება გააზრებულია არა მხოლოდ როგორც ადამიანის ერთ-ერთი ფუნდამენტური უფლება, არამედ როგორც კონსტიტუციური ღირებულება, რომელიც უზრუნველყოფს პიროვნების იდენტობის, ღირსების, თვითგამოხატვის თავისუფლებისა და კულტურულ ცხოვრებაში სრულფასოვანი მონაწილეობის შესაძლებლობას. კვლევა ეფუძნება თანამედროვე კონსტიტუციური თეორიის, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის, ევროპული სამართლებრივი სივრცისა და საქართველოს სამართლებრივი სისტემის ანალიზს.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა კულტურის უფლების თეორიულ და სამართლებრივ საფუძვლებს, სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და განვითარების მიმართულებით, კულტურული მრავალფეროვნების, შემოქმედებითი თავისუფლებისა და კულტურულ სიკეთეებზე თანაბარი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის საკითხებს. ასევე განხილულია კულტურის უფლების ადგილი საქართველოს კონსტიტუციურ წესრიგში.

ნაშრომი ყურადღებას ამახვილებს თანამედროვე ეპოქის გამოწვევებზეც, მათ შორის გლობალიზაციის, ციფრული ტრანსფორმაციის, კულტურული ინტეგრაციისა და ტექნოლოგიური პროგრესის პირობებში კულტურული უფლებების დაცვისა და რეალიზაციის პრობლემებზე. დასკვნის სახით დასაბუთებულია, რომ კულტურის უფლება წარმოადგენს ადამიანის თავისუფალი განვითარების, დემოკრატიული კულტურის განმტკიცების, სოციალური ინტეგრაციის, კულტურული მრავალფეროვნების დაცვისა და სახელმწიფოს მდგრადი განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს კონსტიტუციურ საფუძველს, ხოლო საქართველოს სამართლებრივ სივრცეში მისი ეფექტიანი განხორციელება არსებით წინაპირობას ქმნის სამართლებრივი სახელმწიფოსა და დემოკრატიული საზოგადოების გაძლიერებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: კულტურის უფლება; კონსტიტუციონალიზმი; ადამიანის უფლებები; კულტურული მრავალფეროვნება; კულტურული მემკვიდრეობა; საქართველოს კონსტიტუცია; UNESCO; კულტურული პოლიტიკა.

1. შესავალი

კულტურის უფლება თანამედროვე ადამიანის უფლებათა სისტემის მნიშვნელოვანი ნაწილია და მჭიდროდ უკავშირდება ადამიანის ღირსებას, თვითიდენტიფიკაციასა და დემოკრატიული საზოგადოების განვითარებას. თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში კულტურული უფლებები განიხილება არა მხოლოდ სოციალური პოლიტიკის კომპონენტად, არამედ სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებების სფეროდაც.

დემოკრატიული სახელმწიფოების განვითარების პროცესში კულტურის უფლება სულ უფრო მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებათა სისტემაში. იგი

* საქართველოს პარლამენტის კულტურის კომიტეტის თავმჯდომარე.

განუყოფელია ადამიანის ღირსების, თვითიდენტიფიკაციისა და საზოგადოების მრავალფეროვანი განვითარების იდეისაგან. კულტურა არა მხოლოდ ისტორიული მემკვიდრეობისა და ხელოვნების სფეროა, არამედ სოციალური ერთიანობის, ეროვნული იდენტობისა და პოლიტიკური სტაბილურობის მნიშვნელოვანი საფუძველიც.

XXI საუკუნეში კულტურის უფლების აქტუალობა განსაკუთრებით გაიზარდა გლობალიზაციის, ციფრული ტექნოლოგიების განვითარების, მასობრივი კულტურის ინტენსიური გავრცელებისა და მიგრაციული პროცესების ფონზე. თანამედროვე საზოგადოებაში კულტურული იდენტობის დაცვა და კულტურაზე თანაბარი ხელმისაწვდომობა დემოკრატიული სახელმწიფოს ერთ-ერთ ძირითად გამოწვევად იქცა.

კულტურის უფლება საერთაშორისო სამართალში ძირითადად ჩამოყალიბდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 27-ე მუხლი აღიარებს თითოეული ადამიანის უფლებას მონაწილეობა მიიღოს საზოგადოების კულტურულ ცხოვრებაში, ისარგებლოს ხელოვნებითა და მეცნიერული პროგრესის შედეგებით.¹ მოგვიანებით, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტმა აღნიშნული უფლება უფრო ფართოდ განავითარა.²

საქართველოსათვის კულტურის უფლება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ქვეყნის ისტორიული, ეთნიკური და კულტურული მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე. საქართველოს კონსტიტუცია და კულტურის სფეროს სპეციალური კანონმდებლობა აღიარებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და კულტურული განვითარების ხელშეწყობის აუცილებლობას, თუმცა თანამედროვე გამოწვევები საჭიროებს სამართლებრივი მექანიზმების შემდგომ განვითარებას.

წარმოდგენილი სტატიის მიზანია კულტურის უფლების, როგორც თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმის მნიშვნელოვანი ელემენტის, თეორიული და პრაქტიკული ანალიზი, საერთაშორისო სტანდარტებისა და საქართველოს სამართლებრივი სივრცის შეფასება, ასევე არსებული გამოწვევებისა და განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრა.

2. კულტურის უფლების რეალიზების სამართლებრივი საფუძვლები

კულტურის უფლება მოიცავს ინდივიდისა და საზოგადოების შესაძლებლობას მონაწილეობა მიიღოს კულტურულ ცხოვრებაში, დაიცვას საკუთარი კულტურული იდენტობა და ისარგებლოს კულტურული მემკვიდრეობით. თანამედროვე სამართლებრივ დოქტრინაში კულტურული უფლებები დაკავშირებულია გამოხატვის თავისუფლებასთან, განათლების უფლებასთან და თანასწორობის პრინციპთან.³

კულტურული უფლებები არ შემოიფარგლება მხოლოდ ხელოვნებით ან ტრადიციებით.⁴ ისინი მოიცავს ენას, ცხოვრების წესს, კოლექტიურ მემკვიდრეობასა და კულტურულ თვითიდენტიფიკაციას. სწორედ ამიტომ თანამედროვე დემოკრატიულ სახელმწიფოებში კულტურის უფლება განიხილება როგორც ადამიანის ღირსების მნიშვნელოვანი ელემენტი.

¹ Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly Resolution 217 A (III), New York, United Nations, 1948, art. 27.

² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, New York, United Nations, 1966, art. 15.

³ Donders Y., The Protection of Cultural Rights in International Law, The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 2002, 56.

⁴ Geertz C., The Interpretation of Cultures, New York, Basic Books, 1973, 89.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 27-ე მუხლი აღიარებს თითოეული ადამიანის უფლებას მონაწილეობდეს საზოგადოების კულტურულ ცხოვრებაში. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი კი სახელმწიფოს ავალდებულებს ხელი შეუწყოს კულტურის განვითარებას და დაიცვას შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგები.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს გაეროს ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების კომიტეტის განმარტებებს, რომლებიც კულტურულ ცხოვრებას ფართო შინაარსით განმარტავს და მასში მოიაზრებს კულტურულ თვითმყოფადობას, ენასა და ტრადიციებს.

თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმში ეფუძნება ადამიანის უფლებების დაცვის პრინციპს. ამ კონტექსტში კულტურული უფლებები სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებების ნაწილად მიიჩნევა.

ევროპული სახელმწიფოების კონსტიტუციები კულტურის დაცვას სხვადასხვა ფორმით აღიარებენ. იტალიის კონსტიტუცია პირდაპირ მიუთითებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის აუცილებლობაზე, ხოლო ესპანეთის კონსტიტუცია კულტურულ მრავალფეროვნებას სახელმწიფოს ფუნდამენტურ ღირებულებად მიიჩნევს.

კულტურის უფლების კონსტიტუციური დაცვის მოდელები სხვადასხვა სახელმწიფოში განსხვავებულია. მაგალითად, გერმანიის ძირითადი კანონი (*Grundgesetz*) პირდაპირ არ შეიცავს კულტურის უფლებას, თუმცა ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა კულტურულ თვითგამოხატვას ადამიანის ღირსებისა და პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლებიდან გამომდინარე იცავს. საფრანგეთში კულტურული უფლებები რესპუბლიკური ღირებულებებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის კონსტიტუციური პრინციპების საფუძველზე განიხილება. ესპანეთის კონსტიტუცია კი პირდაპირ ავალდებულებს სახელმწიფოს ხელი შეუწყოს კულტურაზე ხელმისაწვდომობასა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვას. აღნიშნული მოდელების შედარება ცხადყოფს, რომ კულტურის უფლების რეალიზაციის ეფექტიანობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ მისი კონსტიტუციური აღიარების ხარისხზე, არამედ სახელმწიფოს ინსტიტუციურ და ფინანსურ შესაძლებლობებზეც.⁵

კულტურის უფლება თანამედროვე დემოკრატიულ სახელმწიფოში უკავშირდება კულტურული მრავალფეროვნების დაცვას, კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობას, კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებასა და შემოქმედებითი თავისუფლების უზრუნველყოფას.

UNESCO კულტურული უფლებების დაცვის ერთ-ერთი მთავარი საერთაშორისო ინსტიტუციაა. ორგანიზაციის კონვენციები სახელმწიფოებს ავალდებულებს დაიცვან როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა. 1972 წლის კონვენცია მსოფლიო კულტურული და ბუნებრივი მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ საერთაშორისო თანამშრომლობის მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნის.⁶ 2003 წლის კონვენცია კი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს არამატერიალურ კულტურულ მემკვიდრეობას – ტრადიციებს, ენებსა და ფოლკლორს.⁷

⁵ Häberle P., *Verfassungslehre als Kulturwissenschaft*, Duncker & Humblot, Berlin, 1998, 45–52.

⁶ UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, UNESCO, 1972.

⁷ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris, UNESCO, 2003.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში კულტურული უფლებები ხშირად დაკავშირებულია პირადი ცხოვრების, რელიგიისა და გამოხატვის თავისუფლებასთან. საქმეში *Chapman v. United Kingdom* სასამართლომ აღნიშნა, რომ ტრადიციული ცხოვრების წესი კულტურული იდენტობის ნაწილია.⁸ *Cyprus v. Turkey* საქმეში კი ხაზგასმულია კულტურული და რელიგიური მემკვიდრეობის დაცვის მნიშვნელობა.⁹ ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა ადასტურებს, რომ კულტურული უფლებები დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საფუძველია.¹⁰

თანამედროვე სამართლებრივ დოქტრინაში არსებობს დისკუსია იმის შესახებ, წარმოადგენს თუ არა კულტურის უფლება დამოუკიდებელ ფუნდამენტურ უფლებას თუ იგი სხვა უფლებების – გამოხატვის თავისუფლების, განათლების უფლებისა და რელიგიის თავისუფლების – კომპლექსურ გამოხატულებას. ივონ დონდერსი კულტურულ უფლებებს დამოუკიდებელ კატეგორიად მიიჩნევს, ხოლო ჯეკ დონელი აღნიშნავს, რომ კულტურული უფლებები ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სისტემის ორგანული ნაწილია.¹¹

საერთაშორისო სამართლის მიხედვით, სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს კულტურულ განვითარებას, უზრუნველყოს კულტურაზე თანაბარი ხელმისაწვდომობა, დაიცვას კულტურული მემკვიდრეობა და ხელი შეუწყოს კულტურული მრავალფეროვნების დაცვას.

აღნიშნული ვალდებულებები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მცირე კულტურებისა და ეთნიკური უმცირესობების დაცვის კონტექსტში.

საქართველოს კონსტიტუცია აღიარებს კულტურისა და კულტურული მემკვიდრეობის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას.¹² სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს კულტურის განვითარებას და დაიცვას ეროვნული კულტურული თვითმყოფადობა. კულტურული უფლებები საქართველოს კონსტიტუციურ სისტემაში დაკავშირებულია განათლების უფლებასთან, შემოქმედებითი საქმიანობის თავისუფლებასთან და გამოხატვის თავისუფლებასთან.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს პიროვნების თვითიდენტიფიკაციისა და ინდივიდუალური განვითარების თავისუფლებას. სასამართლოს განმარტებით, კონსტიტუციური წესრიგი უზრუნველყოფს ადამიანის შესაძლებლობას შეინარჩუნოს და განავითაროს საკუთარი იდენტობა, რაც კულტურული თვითმყოფადობის დაცვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს.¹³

საქართველოს კონსტიტუციური მართლმსაჯულების პრაქტიკაში კულტურის უფლება დამოუკიდებელი უფლების სახით იშვიათად გვხვდება, თუმცა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო არაერთ გადაწყვეტილებაში განმარტავს იმ კონსტიტუციურ ღირებულებებს, რომლებიც კულტურული უფლებების რეალიზაციის საფუძველს ქმნის. სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, ადამიანის ღირსება, პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლება,

⁸ *Chapman v. United Kingdom*, Application No. 27238/95, European Court of Human Rights, Judgment of 18 January 2001, (2001) 33 EHRR 18.

⁹ *Cyprus v. Turkey*, Application No. 25781/94, European Court of Human Rights, Judgment of 10 May 2001, (2001) 35 EHRR 30.

¹⁰ Council of Europe, *Cultural Rights in the Case-Law of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2011, 18.

¹¹ *Donnelly J.*, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, 3rd edn, Cornell University Press, Ithaca 2013, 90–108.

¹² საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 24/08/1995, მუხლი 17.

¹³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება №2/1/536, 2014 წლის 4 თებერვალი.

გამოხატვის თავისუფლება და განათლების უფლება ქმნის იმ კონსტიტუციურ ჩარჩოს, რომლის ფარგლებშიც კულტურული უფლებების დაცვა და რეალიზაცია უნდა მოხდეს.¹⁴

საქართველოს კულტურის სფეროს სამართლებრივი რეგულირება ეფუძნება „კულტურის შესახებ“ და „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“ საქართველოს კანონებს.¹⁵

აღნიშნული კანონები არეგულირებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვას, კულტურული ობიექტების სამართლებრივ სტატუსს, კულტურული საქმიანობის ხელშეწყობასა და კულტურული ფასეულობების დაცვას.

საავტორო სამართლის რეგულირება ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კულტურული ინდუსტრიის განვითარებაში.¹⁶

3. კულტურის უფლების რეალიზების გამოწვევები

კულტურის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელებაში მონაწილეობენ საქართველოს პარლამენტი, საქართველოს მთავრობა, საქართველოს კულტურის სამინისტრო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები. მათი საქმიანობა მიმართულია კულტურული პოლიტიკის განვითარებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისკენ.

გლობალიზაციის პირობებში კულტურული სივრცე უფრო ინტეგრირებული ხდება, თუმცა ამ პროცესს თან ახლავს ეროვნული კულტურული თვითმყოფადობის შესუსტების რისკიც. ქართული კულტურული სივრცისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეროვნული ენის დაცვა, ტრადიციული კულტურის შენარჩუნება და რეგიონული კულტურული მრავალფეროვნების მხარდაჭერა. ციფრულმა ტექნოლოგიებმა მნიშვნელოვნად შეცვალა კულტურის გავრცელებისა და ხელმისაწვდომობის ფორმები. ამავდროულად, გაიზარდა ისეთი გამოწვევები, როგორიცაა საავტორო უფლებების დაცვა, ციფრული კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება და ხელოვნური ინტელექტის გავლენა კულტურაზე.

საქართველოს რეგიონებში კულტურულ რესურსებზე წვდომა კვლავ გამოწვევად რჩება. კულტურული ინფრასტრუქტურის სიმწირე და არასაკმარისი დაფინანსება აფერხებს კულტურულ ჩართულობას. განსაკუთრებული ყურადღება საჭიროა ახალგაზრდებისა და ეთნიკური უმცირესობების კულტურული უფლებების მიმართულებით.

საქართველოს კულტურული პოლიტიკის ეფექტიანობისათვის აუცილებელია სამართლებრივი ჩარჩოს შემდგომი დახვეწა. საჭიროა კულტურული უფლებების უფრო მკაფიო კონსტიტუციური განმარტება, ციფრული კულტურის სამართლებრივი რეგულირების განვითარება, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის მექანიზმების გაძლიერება და თანამედროვე ტექნოლოგიებთან ადაპტირებული საავტორო სამართლის რეფორმა.

სახელმწიფომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაუთმოს რეგიონული კულტურული ცენტრების განვითარებას, ახალგაზრდების კულტურულ ჩართულობას, კულტურული ინდუსტრიების მხარდაჭერასა და კულტურის სფეროში საჯარო-კერძო პარტნიორობის გაძლი-

¹⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება №1/466, 28 ივნისი 2010.

¹⁵ საქართველოს კანონი „კულტურის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 22/06/1997.

საქართველოს კანონი „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 08/05/2007.

¹⁶ საქართველოს კანონი „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 22/06/1999.

ერებას. კულტურული პოლიტიკა უნდა ეფუძნებოდეს კულტურული მრავალფეროვნების, თანასწორობისა და ხელმისაწვდომობის პრინციპებს.

დემოკრატიული სახელმწიფოს განვითარების თანამედროვე ეტაპზე კულტურული უფლებები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. კულტურა სახელმწიფოს იდენტობის, საზოგადოების ერთიანობისა და ისტორიული მემკვიდრეობის მნიშვნელოვანი საფუძველია. სწორედ ამიტომ თანამედროვე დემოკრატიული სისტემები კულტურულ უფლებებს არა მხოლოდ ინდივიდუალური თავისუფლების ნაწილად, არამედ საზოგადოებრივი სტაბილურობისა და დემოკრატიული განვითარების ერთ-ერთ მთავარ წინაპირობად განიხილავენ.

კულტურული უფლებების ეფექტიანი დაცვა უზრუნველყოფს საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფის თანასწორ მონაწილეობას კულტურულ ცხოვრებაში. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მრავალენოვანი და მრავალკულტურული საზოგადოებებისათვის, სადაც კულტურული მრავალფეროვნების დაცვა სოციალური მშვიდობისა და ინტეგრაციის მნიშვნელოვანი ფაქტორია. თანამედროვე სამართლებრივი დოქტრინა ხაზს უსვამს, რომ კულტურული უფლებები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ადამიანის ღირსებასთან. ინდივიდის შესაძლებლობა შეინარჩუნოს საკუთარი ენა, ტრადიციები, რელიგიური და კულტურული თვითმყოფადობა დემოკრატიული საზოგადოების აუცილებელი ელემენტია.

კულტურული მემკვიდრეობა სახელმწიფოს ისტორიული განვითარების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოხატულებაა. კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა მხოლოდ ისტორიული ძეგლების ან ხელოვნების ნიმუშების შენარჩუნებას არ გულისხმობს; იგი ასევე მოიცავს ეროვნული მემკვიდრეობის, ტრადიციებისა და კულტურული იდენტობის დაცვას.

საქართველოსათვის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხია. ქვეყნის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია, უნიკალური არქიტექტურული ძეგლები, ფოლკლორი და არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა ქმნის ეროვნული იდენტობის მნიშვნელოვან საფუძველს.

UNESCO-ს კონვენციები და საერთაშორისო სამართლის სხვა აქტები სახელმწიფოებს ავალდებულებს არა მხოლოდ კულტურული მემკვიდრეობის ფორმალურ დაცვას, არამედ მის რეალურ შენარჩუნებასა და მომავალი თაობებისთვის გადაცემას. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება როგორც სახელმწიფო ინსტიტუტებს, ისე საზოგადოებრივ ჩართულობას.

ციფრული ტექნოლოგიების განვითარებამ კულტურული სივრცე მნიშვნელოვნად შეცვალა. თანამედროვე საზოგადოებაში კულტურული პროდუქტის გავრცელება, შენახვა და მოხმარება სულ უფრო მეტად ხდება ციფრული პლატფორმების მეშვეობით. აღნიშნულმა პროცესმა კულტურის ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვნად გაზარდა, თუმცა ამავდროულად წარმოშვა ახალი სამართლებრივი გამოწვევებიც. განსაკუთრებით აქტუალურია საავტორო უფლებების დაცვის პრობლემა ინტერნეტსივრცეში. თანამედროვე ტექნოლოგიები კულტურული პროდუქტის სწრაფ გავრცელებას უწყობს ხელს, რაც ხშირად ართულებს ავტორის უფლებების ეფექტიან დაცვას.

ასევე მნიშვნელოვანია ხელოვნური ინტელექტის გავლენა კულტურულ სფეროზე. გენერაციული ხელოვნური ინტელექტის განვითარებამ ახალი დისკუსია წარმოშვა შემოქმედებითი საქმიანობის ავტორობის, კულტურული პროდუქტის სამართლებრივი დაცვისა და კულტურული ინდუსტრიების მომავლის შესახებ.

ციფრული ეპოქის პირობებში სახელმწიფოს განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა ეკისრება კულტურული მრავალფეროვნების დაცვისა და კულტურული რესურსების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის მიმართულებით.

4. დასკვნა

შედარებითი სამართლის, საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკისა და თანამედროვე დოქტრინული მიდგომების ანალიზი ცხადყოფს, რომ კულტურის უფლება თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთი დინამიკურად განვითარებადი სფეროა. მისი ეფექტიანი რეალიზაცია მოითხოვს არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების არსებობას, არამედ სახელმწიფოს აქტიურ პოლიტიკას კულტურული მრავალფეროვნების, კულტურული მონაწილეობისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის მიმართულებით.¹⁷

კულტურის უფლება თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს. იგი დაკავშირებულია ადამიანის ღირსებასთან, პიროვნულ იდენტობასთან, დემოკრატიულ პლურალიზმსა და სოციალური თანასწორობის პრინციპებთან.

საერთაშორისო სამართლის განვითარებამ კულტურული უფლებები ადამიანის უფლებათა სისტემის სრულფასოვან ნაწილად აქცია. UNESCO-ს, გაეროსა და ევროპის საბჭოს სამართლებრივი სტანდარტები ხაზს უსვამენ კულტურული მრავალფეროვნების, კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის მნიშვნელობას.

საქართველოს სამართლებრივი სივრცე აღიარებს კულტურის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, თუმცა თანამედროვე გამოწვევები – გლობალიზაცია, ციფრული ტექნოლოგიები, რეგიონული უთანასწორობა და კულტურული კომერციალიზაცია – საჭიროებს სამართლებრივი და ინსტიტუციური მექანიზმების შემდგომ განვითარებას.

სახელმწიფოს ეფექტიანი კულტურული პოლიტიკა უნდა ეფუძნებოდეს ადამიანის უფლებების, კულტურული მრავალფეროვნებისა და დემოკრატიული განვითარების პრინციპებს. კულტურის უფლების რეალური დაცვა მნიშვნელოვანია როგორც ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისთვის, ისე თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოს მდგრადი განვითარებისათვის.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 24/08/1995.
2. საქართველოს კანონი „კულტურის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 22/06/1997.
3. საქართველოს კანონი „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 08/05/2007.
4. საქართველოს კანონი „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, მიღებული 22/06/1999.
5. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება №2/1/536, 2014 წლის 4 თებერვალი.
6. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება №1/466, 2010 წლის 28 ივნისი.
7. Universal Declaration of Human Rights, adopted 10/12/1948, United Nations General Assembly Resolution 217 A (III), art. 27.

¹⁷ Shaheed F., Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights, 2010, 9–27.

8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, adopted 16/12/1966, entered into force 03/01/1976, 993 UNTS 3, art. 15.
9. European Convention on Human Rights, adopted 04/11/1950, entered into force 03/09/1953.
10. UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, adopted 16/11/1972.
11. UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, adopted 17/10/2003.
12. UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, adopted 20/10/2005.
13. UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity, adopted 02/11/2001.
14. Council of Europe, Cultural Rights in the Case-Law of the European Court of Human Rights, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2011.
13. *Donders Y.*, The Protection of Cultural Rights in International Law, The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 2002.
14. *Donnelly J.*, Universal Human Rights in Theory and Practice, 3rd edn, Cornell University Press, Ithaca 2013.
15. *Geertz C.*, The Interpretation of Cultures, New York, Basic Books, 1973.
16. *Häberle P.*, Verfassungslehre als Kulturwissenschaft, 2. stark erw. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1998.
17. *Shaheed F.*, Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights, UN Doc. A/HRC/14/36, United Nations, Geneva, 2010.
18. *Chapman v. United Kingdom*, Application No. 27238/95, Judgment of 18 January 2001, European Court of Human Rights, (2001) 33 EHRR 18.
19. *Cyprus v. Turkey*, Application No. 25781/94, Judgment of 10 May 2001, European Court of Human Rights, (2001) 35 EHRR 30.

შეთავსი კუპაჟა*

**მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის დარღვევა, როგორც დომინანტური
მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების „საკვანძო მინიშნება“:
ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადაწყვეტილების ანალიზი**

2023 წლის 4 ივლისს ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს დიდმა პალატამ მიიღო მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება საქმეზე C-252/21, რომელშიც განმარტა პერსონალურ მონაცემთა დაცვისა და კონკურენციის სამართლის ურთიერთმიმართება. წინამდებარე ნაშრომი ანალიზებს ამ გადაწყვეტილებას და მის გავლენას სამართლის ამ ორი დარგის ურთიერთქმედებაზე. სასამართლომ დაადგინა, რომ კონკურენციის ეროვნულ ორგანოებს შეუძლიათ გაითვალისწინონ მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დარღვევა, როგორც დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების „საკვანძო მინიშნება“, იმ პირობით, თუ დაცულია კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის პრინციპი. ამ პრინციპთან შესაბამისობა არსებითად მნიშვნელოვანია მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის თანმიმდევრული და ერთგვაროვანი გამოყენების უზრუნველსაყოფად.

ეს პრეცედენტული გადაწყვეტილება ქმნის კონკურენციის ორგანოებისა და მონაცემთა დაცვის საზედამბებლო ორგანოების უფრო მჭიდრო თანამშრომლობის საფუძველს და აჩენს ეფექტიანი კოორდინაციისთვის დამატებითი პროცედურული ჩარჩოების განვითარების საჭიროებას. ნაშრომში ასევე განხილულია სასამართლოს მსჯელობა მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივ საფუძვლებზე, კომბინირებულ მონაცემთა ნაკრებებსა და მონაცემთა დამუშავების განსხვავებული ოპერაციებისთვის განცალკევებული თანხმობის მნიშვნელობაზე.

საკვანძო სიტყვები: დომინანტური მდგომარეობა, პერსონალურ მონაცემთა დაცვა, კონკურენციის სამართალი, ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო.

1. შესავალი

2023 წლის 4 ივლისს ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს დიდმა პალატამ (შემდგომში – „სასამართლო“) მიიღო მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება საქმეზე C-252/21, რომელშიც განმარტა პერსონალურ მონაცემთა დაცვისა და კონკურენციის სამართლის ურთიერთმიმართება.¹ წინასწარი გადაწყვეტილების მისაღებად წარდგენილი მიმართვა ეხებოდა გერმანიის კონკურენციის ფედერალური უწყების (Bundeskartellamt) გადაწყვეტილებას, რომლითაც ამ ორგანომ მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის დარღვევაზე დაყრდნობით დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენება დაადგინა და მეტას აუკრძალა გარკვეული პერსონალური მონაცემების დამუშავება, როგორც ეს სოციალური ქსელის Facebook-ის გამოყენების ზოგად პირობებში იყო მითითებული.

სასამართლომ დაადგინა, რომ კონკურენციის ეროვნულ ორგანოებს შეუძლიათ გაითვალისწინონ მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის² დარღვევა, როგორც დომინანტური

* დუბლინის საუნივერსიტეტო კოლეჯის სამართლის სკოლის დოქტორანტი.

¹ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union.

² Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ 2016 L 119/1.

მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების „საკვანძო მინიშნება“, იმ პირობით, თუ დაცულია კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის პრინციპი. გარდა ამისა, სასამართლომ დამატებით განმარტა პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივი საფუძვლები, განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემების დამუშავებასთან დაკავშირებული მოთხოვნები და ვალიდური თანხმობის პირობები.

წინამდებარე ნაშრომი მიმოიხილავს საქმის ფაქტობრივ გარემოებებს, განიხილავს სასამართლოს სამართლებრივ მსჯელობას და აანალიზებს გადაწყვეტილებას და მის სამომავლო შედეგებს.

2. საქმის ფაქტობრივი გარემოებები

Meta Platforms Ireland, ონლაინ სოციალური ქსელის **Facebook**-ის ოპერატორი ევროკავშირში, თავის მომსახურებას კერძო მომხმარებლებს უფასოდ სთავაზობს. მისი ბიზნეს მოდელი ეფუძნება ონლაინ რეკლამირების მეშვეობით დაფინანსებას, რომელიც მორგებულია, მათ შორის, მომხმარებლების ქცევაზე, ინტერესებზე, შესყიდვების შესაძლებლობასა და პერსონალურ გარემოებებზე. ამ მიზნით, მეტა აგროვებს მომხმარებლებსა და მოწყობილობებთან დაკავშირებულ დიდი მოცულობით მონაცემებს როგორც სოციალურ ქსელში, ისე მის ფარგლებს გარეთ.

Facebook-ის ფარგლებს გარეთ მომხმარებლების შესახებ შეგროვებული მონაცემები მოიცავს ინფორმაციას მეტას საკუთრებაში არსებული სხვა ონლაინ სერვისების გამოყენების, ასევე მესამე პირების იმ ვებგვერდებსა და აპლიკაციებზე სტუმრობის შესახებ ინფორმაციას, სადაც ინტეგრირებულია „**Facebook** ბიზნეს ინსტრუმენტები“. ეს მონაცემები უკავშირდება მომხმარებლების ანგარიშებს და აგრეგირდება ამ მომხმარებლების ინტერესების შესახებ დეტალური დასკვნების გამოტანის მიზნით. **Facebook**-ის გამოყენება დამოკიდებულია მეტას ზოგად პირობებზე თანხმობის გაცემაზე, რომლებიც უთითებს კომპანიის მონაცემთა დაცვისა და მზა ჩანაწერების (**cookies**) პოლიტიკის დოკუმენტებს. ამ დოკუმენტებში აღწერილია მონაცემთა დამუშავების ზემოთ მითითებული პრაქტიკა.

2019 წელს გერმანიის კონკურენციის ფედერალურმა უწყებამ დაადგინა, რომ მეტამ ბოროტად გამოიყენა ონლაინ სოციალური ქსელების ბაზარზე არსებული დომინანტური მდგომარეობა გერმანიაში, რადგან **Facebook**-ის ფარგლებს გარეთ მონაცემების დამუშავება ეწინააღმდეგებოდა მონაცემთა დაცვის ზოგად რეგულაციას. კონკურენციის ფედერალური უწყების გადაწყვეტილებით, **Meta Platforms**-ს, **Meta Platforms Ireland**-სა და **Facebook Deutschland**-ს აეკრძალათ გერმანიაში მცხოვრები კერძო მომხმარებლების მიერ **Facebook**-ით სარგებლობისას **Facebook**-ის ფარგლებს მიღმა მონაცემების დამუშავება მათი თანხმობის გარეშე, იმ დროს მოქმედი ზოგადი პირობების საფუძველზე. უწყებამ ასევე მოითხოვა ზოგადი პირობების შესწორება და აღნიშნა, რომ მომხმარებლის თანხმობა არ არის ვალიდური, როდესაც მონაცემთა შეგროვება და კომბინირება სოციალური ქსელის გამოყენების წინაპირობაა.

Meta-მ ეს გადაწყვეტილება დიუსელდორფის სასამართლოში გაასაჩივრა, რომელმაც საქმის განხილვა შეაჩერა და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს შვიდი კითხვით მიმართა. კითხვების მიზანი იყო განმარტების მიღება იმის თაობაზე, თუ რამდენად შეესაბამება მონაცემთა დაცვის ზოგად რეგულაციას კონკურენციის ეროვნული ორგანოს მიერ

კონკურენციის სამართლის მონიტორინგის მიზნით მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დარღვევის დადგენა და კომპანიისთვის ამ დარღვევის შეწყვეტის შესახებ მითითების გაცემა. გარდა ამისა, კითხვები ეხებოდა მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დებულებების განმარტებას და დომინანტური კომპანიის მიერ მოპოვებული მომხმარებლის თანხმობის ვალდებულებას.

3. ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მსჯელობა

3.1. კონკურენციის ეროვნული ორგანოს უფლებამოსილება, გამოავლინოს მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დარღვევა

პირველ რიგში, სასამართლომ მკაფიოდ გამიჯნა მონაცემთა დაცვის საზედამხებდველო ორგანოებისა და კონკურენციის ეროვნული ორგანოების მიზნები და მათი კომპეტენციები.³ მონაცემთა დაცვის საზედამხებდველო ორგანოებს ევალებათ მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის მონიტორინგი და აღსრულება და მისი თანმიმდევრული გამოყენება ევროკავშირში, რათა პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას დაცული იყოს ფიზიკური პირების ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები და ხელი შეეწყოს ამ მონაცემების თავისუფალ მოძრაობას ევროკავშირში.⁴ მეორე მხრივ, კონკურენციის ეროვნული ორგანოების კომპეტენციას განეკუთვნება ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების 102-ე მუხლის გათვალისწინებით, კომპანიის მიერ დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების დადგენა. მათი მიზანია შიდა ბაზარზე შეუფერხებელი კონკურენციის შენარჩუნება, მომხმარებელთა ინტერესების გათვალისწინებით.⁵

საკუთარ პრეცედენტულ სამართალზე⁶ დაყრდნობით, სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ კონკურენციის ორგანომ, საქმის კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით, უნდა შეაფასოს, დომინანტური ეკონომიკური აგენტის ქცევა აფერხებს თუ არა ბაზარზე არსებული კონკურენციის დონის შენარჩუნებას ან მის ზრდას.⁷ გარდა ამისა, სასამართლომ დაადასტურა, რომ მონაცემთა დაცვის ზოგად რეგულაციასთან შესაბამისობა ან შეუსაბამობა შეიძლება იყოს „საკვანძო მინიშნება საქმის შესაბამის გარემოებებს შორის“ ცალკეული პრაქტიკის ბაზარზე ან მომხმარებლებზე გავლენის შესაფასებლად.⁸

იმის გათვალისწინებით, რომ კონკურენციის სამართალი და მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაცია განსხვავებულ მიზნებს ემსახურება, კონკურენციის ორგანო, რომელიც დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების შეფასებისას გამოავლენს მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დარღვევას, არ ანაცვლებს მონაცემთა დაცვის საზედამხებდველო ორგანოს, რადგან ის არ ახორცილებს ამ რეგულაციის მონიტორინგსა და აღსრულებას.⁹

³ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §§44-46.

⁴ იქვე, §45.

⁵ იქვე, §46.

⁶ Case C-152/19 P, Deutsche Telekom AG v European Commission, [2021] Court of Justice of the European Union, §40-41.

⁷ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §47.

⁸ იქვე.

⁹ იქვე, §49.

მიუხედავად იმისა, რომ მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაცია და ევროკავშირის სხვა სამართლებრივი აქტები არ განსაზღვრავს კონკურენციის ორგანოებისა და მონაცემთა დაცვის საზედამხებდველო ორგანოების თანამშრომლობის კონკრეტულ წესებს, მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის გამოყენებისას, ეროვნულ ორგანოებს ეკისრებათ კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის ვალდებულება ევროკავშირის ხელშეკრულების მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტის შესაბამისად.¹⁰ არათანმიმდევრული შედეგების თავიდან ასაცილებლად, კონკურენციის ორგანომ კონსულტაციისთვის უნდა მიმართოს შესაბამის საზედამხებდველო ორგანოს და კეთილსინდისიერად ითანამშრომლოს მასთან.¹¹ კონკურენციის ორგანოს არ შეუძლია გადაუხვიოს უფლებამოსილი მონაცემთა დაცვის საზედამხებდველო ორგანოს, წამყვანი საზედამხებდველო ორგანოს ან სასამართლოს გადანყვეტილებას, თუმცა მას შეუძლია გამოიტანოს საკუთარი დასკვნები კონკურენციის სამართლის პერსპექტივიდან.¹² შესაბამისად, მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის განმარტების კუთხით, მთავარი გადანყვეტილების მიმღები მონაცემთა დაცვის საზედამხებდველო ორგანოა.¹³

სასამართლოს თანახმად, გერმანიის კონკურენციის ფედერალურმა უწყებამ შეასრულა კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის ვალდებულება, რადგან მან შეატყობინა გერმანიის საზედამხებდველო ორგანოს, ასევე წამყვან საზედამხებდველო ორგანოს ირლანდიაში, მიიღო დადასტურება, რომ ისინი არ განიხილავდნენ იმავე საკითხს და არცერთ ორგანოს არ გამოუხატავს წინააღმდეგობა მის ქმედებებთან დაკავშირებით.¹⁴

3.2. განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემთა დამუშავება

მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტის თანახმად, განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემებს განეკუთვნება მონაცემები, რომლებიც უკავშირდება პირის რასობრივ ან ეთნიკურ კუთვნილებას, პოლიტიკურ შეხედულებებს, რელიგიურ ან ფილოსოფიურ მრწამსს, პროფესიული კავშირის წევრობას, ჯანმრთელობას, სქესობრივ ცხოვრებას ან სექსუალურ ორიენტაციას, აგრეთვე გენეტიკური მონაცემები და ბიომეტრიული მონაცემები, რომლებიც ფიზიკური პირის უნიკალური იდენტიფიცირების მიზნით მუშავდება.¹⁵

სასამართლოს თანახმად, როდესაც სოციალური ქსელის ოპერატორი მონაცემებს აგროვებს მომხმარებლების მიერ მესამე პირების ვებგვერდებისა და აპლიკაციების სტუმრობისას, აკავშირებს მათ მომხმარებლების ანგარიშთან და იყენებს ამ მონაცემებს, ეს არის განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემთა დამუშავება, თუკი ასეთი დამუშავების შედეგად შესაძლოა გამოვლინდეს ინფორმაცია, რომელიც ექცევა მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის

¹⁰ იქვე, §53.

¹¹ იქვე, §54.

¹² იქვე, §56.

¹³ *Brook O., Eben M., Another Missed Opportunity? Case C-252/21 Meta Platforms v Bundeskartellamt and the Relationship between EU Competition Law and National Laws*, *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 15, 2024, 26.

¹⁴ *Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt*, [2023] Court of Justice of the European Union, §§60-61.

¹⁵ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ 2016 L 119/1, მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

მე-9 მუხლის 1-ლი პუნქტის ფარგლებში.¹⁶ ამგვარი დამუშავება აკრძალულია, თუკი არ არსებობს ამ რეგულაციის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტით გათვალისწინებული გამონაკლისი, რაც ვიწროდ უნდა განიმარტოს.¹⁷

ერთ-ერთი გამონაკლისია მონაცემთა სუბიექტის მიერ მონაცემების აშკარად გასაჯაროება. ამ შემთხვევაში აუცილებელია დადგინდეს, მონაცემთა სუბიექტი ისახავდა თუ არა მიზნად, მისი პერსონალური მონაცემები ფართო საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომი გახდარიყო.¹⁸ ვებგვერდების ან აპლიკაციების მხოლოდ სტუმრობა ამ მოთხოვნის შესრულებისთვის საკმარისი არ არის.¹⁹ მომხმარებლები თავიანთ პერსონალურ მონაცემებს აშკარად ასაჯაროებენ მაშინ, როდესაც გაცნობიერებულად ირჩევენ პირთა განუსაზღვრელი წრისთვის მათი მონაცემების ხელმისაწვდომობას, ინდივიდუალური პარამეტრების საფუძველზე და ფაქტების სრული ცოდნის შემთხვევაში.²⁰ როდესაც ინდივიდუალური პარამეტრები ხელმისაწვდომი არ არის, აუცილებელია აშკარა თანხმობა, გაცემული წინასწარი და მკაფიო ინფორმაციის საფუძველზე, რათა ჩაითვალოს, რომ მომხმარებლებმა აშკარად გაასაჯაროვეს თავიანთი მონაცემები.²¹

3.3. პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივი საფუძვლები

სასამართლომ იმსჯელა პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების შემდეგ სამართლებრივ საფუძვლებზე: დამუშავების აუცილებლობა ხელშეკრულების შესასრულებლად; ლეგიტიმური ინტერესები; სამართლებრივი ვალდებულების შესრულება; არსებითად მნიშვნელოვანი ინტერესების დაცვა; საჯარო ინტერესი ან უფლებამოსილების განხორციელება.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ დამუშავებისთვის პასუხისმგებელი პირი შეიძლება დაეყრდნოს მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტს (დამუშავების აუცილებლობა ხელშეკრულების შესასრულებლად) მხოლოდ მაშინ, როდესაც დამუშავება აუცილებელია (არა უბრალოდ სასარგებლო) ხელშეკრულების შესასრულებლად და არ არსებობს სხვა ნაკლებად ინტენსიური ალტერნატივა.²² მოცემულ საქმეში, სასამართლომ დაასკვნა, რომ არც პერსონალიზებული კონტენტი და არც სოციალური ქსელის ფარგლებს გარეთ მეტას სერვისების შეუფერხებელი გამოყენება არ იყო აუცილებელი ხელშეკრულების შესასრულებლად.²³

რაც შეეხება ლეგიტიმურ ინტერესს, თავის პრეცედენტულ სამართალზე²⁴ დაყრდნობით, სასამართლომ აღნიშნა, რომ დამუშავება კანონიერია სამი კუმულაციური პირობის არსებობისას: 1) დამუშავებისთვის პასუხისმგებელ პირს ან მესამე პირს გააჩნია ლეგიტიმური ინტერესი; 2) დამუშავება აუცილებელია ლეგიტიმური ინტერესისათვის; 3) მონაცემთა სუბი-

¹⁶ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §73.

¹⁷ იქვე, §76.

¹⁸ იქვე, §77.

¹⁹ იქვე, §79.

²⁰ იქვე, §82.

²¹ იქვე, §83.

²² იქვე, §99.

²³ იქვე, §§102-104.

²⁴ Case C-597/19, Mircom International Content Management & Consulting (MICM) Limited v Telenet BVBA, [2021] Court of Justice of the European Union, §106.

ექტის ინტერესები ან ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები არ გადანონის ლეგიტიმურ ინტერესს.²⁵ მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ დამუშავებისთვის პასუხისმგებელმა პირმა მონაცემთა შეგროვებისას მონაცემთა სუბიექტს უნდა აცნობოს ლეგიტიმური ინტერესის შესახებ.²⁶ სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად, მომხმარებლებს არ აქვთ გონივრული მოლოდინი, რომ სოციალური ქსელის ოპერატორი მათი თანხმობის გარეშე მათ პერსონალურ მონაცემებს დაამუშავებს პერსონალიზებული რეკლამირებისთვის. შესაბამისად, მომხმარებლების ინტერესები და უფლებები ოპერატორის ინტერესს გადანონის.²⁷

სამართლებრივ ვალდებულებასთან შესაბამისობა და საჯარო ინტერესის სფეროსთვის მიკუთვნებული ამოცანის შესრულება მონაცემთა დამუშავების საფუძველია მაშინ, როდესაც დამუშავება ევროკავშირის ან წევრი სახელმწიფოს კანონმდებლობას ეფუძნება, ემსახურება საჯარო ინტერესს და ლეგიტიმური მიზნის პროპორციულია. სასამართლოს თანახმად, ეროვნულმა სასამართლომ უნდა დაადგინოს, ეკისრება თუ არა მეტას სამართლებრივი ვალდებულება პერსონალური მონაცემების შეგროვებისა და მათი პრევენციული შენახვის შესახებ, შესაბამისი ეროვნული ორგანოების მოთხოვნებზე რეაგირების მიზნით.²⁸ ასევე, ეროვნულმა სასამართლომ უნდა შეაფასოს, ევალდება თუ არა მეტას საჯარო ინტერესის სფეროსთვის მიკუთვნებული ამოცანის შესრულება, თუმცა ნაკლებად მოსალოდნელია, კერძო ოპერატორს ამგვარი მოვალეობა ეკისრებოდეს.²⁹

არსებითად მნიშვნელოვან ინტერესებთან დაკავშირებით, სასამართლო დაეყრდნო მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის პრეამბულის 46-ე პუნქტს, რომელიც ამ სამართლებრივი საფუძვლის გამოყენებას ზღუდავს იმ შემთხვევებით, რომლებიც უკავშირდება სასიცოცხლო ინტერესებსა და ჰუმანიტარულ მიზნებს.³⁰ სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეკონომიკური და კომერციული საქმიანობის განმახორციელებელ ოპერატორს არ შეუძლია ამ სამართლებრივ საფუძველს დაეყრდნოს.³¹

3.4. მონაცემთა სუბიექტის თანხმობა

მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის პრეამბულის 42-ე პუნქტზე დაყრდნობით, სასამართლომ აღნიშნა, რომ თანხმობა ვერ ჩაითვლება თავისუფლად გაცემულად, როდესაც მონაცემთა სუბიექტს არ აქვს რეალური ან თავისუფალი არჩევანი ან არ შეუძლია უარი თქვას თანხმობის გაცემაზე ან გამოიხმოს იგი უარყოფითი შედეგის გარეშე.³² ამასთან, თანხმობა არ შეიძლება იყოს პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების ვალიდური სამართლებრივი საფუძველი, როდესაც მონაცემთა სუბიექტსა და დამუშავებისთვის პასუხისმგებელ პირს შორის აშკარა დისბალანსი არსებობს.³³

²⁵ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §106.

²⁶ იქვე, §107.

²⁷ იქვე, §117.

²⁸ იქვე, §132.

²⁹ იქვე, §133.

³⁰ იქვე, §136.

³¹ იქვე, §137.

³² იქვე, §143.

³³ იქვე, §144.

სასამართლოს თანახმად, ოპერატორის დომინანტური მდგომარეობა თავისთავად არ გამოიწვევს პერსონალურ მონაცემთა დამუშავებაზე მომხმარებლების მიერ ვალიდური თანხმობის გაცემას, თუმცა ამგვარმა დომინანტურმა მდგომარეობამ შეიძლება შექმნას აშკარა დისბალანსი მონაცემთა სუბიექტსა და მონაცემთა დამუშავებისთვის პასუხისმგებელ პირს შორის.³⁴ სასამართლომ მკაფიოდ აღნიშნა, რომ დამუშავება არ არის მკაცრად აუცილებელი მეტასა და Facebook-ის მომხმარებლებს შორის ხელშეკრულების შესასრულებლად.³⁵ შესაბამისად, მომხმარებლებს უნდა შეეძლოთ არ გასცენ თანხმობა იმ მონაცემების დამუშავებაზე, რომლებიც ხელშეკრულების შესასრულებლად აუცილებელი არ არის. ამ მომხმარებლებს უნდა შესთავაზონ ეკვივალენტური ალტერნატივა, საჭიროების შემთხვევაში, შესაბამისი საფასურის სანაცვლოდ, რომელიც არ იქნება დაკავშირებული მონაცემთა დამუშავების ამგვარ ოპერაციებთან.³⁶ იმის გათვალისწინებით, რომ არ არის უზრუნველყოფილი ცალკე თანხმობის გაცემის შესაძლებლობა Facebook-ის ფარგლებს გარეთ მონაცემთა დამუშავებაზე, ამგვარი თანხმობა თავისუფლად გაცემულად ვერ ჩაითვლება.³⁷

4. გადაწყვეტილების ანალიზი

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ ამ გადაწყვეტილების მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ ის მკაფიოდ აღიარებს კონკურენციის სამართლისა და პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამართლის გარდაუვალ ურთიერთქმედებას. სასამართლომ გამოავლინა პრაგმატული მიდგომა³⁸ და დაადასტურა კონკურენციის ეროვნული ორგანოების უფლებამოსილება, განიხილონ მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დარღვევა, როგორც დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების „საკვანძო მინიშნება“, თუ დაცულია კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის პრინციპი. ეს კომპეტენცია მოქმედებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი დასკვნა აუცილებელია დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების არსებობის დასადგენად,³⁹ რაც აკადემიურ ლიტერატურაში მისასაღამებელ შეზღუდვად არის შეფასებული.⁴⁰ ხაზგასმა კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის ვალდებულებაზე გამომდინარეობს მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის თანმიმდევრული გამოყენებისა და განსხვავებული შედეგების თავიდან აცილების საჭიროებიდან.

ამ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა ციფრულ ეკონომიკაში პერსონალური მონაცემების განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე.⁴¹ ამ კონტექსტში სასამართლოს მსჯელობა ციფრული ბაზრის აქტის პრეამბულის მსგავსია, რომლის თანახმად, ონლაინ რეკლამირებისთვის მესამე პირების მეშვეობით პერსონალური მონაცემების დამუშავება

³⁴ იქვე, §§147-149.

³⁵ იქვე, §149.

³⁶ იქვე, §150.

³⁷ იქვე, §151.

³⁸ Witt A. C., Meta v Bundeskartellamt – Data-Based Conduct between Antitrust Law and Regulation, Journal of Antitrust Enforcement, Vol. 12, № 2, 2024, 349.

³⁹ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §62.

⁴⁰ Ribera Martínez A., The Court of Justice Kicks Around the Dichotomy Between Data Protection and Competition Law, Case Comment of the Preliminary Ruling in Case C-252/21 Meta Platforms v. Bundeskartellamt, Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies, Vol. 16, 2023, 149-150.

⁴¹ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §62.

გეითქიფერებს⁴² პოტენციურ სარგებელს ანიჭებს, რადგან შესაძლებელს ხდის მონაცემთა ფართომასშტაბიან აკუმულირებას და ბაზარზე შესვლის ბარიერის შექმნას.⁴³

მოსალოდნელია, რომ ამ გადაწყვეტილების ძირითადი პრინციპების შედეგები გასცდეს პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამართალს და გზა გაუხსნას სხვა მარეგულირებელი აქტების გამოყენებას მონაცემებზე დაფუძნებული ქცევის შეფასების პროცესში.⁴⁴ სასამართლო უთითებს მონაცემთა დაცვის ზოგად რეგულაციას, როგორც ერთ-ერთ მაგალითს კონკურენციის სამართლის მიღმა, რასაც კონკურენციის ორგანო შეიძლება დაეყრდნოს დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების დასაბუთებად,⁴⁵ რაც ტოვებს სივრცეს სხვა მარეგულირებელი ჩარჩოების გამოსაყენებლად. გარდა ამისა, ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ეს გადაწყვეტილება ასევე შესაძლებლობას ანიჭებს ევროკომისიას, დაადგინოს კონკურენციის სამართლის დარღვევა მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის დარღვევების საფუძველზე.⁴⁶

იმის გათვალისწინებით, რომ ამ გადაწყვეტილებამ საფუძველი ჩაუყარა კონკურენციის ორგანოებისა და მონაცემთა დაცვის საზედამხებელო ორგანოების კოორდინაციას, შესაძლოა საჭირო გახდეს დამატებითი ღონისძიებები და პროცედურული განმარტებები ეფექტიანი თანამშრომლობის უზრუნველსაყოფად.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებში არსებული თანამშრომლობის მოდელების შესწავლის შემდეგ, მონაცემთა დაცვის ევროპულმა საბჭომ შეიმუშავა თანამშრომლობის გაუმჯობესების მექანიზმები, მათ შორის ისეთი ჩარჩოები, რომლებმაც შეიძლება განსაზღვრონ ძირითადი პრინციპები, მეთოდები და უწყებებს შორის კოორდინაციის წესები.⁴⁷

ამ გადაწყვეტილების მნიშვნელობას ასევე განაპირობებს განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემებთან დაკავშირებით სასამართლოს მსჯელობა. მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის მე-9 მუხლი მოქმედებს იმის მიუხედავად, ზუსტია თუ არა გამოვლენილი ინფორმაცია და დამუშავებისთვის პასუხისმგებელ პირს ჰქონდა თუ არა განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემების მოპოვების მიზანი.⁴⁸ ამ გადაწყვეტილების კიდევ ერთი „მნიშვნელოვანი სამართლებრივი წვლილი“⁴⁹ არის მკაფიო დადასტურება იმისა, რომ მე-9 მუხლი მოქმედებს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც მონაცემთა ნაკრები მოიცავს როგორც განსაკუთრებული კატე-

⁴² გეითქიფერი არის ეკონომიკური აგენტი, რომელიც ახორციელებს ძირითადი პლატფორმული სერვისების მიწოდებას და ასეთად განსაზღვრულია ციფრული ბაზრის აქტის მე-3 მუხლის საფუძველზე.

⁴³ Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act), OJ L 265/1, recital 36.

⁴⁴ Witt A. C., Meta v Bundeskartellamt – Data-Based Conduct between Antitrust Law and Regulation, Journal of Antitrust Enforcement, Vol. 12, № 2, 2024, 351.

⁴⁵ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §48.

⁴⁶ Van de Waerd P. J., Meta v Bundeskartellamt: Something Old, Something New, European Papers – A Journal on Law and Integration, Vol. 8, № 3, 2023, 1078.

⁴⁷ European Data Protection Board, Position Paper on Interplay between Data Protection and Competition Law, §§22-26, <https://www.edpb.europa.eu/system/files/2025-01/edpb_position-paper_20250116_interplay-between-data-protection-and-competition-law_en.pdf?utm_source=chatgpt.com> [13.12.2025].

⁴⁸ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §69.

⁴⁹ Van de Waerd P. J., Meta v Bundeskartellamt: Something Old, Something New, European Papers – A Journal on Law and Integration, Vol. 8, № 3, 2023, 1101.

გორიის, ისე ჩვეულებრივ პერსონალურ მონაცემებს, რომელთა განცალკევება შეუძლებელია.⁵⁰ ამ არგუმენტის საფუძველზე გამოითქვა მოსაზრება, რომ სასამართლოს ამ გადაწყვეტილებამ რეალური ძალა შესძინა ციფრული სერვისების აქტის აღსრულებას,⁵¹ რომელიც კრძალავს განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემებზე დაფუძნებული პროფაილინგის გამოყენებით რეკლამების ჩვენებას.⁵²

გარდა ამისა, ეს გადაწყვეტილება მნიშვნელოვანია პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების ლეგიტიმურ ინტერესსა და მონაცემთა სუბიექტის გონივრულ მოლოდინს შორის ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით. მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის პრეამბულის 47-ე პუნქტზე დაყრდნობით, სასამართლო ხაზს უსვამს, რომ დამუშავებისთვის პასუხისმგებელი პირის ინტერესი შეიძლება გადაიწონოს, თუ მონაცემთა სუბიექტს პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების გონივრული მოლოდინი არ აქვს. მიუხედავად იმისა, რომ რეგულაციის მე-6 მუხლის 1-ლი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტი პირდაპირ არ ახსენებს გონივრულ მოლოდინს, პრეამბულა, რომელიც განმარტებითი გზამკვლევის ფუნქციას ასრულებს, მხარს უჭერს ამგვარ მიდგომას. სასამართლოს მიერ გონივრულ მოლოდინზე ხაზგასმა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ამ კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღმაც, განსაკუთრებით ხელოვნური ინტელექტის განვითარების კონტექსტში, როდესაც დამუშავებისთვის პასუხისმგებელი პირები ხშირად უთითებენ ლეგიტიმურ ინტერესს, როგორც მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივ საფუძველს.

გარდა ამისა, სასამართლომ კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი მკაფიოდ დადგენილ სტანდარტს: როდესაც ფიზიკურ პირს არ შეუძლია მონაცემთა დამუშავების განსხვავებულ ოპერაციებზე განცალკევებული თანხმობის გაცემა, მიიჩნევა, რომ თანხმობა არ არის თავისუფლად გაცემული. მონაცემთა დაცვის ევროპული საბჭოს სახელმძღვანელო პრინციპებშიც ანალოგიურად ხაზგასმულია, რომ თუკი თანხმობა ჩართულია ხელშეკრულების პირობებში, როგორც მისი განუყოფელი ნაწილი, იგი თავისუფლად გაცემულად არ ჩაითვლება.⁵³

მნიშვნელოვანია ამ გადაწყვეტილების დაკავშირება ციფრული ბაზრის აქტთან, რომელიც პირდაპირ კრძალავს გეითქიფერების მიერ პერსონალური მონაცემების კომბინირებას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მომხმარებელს აქვს კონკრეტული არჩევანი და იგი გასცემს თანხმობას.⁵⁴ როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ,⁵⁵ ამ წესის ინსპირაცია სწორედ გერმა-

⁵⁰ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §89.

⁵¹ Van Heusden A., Munteanu L., Meta v Bundeskartellamt: A Double-Edged Sword for Consumer Protection, International Journal of Consumer Law and Practice, Vol. 12, 2024, <<https://repository.nls.ac.in/ijclp/vol12/iss1/5/>> [13.12.2025].

⁵² Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) OJ L 277/1, article 26(3).

⁵³ European Data Protection Board, Guidelines 05/2020 on Consent under Regulation 2016/679, §13, <https://www.edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_202005_consent_en.pdf> [13.12.2025].

⁵⁴ Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act), OJ L 265/1, მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁵⁵ Van de Waerd P. J., Meta v Bundeskartellamt: Something Old, Something New, European Papers – A Journal on Law and Integration, Vol. 8, № 3, 2023, 1103; Graef I., The European Court of Justice in Meta Platforms Leaves Competition and Data Protection Authorities with an Assignment, European Law Blog, 2023,

ნიის კონკურენციის ფედერალური უწყების გადანყვეტილება და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადანყვეტილებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ციფრული ბაზრის აქტის განმარტებისა და მისი ეფექტიანობისთვის.⁵⁶

მიუხედავად იმისა, რომ თანხმობის როლის გაძლიერება პატივს სცემს მომხმარებელთა არჩევანს, გამოწვევად რჩება „ნაკითხვის გარეშე ხელმოწერის“ პრობლემა, როდესაც მომხმარებლებმა არ იციან, რასთან დაკავშირებით გასცემენ თანხმობას, რაც პრაქტიკაში არაეფექტურს ხდის „ინფორმირებისა და არჩევანის“ პრინციპს.⁵⁷

გარდა ამისა, სასამართლოს მიერ „ახალი სამართლებრივი ელემენტის“ წარმოდგენა – ეკვივალენტური ალტერნატივა, საჭიროების შემთხვევაში, შესაბამისი საფასურის სანაცვლოდ⁵⁸ – უარყოფითად შეფასდა, რაც ეჭვქვეშ აყენებს გადანყვეტილების პრაქტიკული შედეგის იდეალობას.⁵⁹ თუმცა, ამ კონტექსტში მონაცემთა დაცვის ევროპული საბჭო ხაზს უსვამს, რომ „პერსონალური მონაცემები არ შეიძლება ჩაითვალოს ვაჭრობის საგნად.“⁶⁰ პერსონალურ მონაცემთა დაცვა ძირითადი უფლებაა და ის არ შეიძლება გარდაიქმნას ისეთ ელემენტად, რომლით სარგებლობაც მონაცემთა სუბიექტების მიერ საფასურის გადახდაზე იქნება დამოკიდებული.⁶¹

მონაცემთა დაცვის ევროპული საბჭოს თანახმად, ონლაინ პლატფორმებმა მონაცემთა სუბიექტებს უნდა შესთავაზონ ქცევაზე დაფუძნებული რეკლამირების რეალური ალტერნატივა, რომელიც არ მოიცავს საფასურის გადახდას.⁶² თუ პლატფორმა უზრუნველყოფს ფასიან ალტერნატივას, მან ასევე უნდა შესთავაზოს უფასო ალტერნატივა, მაგალითად, რეკლამირება, რომელიც მოიცავს ნაკლები (ან არ მოიცავს) პერსონალური მონაცემების დამუშავებას.⁶³ მონაცემთა დაცვის ევროპული საბჭო განმარტავს, რომ მოდელი „თანხმობა ან საფასურის გადახდა“ უნდა შეესაბამებოდეს მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის მოთხოვნებს, მათ შორის, თანხმობის ნამდვილობის პირობებსა და მონაცემთა დამუშავებასთან დაკავშირებულ ძირითად პრინციპებსა და ვალდებულებებს.⁶⁴

5. დასკვნა

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადანყვეტილება საქმეზე C-252/21 ციფრულ ბაზარზე პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამართლისა და კონკურენციის სამარ-

<<https://www.europeanlawblog.eu/pub/the-european-court-of-justice-in-meta-platforms-leaves-competition-and-data-protection-authorities-with-an-assignment/release/1?readingCollection=285ae693>> [13.12.2025].

⁵⁶ Van de Waert P. J., Meta v Bundeskartellamt: Something Old, Something New, European Papers – A Journal on Law and Integration, Vol. 8, № 3, 2023, 1103.

⁵⁷ Van Heusden A., Munteanu L., Meta v Bundeskartellamt: A Double-Edged Sword for Consumer Protection, International Journal of Consumer Law and Practice, Vol. 12, 2024, <<https://repository.nls.ac.in/ijclp/vol12/iss1/5/>> [13.12.2025].

⁵⁸ Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union, §150.

⁵⁹ Witt A. C., Meta v Bundeskartellamt – Data-Based Conduct between Antitrust Law and Regulation, Journal of Antitrust Enforcement, Vol. 12, № 2, 2024, 351.

⁶⁰ European Data Protection Board, Opinion 08/2024 on Valid Consent in the Context of Consent or Pay Models Implemented by Large Online Platforms, §130, <https://www.edpb.europa.eu/system/files/2024-04/edpb_opinion_202408_consentorpay_en.pdf> [13.12.2025].

⁶¹ იქვე, §180.

⁶² იქვე.

⁶³ იქვე, §181.

⁶⁴ იქვე, §§179, 183.

თლის მჭიდრო კავშირის მნიშვნელოვანი ილუსტრაციაა. სამართლის ამ დარგების განსხვავებული ბუნებისა და მიზნების ხაზგასმის პარალელურად, სასამართლომ მონაცემთა დაცვის წესების აღსრულების ახალი გზა განსაზღვრა და კონკურენციის ეროვნული ორგანოები აღჭურვა უფლებამოსილებით, განიხილონ მონაცემთა დაცვის ზოგად რეგულაციასთან შესაბამისობა, როდესაც ეს აუცილებელია დომინანტური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების დასადგენად.

ამ გადაწყვეტილების შედეგები შორს მიმავალია და სცდება ამ კონკრეტულ საქმეს. ის ქმნის არა მხოლოდ მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის, არამედ ასევე სხვა მარეგულირებელი აქტების გათვალისწინების საფუძველს, როდესაც შეფასებები ხორციელდება ევროკავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების 102-ე მუხლის ფარგლებში.

კეთილსინდისიერი თანამშრომლობის პრინციპთან შესაბამისობა არსებითად მნიშვნელოვანია მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის თანმიმდევრული და ერთგვაროვანი გამოყენების უზრუნველსაყოფად და განსხვავებული განმარტებების თავიდან ასაცილებლად. ამ პრეცედენტულმა გადაწყვეტილებამ საფუძველი ჩაუყარა კონკურენციის ორგანოებისა და მონაცემთა დაცვის საზედამხებელო ორგანოების უფრო მჭიდრო თანამშრომლობას, რაც აუცილებელს ხდის დამატებითი პროცედურული ჩარჩოების შემუშავებას ეფექტიანი კოორდინაციის უზრუნველსაყოფად.

ეს გადაწყვეტილება მნიშვნელოვნად ზღუდავს რეკლამირებაზე დაფუძნებულ ბიზნეს პრაქტიკებს, რადგან მკაფიოდ განმარტავს მონაცემთა დამუშავების შემდეგ სამართლებრივ საფუძვლებს: დამუშავების აუცილებლობა ხელშეკრულების შესასრულებლად, ლეგიტიმური ინტერესები, სამართლებრივი ვალდებულების შესრულება, არსებითად მნიშვნელოვანი ინტერესების დაცვა, საჯარო ინტერესი ან უფლებამოსილების განხორციელება. გარდა ამისა, სასამართლოს მსჯელობა კომბინირებულ მონაცემთა ნაკრებზე, აგრეთვე მონაცემთა დამუშავების განსხვავებული ოპერაციებისთვის განცალკევებული თანხმობის მნიშვნელობის ხაზგასმა კიდევ უფრო განამტკიცებს მონაცემთა სუბიექტების დაცვის გარანტიებს.

ბიბლიოგრაფია:

1. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), OJ L 277/1.
2. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act), OJ L 265/1.
3. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ 2016 L 119/1.
4. Brook O., Eben M., Another Missed Opportunity? Case C-252/21 Meta Platforms v Bundeskartellamt and the Relationship between EU Competition Law and National Laws, Journal of European Competition Law & Practice, Vol. 15, 2024.
5. European Data Protection Board, Guidelines 05/2020 on Consent under Regulation 2016/679, <https://www.edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_202005_consent_en.pdf> [13.05.2026].

6. European Data Protection Board, Opinion 08/2024 on Valid Consent in the Context of Consent or Pay Models Implemented by Large Online Platforms, § 130, <https://www.edpb.europa.eu/system/files/2024-04/edpb_opinion_202408_consentorpay_en.pdf> [13.05.2026].
7. European Data Protection Board, Position Paper on Interplay between Data Protection and Competition Law, <https://www.edpb.europa.eu/system/files/2025-01/edpb_position-paper_20250116_interplay-between-data-protection-and-competition-law_en.pdf?utm_source=chatgpt.com> [13.05.2026].
8. *Graef I.*, The European Court of Justice in Meta Platforms Leaves Competition and Data Protection Authorities with an Assignment, European Law Blog, 2023, <<https://www.europeanlawblog.eu/pub/the-european-court-of-justice-in-meta-platforms-leaves-competition-and-data-protection-authorities-with-an-assignment/release/1?readingCollection=285ae693>> [13.05.2026].
9. *Martínez R. A.*, The Court of Justice Kicks Around the Dichotomy Between Data Protection and Competition Law, Case Comment of the Preliminary Ruling in Case C-252/21 Meta Platforms v. Bundeskartellamt, Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies, Vol. 16, 2023.
10. *Van de Waerd P. J.*, Meta v Bundeskartellamt: Something Old, Something New, European Papers – A Journal on Law and Integration, Vol. 8, № 3, 2023.
11. *Van Heusden A., Munteanu L.*, Meta v Bundeskartellamt: A Double-Edged Sword for Consumer Protection, International Journal of Consumer Law and Practice, Vol. 12, 2024, <<https://repository.nls.ac.in/ijclp/vol12/iss1/5/>> [13.05.2026].
12. *Witt A. C.*, Meta v Bundeskartellamt – Data-Based Conduct between Antitrust Law and Regulation, Journal of Antitrust Enforcement, Vol. 12, № 2, 2024.
13. Case C-252/21, Meta Platforms Inc and Others v Bundeskartellamt, [2023] Court of Justice of the European Union.
14. Case C-152/19 P, Deutsche Telekom AG v European Commission, [2021] Court of Justice of the European Union.
15. Case C-597/19, Mircom International Content Management & Consulting (MICM) Limited v Telenet BVBA, [2021] Court of Justice of the European Union.

ანა ხაჭაპურიძე*

ინკლუზიური განათლება ეიბლიზმის პირობებში: პოლიტიკის, პრაქტიკისა და კანონმდებლობის შედარებითი ანალიზი საქართველოსა და ევროპის მაგალითზე

სტატია მიმოიხილავს ინკლუზიური განათლების მდგომარეობას ეიბლიზმის პირობებში და იკვლევს, თუ როგორ მოქმედებს სოციალური სტიგმა, სტრუქტურული ბარიერები და ინსტიტუციური დისკრიმინაცია შშმ მოსწავლეთა განათლების ხელმისაწვდომობასა და შედეგებზე. ნაშრომი ეფუძნება საქართველოსა და ევროპის ქვეყნების პრაქტიკისა და კანონმდებლობის შედარებით ანალიზს, რაც შესაძლებელს ხდის გამოიკვეთოს როგორც საერთო ტენდენციები, ასევე კონტექსტური განსხვავებები ინკლუზიური განათლების განხორციელების პროცესში.

ევროპის ქვეყნების მაგალითზე ჩანს, რომ ინკლუზიური განათლების წარმატება დამოკიდებულია სისტემური მიდგომების არსებობაზე: მრავალდონიან მხარდაჭერაზე, ადრეულ ინტერვენციაზე, რესურსების მდგრად განაწილებაზე, პედაგოგთა უწყვეტ პროფესიულ განვითარებაზე და საზოგადოებრივი ცნობიერების გაძლიერებაზე. აღნიშნული ანალიზი აჩვენებს, რომ ეიბლიზმის დაძლევა ევროკავშირის ქვეყნებში განიხილება არა მხოლოდ სამართლებრივი რეგულაციების საკითხად, არამედ ფართო სოციალურ-კულტურულ ცვლილებად, რომელიც მოიცავს სტიგმის შემცირებას, განათლებისა და სოციალური პოლიტიკის ინტეგრაციას და მოსწავლეთა ინდივიდუალური საჭიროებების დაფინანსების ეფექტიან მოძიებას.

საქართველოს კანონმდებლობა ფორმალურად შეესაბამება საერთაშორისო სტანდარტებს, თუმცა პრაქტიკაში მისი განხორციელება ხშირად ფრაგმენტირებულია და დამოკიდებულია სკოლების ინდივიდუალურ შესაძლებლობებსა და ადგილობრივ თვითმმართველობებზე.

სტატია მოიცავს ეიბლიზმის განმარტებასა და წარმოშობას. აერთიანებს ეიბლიზმის თეორიულ ანალიზს, პოლიტიკის შედარებით კვლევას და პრაქტიკული გამოცდილებების შეფასებას, რაც იძლევა ინკლუზიური განათლების სისტემური ბარიერების კომპლექსურ სურათს. შედარებითი პერსპექტივა საშუალებას აძლევს მკვლევარს გამოავლინოს არა მხოლოდ არსებული ხარვეზები, არამედ ის სტრატეგიული მიმართულებები, რომლებიც შეიძლება გადმოიტანოს საქართველომ ევროპის წარმატებული მოდელებიდან – დანერგული ფინანსური და ადმინისტრაციული მხარდაჭერის ახალი ფორმატებით, დასრულებული საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების პროგრამებით.

ინკლუზიური განათლების გაძლიერება საქართველოში მოითხოვს ეიბლიზმის როგორც სოციალური, ისე ინსტიტუციური გამოვლინებების შემცირებას; მტკიცებულებაზე დაფუძნებულ პოლიტიკას; სპეციალისტთა პროფესიული განვითარების სისტემურ მოძიებას; ინტერსექტორულ თანამშრომლობას; და ისეთ საგანმანათლებლო გარემოს, რომელიც არა მხოლოდ ფორმალურად აღიარებს მრავალფეროვნებას, არამედ რეალურად უზრუნველყოფს თანაბარ შესაძლებლობებს ყველა მოსწავლისთვის. სტატიაში წარმოდგენილი რეკომენდაციები მიმართულია სწორედ ამ სტრატეგიული ცვლილებებისკენ და ასახავს თანამედროვე ევროპული მიდგომების საუკეთესო პრაქტიკებს, რომელთა ადაპტირება საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემაში მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯი იქნება ინკლუზიური, სამართლიანი და ბარიერებისაგან თავისუფალი განათლებისკენ.

საკვანძო სიტყვები: შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირი, სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების პირი, ინკლუზიური განათლება, ეიბლიზმი, კანონმდებლობა.

* საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, საქართველოს მთავრობის ადმინისტრაცია, ადამიანის უფლებათა დეპარტამენტის უფროსი სპეციალისტი.

1. შესავალი

ინკლუზიური განათლება თანამედროვე გლობალური საგანმანათლებლო პოლიტიკის ფუნდამენტურ იმპერატივს წარმოადგენს, რომელიც სცილდება უბრალო მეთოდოლოგიურ მიდგომას და ადამიანის უფლებების დაცვის ქვაკუთხედს ქმნის. იგი ემყარება პარადიგმას, რომლის მიხედვითაც, განათლების სისტემა ვალდებულია აღიაროს და უპასუხოს თითოეული მოსწავლის მრავალფეროვან საჭიროებებსა და შესაძლებლობებს. თუმცა, მიუხედავად საერთაშორისო ნორმატიული აქტებით დეკლარირებული პრინციპებისა და ეროვნულ კანონმდებლობაში ასახული ვალდებულებებისა, პოლიტიკურ დეკლარაციებსა და სასკოლო რეალობას შორის არსებული განსხვავება კვლავ მწვავე გამოწვევად რჩება. როგორც საქართველოში, ისე ევროპის მრავალ ქვეყანაში, ინკლუზიური განათლების სრულფასოვანი იმპლემენტაცია ფერხდება არა მხოლოდ რესურსების სიმწირის, არამედ უფრო ღრმა, სისტემური ფენომენის – ეიბლიზმის გავლენით.

წინამდებარე ნაშრომში ეიბლიზმი განხილულია როგორც სოციალურ-კულტურული და ინსტიტუციური დამოკიდებულებების კომპლექსი, რომელიც შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს განიხილავს „დეფიციტის“, „გამოსწორების“ ან „ნორმიდან გადახრის“ პრიზმაში. ეს დისკრიმინაციული ნარატივი, ხშირად გაუცნობიერებლად, ინტეგრირებულია საგანმანათლებლო სტრუქტურებში, რაც განაპირობებს სეგრეგაციულ პრაქტიკებს და აკნინებს განათლების ხარისხსა თუ ხელმისაწვდომობას.

ევროპული გამოცდილება ინკლუზიური განათლების სფეროში არაერთგვაროვანია, თუმცა გვთავაზობს მნიშვნელოვან ემპირიულ მასალას სტრუქტურული ბარიერების დაძლევისა და მრავალდონიანი მხარდაჭერის სისტემების ფორმირების კუთხით. ამ კონტექსტის პარალელურად, საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცე ტრანსფორმაციის რთულ გზას გადის: კანონმდებლობის პროგრესული ჰარმონიზაციის მიუხედავად, სისტემა აწყდება ისეთ ფუნდამენტურ გამოწვევებს, როგორიცაა სტიგმა, სერვისების ფრაგმენტულობა და აკადემიური პერსონალის პროფესიული მზაობის ნაკლებობა.

სტატიის მიზანია ეიბლიზმის გავლენის კრიტიკული ანალიზი ინკლუზიური განათლების პროცესზე საქართველოსა და ევროპის ქვეყნების მაგალითზე. შედარებითი სამართლებრივი და პოლიტიკური ანალიზის საფუძველზე, ნაშრომი იკვლევს, თუ რამდენად ახერხებს არსებული რეგულაციები ეიბლისტური სტრუქტურების რღვევას.

ნაშრომის ჰიპოთეზა მდგომარეობს შემდეგში: მხოლოდ საკანონმდებლო ჩარჩოს დახვეწა და ევროპულ სტანდარტებთან ჰარმონიზაცია ვერ უზრუნველყოფს სრულფასოვან ინკლუზიას, თუ პარალელურად არ მოხდება ინსტიტუციურ და სოციალურ დონეზე არსებული ეიბლისტური ნარატივების დეკონსტრუქცია; წინააღმდეგ შემთხვევაში, პრაქტიკაში მივიღებთ არა ინკლუზიას, არამედ ფორმალურ ინტეგრაციას, რომელიც კვლავ „დეფიციტის მოდელზე“ იქნება დაფუძნებული.

2. ტერმინ ეიბლიზმის წარმოშობა და განმარტება

დისკრიმინაციის ფორმები მრავალფეროვანია და სხვადასხვა სოციალურ, კულტურულ და ისტორიულ კონტექსტებში ვლინდება. ერთ-ერთი განსაკუთრებით ნაკლებად აღიარებული, თუმცა ფართოდ გავრცელებული ფორმა არის ეიბლიზმი – შშმ პირების მიმართ მიკერძო-

ებული დამოკიდებულება. ტერმინი „ეიბლიზმი“ (ableism) შედარებით ახალია, მაგრამ მისი ძირითადი კონცეფცია ადამიანთა ბარიერებით დაყოფის, სტიგმისა და სოციალური დისკრიმინაციის შესახებ განუწყვეტელი ისტორიის ნაწილია.¹ ეიბლიზმი როგორც ტერმინი პირველად 1980-იან წლებში დასავლურ აკადემიურ სივრცეში გამოჩნდა, როგორც პარალელი რასიზმთან და სექსიზმთან.²

მეცნიერები ეიბლიზმს განმარტავენ არა როგორც ინდივიდუალურ პრობლემას, არამედ როგორც სისტემური ბარიერის ნორმას, რომელიც განსაზღვრავს, ვის შეუძლია ჩაერთოს საზოგადოებაში სრულფასოვნად.³ იგი აღნიშნავს იმ დისკრიმინაციულ პრაქტიკას და სტრუქტურულ ბარიერებს, რომლებიც პრივილეგიას ანიჭებს „ჯანმრთელ“ სხეულებს და გონებას, ხოლო შშმ პირებს აღიქვამს როგორც ნაკლებად ღირებულ ან „არასწორად ფუნქციონირებად“ სუბიექტებს, ასევე იგი აღწერს სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ სისტემებს.

ტერმინი „ეიბლიზმი“ წარმოადგენს სოციალურ და კულტურულ კონსტრუქციას, რომელიც აღნიშნავს იმ პრაქტიკასა და სტრუქტურულ ბარიერებს, რომლებიც პრივილეგიას ანიჭებს „ჯანმრთელ“ სხეულებსა და გონებრივ ფუნქციონირებას. ეიბლიზმი მოიცავს როგორც ინდივიდუალურ დამოკიდებულებებს, ისე სისტემურ სტრუქტურებს, რომლებიც შშმ პირებს არეგულირებენ, სტიგმატიზირებენ ან განაცალკევებენ საზოგადოებაში.⁴

განმარტების მთავარი ასპექტებია:

სისტემური დისკრიმინაცია გახლავთ ინფრასტრუქტურის, განათლების სისტემებისა და დასაქმების სტრუქტურების მოწყობა ისე, რომ შეუძლებელი ხდება შშმ პირთა სრულფასოვნად ჩართვა საზოგადოებრივ აქტივობებში.

კულტურული სტერეოტიპები, მედიისა და განათლების გავლენა, რომელიც შექმნილია განდიდებული წარმოდგენების ჩამოსაყალიბებლად შშმ პირებზე.

პირდაპირი დისკრიმინაცია, ინდივიდუალური ქცევა ან გადაწყვეტილებები, რომლებიც შშმ პირებს აკლებს უფლებებს ან რესურსებს მათი მდგომარეობის გამო.⁵

3. ლიტერატურაში გამოყოფენ „ეიბლიზმის“ შემდეგ ფორმებს:

პირდაპირი დისკრიმინაცია, ეს გულისხმობს შშმ პირის მიმართ აშკარა უარყოფით დამოკიდებულებას ან უფლებების შეზღუდვას მხოლოდ მისი მდგომარეობის გამო.⁶

არაპირდაპირი (სისტემური) დისკრიმინაცია, მაგალითად, ტრანსპორტის, ინფრასტრუქტურის ან ციფრული პლატფორმების მიუწვდომლობა, რაც ფორმალურად ნეიტრალურია, მაგრამ რეალურად შშმ პირებს გამორიცხავს ყოველდღიური აქტივობებიდან.⁷

¹ Oliver M., *The Politics of Disablement*, London, Macmillan Education, 1990, 44–46.

² Campbell F. K., *Contours of Ableism: The Production of Disability and Abledness*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, 311–313.

³ Oliver M., Barnes C., *The New Politics of Disablement*, Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012, 99–102.

⁴ Campbell F. K., *Contours of Ableism: The Production of Disability and Abledness*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, 117–119.

⁵ Barnes C., Mercer G., *Exploring Disability: A Sociological Introduction*, Cambridge, Polity Press, 2010, 128–129.

⁶ Lawson A., *Disability and Equality Law in Britain*, Oxford, Hart Publishing, 2008, 75–76.

⁷ OECD, *Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers*, Paris, OECD Publishing, 2010, 69–70.

კულტურული სტერეოტიპები, მედიის, განათლების და საზოგადოებრივი აზრის გავლენით, შშმ პირები ხშირად აღიქმებიან როგორც მუდმივად დახმარების მიმღები, პასიური სუბიექტები, რაც ამყარებს დისკრიმინაციულ გარემოს.⁸

თანამედროვე დემოკრატიული საზოგადოების საფუძველია თანასწორობა, ადამიანის უფლებების დაცვა და სოციალური ჩართულობა. მიუხედავად ამისა, ერთ-ერთი ყველაზე ნაკლებად აღიარებული და უხილავი დისკრიმინაციის ფორმა, ეიბლიზმი დღემდე მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება. ეიბლიზმი არის შშმ პირების მიმართ სისტემური და ინდივიდუალური დისკრიმინაციის პრაქტიკა, მიკერძოებული დამოკიდებულება და სისტემური ბარიერები, რომელიც გამოკვეთილად არსებობს როგორც ეკონომიკურ და სამართლებრივ სტრუქტურებში, ისე კულტურულ და ყოველდღიურ ურთიერთობებში.⁹ ევროპაში და, განსაკუთრებით, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში, ბოლო ათწლეულებში განხორციელებული რეფორმები ცდილობს ეიბლიზმის გავლენის შემცირებას, თუმცა პრობლემები კვლავ არსებობს. ტერმინის სრულად გაგება ხელს შეუწყობს სამართლებრივი და კულტურული პოლიტიკის ეფექტურ განვითარებას.

4. ეიბლიზმთან დაკავშირებული საკანონმდებლო ჩარჩო.

შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების დაცვა და ეიბლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა XXI საუკუნის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ადამიანის უფლებათა გამოწვევად იქცა. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი და ევროპული სამართლებრივი სტრუქტურები ითვალისწინებენ არამხოლოდ დისკრიმინაციის აკრძალვას, არამედ შშმ პირების სრულფასოვან სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ჩართულობას.

სტატიაში მიმოხილულია ის საერთაშორისო და ევროპული დოკუმენტები, რომლებიც ეიბლიზმის შესახებ ნორმებს არეგულირებენ. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ თავად ტერმინი „ეიბლიზმი“ იშვიათად გამოიყენება საკანონმდებლო აქტებში. სამართლებრივი ენა იყენებს ისეთ ფორმულირებებს, როგორიცაა „შეზღუდული შესაძლებლობის ნიშნით დისკრიმინაცია“ და „გონივრული მისადაგება“, რომლებიც ეიბლიზმის, როგორც სისტემური პრობლემის, დაძლევის ისახავს მიზნად.

ევროპული მიდგომა ეფუძნება ადამიანის უფლებების მოდელს და მოიცავს როგორც გაეროს, ისე ევროპის საბჭოსა და ევროკავშირის საკანონმდებლო აქტებს.

გაეროს შშმ პირთა უფლებების კონვენცია დამტკიცდა 2006 წელს. ეს არის ყველაზე მნიშვნელოვანი საერთაშორისო დოკუმენტი, რომელიც წარმოადგენს გლობალურ სტანდარტს. საქართველომ და ევროკავშირის ყველა წევრმა სახელმწიფომ მისი რატიფიცირება განახორციელა. კონვენციის მიზანია შშმ პირების სრულფასოვანი ინტეგრაცია, ღირსების დაცვა და დისკრიმინაციისგან თავისუფალი გარემოს უზრუნველყოფა.¹⁰ კონვენცია წარმოადგენს პირველ საერთაშორისო დოკუმენტს, რომელიც სრულად ეფუძნება ადამიანის უფლებების პრინციპს, არა მხოლოდ ქველმოქმედებას ან სამედიცინო მიდგომებს.

⁸ Shakespeare T., *Disability Rights and Wrongs Revisited*, London, Routledge, 2014, 80-83.

⁹ Oliver M., *The Politics of Disablement*, London, Macmillan Education, 1990, 91-97.

¹⁰ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კონვენცია, 13/12/2006 (რატიფიცირებულია საქართველოში 12/04/2014), <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2334289?publication=0> [08.05.2026].

კონვენციის ძირითადი პრინციპები მოიცავს: თანასწორობა: შშმ პირებს აქვთ ერთნაირი უფლებები და შესაძლებლობები, როგორც დანარჩენ მოქალაქეებს. ეს გულისხმობს იურიდიულ, სოციალურ და ეკონომიკურ თანასწორობას.¹¹ ხელმისაწვდომობა შშმ პირებისთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს საზოგადოებრივი სივრცე, ტრანსპორტი, ინფორმაცია და კომუნიკაცია, რაც გულისხმობს ბარიერების აღმოფხვრას.¹²

გონივრული მისადაგება უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ინდივიდის საჭიროებებზე მორგებული ადაპტაციები, რათა შშმ პირებს ჰქონდეთ თანაბარი შესაძლებლობები. ეს ეხება სამუშაო გარემოს, განათლებას და საჯარო მომსახურებებს.¹³ გაეროს კონვენცია გავლენას ახდენს ეროვნულ კანონმდებლობაზე, პოლიტიკაზე და სოციალური დაცვის სისტემებზე, რაც ხელს უწყობს ეიბლიზმის წინააღმდეგ ეფექტურ ბრძოლას.

ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა კონვენციის მე-14 მუხლი კრძალავს დისკრიმინაციას კონვენციით დაცული უფლებებისა და თავისუფლებების გამოყენებისას.¹⁴ ეს მუხლი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია ეიბლიზმის წინააღმდეგ, რადგან:

აღიარებს შშმ პირების უფლებებს, როგორც საერთო ადამიანურ უფლებებს;

უზრუნველყოფს, რომ დისკრიმინაცია მიეკუთვნოს სამართლებრივ პასუხისმგებლობას;

უწყობს ხელს, რომ სახელმწიფოებს ჰქონდეთ აქტიური ვალდებულებები შშმ პირების დაცვისათვის.

ევროკავშირის ფუნდამენტურ უფლებათა ქარტია იურიდიულად სავალდებულო დოკუმენტია ევროკავშირისთვის. იგი უზრუნველყოფს შშმ პირების უფლებების დაცვას: ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპია დისკრიმინაციის აკრძალვა ასაკის, სქესის, რასის ან შეზღუდული შესაძლებლობის საფუძველზე; ქარტია აღიარებს, რომ შშმ პირებს აქვთ სრული ჩართულობის უფლება საზოგადოებაში.¹⁵

EAA (European Accessibility Act) არის სტანდარტიზებული სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც უზრუნველყოფს:

პროდუქტებისა და მომსახურებების ხელმისაწვდომობას შშმ პირებისთვის; ბარიერების აღმოფხვრას ციფრულ და ფიზიკურ სივრცეებში; სავაჭრო და მომსახურების სფეროში თანასწორ შესაძლებლობებს.¹⁶

ევროკავშირის სტრატეგია შშმ პირთა უფლებების შესახებ (2021–2030) განსაზღვრავს მოქმედების გზებს, რათა შშმ პირებმა მიიღონ სრული ჩართულობა. ძირითადი მიმართულებები:

განათლების და დასაქმების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა; სოციალური ჩართულობის გაზრდა; ინკლუზიური პოლიტიკების შემუშავება ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში.¹⁷

¹¹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1, <<https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/1>> [08.05.2026].

¹² იქვე, General Comment No. 2, <<https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/2>> [08.05.2026].

¹³ შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი, ზოგადი კომენტარი №6, <<https://www.ombudsman.ge/res/docs/2019110511405646434.pdf>> [08.05.2026].

¹⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, მე-14 მუხლი, 04/11/1950, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_kat> [08.05.2026].

¹⁵ Charter of Fundamental Rights of the EU, 2012, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>> [08.05.2026].

¹⁶ იქვე.

საქართველოსთვის ევროპული და გლობალური სტანდარტების დანერგვა აქტუალურია, რადგან ევროინტეგრაციის პროცესში ქვეყნებს ევროპული ნორმებისა და კანონმდებლობის შესაბამისობა ევალებათ.

საქართველოში, განსაკუთრებით ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, საკანონმდებლო დონეზე მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა შშმ პირთა უფლებების დაცვის მიმართულებით. ეს პროცესები განპირობებულია როგორც საერთაშორისო ვალდებულებებით, ასევე ქვეყნის შიდა პოლიტიკის ტრანსფორმაციით. დღევანდელი სამართლებრივი ჩარჩო მოიცავს კონსტიტუციურ გარანტიებს, სპეციალურ კანონებსა და ქვეპროგრამებს, რომლებიც მიზნად ისახავს ეიბლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ინსტიტუციონალიზაციას. თუმცა, პრაქტიკული რეალობა ხშირად ჩამორჩება ნორმატიულ ჩარჩოს.

საქართველოს კონსტიტუცია წარმოადგენს ქვეყნის სამართლებრივი სისტემის უმაღლეს წყაროს და ადამიანის უფლებათა გარანტიების მთავარ ბაზისს. 1995 წლის კონსტიტუციის ტექსტში თანასწორობის პრინციპი პირველად იყო წარმოდგენილი ზოგად დონეზე: „ყველა ადამიანი კანონის წინაშე თანასწორია.“¹⁷ 2017 წლის საკონსტიტუციო რეფორმის შემდეგ ეს ჩანაწერი კიდევ უფრო გაძლიერდა და პირდაპირ აღინიშნა, რომ აკრძალულია დისკრიმინაცია სხვადასხვა ნიშნის, მათ შორის ჯანმრთელობის მდგომარეობისა და შეზღუდული შესაძლებლობის საფუძველზე.¹⁸ კონსტიტუციის 11-ე მუხლი ადგენს სახელმწიფოს ვალდებულებას უზრუნველყოს თანასწორობა. კონსტიტუცია ქმნის ზოგად, უნივერსალურ პრინციპს, რომლის საფუძველზეც შემდგომი კანონმდებლობა ვითარდება. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სოციალური სახელმწიფოს კონცეფციის განმტკიცება, კონსტიტუციის მე-5 მუხლი სახელმწიფოს ვალდებულებებს აკისრებს, რათა ყველა მოქალაქემ შეძლოს ღირსეული ცხოვრების პირობების უზრუნველყოფა. სწორედ ამ პრინციპის ფარგლებში განიხილება შშმ პირთა უფლებებიც სოციალური სამართლიანობის ნაწილად.

2014 წელს საქართველომ მიიღო კანონი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ, რომელიც ქვეყნის სამართლებრივ სისტემაში პირველად განსაზღვრავს დისკრიმინაციის ზოგად ცნებას და ადგენს შესაბამის მექანიზმებს. კანონის მიზანია ნებისმიერი დისკრიმინაციის პრევენცია და დაზარალებულთა დაცვა. კანონის 1-ლი მუხლი დისკრიმინაციას განსაზღვრავს, როგორც „პირის თანასწორობის უფლების დარღვევას, ხოლო 2-ე მუხლი პირდაპირ ასახელებს შეზღუდული შესაძლებლობის ნიშანს, როგორც დაუშვებელ დისკრიმინაციულ საფუძველს. აქედან გამომდინარე, ეიბლიზმი ამ კანონის თვალსაზრისით განიხილება როგორც დისკრიმინაციის სახე. კანონი ასევე ავალდებულებს ყველა საჯარო ინსტიტუტსა და კერძო სუბიექტს დაიცვას თანასწორობის პრინციპი, უზრუნველყოს გონივრული ადაპტაცია და არ დაუშვას ფარული ან ირიბი დისკრიმინაცია. კანონის აღსრულების მექანიზმი უკავშირდება სახალხო დამცველის (ომბუდსმენის) ინსტიტუტს, რომელიც უფლებამოსილია განიხილოს დისკრიმინაციის შემთხვევები და გასცეს რეკომენდაციები.

¹⁷ EU Strategy on the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030, Brussels, European Commission, 2021. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/enhancing-strategy-rights-persons-disabilities-2030_en [08.05.2026].

¹⁸ საქართველოს კონსტიტუცია, მე-14 მუხლი (ძველი რედაქცია), 24/08/1995, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>> [08.05.2026].

¹⁹ იქვე, მე-11 მუხლ.

2020 წელს მიღებული „შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების შესახებ“ კანონი ისტორიულად უმნიშვნელოვანესი ეტაპია. იგი ეფუძნება გაეროს შშმ პირთა უფლებების კონვენციას (CRPD), რომელიც საქართველომ 2014 წელს მიიღო.

კანონი მოიცავს შემდეგ ძირითად პრინციპებს: გონივრული მისადაგება – საჯარო და კერძო სუბიექტებს ავალდებულებს, ინდივიდუალურად მოერგონ შშმ პირების საჭიროებებს; უნივერსალური დიზაინი – ინფრასტრუქტურისა და სერვისების დაგეგმვისას უნდა გაითვალისწინოს ყველა მომხმარებლის შესაძლებლობები; ხელმისაწვდომობა – სახელმწიფო და მუნიციპალიტეტები ვალდებული არიან უზრუნველყონ როგორც ფიზიკური, ისე ინფორმაციული ხელმისაწვდომობა.

ეს კანონი პირდაპირ განიხილავს ეიბლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლას, რადგან ავალდებულებს არა მხოლოდ დისკრიმინაციის აკრძალვას, არამედ აქტიურ პოზიტიურ ქმედებებს. კერძოდ, თუ ინსტიტუტი ვერ უზრუნველყოფს გონივრულ ადაპტაციას, ეს უკვე მიიჩნევა დისკრიმინაციად.

კანონის მიღება დიდი წინგადადგმული ნაბიჯია, თუმცა მისი აღსრულება კვლავ სირთულეებით ხასიათდება: ინფრასტრუქტურა ჯერ კიდევ მიუწვდომელია, საჯარო სერვისები სრულად ვერ აკმაყოფილებს უნივერსალური დიზაინის პრინციპებს, ხოლო კერძო სექტორი ხშირად უგულებელყოფს გონივრული ადაპტაციის ვალდებულებას.

შრომის ბაზარი ერთ-ერთი ყველაზე მკვეთრი სფეროა, სადაც ეიბლიზმი ვლინდება. საქართველოში 2010 წლამდე შრომის კოდექსი პრაქტიკულად არ შეიცავდა დისკრიმინაციის წინააღმდეგ მექანიზმებს. მხოლოდ 2013 წლის რეფორმის შედეგად დაემატა მუხლი, რომელიც კრძალავს დისკრიმინაციას დასაქმების პროცესში.

2020 წელს მიღებული ცვლილებების შემდეგ კოდექსში ჩაიწერა, რომ დაუშვებელია პირის დისკრიმინაცია შეზღუდული შესაძლებლობის საფუძველზე სამუშაოს მიღებისას, ხელფასის დადგენისას, შრომის პირობებისა და დანაშაურობისას.²⁰ ეს ჩანაწერები პირდაპირი რეაგირებაა იმ პრობლემაზე, რასაც შშმ პირების უმუშევრობა და შრომის ბაზრიდან გამიჯვნა წარმოადგენს. მნიშვნელოვანია „გონივრული ადაპტაციის ვალდებულება, რომელიც დამსაქმებელს ეკისრება. თუ შშმ პირს შეუძლია კონკრეტული სამუშაოს შესრულება ადაპტირებული გარემოს პირობებში, დამსაქმებელი ვალდებულია უზრუნველყოს ასეთი გარემო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი უარი შეიძლება შეფასდეს როგორც დისკრიმინაცია, თუმცა, პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევები, როდესაც დამსაქმებლები ფორმალურად აცხადებენ თანასწორობას, მაგრამ რეალურად სამუშაო გარემო მიუწვდომელია. პრობლემას აძლიერებს ის ფაქტიც, რომ შრომის ინსპექციის შესაძლებლობები ჯერ კიდევ შეზღუდულია და ყველა დარღვევას ვერ ამოწმებს.

შშმ პირთა უფლებების დაცვის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მექანიზმი სისხლის სამართლის კოდექსშია ჩადებული. 2012 წელს კოდექსში შეტანილი ცვლილებების შედეგად, სიძულვილის მოტივით ჩადენილი დანაშაული მძიმე გარემოებად განისაზღვრა. „კოდექსის 53-ე მუხლის თანახმად, თუ დანაშაული ჩადენილია პირის ჯანმრთელობის მდგომარეობის ან შეზღუდული შესაძლებლობის ნიშნის საფუძველზე, ეს ითვლება დამამძიმებელ გარემოებად“. ეს ჩანაწერი მნიშვნელოვანია, რადგან ეიბლიზმი ხშირად ვლინდება სიძულვილით მოტივირე-

²⁰ საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, თბილისი, 29/09/2020, <https://matsne.gov.ge/document/view/1155567?publication=17> [08.05.2026].

ბული ძალადობის ფორმით, მაგალითად, შშმ პირის შეურაცხყოფა, ფიზიკური ძალადობა ან სოციალური სტიგმა.²¹

საქართველოს სამართლებრივი სივრცე ბოლო ათწლეულის განმავლობაში მნიშვნელოვანი ნაბიჯებით დაიხვეწა ეიბლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის მიმართულებით. კონსტიტუციიდან დაწყებული, სპეციალური კანონებითა და საერთაშორისო ვალდებულებებით დასრულებული, ქვეყანამ ჩამოაყალიბა საკმაოდ სრულყოფილი ნორმატიული ჩარჩო.

თუმცა, საკანონმდებლო გარანტიები ხშირად ვერ გადადის რეალურ პრაქტიკაში. ინსტიტუციური სისუსტეები, ინფრასტრუქტურული პრობლემები და კულტურული სტიგმა ქმნის ისეთ გარემოს, სადაც შშმ პირები კვლავ განიცდიან სისტემურ დისკრიმინაციას.

ამრიგად, საქართველოს წინაშე დგას გამოწვევა, საკანონმდებლო მიღწევები გადაიზარდოს ყოველდღიურ გამოცდილებაში. მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი ეიბლიზმის შემცირება და თანასწორი საზოგადოების ჩამოყალიბება.

კანონმდებლობის განხილვისას მნიშვნელოვანია ხაზი გავუსვათ იმასაც, რომ ეიბლიზმი მხოლოდ სამართლებრივი პრობლემა არ არის, იგი ღრმად არის ფესვგადგმული სოციალურ და კულტურულ სტრუქტურებში.

სტიგმა და სტერეოტიპები, საზოგადოებაში შშმ პირები ხშირად აღიქმებიან როგორც „საშიში“ ან „უძლური“, რაც მათ სოციალური ინტეგრაციის პროცესს ართულებს.

მედიის როლი, შშმ პირები ხშირად მხოლოდ ქველმოქმედების ობიექტებად არიან წარმოდგენილი, ნაცვლად იმისა, რომ სრულფასოვანი სუბიექტები იყვნენ.

ინსტიტუციური ეიბლიზმი, კანონმდებლობის მიუხედავად, საჯარო სერვისები და ინფრასტრუქტურა აგრძელებს დისკრიმინაციულ ბარიერებს. ამიტომაც, ეიბლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა მოითხოვს არა მხოლოდ საკანონმდებლო ცვლილებებს, არამედ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებასაც.

5. ინკლუზიური განათლების პოლიტიკა და იმპლემენტაციის დინამიკა: საქართველოსა და ევროპული საგანმანათლებლო სივრცის ანალიზი

XXI საუკუნის ევროპული საგანმანათლებლო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს ქვაკუთხედს ინკლუზიური განათლება წარმოადგენს. ეს არ არის მხოლოდ პედაგოგიური მეთოდოლოგია, არამედ ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული ფუნდამენტური ფილოსოფია. ისტორიულად, ევროპამ განვლო რთული გზა ექსკლუზიიდან (გამორიცხვა) და სეგრეგაციიდან (სპეციალური სკოლები) ინტეგრაციამდე, ხოლო საბოლოოდ, „ინკლუზიამდე“. თუ ინტეგრაცია გულისხმობდა მოსწავლის მორგებას არსებულ სისტემაზე, ინკლუზია გულისხმობს სისტემის ტრანსფორმაციას ისე, რომ მან დააკმაყოფილოს ნებისმიერი მოსწავლის საჭიროება.²² ევროპული ინკლუზიური პოლიტიკა ეფუძნება 1994 წლის სალამანკას დეკლარაციას და 2006 წლის გაეროს შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კონვენციას.

ინკლუზიური განათლების სრულყოფილად დამკვიდრებისა და იმპლემენტაციისაკენ მიმავალი გზა ევროპამ ათწლეულების განმავლობაში განვლო, საქართველო იძულებულია

²¹ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 53-ე მუხლი, თბილისი, 22/07/1999, <<https://matsne.gov.ge/document/view/16426?publication=284>> [08.05.2026].

²² UNESCO, A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education, Paris, UNESCO Publishing, 2017, 12-14. <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>> [08.05.2026].

ფორსირებულ რეჟიმში მოახდინოს სისტემის რეორგანიზაცია, რაც ქმნის უნიკალურ გამოწვევებსა და წინააღმდეგობებს პოლიტიკასა და პრაქტიკას შორის.

ევროპული ინკლუზიური განათლება არ არის ჰომოგენური სისტემა; ის წარმოადგენს სხვადასხვა კულტურული და ისტორიული კონტექსტების ნაზავს. თუმცა, გამოიყოფა რამდენიმე დომინანტური მოდელი, რომლებიც ორიენტირად ემსახურება განვითარებად სისტემებს.

იტალია წარმოადგენს რადიკალური ინკლუზიის მაგალითს. 1970-იანი წლებიდან მოყოლებული, იტალიამ ფაქტობრივად გააუქმა სპეციალური სკოლები, რითაც განაცხადა, რომ ყველა ბავშვი, მიუხედავად დარღვევის სიმძიმისა, უნდა სწავლობდეს ზოგადსაგანმანათლებლო სივრცეში. 1977 წელს მიღებული კანონი №517 ითვლება გარდამტეხ მომენტად, რომელმაც ფაქტობრივად დახურა სპეციალური სკოლები და სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე სსსმ მოსწავლეები საჯარო სკოლებში გადაიყვანა. დღეისათვის, იტალიაში სსსმ მოსწავლეთა 99.6% ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში სწავლობს, რაც ევროპაში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია.²³ იტალიური მოდელის ქვაკუთხედია კვალიფიციური მხარდამჭერი მასწავლებელი. იტალიაში ეს პოზიცია მოითხოვს უმაღლეს პედაგოგიურ განათლებას და სპეციალიზაციას.

როლთა გადანაწილება, მხარდამჭერი მასწავლებელი არ არის მიმაგრებული მხოლოდ კონკრეტულ ბავშვზე; ის არის კლასის მეორე მასწავლებელი ეს ამცირებს სტიგმას, რადგან ის ეხმარება ყველა მოსწავლეს, ვისაც უჭირს, და არა მხოლოდ დიაგნოზის მქონეს.

GLO (ოპერატიული სამუშაო ჯგუფი): იტალიაში სკოლის დონეზე იქმნება ჯგუფი, რომელიც შედგება მასწავლებლების, ჯანდაცვის მუშაკებისა და მშობლებისგან, რათა შემუშავდეს ინდივიდუალური საგანმანათლებლო გეგმა (PEI).²⁴

2010 წლის საკანონმდებლო რეფორმით, ფინეთმა დანერგა სისტემა, რომელიც არ მოითხოვს დიაგნოზს პირველადი დახმარებისთვის:

- ზოგადი მხარდაჭერა, ხორციელდება საკლასო ოთახში ყველა მოსწავლისთვის. პედაგოგი იყენებს დიფერენცირებულ სწავლებას. ეს არის პრევენციული ხასიათის. გაძლიერებული მხარდაჭერა, თუ ზოგადი მხარდაჭერა არასაკმარისია, დგება „პედაგოგიური შეფასება“. მოსწავლე იღებს დამატებით გაკვეთილებს მცირე ჯგუფებში. მნიშვნელოვანია, რომ ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ არ არის საჭირო სამედიცინო დიაგნოზი.
- სპეციალური მხარდაჭერა, ეს არის ყველაზე ინტენსიური დონე, რომელიც საჭიროებს ოფიციალურ ადმინისტრაციულ გადანყვეტილებას და კომპლექსურ შეფასებას. დგება HOJKS (ინდივიდუალური გეგმა).

ფინეთში ყველა მასწავლებელს მოეთხოვება მაგისტრის ხარისხი. სპეციალური მასწავლებლები გადიან დამატებით ერთწლიან ინტენსიურ მომზადებას. ეს უზრუნველყოფს იმას, რომ საკლასო ოთახში მყოფ პედაგოგს აქვს უნარი, თავად მართოს ქცევითი და აკადემიური სირთულეები.²⁵

²³ Ianes D., Demo H., Zambotti F., Integration and Inclusion in Italy: The Actual Situation and Future Prospects, Journal of Cognitive Education and Psychology, Vol. 13, №1, 2014, 35-39, <https://connect.springerpub.com/content/sgrjcep/13/1> [08.05.2026].

²⁴ Canevaro A., de Anna L., The Historical Evolution of School Integration in Italy: Some Witnesses and Considerations, Alter – European Journal of Disability Research, Vol. 4, №3, 2010, 203-208. <https://doi.org/10.1016/j.alter.2010.02.007> [08.05.2026].

²⁵ Björn P. M., Aro M., Koponen T., Fuchs L. S., Fuchs D., The Manyfaces of Special Education Within RTI Frameworks in the United States and Finland, Learning Disability Quarterly, Vol. 39, №1, 2016, 58-60. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0731948715594787> [08.05.2026].

2018 წელს პორტუგალიამ მიიღო კანონი №54/2018, რომელმაც რადიკალურად შეცვალა ინკლუზიური განათლების აღქმა და ევროპაში ერთ-ერთ ყველაზე პროგრესულ მოდელად ითვლება.

პორტუგალიამ გააუქმა მოსწავლეთა კატეგორიზაცია დიაგნოზების მიხედვით (მაგ. აუტიზმი, დაუნის სინდრომი). კანონი აცხადებს, რომ განათლების უფლება არ უნდა იყოს დამოკიდებული სამედიცინო დასკვნაზე. ნაცვლად ამისა, აქცენტი კეთდება ფუნქციურ საჭიროებებზე. პორტუგალიური მოდელის ბირთვია სწავლის უნივერსალური დიზაინის პრინციპების დანერგვა. ეს გულისხმობს სასწავლო პროცესის ისე დაგეგმვას, რომ ის თავიდანვე ხელმისაწვდომი იყოს ყველასთვის.

მხარდაჭერის დონეები აქაც სამია: უნივერსალური ზომები, ეხება ყველა მოსწავლეს. სელექციური ზომები, ეხება მოსწავლეებს, რომლებსაც სჭირდებათ დროებითი დახმარება. დამატებითი ზომები, ეხება მოსწავლეებს, რომლებსაც სჭირდებათ მნიშვნელოვანი და გრძელვადიანი რესურსების მობილიზება (მაგ. ბრაილის შრიფტი, ჟესტური ენა).²⁶

ინგლისის სისტემა რეგულირდება სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროებებისა და შეზღუდული შესაძლებლობის კოდექსით ბრიტანულ სკოლებში არსებობს სპეციალური პოზიცია, SENCO (Special Educational Needs Coordinator). ეს არის გამოცდილი მასწავლებელი, რომელიც არ ატარებს გაკვეთილებს, არამედ კოორდინაციას უწევს სხსმ მოსწავლეების პროცესს, მართავს ასისტენტებს და თანამშრომლობს გარე სპეციალისტებთან (ფსიქოლოგები, ლოგოპედები). რთული შემთხვევებისთვის გაიცემა EHCP, იურიდიული დოკუმენტი, რომელიც ავალდებულებს ადგილობრივ ხელისუფლებას, დააფინანსოს ბავშვისთვის საჭირო დამატებითი რესურსები 25 წლამდე ასაკის ჩათვლით. თუმცა, ბრიტანული სისტემა ხშირად ხდება კრიტიკის საგანი ბიუროკრატიული სირთულეებისა და დაფინანსების არათანაბარი გადანაწილების გამო.^{27 28}

ევროპული კონტექსტის სრულყოფილად აღსაქმელად, საინტერესოა გერმანიის მაგალითი, რომელიც განსხვავდება იტალიის მაგალითისგან. გერმანიაში ისტორიულად ძლიერი იყო სპეციალური სკოლების სისტემა. მიუხედავად იმისა, რომ გერმანიამ მოახდინა UNCRPD-ის რატიფიცირება, ბევრ ფედერალურ მიწაზე კვლავ არსებობს სპეციალური და ინკლუზიური სკოლები. მშობლებს ხშირად აქვთ არჩევანის უფლება. ეს მოდელი იწვევს დებატებს აკადემიურ წრეებში: კრიტიკოსების აზრით, სანამ არსებობს სპეციალური სკოლები, ინკლუზია ვერ იქნება სრულყოფილი, რადგან სისტემას ყოველთვის ექნება ცდუნება, „რთული“ მოსწავლე გადაამისამართოს სპეციალურ დაწესებულებაში.²⁹

მიუხედავად პროგრესისა, ევროპული კვლევები გამოყოფენ რამდენიმე საერთო გამოწვევას:

²⁶ Decree-Law No. 54/2018, Presidency of the Council of Ministers, Article 1-3, Lisbon, 06/07/2018. <https://www.dge.mec.pt/sites/default/files/EEspecial/dl_54_2018_en_version_dge.pdf> [08.05.2026].

²⁷ Malinen O. P., Savolainen H., Xu J., Beijing In-service Teachers Self-efficacy and Attitudes Towards Inclusive Education, Teaching and Teacher Education, Vol. 28, №4, 2012, 526-534. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X11001569>> [08.05.2026].

²⁸ Norwich B., Changing Policy and Legislation and Its Effects on Inclusive Education: A Perspective From England, British Journal of Special Education, Vol. 41, №4, 2014, 403-425. DOI: 10.1111/1467-8578.12079. <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8578.12079>> [08.05.2026].

²⁹ Powell J. J. W., Barriers to Inclusion: Special Education in the United States and Germany, Boulder, Colorado, Paradigm Publishers, 2011, 88-95.

- კადრების მომზადება, ბევრ ქვეყანაში ზოგადი განათლების მასწავლებლები თვლიან, რომ არ აქვთ საკმარისი კომპეტენცია სსსმ მოსწავლეებთან სამუშაოდ.
- დაფინანსების მოდელები, ეფექტური ინკლუზია ძვირადღირებულია (მცირე კლასები, დამხმარე პერსონალი, ტექნოლოგიები). ეკონომიკური კრიზისები ხშირად აფერხებს რესურსების მობილიზებას.
- აკადემიური წნეხი, მაღალი აკადემიური სტანდარტები და სტანდარტიზებული ტესტები ზოგჯერ ეწინააღმდეგება ინკლუზიის პრინციპებს, რადგან სკოლები ორიენტირებულნი ხდებიან რეიტინგებზე და არა ინდივიდუალურ პროგრესზე.³⁰

ევროპული გამოცდილების ანალიზი ცხადყოფს, რომ ინკლუზიური განათლება არ არის სტატიკური მდგომარეობა, არამედ დინამიკური პროცესია.

საქართველოში ინკლუზიური განათლების დანერგვა რთულ ისტორიულ პროცესს უკავშირდება. საბჭოთა პერიოდში დომინირებდა „დეფექტოლოგიის“ დარგი, რომელიც მკაცრად სეგრეგაციული ხასიათის იყო. შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვები იზოლირებული იყვნენ სპეციალურ სკოლა-ინტერნატებში, რაც მათ საზოგადოებისგან გარიყვას უწყობდა ხელს.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, და განსაკუთრებით 2000-იანი წლების შუა პერიოდის დაიწყო რეფორმების ტალღა. 2005 წელს მიღებულმა „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონმა³¹ პირველად აღიარა სსსმ მოსწავლეთა უფლება, მიეღოთ განათლება საჯარო სკოლებში. ნორვეგიის მთავრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მხარდაჭერით დაიწყო საპილოტე პროექტები, რომლებიც შემდგომში ეროვნულ პოლიტიკად იქცა.³²

დღეს საქართველოში მოქმედებს მულტიდისციპლინური გუნდების სისტემა³³, რომელიც ახდენს მოსწავლის საჭიროების შეფასებას და სტატუსის მინიჭებას. სკოლებში დაინერგა სპეციალური მასწავლებლის შტატი და ინდივიდუალური სასწავლო გეგმის (ისგ) ვალდებულება. თუმცა, კანონმდებლობის პროგრესულობის მიუხედავად, იმპლემენტაციის პროცესი აწყდება სერიოზულ ინსტიტუციურ და კულტურულ ბარიერებს.³⁴

საქართველოსა და ევროპული ქვეყნების შედარებისას პირველი თვალშისაცემი განსხვავებაა კანონმდებლობის იმპლემენტაციის ხანგრძლივობა და სიღრმე. თუ იტალიას აქვს 50-წლიანი გამოცდილება, საქართველო ამ გზას მხოლოდ ორი ათწლეულია ადგას.

ევროპაში (მაგ. პორტუგალია) ტენდენცია მიდის დეცენტრალიზაციისა და სკოლის ავტონომიის გაზრდისკენ. სკოლას თავად შეუძლია გადაწყვიტოს, როგორ გადაანაწილოს რესურსები მოსწავლეთა მხარდასაჭერად. საქართველოში სისტემა ჯერ კიდევ ძლიერ ცენტრალიზებულია. მულტიდისციპლინური გუნდი, რომელიც სამინისტროს ექვემდებარება, არის

³⁰ Hattie J., Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement, London, Routledge, 2009, 110-115

³¹ საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“, თბილისი, <<https://mes.gov.ge/uploads/Licenzireba/kanoni%20zogadi%20ganatiebis%20shesaxeb.pdf>> [08.05.2026].

³² მაკალათია თ., ბასილაძე ნ., მასწავლებელთა დამოკიდებულებები ინკლუზიური განათლების მიმართ საქართველოში, International Journal of Inclusive Education, Vol. 23, №5, 2019, 45-52.

³³ საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების ერთიანი სტრატეგია 2017-2021, თბილისი, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, 2017, https://mes.gov.ge/uploads/MESStrategy_2017-2021.pdf [08.05.2026].

³⁴ ჭანტურია გ., ჭინჭარაული თ., ინკლუზიური განათლება საქართველოში: მიმდინარე ტენდენციები და გამოწვევები, თბ., 2015, 12-18.

მთავარი გადაწყვეტილების მიმღები სტატუსის მინიჭებაზე, რაც ხშირად ინვესტ ბიუროკრატიულ შეფერხებებს და პროცესის გაჭიანურებას. გარდა ამისა, განსხვავებული დაფინანსების მოდელები. ევროპის ქვეყნებში ხშირად გამოიყენება დაფინანსება საჭიროებების მიხედვით რაც გულისხმობს, რომ რთული საჭიროების მქონე მოსწავლეს მიჰყვება უფრო დიდი ფინანსური პაკეტი. საქართველოში ვაუჩერული დაფინანსების სისტემა და სსსმ მოსწავლისთვის განკუთვნილი დამატებითი დაფინანსება ხშირად არ არის საკმარისი ხარისხიანი სერვისის (მაგ. ფსიქოლოგის, ენისა და მეტყველების თერაპევტის) უზრუნველსაყოფად.

6. პედაგოგიური პრაქტიკა, კვალიფიკაცია და მხარდაჭერის მოდელები

ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება საქართველოსა და ევროპულ ქვეყნებს შორის ვლინდება საკლასო ოთახის დონეზე, კერძოდ, სპეციალური მასწავლებლის როლსა და ფუნქციაში.

იტალიასა და ფინეთში სპეციალური მასწავლებელი არის მაღალკვალიფიციური პროფესიონალი, მაგისტრის ხარისხით, რომელიც თანამშრომლობს საგნის მასწავლებელთან თანასწორ საწყისებზე. საქართველოში, რეფორმის საწყის ეტაპზე, სპეციალურ მასწავლებლად ხშირად საქმდებოდნენ კადრები შესაბამისი აკადემიური კვალიფიკაციის გარეშე. თუმცა, ბოლო წლებში მიღებული „მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტით“ სიტუაცია უმჯობესდება, მაგრამ ჯერ კიდევ არსებობს სერიოზული დეფიციტი კვალიფიციური კადრების კუთხით, განსაკუთრებით რეგიონებში.

საქართველოში ხშირად გამოიყენება „რესურს-ოთახის“ მოდელი, სადაც სსსმ მოსწავლე გარკვეულ დროს ატარებს გაკვეთილების მიღმა, ინდივიდუალურად სპეციალურ მასწავლებელთან. ევროპული კვლევები მიუთითებენ, რომ თუ ეს მოდელი არასწორად გამოიყენება, ის შეიძლება გახდეს „შიდა სეგრეგაციის“ ფორმა. ევროპული ტენდენციაა მხარდაჭერის მიწოდება უშუალოდ საკლასო ოთახში, რათა მოსწავლე არ მოსწყდეს თანატოლებს.

ფუნდამენტური განსხვავებაა შეფასების ფილოსოფიაში. პორტუგალიისა და ფინეთის მაგალითზე ვხედავთ, რომ სისტემა ცდილობს მინიმუმამდე დაიყვანოს სამედიცინო დიაგნოზის როლი საგანმანათლებლო მხარდაჭერის მიღების პროცესში. ფინეთში მოსწავლეს შეუძლია მიიღოს „გაძლიერებული მხარდაჭერა“ ყოველგვარი ფორმალური სტატუსის გარეშე.

საქართველოში კვლავ ძლიერია სამედიცინო მოდელის გავლენა. მშობლებსა და სკოლის ადმინისტრაციას ხშირად მიაჩნიათ, რომ სტატუსი და დიაგნოზი არის ერთადერთი გზა, რათა მოსწავლემ მიიღოს ინდივიდუალური სასწავლო გეგმა. ეს მიდგომა ინვესტ სტიგმატიზაციას და ხშირ შემთხვევაში, მშობლების წინააღმდეგობას, აღიარონ ბავშვის საჭიროებები. გარდა ამისა, საქართველოში შეფასების ინსტრუმენტები ხშირად არ არის სრულყოფილად სტანდარტიზებული, მაშინ როცა ევროპაში გამოიყენება ვალიდური, მტკიცებულებებზე დაფუძნებული დიაგნოსტიკური ინსტრუმენტები.

ინკლუზიური განათლების ერთ-ერთი უმთავრესი წინაპირობა ფიზიკური ხელმისაწვდომობაა. ევროპის ქვეყნებში „უნივერსალური დიზაინის“ სტანდარტები მკაცრად არის დაცული ახალი სკოლების მშენებლობისა და ძველის რეკონსტრუქციის დროს.

საქართველოში, მიუხედავად იმისა, რომ ახლად აშენებული სკოლები მეტ-ნაკლებად ადაპტირებულია (პანდუსები, ადაპტირებული სველი წერტილები), ძველი ინფრასტრუქტურა კვლავ სერიოზულ პრობლემად რჩება. ხშირ შემთხვევაში, ადაპტაცია არის ფრაგმენტული

(მაგალითად, არის პანდუსი შესასვლელში, მაგრამ არ არის ლიფტი მეორე სართულზე მოსახვედრად), რაც ზღუდავს ეტლით მოსარგებლე მოსწავლეების სრულფასოვან მონაწილეობას სასკოლო ცხოვრებაში.³⁵

ევროპულ საზოგადოებებში, სადაც ინკლუზიური განათლება რამდენიმე თაობის განმავლობაში მოქმედებს, საზოგადოებრივი დამოკიდებულება სსსმ პირების მიმართ გაცილებით მიმდებლურია. განსხვავებულობა აღიქმება როგორც ნორმა და არა როგორც პათოლოგია.

საქართველოში სტიგმა და სტერეოტიპები კვლავ წარმოადგენს ინკლუზიის ერთ-ერთ უდიდეს ბარიერს. კვლევები აჩვენებს, რომ ზოგიერთი ტიპიური განვითარების მოსწავლის მშობელი გამოთქვამს პროტესტს, თუ მათ კლასში ქცევითი დარღვევის მქონე ბავშვი სწავლობს. მასწავლებლების ნაწილიც, საბჭოთა პერიოდის ინერციით, თვლის, რომ სსსმ მოსწავლეების ადგილი სპეციალურ სკოლაშია. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ახალი თაობის პედაგოგებსა და მშობლებში ეს დამოკიდებულება სწრაფად იცვლება პოზიტიურისკენ.

ევროპული პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე, საქართველოს ინკლუზიური განათლების სისტემის გაუმჯობესებისთვის შესაძლებელია რამდენიმე სტრატეგიული მიმართულების გამოყოფა:

პირველ რიგში, აუცილებელია მასწავლებელთა განათლების რეფორმა. ინკლუზიური განათლების მოდული უნდა იყოს ინტეგრირებული არა როგორც ცალკეული საგანი, არამედ როგორც გამჭოლი კომპეტენცია ყველა საგნის მასწავლებლის მომზადების პროგრამაში. იტალიური მოდელის მსგავსად, ყველა მასწავლებელს უნდა ჰქონდეს უნარი, მართოს მრავალფეროვანი კლასი.

მეორე, საჭიროა მხარდაჭერის სისტემის დეცენტრალიზაცია. ფინური მოდელის მსგავსად, სკოლებს უნდა მიეცეთ მეტი ავტონომია და რესურსი, რათა მოახდინონ მყისიერი ინტერვენცია დიაგნოზის ლოდინის გარეშე. მულტიდისციპლინური გუნდის როლი უნდა იყოს უფრო მეტად საკონსულტაციო და მხარდამჭერი, ვიდრე მაკონტროლებელი.

მესამე, მნიშვნელოვანია უნივერსალური დიზაინის პრინციპების დანერგვა. პორტუგალიის მსგავსად, ეროვნული სასწავლო გეგმა და სახელმძღვანელოები უნდა იყოს მაქსიმალურად მოქნილი, რათა მინიმუმამდე დავიდეს ინდივიდუალური ადაპტაციების საჭიროება.

შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ საქართველომ მოკლე დროში გადადგა უზარმაზარი ნაბიჯები ინკლუზიური განათლების მიმართულებით. საკანონმდებლო დონეზე ქვეყანა თითქმის სრულად არის ჰარმონიზებული ევროპულ სტანდარტებთან. თუმცა, „დეკლარირებული პოლიტიკა“ და „რეალური პოლიტიკა“ ჯერ კიდევ მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან.

ევროპული გამოცდილება გვასწავლის, რომ ინკლუზია არ არის დანიშნულების წერტილი, არამედ მუდმივი პროცესია. საქართველოსთვის მთავარი გამოწვევაა არა ახალი კანონების მიღება, არამედ არსებულის ხარისხიანი იმპლემენტაცია, მასწავლებელთა გაძლიერება და საზოგადოებრივი კულტურის ტრანსფორმაცია. მხოლოდ სისტემური მიდგომით, სადაც სკოლა, ოჯახი და სახელმწიფო ერთად მუშაობენ, შესაძლებელია შეიქმნას გარემო, სადაც თითოეული მოსწავლე, განურჩევლად მისი შესაძლებლობებისა, შეძლებს საკუთარი პოტენციალის სრულ რეალიზებას.

³⁵ ტაბატაძე შ., გორგოძე ს., განათლების სისტემა საქართველოში, თბ., 2017, 88-92.

საქართველოსთვის და სხვა განვითარებადი სისტემებისთვის ევროპული პრაქტიკიდან უმთავრესი გაკვეთილი შემდეგია: ინკლუზია ვერ იქნება წარმატებული, თუ ის მხოლოდ „სპეციალურ საჭიროებებს“ ეხება. ის უნდა ეხებოდეს მთლიანი სასკოლო კულტურის გარდაქმნას ყველა მოსწავლის სასიკეთოდ.

7. დასკვნა

წინამდებარე კვლევამ, რომელიც ეფუძნება საქართველოსა და ევროპული ქვეყნების პოლიტიკის, პრაქტიკისა და კანონმდებლობის შედარებით ანალიზს, ცხადყო, რომ ინკლუზიური განათლების იმპლემენტაცია ეიბლიზმის პირობებში სცდება ვიწრო პედაგოგიური ან ადმინისტრაციული საკითხების ფარგლებს და წარმოადგენს ფუნდამენტურ სოციო-პოლიტიკურ გამოწვევას. ნაშრომმა მოახდინა იმ „უხილავი ბარიერების“ დეკონსტრუქცია, რომლებიც, ფორმალური საკანონმდებლო ჰარმონიზაციის მიუხედავად, ხელს უშლის ინკლუზიური გარემოს რეალურ ფორმირებას საქართველოში.

ნაშრომის მიერ იდენტიფიცირებული პრობლემები და გადაჭრის გზები: სამართლებრივ ფორმალიზმსა და რეალობას შორის არსებული განსხვავებულობა კვლევამ გადაჭრა პრობლემის იდენტიფიცირების საკითხი, აჩვენა რა, რომ საქართველოს მთავარი გამოწვევა არა კანონმდებლობის არარსებობა, არამედ ე.წ. „დეკლარაციული ინკლუზიაა“. ნაშრომმა გამოავლინა, რომ ინსტიტუციური მექანიზმები ხშირად რეპროდუცირებენ ეიბლისტურ ნარატივებს, სადაც შშმ მოსწავლე კვლავ „გამოსასწორებელ“ ობიექტად განიხილება და არა უფლების სუბიექტად.

სისტემური ხარვეზების დიაგნოსტიკა: ევროპულ მოდელებთან (მრავალდონიანი მხარდაჭერის სისტემები, ინტეგრირებული სოციალური პოლიტიკა) შედარებამ საშუალება მოგვცა დაგვედგინა ქართული მოდელის კონკრეტული სტრუქტურული სისუსტეები: ფრაგმენტირებული დაფინანსება, ინტერსექტორული კოორდინაციის ნაკლებობა და პედაგოგთა მომზადების სისტემაში არსებული აკადემიური ვაკუუმი.

ეიბლიზმი, როგორც სისტემური შემაფერხებელი: ნაშრომმა შეავსო არსებული თეორიული დანაკლისი ქართულ საგანმანათლებლო დისკურსში, განიხილა რა ინკლუზიის შემაფერხებელ მთავარ ფაქტორად არა მხოლოდ რესურსების დეფიციტი, არამედ ღრმად ფესვგადგმული კულტურული და სტრუქტურული ეიბლიზმი.

ევროპული გამოცდილების ანალიზმა ცხადყო, რომ ეფექტიანი ინკლუზია მოითხოვს პარადიგმულ ცვლილებას: ფოკუსის გადატანას ინდივიდუალური დეფიციტის მოდელიდან სოციალურ მოდელზე, რაც გულისხმობს გარემოს ადაპტირებას და არა ბავშვის „მორგებას“ სისტემაზე. ევროპის ქვეყნების მაგალითები გვთავაზობს კონკრეტულ გზამკვლევს საქართველოსთვის, თუ როგორ უნდა გარდაიქმნას პოლიტიკის ზედამხედველობა და სერვისების მიწოდება მდგრად, ინტერფუნქციურ სისტემად.

ამრიგად, ნაშრომი გვთავაზობს კომპლექსურ სტრატეგიას, რომელიც ეფუძნება არა ზედაპირულ ცვლილებებს, არამედ განათლების სისტემის ფუნდამენტურ ტრანსფორმაციას. ეს გულისხმობს ეიბლიზმის სისტემური გამოვლინებების პრევენციას, რესურსების სამართლიან გადანაწილებას და ისეთი საგანმანათლებლო ეკოსისტემის შექმნას, რომელიც მრავალფეროვნებას აღიქვამს არა როგორც პრობლემას, არამედ როგორც ღირებულებას. მხო-

ლოდ ასეთი მრავალგანზომილებიანი მიდგომით არის შესაძლებელი ფორმალური თანასწორობიდან რეალურ თანასწორობაზე გადასვლა.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, 24/08/1995, <matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36> [08.05.2026].
2. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, თბილისი, 29/09/2020, <matsne.gov.ge/document/view/1155567?publication=17> [08.05.2026].
3. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, <matsne.gov.ge/document/view/16426?publication=284> [08.05.2026].
4. საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“, თბილისი, 08/04/2005, <<https://mes.gov.ge/uploads/Licenzireba/kanoni%20zogadi%20ganatlebis%20shesaxeb.pdf>> [08.05.2026].
5. შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კონვენცია, 13/12/2006 (რეტიფიცირებულია საქართველოში 12/04/2014), <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2334289?publication=0>> [08.05.2026].
6. შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა უფლებების კომიტეტი, ზოგადი კომენტარი №6, <<https://www.ombudsman.ge/res/docs/2019110511405646434.pdf>> [08.05.2026].
7. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, 04/11/1950, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_kat [08.05.2026].
8. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების ერთიანი სტრატეგია 2017-2021, თბილისი, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, 2017, <https://mes.gov.ge/uploads/MESStrategy_2017-2021.pdf> [08.05.2026].
9. მაკალათია თ., ბასილაძე ნ., მასწავლებელთა დამოკიდებულებები ინკლუზიური განათლების მიმართ საქართველოში, ინკლუზიური განათლების საერთაშორისო ჟურნალი, Vol. 23, №5, 2019, 45-52.
10. ტაბატაძე შ., გორგოძე ს., განათლების სისტემა საქართველოში, თბ., CCIIR, 2017.
11. ჭანტურია გ., ჭინჭარაული თ., ინკლუზიური განათლება საქართველოში: მიმდინარე ტენდენციები და გამოწვევები, თბ., ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2015.
12. EU Strategy on the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030, Brussels, European Commission, 03/03/2021, <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/enhancing-strategy-rights-persons-disabilities-2030_en> [08.05.2026].
13. Decree-Law No. 54/2018, Presidency of the Council of Ministers, Article 1-3, Lisbon, 06/07/2018, <https://www.dge.mec.pt/sites/default/files/EEspecial/dl_54_2018_en_version_dge.pdf> [08.05.2026].
14. Charter of Fundamental Rights of the EU, 26/10/2012, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>> [08.05.2026].
15. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2, 22/05/2014, <<https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/2>> [08.05.2026].
16. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1, 19/05/2014, <<https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/1>> [08.05.2026].
17. Barnes C., Mercer G., Exploring Disability: A Sociological Introduction, Cambridge, Polity Press, 2010.
18. Björn P. M., Aro M., Koponen T., Fuchs L. S., Fuchs D., The Manyfaces of Special Education Within RTI Frameworks in the United States and Finland, Learning Disability Quarterly, Vol. 39, №1, 2016, 58-60, <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0731948715594787>> [08.05.2026].
19. Campbell F. K., Contours of Ableism: The Production of Disability and Abledness, New York, Palgrave Macmillan, 2009.

20. *Canevaro A., de Anna L.*, The Historical Evolution of School Integration in Italy: Some Witnesses and Considerations, *Alter – European Journal of Disability Research*, Vol. 4, №3, 2010, 203-208, <<https://doi.org/10.1016/j.alter.2010.02.007>> [08.05.2026].
21. *Hattie J.*, *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*, London, Routledge, 2009.
22. *Ianes D., Demo H., Zambotti F.*, Integration and Inclusion in Italy: The Actual Situation and Future Prospects, *Journal of Cognitive Education and Psychology*, Vol. 13, №1, 2014, 35-39, <<https://connect.springerpub.com/content/sgrjcep/13/1>> [08.05.2026].
23. *Lawson A.*, *Disability and Equality Law in Britain*, Oxford, Hart Publishing, 2008.
24. *Malinen O. P., Savolainen H., Xu J.*, Beijing In-service Teachers' Self-efficacy and Attitudes Towards Inclusive Education, *Teaching and Teacher Education*, Vol. 28, №4, 2012, 526–534, <<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X11001569>> [08.05.2026].
25. *Norwich B.*, Changing Policy and Legislation and Its Effects on Inclusive Education: A Perspective From England, *British Journal of Special Education*, Vol. 41, №4, 2014, 403–425, <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8578.12079>> [08.05.2026].
26. OECD, *Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers*, Paris, OECD Publishing, 2010.
27. *Oliver M.*, *The Politics of Disablement*, London, Macmillan Education, 1990.
28. *Oliver M.*, *The Politics of Disablement (Online Version)*, London, Macmillan Education, 1990, <<https://www.scribd.com/document/740879802/The-Politics-of-Disablement>> [08.05.2026].
29. *Oliver M., Barnes C.*, *The New Politics of Disablement*, Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012.
30. *Powell J. J. W.*, *Barriers to Inclusion: Special Education in the United States and Germany*, Boulder, Colorado, Paradigm Publishers, 2011.
31. *Shakespeare T.*, *Disability Rights and Wrongs Revisited*, London, Routledge, 2014.
32. UNESCO, *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education*, Paris, UNESCO Publishing, 2017, <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>> [08.05.2026].

კაპ ხუთიშვილი*

ნინო გვენეტაძე**

AI – ციფრული მოწმე სასწორზე: ამერიკული Daubert-ის სტანდარტი vs. ევროპული საპროცესო გარანტიები

სტატიაში განხილულია ხელოვნური ინტელექტის (AI) ინტეგრაციასთან დაკავშირებული კომპლექსური გამოწვევები სისხლის სამართლის პროცესში, სამართლიანი სასამართლოს უფლების (ECHR, მე-6 მუხლი) კონტექსტში. ნაშრომის მიზანია ხელოვნური ინტელექტის მიერ გენერირებული მტკიცებულებების დასაშვებობისა და სანდოობის შეფასება ამერიკული (Frye/Daubert) და ევროპული (ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა) სამართლებრივი ფილტრების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე.

კვლევის ფარგლებში გაანალიზებულია „მოწყობილობისმიერი მტკიცებულების“ (Device Evidence) დიფერენცირებული მოდელი და ე.წ. „შავი ყუთის“ (Black Box) პრობლემა, რაც ინფორმაციულ ასიმეტრიას ქმნის მხარეებს შორის და საფრთხეს უქმნის „იარაღთა თანასწორობის“ პრინციპს. სტატიაში ყურადღება ეთმობა „ფუნქციური გადახრის“ (Function Creep) ფენომენს და ალგორითმულ მიკერძოებას, რაც ხშირად ხდება ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დარღვევის მიზეზი.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ციფრულ ეპოქაში სამართლიანი სასამართლო მოითხოვს გადასვლას ფორმალურიდან ფუნქციურ შეჯიბრებითობაზე. ავტორები გვთავაზობენ მტკიცებულებათა ვალიდაციის სამკომპონენტო მოდელს (ტექნოლოგიური, მეთოდოლოგიური და გამოყენებითი დონეები) და ისეთ ინოვაციურ სამართლებრივ მექანიზმებს, როგორიცაა: **ნედლ მონაცემებზე წვდომის უფლება (Right to Raw Data)**; **ალგორითმული კონტრდაზვერვა (Artificial Counter-Intelligence)**; **ადამიანის ზედამხედველობის პრინციპის (Human-in-the-loop)** სავალდებულოობა.

სტატიის დასკვნით ნაწილში ხაზგასმულია მოსამართლის, როგორც ტექნოლოგიური „კარიბჭის მცველის“ (Gatekeeper), გადამწყვეტი როლი. ნაშრომი ამტკიცებს, რომ ტექნოლოგიური ეფექტიანობა ვერ ჩაანაცვლებს ინდივიდუალურ სამართლებრივ განსჯას და ნებისმიერი ალგორითმული დასკვნა უნდა დაექვემდებაროს მკაცრ გამჭვირვალობისა და შედაგების სტანდარტს.

საკვანძო სიტყვები: ხელოვნური ინტელექტი, სამართლიანი სასამართლო, Daubert-ის სტანდარტი, ალგორითმული მიკერძოება, შავი ყუთი, შეჯიბრებითობა, ნედლი მონაცემები.

1. შესავალი

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (შემდგომში – ECHR) მე-6 მუხლი¹ აყალიბებს სამართლიანი სასამართლოს ფუნდამენტურ პრინციპებს: დამოუკიდებლობა/მიუკერძოებლობა, საჯაროობა, გონივრული ვადა, უდანაშაულობის პრეზუმფცია და დაცვის მინიმალური გარანტიები. ამასთან, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (შემდგომში –

* მილანის უნივერსიტეტის ინფორმაციული საზოგადოებისა და სამართლის ცენტრის (ISLC) მკვლევარი, სამართლის მაგისტრი, ფულბრაიტის სტიპენდიანტი, ჰუბერტ ჰ. ჰამფრის სტიპენდიანტი, ევროკომისიის სტიპენდიანტი სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოში.

** სამართლის დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პრორექტორი, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე 2015-2018 წწ.

¹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950.

ECtHR) პრაქტიკამ ამ საფუძვლებს დაუმატა მეთოდოლოგიური კრიტერიუმი – „სამართლიანობა მთლიანობაში“ (*fairness as a whole*). სასამართლო აფასებს პროცესის მთლიანობას, თანასწორობასა და რეალურ შეჯიბრებითობას და არა მხოლოდ ფორმალურ შესაბამისობას. აღნიშნული ხაზგასმულია კონვენციის ცოდნის-გაზიარების პლატფორმის განახლებულ გზამკვლევებში, რომელიც მიმოიხილავს ECtHR-ის უახლეს პრაქტიკას².

ამ სტანდარტების განხილვისას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიენიჭოს მტკიცებულების მოპოვების მეთოდოლოგიაზე ხელმისაწვდომობას და პროცესის მონაწილეთა რეალურ შესაძლებლობას – შეაფასონ, გაასაჩივრონ და კონტრინტერპრეტაცია გაუკეთონ სახელმწიფოს მიერ წარმოდგენილ ტექნიკურ მეთოდებს. ეს არის ბალანსი, რასაც ციფრული ეპოქის სასამართლოები უნდა იცავდნენ.

ციფრულ ეპოქაში უფლებების დაცვის განახლებული სტანდარტების დამკვიდრების მიზნით, 2024 წლის ევროპის საბჭოს ჩარჩო კონვენცია ხელოვნური ინტელექტის შესახებ, ხელმოსაწერად წარედგინა წევრ და მათ შორის არაწევრ ქვეყნებს. აღნიშნულს საქართველომაც მოაწერა ხელი³. დოკუმენტი ადამიანის ღირსებასა და ინდივიდუალურ ავტონომიას დაცვის მთავარ ობიექტებად აცხადებს და გვთავაზობს ორიენტირს, რათა ეროვნული საკანონმდებლო ჩარჩო, სასამართლო პრაქტიკა და ხელოვნური ინტელექტის (შემდგომში AI-ის) გამოყენება ამ პრინციპებს სრულად მიესადაგოს. სტატიაში განვიხილავთ გამოწვევებს, რომლებიც ამ პრინციპების განხორციელების პროცესში ვლინდება. განხილვის არეალია ევროპისა და ამერიკის შეერთებული შტატების მიდგომები სამართლიანი სასამართლოს მიმართ და AI-ით წარმოშობილი რეალობა, რომლებიც დამკვიდრებულ სტანდარტებს საფრთხეს უქმნის და მის გადახედვას საჭიროებს.

ECtHR-ის საქმეში *Krpelík v. Czech Republic* – სისხლისსამართლებრივ პროცესში ინტელექტუალური შეზღუდვების მქონე პირის წინასასამართლო დაკითხვა ადვოკატის გარეშე (და „უარის თქმის“ ინტერპრეტაცია) დარღვევად შეფასდა: სასამართლომ გაუსვა ხაზი, რომ დაცვის უფლების ეფექტიანობა არ უნდა იყოსა ფორმალური (ადვოკატის „სახელებით“ ფიქსაცია), არამედ – რეალური⁴.

აღნიშნულ საქმეში გამოყენებული მიდგომა განსაკუთრებით რელევანტურია თანამედროვე ციფრულ გარემოში, რომელშიც დაკითხვისა და მტკიცებულების წარმოქმნის პროცესში სულ უფრო ხშირად გამოიყენება ტექნოლოგიური საშუალებები: ვიდეოდაკითხვა, ავტომატური ჩანაწერები, ან ნეირონალიტიკური მოდულები. *Krpelík*-ის საქმის ლოგიკით, ნებისმიერი ტექნოლოგიური ჩარევა, რომელიც ზღუდავს დაცვის უფლების რეალურ განხორციელებას, უნდა შეფასდეს როგორც ფორმალური. გადაწყვეტილება კიდევ ერთხელ განამტკიცებს პრინციპს, რომ ადამიანის უფლების დაცვა ვერ ჩანაცვლება ტექნოლოგიური პროცესის „ნეიტრალურობით“ – რადგან სწორედ „ნეიტრალურობის“ მიმართ კონტროლი უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს არსს. დაცვის უფლება მოითხოვს რეალურ მონაწილეობას.

² Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a Fair Trial (Criminal Limb), European Court of Human Rights, updated 31 August 2025, prepared by the Registry, Council of Europe, 7, <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng> [26.03.2026].

³ Council of Europe, Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, 17 May 2024, Council of Europe Treaty Series No. 225. <<https://rm.coe.int/1680afae3c>> [26.03.2026].

⁴ *Krpelík v The Czech Republic* App no 23963/21 (ECHR, 12 June 2025). Paras 77-98 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-243566%22%7D>> [26.03.2026].

ციფრულ ეპოქაში ეს ნიშნავს, რომ ტექნოლოგიური ჩარევა – იქნება ეს ვიდეო დაკითხვა, ავტომატური ტრანსკრიფცია თუ ქცევითი ანალიზი – უნდა იყოს სრულად გამჭვირვალე, სამართლებრივად განსაზღვრული და ადამიანის კონტროლით დაცული.

დაცვის უფლება რეალურად აღარ ხორციელდება, როდესაც ადვოკატს არ აქვს წვდომა იმ სისტემაზე, რომელმაც დააფიქსირა ან ინტერპრეტაცია მისცა დაკითხვის მასალას. ინფორმაცია AI-ის გამოყენების ფაქტზე, რომელსაც გავლენა ჰქონდა გადაწყვეტილებაზე, უნდა ეცნობოს დაცვის მხარეს, რათა რეალური და სრულყოფილი დაცვა განხორციელდეს და უზრუნველყოფილ იქნას სამართლიანი განხილვა⁵. ტექნოლოგია უნდა დარჩეს დამხმარე ინსტრუმენტად და არა მტკიცებულების განმსაზღვრელ ელემენტად.

2. AI-ის გამოყენების ფორმები

2.1. AI-ის ფუნქციური კლასიფიკაცია სისხლის სამართალწარმოებაში

ტექნოლოგიური ჩარევის აღსაქმელად, მნიშვნელოვანია მიმოვიხილოთ AI-ის გამოყენების პრაქტიკა. ამასთან, უნდა გვახსოვდეს, რომ სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში გამოყენებული AI-ის შესახებ ინფორმაცია ხშირად არ არის საჯარო, რაზეც მიუთითებს ერთ-ერთი უახლესი კვლევა ევროკავშირის ქვეყნების გამოცდილებასთან დაკავშირებით⁶. კვლევის ფარგლებში მონაცემთა შეგროვება განხორციელდა წვერი სახელმწიფოების ოფიციალურ სტრუქტურებთან კომუნიკაციისა და საჯარო ანგარიშების ანალიზით. ამასთან, ავტორი აღნიშნავს, რომ სისხლის სამართლის პროცესში დანერგილი ტექნოლოგიების უმეტესობა რჩება გასაიდუმლოებული და არ არის ხელმისაწვდომი ფართო საზოგადოებისთვის⁷. მოპოვებული მონაცემების მიხედვით ავტორმა გამოიყენა მონაცემთა ანალიზის ორი ტიპის აქტივობა: მონაცემთა კატეგორიზაცია, რაც შეესაბამება AI-ის უფრო მეტად ადმინისტრაციულ გამოყენებას (მაგ. საქმის მასალებში არსებული დოკუმენტების კლასიფიკაცია საორგანიზაციო მიზნებისთვის) და მონაცემთა მოპოვება ((data mining)/დოკუმენტების ანალიზი), რაც თვისობრივად განსხვავებულ საქმიანობას გულისხმობს⁸. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, მანქანა ახორციელებს ანალიზს, რომელიც უფრო ახლოს დგას შეფასებით ან ინტერპრეტაციულ საქმიანობასთან, რასაც ტრადიციულად სისხლის სამართლის პროცესში ადამიანები ასრულებენ. აღნიშნული შეიძლება ეხებოდეს ფაქტობრივი ელემენტების შეფასებასა და ინტერპრეტაციას. ანალოგიურად, ზოგიერთი კატეგორია, მათი ფუნქციური მსგავსების მიხედვით – მაგალითად ამოცნობის სხვადასხვა კატეგორია: მაგ. ხმის ამოცნობა, გამოსახულების ამოცნობა, ქცევის ამოცნობა, დააჯგუფა ფართო კატეგორიაში – „ამოცნობა“ (Recognition). პროგნოზირების (predictive) ინსტრუმენტები დაჯგუფდა ერთიან კატეგორიაში – „პროგნოზირება“⁹.

⁵ Fair Trials, Regulating Artificial Intelligence for Use in Criminal Justice Systems in the EU, Policy Paper, January 2022, 30 <<https://www.fairtrials.org/app/uploads/2022/01/Regulating-Artificial-Intelligence-for-Use-in-Criminal-Justice-Systems-Fair-Trials.pdf>> [26.03.2026].

⁶ Cascone G., The use of artificial intelligence in EU criminal justice systems: first insights and emerging trends in an evolving landscape, version 1, Open Res Europe, 2025, 5:361.<<https://doi.org/10.12688/openreseurope.21780.1>>[26.03.2026].

⁷ იქვე.

⁸ იქვე.

⁹ იქვე.

ყურადღებას იმსახურებს ავტორის მსჯელობა AI-ის იმ ფორმების შესახებ, რომლებიც ხშირად სამეცნიერო დისკუსიების მიღმა რჩება და „შეუმჩნევლად“ გამოიყენება სისხლის სამართლის პროცესში. საუბარია ისეთ საქმიანობაზე, როგორიცაა მონაცემთა მოპოვება (Data Mining) და დოკუმენტების ავტომატური ანალიზი.

ავტორის მტკიცებით, ეს ტექნოლოგიები არ წარმოადგენს მხოლოდ ტექნიკურ დამხმარე საშუალებებს; პირიქით, ისინი ახორციელებენ თვისობრივად განსხვავებულ აქტივობას. ამ შემთხვევაში, მანქანა ასრულებს ანალიზს, რომელიც თავისი არსით ახლოს დგას შეფასებით ან ინტერპრეტაციულ საქმიანობასთან, რაც ტრადიციულად სისხლის სამართლის პროცესში მხოლოდ ადამიანის (გამომძიებლის, პროკურორის ან მოსამართლის) უფლებამოსილებას წარმოადგენს. მონაცემების სელექციასა და მათ შორის კავშირების დამყარებისას, ალგორითმი ფაქტობრივად წინასწარ განსაზღვრავს მტკიცებულებით ბაზას, რაც ცვლის სამართლებრივი გადაწყვეტილების მიღების პროცესის ბუნებას და მოითხოვს მეტ გამჭვირვალობასა და აკადემიურ რეფლექსიას¹⁰.

ევროპული პრაქტიკის მასშტაბების ნათლად დასანახად გასაჯაროებული ინფორმაციის ფარგლებში, ყურადღებას იმსახურებს ევროპის საბჭოს მართლმსაჯულების ეფექტიანობის ევროპული კომისიის (CEPEJ) მიერ შექმნილი ინტერაქციული მონაცემთა ბაზა – კიბერ მართლმსაჯულებისა და ხელოვნური ინტელექტის რესურს ცენტრი¹¹. აღნიშნული პლატფორმა წარმოადგენს ევროპის მასშტაბით არსებული AI-ის ინსტრუმენტებისა და ციფრული ინიციატივების ერთგვარ ცოცხალ რეესტრს, რომელშიც სისტემატიზებულია ინფორმაცია კონკრეტულ ქვეყნებში დანერგილი ტექნოლოგიების, მათი სტატუსისა (საპილოტე თუ მოქმედი) და ფუნქციური დანიშნულების შესახებ¹².

2.2. AI-ის გამოყენების პრაქტიკული მაგალითები

ზემოხსენებული თეორიული კლასიფიკაციისა და აკადემიური ხედვების უკეთ აღსაქმელად, განვიხილოთ კონკრეტული პრაქტიკული ილუსტრაციები, თუ როგორ გამოიყენება AI სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სხვადასხვა ეტაპზე. წარმოდგენილი AI-ის ფორმები ეყრდნობა ინტერნეტსივრცეში არსებულ ღია წყაროებს. ეს მაგალითები ემსახურება იმ სურათის ჩვენებას, თუ როგორ ტრანსფორმირდება თეორიული მოდელები ყოველდღიურ პრაქტიკად და რა სპეციფიკურ გამოწვევებსა თუ სამართლებრივ პრობლემებს წარმოშობს ტექნოლოგიური ინტერვენცია უშუალოდ მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში.

2.2.1. ვიდეოდაკითხვა (Audio Visual Recording of Interrogation) – სტანდარტად ქცეული პრაქტიკა

ბრიტანეთში ყველა ტერორისტული და სხვა სერიოზული დანაშაულის გამოძიებისას დაკითხვა სრულად ინერება ვიდეოზე, რათა დაცული იყოს გამჭვირვალობა და აცილებულ

¹⁰ იქვე.

¹¹ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (n.d.). Resource Centre on Cyberjustice and AI: AI tools initiatives report. Council of Europe. <<https://public.tableau.com/app/profile/cepej/viz/ResourceCentreCyberjusticeandAI/AITOOLSINITIATIVESREPORT?publish=yes>> [26.03.2026].

¹² იქვე (წარმოდგენილი ქვეყნების სიაში არ არის მონაცემები საქართველოს შესახებ).

იქნეს იძულებითი აღიარება¹³. მსგავსი პრაქტიკა დამკვიდრდა ევროკავშირის ქვეყნებშიც, სადაც ვიდეოდაკითხვა განიხილება როგორც სამართლიანი სასამართლოს აუცილებელი გარანტია¹⁴. აშშ-ის შტატების უმრავლესობაში, არსებობს სავალდებულო ვიდეოჩანანერის რეჟიმი, განსაკუთრებით მკვლელობისა და არასრულწლოვანთა დანაშაულებზე, ამასთან, ზოგიერთ შტატში – ყველა დანაშაულზე¹⁵.

ვიდეოჩანანერი წარმოადგენს როგორც მტკიცებულების წყაროს, ისე დაცვის გარანტიას. ამასთან, მისი მონტაჟი ან ნაწილობრივი მიწოდება არღვევს სამართლიანი პროცესის პრინციპს და მისი თავიდან აცილების მიზნით დაცვის მხარეს სრულად უნდა გადაეცეს დაკითხვის ორიგინალური ჩანაწერი¹⁶. ბოლო წლებში დამატებით იქნა შემოღებული ალგორითმული ფუნქციები – ავტომატური დროის „ტეგირება“¹⁷ და ემოციის ამოცნობა¹⁸ – რაც ზრდის რისკს, რომ ტექნოლოგიურმა ინტერპრეტაციამ ჩაანაცვლოს ადამიანის მიერ შეფასება.

2.2.2. ავტომატური ტრანსკრიფცია და აუდიოანალიზი

ევროპის არაერთ ქვეყანაში (მაგ. ესპანეთი და სლოვენია), გამოძიების ორგანოები უკვე იყენებენ ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებულ ტრანსკრიფციის სისტემებს, რომლებიც დაკითხვის ან სასამართლო სხდომის ჩანაწერს ტექსტად აქცევენ¹⁹.

ესპანეთში, საჯარო სექტორის ტექნოლოგიურ ეკოსისტემაში (*Transkit* პლატფორმა) ნეირონული მოდულები უზრუნველყოფს რეალურ დროში ავტომატურ ტრანსკრიფციასა და დროის ტეგირებას²⁰.

ასეთი სისტემები ეფექტიანობის მიუხედავად ქმნის სერიოზულ საფრთხეს: მცირე შეცდომაც კი, მაგალითად, უცხო აქცენტის პასუხის არასწორი ამოცნობა, პრობლემურია²¹. ამ-

¹³ Home Office, PACE Code E 2018: Code of Practice on Audio Recording Interviews with Suspects (2018) <<https://www.gov.uk/government/publications/pace-codes-e-and-f-2018/pace-code-e-2018-accessible>> [26.03.2026].

¹⁴ O'Malley S., Carthy E., Audio Visual Recording: From Law to Practice: Strengthening Procedural Rights in Police Custody, Factsheet, Irish Council for Civil Liberties and Ludwig Boltzmann Institute of Fundamental and Human Rights, 2023 <https://gmr.lbg.ac.at/wp-content/uploads/sites/12/2023/03/ProRPC_Factsheet_Audiovisual-recording_Web.pdf> [26.03.2026].

¹⁵ Garrett B., Jurisdictions that Record Police Interrogations, Wilson Center for Science and Justice at Duke Law, August 2024, <<https://wcsj.law.duke.edu/wp-content/uploads/2024/08/Jurisdictions-that-Record-Police-Interrogations.pdf>> [26.03.2026].

¹⁶ Hungarian Helsinki Committee, Procedural Rights Observed by the Camera: Audiovisual Recording of Interrogations in the EU (2018-2019) (ProCam): Comparative Report 2019, 85 <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Comparative-Study_FINAL_FINAL.pdf> [26.03.2026].

¹⁷ Tecalis, Timestamp: what is timestamping and its uses', 2 October 2023 <<https://www.tecalis.com/blog/timestamp-what-is-timestamping-time-stamp-qualified-stamping-types-electronic-digital-signature>> [26.03.2026].

¹⁸ Podoletz, L., We have to talk about emotional AI and crime. AI and Society, Vol. 38, 1067–1082, 2023, <<https://doi.org/10.1007/s00146-022-01435-w>> [26.03.2026].

¹⁹ OECD, 'AI in justice administration and access to justice' in Governing with Artificial Intelligence, OECD Publishing 2025, <https://www.oecd.org/en/publications/2025/06/governing-with-artificial-intelligence_398fa287/full-report/ai-in-justice-administration-and-access-to-justice_f0cbe651.html> [26.03.2026].

²⁰ Interoperable Europe, Speeding up judicial proceedings with Transkit, an AI-based tool that transcribes trials, 2023, <<https://interoperable-europe.ec.europa.eu/collection/public-sector-tech-watch/speeding-judicial-proceedings-transkit-ai-based-tool-transcribes-trials>> [26.03.2026].

²¹ Hendrickx V., 'The Efficiency Paradox of Judicial AI', MediaLaws, 26 November 2025 <<https://www.medialaws.eu/the-efficiency-paradox-of-judicial-ai/>> [26.03.2026].

დენად, დაცვის მხარეს უნდა ჰქონდეს წვდომა არა მხოლოდ ტრანსკრიფციაზე, არამედ ორიგინალ აუდიოჩანაწერზე, რათა შეაფასოს სისტემის სიზუსტე და ნეიტრალობა.

2.2.3. ქცევითი და ნეირონალიტიკური მოდულები

სიცრუის ამოცნობის ტექნოლოგიები სულ უფრო ხშირად მიმართავენ ხმის ემოციური დაძაბულობის ანალიზს (VSA) და ზოგჯერ მიკრო სახის გამომეტყველების იდეას. უახლეს ნაშრომში, რომელიც გაძლიერებული განმეორებითი ნეირონულ/გრძელ და მოკლევადიანი მეხსიერების (ERNN/LSTM) მოდელსა და განმარტებად ხელოვნურ ინტელექტს (XAI) აერთიანებს, ხაზგასმულია მისი მაღალი სიზუსტე, ხმის დაძაბულობის ანალიზზე დაყრდნობით ($\approx 97.3\%$). თუმცა, იქვე მითითებულია რეალისტურ მონაცემთა დეფიციტის შესახებაც – ლაბორატორიულ სიმულაციებში გაცემული „ცრუ/მართალი“ მარკირებები ვერ აკმაყოფილებს ისეთ სანდოობას, როგორსაც მოითხოვს მართლმსაჯულება (მაგ. რეალურ გარემოში დაკითხვის ჩანაწერები)²², განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა ემოციური დაძაბულობა/სიცრუე და ენობრივ-კულტურული მრავალფეროვნება (მაგ. აქცენტები) მნიშვნელოვნად ცვლის შედეგს. აქედან გამომდინარე, სამართალდამცავი ან სასამართლო ორგანოების მიერ ამგვარი სისტემებით სარგებლობისას, განმარტებად ხელოვნურ ინტელექტზე (XAI) დაფუძნებული სრულად გასაგები ახსნა, ნედლ აუდიოჩანაწერზე დაცვის წვდომა და ადამიანის აქტიური ზედამხედველობა ჩაუნაცვლებელია. აღნიშნულით თავიდან იქნება აცილებული მიკერძოება, ცრუ დადებითი შედეგები და მხარეთა თანასწორობის დარღვევა.

დამატებით, შეიძლება მოვიყვანოთ ევროკავშირის დონეზე განხორციელებული პროექტები – *iBorderCtrl*, *VALCRI*, რომლებიც მიზნად ისახავდა ქცევის ანალიზს, თუმცა ეს პროექტები კრიტიკულად შეფასდა სამეცნიერო სანდოობის ნაკლებობის გამო²³.

ტექნოლოგიური ინსტრუმენტების ვალიდურობისა და მიუკერძოებლობის საკითხი პირდაპირ კავშირშია სამართლიანი სასამართლოს უფლებისა და ინსტიტუციური ნეიტრალიტეტის ფუნდამენტურ პრინციპებთან. ალგორითმული სისტემების მიერ, რომლებიც ვერ უზრუნველყოფენ ობიექტურობის მაღალ სტანდარტს, საფრთხის ქვეშ დგება თავად მართლმსაჯულების ორგანოს სანდოობა.

სასამართლომ, საქმეში *Wałęsa v. Poland* (2023), კიდევ ერთხელ მიუთითა დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი ტრიბუნალის ღირებულებაზე. ECtHR-მა დაადგინა, რომ მოსამართლეთა დანიშვნის პროცესში პოლიტიკური გავლენების არსებობა ქმნის ობიექტურ ეჭვს სასამართლოს მიუკერძოებლობის შესახებ, რითაც არღვევს ECHR-ის მე-6 მუხლს²⁴.

ზემოაღნიშნული პრინციპის მნიშვნელობა ციფრულ ეპოქაში კიდევ უფრო იზრდება: სასამართლო სისტემის მიერ ტექნოლოგიური საშუალებების გამოყენებისას (მაგ. მონაცემთა ანალიტიკა, ალგორითმული შეფასებები ან საქმის განაწილების ციფრული მოდელები) აუცილებელია, რომ ამ ტექნოლოგიურმა საშუალებებმაც შეინარჩუნონ ინსტიტუციური დამოუკი-

²² Talaat F.M., Explainable Enhanced Recurrent Neural Network for lie detection using voice stress analysis. *Multimed Tools Appl* 83, 32277–32299, 2024, <<https://doi.org/10.1007/s11042-023-16769-w>> [26.03.2026].

²³ European Parliament, 'Question for written answer E-000152/2020 to the Commission: iBorderCtrl: False incrimination by and discriminatory effects of video lie detector technology' <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-000152_EN.html> [26.03.2026]; Gallagher R., Jona L., 'We Tested Europe's New Lie Detector for Travelers – and Immediately Triggered a False Positive', 26 July 2019, <<https://theintercept.com/2019/07/26/europe-border-control-ai-lie-detector/>> [26.03.2026].

²⁴ *Wałęsa v Poland* App no 50849/21 (ECHR, 23 November 2023), Paras 167-182.

დებლობის გარანტიები. თუ ალგორითმი ან პროგრამა შემუშავებულია პოლიტიკური, კომერციული ან სხვა გავლენით, მისი გამოყენება სასამართლო პროცესში იგივე საფრთხეს შეიცავს, რასაც პოლიტიკურად დანიშნული მოსამართლის არსებობა. *Watessa*-ს არგუმენტი ცხადყოფს, რომ ნეიტრალობა და მიუკერძოებლობა უნდა გაფართოვდეს ტექნოლოგიურ ინფრასტრუქტურაზეც. მხოლოდ მაშინ იქნება ციფრული სამართლიანობა დაცული.

ამ ფონზე საგულისხმოა პრაქტიკული მაგალითები, რომლებიც ცხადყოფს, როგორ შეიძლება ციფრულმა ინფრასტრუქტურამ იგივე საფრთხე წარმოშვას, რასაც *Watessa*-ს საქმეში სასამართლოს შემადგენლობის პოლიტიკური გავლენით დანიშვნა წარმოადგენდა.

2.2.4. საქმეთა ციფრული განაწილების სისტემა (Case Allocation Algorithm)

სასამართლო პროცესებში საქმეების ავტომატიზებული განაწილება მიზნად ისახავს გამჭვირვალობისა და შემთხვევითობის უზრუნველყოფას. ამასთან, ალგორითმის ლოგიკა და გამოყენებული კრიტერიუმები თუ არ არის საჯარო, შესაძლებელია პროცესის მიკერძოება (მაგ. რთული ან პოლიტიკური საქმეები კონკრეტულ მოსამართლეებთან განაწილება). მსგავსი ეჭვები გაჩნდა პოლონეთში სასამართლოს ციფრული განაწილების სისტემასთან დაკავშირებით, რომელიც, მიუხედავად „შემთხვევითობის“ პრინციპისა, შესაძლოა გამოყენებულიყო შერჩევითი გზით²⁵. ამგვარი შემთხვევა ცხადყოფს, რომ ალგორითმის მიუკერძოებლობა ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც – მოსამართლის.

2.2.5. ალგორითმული შეფასების მოდულები (Risk Assessment Tools)

მოსამართლის ან პროკურორის მიერ ალგორითმზე დაყრდნობისას, რომელიც აფასებს ბრალდებულის რისკს ან რეკომენდაციას იძლევა სასჯელის სახესა და ზომაზე, ჩნდება ობიექტური საფრთხე – სასამართლოს გადაწყვეტილება არ იყოს მთლიანად ადამიანის სამართლებრივი განსჯის შედეგი.

მაგალითად ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ქულები, როგორც ბრალდებულის რისკების შეფასების ინდიკატორები, სულ უფრო ხშირად გამოიყენება სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სისტემის ნებისმიერ ეტაპზე: დანყებული გირაოს ოდენობის განსაზღვრიდან დამთავრებული სასჯელის დანიშვნამდე²⁶. არიზონაში, კოლორადოში, დელავერში, კენტუკში, ლუიზიანაში, ოკლაჰომაში, ვირჯინიაში, ვაშინგტონსა და ვისკონსინში ამგვარი შეფასების შედეგები მოსამართლეებს უშუალოდ განაჩენის გამოტანის პროცესში წარედგინებათ. ბრალდებულის მიერ მომავალში დანაშაულის ჩადენის რისკის განსაზღვრა ხშირად მისი რეაბილიტაციის საჭიროებების შეფასებასთან ერთად ხდება²⁷.

კერძო კომპანიების მიერ შექმნილი მოდულები ხშირად მუშაობენ დაუდგენელ მონაცემებზე და შეუძლებელია მათი შიდა ლოგიკის სრულად გადამოწმება. ცნობილ ამერიკულ პრეცედენტად იქცა *COMPAS* სისტემა, რომელმაც გამოავლინა რასობრივი მიკერძოება, კერ-

²⁵ Digital Freedom Fund, 'Access to government algorithms in Poland', 2021 <<https://digitalfreedomfund.org/access-to-government-algorithms-in-poland/>> [26.03.2026]; Tarkowski A, Automating Society 2019, <<https://algorithmwatch.org/en/automating-society-2019/poland/>> [26.03.2026].

²⁶ Angwin J. and others, 'Machine Bias: There's Software Used Across the Country to Predict Future Criminals. And it's Biased Against Blacks' (ProPublica, 23 May 2016) <<https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>> [26.03.2026].

²⁷ იქვე.

ძოდ, შავკანიანი ბრალდებულები სისტემამ უფრო მაღალი რისკის მქონედ შეაფასა იმავე მონაცემების პირობებში²⁸. ანალოგიურმა სცენარმა ციფრულად ინტეგრირებული მართლმსაჯულების სისტემაშიც შესაძლოა გამოიწვიოს დაცვის თანასწორობის დარღვევა და სასამართლოს მიუკერძოებლობის მიმართ ეჭვი.

2.2.6. ელექტრონული მართლმსაჯულების პლატფორმები (E-Justice Platforms)

სასამართლო საქმეების ელექტრონული მმართველობა აუმჯობესებს ეფექტიანობას, მაგრამ იწვევს მონაცემთა კონტროლის პრობლემას. თუ პლატფორმა იმართება პოლიტიკური ორგანოს ან კერძო კონტრაქტორის მიერ, მას შესაძლოა ჰქონდეს წვდომა სასამართლო დოკუმენტების შინაარსსა და მეტამონაცემებზე. ეს ქმნის საფრთხეს, რომ დოკუმენტებზე წვდომა ან მათი გავრცელება გამოყენებულ იქნას ზეწოლის ან შერჩევითი ინფორმაციისთვის. აღნიშნულ პრობლემებს ფართოდ და დეტალურად განიხილავენ დორი რეილინგი და მისი თანაავტორი სამი სისტემის – e-Curia (ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო), Civil Trial Online (იტალია) და KEI (ნიდერლანდები) – შედარებითი ანალიზის საფუძველზე²⁹.

2.2.7. დამხმარე სასამართლო ანალიტიკური მოდულები (Judicial Analytics Tools)

დღეისათვის ხელმისაწვდომია პროგრამები, რომლებიც პროგნოზირებენ მოსამართლის გადაწყვეტილების ალბათობას ან აჩვენებენ, როგორ წყვეტენ მსგავს საქმეებს სხვა მოსამართლეები.

Lex Machina, რომელიც შეიქმნა კომპანია LexisNexis-ის მიერ, წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ ანალიტიკურ პლატფორმას. ის იძლევა მონაცემებს კონკრეტული მოსამართლეების წარსულ გადაწყვეტილებებზე, ტენდენციებზე, სასამართლო კოლეგიებისა და ადვოკატების ქცევაზე. ამ მონაცემთა ანალიზით იურისტებს შეუძლიათ განსაზღვრონ, რა ტენდენციებით წყვეტს მოსამართლე საქმეებს და შესაბამისად მოარგონ თავიანთი სტრატეგია³⁰.

მსგავსი მოდელით მუშაობს Pre/Dicta – პროგნოზირების ანალიტიკური სისტემა, რომელიც ამტკიცებს, რომ შეუძლია მაღალი სიზუსტით იწინასწარმეტყველოს სასამართლოს გადაწყვეტილებები, მათ შორის შუამდგომლობებისა და სააპელაციო განაჩენების შედეგები. სისტემა ქმნის მოსამართლეთა პროფილებს და მათზე აგებს სტატისტიკურ პროგნოზს, რაც რეალურად წარმოადგენს ქცევითი მოდელირების ფორმას³¹.

ახალგაზრდა სტარტაპი Bench IQ იყენებს ხელოვნურ ინტელექტს მოსამართლეთა ინდივიდუალური გადაწყვეტილების სტილისა და ენობრივი ნიშნულების გასაანალიზებლად, რის

²⁸ იქვე.

²⁹ Reiling D., Contini F, 'E-Justice Platforms: Challenges for Judicial Governance' 2022, 13(1) International Journal for Court Administration <<https://doi.org/10.36745/ijca.445>> [26.03.2026].

³⁰ LexisNexis, 'Lex Machina: Legal Analytics' <<https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lex-machina.page>> [26.03.2026].

³¹ Ambrogi B, 'Legal Analytics Platform Pre/Dicta Expands Its Judicial Modeling, Adding Appellate Forecasting, Enhanced Biographical Analysis, and Comparative Predictions', LawNext, 19 August 2025 <<https://www.lawnext.com/2025/08/legal-analytics-platform-pre-dicta-expands-its-judicial-modeling-adding-appellate-forecasting-enhanced-biographical-analysis-and-comparative-predictions.html>> [26.03.2026].

საფუძველზეც ქმნის „მოსამართლის აზროვნების პროგნოზს“ და სთავაზობს იურისტებს სავარაუდო მიმართულებას კონკრეტულ საქმეებში³².

მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი მოდულები ამარტივებს სამართალწარმოებასა და პროცესის სტრატეგიულ დაგეგმვას, მათში ჩადებული ალგორითმული ლოგიკა ხშირად ეწინააღმდეგება სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის პრინციპებს. როდესაც მოსამართლეთა ქცევის პროგნოზირება ხდება სტატისტიკური მოდელის საფუძველზე, ჩნდება რეალური საფრთხე, რომ სასამართლო პროცესის მონაწილეებმა – განსაკუთრებით ძლიერმა მხარეებმა – გამოიყენონ ეს მონაცემები პროცესის მანიპულაციისთვის ან მოსამართლეზე ფსიქოლოგიური ზეწოლის ფორმირებისთვის. ასეთი მიდგომა არღვევს ობიექტური მიუკერძოებლობისა და სამართლიანი პროცესის პრინციპებს, რადგან სასამართლოს გადაწყვეტილება შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც ალგორითმულად განჭვრეტილი შედეგი, და არა როგორც ადამიანის სამართლებრივი განსჯა. შესაბამისად, სამართლებრივ სივრცეში სულ უფრო მკაფიოდ იკვეთება მოწოდება, რომ AI სასამართლოში – *judicial analytics* ინსტრუმენტები ექვემდებარებოდეს მკაცრ სამართლებრივ და ეთიკურ ჩარჩოებს, სადაც მათი გამოყენება არ დააზიანებს მოსამართლეთა გადაწყვეტილების თავისუფლებასა და საზოგადოების ნდობის ბალანსს³³.

3. ტექნოლოგიური დილემები ადამიანის ECHR-ის მე-6 მუხლის ჭრილში

3.1. სამართლიანი სასამართლოს ძირითადი კომპონენტები ციფრულ კონტექსტში

მართლმსაჯულებაში AI-ის გამოყენება წარმოშობს სამ ძირითად სამართლებრივ მოთხოვნას:

1. თანასწორი დაშვება – დაცვის მხარეს უნდა ჰქონდეს წვდომა მეთოდოლოგიას, მონაცემებსა და შეცდომის საზომებზე;
2. ახსნადობა (*interpretability*) – მხარე უნდა ხედავდეს, რა და როგორ იქნა გამოთვლილი;
3. კონტრ-ექსპერტიზა – მხარეს უნდა ჰქონდეს რეალური შესაძლებლობა, ჩაატაროს დამოუკიდებელი ტესტირება/ექსპერტიზა.

კრიტერიუმის ამ ჯაჭვში თუ რომელიმე რგოლი წყდება, მთლიანობა ირღვევა.

3.2. მხარის თანასწორი დაშვება – AI-ის გამოყენების გამჟღავნების ვალდებულება

სისხლის სამართლის პროცესში დაცვის მხარისათვის მტკიცებულებათა გაცვლის ვალდებულება წარმოადგენს სამართლიანი სასამართლოს უფლების ფუნდამენტურ ქვაკუთხედს. ECHR-ის მე-6 მუხლისა და ECtHR-ის დამკვიდრებული პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, შეჯიბრებითობისა და მხარეთა თანასწორობის პრინციპები მოითხოვს, რომ ბრალდების

³² Russell M, 'A Big Law attorney and two techies built an AI that predicts judges' rulings. See the pitch deck they used to raise \$5 million.' 20 August 2025, <<https://www.businessinsider.com/bench-iq-ai-tells-lawyers-how-judges-think-2025-8>> [26.03.2026].

³³ Leslie R. and others, 'Data analytics in judicial decision making: Enhancing transparency or undermining independence?', 2025, 23(3) GSC Advanced Research and Reviews 246 <<https://doi.org/10.30574/gscarr.2025.23.3.0166>> [26.03.2026]; Golobardes M.A., and others, Artificial Intelligence, Judicial Decision-Making and Fundamental Rights: JuLIA Handbook, 2nd edition, Scuola Superiore della Magistratura, 2024, 22-26 <https://ssm-italia.eu/wp-content/uploads/2025/02/JuLIA_handbook-Justice_final.pdf> [26.03.2026].

მხარემ დაცვის მხარეს წარუდგინოს ყველა მის ხელთ არსებული არსებითი მტკიცებულება, მათ შორის ის მასალებიც, რომლებიც ბრალდებულის სასარგებლოდ მეტყველებს ან მის გამართლებას უწყობს ხელს. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი (შემდგომში – სსსკ) ეფუძნება აღნიშნულ პრინციპს (სსსკ-ის 83-ე მუხლი). მტკიცებულებათა გაცლა არა მხოლოდ უზრუნველყოფს ეფექტიანი დაცვის განხორციელების შესაძლებლობას, არამედ წარმოადგენს გარანტს თვითნებური დევნის წინააღმდეგ, რაც აუცილებელია სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპების დასაცავად.

ბრალდების მხარის მიერ მტკიცებულებათა შესახებ ინფორმაციის გამჟღავნების ვალდებულება ახალ, კრიტიკულ განზომილებას იძენს, როდესაც AI გამოიყენება მტკიცებულებათა მოპოვების პროცესში. ლოგიკურია, რომ ბრალდების მხარის ვალდებულება – ოფიციალურად აცნობოს დაცვის მხარეს AI-ის გამოყენების შესახებ – არ არის მხოლოდ ტექნიკური დეტალი, არამედ სამართლიანი სასამართლოს ქვაკუთხედი. ალგორითმული ხელსაწყოების გამოყენება (FRT, პროგნოზირებადი საპოლიციო მოქმედებები და სხვ.), რომელიც მტკიცებულების მოპოვებისას იქნა გამოყენებული, უნდა ეცნობოს დაცვის მხარეს, რათა აცილებულ იქნას მხარეთა მიკერძოება და ნებისმიერი სხვა შედეგი, რომელიც ხელს შეუშლის მართლმსაჯულების აღსრულებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში, დაცვის მხარე მოკლებულია შესაძლებლობას, ეჭვქვეშ დააყენოს საგამოძიებო ჯაჭვის მთლიანობა ან დეტალურად შეისწავლოს ის პარამეტრები და მონაცემთა ბაზები, რომლის საფუძველზე სახელმწიფო ბრალდების პოზიცია ჩამოყალიბდა. ამდენად, AI-ის გამოყენების გაუმჟღავნებლობა განიხილება, როგორც ინფორმაციის მიზანმიმართული დაფარვა, რაც არღვევს მხარეთა თანასწორობის პრინციპს. აღნიშნული ვალდებულება სახელმწიფოს აკისრებს პასუხისმგებლობას, უზრუნველყოს, რომ „ციფრული მონმე“ იდენტიფიცირებულ იქნეს და დაექვემდებაროს შეჯიბრებით შემოწმებას, ისე როგორც ნებისმიერი მონმის ჩვენება, ექსპერტის დასკვნა ან სხვა მტკიცებულება.

ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე, განვიხილოთ ევროკავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების საპროცესო კანონმდებლობის მიდგომები, AI-ის მეშვეობით მოპოვებული მტკიცებულებების მხარისთვის გამჟღავნების ვალდებულებასთან დაკავშირებით. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია ანალიზი, თუ როგორ პასუხობს ეს ორი სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემა ტექნოლოგიურ გამოწვევებს და რა სტანდარტს აწესებს პროცესუალური გამჭვირვალობის უზრუნველსაყოფად.

3.3. ევროკავშირის სამართლებრივი მიდგომა

ევროკავშირის მიდგომების მთავარი სამართლებრივი წყაროებია ევროკავშირის რეგულაცია ხელოვნური ინტელექტის მარეგულირებელი ჰარმონიზებული წესების შესახებ (შემდგომში – ევროკავშირის AI აქტი) და ევროკავშირის დირექტივა სამართალდამცავი ორგანოების მიმართ პერსონალურ მომანაცემებთან დაკავშირებით (შემდგომში – LED)³⁴.

³⁴ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) [2024] OJ L 2024/1689, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng#ntc8-L_202401689EN.000101-E0008> [26.03.2026]; Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the

ევროკავშირის AI აქტის 86-ე მუხლის, 93-ე პრეამბულის, III დანართისა და LED-ის მე-13 მუხლის სისტემური ანალიზი ცხადყოფს სისხლის სამართლის პროცესში AI-ის გამოყენების გამჟღავნების ფუნდამენტურ ვალდებულებას, რომელიც პირდაპირ კავშირშია მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპებთან.

ევროკავშირის AI აქტის 93-ე პრეამბულა ხაზს უსვამს, რომ მაღალი რისკის AI სისტემების (რომლებიც III დანართით მოიცავს სახის ამომცნობ ტექნოლოგიებს, პროგნოზულ პოლიციურ საქმიანობას და AI-ის სხვა ფორმებს, რაც შეაძლოა გამოყენებულ იქნას სამართლადამცავი ორგანოების მიერ) მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები უნდა ეცნობოს გადაწყვეტილების სუბიექტს; თუმცა, როდესაც აღნიშნული სამართლადამცავი მიზნებისთვის გამოიყენება – გადაწყვეტილება უნდა იქნას მიღებული LED-ის მე-13 მუხლის დათქმების შესაბამისად. ევროკავშირის AI აქტის 86-ე მუხლი განსაზღვრავს „განმარტების უფლებას“, რომელიც ზემოხსენებულ ვალდებულებას ადგენს – მხარეს უნდა ეცნობოს მის მიმართ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მაღალი რისკის AI-ის გამოყენების შესახებ.

ზემოაღნიშნული სისხლის სამართლის მართლმსაჯულებაში ტრანსფორმირდება პროცესუალურ ვალდებულებად – ბრალდების მხარემ გაამჟღავნოს AI-ის გამოყენების ფაქტი, რათა დაცვის მხარემ შეძლოს „მხარეთა თანასწორობის“ (Equality of Arms) პრინციპის რეალიზება.

მიუხედავად AI-ის გამოყენების გამჟღავნების ზოგადი ვალდებულებისა, ევროკავშირის AI აქტის 93-ე პრეამბულა მიუთითებს გარკვეულ დათქმებზე, კერძოდ LED-ის მე-13 მუხლში მოცემულ სამართლებრივ შეზღუდვებზე. აღნიშნული მუხლის მე-3 და მე-4 პარაგრაფების მიხედვით: ინფორმაციის გადაცემის ვალდებულება, შეიძლება შეიზღუდოს ან საერთოდ გამოირიცხოს იმ შემთხვევაში თუ ეს წარმოადგენს აუცილებელ და პროპორციულ ზომას დემოკრატიულ საზოგადოებაში, ფიზიკური პირის ფუნდამენტური უფლებებისა და ლეგიტიმური ინტერესების გათვალისწინებით, შემდეგი მიზნებისთვის: ოფიციალური ან სამართლებრივი მოკვლევის, გამოძიების ან პროცედურების შეფერხების თავიდან აცილება; სისხლის სამართლის დანაშაულთა პრევენციის, გამოვლენის, გამოძიების, სისხლისსამართლებრივი დევნის ან სისხლისსამართლებრივი სასჯელების აღსრულების პროცესისთვის ზიანის მიყენების თავიდან აცილება; საზოგადოებრივი უსაფრთხოების დაცვა; ეროვნული უსაფრთხოების დაცვა; სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა³⁵.

ამდენად, ცხადია, რომ თითოეული ნორმატიული შეზღუდვა ინდივიდუალურად უნდა შეფასდეს კონკრეტულ საქმეზე. ამასთან, შეზღუდვა არ უნდა გახდეს აბსლუტური ბარიერი მართლმსაჯულებისთვის და გამოყენებულ უნდა იქნეს პროპორციულობის ტესტი. უარი AI-ის გამოყენების გამჟღავნებაზე უნდა დაექვემდებაროს სასამართლო კონტროლს. სასამართლომ უნდა შეაფასოს, რამდენად აჭარბებს საგამოძიებო ინტერესი ბრალდებულის უფლებას, იცოდეს მისი ბრალეულობის დასასაბუთებლად გამოყენებული მეთოდი. სახელმწიფოს

free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union, L 119, 89–131. <<http://data.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj>> [26.03.2026].

³⁵ Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA. Official Journal of the European Union, L 119, 89–131. art.13 (3)-(4), <<http://data.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj>> [26.03.2026]

მიერ LED-ის მე-13 მუხლის დარღვევით გამოყენების შემთხვევაში, დაცვის მხარეს ერთმევა შეჯიბრებითობის შესაძლებლობა. ამ შემთხვევაში, AI-ით მიღებული მტკიცებულება შეიძლება ჩაითვალოს დაუშვებლად, რადგან მისი გადამოწმება (Verification) შეუძლებელია. AI პროვაიდერები ხშირად იცავენ თავიანთ კოდს; ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში ადამიანის უფლებების დაცვის სტანდარტი უმნიშვნელოვანესია.

ამრიგად, ევროკავშირის AI აქტის 86-ე და LED-ის მე-13 მუხლების ინტერპრეტაცია ადასტურებს, რომ ინფორმაციული ასიმეტრიის აღმოფხვრა არის სავალდებულო წინაპირობა. LED-ით დაშვებული შეზღუდვები გამოყენებულ უნდა იქნეს ვიწროდ და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დაცვის უფლება შეიძლება კომპენსირდეს სხვა საპროცესო გარანტიებით, რათა არ დაირღვეს სამართლიანი სასამართლოს არსი. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ თითოეული ქვეყნის კანონმდებლობამ შესაძლოა თავად განსაზღვროს სხვა წესები, რომლებიც ზემოაღნიშნული მიზნების მიღწევას ემსახურება.

3.4. ამერიკის შეერთებული შტატების მიდგომა

ამერიკის შეერთებულ შტატებში არ არსებობს ერთიანი ფედერალური კანონი, რომელიც პირდაპირ ადგენს "AI-ის განმარტების უფლებას". პროკურატურის ვალდებულება, გაუმჟღავნოს დაცვის მხარეს AI-ის გამოყენების ფაქტი, ეყრდნობა კონსტიტუციურ პრინციპებსა და საპროცესო ნორმებს.

უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებით საქმეზე *Brady v. Maryland* (1963)³⁶, ბრალდების მხარეს ეკისრება ვალდებულება, დაცვის მხარეს გადასცეს ნებისმიერი მტკიცებულება, რომელიც შეიძლება ხელსაყრელი იყოს ბრალდებულისთვის. AI-ის კონტექსტში თუ AI ხელსაწყო (მაგალითად, სახის ამომცნობა სისტემა ან დნმ-ის ანალიზის პროგრამა) თავდაპირველად სხვა ეჭვმიტანილი გამოავლინა ან ბრალდებულის ბრალეულობა ეჭვქვეშ დააყენა, პროკურატურა ვალდებულია ეს ფაქტი გაამჟღავნოს. ამ ინფორმაციის დამალვა კონსტიტუციის დარღვევაა.

ფედერალური სისხლის სამართლის საპროცესო წესის მე-16 მუხლი (Rule 16) არეგულირებს ინფორმაციის გაცვლას მხარეებს შორის³⁷, რომლის თანახმად, თუ პროკურატურა აპირებს მტკიცებულების და მათ შორის AI-ზე დაფუძნებული მტკიცებულების სასამართლოში წარდგენას (მაგ. ალგორითმული დნმ-ის ანალიზი), მან უნდა გადასცეს დაცვის მხარეს გამოყენებული მეთოდოლოგიის აღწერა³⁸. ამ წესის თანახმად, დევნის ორგანოს შიდა დოკუმენტები არ ექვემდებარება დაცვის მხარისთვის გადაცემას. ფედერალური სისხლის სამართლის პროცესის წესი 16(a)(2) კრძალავს მთავრობის შიდა დოკუმენტების, მემორანდუმებისა და სამუშაო პროდუქტის გამჟღავნებას³⁹. AI-ის კონტექსტში, ეს წესი მნიშვნელოვან კითხვებს ბადებს: თუ პროკურატურა იყენებს AI ინსტრუმენტებს საქმის სტრატეგიის შესაძრავებლად ან მტკიცებულებების გასაანალიზებლად, აღნიშნული ალგორითმების მიერ გენერირებული ინფორმაცია შესაძლოა დაცული იყოს როგორც "შიდა სამთავრობო დოკუმენტებიო. თუმცა,

³⁶ *Brady v. Maryland*, 373 U.S. 83 (1963) <<https://www.loc.gov/resource/usrep.usrep373083/?pdfPage=1>> [26.03.2026].

³⁷ *Fed. R. Crim.*, 16 <<https://www.uscourts.gov/file/78324/download>> [26.03.2026].

³⁸ იქვე 16(a)(1)(F).

³⁹ იქვე 16(a)(2).

თუ AI გამოიყენება უშუალოდ მტკიცებულებების მოსაპოვებლად (მაგალითად, სახის ამოცნობის ანალიზი), დაცვის მხარემ შეიძლება მოითხოვოს ამ პროცესის გამჭვირვალობა 16(a)(1) წესის საფუძველზე, რამაც შეიძლება წარმოშვას წინააღმდეგობა ინფორმაციის გამჟღავნების ვალდებულებასა და პროკურორის "სამუშაო პროდუქტის" ხელშეუხებლობას შორის.

ზემოაღნიშნულის სამართლებრივი ბუნებისა და ინტერპრეტაციისათვის, განვიხილოთ არსებული პრაქტიკა და ამ საკითხთან დაკავშირებული სასამართლო გადაწყვეტილებები:

სახის ამოცნობის ტექნოლოგიები (შემდგომში – FRT), როგორც AI-ის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმა სამართალდამცავ სტრუქტურებში, საინტერესო მაგალითია იმის გასაგებად, თუ როგორია მიდგომა მისი გამოყენების ფაქტის გამჟღავნების მიმართ დაცვის მხარისთვის. 2023 წლის სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილებით საქმეზე *State v. Arteaga* (2023) სასამართლომ დაადგინა, რომ პროკურატურა ვალდებული იყო, დაცვის მხარისთვის გადაეცა ინფორმაცია გამოძიების პროცესში FRT-ის გამოყენების შესახებ, მათ შორის მონაცემები ალგორითმის მუშაობის, კანდიდატთა სიებისა და პროგრამული უზრუნველყოფის სანდოობის თაობაზე⁴⁰.

2025 წლის აგვისტოს გადაწყვეტილება იგივე მიდგომას ავითარებს, რომ AI-ის გამოყენების შესახებ ინფორმაცია უნდა გადაეცეს დაცვის მხარეს დროულად სასამართლო განხილვამდე. კერძოდ, მერილენდის სააპელაციო სასამართლომ საქმეში *Johnson v. State* (2024), გააუქმა ბრალდებულის მსჯავრდება პროკურატურის მიერ FRT-ის გამოყენების შესახებ ინფორმაციის დროული და სრული გამჟღავნების ვალდებულების დარღვევის გამო⁴¹. სასამართლომ განმარტა, რომ მხოლოდ სასამართლო პროცესამდე ერთი კვირით ადრე ბუნდოვანი შეტყობინების გაგზავნა – პროგრამის დასახელების, ძიების პარამეტრებისა და სხვა პოტენციური კანდიდატების სიის მითითების გარეშე – არღვევს ბრალდებულის უფლებას სამართლიან სასამართლოზე. წინამდებარე გადაწყვეტილება ხაზს უსვამს, რომ FRT წარმოადგენს AI-ის ფორმას და მისი, როგორც „საგამოძიებო მინიშნების“ გამოყენება ავტომატურად წარმოშობს პროკურატურის ვალდებულებას, დაცვის მხარეს წარუდგინოს ტექნიკური დეტალები, რათა შესაძლებელი იყოს იდენტიფიცირების პროცესის სანდოობისა და შესაძლო ალგორითმული ცდომილების შემოწმება.

აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის შიდა პოლიტიკის თანახმად, FRT-ის გამოყენებით მიღებული ინფორმაცია არ წარმოადგენს მტკიცებულებას, ანუ ის შეიძლება ჩაითვალოს შიდა დოკუმენტად, შესაბამისად, მისი გამჟღავნება დაცვის მხარისთვის სავალდებულო არ არის⁴². იუსტიციის დეპარტამენტის (DOJ) სახის ამოცნობის ტექნოლოგიის გამოყენების პოლიტიკით აკრძალულია მხოლოდ FRT-ის შედეგების საფუძველზე პიროვნების საბოლოო იდენტიფიცირება ან დაკავება; FRT-ის შედეგები გამიზნულია მხოლოდ „საგამოძიებო მინიშ-

⁴⁰ *State v. Arteaga*, 476 N.J. Super 36, *61 (App. Div. 2023). <<https://law.justia.com/cases/new-jersey/appellate-division-published/2023/a-3078-21.html>> [26.03.2026].

⁴¹ *Johnson v. State*, No. 413, Sept. Term, 2023, 2024 WL 3666014 (Md. App. Ct. Aug. 6, 2024). <<https://www.casemine.com/judgement/us/6899b4bad77201d3ca45109f>> [26.03.2026] ; აღნიშნული საქმის მიმოხილვა ასევე იხ. Public Justice, 'Failing to Disclose Use of Facial Recognition Technology in Criminal Cases Deprives Defendants of a Fair Trial, Appellate Court of Maryland Rules', 8 August 2024, <<https://www.publicjustice.org/en/news/failing-to-disclose-use-of-facial-recognition-technology-in-criminal-cases-deprives-defendants-of-a-fair-trial-appellate-court-of-maryland-rules/>> [26.03.2026].

⁴² US Commission on Civil Rights, *The Civil Rights Implications of the Federal Use of Facial Recognition Technology*, 2024 Statutory Enforcement Report, September 2024, 7 <https://www.usccr.gov/files/2024-09/civil-rights-implications-of-frt_0.pdf> [26.03.2026].

ნებების“ მისაღებად, რაც საჭიროებს დამატებით გამოძიებას ამ მინიშნებების დასადასტურებლად ან უარსაყოფად⁴³. მითითებული პოლიტიკის დოკუმენტის თანახმად, მხოლოდ FRT-ის შედეგები არ შეიძლება გახდეს საფუძველი დეპარტამენტის თანამშრომლების მიერ ჩხრეკის ან/და დაკავების ნებართვის მოსაპოვებლად, ასევე საჩივრისა თუ საბრალდებო დასკვნის მოსამზადებლად. იუსტიციის დეპარტამენტის განმარტებით, FRT-ის შედეგები შეიძლება გამოყენებულ იქნას გამოძიების დროს გამოვლენილ სხვა ფაქტორებთან ერთობლიობაში და რომ ფედერალურ პროკურორებს ეკისრებათ ექსკლუზიური პასუხისმგებლობა ისეთ გადანყვებილებზე, როგორიცაა ჩხრეკისა და დაკავების ბრძანების მოპოვება და დასაბუთებული ვარაუდის (probable cause) დასადგენად მტკიცებულებების საკმარისობის განსაზღვრა.⁴⁴

აშშ-ის სამოქალაქო უფლებების კომისიის (U.S. Commission on Civil Rights) 2024 წლის ანგარიშის თანახმად, FRT-ის გამოყენება სამართალდამცავ სტრუქტურებში წარმოშობს კითხვებს გამჭვირვალობისა და სამართლიანი პროცესის შესახებ. ანგარიში ხაზს უსვამს, რომ ტექნოლოგიის გამოყენების ფაქტის გამჟღავნება არ წარმოადგენს მხოლოდ ადმინისტრაციულ ფორმალობას, არამედ იგი არის სამართლიანი სასამართლოს უფლებისა და ბრალდებულის დაცვის გარანტიის განუყოფელი ნაწილი. ანგარიშში წარმოდგენილი რეკომენდაციების თანახმად, აუცილებელია დაინერგოს „აქტიური გამჟღავნების“ პოლიტიკა – რაც გულისხმობს ბრალდებულის სავალდებულო ინფორმირებას მისი იდენტიფიცირებისას FRT-ის გამოყენების შესახებ⁴⁵. ამასთან, უნდა დაინერგოს პოლიტიკა, რომელიც უზრუნველყოფს ექვიტანილის, მისი ადვოკატისა და მოსამართლის დროულ ინფორმირებას, თუ რა როლი ითამაშა FRT-მ სამართალდამცავთა ქმედებებში – იქნება ეს პირის იდენტიფიცირება, დაკავება თუ დასაბუთებული ვარაუდის დადგენა⁴⁶. დაკავებისას და შემდგომ საპროცესო დოკუმენტში სავალდებულო უნდა გახდეს მითითება იმის შესახებ, რომ FRT გამოყენებული იყო როგორც გამოძიების ერთ-ერთი კომპონენტი პროდუქტის კონკრეტული დასახელებით⁴⁷.

4. სამეცნიერო მტკიცებულებების დასაშვებობის სტანდარტები

AI-ის კონტექსტში

4.1. ტექნიკური მტკიცებულების პროცესუალური ფილტრი

ციფრული ეპოქის მართლმსაჯულებაში ხელოვნური ინტელექტის (შემდგომში – AI) სისტემებით გენერირებული ინფორმაცია – იქნება ეს განმეორებითი დანაშაულის რისკის ქულები, სახის ამომცნობი ალგორითმების შედეგები, „ხმის სტრესის“ ანალიზი, ციფრული კადრების ალგორითმული „გაუმჯობესება“ თუ დიდი მონაცემების სტატისტიკური პროფილირება, ზემოთ განვითარებული ანალიზის შედეგად, სულ უფრო ხშირად გამოიყენება როგორც სასამართლო მტკიცებულება.

ამ მტკიცებულებების სპეციფიკა ორ დონეზე ქმნის პრობლემას. ერთის მხრივ, ის არის ოპერაციულად გაუმჭვირვალე (opacity) – დაცვა და მოსამართლე ხშირად ვერ ხედავენ, როგორ მიიღო ალგორითმმა კონკრეტული შედეგი. მეორე მხრივ, ასეთ სისტემებს ხშირად თან

⁴³ იქვე.

⁴⁴ იქვე.

⁴⁵ იქვე, 104.

⁴⁶ იქვე.

⁴⁷ იქვე.

სდევს სტრუქტურული მიკერძოება (bias) ისტორიული მონაცემების, დისკრიმინაციული პრაქტიკის და არასაკმარისი ვალიდურობის გამო⁴⁸.

ამ პირობებში, ცენტრალური ხდება არა მხოლოდ კითხვა – „საიდან მოვიდა ეს მონაცემი?“, არამედ – „რამდენად სამართლიანია თავად მეცნიერულ-ტექნიკური მეთოდი, რომელსაც სახელმწიფო იყენებს მოქალაქის წინააღმდეგ?“ სწორედ აქ იძენს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ტექნიკური/სამეცნიერო მტკიცებულების დასაშვებობის სტანდარტები.

აშშ-ში ეს დებატი ისტორიულად განვითარდა *Frye*-სა და *Daubert*-ის დოქტრინების ფარგლებში, რომლებმაც ჩამოაყალიბეს მოსამართლის როლი როგორც „კარიბჭის მცველი“ (gatekeeper) სამეცნიერო მტკიცებულების მიმართ⁴⁹. *Frye/Daubert*-ის მოდელი დღესაც წარმოადგენს ვიწრო მნიშვნელობით ამერიკულ, მაგრამ აბსტრაქტული მნიშვნელობით – უნივერსალურ ჩარჩოს კითხვაზე საპასუხოდ: როდის არის სამეცნიერო მტკიცებულება ზოგადად დასაშვები სასამართლოში?

ევროპის საბჭოს სისტემაში *Frye/Daubert* პირდაპირ არ არსებობს, თუმცა ECHR-ის 6-ე მუხლი – სამართლიანი სასამართლოს უფლება – პრაქტიკაში ასრულებს ფუნქციურად იმავე როლს: ის მოითხოვს, რომ ნებისმიერი მტკიცებულება (მათ შორის AI-ზე დაფუძნებული) გამოიყენებოდეს ისე, რომ არ დაირღვეს პროცესის სამართლიანობა მთლიანობაში.

ამ თავში, ერთი მხრივ, მიმოვიხილავთ *Frye*-ისა და *Daubert*-ის სტანდარტებს როგორც სამეცნიერო მტკიცებულების კლასიკურ ფილტრს, ხოლო მეორე მხრივ, ვაჩვენებთ, როგორ გადაიქცევა მათი ლოგიკა ევროპული სამართლიანი სასამართლოს სტანდარტად – განსაკუთრებით AI-ის პირობებში.

4.2. სამეცნიერო მტკიცებულების ამერიკული სტანდარტები: *Frye* და *Daubert*

4.2.1. *Frye*-ის სტანდარტი: „ზოგადი მიმღებლობა“

ამერიკაში სამეცნიერო მტკიცებულების კლასიკური ფილტრი იყო *Frye v. United States* (1923)⁵⁰, სადაც სასამართლომ დაადგინა, რომ ახალი სამეცნიერო ტესტი მხოლოდ მაშინ არის დასაშვები, თუ ის „ზოგადად მიღებულია“ (general acceptance) შესაბამის სამეცნიერო საზოგადოებაში.

Frye-ის იდეა მარტივია: თუ მეთოდი ნამდვილად სანდოა, მასზე შეიქმნება კონსენსუსი ექსპერტულ საზოგადოებაში; თუ ასეთი კონსენსუსი არ არსებობს, სასამართლო თავს იკავებს მის გამოყენებაზე. ამ სტანდარტს ჰქონდა ორი აშკარა სარგებელი: იცავდა სასამართლოს ექსპერიმენტული მეცნიერებისგან და პასუხისმგებლობა სამეცნიერო სანდოობაზე მეტწილად გადაჰქონდა „სამეცნიერო საზოგადოების“ ზურგზე⁵¹.

⁴⁸ Soztheo, Virginia Eubanks – Automating Inequality (2018), 2024, <<https://soztheo.com/criminology/key-works-in-criminology/virginia-eubanks-automating-inequality-2018/>> [26.03.2026].

⁴⁹ Gatowski S.I. et al., 'Asking the Gatekeepers: A National Survey of Judges on Judging Expert Evidence in a Post-Daubert World' (2001) 25(5) Law and Human Behavior 433, 436-437 <https://www.researchgate.net/publication/11665588_Asking_the_Gatekeepers_A_National_Survey_of_Judges_on_Judging_Expert_Evidence_in_a_Post-Daubert_World>[26.03.2026].

⁵⁰ *Frye v. United States* 293 F 1013 (DC Cir 1923) <*Frye v. United States*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)> [26.03.2026].

⁵¹ Note, Admitting Doubt: A New Standard for Scientific Evidence, Harv L Rev 2021, 2022-2023 <https://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/2010/06/vol123_admitting_doubt.pdf?utm_source> [26.03.2026].

ამასთან, თანამედროვე ავტორები მიუთითებენ Frye-ის შემდეგ ძირითადი ნაკლოვანებაზე: გადაჭარბებული კონსერვატიზმი – ინოვაციური, მაგრამ სანდო მეთოდები შეიძლება წლების განმავლობაში არ გახდეს „ზოგადად მიღებული“ და შესაბამისად, სასამართლო პროცესიდან გამოორიცხული დარჩეს; „ზოგადი მიღებადობის“ ბუნდოვანება – არ არის გამოკვეთილი, ვინ ქმნის „რელევანტურ სამეცნიერო საზოგადოებას“ და როგორ განისაზღვრება „მიღებადობა“; და ბოლოს დამაჯერებლობაზე არასაკმარისი ფოკუსი – Frye არ სვამს კითხვას მეთოდოლოგიურ სიზუსტესა და შეცდომის მაჩვენებელზე; ის მხოლოდ ინტერესდება, „რას ფიქრობს“ პროფესიული საზოგადოება⁵².

AI-ის კონტექსტში Frye განსაკუთრებით პრობლემურია: ალგორითმული ინსტრუმენტები შეიძლება სწრაფად გახდეს ფართოდ გამოყენებადი, მაგრამ სამეცნიერო საზოგადოებაში – ჯერ კიდევ საკამათო.

4.2.2. Daubert-ის დოქტრინა: მოსამართლე, როგორც „კარიბჭის მცველი“

გარდამტეხი იყო Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals (1993) საქმე⁵³, სადაც აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ მოსამართლემ უნდა განიხილოს არა მხოლოდ მტკიცებულების რელევანტურობა, არამედ მისი სანდოობაც (reliability). Daubert-მა ჩამოაყალიბა რამდენიმე სახელმძღვანელო ფაქტორი: ფალსიფიცირების ტესტი – შესაძლებელია თუ არა თეორიის ან ტექნიკის შემოწმება/გაბათილება ემპირიულად? შეცდომის მაჩვენებელი (error rate) – რა არის ცნობილი პოტენციური შეცდომის სიხშირეზე, როგორ ვლინდება ყალბი დადებითი/ყალბი უარყოფითი (false positives/false negatives)? რეცენზირება და პუბლიკაცია (peer review and publication) – არის თუ არა მეთოდი სამეცნიერო ჟურნალებში განხილული და აკადემიურად გაანალიზებული? რეგულირების სტანდარტები – არსებობს თუ არა პროფესიული სტანდარტი, პროტოკოლი და ხარისხის კონტროლი, რომლებიც არეგულირებენ მეთოდის გამოყენებას?⁵⁴

აშშ-ის მტკიცებულებათა ფედერალური წესების (Federal Rules of Evidence 2023) – ერთ-ერთი ბოლო ცვლილებები, კიდევ უფრო ცხადად აფიქსირებს, რომ მტკიცებულების შემოტანმა მხარემ (proponent) უნდა დაამტკიცოს „more likely than not – „უფრო მეტად ვიდრე ნაკლებად“ სტანდარტით, რომ ექსპერტის დასკვნა ეყრდნობა სანდო პრინციპებსა და მეთოდებს, და ეს მეთოდები სწორად არის გამოყენებული მოცემულ საქმეზე⁵⁵.

AI-სთვის ეს ჩარჩო უკიდურესად მნიშვნელოვანია: მსგავს სისტემებს ახასიათებთ „შიდა შავი ყუთი“, დინამიკური სწავლა, გამუდმებული განახლებები და რთული შეცდომის პროფილი. თუ სასამართლო არ სვამს Daubert-ის კითხვებს – როგორ არის ტესტირებული მოდელი, რა არის მისი შეცდომის მაჩვენებელი (error rate), რა მონაცემებზეა აგებული, ხარისხის როგორი კონტროლი არსებობს – მაშინ AI-მტკიცებულება ფაქტობრივად მიიღება „რწმენით და არა ცოდნით“.

⁵² O'Donohue W., Gupta K., The Admissibility of Expert Testimony on the Unreliability of Eyewitness Identifications, Lewis and Clark L. Rev. VOL. 29.1. 67-71 <<https://law.lclark.edu/live/files/37175-291-2-odonohue-gupta>> [26.03.2026].

⁵³ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/509/579/>> [26.03.2026].

⁵⁴ იქვე.

⁵⁵ Federal Rules of Evidence (as amended to 1 December 2023). Rule 702 <https://www.uscourts.gov/sites/default/files/evidence_federal_rules_pamphlet_dec_1_2023.pdf> [26.03.2026].

4.2.3. AI როგორც მანქანური სწავლების მტკიცებულება „Machine Learning evidence“: ამერიკული დებატების ახალი ტალღა

თანამედროვე ამერიკული ლიტერატურა ცალკე განიხილავს მანქანური სწავლების მტკიცებულებას – „machine learning evidence“-ს. მითითებულია, რომ მანქანური სწავლების შედეგები, როგორც წესი, შეიძლება დასაშვები იყოს Daubert-ის სტანდარტით, მაგრამ მთავარი პრობლემა არის არა დასაშვებობა – *admissibility*, არამედ მისი იურიდიული წონა – *weight* – იქ, სადაც მოსამართლე და ნაფიცი მსაჯულები ვერ ხვდებიან მოდელის შეზღუდვებს და შეცდომის ბუნებას⁵⁶.

გენერირებული AI-ს მტკიცებულებაზე, ასევე მითითებულია, რომ სასამართლოს მოუწევს არა მხოლოდ ალგორითმის, არამედ შესაძლოა „გაყალბებული“ ციფრული შინაარსის შეფასებაც: *deepfake* ვიდეო, სინთეზური აუდიო, გენერირებული ტექსტები. აქ Daubert-ის ფალსიფიცირების ტესტი, რეცენზია და პუბლიკაცია, ცდომილების მაჩვენებელი კიდევ უფრო ფართო მნიშვნელობას იძენს⁵⁷.

ამასთან, აშშ-ის მტკიცებულებათა წესების საკონსულტაციო კომიტეტი ღიად მსჯელობს AI-თან მიმართებით სპეციალური წესის (Rule 707) დანერგვაზე, რომელიც დაარეგულირებს ე.წ. ტექნოლოგიურად წარმოქმნილ მტკიცებულებას – „machine-generated evidence“-ს, მათ შორის ალგორითმულად გენერირებულ ანგარიშებსა და სტატისტიკურ დასკვნებს⁵⁸.

ამ კონტექსტში, Daubert/Frye-ის მოდელი საფრთხეებისა და შესაძლებლობების ერთდროულად მატარებელია: თუ ის არ იქნება ადაპტირებული AI-ს რეალობაზე, არსებობს რისკი, რომ „სანდოობის“ იარლიყი მიენიჭოს ისეთ ინსტრუმენტებს, რომელთა მუშაობის შესახებ მოსამართლეს, მხარეებს და საზოგადოებას არ აქვთ რეალური ცოდნა.

4.3. ევროპული კონტექსტი: ECHR-ის მე-6 მუხლი, როგორც ფუნქციური ეკვივალენტი

ევროპის საბჭოს სისტემაში არ არსებობს Daubert-ის ან Frye-ის ფორმალური ეკვივალენტი. თუმცა, სამართლიანი სასამართლოს უფლება (ECHR, მუხლი 6) და სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკა, ქმნიან ფუნქციურად მსგავს ფილტრს ნებისმიერი, მათ შორის სამეცნიერო და ალგორითმული მტკიცებულების გამოყენებაზე.

ECHR-ის სახელმძღვანელოები და საქმეები ხაზს უსვამენ, რომ კონვენცია არ აწესებს „კოდიფიცირებულ“ მტკიცებით სამართალს – წევრ სახელმწიფოებს რჩებათ დისკრეცია განსაზღვრონ, რა არის დასაშვები მტკიცებულება; ამასთან, სასამართლო მუდმივად ამოწმებს, არღვევს თუ არა კონკრეტული მტკიცებულების გამოყენება „პროცესის საერთო სამართლიანობას“⁵⁹.

⁵⁶ Nutter P.W., Machine Learning Evidence: Admissibility and Weight, 21 U. Pa. J. Const. L. 1557, 2019, 949. <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1691&context=jcl&utm_source> [26.03.2026].

⁵⁷ Feigenson N., Carney B., 'Generative AI as Courtroom Evidence: A Practical Guide', 2024, 50 Mitchell Hamline Law Review 246, 51, 58 <https://open.mitchellhamline.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1380&context=mhlr&utm_source> [26.03.2026].

⁵⁸ Advisory Committee on Evidence Rules, 'Agenda Book for Committee Meeting', 19 April 2024, <https://www.uscourts.gov/sites/default/files/2024-04_agenda_book_for_evidence_rules_meeting_final.pdf> [26.03.2026].

⁵⁹ Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a Fair Trial (Criminal Limb), European Court of Human Rights, updated 31 August 2025, prepared by the Registry, Council of Europe, 7, <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_eng> [26.03.2026].

საქმეში *Al-Khawaja and Tahery v. UK* გამოკვეთილი ე.წ. „Al-Khawaja test“ – hearsay მტკიცებულების დასაშვებად – კარგი მაგალითია იმისა, როგორ აშენებს სტრასბურგი საპროცესო უსაფრთხოების მექანიზმებს მაშინ, როცა მტკიცებულება არ ექვემდებარება სასამართლო პროცესზე პირდაპირ და ჯვარედინ დაკითხვას⁶⁰. გაგონილი – hearsay არ უნდა იყოს ერთადერთი ან გადამწყვეტი, აუცილებელია საკმარისი დამაბალანსებელი ფაქტორები.

ალგორითმული მტკიცებულება ამ კონტექსტში გარკვეულწილად „ციფრული hearsay“ ხდება: დაცვას არ შეუძლია დაკითხოს ალგორითმი, გადაამოწმოს მისი ინტუიცია, არ იცის, რა მონაცემებზეა აგებული სისტემა. სწორედ ამიტომ ECHR-ის მე-6 მუხლის ძირითადი ქვეპრინციპები პრაქტიკულად ახორციელებს Daubert-ის გზავნილს ევროპაში.

4.3.1. შეჯიბრებითობა, მხარეთა თანასწორობა და შედავების შესაძლებლობა (contestability)

ECHR-ით დადგენილია, რომ მხარეებს უნდა ჰქონდეთ ადეკვატური დრო და შესაძლებლობა დაცვის მოსამზადებლად, რაც მოიცავს ხელმისაწვდომობას საქმის მასალებსა და არსებით მტკიცებულებაზე⁶¹.

AI-მტკიცებულების კონტექსტში აღნიშნული ითარგმნება რამდენიმე კონკრეტულ მოთხოვნად: დაცვას უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა მიიღოს ინფორმაცია მოდელის შესახებ – თუნდაც არა სრული წყაროს კოდი – source code, მაგრამ სულ მცირე ვალიდაციის ანგარიშები, შეცდომის მაჩვენებლები, გამოყენებული მონაცემების ზოგადი აღწერა; მხარეს უნდა შეეძლოს წარმოდგინოს საკუთარი ექსპერტი, რომელიც შეაფასებს სახელმწიფოს ალგორითმის სანდოობას; სასამართლომ არ უნდა დაუშვას მთავარი მტკიცებულება საქმეზე, რომლის ტექნიკური შემოწმება ფაქტობრივად შეუძლებელია.

კამინსკი და თანაავტორი სტატიაში ამახვილებენ ყურადღებას „შედავების შესაძლებლობის უფლებაზე“ (right to contest), რაც არის არა მხოლოდ მონაცემთა დაცვის, არამედ სასამართლიანი სასამართლოს ცენტრალური კომპონენტი⁶². თუ მხარეს არ შეუძლია დაინახოს და გადაამოწმოს ალგორითმული საფუძველი გადანაცვების მიღებისათვის, მისი პროცედურული პოზიცია სერიოზულად სუსტდება⁶³.

ამდენად, Daubert-ის ტესტირების, რეცენზირებისა და შეცდომის მაჩვენებლის მოთხოვნები ევროპულ კონტექსტში ნიშნავს იმას, რომ მხარემ გააკონტროლოს და გაასაჩივროს სახელმწიფოს მიერ მოწოდებული ტექნიკური მეთოდი.

4.3.2. დასაბუთების ვალდებულება და „ადამიან მოსამართლეზე უფლება“

ECHR-ის მე-6 მუხლი ასევე მოითხოვს, რომ სასამართლო გადანაცვებულებაში მითითებული იყოს ფაქტობრივი და იურიდიული საფუძვლები – ე.ი. მოსამართლემ უნდა ახსნას, რატომ ენდო კონკრეტულ მტკიცებულებას და რა როლი შეასრულა მან საბოლოო შედეგში.

⁶⁰ *Al-Khawaja and Tahery v the United Kingdom* App nos 26766/05 and 22228/06 (ECtHR, 15 December 2011).

⁶¹ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950, Art. 6 (3) (b)

⁶² *Kaminski M.E., Urban J.M.*, 'The Right to Contest AI', 2021, 121 *Columbia Law Review*, 1957, 1975 <https://www.columbialawreview.org/wp-content/uploads/2021/11/Kaminski-Urban-The_Right_to_Contest_AI.pdf> [26.03.2026].

⁶³ იქვე, 1972, აღნიშნული დასკვნა გამომდინარეობს ავტორების მიერ წარმოდგენილი პრაქტიკული მაგალითების ილუსტრირებით

თუ მოსამართლე ამბობს, რომ „ალგორითმა აჩვენა მაღალი რისკი, ამიტომ წინასწარი პატიმრობა საჭიროა“ – ეს დასაბუთების სტანდარტს ვერ აკმაყოფილებს, რადგან არ არის ნათელი თუ რა არის „მაღალი რისკი“ კონკრეტულ მოდელში; რამდენად სანდოა მოდელის პროგნოზი; თვლის თუ არა სასამართლო, რომ ამ პროგნოზს აქვს დამატებითი შემამსუბუქებელი/გამანაწილებელი ფაქტორები.

საინტერესოა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გერმანიის სასამართლოების მიდგომა. 2020 წლის საქმეში, რომელიც ციფრულ რადარებს ეხებოდა, გერმანიის ფედერალურმა საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ სამართლიანი სასამართლოს უფლება პრინციპულად მოიცავს უფლებას ყველა იმ რელევანტურ ნედლ ან/და საზომ მონაცემზე წვდომის შესახებ, რომლებიც გამოძიების მიზნებისთვის იქნა შენახული, მიუხედავად იმისა, შეტანილია თუ არა ისინი საქმის მასალებში. სასამართლომ აღიარა „ნედლ მონაცემებზე წვდომის უფლება“ და ხაზი გაუსვა მონეობილობის მიერ მონაცემთა დამუშავების ოპერაციების მიკვეთადობის (traceability) მნიშვნელობას⁶⁴.

ამავდროულად, გაერო-ს სპეციალური მომხსენებლის 2025 წლის ანგარიში აცხადებს, რომ „ადამიან მოსამართლეზე უფლება“ მოითხოვს, რომ საბოლოო გადაწყვეტილება მიიღოს არა ალგორითმა, არამედ დამოუკიდებელმა და მიუკერძოებელმა მოსამართლემ, რომელიც რეალურად აკონტროლებს ტექნიკურ ინსტრუმენტებს და არ არის მათზე მექანიკურად დამოკიდებული⁶⁵.

აღნიშნული ხედვა პრაქტიკულად ნიშნავს, რომ თუ სასამართლო თვითონ არ ფლობს მინიმალურ ცოდნას AI-ს ბუნებისა და შეზღუდვების შესახებ, ის ვერ მოხვედება ECHR-ის მე-6 მუხლის მიერ მოთხოვნილ დონეზე – არც Daubert-ის არსი იქნება დაცული, არც სამართლიანი სასამართლოს სტანდარტი.

5. ევროპის საბჭოს უახლესი მიდგომა AI-ზე დაფუძნებული მტკიცებულებებსა და ადამიანის უფლებათა გარანტიებზე

5.1. ევროსაბჭოს სტრატეგიული მიდგომა ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებულ მტკიცებულებებზე

ევროსაბჭოს სისტემაში უშუალოდ ხელოვნური ინტელექტით გენერირებული მტკიცებულებების მიმართ მიმდინარეობს აქტიური სამუშაო პროცესი. აღნიშნული კიდეც ერთხელ ამტკიცებს, რომ მას სჭირდება განსაკუთრებული მიდგომა და კონკრეტული სამართლებრივი დამუშავება, რათა არსებული ევროსაბჭოს სამართლებრივი ჩარჩო არ არის საკმარისი მის მიერ ისტორიულად ჩამოყალიბებული უფლებების დაცვის კუთხით, როდესაც მართლმსაჯულებაში მკვიდრდება ხელოვნური ინტელექტი.

ევროსაბჭო აღიარებს AI-ს ორგვარ ბუნებას: მას შეუძლია გააძლიეროს დემოკრატიული პროცესები და ასევე წარმოშვას ისეთი სერიოზული რისკები, როგორიცაა დისკრიმინაცია, გენდერული უთანასწორობა და ადამიანის ღირსების ხელყოფა. ევროსაბჭოს ჩამოყალიბე-

⁶⁴ Gless S. and others, AI-Based Evidence in Criminal Trials?, 59 Tulsa L. Rev. 1, 2024, 29, <<https://digitalcommons.law.utulsa.edu/tlr/vol59/iss1/4>> [26.03.2026].

⁶⁵ Satterthwaite M., Artificial intelligence in judicial systems: promises and pitfalls, UN Doc A/80/169, 16 July 2025. 19, <<https://docs.un.org/en/A/80/169>> [26.03.2026].

ბული ხედვით, ხელოვნური ინტელექტი (AI) ფუნდამენტურად ცვლის სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების ლანდშაფტს – როგორც ახალი ტიპის საფრთხეების წარმოშობის, ისე დანაშაულის გამოძიებისა და ელექტრონული მტკიცებულებების შეგროვების კუთხით. AI ინსტრუმენტები კიბერკრიმინალებს საშუალებას აძლევს განახორციელონ მასშტაბური და დახვეწილი შეტევები (მაგალითად, ავტომატიზებული ფიშინგის კამპანიები), ამასთან, მანქანური სწავლება (Machine Learning) ხდება შეუცვლელი იარაღი მასობრივი მონაცემებიდან მტკიცებულებების ამოსაღებად⁶⁶. აღნიშნული გამოწვევების საპასუხოდ, ევროსაბჭომ 2024 წლის დეკემბერში კიბერდანაშაულის კონვენციის კომიტეტის (T-CY) მიერ სპეციალური სამუშაო ჯგუფი ჩამოაყალიბა⁶⁷. ამ ჯგუფის მიზანია შეისწავლოს, თუ რამდენად თავსებადია არსებული შიდასახელმწიფოებრივი და საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩოები AI-ს ეპოქასთან. ევროპის საბჭოს მიდგომა ეფუძნება სამ ძირითად სვეტს: **სამართლებრივი გარანტიები**: რამდენად ფარავს მოქმედი კანონმდებლობა AI-ს მეშვეობით ან მისი მონაწილეობით ჩადენილ დანაშაულებს; **საპროცესო უფლებამოსილებები**: როგორ უნდა მოხდეს AI-ზე დაფუძნებული მტკიცებულებების შეგროვება ისე, რომ არ დაირღვეს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებები; **საერთაშორისო თანამშრომლობა**: ტრანსსასაზღვრო კოორდინაციის მექანიზმები ციფრულ მტკიცებულებებთან მუშაობისას⁶⁸.

ევროპის საბჭოს მიერ ორგანიზებული Octopus-ის კონფერენციის ფარგლებში გამართული დისკუსიები ადასტურებს, რომ საერთაშორისო თანამეგობრობა აქტიურად მუშაობს AI სისტემების გამჭვირვალობისა და „ალგორითმული ანგარიშვალდებულების“ სტანდარტიზაციის დადგენაზე. ეს პროცესი მიზნად ისახავს, რომ ტექნოლოგიური პროგრესი არ განხორციელდეს სამართლიანი სასამართლოს უფლების დარღვევისა და ადამიანის ღირსების უგულებელყოფის ხარჯზე.

ევროპის საბჭოს სამუშაო ჯგუფის (T-CY) მიერ განსაზღვრული სტრატეგიული ჩარჩო ქმნის აუცილებელ საფუძველს იმისთვის, რომ მართლმსაჯულების სისტემამ მოახდინოს AI-მტკიცებულებების იდენტიფიცირება და კლასიფიცირება. თუმცა, იმისათვის, რომ ზოგადი პრინციპები პრაქტიკულ მართლმსაჯულებად იქცეს, აუცილებელია ჩავუღრმავდეთ იმ კონკრეტული მტკიცებულებების ფორმებს, რომლებიც AI-ს მეშვეობით იქმნება.

5.2. ხელოვნური ინტელექტის მეშვეობით მიღებული მტკიცებულებები

5.2.1. ე.წ. „მონყობილობისმიერი“ მტკიცებულების ცნება (Device evidence)

Ai-ს მეშვეობით შექმნილ მტკიცებულებებს სიღრმისეულად აანალიზებენ საბაინ გლესი, ჰერბერტ ლედერერი და თომას ვაიგენდი თავიანთ ნაშრომში „AI-Based Evidence in Criminal Trials“, რომელიც ევროპის საბჭოს სამუშაო ჯგუფის ერთ-ერთ საკვანძო სარეკომენდაციო მასალას წარმოადგენს⁶⁹. ავტორები გვთავაზობენ AI-მტკიცებულებების დიფერენცირებულ მო-

⁶⁶ Council of Europe (CoE). (2024). AI, Cybercrime and E-evidence: Main Session 4 of the Octopus Conference. Cybercrime Convention Committee (T-CY). <<https://www.coe.int/en/web/cybercrime/main-session-4>> [26.03.2026].

⁶⁷ იქვე.

⁶⁸ იქვე.

⁶⁹ Gless S. et al., AI-Based Evidence in Criminal Trials?, 59 Tulsa L. Rev. 1, 2024, <<https://digitalcommons.law.utulsa.edu/tlr/vol59/iss1/4>> [26.03.2026].

დელს, რომელიც ეხმიანება იმ სამართლებრივ და პრაქტიკულ გამოწვევებს, რომელთა წინაშეც დღეს მოსამართლეები აღმოჩნდნენ⁷⁰.

ზემოხსენებული სტატიის ავტორები საინფორმაციო ტექნოლოგიური (IT) მოწყობილობების მიერ გენერირებულ მონაცემებს, რომლებიც სისხლის სამართლის პროცესში შეიძლება იქნეს დაშვებული, აერთიანებენ ერთ ცნებაში – „მოწყობილობისმიერი მტკიცებულება“ (device evidence)⁷¹. მოწყობილობები იმართება მიკროპროგრამული უზრუნველყოფითა (firmware) და პროგრამული უზრუნველყოფით (software)⁷², ანუ კომპიუტერული კოდის სახით არსებული ინსტრუქციებით, რომლებიც, როგორც წესი, ფიქსირებულია და ექვემდებარება შემოწმებას⁷³. მოწყობილობისმიერ მტკიცებულებათა განსაკუთრებულ მახასიათებელს მათი ავტონომიური წარმოება წარმოადგენს: მტკიცებულებათა შექმნის პროცესს არ აკონტროლებს ადამიანი, არამედ თავად მოწყობილობა აგენერირებს მონაცემებს საკუთარი პროგრამის შესაბამისად⁷⁴. მოწყობილობები, როგორც წესი, ფიზიკური ობიექტის განუყოფელი ან განცალკევებადი ნაწილებია, როგორიცაა, მაგალითად კომპიუტერის მყარი დისკი ან ავტომობილის მონაცემთა შენახვის სისტემა⁷⁵. მთავარი კითხვა მდგომარეობს იმაში, შეუძლია თუ არა და როგორ უნდა დაასაბუთოს მოწყობილობისმიერი მტკიცებულების წარმდგენმა მხარემ მიღებული მონაცემების სიზუსტე და საიმედოობა (ანუ ხარისხი, რომლის ფარგლებშიც მოსალოდნელია იგივე შედეგის განმეორება იდენტურ გარემოებებში)⁷⁶.

მოწყობილობები ერთმანეთისგან ფუნქციებით განსხვავდებიან. ზოგიერთი მათგანი, როგორიცაა ალკოტესტერი ან სიჩქარის მზომი რადარი, სპეციალურად სასამართლო ექსპერტიზის მიზნებისთვისაა შექმნილი. სხვები კი სამომხმარებლო პროდუქტებია, მაგალითად: ავტომობილები, ჭკვიანი საათები, ფიტნეს-ტრეკერები და სამედიცინო მოწყობილობები (მაგ. კარდიოსტიმულატორები)⁷⁷. თუ ამ უკანასკნელი ტიპის მოწყობილობების მიერ გენერირებული მონაცემები გამოიყენება სასამართლო ექსპერტულ მტკიცებულებად, შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს „ფუნქციურ გადახრას“⁷⁸. „ფუნქციური გადახრა“ გულისხმობს ტექნოლოგიის ან სისტემის გამოყენების არეალის თანდათანობით გაფართოებას იმ პირვანდელი დანიშნულების მიღმა, რისთვისაც ის თავდაპირველად იყო ჩაფიქრებული⁷⁹. ეს პროცესი ხშირად (თუმცა არა ყოველთვის) შემოწმების გარეშე მიმდინარეობს ან/და იწვევს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების (privacy) დარღვევას⁸⁰. ამის მაგალითად საბაინ გლესს და თანაავტორებს მოჰყავთ ავტომობილში საგზაო უსაფრთხოების მიზნით დამონტაჟებული ძილიანობის/მოთენთილობის (drowsiness) მონიტორინგის სისტემა, რომელიც შეიძენს ახალ ფუნქციას,

⁷⁰ იქვე, 4-6.

⁷¹ იქვე, 4.

⁷² შენიშვნა: ავტორების აღნიშნული კლასიფიკაცია ეყრდნობა სტატიაში სქოლიოებში მითითებულ სპეციალურ ლიტერატურას, რომლებიც ამ ტექნიკურ განსხვავებებს აღწერს: Oracle, 'What Is IoT?' <<https://www.oracle.com/internet-of-things/#why-is-iot-important>> [26.03.2026]; Emteria, 'What Is Firmware? A Comprehensive Guide' <<https://emteria.com/learn/firmware>> [26.03.2026].

⁷³ იქვე, 4.

⁷⁴ იქვე, 4.

⁷⁵ იქვე, 5.

⁷⁶ იქვე, 5.

⁷⁷ იქვე, 5.

⁷⁸ Grimm P.W. et al., Artificial Intelligence as Evidence, NJTIP, VOL. 19, 1, 2021, 51 <<https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njtip/vol19/iss1/2/>> [26.03.2026].

⁷⁹ იქვე.

⁸⁰ იქვე.

თუ მისი მონაცემები გამოყენებული იქნება მძღოლის წინააღმდეგ სისხლის სამართლის პროცესში, როგორც მტკიცებულება⁸¹. აღნიშნულმა „ფუნქციურმა გადახრამ“ შესაძლოა მძღოლი არასამართლიანად არახელსაყრელ მდგომარეობაში ჩააყენოს, ვინაიდან ავტომწარმოებლებმა, საკუთარი პასუხისმგებლობის შემცირების მიზნით, შესაძლოა სისტემა ისე დაამონტაჟოს, რომ მან განგაშის სიგნალი ძილიანობის პირველივე პოტენციური ნიშნისთანავე ჩართოს⁸². მნიშვნელოვანია იმის მითითება, რომ აღნიშნული ტექნიკური საკითხების და შესაბამისი დასკვნების საფუძველად სტატიაში ავტორების მიერ წარმოდგენილია შესაბამისი სპეციალური მასალა სქოლიოების სახით და არა მათი ზოგადი ვარაუდი⁸³.

ავტორებს სტატიაში ჰიპოთეტურად მოყვანილი აქვთ ავტომობილი BMW-ს შემთხვევა და მას აყრდნობენ რეალურ მაგალითს შვეიცარიის სასამართლოს 2016 წლის პრაქტიკიდან: 2015 წლის სექტემბერში, შვეიცარიის ლიბერალურ-რადიკალური პარტიის (FDP) იმდროინდელი პრეზიდენტი, ფილიპ მიულერი, საკუთარი Mercedes-ის მარკის ავტომობილით გადავიდა საპირისპირო ზოლში და შეეჯახა მოპედს, რომელსაც 17 წლის გოგონა მართავდა. შედეგად, მოზარდმა ორივე ფეხის მოტეხილობა და მძიმე დაზიანებები მიიღო. ამ საქმეში ბრალდების მხარის მთავარი არგუმენტი დაეფუძნა ავტომობილის მიერ დაფიქსირებულ მონაცემებს. კერძოდ, პროკურატურამ დაადგინა, რომ მიულერი იმყოფებოდა ძილიანობის/გადაღლილობის მდგომარეობაში, რასაც ადასტურებდა ავტომობილის უსაფრთხოების სისტემების მაჩვენებლები: მგზავრობისას ავტომობილის მუხრუჭის ასისტენტი (brake-assist) და ზოლიდან გადასვლის შესახებ გამაფრთხილებელი სისტემა (lane departure warning) რამდენჯერმე გააქტიურდა. სასამართლომ მიიჩნია, რომ მძღოლს უნდა სცოდნოდა საკუთარი გადაღლილობის შესახებ, რადგან ავტომობილის სისტემამ მრავალგზის აუწყა საფრთხის შესახებ, თუმცა მან გაფრთხილებები უგულვებელყო და მართვა განაგრძო. პროკურატურამ აღნიშნული დასკვნები გამოიტანა ავტომობილის მართვის პანელის (dashboard) კამერისა და ბორტ-კომპიუტერის მონაცემების ანალიზის შედეგად⁸⁴. მიულერი ცნობილი იქნა დამნაშავედ გაუფრთხილებლობით ჯანმრთელობის დაზიანებასა და მართვისუუნარო მდგომარეობაში ავტომობილის მართვაში. მას დაეკისრა 10,000 ფრანკის ოდენობით ჯარიმა და პირობითი სასჯელი⁸⁵.

ზემოაღნიშნული რეალური მაგალითი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პრაქტიკაში გამოვლენილი „ფუნქციური გადახრა“ იმ ყოველდღიური სამომხმარებლო პროდუქტისა, რომლის თავდაპირველი დანიშნულება არ მოიცავდა სასამართლო საექსპერტო მიზნებს, თუმცა კი გამოყენებულ იქნა საამისოდ. ასევე, ზემოაღნიშნული საქმე ნათლად აჩვენებს, რომ თანამედროვე მართლმსაჯულება სულ უფრო ხშირად ეყრდნობა ციფრული მონაცემების მიერ გენერირებულ მონაცემებს. თუმცა, იმისათვის, რომ მოსამართლემ სწორად შეაფასოს

⁸¹ Gless S. et al., AI-Based Evidence in Criminal Trials?, 59 Tulsa L. Rev. 1, 2024, 5 <<https://digitalcommons.law.utulsa.edu/tlrvol59/iss1/4>> [26.03.2026].

⁸² იქვე.

⁸³ იხილეთ წინამდებარე ნაშრომში გამოყენებული სტატიის 31-ე სქოლიო, სადაც მოცემულია შემდეგი წყაროები: Magán E. and others, Driver Drowsiness Detection by Applying Deep Learning Techniques to Sequences of Images, 12 APPLIED. SCIS. 1145 2022: <<https://www.mdpi.com/2076-3417/12/3/1145>> [26.03.2026]. Samy B., Ayoub A. A Framework for Instantaneous Driver Drowsiness Detection Based on Improved HOG Features and Naïve Bayesian Classification, 11 BRAIN SCIS. 240, 2021, <<https://www.mdpi.com/2076-3425/11/2/240>> [26.03.2026].

⁸⁴ The Local, Swiss politician fined over crash that injured 17-year-old. 2016, October 31, <<https://www.thelocal.ch/20161031/swiss-politician-fined-over-crash-that-injured-17-year-old>> [26.03.2026].

⁸⁵ იქვე.

მტკიცებულების საიმედოობა, აუცილებელია განისაზღვროს თავად ამ მონყობილობების ტექნიკური სირთულის ხარისხი და მათი ავტონომიურობის დონე. ამ დიფერენცირებულ მიდგომას გვთავაზობენ საბაინ გლესი და თანაავტორები სპეციალურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით, რომელიც მონყობილობისმიერ მტკიცებულებებს (**device evidence**) სამ ძირითად კატეგორიად ყოფს. მათი კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ ზღვარი მონაცემთა უბრალო ფიქსაციასა და ხელოვნური ინტელექტის მიერ განხორციელებულ თვითნებურ ოპტიმიზაციას შორის⁸⁶.

5.2.2. მონყობილობისმიერი მტკიცებულების სახეები

მონყობილობები ასევე განსხვავდებიან თავიანთი სირთულის (დახვეწილობის) ხარისხით. ზოგიერთი მათგანი შემოიფარგლება მხოლოდ მონაცემთა შეგროვებითა და შენახვით (ტიპი 1) და, როგორც წესი, მოქმედებს წინასწარ განსაზღვრული ნესების საფუძველზე, ფიქსირებული კოდირების შესაბამისად⁸⁷.

სხვა მონყობილობები კი აკეთებენ დასკვნებს შეგროვებული მონაცემებიდან და მოქმედებენ ამ დასკვნების საფუძველზე, რადგან ისინი განვრთნილნი არიან კონკრეტული ამოცანების გადასაჭრელად, ალგორითმებისა და სტატისტიკური მოდელების გამოყენებით (ტიპი 2)⁸⁸. ისინი მიღებულ გამოცდილებას ახალ სიტუაციებზე ავრცელებენ პირდაპირი ინსტრუქციების გარეშე⁸⁹. მეორე ტიპის მონყობილობების მთავარი მახასიათებელია „ინტელექტის“ ციფრული შრე, რომელიც დამატებულია მანქანური სწავლების მეშვეობით, რათა ამ მონყობილობებმა შეძლონ მონაცემთა შეფასება და განსაზღვრონ, საჭიროა თუ არა და როდის არის საჭირო ამ შეფასებებზე დაყრდნობით მოქმედება⁹⁰.

არსებობს მრავალი მეორე ტიპის მონყობილობა, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სასამართლოში მტკიცებულებად; მაგალითად, ავტომობილის მძღოლის დამხმარე სისტემა ან სახის ამოცნობის პროგრამული უზრუნველყოფა, რომელიც გამოიყენება გამოსახულებების შესადარებლად და დაფიქსირებულ პირთა იდენტიფიცირებისთვის. ასეთი მონყობილობები შეიძლება შეიქმნას როგორც სპეციალურად სახელმწიფო მიზნებისთვის, ისე სამომხმარებლო საჭიროებებისთვის⁹¹. მეორე ტიპის მონყობილობების სხვა მაგალითებია პროგრამული უზრუნველყოფა, რომელიც თვალს ადევნებს გარკვეული პირების ან ობიექტების ადგილმდებარეობას (მაგალითად, ფიტნეს-ტრეკერები, **Google Earth** ან **GPS** მონყობილობები) და ჭკვიანი რობოტი-მტვერსასრუტები, რომლებიც „ამოიცნობენ“ (და არიდებენ თავს) ისეთ დაბრკოლებებს, როგორიცაა სათამაშოები, შინაური ცხოველების ნარჩენები ან სადენები⁹².

უფრო რთულ მონყობილობებს შეუძლიათ შეცვალონ თავიანთი მოქმედებები მიღებული გამოცდილების საფუძველზე (ტიპი 3)⁹³. აღნიშნულის მაგალითებია ჭკვიანი ელექტროგადამცემი ქსელები (**smart grids**), ავტონომიური მართვის ავტომობილები და სახის ამოცნობის

⁸⁶ Gless S. et al., AI-Based Evidence in Criminal Trials?, 59 Tulsa L. Rev. 1, 2024, 5-6, <<https://digitalcommons.law.utulsa.edu/tlrvol59/iss1/4>> [26.03.2026].

⁸⁷ იქვე, 5.

⁸⁸ იქვე.

⁸⁹ იქვე, 6.

⁹⁰ იქვე.

⁹¹ იქვე.

⁹² იქვე.

⁹³ იქვე.

მონყობილობები – დაწყებული ჭკვიანი კარზე დამონტაჟებული ზარებიდან, დამთავრებული იდენტიფიკაციის რთული სისტემებით, რომელთაც შეუძლიათ არა მხოლოდ ადაპტირება, არამედ საკუთარი კოდის ოპტიმიზაცია⁹⁴. ასეთი მონყობილობები მიისწრაფვიან უფრო მაღალი ეფექტურობისკენ, ვიდრე ამჟამად გამოყენებული ტექნოლოგიები. თუ ავტომობილს შეუძლია „სწავლა“ უშუალოდ ქუჩაში და თავისი უსაფრთხოების ფუნქციების დამოუკიდებლად მორგება კონკრეტულ მძღოლზე, აღნიშნულმა შესაძლოა პოტენციურად გაზარდოს უსაფრთხოების ხარისხი⁹⁵. ასეთი თვითოპტიმიზებადი, მესამე ტიპის მონყობილობებისთვის ზემოაღნიშნული ავტორები იყენებენ ტერმინს „ხელოვნური ინტელექტის (AI) მონყობილობები“⁹⁶. მობილურ ფიზიკურ ობიექტებში ჩაშენებულ მე-2 ან მე-3 ტიპის მონყობილობებს ხშირად რობოტებს უწოდებენ. როგორც ქვემოთ განვმარტავთ, AI მონყობილობების მიერ გენერირებული მონაცემები სპეციფიკურ პრობლემებს წარმოშობს სასამართლოში მტკიცებულების სახით გამოყენებისას⁹⁷.

ავტორები სპეციალურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით განმარტავენ მეორე ტიპის მონყობილობების უნარს – ავტონომიურად გამოიტანონ დასკვნები მონაცემებიდან და იმოქმედონ მათ საფუძველზე – თან სდევს „შავი ყუთის“ პრობლემა⁹⁸. როგორც მანქანას, მონყობილობას არ შეუძლია არც საკუთარი შეფასებების კრიტიკული რეფლექსია და არც ინფორმაციის მონოდება შესაძლო გაუგებრობების შესახებ⁹⁹. ადამიანებმა კი, მათ შორის სასამართლო პროცესზე ჩვენების მიმცემმა IT ექსპერტებმაც კი, შესაძლოა ვერ შეძლონ იმის დადგენა, თუ როგორ მიიღო მონყობილობამ კონკრეტული გადაწყვეტილება ან რატომ იფუნქციონირა მან სწორედ ასე – განსაკუთრებით მაშინ, თუ მონყობილობა განვრთნილი იყო მანქანური სწავლების ისეთი სირთულის ტექნიკით, რომელიც აღემატება ადამიანის შემეცნების შესაძლებლობებს¹⁰⁰. მონყობილობებს პერიოდულად ეძლევათ მონაცემთა ინტერპრეტაციის მრავალგვარი გზა და მათ შეუძლიათ თავად „აირჩიონ“ ის მეთოდი, რომელიც მათთვის ყველაზე ზუსტი ჩანს მონაცემთა ინტერპრეტაციისა და კლასიფიკაციისთვის.

მესამე ტიპის ხელოვნური ინტელექტის (AI) მონყობილობები არაერთი ტიპური შეზღუდვისა და შეცდომის წყაროს წინაშე დგანან. მცდარი შედეგები შეიძლება განპირობებული იყოს არასათანადო პროგრამირებით, პროგრამული უზრუნველყოფის დიზაინით ან სწავლებით, შეცდომით თვითსწავლებით, ან მონაცემთა მოპოვებისა და დამუშავების პროცესში გარე ჩარევით. ხელოვნური ინტელექტის მონყობილობებმა ასევე შეიძლება გასცენ შეუსაბამო პასუხები, თუ ისინი ეყრდნობიან მცდარ დაშვებებს ან ახდენენ მონაცემთა არასწორ ინტერპრეტაციას; მაგალითად, იმ შემთხვევაში, თუ სისტემაზე ზემოქმედებას ახდენდა დიდი მოცულობის შესაძლო მცდარი და მიკერძოებული მონაცემები, რომლებიც მთელ ინტერნეტში გავრცელებული¹⁰¹.

შვეციარიის ზემოხსენებული სასამართლო პრაქტიკის მაგალითი ავტოავარიის შესახებ და ავტორების მიერ მოყვანილი მეტაფორულ/ფუტურისტული BMW ავტოავარიის შემთხვევა

⁹⁴ იქვე.

⁹⁵ იქვე.

⁹⁶ იქვე.

⁹⁷ იქვე.

⁹⁸ იქვე, 16.

⁹⁹ იქვე.

¹⁰⁰ იქვე.

¹⁰¹ იქვე, 17.

სწორედ მესამე ტიპის ხელოვნური ინტელექტის მოწყობილობას შეეხება: ავტომობილის მანქანური სწავლების განვითარებული ფორმა ხასიათდება ალგორითმებით, რომელთაც შესწავთ უნარი, მოახდინონ თვითოპტიმიზაცია და შეცვალონ საკუთარი პროგრამირება ექსპლუატაციის პროცესში. მაგალითად, თუ სისტემა შექმნილია ქარხანაში ადამიანის პროდუქტიულობის მაქსიმიზაციისთვის, მან შესაძლოა პროდუქტიულობის მონაცემები დაუკავშიროს ქარხნის სხვადასხვა ნაწილში არსებულ გარემო ტემპერატურას და ცვალოს იგი მანამ, სანამ მუშები მაქსიმალურ პროდუქტიულობას არ მიაღწევენ – შედეგი კი შესაძლოა იცვლებოდეს დღის, სეზონის ან დღის მონაკვეთის მიხედვით¹⁰². მოწყობილობების პროგრამირების ან სწავლებისთვის შერჩეული მონაცემები შესაძლოა იყოს მიკერძოებული ან მცდარი. მაგალითად, თუ ძილიანობის დონის განმსაზღვრელი სისტემა განვრთნილია მხოლოდ ათლეტური აღნაგობის თეთრკანიანი მამაკაცების მიერ ტესტ-დრაივებისას გენერირებულ მონაცემებზე, მას წარმოეშობა ე.წ. „თეთრკანიანი მამაკაცის პრობლემა“ (white guy problem)¹⁰³. ასეთ შემთხვევაში, სისტემამ შესაძლოა დაასკვნას საწინააღმდეგო, რომ აზიური წარმოშობის ქალი „ძილიანობის“ მდგომარეობაშია, მხოლოდ მისი ჯდომის პოზისა და თვალის ფორმის გამო¹⁰⁴.

5.3. ხელოვნურ ინტელექტზე დაფუძნებულ მტკიცებულებათა პრობლემის შესაძლო ტექნიკური გამოსავალი

მოწყობილობების მიერ მონაცემთა შეგროვება, დამუშავება და შეფასება ხშირად ბოლომდე გასაგები არ არის ადამიანისთვის. მათი დაკვირვებებისა და დასკვნების სიზუსტისადმი ნდობა შეიძლება განმტკიცდეს ტექნოლოგიური სტანდარტიზაციისა და სერტიფიცირების, ისევე როგორც მოწყობილობების მუდმივი ინსპექტირებისა და დამონტაჟების გზით¹⁰⁵. მაგალითად, მაღალი რისკის კატეგორიას მიკუთვნებული ხელოვნური ინტელექტი ევროკავშირის 2024 წლის აქტით ექვემდებარება სერტიფიცირებას¹⁰⁶. მსგავსი სტანდარტები ასევე დადგენილია ავტომობილის მართვის დამხმარე სისტემებისთვის, ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2019/2144 რეგულაციის შესაბამისად¹⁰⁷. ზოგიერთი მეცნიერი გვთავაზობს საიმედოობის ვალიდურობის ფორმალურ ჩარჩოებსა და კლასიფიკაციებს სისხლის სამართლის საქმეებში ციფრული მტკიცებულებების შესაფასებლად, რაც ეფუძნება ვალიდურობის კრიტერიუმებსა და ტესტირების მეთოდებს.

აღნიშნულს გარკვეულწილად მოიცავს ზემოთ განხილული Daubert/Fry სტანდარტი, რომელმაც დიდი გავლენა იქონია სასამართლო პრაქტიკის განვითარებაზე. დროის ცვლილებისა და ხელოვნური ინტელექტის დახვეწასთან ერთად, ნორდვიკი და თანაავტორები მიიჩნევენ, რომ Daubert/Fry სტანდარტი შესაძლოა საკმარისი არ იყოს ციფრულ მტკიცებულებებთან

¹⁰² იქვე.

¹⁰³ იქვე, 16.

¹⁰⁴ იქვე.

¹⁰⁵ იქვე, 31.

¹⁰⁶ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) [2024] OJ L 2024/1689, art. 44 <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng#ntc8-L_202401689EN.000101-E0008> [26.03.2026].

¹⁰⁷ Regulation (EU) 2019/2144 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on type-approval requirements for motor vehicles and their trailers, and systems, components and separate technical units intended for such vehicles, as regards their general safety and the protection of vehicle occupants and vulnerable road users, [2019] OJ L 325/1. art. 4 <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/2144/oj/eng>> [26.03.2026].

გამკლავების მიზნით და უთითებენ იმპლემენტაციის შეზღუდვებზე¹⁰⁸: მაშინ როდესაც Daubert/Fry მოთხოვნილია:

- a) ტესტირება – გაურკვეველია ვალიდურობისთვის საჭირო მონაცემთა რაოდენობა, ხარისხი ან ტიპი; ორმაგი ინსტრუმენტის ვერიფიკაცია (**dual-tool verification**) შესაძლოა ჩაიშალოს ბიბლიოთეკების/ფუნქციონალების განმეორებითი გამოყენების გამო; ტესტური სცენარები არ ფარავს ინსტრუმენტების ყველა ფუნქციონალს; დროისა და რესურსების ნაკლებობა იწვევს ხარისხის სტანდარტების დეფიციტს¹⁰⁹.
- b) კოლეგების მიერ რეცენზირება (**Peer-review**) – გაურკვეველია, რომელი ტიპის რეცენზირებაა მისაღები; არ არსებობს საერთო გაგება იმისა, თუ რა აქცევს რეცენზენტს ექსპერტად; ციფრულ მტკიცებულებათა განვითარების ტემპი უფრო სწრაფია, ვიდრე რეცენზირებისთვის საჭირო დრო; სასამართლო საექსპერტო დასკვნაში რეცენზირებულ მეთოდზე უბრალო მითითება არასაკმარისია, რადგან ის არ განმარტავს, თუ როგორ იქნა გამოყენებული მეთოდი კონკრეტულ საქმეში¹¹⁰.
- c) ზოგადი აღიარება – ეს მოთხოვნა გამოწვევებს წარმოშობს, რადგან დახურული კოდის (**closed-source**) მქონე ინსტრუმენტის ზოგადი აღიარება სხვაა, ხოლო ამ ინსტრუმენტში დანერგილი რეალური პროცედურებისა თუ ალგორითმების – სხვა. მეთოდებისა და პრაქტიკის სიმრავლე ციფრული მტკიცებულების ბევრ სფეროში არ მიიჩნევა სტანდარტად. არ არსებობს პროგრამა, რომელიც დაადასტურებს ციფრული სასამართლო-საექსპერტო ინსტრუმენტების ფუნდამენტურ ვალიდურობას ან მიაწვდის ექსპერტს საჭირო რესურსებს კონკრეტული მეთოდის სრულყოფილი ვალიდურობისთვის¹¹¹.
- d) შეცდომების აღბათობა – ყურადსაღებია მეთოდოლოგიის ნაკლებობა ციფრულ მტკიცებულებებში შეცდომების აღბათობის შესაფასებლად; ასევე, შეცდომების ან მიკერძოების შესახებ ინფორმაციის წარუდგენლობა; შეუძლებლობა, გაიმიჯნოს ინსტრუმენტის შეცდომა მომხმარებლის (ექსპერტის) შეცდომისგან¹¹².
- e) ექსპერტის უნარები – საგულისხმოა, რომ სპეციალისტებისადმი მოთხოვნები განსხვავდება იურისდიქციების მიხედვით; კომპეტენტურობა და მიუკერძოებლობა ხშირად სასამართლოს მიერ დაშვებულია ყოველგვარი შემოწმების გარეშე¹¹³.

ზემოაღნიშნულ სიცარიელეთა შესავსებად, სხვა ავტორები, მაგალითად სტოიკოვა და ფრანკე თავიან სტატიაში განიხილავენ მოდელს, რომელიც ციფრული მტკიცებულების საიმედოობის შემოწმებას სამ ურთიერთდაკავშირებულ დონეზე ყოფს: **ტექნოლოგიური დონე (Technology level)**: ფოკუსირებულია ინსტრუმენტის (Tool) ვალიდურობაზე. დოკუმენტაციამ უნდა დაადასტუროს, რომ პროგრამა მუშაობს ზუსტად, არ ტოვებს მონაცემებს და მისი ალგორითმი ფიქსირებულია¹¹⁴. **მეთოდოლოგიური დონე (Method level)**: მონმდება თავად „სამეცნიერო მეთოდი“. მნიშვნელოვანია, რომ გამოყენებული ნაბიჯების თანმიმდევრობა

¹⁰⁸ Nordvik R. et al., Reliability Validation for File System Interpretation, 37 Forensic Sci, Int'l, Digit. Investigation 301174 <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666281721000822>> [26.03.2026].

¹⁰⁹ იქვე.

¹¹⁰ იქვე.

¹¹¹ იქვე.

¹¹² იქვე.

¹¹³ იქვე.

¹¹⁴ Stoykova R., Franke K., Reliability Validation Enabling Framework (RVEF) for Digital Forensics in Criminal Investigations, 45 FORENSIC SCI. INT'L: DIGIT. INVESTIGATION 301554, 2023 <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S266628172300063X>> [26.03.2026].

იყოს აღიარებული და კვლავნარმოებადი (reproducible). განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მონაცემთა წინასწარ დამუშავებას (pre-processing), სადაც ინფორმაციის დაკარგვის რისკი მაღალია¹¹⁵. გამოყენებითი დონე (Application level): ეს დონე ეხება ექსპერტის (Examiner) კომპეტენციას და მის მიერ კონკრეტულ საქმეში მიღებულ გადაწყვეტილებებს. აქ უნდა დასაბუთდეს, რატომ შეირჩა ესა თუ ის ალგორითმი და რამდენად პროპორციული იყო ჩარევა ადამიანის უფლებებში¹¹⁶.

საბაინ გლესი და თანაავტორები მიუთითებენ, რომ საბოლოოდ, უნდა დადგინდეს პროცედურული კავშირი მონყობილობის მიერ მოპოვებულ მტკიცებულებასა და მის გადამონმებას შორის ხელოვნური ინტელექტის საპირისპირო შემონმების პროგრამული უზრუნველყოფით (Artificial Counter-Intelligence – ACI¹¹⁷)¹¹⁸, რომელსაც უნოდებენ ხელოვნური ინტელექტის კონტრდაზვერვას. აღნიშნავენ, რომ სულ მცირე, ორი მიდგომა შესაძლებელი. პირველი ვარიანტით, მონყობილობის მიერ გენერირებული მონაცემები მტკიცებულებად დაიშვება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მათ ACI შეამონმებს და ეს ვერიფიკაციის პროცესი მიუთითებს სამედოობის გარკვეულ – კანონით განსაზღვრულ – დონეზე; ასეთ შემთხვევაში, სასამართლოს უფლება ექნება შეაფასოს მტკიცებულება და გადაწყვიტოს, დააფუძნოს თუ არა მასზე საკუთარი განაჩენი და რა მოცულობით¹¹⁹. მეორე, მონყობილობებისადმი უფრო „კეთილგანწყობილი“ მიდგომა იქნებოდა მონყობილობის მტკიცებულებების ზოგადი დასაშვებობის აღიარება, თუმცა სასამართლოსა და მხარეებისთვის ACI-ით გადამონმების მოთხოვნის უფლების მინიჭება¹²⁰. ეს უკანასკნელი ვარიანტი დააჩქარებდა პროცესს და შეამცირებდა ხარჯებს, რაც მას მიმზიდველს გახდიდა – სულ მცირე, იმ შემთხვევებში, როდესაც მონყობილობის მტკიცებულების მიმართ არცერთ მხარეს სერიოზული პრეტენზია არ გააჩნია¹²¹.

6. დასკვნა

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შეჯამებით ცხადი ხდება, რომ დღეს მთავარი გამოწვევაა, ტექნოლოგიურმა „ნეიტრალობამ“ არ ჩაანაცვლოს რეალური სამართლებრივი კონტროლი. როდესაც ადვოკატს არ აქვს წვდომა ალგორითმის ლოგიკაზე, დაცვის უფლება ხდება ილუზორული.

ბრალდების მხარის მიერ AI-ს გამოყენების ფაქტის გაუმჟღავნებლობა არღვევს „მხარეთა თანასწორობის“ პრინციპს. დაცვის მხარე ხშირად უხილავ, ალგორითმულ მტკიცებულებებს ებრძვის, რომელთა გადამონმებაც შეუძლებელია. მაგალითად, სისტემები, როგორიცაა COMPAS ან FRT, ხშირად აგენერირებენ „ალგორითმულ მიკერძოებას“. ტექნოლოგია არ არის უშეცდომო და მას შეუძლია სოციალური უთანასწორობის რეპროდუცირება ციფრულ ფორმატში. როდესაც სასამართლო ეყრდნობა „რისკების შეფასების“ ქულებს, არსებობს საფ-

¹¹⁵ იქვე.

¹¹⁶ იქვე.

¹¹⁷ სტატიაში ავტორები ტერმინოლოგიური შთაგონების წყაროდ იყენებენ ინგლისურ დასახელებას იმ საქმიანობისა, რომელიც მტრული სადაზვერვო მოქმედებების საპირწონედ არის მიმართული; შესაბამისად, ვერიფიკაციის მსგავს სამომავლო პროგრამულ უზრუნველყოფას უნოდებენ „ხელოვნური ინტელექტის კონტრდაზვერვას“ Artificial Counter-Intelligence უნოდებენ. იხილეთ, 33.

¹¹⁸ იქვე, 34.

¹¹⁹ იქვე.

¹²⁰ იქვე.

¹²¹ იქვე.

რომ, რომ მოსამართლე, როგორც „კარიბჭის მცველი“ (*Gatekeeper*), ჩანაცვლდეს ალგორითმული პროგნოზით, რაც ეწინააღმდეგება ინდივიდუალური სამართლებრივი განსჯის არსს.

გამოწვევის საპასუხოდ აუცილებელია დაინერგოს სტანდარტი, სადაც სახელმწიფო ვალდებულია აცნობოს დაცვის მხარეს ნებისმიერი ალგორითმული ჩარევის შესახებ. აღნიშნული უნდა მოიცავდეს არა მხოლოდ საბოლოო შედეგს, არამედ „ნედლ მონაცემებს“ და მეთოდოლოგიას. ECtHR-ის მეთოდოლოგიური კრიტერიუმი – „სამართლიანობა მთილანობაში“ უნდა გავრცელდეს ციფრულ ინფრასტრუქტურაზეც. ნებისმიერი ტექნოლოგიური მტკიცებულება უნდა შეფასდეს იმის მიხედვით, თუ რამდენად მისცა მან დაცვის მხარეს ადეკვატური შედაგების – კონტრინტერპრეტაციის შესაძლებლობა.

მოსამართლე, დღეს არსებულ რეალობაში უნდა გამოჩნდეს, როგორც ტექნოლოგიური „კარიბჭის მცველი“: *Daubert*-ის მსგავსი ვალიდურობის ტესტების ადაპტაცია უნდა განხორციელდეს სამართალში. მოსამართლემ უნდა შეაფასოს არა მხოლოდ AI-ს შედეგი, არამედ მისი სამეცნიერო სანდოობა, ცდომილების მაჩვენებელი და პროფესიული კონტროლი.

ტექნოლოგია უნდა დარჩეს მხოლოდ დამხმარე ინსტრუმენტად. საბოლოო სამართლებრივი დასკვნა და ადამიანის ბედის გადაწყვეტა უნდა დარჩეს ადამიანის – მოსამართლის ექსკლუზიურ პრეროგატივად.

მიუკერძოებლობა, როგორც ინსტიტუციური ნეიტრალიტეტი ვრცელდება სისტემაზეც. სასამართლო ანალიტიკისა და საქმეთა განაწილების ალგორითმები უნდა იყოს გამჭვირვალე და დაცული პოლიტიკური თუ კომერციული მანიპულაციისგან.

ციფრულ ეპოქაში სამართლიანი სასამართლო ნიშნავს „გამჭვირვალე მართლმსაჯულებას“. ტექნოლოგია არ უნდა გახდეს კედელი სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის, არამედ უნდა დაექვემდებაროს იმავე მკაცრ ეთიკურ და სამართლებრივ ფილტრებს, რასაც საუკუნეების განმავლობაში აყალიბებდა კლასიკური სამართალი. ადამიანის უფლებების დაცვა ვერ ჩანაცვლდება ალგორითმული ეფექტიანობით; სამართლიანობა ყოველთვის უფრო მეტია, ვიდრე უბრალოდ სტატისტიკური ალბათობა.

თვითსწავლებადი, დახვეწილი სისტემების შემთხვევაში ტრადიციული „ფალსიფიცირების“ და „შეცდომის მაჩვენებლის“ ტესტები რთულდება. როდესაც ალგორითმი მუდმივად იცვლის საკუთარ კოდს, „ზოგადი მიღებადობა“ ხდება მოძრავი სამიზნე, რაც მოსამართლის, როგორც „კარიბჭის მცველის“ (*Gatekeeper*), როლს უკიდურესად ართულებს. სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს სამომხმარებლო მოწყობილობების (ჭკვიანი საათები, ავტომობილის ასისტენტები) მონაცემების გამოყენება კრიმინალისტიკური მიზნებისთვის, ანუ როდესაც სახეზეა „ფუნქციური გადახრა“. სისტემები, რომლებიც შექმნილია კომფორტისთვის, შესაძლოა არ აკმაყოფილებდეს მართლმსაჯულებისთვის საჭირო „სიზუსტის სტანდარტს“, რაც ქმნის არასწორი მსჯავრდების რისკს. მონაცემთა ნაკრების არაერთგვაროვნება იწვევს ალგორითმულ დისკრიმინაციას. გამოწვევაა იმის სამართლებრივი აღიარება, რომ AI-ს „ობიექტურობა“ ხშირად მითია და ის შეიძლება ატარებდეს მისი შემქმნელის ან საზოგადოების ფარულ მიკერძოებებს.

AI-მტკიცებულება სისხლის სამართლის პროცესში არის „ციფრული მონმე“, რომელსაც სჭირდება სპეციფიკური საპროცესო ფილტრი. თუ *Daubert*-ის სტანდარტი ამერიკაში და მე-6 მუხლის გარანტიები ევროპაში არ ადაპტირდება AI-ს „შავი ყუთის“ ბუნებაზე, მართლმსაჯულება რისკავს, გახდეს ტექნოლოგიური პროცესის მექანიკური გაგრძელება. გამოსავალია

გამჭვირვალბა, მეთოდოლოგიური შემონმება და ადამიანის საბოლოო ზედამხედველობა, რაც უზრუნველყოფს, რომ ტექნოლოგია ემსახუროს სამართლიანობას და არა პირიქით.

AI-მტკიცებულების დასაშვებობა უნდა შემონმდეს სამ დონეზე: **ტექნოლოგიური:** ინსტრუმენტის ვალიდურობა (Tool validity). **მეთოდოლოგიური:** თავად სამეცნიერო პროცესის სისწორე. **გამოყენებითი:** ექსპერტის კომპეტენცია და კონკრეტულ საქმეში მეთოდის მართებულობა.

გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკაზე დაყრდნობით, აუცილებელია დამკვიდრდეს პრინციპი „ნედლ მონაცემებზე ნვდომის უფლება“ (Right to Raw Data), რომ სამართლიანი სასამართლო მოითხოვს ნვდომას არა მხოლოდ AI-ს დასკვნაზე, არამედ იმ ნედლ მონაცემებზე, რომლებსაც ეს დასკვნა დაყრდნო. ეს არის „ციფრული შეჯიბრებითობის“ ერთადერთი გზა.

სახელმწიფოს მიერ გამოყენებული AI უნდა გადამონმდეს დამოუკიდებელი, დაცვის მხარისთვის ხელმისაწვდომი სერტიფიცირებული პროგრამული უზრუნველყოფით. კერძოდ, როგორც საბაინ გლესი და თანავტორები მიიჩნევენ **ალგორითმული კონტრდაზვერვა (ACI – Artificial Counter-Intelligence)** შესაძლოა, მართლაც იყოს გამოსავალი ალგორითმის გადასამონმებლად. ეს აღადგენს „იარაღთა თანასწორობასო ციფრულ გარემოში.

ნებისმიერი ალგორითმული მტკიცებულება (იქნება ეს რისკის ქულა თუ სახის ამოცნობა) უნდა დარჩეს როგორც სარეკომენდაციო. მოსამართლემ უნდა განახორციელოს რეალური და არა ფორმალური კონტროლი, რაც გულისხმობს AI-ს დასკვნის კრიტიკულ შეფასებას სხვა მტკიცებულებებთან ერთობლიობაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს მთავრობის 2025 წლის 3 აპრილის №100 დადგენილება
2. პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურის უფროსის ბრძანება №21, 2024 წლის 28 თებერვალი.
3. „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ 2023 წლის 14 ივნისის საქართველოს კანონი.
4. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2020 წლის 17 აგვისტოს N151/04 ბრძანება.
5. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი No. 1772, 2009 წლის 9 ოქტომბერი.
6. საქართველოს კონსტიტუცია No. 786, 1995 წლის 24 აგვისტო.
7. Executive Order 14110, Safe, Secure, and Trustworthy Development and Use of Artificial Intelligence (USA, 30 October 2023), 88 Fed Reg 75191.
8. US Federal Rules of Criminal Procedure, Rule 16.
9. US Federal Rules of Evidence, Rule 702.
10. US Federal Rules of Evidence, Rule 403.
11. Directive (EU) 2024/2853 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on liability for defective products [2024] OJ L 2024/2853.
12. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council (Artificial Intelligence Act) [2024] OJ L 2024/1689.
13. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (17 May 2024) Council of Europe Treaty Series No 225.
14. UNGA Res 78/265 'Seizing the opportunities of safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development' (21 March 2024) UN Doc A/RES/78/265.
15. Regulation (EU) 2019/2144 of the European Parliament and of the Council on type-approval requirements for motor vehicles [2019] OJ L 325/1.

16. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities [2016] OJ L 119/89.
17. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council (General Data Protection Regulation) [2016] OJ L 119/1.
18. International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966) 999 UNTS 171.
19. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights, as amended) (ECHR).
20. UNGA, 'Universal Declaration of Human Rights' (10 December 1948) 217 A (III).
21. Krpelík v Czech Republic App no 23963/21 (ECtHR, 12 June 2025).
22. Johnson v State No 413, Sept Term 2023 (Md App Ct, 6 August 2024).
23. Podchasov v Russia App no 33696/19 (ECtHR, 2024).
24. State of Minnesota v Gerald Paul Archambault No 62-CR-20-5866 (2024).
25. State of Washington v Puloka No 21-1-04851-2 KNT (2024).
26. Wałęsa v Poland App no 50849/21 (ECtHR, 23 November 2023).
27. Glukhin v Russia App no 11519/20 (ECtHR, 2023).
28. Mata v Avianca, Inc (2023) 678 F Supp 3d 443 (SDNY).
29. Reyes v State (2023) 257 Md App 596.
30. State v Arteaga 476 NJ Super 36 (App Div 2023).
31. People v Wakefield [2022] NY Slip Op 02771.
32. NJCM and others v The Netherlands [2020] ECLI:NL:RBDHA:2020:1878 (District Court of The Hague) [SyRI Case].
33. United States v Curry 965 F3d 313 (4th Cir 2020).
34. State v Loomis 881 NW 2d 749 (Wis 2016).
35. Daubert v Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc 509 US 579 (1993).
36. Brady v Maryland 373 US 83 (1963).
37. Frye v United States 293 F 1013 (DC Cir 1923).
38. Al-Khawaja and Tahery v United Kingdom App nos 26766/05 and 22228/06 (ECtHR, 15 December 2011).
39. *Artigot i Golobardes M and others (eds)*, Artificial Intelligence, Judicial Decision-Making and Fundamental Rights: JuLIA Handbook (2nd edn, Scuola Superiore della Magistratura 2024).
40. *Citron DK*, 'Technological Due Process' (2008) 85 Washington University Law Review 1249.
41. *Eubanks V*, Automating Inequality (St Martin's Press 2018).
42. *Feigenson N and Carney B*, 'Generative AI as Courtroom Evidence: A Practical Guide' (2024) 50 Mitchell Hamline Law Review 246.
43. *Floridi L and Cowls J*, 'A Unified Framework of Five Principles for AI in Society' (2019) 31(4) Harvard Data Science Review.
44. *Garrett BL and Rudin C*, 'The Problem of Digital Evidence' (2024) 172 University of Pennsylvania Law Review 343.
45. *Gless S and others*, 'AI-Based Evidence in Criminal Trials?' (2024) 59 Tulsa Law Review 1.
46. *Grimm PW and others*, 'Artificial Intelligence as Evidence' (2021) 19 Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property 9.
47. *Kaminski ME and Urban JM*, 'The Right to Contest AI' (2021) 121 Columbia Law Review 1957.
48. *Pasquale F*, The Black Box Society (Harvard University Press 2015).
49. *Princes E and others*, 'The Concept of Justice in AI-Driven Legal Decision Making' (2025) 8(1) bit-Tech 78.
50. *Rawls J*, A Theory of Justice (rev edn, Harvard University Press 1999).

51. Richardson R and others, 'Dirty Data, Bad Predictions' (2019) 94 New York University Law Review Online 15.
52. CDDH-IA, [Draft] Handbook on Human Rights and Artificial Intelligence (Council of Europe 2025).
53. CEPEJ, European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems (Council of Europe 2018).
54. European Commission, White Paper on Artificial Intelligence (COM(2020) 65 final).
55. High-Level Expert Group on AI, Ethics Guidelines for Trustworthy AI (European Commission 2019).
56. OECD, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449, 2019).
57. Public Defender of Georgia, Report on the Situation of Protection of Human Rights and Freedoms in Georgia – 2024 (Tbilisi 2025).
58. White House, Blueprint for an AI Bill of Rights (2023).
59. Angwin J and others, 'Machine Bias' (ProPublica, 23 May 2016) <<https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>> [06.06.2026].
60. Emteria, 'What Is Firmware? A Comprehensive Guide' <<https://emteria.com/learn/firmware>> [06.06.2026].
61. Oracle, 'What Is IoT?' <<https://www.oracle.com/internet-of-things/#why-is-iot-important>> [06.06.2026].
62. Public Justice, 'Failing to Disclose Use of Facial Recognition Technology in Criminal Cases Deprives Defendants of a Fair Trial' (8 August 2024) <<https://www.publicjustice.org/en/news/failing-to-disclose-use-of-facial-recognition-technology-in-criminal-cases-deprives-defendants-of-a-fair-trial-appellate-court-of-maryland-rules/>> [06.06.2026].
63. Wenar L., 'John Rawls' in EN Zalta and U Nodelman (eds), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2025 edn) <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2025/entries/rawls/>> [06.06.2026].

ნათია გველესიანი*

ადრეული საპენსიო ასაკი ქალებისთვის, როგორც ფაქტობრივი
უთანასწორობის კომპენსირების მექანიზმი

ქალისა და მამაკაცის უნარებისა და შესაძლებლობების თანაბარი რეალიზაცია გამოწვევაა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნებშიც. სოციალურ და კულტურულ მიკროკლიმატში თვითნებურად აღმართული ხელის შემშლელი გარემოებები აბრკოლებს სქესთა შორის *de jure*, ანუ ფორმალურ-სამართლებრივი თანასწორობის *de facto*, ე.ი. რეალურ, არსებით თანასწორობაში ტრანსლირებას. როდესაც ქვეყანაში შექმნილი სოციალური გარემოდან გამომდინარე, ქალისა და მამაკაცის თანასწორობასთან დაკავშირებული სამართლებრივი და ფაქტობრივი რეალობა არ არის სინქრონიზებული, წარმოიშობა ნამახალისებელი ჩარევების გზით სქესის ნიშნით განსხვავებული მოპყრობის დროებითი დაწესების აუცილებლობა. სწორედ ქალების მიმართ არსებული სოციალურ-ეკონომიკური უთანასწორობა განაპირობებს დიფერენცირებულ საპენსიო ასაკს. სქესთა შორის განსხვავებულ ასაკობრივ პენსიას აქვს ისტორიული, სოციალური, კულტურული და ეკონომიკური წანამძვრები და დინამიკური და იგი ევოლუციური განვითარების შედეგად წინ მიიწევს გათანაბრებისკენ.

სტატიაში გაანალიზებულია ქალისა და მამაკაცისათვის დაწესებული განსხვავებული საპენსიო ასაკის შესაბამისობა თანასწორობის უფლებასთან, წინაპირობები რომლებიც ამართლებს დიფერენციაციის შემოღებას, თუ შეფასების რა სახის პარამეტრები გამოიყენება ევროპულ დონეზე და რამდენად არსებობს საქართველოში სქესზე დაფუძნებული განსხვავებული ასაკით პენსიის შენარჩუნების მწვავე საზოგადოებრივი საჭიროება.

საკვანძო სიტყვები: ასაკით პენსია; საპენსიო ასაკი; *de facto* თანასწორობა; დროებითი სპეციალური ზომები; ხანდაზმულ ქალთა უფლებები; სქესთა შორის სახელფასო სხვაობა; აუნაზრაურებელი შრომა.

1. შესავალი

ასაკით პენსია სოციალური უზრუნველყოფისა და სოციალური დახმარების გამოხატულებაა, რომელიც პენსიონერს მინიმალური საარსებო საშუალებით უზრუნველყოფს. ქალსა და მამაკაცს შორის განსხვავებული საპენსიო ასაკის შემოღების ისტორია დიდი ბრიტანეთისა და ჩრდილოეთ ირლანდიის გაერთიანებული სამეფოდან იწყება.¹ აღან ჯონსონმა, (სახელმწიფო მდივანი დასაქმებისა და საპენსიო საკითხებში 2005 წლის არჩევნებამდე), თანამდებობის დატოვებამდე ცოტა ხნით ადრე განაცხადა, რომ საჭირო იყო „რადიკალური რეფორმა ქალთა პენსიების სკანდალის მოსაგვარებლად“, რაშიც გულისხმობდა იმ ფაქტს, რომ 2005 წელს პენსიონერ ქალთა მხოლოდ 13%-ს ჰქონდა სრული სახელმწიფო პენსიის უფლება (რომელიც, დანამატის გარეშე, არ იყო საკმარისი საცხოვრებლად) კაცების 92%-თან შედარებით.² საპენსიო კომისიის პირველ მოხსენებაში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ადირ ტერნე-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მოწვეული ლექტორი.

¹ ააიპ „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციისა“ და ააიპ „საფარის“ მიერ 2023 წლის 25 მაისს საქმეზე „ბუდუ შეილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში წარდგენილი „სასამართლოს მეგობრის“ მოსაზრება, 8.

² იქვე, იხ. ციტირება Thane P., The 'scandal' of women's pensions in Britain: how did it come about?, <https://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-scandal-of-womens-pensions-in-britain-how-did-it-come-about> [01.03.2026].

რი, აღნიშნულია: „ამჟამად, ქალ პენსიონერებს პროფესიული პენსიის მნიშვნელოვნად დაბალი ოდენობა აქვთ, რადგან სამუშაო ცხოვრების განმავლობაში მათ ჰქონდათ დასაქმების უფრო დაბალი დონე, უფრო ხშირად მუშაობდნენ არასრულ განაკვეთზე, ჰქონდათ დაბალი საშუალო შემოსავალი და მეტად იყვნენ დასაქმებულნი მომსახურების სექტორებში, სადაც საპენსიო უზრუნველყოფა ნაკლებად იყო გავრცელებული.“³

საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მიხედვით⁴, საქართველო, როგორც სოციალური სახელმწიფო ზრუნავს საზოგადოებაში სოციალური სამართლიანობის, სოციალური თანასწორობისა და სოციალური სოლიდარობის პრინციპების განმტკიცებაზე. ამავე მუხლის თანახმად⁵, საქართველო ზრუნავს ადამიანის ჯანმრთელობისა და სოციალურ დაცვაზე, საარსებო მინიმუმითა და ღირსეული საცხოვრებლით უზრუნველყოფაზე, ოჯახის კეთილდღეობის დაცვაზე. პენსიაზე უფლება სოციალური სახელმწიფოს კონსტიტუციის ძირითადი პრინციპიდან გამომდინარეობს. პენსიის სახით სახელმწიფო ყოველთვიურად გასცემს ფულად სარგებელს⁶, რომელიც ხელს უწყობს საქართველოს ხანდაზმული პირების სოციალური და ეკონომიკური უფლებების რეალიზაციას. პენსიის ოდენობა განისაზღვრება ყოველწლიურად და მისი დაფინანსების წყაროა საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი.⁷ გარდა ყოველთვიური ფულადი სარგებლის მიღებისა, პენსიონერს უფლება აქვს მიიღოს სოციალური დახმარებები ან/და სამედიცინო მომსახურება⁸. აღსანიშნავია, რომ საჯარო საქმიანობის განხორციელების პერიოდში პენსიაზე უფლება არ წარმოიშობა ან წარმოშობილი უფლება წყდება.⁹

საქართველოში სახელმწიფო პენსიაზე უფლება წარმოიშობა 65 წლის მიღწევიდან, ხოლო ქალებს ეს უფლება წარმოეშობათ 60 წლიდან.¹⁰ ქალები მამაკაცებზე უფრო დიდხანს ცოცხლობენ, თუმცა აქტიური შრომითი ცხოვრების განმავლობაში ნაკლები შემოსავლის მიღების გამო, პენსიაზე გასვლისას მათ ჩვეულებრივ ნაკლები დანაზოგი აქვთ.¹¹ შესაბამისად, ხანდაზმული ქალები უფრო მოწყვლადები არიან და სიღარიბისა და სოციალური გარიყვის უფრო მაღალი რისკის წინაშე დგანან.¹²

საქართველოში სიცოცხლის მოსალოდნელ ხანგრძლივობაში სქესის მიხედვით განსხვავებები არსებითია, ქალებისთვის შეადგენს 79 წელს, ხოლო კაცებისთვის 71 წელს.¹³ ეს რეალობა სიცოცხლის მოსალოდნელ ხანგრძლივობაში ქალების სასარგებლოდ თითქმის 8-წლიან განსხვავებას იწვევს, პენსიონერი ქალების რიცხოვნობის სიჭარბეს პენსიონერ კაცებზე თითქმის 2.5-ჯერ.¹⁴ თუმცა, სოციალური პაკეტების მიმღები კაცების რიცხვი თითქმის ორჯერ

³ Thane P., The 'scandal' of women's pensions in Britain: how did it come about?, <<https://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-scandal-of-womens-pensions-in-britain-how-did-it-come-about>> [01.03.2026].

⁴ საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, მუხლი 5 (2).

⁵ იქვე, მუხლი 5 (4).

⁶ საქართველოს კანონი სახელმწიფო პენსიის შესახებ, სსმ, 56, 28/12/2005, მუხლი 4, ქვეპუნქტი "ი".

⁷ იქვე, მუხლი 7, პუნქტი 1.

⁸ იქვე, მუხლი 12, პუნქტი 1, ქვეპუნქტი "ბ".

⁹ იქვე, მუხლი 5, პუნქტი 3.

¹⁰ იქვე, მუხლი 5, პუნქტი 1.

¹¹ Barigozzi F., Cremer H., Lozachmeur J.-M., Gender wage and longevity gaps and the design of retirement systems, January 2021, revised February 2023, 3.

¹² EIGE, Gender in Poverty and Social Inclusion, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2016, 3.

¹³ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ქალი და კაცი საქართველოში, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2025, 13.

¹⁴ იქვე, 63.

აღემატება ბენეფიციარი ქალების რიცხოვნობას, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა, სახელმწიფო კომპენსაციის მიმღებთა და ომის ვეტერანთა შორის უფრო მეტი კაცის არსებობის გამო.¹⁵

მსოფლიო საპენსიო სისტემის მოდელები არაერთგვაროვანია და დამოკიდებულია კონკრეტული სახელმწიფოს ეკონომიკურ და სოციალურ კონტინუუმზე. ზოგადად, ქალები ნაკლებ წელს ატარებენ სამუშაო ძალაში, უფრო მეტად არიან მიდრეკილნი არასრულ განაკვეთზე მუშაობისკენ, ნაკლებს გამოიმუშავენ, ვიდრე მამაკაცები და აქვთ უფრო ხანგრძლივი სიცოცხლის ხანგრძლივობა.¹⁶ ქალების კარიერული გზები შეიძლება არ იძლეოდეს საშუალებას, დააგროვონ ადამიანური კაპიტალი იმავე ტემპით, როგორც მამაკაცები.¹⁷

წინამდებარე სტატიაში ქალსა და მამაკაცს შორის არსებული დიფერენცირებული ასაკობრივი პენსია განხილულია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა (შემდგომში – ევროპული სასამართლო) და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადაწყვეტილებების ჩრჩილში. ასევე, გაანალიზებულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ არსებითად განხილული საქმე (გადაწყვეტილება ჯერ არ არის მიღებული), რომელიც შეეხება ქალისთვის 60 წლის, ხოლო მამაკაცისთვის 65 წლის საპენსიო ასაკის კონსტიტუციურობას და საქართველოში არსებული სოციალური რეალობისა და საერთაშორისო მიდგომების შეფასების შედეგად, შემოთავაზებულია მისი გადაჭრის გზა.

2. ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენცია

2.1. სტეკი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ¹⁸

2.1.1. ზოგადი ფონი

1990 წლიდან გაერთიანებულ სამეფოში შემცირებული შემოსავლის შემწეობა გათვალისწინებული იყო პროფესიული უბედური შემთხვევებისა და დაავადებებისთვის და ეროვნული სადაზღვეო ფონდის ნაცვლად ფინანსდებოდა ბიუჯეტიდან. შემცირებული შემოსავლის შემწეობის მიღების შემზღუდველი პირობა იყო საპენსიო ასაკი, კერძოდ, მამაკაცებისთვის – 65 წელი და ქალებისთვის – 60 წელი 1996 წლამდე, ხოლო 2020 წლისათვის ყველასთვის თანაბარი ასაკი იქნებოდა შემოღებული, კერძოდ – 65 წელი. გამომდინარე იქიდან, რომ შემცირებული შემოსავლის შემწეობა საწარმოო ტრავმის გამო დაკარგული შემოსავლის კომპენსაციასთან იყო კავშირში, საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ, წყვეტდა მოქმედებას და მას ასაკობრივი პენსია ანაცვლებდა. მოცემულ საქმეში, მომჩივნები სტეკი და სხვები დისკრიმინაციულად მიჩნევდნენ შემცირებული შემოსავლის შემწეობის შეწყვეტისთვის დანესებულ განსხვავებულ საპენსიო ასაკს.

მთავრობის პოზიციით, ისტორიულად, ქალებს სახელმწიფო პენსიის მიღების უფლება უფრო ადრე წარმოეშობოდათ, რადგან მათი ტრადიციული როლი – სახლში ოჯახზე ზრუნვა

¹⁵ იქვე.

¹⁶ NCPSSM, "Women and Retirement: The Gender Gap Persists: Why Women Face a Gender Gap in Retirement Savings", 2021, <<https://www.ncpssm.org/documents/issue-briefs/women-and-retirement-the-gender-gap-persists/>> [01.03.2026].

¹⁷ Ciminelli G., Schweltnus C., Stadler B., Sticky Floors or Glass Ceilings? The Role of Human Capital, Working Time Flexibility and Discrimination in the Gender Wage Gap, OECD Economics Department Working Papers No. 1668, 2021, 7.

¹⁸ Stec and Others v. the United Kingdom, [2006] ECHR, HUDOC database.

– ინვევდა ფრაგმენტულ დასაქმებას, თუმცა, ბოლო წლებში დასაქმებულ ქალთა რაოდენობა მნიშვნელოვნად გაიზარდა, კერძოდ: 1967 წელს დასაქმებულთა 37% ქალი იყო, ხოლო 1992 წელს კი, ეს მაჩვენებელი გაიზარდა და 50%-ს მიაღწია.

1986 წელს „სქესის ნიშნით დისკრიმინაციის შესახებ“ კანონის საფუძველზე, დამსაქმებელს აეკრძალა სქესის ნიშნით განსხვავებული საპენსიო ასაკის დაწესება. ამის განმაპირობებელი ფაქტორი იყო ის, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში ქალებისთვის პრეფერენცირებული საპენსიო ასაკს აღარ ჰქონდა გამართლება და უნდა გათანაბრებულიყო. გაერთიანებული სამეფომ გადაწყვიტა, რომ ქალისა და მამაკაცისთვის გამათანაბრებელი საპენსიო ასაკი 60-ის ნაცვლად 65 წელი ყოფილიყო, რადგან ადამიანები უფრო დიდხანს და ჯანმრთელებად ცხოვრობდნენ და მოსახლეობაში პენსიონერების წილი გაიზრდებოდა. გაერთიანებული სამეფოს პარლამენტმა რეფორმის ეტაპობრივად განხორციელება გადაწყვიტა, გამომდინარე იქიდან, რომ თანასწორობისკენ სვლას უზარმაზარი ფინანსური შედეგები მოჰყვებოდა როგორც სახელმწიფოსთვის, ისე ინდივიდებისთვის, განსაკუთრებით ქალებისთვის, რომლებიც დიდი ხანია ელოდნენ სახელმწიფო პენსიის მიღებას 60 წლის ასაკში. 2010 წლიდან მამაკაცებისა და ქალების საპენსიო ასაკის გათანაბრების პროცესი დაიწყებოდა, ხოლო 2020 წლისთვის ორივე სქესის საპენსიო ასაკი 65 წელი გახდებოდა.

სტეკი და სხვა მომჩივნები აცხადებდნენ, რომ განსხვავებული საპენსიო ასაკი არღვევდა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის (შემდგომში – ევროპული კონვენცია) მე-14 მუხლით გარანტირებულ თანასწორობის უფლებას პირველი დამატებითი ოქმის პირველი მუხლით აღიარებულ საკუთრების უფლებასთან ერთობლიობაში.

2.1.2. ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება

ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლი ნევრ სახელმწიფოს არ უკრძალავს ჯგუფების მიმართ განსხვავებული მოპყრობის დაწესებას მათ შორის არსებული „ფაქტობრივი უთანასწორობის“ გამოსასწორებლად. გარკვეულ გარემოებებში, განსხვავებული მოპყრობის გზით უთანასწორობის გამოსწორების მცდელობის უგულებელყოფამ *per se* შეიძლება გამოიწვიოს ამ მუხლის დარღვევა. განსხვავებული მოპყრობა დისკრიმინაციულია, თუ მას არ გააჩნია ობიექტური და გონივრული გამართლება, ანუ არ ემსახურება ლეგიტიმურ მიზანს ან თუ არ არსებობს პროპორციულობის გონივრული კავშირი გამოყენებულ საშუალებასა და მისაღწევ მიზანს შორის.

ევროპული სასამართლოს მიდგომით, ძალიან წონადი მიზეზის წარდგენაა აუცილებელი სქესის ნიშნით განსხვავებული მოპყრობის გასამართლებლად. როგორც წესი, სახელმწიფოს, ფართო დისკრეცია აქვს მინიჭებული ეკონომიკური ან სოციალური სტრატეგიის ზოგადი ზომების მიღებისას. საკუთარი საზოგადოებისა და მისი საჭიროებების შესახებ უშუალო ინფორმირებულობის გამო, ეროვნული ხელისუფლება საერთაშორისო მოსამართლეზე უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფება იმის შესაფასებლად, თუ რა არის სოციალური ან ეკონომიკური თვალსაზრისით საზოგადოებრივი ინტერესების შესაბამისი. როგორც წესი, ევროპული სასამართლო პატივს სცემს საკანონმდებლო ორგანოს პოლიტიკურ არჩევანს, თუ ის „აშკარად არ არის გონივრულ საფუძველს მოკლებული.“

საკუთრების უფლების ქრილში, ევროპულმა სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ პირველი დამატებითი ოქმის 1-ლი მუხლი არ ითვალისწინებს საკუთრების შეძენის უფლებას. ის არანაირ შეზღუდვას არ აწესებს ხელშემკვრელი სახელმწიფოების თავისუფლებაზე, გადაწყვეტონ, ჰქონდეთ თუ არა სოციალური უზრუნველყოფის რაიმე სქემა, ან აირჩიონ სქემით უზრუნველყოფი ბენეფიციების სახე ან ოდენობა. თუმცა, თუ სახელმწიფო გადაწყვეტს ბენეფიციების ან საპენსიო სქემის მიღებას, მან ეს უნდა გააკეთოს ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლთან თავსებადი წესით.

მომჩივნები აღიარებდნენ, რომ გონივრული იყო დასაქმებულებისთვის შემცირებული შემოსავლის შემნეობის შეწყვეტა საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ. ევროპულმა სასამართლომაც გაიზიარა აღნიშნულ პოზიცია, ვინაიდან შესაბამისი სარგებელი განკუთვნილი იყო შემოსავლის ჩანაცვლებისა თუ შევსებისთვის და, შესაბამისად, მჭიდროდ იყო დაკავშირებული დასაქმებასა და შრომით საქმიანობასთან. მომჩივნები ასაჩივრებდნენ იმას, რომ შესაძლებელი იყო ერთნაირი და არა განსხვავებული ასაკობრივი ზღვრის დაწესება ან/და ურთიერთმფარავი სოციალური სარგებლის რეგულაციების გამოყენება. თუმცა, ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ერთნაირი ასაკობრივი ზღვრის დაწესება ვერ უზრუნველყოფდა სახელმწიფო საპენსიო სქემასთან თანმიმდევრულობის იმავე ხარისხს, რომელიც ეფუძნებოდა „სამუშაო ცხოვრების დასრულების“ ნომინალურ ასაკობრივ ზღვარს – 60 წელს ქალებისთვის და 65 წელს მამაკაცებისთვის.

გაერთიანებულ სამეფოში სქესის ნიშნით განსხვავებული მოპყრობა შემოიღეს ფინანსური უთანასწორობისა და სირთულეების შესამცირებლად, რაც გამოწვეული იყო ქალთა ტრადიციული, ოჯახზე ზრუნვის არაანაზღაურებადი როლით ნაცვლად ანაზღაურებადი შრომითი საქმიანობისა. შესაბამისად, სანყის ეტაპზე, განსხვავებული საპენსიო ასაკი მიზნად ისახავდა მამაკაცებსა და ქალებს შორის არსებული „ფაქტობრივი უთანასწორობის“ კორექტირებას და, ამდენად, წარმოადგენდა ობიექტურად გამართლებულ განსხვავებულ მოპყრობას ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლის მნიშვნელობით. განსხვავებული საპენსიო ასაკი გამართლებული რჩებოდა იმ დრომდე, სანამ სოციალური პირობები არ შეიცვლებოდა იმგვარად, რომ ქალები აღარ განიცდიდნენ მნიშვნელოვან უარყოფით შედეგებს უფრო მოკლე სამუშაო ცხოვრების გამო. ეს ცვლილება, თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, უნდა ყოფილიყო ეტაპობრივი და რთული ან შეუძლებელი იქნებოდა იმ მომენტის ზუსტად განსაზღვრა განსხვავებული საპენსიო ასაკით გამოწვეული მამაკაცების მიმართ არსებული უსამართლობა როდის გადანონიდა ქალების არახელსაყრელი მდგომარეობის კორექტირების საჭიროებას. ამასთან, ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ქალებისთვის და ზოგადად, ეკონომიკისთვის უკიდურესად შორს მიმავალი და სერიოზული შედეგების გამო, ეს საკითხები ექცეოდა სახელმწიფოს თავისუფალი შეფასების ფარგლებში (*margin of appreciation*).

დასკვნის სახით, ევროპულმა სასამართლომ შეაჯამა შემდეგი მიგნებები: 1. გაერთიანებულ სამეფოში მამაკაცებსა და ქალებს შორის სახელმწიფოს მიერ დადგენილი განსხვავებული საპენსიო ასაკი თავდაპირველად მიზნად ისახავდა ქალების არახელსაყრელი ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორებას. განსხვავებული საპენსიო ასაკი უნდა შენარჩუნებულიყო იქამდე, სანამ სოციალური და ეკონომიკური პირობები არ მიაღწევდა ისეთ დონეს, რომელიც გამორიცხავდა ქალების მიმართ განსაკუთრებული მოპყრობის საჭიროებას; 2. გაერთიანებული სამეფოს გადაწყვეტილებები უთანასწორობის გამოსწორების ვადებსა და საშუალებებთან დაკავშირებით არ იყო აშკარად არაგონივრული და არ გასცდა სახელმწიფოს ფართო თავ-

ვისუფალი შეფასების ფარგლებს და 3. შემცირებული შემოსავლის მიღების უფლების საპენსიო სისტემასთან დაკავშირება იყო გონივრულად და ობიექტურად გამართლებული, რადგან ეს სარგებელი განკუთვნილი იყო შემცირებული გამომუშავების კომპენსაციისთვის ადამიანის სამუშაო ცხოვრების განმავლობაში.

ყოველივე ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, ევროპულმა სასამართლომ არ დაადგინა ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლის დარღვევა პირველი დამატებითი ოქმის პირველ მუხლთან ერთობლიობაში.

2.2. მორარუ და მარინი რუმინეთის წინააღმდეგ¹⁹

2.2.1. პირველი მომჩივანი

მორარუ (შემდგომში – პირველი მომჩივანი) იყო საჯარო მოხელე, რომელიც მუშაობდა მრჩეველად ფისკალური ადმინისტრირების ეროვნული სააგენტოს ერთ-ერთ ფილიალში. ვინაიდან პირველი მომჩივანი უახლოვდებოდა იმ დროისთვის ქალებისთვის დადგენილ საპენსიო ასაკს (60 წელი), მან დამსაქმებელს წარუდგინა მოთხოვნა, რომელშიც გამოხატა სურვილი, გაეგრძელებინა მუშაობა მამაკაცებისთვის დადგენილ საპენსიო ასაკამდე (65 წელი). ფისკალური ადმინისტრირების ეროვნულმა სააგენტომ პირველ მომჩივანს შეუწყვიტა შრომითი ხელშეკრულება იმ საფუძველით, რომ მან მიაღწია კანონით დადგენილ საპენსიო ასაკს და დაასრულა საპენსიო სქემაში შენატანების სავალდებულო პერიოდი. ფისკალური ადმინისტრირების ეროვნული სააგენტოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება პირველმა მომჩივანმა 2017 წელს გაასაჩივრა საოლქო სასამართლოში და აპელირებდა იმაზე, რომ მამაკაცებისა და ქალებისთვის განსხვავებული საპენსიო ასაკის დაწესება წარმოადგენდა დისკრიმინაციას. მან საკუთარი მდგომარეობა შეადარა ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ განხილულ *Kleist*-ისა და *Marshall*-ის საქმეებს (ქვემოთ არის განხილული) და მიიჩნია, რომ სასამართლოს ეს მიდგომები გამოყენებადი იყო მის სიტუაციაშიც. საოლქო სასამართლომ პირველი მომჩივნის სასარგებლოდ გამოიტანა გადაწყვეტილება და აღნიშნა, რომ „პენსიის შესახებ“ კანონისა და 2006/54/EC დირექტივის დებულებების თანახმად, საჯარო მოხელეს ჰქონდა პენსიაზე გასვლის უფლება და არა ვალდებულება. ფისკალური ადმინისტრირების ეროვნულმა სააგენტომ შეიტანა სააპელაციო საჩივარი. 2018 წელს სააპელაციო სასამართლომ დაადგინა, რომ „საჯარო სამსახურის შესახებ“ კანონისა და „პენსიის შესახებ“ კანონის მოთხოვნების შესაბამისად, საჯარო მოხელის შრომითი ხელშეკრულება ავტომატურად წყდებოდა საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ.

2.2.2. მეორე მომჩივანი

მარინი (შემდგომში მეორე მომჩივანი) საჯარო მოხელე იყო და ბიზნესის, კომერციისა და მენარმეობის სამინისტროში (შემდგომში „სამინისტრო“) სამსახურის უფროსის თანამდებობა ეკავა. ქალებისთვის იმ დროისთვის დადგენილი საპენსიო ასაკის მიღწევამდე ორი თვით ადრე, მან სამინისტროს წარუდგინა მოთხოვნა, რომელშიც გამოხატა სურვილი, კიდევ ერთი წლით გაეგრძელებინა მუშაობა. სამინისტრომ მეორე მომჩივანს შრომითი ხელშეკრულება შე-

¹⁹ Moraru and Marin v. Romania, [2023] ECHR, HUDOC database.

უნყევიტა იმ საფუძვლით, რომ იგი აკმაყოფილებდა კანონით დადგენილ პირობებს, კერძოდ: მან მიაღწია საპენსიო ასაკს და დაასრულა საპენსიო სქემაში შენატანების მინიმალური პერიოდი. მეორე მომჩივანმა სარჩელი შეიტანა საოლქო სასამართლოში და ამტკიცებდა, რომ მისი შრომითი ხელშეკრულების ავტომატურად შეწყვეტა მამაკაცი კოლეგისგან განსხვავებულ ასაკში იყო დისკრიმინაციული. 2019 წელს საოლქო სასამართლომ გააუქმა სამინისტროს გადაწყვეტილება, თუმცა, 2020 წელს სააპელაციო სასამართლომ დაადგინა, რომ მეორე მომჩივანს არ შეეძლო საპენსიო ასაკის შემდეგ მუშაობის გაგრძელება, რადგან დამსაქმებელმა არ დააკმაყოფილა მისი მოთხოვნა.

2.2.3. რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები

მამაკაცებსა და ქალებს შორის არსებული დიფერენცირებული საპენსიო ასაკი არაერთხელ გახდა რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს განხილვის საგანი. ერთ-ერთ კონსტიტუციურ სარჩელში მითითებული იყო, რომ მამაკაცებისა და ქალებისთვის კანონით დადგენილი განსხვავებული საპენსიო ასაკი არღვევდა ქალთა უფლებებს და წარმოადგენდა სქესის ნიშნით დისკრიმინაციას, რადგან ის ქალებს არ აძლევდა საშუალებას, პენსიაზე გასულიყვნენ მამაკაცებისთვის დადგენილ საპენსიო ასაკში ან გაეგრძელებინათ მუშაობა მამაკაცებისთვის დაწესებული საპენსიო ასაკის მიღწევამდე. 1995 წელს რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განვითარებული მსჯელობის მიხედვით: „განსაკუთრებით ადრეულ წლებში ბავშვების აღზრდისა და განათლების აუცილებლობის, ოჯახში ქალებზე დაკისრებული გაზრდილი ტვირთისა და მიმდინარე გარდამავალ პერიოდში ამ ვალდებულებების შემსუბუქების ფართოდ ხელმისაწვდომი სოციალური და ეკონომიკური ღონისძიებების არარსებობის გამო, სხვა ასპექტების გამო, რომლებიც ართულებს ქალების პროფესიულ წინსვლას (დეკრეტული შვებულება, მშობიარობის შემდგომი შვებულება, ავადმყოფი ბავშვის მოვლის გამო შვებულება, გარკვეულ გარემოებებში მუშაობისგან დამცავი აკრძალვები და ა.შ.), ასევე, სხვა გარემოებების გამო, ქალები მამაკაცებთან შედარებით არახელსაყრელ მდგომარეობაში არიან ჩაყენებულნი. რასაკვირველია, ეს სიტუაციები ნაკლებად ხშირი გახდება და დროთა განმავლობაში გაქრება, როგორც ეს ხდება ყველა ევროპულ ქვეყანაში; ეს დამახასიათებელია თანამედროვე საზოგადოებების განვითარებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის პრინციპი ზოგადად აღიარებულია, ქვეყნების უმეტესობაში კვლავ განსხვავებული საპენსიო ასაკი მოქმედებს... ჩვენს ქვეყანაში ეს სოციალურ-პროფესიული რეალობები უდავოა და, ამდენად, მამაკაცებისა და ქალებისთვის ერთნაირი საპენსიო ასაკის დაწესება განსხვავებულ სიტუაციაში მყოფი პირების მიმართ თანაბარ მოპყრობას გამოიწვევდა.“

1996 წელს რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად: „ერთი შეხედვით, პენსიაზე გასვლის თვალსაზრისით, ქალებისა და მამაკაცების მიმართ განსხვავებული სამართლებრივი მოპყრობის ერთადერთი მიზეზი „სქესთა შორის სხვაობაა.“ სინამდვილეში კი, არა სქესთა შორის სხვაობა იწვევს განსხვავებულ სამართლებრივი მოპყრობას, არამედ ამ სხვაობით გამოწვეული სოციალური სიტუაცია, რომელიც ამართლებს ქალებისთვის განსაკუთრებულ კონსტიტუციურ დაცვას. დისკრიმინაციას მხოლოდ მაშინ აქვს ადგილი, როცა განსხვავებული სამართლებრივი მოპყრობა უბრალოდ და ექსკლუზიურად სქესზე დაფუძნებული სხვაობითაა განპირობებული.“

2010 წელს რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აღნიშნა, რომ კულტურული ტრადიციები და სოციალური რეალობები ვითარდებოდა სქესთა შორის რეალური, *de facto* თანასწორობის უზრუნველყოფის მიზნით. ამ კონტექსტში, მან აღნიშნა, რომ საკანონმდებლო ორგანომ უკვე გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები თანასწორობის გაძლიერების კუთხით, როგორცაა, მაგალითად, მამებისთვის მშობლის შვებულებით სარგებლობის უფლების მინიჭება და მამაკაცებსა და ქალებს შორის საპენსიო ასაკის ჰარმონიზაცია სამხედრო, პოლიციის, დიპლომატიური და საკონსულო პერსონალისთვის. მიუხედავად ამისა, რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ იმდროინდელ საზოგადოებაში სრული თანასწორობის მიღწევა ჯერ კიდევ შეუძლებელი იყო და მისი მიღწევა შესაძლებელი გახდებოდა საპენსიო აქტით დადგენილ თხუთმეტწლიან ვადაში. ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე დაყრდნობით, რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლო განაცხადა, რომ მამაკაცებისა და ქალებისთვის განსხვავებული საპენსიო ასაკის დანესება, სავარაუდოდ, ვერ შეძლებდა იმ არახელსაყრელი მდგომარეობისა და სირთულეების კომპენსირებას, რომლებსაც ქალები პროფესიული კარიერის განმავლობაში აწყდებოდნენ სოციალური სტატუსის გამო. მან, ასევე, ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ბავშვის აღზრდა არ უნდა განხილულიყო მხოლოდ ქალის მოვალეობად, რადგან ამ მხრივ, მამაკაცები და ქალები მსგავს მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლო კმაყოფილი იყო იმით, რომ საპენსიო აქტში ასახული საკანონმდებლო გადაწყვეტილება საპენსიო ასაკის ჰარმონიზაციის შესახებ შეესაბამებოდა სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოფს ქალებისა და მამაკაცების მიმართ თანასწორი და არადისკრიმინაციული მოპყრობა საპენსიო საკითხებთან მიმართებით.

2018 წელს რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ საპენსიო ასაკის მიღწევისას ქალის შრომითი ხელშეკრულების ავტომატურად შეწყვეტა წარმოადგენდა სქესის ნიშნით დისკრიმინაციას და ქალ დასაქმებულებს არახელსაყრელ მდგომარეობაში აყენებდა. ამასთან, რუმინეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის გადაწყვეტილების მიხედვით, საკანონმდებლო ფრაზა „სტანდარტული ასაკობრივი პირობები“ ქალი საჯარო მოხელის შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტასთან დაკავშირებით შესაბამისობაში იქნება კონსტიტუციურ მოთხოვნებთან ... მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ქალ საჯარო მოხელეს ექნება შრომითი ურთიერთობის გაგრძელების მოთხოვნის შესაძლებლობა ზუსტად ისე, როგორც ეს მამაკაცი საჯარო მოხელის შემთხვევაშია, ანუ 65 წლის ასაკის მიღწევამდე.“

2.2.5. ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს იურისპრიდენცია

2.2.5.1. მარშალის საქმე²⁰

მომჩივანი სამსახურიდან გაათავისუფლეს 62 წლის ასაკის მიღწევისთანავე (ანუ, იმ ასაკიდან ორი წლის გასვლის შემდეგ, როდესაც მას პენსიის მიღების უფლება წარმოეშვა), მიუხედავად იმისა, რომ მან გამოხატა სურვილი, გაეგრძელებინა შრომითი ურთიერთობა 65 წლის ასაკამდე.

გაერთიანებული სამეფოს პენსიების მარეგულირებელი კანონმდებლობის მიხედვით, სახელმწიფო პენსიაზე უფლება მამაკაცებს 65 წლის ასაკიდან, ხოლო ქალებს 60 წლის ასაკი-

²⁰ C-152/84, M. H. Marshall v. Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching), [1986], ECR, CJEU.

დან წარმოემობოდათ. თუ დასაქმებული საპენსიო ასაკის შემდეგაც აგრძელებდა შრომითი ურთიერთობას, სახელმწიფო პენსიის ან პროფესიული საპენსიო სქემით გათვალისწინებული პენსიის გადახდა გადავადდებოდა.

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ აღნიშნა, რომ 76/207 დირექტივის მე-5 მუხლის 1-ლი პუნქტი შემდეგი სახით უნდა განიმარტოს: სამსახურიდან გათავისუფლებასთან დაკავშირებული ზოგადი პოლიტიკა, რომელიც გულისხმობს ქალის გათავისუფლებას მხოლოდ იმ საფუძველით, რომ მან მიაღწია ან გასცდა სახელმწიფო პენსიის მიღების ასაკს, რომელიც ეროვნული კანონმდებლობით განსხვავებულია მამაკაცებისა და ქალებისთვის, წარმოადგენს სქესის ნიშნით დისკრიმინაციას, რაც ეწინააღმდეგება ხსენებულ დირექტივას.

2.2.5.2. კლეისტისა და კუზოს საქმეები²¹

მომჩივანმა კლეისტმა, რომელიც ავსტრიის საპენსიო დაზღვევის დაწესებულებაში მთავარი ექიმის პოზიციას იკავებდა, დამსაქმებელს აცნობა, რომ აპირებდა მუშაობის გაგრძელებას მამაკაცებისთვის განკუთვნილი საპენსიო ასაკის მიღწევამდე. თუმცა, დამსაქმებელმა აცნობა, რომ ეს შეუძლებელი იყო და სამსახურიდან გაათავისუფლა. ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ აღნიშნა, რომ 76/207 დირექტივის მე-3 მუხლი შემდეგი სახით უნდა განიმარტოს: ეროვნული ნორმები, რომლებიც ახალგაზრდების დასაქმებაზე ხელმისაწვდომობის ხელშეწყობის მიზნით დამსაქმებელს უფლებას ანიჭებს გაათავისუფლოს ის თანამშრომლები, რომლებსაც წარმოეშვათ პენსიის მიღების უფლება, იმ პირობებში, როცა ქალებს აღნიშნულ უფლება მამაკაცებზე ხუთი წლით ადრე წარმოემობათ, წარმოადგენს სქესის ნიშნით პირდაპირ დისკრიმინაციას, რომელიც აკრძალულია ხსენებული დირექტივით.

კუზოს საქმეში ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ დაადგინა, რომ შრომითი ხელშეკრულების ავტომატურად შეწყვეტა ფიქსირებული საპენსიო ასაკის მიღწევისთანავე, რომელიც განსხვავებული იყო მამაკაცებისა და ქალებისთვის, წარმოადგენდა სქესის ნიშნით პირდაპირ დისკრიმინაციას.

2.2.6. ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება

მომჩივნები აცხადებდნენ, რომ ისინი განსხვავებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ იმავე თანამდებობებზე დასაქმებულ მამაკაცებთან შედარებით, რადგან ისინი იძულებულები გახდნენ პენსიაზე გასულიყვნენ ქალებისთვის განსაზღვრული საპენსიო ასაკის მიღწევისთანავე, რომელიც მამაკაცებისთვის დადგენილ ასაკზე დაბალი იყო და რომ მათი მოთხოვნები საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ შრომითი ურთიერთობის გაგრძელების თაობაზე, არ დაკმაყოფილდა.

ევროპული სასამართლოს დადგენილი პრაქტიკის მიხედვით, სქესზე დაფუძნებული განსხვავებული მოპყრობის გასამართლებლად აუცილებელია „ძალიან წონადი მიზეზების“, „განსაკუთრებით სერიოზული მიზეზების“ ან როგორც ზოგჯერ ფორმულირდება, „განსაკუთრებით წონადი და დამაჯერებელი საფუძვლების“ არსებობა. კერძოდ, ტრადიციებზე, ზოგად ვარაუდებზე ან კონკრეტულ ქვეყანაში გაბატონებულ სოციალურ შეხედულებებზე მითითება არ წარმოადგენს სქესის ნიშნით განსხვავებული მოპყრობის საკმარის გამამართლებელ სა-

²¹ C-356/09, Pensionsversicherungsanstalt v Christine Kleist, [2010], ECR, CJEU; C-614/11 Niederösterreichische Landes-Landwirtschaftskammer v Anneliese Kuso, [2013], ECR, CJEU.

ფუძველს. ევროპულ სასამართლოს უკვე დადგენილი აქვს, რომ მამაკაცებსა და ქალებს შორის არსებული განსხვავებული საპენსიო ასაკი წარმოადგენს სქესის ნიშნით განსხვავებულ მოპყრობას. მოცემულ შემთხვევაში, მომჩივნებს შეეძლოთ ემტკიცებინათ, რომ მათ მიმართ განხორციელდა განსხვავებული მოპყრობა იმავე მდგომარეობაში მყოფ მამაკაც თანამშრომელთან შედარებით, მათი შრომითი ურთიერთობის შეწყვეტის პირობებთან მიმართებით.

მთავრობამ აღნიშნა, რომ საპენსიო პირობების განსაზღვრა სახელმწიფოს თავისუფალი შეფასების ფარგლებში (**margin of appreciation**) ექცევა. ევროპული სასამართლო ითვალისწინებს, რომ მოცემული საქმე ეხება სოციალური კეთილდღეობის სფეროს, რომელიც წარმოადგენს კომპლექსურ სისტემას, სადაც დაცული უნდა იყოს შესაბამისი ბალანსი. შესაბამისად, ეკონომიკური ან სოციალური სტრატეგიის ზოგადი ღონისძიებების განსაზღვრისას სახელმწიფოს, როგორც წესი, მინიჭებული აქვს ფართო შეფასების ფარგლები, ანუ დისკრეცია. ამ კონტექსტში, ევროპული სასამართლოსთვის მისაღებია, რომ საპენსიო სისტემების ნებისმიერი კორექტირება განხორციელდეს თანდათანობით, ფრთხილად და აწონ-დანონვის შედეგად, ვინაიდან ნებისმიერმა სხვა მიდგომამ, შესაძლოა, საფრთხე შეუქმნას სოციალურ მშვიდობას, საპენსიო სისტემის პროგნოზირებადობასა და განსაზღვრულობას. მიუხედავად აღნიშნულისა, ევროპულმა სასამართლომ კიდევ ერთხელ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ სქესის ნიშნით განსხვავებული მოპყრობის ევროპულ კონვენციასთან თავსებადად მიჩნევისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი მიზეზების წარდგენაა საჭირო და რომ სახელმწიფოებისთვის ასეთი განსხვავების გასამართლებლად მინიჭებული შეფასების ფარგლები, ვიწროა.

ევროპული სასამართლოს მიდგომით, მამაკაცებისთვის დადგენილ ასაკზე დაბალ ასაკში ქალებისთვის შრომითი ურთიერთობის სავალდებულო წესით ბლანკეტურად შეწყვეტის შემოღებითა და შენარჩუნებით, საკანონმდებლო ორგანო აღრმავებს სქესობრივ როლებზე სტერეოტიპულ წარმოდგენას და განიხილავს ქალებს როგორც ჰომოგენურ ჯგუფს, რომელთა ინდივიდუალური მდგომარეობა, პროფესიული ცხოვრებისა და კარიერული განვითარების პირადი პრეფერენციები, ასევე, მათი შესაბამისობა მამაკაცების მდგომარეობასთან – სრულად უგულებელყოფილია.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ მომჩივნებისთვის საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ მამაკაცებისთვის დადგენილი საპენსიო ასაკის მიღწევამდე მუშაობის გაგრძელებაზე უარმა გამოიწვია სქესის ნიშნით განსხვავებული მოპყრობა, რომელიც არ იყო ობიექტურად გამართლებული ან აუცილებელი მოცემულ გარემოებებში. შესაბამისად, დაირღვა ევროპული კონვენციის მე-12 ოქმის 1-ლი მუხლი.

3. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს იურისპრუდენცია

3.1. გიორგი ვაშაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ²²

„სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად: „პენსიაზე უფლების წარმოშობის საფუძველია საპენსიო ასაკის – 65 წლის მიღწევა. ამასთანავე, პენსიაზე უფლება ქალებს წარმოეშობათ 60 წლიდან.“ ხსენებული სამართლებრივი კონსტრუქციის მიხედვით, ზოგადად, პენსიაზე უფლება წარმოიშობა 65 წლის ასა-

²² საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 22 თებერვლის №2/7/1258 განჩინება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე გიორგი ვაშაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

კიდან, თუმცა, ქალებს წარმოეშობათ უფრო ადრეულ, 60 წლის ასაკში. მოსარჩელე გიორგი ვაშაძე თანასწორობის უფლებასთან მიმართებით სადავოდ ხდიდა „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის პირველი პუნქტით გარანტირებულ ქალსა და მამაკაცს შორის არსებულ განსხვავებულ საპენსიო ასაკს და მიიჩნევდა, რომ ირღვეოდა მამაკაცთა უფლებები, რადგან მამაკაცებისთვის დაწესებული საპენსიო ასაკი უფრო მაღალი იყო. მოსარჩელე აღნიშნავდა, რომ საკანონმდებლო დონეზე დაცული იყო ქალისა და მამაკაცის თანასწორობა განათლების მიღების, დასაქმების შესაძლებლობის, თანაბარი ანაზღაურებისა და საპენსიო შენატანის მხრივ და სახელმწიფოს წინაშე არ იდგა ქალების პრივილეგირებულ მდგომარეობაში ჩაყენების საჭიროება. ამასთან, ქალთა სიცოცხლის ხანგრძლივობა მეტი იყო მამაკაცებთან შედარებით.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ განმარტა, რომ ფიზიკური პირები უფლებამოსილი არიან, კონსტიტუციური სარჩელით მიმართონ სასამართლოს, „... თუ მათ მიაჩნიათ, რომ დაირღვა ან შესაძლებელია უშუალოდ დაირღვეს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებული მათი უფლებანი და თავისუფლებანი“. მოსარჩელე იყო 36 წლის და მის მოთხოვნას წარმოადგენდა, რომ მას, როგორც მამაკაცს, სახელმწიფო პენსიის მიღების შესაძლებლობა ჰქონოდა 60 წლის ასაკში, ქალების მსგავსად. შესაბამისად, მოსარჩელე მოითხოვდა, რომ მას პენსია დანიშნოდა 24 წლის შემდეგ. იმის ვარაუდი, რომ მოსარჩელე 24 წლის შემდეგ აუცილებლად გახდებოდა სადავო რეგულირების სუბიექტი და აღმოჩნდებოდა უფლების დარღვევის საფრთხის წინაშე, არ აკმაყოფილებდა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკით დამკვიდრებულ სტანდარტს. შესაბამისად, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა, რომ მოსარჩელის უფლების სავარაუდო დარღვევის რეალური საფრთხე არ იკვეთებოდა, შეტანილი იყო არაუფლებამოსილი პირის მიერ და არსებითად განსახილველად არ მიიღო.

3.2. ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ²³

2021 წელს ბუდუ შეყილაძემ კონსტიტუციური სარჩელი წარადგინა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში და მათ შორის სადავოდ გახადა „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის კონსტიტუციურობა თანასწორობის უფლებასთან მიმართებით. ბუდუ შეყილაძის არგუმენტაციით, აღნიშნული ნორმით, ირღვევა მამაკაცთა უფლება, ვინაიდან მათი საპენსიო ასაკი უფრო მაღალია, ვიდრე ქალთა საპენსიო ასაკი, რაც წარმოადგენს დისკრიმინაციულ მოპყრობას. 2022 წელს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ არსებითად განსახილველად მიიღო კონსტიტუციური სარჩელი „ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ სასარჩელო მოთხოვნის იმ ნაწილში, რომელიც შეეხება „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის პირველ პუნქტთან მიმართებით. საქმის არსებითად განხილვის სხდომაზე, პარლამენტის წარმომადგენელმა ქალებისთვის 60 წლიდან პენსიაზე გასვლის უფლების წარმოშობის განმარტობებზე ფაქტორად მიუთითა იმ ფაქტობრივი უთანასწორობის დაბალანსება, რომელიც

²³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2022 წლის 23 დეკემბრის №2/6/1609 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე „ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

სოციალური რეალობიდან გამომდინარეობს²⁴. ლეგიტიმური მიზნებად დასახელდა: 1. შინამეურნეობაში ქალების მიერ ბევრად მეტი არაანაზღაურებადი საქმიანობის შესრულება; 2. სახელფასო სხვაობა (დაქირავებულ დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინარული ხელფასი სქესის მიხედვით, რომელიც მამაკაცების სასარგებლოდ დაახლოებით 500-დან 700 ლარამდეა).²⁵ ამავე კონტექსტში აღინიშნა დეკრეტული შვებულების გამო სამუშაო წყვეტა ქალების შემთხვევაში, რაც რელევანტურია კერძო სექტორისთვის.²⁶ დღევანდელი დღის მდგომარეობით, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება არ მიუღია.

სქესზე დაფუძნებულ განსხვავებულ საპენსიო ასაკს ლეგიტიმაციას სძენს კონკრეტულ ქვეყანაში ქალების მიმართ არსებული სოციალური და ეკონომიკური გარემო. შესაბამისად, შემდგომ თავში ყურადღება გამახვილდება არაანაზღაურებადი შრომითი ტვირთის განაწილებასა და სქესთა შორის სახელფასო სხვაობაზე.

4. სქესის ნიშნით სეგრეგირებული მონაცემები საქართველოში

4.1. სქესზე დაფუძნებული სტერეოტიპები, აუნაზღაურებელი შრომა და ორმაგი ტვირთი

2020-2021 წლებში საქართველოში პირველად ჩატარდა დროის გამოყენების კვლევა, რომლის შედეგების მიხედვით, საქართველოში ქალები აუნაზღაურებელ საოჯახო და ზრუნვის შრომას თითქმის 5-ჯერ მეტ დროს უთმობენ, ვიდრე კაცები.²⁷ ბავშვის აღზრდაში დედების 80% და მამების 38.6%-ია ჩართული.²⁸ დედები ბავშვის მოვლას 5-ჯერ მეტ დროს, კვირაში 20.4 საათს უთმობენ, მამები კი – კვირაში 3.9 საათს.²⁹ ამასთან, ყოველკვირეულად აუნაზღაურებელი შრომის ხანგრძლივობა ქალების შემთხვევაში, საშუალოდ, 38.4 საათს შეადგენს, რაც სამჯერ აღემატება კაცების მიერ დახარჯულ საშუალო დროს (11.5 საათს).³⁰ ქალების აუნაზღაურებელი საოჯახო საქმიანობის გაზომვით განისაზღვრება ქალების *de facto* ეკონომიკური როლი.³¹ მზრუნველობითი ტვირთის აწევა, მათ შორის, მოიცავს დიასახლისობას, ბავშვის მოვლასა და აღზრდას, საოჯახო საქმეებს, სასკოლო დავალებების შესრულებას, ზედამხედველობას, ხანდაზმულის, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირის ან ავადმყოფის შემთხვევაში, მის მოვლას, რაც აუნაზღაურებელ, უხილავ შრომას განეკუთვნება. თუ ქალი დასაქმებულია, ანაზღაურებად საქმიანობას ემატება არაანაზღაურებადი შრომაც, რაც ორმაგი ტვირთის (მეორე ცვლის) სახელითაა ცნობილი³² და ხელს უწყობს ქალის შრომისუნა-

²⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ონლაინ ტრანსლირება საქმეზე „ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, <<https://www.youtube.com/watch?v=TeoMCaKqK2U>> [01.03.2026].

²⁵ იქვე.

²⁶ იქვე.

²⁷ საქართველოში აუნაზღაურებელ ზრუნვის შრომას ქალები 5-ჯერ მეტ დროს უთმობენ, ვიდრე კაცები, <<https://georgia.unwomen.org/ka/stories/akhali-ambebi/2022/12/sakartveloshi-aunazghaurebel-zrunvis-shromas-kalebi-5-jer-met-dros-utmoben-vidre-katsebi>> [01.03.2026].

²⁸ იქვე.

²⁹ იქვე.

³⁰ გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, ზრუნვის დრო: ქალების აუნაზღაურებელი ზრუნვის შრომა და უთანასწორობის კრიზისი საქართველოში, 4.

³¹ UN CEDAW, General recommendation No. 17: Measurement and quantification of the unremunerated domestic activities of women and their recognition in the gross national product, 1991.

³² Jamieson J., Ling Z., Mehta K., Howell J., the 'Second Shift' in Emergency Medicine: Strengths and Barriers of the Gendered Double Burden, Emergency Medicine Australasia37, no. 5 (2025), 1.

რიანობის დაქვეითებას. მზრუნველობა ხშირად იწვევს გადაღლის გამო ნაადრევ პენსიაზე გასვლას.³³

„დედობის სასჯელის“ სახელით ცნობილი ფენომენი ვლინდება მაშინ, როდესაც დედების დაბალი ხელფასები უკავშირდება შემცირებულ სამუშაო საათებს, უფრო ოჯახზე მორგებულ, თუმცა ნაკლებად ანაზღაურებად თანამდებობებზე დასაქმებას, დაქირავებისა და დანაწილების გადანაცვლებებს, რომლებიც ზიანს აყენებს დედების კარიერას და პროგრამების არარსებობას, რომლებიც ხელს შეუწყობს ქალების შრომის ბაზარზე დაბრუნებას.³⁴ 2024 წელს ევროკავშირში კაცების მხოლოდ 7.7% მუშაობდა ნახევარ განაკვეთზე, მაშინ, როდესაც ქალების შემთხვევაში ეს მაჩვენებელი 27.9%-ს შეადგენდა და რომლის მთავარი განმაპირობებელი მიზეზიც ზრუნვის პასუხისმგებლობები იყო.³⁵

არაანაზღაურებადი შრომითი ხვედრითი წილის ქალის საუარესოდ გადახრის პირველწყარო პატრიარქალური კულტურიდან მომდინარე სოციალური და კულტურული პატერნებია, კონსტრუქტებია, რომლებიც ქალის პირველხარისხოვან როლს მზრუნველის, ხოლო მამაკაცის – მარჩენალის ამპლუაში ხედავს, რაც, თავის მხრივ, ზღუდავს მამაკაცის აქტიურობას ზრუნვის შრომაში, ხოლო ქალის – საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. 2024 წელს ევროკავშირში ქალების 39%-სა და მამაკაცების 45%-ს მიაჩნდა, რომ მამაკაცის ყველაზე მნიშვნელოვანი როლი ფულის გამომუშავებაა.³⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტების მიხედვით: „ფორმალური თანასწორობის მიუხედავად, ხშირ შემთხვევაში, ქალის სასტარტო პირობები განათლების მიღებისა და საკუთარი ცხოვრების დანერგვის თვალსაზრისით მნიშვნელოვნად შეზღუდულია. დასახელებული გარემოებები მჭიდრო კავშირშია საზოგადოებაში კვლავაც არსებული და გაბატონებული ქალის სოციალური როლის აღქმასთან, რომელიც ქალებსა და მამაკაცებს შორის სოციალური ფუნქციების ტრადიციულ, კონსერვატორულ განაწილებას გულისხმობს და მათ მიმართ საზოგადოებრივი დამოკიდებულებები არის განსხვავებული.“³⁷ ფიზიოლოგიური და ბიოლოგიური მონაცემებიდან გამომდინარე, ორსულობის, მშობიარობისა და ბავშვის ბუნებრივი კვების დედის ექსკლუზიურ ფუნქციურ როლთან დაკავშირება, გამართლებულია, თუმცა, დედის ბავშვზე ზრუნვისა და მოვლის ერთადერთ ან ძირითად სოციალურ როლთან გაიგივება, ცრუ სტერეოტიპულ რწმენა-წარმოდგენებს ეფუძნება, რაც, თავის მხრივ, ძირს უთხრის მამის, როგორც მზრუნველის შესაძლებლობას და აკნინებს მის როლს. ბავშვის მოვლის პროცესში არამხოლოდ დედის, არამედ მამის სრულფასოვნად ჩართვა და მის ემოციურ, სულიერ, გონებრივ და ფიზიკურ განვითარებაზე ზრუნვა, ბავშვის საუკეთესო ინტერესებს ემსახურება.

³³ Kellner G., „What is the Retirement Age for Women?“, 2022. <<https://retirable.com/advice/lifestyle/retirement-age-for-women>> [01.03.2026].

³⁴ UN Women, Everything you need to know about pushing for pay equity, 2025, <<https://knowledge.unwomen.org/en/articles/explainer/everything-you-need-to-know-about-pushing-for-pay-equity>> [08.03.2026].

³⁵ Report on the Gender Pay and Pension Gap in the EU: State of Play, Challenges and the Way Forward, and Developing Guidelines for the Better Evaluation and Fairer Remuneration of Work in Female-dominated Sectors, 2016, <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0021_EN.html> [01.03.2026].

³⁶ EIGE, Gender Equality Index 2025, Sharper Data for a Changing World, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2025, 60.

³⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/3/1526 გადაწყვეტილება საქმეზე „(ა)იპ მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „ახალი პოლიტიკური ცენტრი“, ჰერმან საბო, ზურაბ გირჩი ჯაფარიძე და ანა ჩიქოვანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II §26.

ოჯახში არსებული უთანასწორობა ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა სხვა ასპექტის საფუძველია და ხშირად გამართლებულია იდეოლოგიით, ტრადიციითა და კულტურით.³⁸ შესაბამისად, უნდა შეიცვალოს მამაკაცთა და ქალთა ქცევის სოციალური და კულტურული მოდელები, რომლებსაც საფუძვლად უდევს ერთ-ერთი სქესის არასრულფასოვნების ან უპირატესობის ან მამაკაცთა და ქალთა სტერეოტიპულობის იდეა.³⁹

4.2. სქესთა შორის სახელფასო სხვაობა

საქართველოს შრომის ბაზარი გამოირჩევა როგორც ჰორიზონტალური სეგრეგაციით, რაც დაბალანაზღაურებად სექტორებში ქალების კონცენტრირებას გულისხმობს, ისე ვერტიკალური სეგრეგაციით – სამუშაო ადგილზე ქალისთვის ერთგვარი „შუშის ჭერის“ არსებობით, რის გამოც მას პროფესიული წინსვლისა და დანინაურებისთვის ნაკლები შესაძლებლობა აქვს და შედეგად, მაღალ პოზიციებს უმეტესწილად მამაკაცები იკავებენ.⁴⁰ ვერტიკალური და ჰორიზონტალური სეგრეგაცია ჯაჭვური რეაქციის სახით იწვევს სქესთა შორის სახელფასო სხვაობას.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის უახლესი მონაცემების მიხედვით: ქალისა და მამაკაცის ხელფასებში განსხვავება კვლავაც მნიშვნელოვანი რჩება, რადგან ქალები იღებენ კაცების საშუალო თვიური ხელფასის ორ მესამედზე ნაკლებს.⁴¹ შეუსწორებელი გენდერული ყოველთვიური სახელფასო სხვაობა – 32%-ს, შესწორებელი გენდერული ყოველთვიური სახელფასო სხვაობა – 19.3%-ს, ხოლო შესწორებელი გენდერული საათობრივი სახელფასო სხვაობა კი – 11.4%-ს შეადგენს.⁴² ქალების ხელფასის თანაფარდობა კაცების ხელფასთან 68.0 პროცენტს შეადგენს.⁴³

რაც შეეხება ქალისა და მამაკაცის სამუშაო ძალაში ჩართულობის მაჩვენებელს, ქალების 39.9% და მამაკაცების 55.6% დასაქმებულია, ხოლო ქალების 55.1% და მამაკაცების 33.8% სამუშაო ძალის მიღმა დარჩენილი.⁴⁴ ასევე, ბიზნესის დამფუძნებელი კაცების რიცხოვნობა თითქმის ორჯერ აღემატება ამავე კატეგორიის ქალების რიცხოვნობას.⁴⁵

ქალებს, მამაკაცებისაგან განსხვავებით, არა მარტო ხელფასიდან დანაზოგის გაკეთების შესაძლებლობა არა აქვთ სიბერეში თავის სარჩენად, არამედ უძრავი ქონების ფლობასთან, კერძოდ მემკვიდრეობასთან დაკავშირებით კვლავაც არსებობს სტერეოტიპული წარმოდგენა, რომლის მიხედვითაც, ქონება ვაჟის და არა ქალიშვილის საკუთრებაში უნდა გადავიდეს.⁴⁶

³⁸ UN CEDAW /C/GC/29, General recommendation on article 16 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Economic consequences of marriage, family relations and their dissolution), §2 [30.10.2013],.

³⁹ გაეროს კონვენცია „ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, 1979, მუხლი 5, ქვეპუნქტი „ა“.

⁴⁰ შრომის კანონმდებლობის რეფორმის გენდერული გავლენის შეფასება, საქართველოს პარლამენტის გენდერული თანასწორობის საბჭო, 2017, 26-27.

⁴¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ქალი და კაცი საქართველოში, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2025, 69.

⁴² იქვე, 83.

⁴³ იქვე, 69.

⁴⁴ იქვე, 70.

⁴⁵ იქვე, 103.

⁴⁶ ააიპ „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციისა“ და ააიპ „საფარის“ მიერ 2023 წლის 25 მაისს საქმეზე „ბუდე შეილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში წარდგენილი „სასამართლოს მეგობრის“ მოსაზრება, 28.

ზემოხსენებული სტატისტიკური მონაცემები ცხადყოფს, რომ მნიშვნელოვანი განსხვავებაა ქალისა და მამაკაცის ხელფასებსა და სამუშაო ძალაში, ეკონომიკურ აქტიურობაში მონაწილეობის თვალსაზრისით. შესაბამისად, ხანდაზმულ ქალებს მამაკაცებთან შედარებით, ნაკლები მატერიალური რესურსი, დანაზოგი და ფინანსური აქტივი აქვთ თავის რჩენისთვის.

5. ხანდაზმულ ქალთა ფინანსური უსაფრთხოება

5.1. ხანდაზმული ქალების უფლებები

ქალთა მიმართ დისკრიმინაცია ინტერსექციული და მრავალშრიანია. სქესის გარდა, ქალები მოწყვლადები ხდებიან ასაკის ნიშნის გამო. ხანდაზმული ქალები შემდეგი სახის გამოწვევებს აწყდებიან: 1. დამსაქმებლები ხშირად მიიჩნევენ ხანდაზმულ ქალებს არამომგებიან ინვესტიციად განათლებისა და პროფესიული გადამზადების მიმართულებით; 2. იმავე სამუშაოს შესრულებისთვის ან თანაბარი ღირებულების შრომისთვის მამაკაცებთან შედარებით ნაკლებ ანაზღაურებას იღებენ; 3. შრომის სფეროში დისკრიმინაციული მიდგომების გამო, მამაკაცებთან შედარებით არაპროპორციულად დაბალი შემოსავლებისა და საპენსიო უზრუნველყოფის პირობებში აღმოჩნდებიან ან ზოგ შემთხვევაში, საერთოდ არ სარგებლობენ საპენსიო უზრუნველყოფით; 4. ვინაიდან ხანდაზმულობის პენსიის ოდენობა, როგორც წესი, მჭიდროდ არის დაკავშირებული აქტიური შრომითი საქმიანობის პერიოდში მიღებულ შემოსავალთან, ხანდაზმული ქალები ხშირად იღებენ მამაკაცებთან შედარებით დაბალ პენსიას და 5. არაფორმალურ სექტორში დასაქმების ან აუნაზღაურებელი ზრუნვის გაწევის გამო, ვერ სარგებლობენ კერძო ჯანმრთელობის დაზღვევით ან ისინი გამორიცხულნი არიან სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული სქემებიდან, რადგან შესაბამის სქემაში შენატანები არ განუხორციელებიათ.⁴⁷

ხანდაზმულ ასაკში მარტო ცხოვრება ქალებისთვის სიღარიბის უფრო მაღალ რისკს უკავშირდება, ვიდრე კაცებისთვის.⁴⁸ აუცილებელია შესაბამისი ზომების მიღება, რათა უზრუნველყოფილი იყოს ქალების პენსიის უფლების დაცვა განქორწინების ან დაქვრივების შემთხვევაშიც, მათ შორის იმ დანაკარგების კომპენსირების გზით, რომლებიც შეიძლება გამოწვეული იყოს ოჯახში ანაზღაურების გარეშე შესრულებული შრომის არათანაბარი განაწილებით და მის გავლენით მათ პენსიის უფლებაზე.⁴⁹ სახელმწიფოებს ეკისრებათ ვალდებულება: 1. უზრუნველყონ, რომ საპენსიო პოლიტიკა არ ატარებდეს დისკრიმინაციულ ხასიათს, იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ქალები ნაადრევ პენსიაზე გასვლას ირჩევენ და რომ ყველა აქტიური შრომითი საქმიანობის მქონე ხანდაზმულ ქალს ჰქონდეს წვდომა ადეკვატურ საპენსიო უზრუნველყოფაზე და 2. პენსიის უზრუნველსაყოფად, მიიღონ ყველა სათანადო ზომა, მათ შორის, დროებითი სპეციალური ზომები.⁵⁰

⁴⁷ UN CEDAW /C/GC/27, General recommendation No. 27 on older women and protection of their human rights, 2010, §19-§21.

⁴⁸ European Commission, 2025 Report on Gender Equality in the EU, 2025, 32, <<https://data.europa.eu/doi/10.2838/5262357>> [01.03.2026].

⁴⁹ Arza C., the Gender Dimensions of Pension Systems, Policies and Constraints for the Protection of Older Women, 2015, 31.

⁵⁰ UN CEDAW /C/GC/27, General Recommendation No. 27 on Older Women and Protection of their Human Rights, 2010, §42.

5.2. დროებითი სპეციალური ზომები

ოჯახური ურთიერთობების ეკონომიკურ განზომილებებთან დაკავშირებით, არსებითი თანასწორობის მიდგომა უნდა მოიცავდეს ისეთ საკითხებს, როგორიცაა დისკრიმინაცია განათლებასა და დასაქმებაში, სამუშაო მოთხოვნებისა და ოჯახის საჭიროებების თავსებადობასა და სქესზე დაფუძნებული სტერეოტიპებისა და როლების გავლენას ქალების ეკონომიკურ შესაძლებლობებზე.⁵¹

„ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ გაეროს კონვენციის მე-4 მუხლის 1-ლი პუნქტის მიხედვით, მამაკაცსა და ქალს შორის ფაქტობრივი თანასწორობის დამყარების დასაჩქარებლად მიღებული დროებითი სპეციალური ზომები, დისკრიმინაციულად არ ჩაითვლება, თუმცა, ამ ზომებმა არ შეიძლება გამოიწვიოს არათანაბარი და განსხვავებული სტანდარტების შენარჩუნება და უნდა გაუქმდეს, როდესაც მიღწეული იქნება შესაძლებლობათა თანასწორობისა და თანასწორუფლებიანი ურთიერთობის მიზნები. შესაბამისად, ამ დებულების მიზანია, დააჩქაროს ქალთა მდგომარეობის გაუმჯობესება *de facto*, ანუ არსებითი თანასწორობის მისაღწევად და გამოიწვიოს სტრუქტურული, სოციალური და კულტურული ცვლილებები, რომლებიც აუცილებელია ქალთა მიმართ წარსულში არსებული და ამჟამინდელი დისკრიმინაციის ფორმებისა და შედეგების გამოსასწორებლად, ასევე, მათთვის კომპენსაციის უზრუნველსაყოფად.⁵² მაკორექტირებელი, მაკომპენსირებელი და წამახალისებელი ხასიათის გამო პრაქტიკაში, სპეციალური, განსაკუთრებული ზომები გაიგივებულია ისეთ ტერმინებთან, როგორიცაა: „პრეფერენციული ღონისძიება“, „პოზიტიური ქმედება“, „პოზიტიური ზომები“, „რევერსიული“ დისკრიმინაცია და „პოზიტიური დისკრიმინაცია“,⁵³ თუმცა, ამ უკანასკნელის გამოყენება მეტად საფრთხილოა და არ არის რეკომენდებული, რადგან დისკრიმინაცია თავისი არსით უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია. ქალთა მიმართ დაწესებული განსხვავებული საპენსიო ასაკი ერთგვარი დროებითი მექანიზმია, რომელიც *de facto* უთანასწორობის აღმოფხვრას ემსახურება. დროებითი სპეციალური ზომების ხანგრძლივობა უნდა განისაზღვროს მისი ფუნქციური შედეგით კონკრეტული პრობლემის მოგვარების მიმართ და არა წინასწარ განსაზღვრული დროის გასვლით.⁵⁴

ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის მარეგლამენტირებელი ნორმა განმტკიცებულია საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის მე-3 პუნქტში, რომლის მიხედვით: სახელმწიფო უზრუნველყოფს თანაბარ უფლებებსა და შესაძლებლობებს მამაკაცებისა და ქალებისათვის და იღებს განსაკუთრებულ ზომებს მამაკაცებისა და ქალების არსებითი თანასწორობის უზრუნველსაყოფად და უთანასწორობის აღმოსაფხვრელად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტების მიხედვით: „...შესაძლოა, სრულიად თანასწორი სამართლებრივი რეგულირებების პირობებში, კონკრეტული ჯგუფები, სოციალური გარემოს მოქმედებით შექმნილი ხელოვნური ბარიერების გამო, ვერ ახდენდნენ შესაძლებლობების სხვათა თანაბრად რეალიზებას. სწორედ ამგვარად, სამართლის მიღმა არსებული სოციალურ-პოლიტიკური

⁵¹ UN CEDAW /C/GC/29, General Recommendation on article 16 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Economic consequences of marriage, family relations and their dissolution), §8 [30.10.2013].

⁵² UN CEDAW, General Recommendation no. 25: Article 4, paragraph 1 of the Convention (temporary special measures), 2004, §15.

⁵³ იქვე, §17.

⁵⁴ იქვე, §20.

უთანასწორობის წინააღმდეგ და შესაძლებლობების თანასწორად რეალიზების ხელშეწყობისკენ არის მიმართული საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის მე-3 პუნქტით გათვალისწინებული სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება.⁵⁵ ამ კონსტიტუციური ნორმის მიზანია, შექმნას ისეთი გარემო, რომელშიც ქალი და მამაკაცი თანაბარი შრომითა და უნარებით თანაბარ წარმატებას მიაღწევენ.⁵⁶ შესაბამისად, საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის მე-3 პუნქტი სახელმწიფოს უდგენს პოზიტიურ ვალდებულებას, კონკრეტული სქესის წარმომადგენელთა სპეციალური საჭიროებების მხედველობაში მიღებით⁵⁷ მიიღოს განსაკუთრებული ზომები სქესთა შორის ფაქტობრივი თანასწორობის წასახალისებლად ან მისაღწევად. სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ სქესზე დაფუძნებული მგრძნობიარე და ასაკობრივად სპეციფიკური პოლიტიკა და ღონისძიებები, მათ შორის, დროებითი სპეციალური ზომები, რათა უზრუნველყოფილი იქნეს ხანდაზმული ქალების სრული და ეფექტიანი მონაწილეობა პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და სამოქალაქო ცხოვრებაში, აგრეთვე, საზოგადოებრივი საქმიანობის ნებისმიერ სხვა სფეროში.⁵⁸

6. საპენსიო ასაკის დინამიკა

ადრეული საპენსიო ასაკის საფუძველზე ქალებისთვის დაწესებული ე.წ. შეღავათი და პრივილეგია განპირობებულია მამაკაცებთან შედარებით ნაკლები სოციალური გარანტიების სარგებლობით. ევროპული საბჭოს სოციალური უზრუნველყოფის სფეროში მამაკაცსა და ქალს შორის თანაბარი მოპყრობის პრინციპის შესახებ დირექტივის მიხედვით, სქესის ნიშნით დისკრიმინაციის ამკრძალავი დებულება არ ზღუდავს მონაწილე ქვეყნებს, ამ დებულების მოქმედების სფეროდან გამორიცხონ საპენსიო ასაკის განსაზღვრა ხანდაზმულობისა და ასაკობრივი პენსიის მიზნით და მისი შესაძლო შედეგები სხვა სახის სარგებელზე.⁵⁹ საქართველოს მსგავსად, ქალებისთვის – 60 წელი, ხოლო მამაკაცებისთვის – 65 წელი მოქმედებს: ავსტრიაში,⁶⁰ პოლონეთში,⁶¹ ჩილეში,⁶² არგენტინაში,⁶³ კუბაში.⁶⁴

⁵⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/3/1526 გადაწყვეტილება საქმეზე „ა(ა)პ მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „ახალი პოლიტიკური ცენტრი“, ჰერმან საბო, ზურაბ გირჩი ჯაფარიძე და ანა ჩიქოვანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-§24, §25.

⁵⁶ იქვე, II-§28.

⁵⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 5 ივნისის №1/7/1320 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე „ელგა მაისურაძე, ირმა გინტური და ლერი თოდაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-§3.

⁵⁸ UN CEDAW /C/GC/27, General recommendation No. 27 on older women and protection of their human rights, 42th session, 2010, §29.

⁵⁹ Council Directive (79/7/EEC) of 19 December 1978 on the Progressive Implementation of the Principle of Equal Treatment for Men and Women in Matters of Social Security, Article 7 (a).

⁶⁰ The Pensions System in Austria – an Overview, Vienna, Edition for 2025, Federal Ministry of Social Affairs, Health, Care and Consumer Protection (BMSGPK), 22.

⁶¹ Service of the Republic of Poland, <[⁶² Trading Economics, <<https://tradingeconomics.com/chile/retirement-age-men>> \[01.03.2026\].](https://www.gov.pl/web/your-europe/old-age-pension--step-by-step#:~:text=When%20can%20a%20person%20retire,part%20and%20an%20individual%20part.> [01.03.2026].</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁶³ L&E Global, <[⁶⁴ CiberCuba Editorial Team, <<https://en.cibercuba.com/noticias/2025-07-31-u1-e208933-s27061-nid308139-gobierno-cubano-ratifica-edad-jubilacion>> \[01.03.2026\].](https://leglobal.law/countries/argentina/employment-law/employment-law-overview-argentina/11-employee-benefits/#:~:text=days%20of%20leave.-,Pensions:%20Mandatory%20and%20Typically%20Provided,entitled%20to%20a%20retirement%20insurance> [01.03.2026].</p>
</div>
<div data-bbox=)

სოციალურ-ეკონომიკური რეალებისა თუ პირობების გაუმჯობესებასა და *de facto* უთანასწორობის აღმოფხვრაზე დამოკიდებული სქესთა შორის საპენსიო ასაკის გათანაბრება. მსოფლიოში საპენსიო ასაკის ზრდის ტენდენცია შეინიშნება, რაც გამოწვეულია მოსახლეობის მატების, სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდითა და აქტიური დაბერებით.⁶⁵ მაგალითად, მთელ რიგ ქვეყნებში შეიმჩნევა საპენსიო ასაკის ეტაპობრივი გათანაბრებისა თუ ზრდის ტენდენცია, კერძოდ: ავსტრიაში – 2033 წლისთვის ქალის საპენსიო ასაკი გაუთანაბრდება კაცისას და შეადგენს 65 წელს; ბულგარეთში – 2029 წელს კაცისთვის საპენსიო ასაკი გახდება 65 წელი, ხოლო 2037 წელს – ქალისთვის; ხორვატიაში – 2030 წლისთვის საპენსიო ასაკი ორივე სქესისთვის იქნება თანაბარი 65 წელი; მოლდოვაში – 2028 წლისთვის ქალის საპენსიო ასაკი გაუთანაბრდება კაცისას და შეადგენს 63 წელს; რუმინეთში – 2030 წლისთვის ქალის საპენსიო ასაკი 63 წელი გახდება, თუმცა, კაცის საპენსიო ასაკი ისევ 65 წელი იქნება,⁶⁶ ირლანდიაში 2028 წლისათვის – 68 წელი, ნაცვლად 66 წლისა, რჩეხეთში – 2041 წლისთვის – 67 წელი, ნაცვლად 63 წლისა მამაკაცებისთვის და 58 წლისა ქალებისთვის, გერმანიაში – 2029 წლისთვის – 67 წელი, ნაცვლად 65 წლისა.⁶⁷ საპენსიო ასაკის ზრდა გავრცელებული სტრატეგიაა, რომელიც მიზნად ისახავს საპენსიო სისტემების ფინანსური მდგრადობის გაუმჯობესებას პენსიის ოდენობის შემცირების გარეშე.⁶⁸ მნიშვნელოვანია, რომ იმ ქვეყნებში, რომლებშიც ქალებისთვის კანონით განსაზღვრული საპენსიო ასაკი კვლავ უფრო დაბალია, ის უნდა იყოს არჩევითი და არა სავალდებულო, რათა დაცული იყოს ხანდაზმული ქალების უფლება გააგრძელონ მუშაობა და დააგროვონ საპენსიო სარგებელი იმ შემთხვევაში, თუ ამას თავად აირჩევენ.⁶⁹

7. დასკვნა

ქალებისთვის შემოღებული ადრეული საპენსიო ასაკი, ქალთა მიმართ არსებული *de facto* ეკონომიკური უთანასწორობისა და სოციალური უსამართლობის ერთგვარი მაკოპენსირებელი, დამაბალანსებელი მექანიზმია. სქესთა შორის განსხვავებული საპენსიო ასაკი აღარ დადგება დღის წესრიგში მას შემდეგ, რაც არაანაზღაურებადი ზრუნვის შრომა და ბავშვის მოვლა-აღზრდა ქალსა და მამაკაცს შორის თანაბრად იქნება გადანაწილებული, ქალთა ჩართულობა შრომის ბაზარში გაიზრდება და სქესთა შორის სახელფასო სხვაობა შემცირდება.

გამომდინარე იქიდან, რომ ქალთა დასაქმება, საოჯახო საქმიანობასა და ბავშვების მოვლა-აღზრდასა და ზრუნვის შრომაში მამაკაცთა ჩართულობა, სახელფასო სხვაობა, სამუშაო ისტორიაში ქალების კარიერული წყვეტა და ფინანსურ რესურსებსა და ქონებრივ აქტივზე ქალების წვდომა ჯერ ისევ სერიოზული გამოწვევაა საქართველოსთვის, ქალებისთვის და-

⁶⁵ რატომ განსხვავდება ქალისა და მამაკაცის საპენსიო ასაკი საქართველოში, <<https://www.allnews.ge/ekonomika/155436-ratom-gansxvavdeba-kalisa-da-mamakacis-sapensio-asaki-sakartveloshi/>> [01.03.2026].

⁶⁶ ააიპ „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციისა“ და ააიპ „საფარის“ მიერ 2023 წლის 25 მაისს საქმეზე „ბუდე შეილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში წარდგენილი „სასამართლოს მეგობრის“ მოსაზრება, 13.

⁶⁷ რატომ განსხვავდება ქალისა და მამაკაცის საპენსიო ასაკი საქართველოში, <<https://www.allnews.ge/ekonomika/155436-ratom-gansxvavdeba-kalisa-da-mamakacis-sapensio-asaki-sakartveloshi/>> [01.03.2026].

⁶⁸ Pensions at a Glance 2025, OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, 14.

⁶⁹ UN Women, Protecting Women's Income Security in Old Age, Toward Gender-Responsive Pension Systems, Policy Brief NO. 3, 2.

წესებული 60 წლის საპენსიო ასაკი უნდა შენარჩუნდეს. შესაბამისად, „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის ჩანაწერი – „პენსიაზე უფლების წარმოშობის საფუძველია საპენსიო ასაკის – 65 წლის მიღწევა. ამასთანავე, პენსიაზე უფლება ქალებს წარმოეშობათ 60 წლიდან“ – არ მოდის წინააღმდეგობაში საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლის პირველ პუნქტთან და კონსტიტუციურია. განსხვავებული საპენსიო ასაკი არის დროებითი ხასიათის მატარებელი. როგორც კი საქართველოში, ქალების სოციალური მდგომარეობა გაუმჯობესდება და არსებული ფინანსური დისბალანსი განონასწორდება, „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის პირველი პუნქტის ჩანაწერი – „ამასთანავე, პენსიაზე უფლება ქალებს წარმოეშობათ 60 წლიდან“ – დაკარგავს აქტუალობას და დაექვემდებარება გაუქმებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995.
2. საქართველოს კანონი სახელმწიფო პენსიის შესახებ, სსმ, 56, 28/12/2005.
3. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 22 თებერვლის №2/7/1258 განჩინება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე გიორგი ვაშაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
4. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 5 ივნისის №1/7/1320 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე „ელგა მაისურაძე, ირმა გინტური და ლერი თოდაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
5. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის №3/3/1526 გადაწყვეტილება საქმეზე „ა(ა)იპ მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „ახალი პოლიტიკური ცენტრი“, პერმან საბო, ზურაბ გირჩი ჯაფარიძე და ანა ჩიქოვანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
6. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2022 წლის 23 დეკემბრის №2/6/1609 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე „ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
7. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ონლაინ ტრანსლირება საქმეზე „ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 2023.
8. ააიპ „საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციისა“ და ააიპ „საფარის“ მიერ 2023 წლის 25 მაისს საქმეზე „ბუდუ შეყილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში წარდგენილი „სასამართლოს მეგობრის“ მოსაზრება.
9. გაეროს კონვენცია „ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, 1979.
10. საქართველოში აუნაზღაურებელ ზრუნვის შრომას ქალები 5-ჯერ მეტ დროს უთმობენ, ვიდრე კაცები, <https://georgia.unwomen.org/ka/stories/akhali-ambebi/2022/12/sakartveloshi-aunazghaurebel-zrunvis-shromas-kalebi-5-jer-met-dros-utmoben-vidre-katsebi> [01.03.2026].
11. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, ზრუნვის დროა: ქალების აუნაზღაურებელი ზრუნვის შრომა და უთანასწორობის კრიზისი საქართველოში.
12. რატომ განსხვავდება ქალისა და მამაკაცის საპენსიო ასაკი საქართველოში, <https://www.allnews.ge/ekonomika/155436-ratom-gansxvavdeba-kalisa-da-mamakacis-sapensio-asaki-sakartveloshi/> [01.03.2026].
13. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ქალი და კაცი საქართველოში, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2025.
14. შრომის კანონმდებლობის რეფორმის გენდერული გავლენის შეფასება, საქართველოს პარლამენტის გენდერული თანასწორობის საბჭო, 2017.
15. Council Directive (79/7/EEC) of 19 December 1978 on the Progressive Implementation of the Principle of Equal Treatment for Men and Women in Matters of Social Security
16. Arza C., the Gender Dimensions of Pension Systems, Policies and Constraints for the Protection of Older Women, 2015

17. Barigozzi F., Cremer H., Lozachmeur J.-M., Gender wage and longevity gaps and the design of retirement systems, January 2021, revised February 2023.
18. Ciminelli G., Schwellnus C., Stadler B., Sticky Floors or Glass Ceilings? The Role of Human Capital, Working Time Flexibility and Discrimination in the Gender Wage Gap, OECD Economics Department Working Papers No. 1668, 2021.
19. Jamieson J., Ling Z., Mehta K., Howell J., the 'Second Shift' in Emergency Medicine: Strengths and Barriers of the Gendered Double Burden, Emergency Medicine Australasia³⁷, no. 5 (2025).
20. Kellner G., "What is the Retirement Age for Women?", 2022. <<https://retirable.com/advice/lifestyle/retirement-age-for-women> [01.03.2026].
21. Moraru and Marin v. Romania, [2023] ECHR.
22. Thane P., The 'scandal' of women's pensions in Britain: how did it come about?, <https://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/the-scandal-of-womens-pensions-in-britain-how-did-it-come-about> [01.03.2026].
23. C-614/11 Niederösterreichische Landes-Landwirtschaftskammer v Anneliese Kuso, [2013], ECR, CJEU.
24. C-356/09, Pensionsversicherungsanstalt v Christine Kleist, [2010], ECR, CJEU.
25. Stec and Others v. the United Kingdom, [2006] ECHR.
26. C-152/84, M. H. Marshall v. Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching), [1986], ECR, CJEU.
27. CiberCuba Editorial Team, <https://en.cibercuba.com/noticias/2025-07-31-u1-e208933-s27061-nid308139-gobierno-cubano-ratifica-edad-jubilacion> [01.03.2026].
28. EIGE, Gender Equality Index 2025, Sharper Data for a Changing World, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2025.
29. EIGE, Gender in Poverty and Social Inclusion, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2016.
30. European Commission, 2025 Report on Gender Equality in the EU, 2025.
31. L&E Global, <<https://leglobal.law/countries/argentina/employment-law/employment-law-overview-argentina/11-employee-benefits/#:~:text=days%20of%20leave.,Pensions:%20Mandatory%20and%20Typically%20Provided,entitled%20to%20a%20retirement%20insurance> [01.03.2026].
32. NCPSSM, Women and Retirement: The Gender Gap Persists: Why Women Face a Gender Gap in Retirement Savings, 2021, <https://www.ncpssm.org/documents/issue-briefs/women-and-retirement-the-gender-gap-persists/> [01.03.2026].
33. Pensions at a Glance 2025, OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris.
34. Report on the Gender Pay and Pension Gap in the EU: State of Play, Challenges and the Way Forward, and Developing Guidelines for the Better Evaluation and Fairer Remuneration of Work in Female-dominated Sectors, 2016, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0021_EN.html [01.03.2026].
35. Service of the Republic of Poland, <<https://www.gov.pl/web/your-europe/old-age-pension--step-by-step#:~:text=When%20can%20a%20person%20retire,part%20and%20an%20individual%20part> [01.03.2026].
36. The Pensions System in Austria – an Overview, Vienna, Edition for 2025, Federal Ministry of Social Affairs, Health, Care and Consumer Protection (BMSGPK).
37. Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/chile/retirement-age-men>.
38. UN CEDAW, General recommendation No. 17: Measurement and quantification of the unremunerated domestic activities of women and their recognition in the gross national product, 1991.

39. UN CEDAW /C/GC/29, General recommendation on article 16 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Economic consequences of marriage, family relations and their dissolution), 2013.
40. UN CEDAW /C/GC/27, General recommendation No. 27 on older women and protection of their human rights, 2010.
41. UN CEDAW, General Recommendation no. 25: Article 4, paragraph 1 of the Convention (temporary special measures), 2004.
42. UN Women, Everything you need to know about pushing for pay equity, 2025, <https://knowledge.unwomen.org/en/articles/explainer/everything-you-need-to-know-about-pushing-for-pay-equity> [01.03.2026].
43. UN Women, Protecting Women's Income Security in Old Age, Toward Gender-Responsive Pension Systems, Policy Brief NO. 3.

ნინო გოგაჩიშვილი*

ბავშვთა შრომის სისხლისსამართლებრივი, პრიმიტოლოგიური და პრაქტიკული ასპექტები (ნაწილი 1)

„ბავშვები არ არიან ხვალისდელი დღის ადამიანები, არამედ დღევანდელი ადამიანები არიან. მათ აქვთ უფლება, სერიოზულად აღიქვან და სინაზითა და პატივისცემით მოეპყრონ. მათ უნდა მიეცეთ საშუალება გაიზარდონ ისეთებად, როგორებიც იყვნენ – თითოეულ მათგანში არსებული უცნობი ადამიანი ჩვენი იმედია მომავლისთვის“¹

შრომის თავისუფლების იდეის დასაცავად მებრძოლთა რიგები ჯერ კიდევ მაშინ ჩამოყალიბდა, როდესაც ადამიანმა შრომის შედეგობრივი შესაძლებლობების რეალური გააზრების უნარი შეიძინა. თუმცა, გააზრებასთან ერთად ადამიანის ხარბი ბუნების დამაკმაყოფილებელი არასდროს აღმოჩნდა არც გეომეტრიული პროგრესიით მზარდი ეკონომიკური შესაძლებლობები და არც თანამედროვე ციფრული ეპოქა. კაცობრიობის ისტორიის თვალსაზრისით, მაშინ, როდესაც ინდუსტრიული რევოლუციის ზარმა ინგლისიდან მთელს მსოფლიოში მქუხარედ დარეკა², შედეგად მოიტანა დაქირავებით მომუშავე ცოცხალი ძალის მოთხოვნის შემცირება, რამდენადაც ინდუსტრიალიზაციამ პირდაპირპროპორციულად გაზარდა სამუშაო ტექნიკის მეშვეობით ბაზარზე არსებული მოთხოვნის სწრაფად და იაფად დაკმაყოფილება. თუმცა რთული სათქმელია ზემოხსენებული მიდგომის გავრცელება საზოგადოების მონყვლად წევრებზე, რომელთა სრულფასოვნება დიდწილად დამოკიდებულია ამავე საზოგადოების მიერ მათ მიმართ შეთავაზებულ სტანდარტებსა და მოთხოვნებზე – არასრულწლოვანთა შრომითი უფლებები არათუ დაცული, არამედ არარსებულიც კი შეიძლება ყოფილიყო ინდუსტრიალიზაციის ეპოქაში,³ რომლის კვალიც თანამედროვე კაცობრიობამ დღემდე ვერ წაშალა ერთიანი ცნობიერებიდან.

საკვანძო სიტყვები: შრომის თავისუფლება, ბავშვთა იძულებითი შრომა, შრომითი ქმედუნარიანობა, შრომა საოჯახო მეურნეობებში.

1. შესავალი

უკანასკნელი საუკუნეების ანალიზით შესაძლოა გაკეთდეს დასკვნა, რომ მსოფლიო ინდუსტრიალიზაციამ ბავშვთა ფენა გარდაქმნა საზოგადოების იმ „კასტად“, რომლის მიმართაც შრომით ბაზარზე მოთხოვნა ერთი-ორად გაიზარდა. პასუხი კითხვაზე, თუ რამ გამოიწვია გავრცელებული სწრაფვა დაუცველ პირთა შრომისადმი, მარტივია: ბავშვებს, როგორც ჯერ

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

¹ Korczak J.: „Children are not the people of tomorrow, but are people of today. They have a right to be taken seriously, and to be treated with tenderness and respect. They should be allowed to grow into whoever they were meant to be – the unknown person inside each of them is our hope for the future“.

² Industrial Revolution Causes and Effects, Britannica, <<https://www.britannica.com/summary/Industrial-Revolution-Causes-and-Effects>> [01.03.2026].

³ Wague C., Warriar P. N., Is there any relationship between child labor, crime rates and country income per capita?, International Review of Business and economics, Vol. 5, Issue 1, Article 2, <<https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=irbe>> (02.01.2021) [01.03.2026].

კიდევ სოციალური შეუმდგარ ნევრებს ჩამოუყალიბებელი მიამიტური მსოფლმხედველობა არ აძლევს იმ კრიტიკული კითხვების დასმის შესაძლებლობას, რასაც, როგორც წესი, ჩვეულებრივი ადამიანი დასვამს დამსაქმებლის მიმართ. ამასთან, ბავშვებისადმი შრომის ასანაზღაურებლად გადახდილი ჯამაგირი გაცილებით ნაკლებია, რაც კაპიტალიზმის საფუძველზე აღზრდილ ზრდასრულ ფენას შესაძლებლობას აძლევს მატერიალური სიმდიდრე მარტივად და იაფად მოიხვეჭოს. უფრო მეტიც, დღევანდელ მსოფლიოშიც კი არსებობს მაგალითები, როდესაც ბავშვთა შრომის გამოყენებას ისეთი მარტივი საფუძველი უდევს, როგორიცაა ელემენტარული ფიზიოლოგიური მახასიათებელი – პატარა თითები⁴, რომელთა მეშვეობითაც ბავშვებს სკრუპულოზური და ყველაზე ჩხირკედელა საქმის შესრულებაც კი შეუძლიათ.

თანამედროვე სამყარო სერიოზულად წუხს ბავშვთა შრომის ისეთ ვერაგ გამოვლინებებზე, როგორიცაა ბავშვთა იძულებითი შრომა, მათი ჩართვა ისეთ ანტოსაზოგადოებრივ ქმედებებში, როგორიცაა მათხოვრობა-მანანალობა, სამოქალაქო ბრუნვაში აკრძალული საგნებითა თუ ნივთიერებებით ვაჭრობა, პროსტიტუცია და სხვა.⁵ ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში, ლონდონში მცხოვრები ობოლი ბიჭუნას, ოლივერ ტვისტის თავგადასავალი⁶ ცხადყოფს დღევანდლობამდე შემორჩენილ არასრულწლოვან პირთა გულისტკივილსა და მწარე რეალობას. აღსანიშნავია, რომ საკითხის, როგორც პრობლემის, შინაარსობრივი მხარე იმდენად მრავალფეროვანია, რომ თითქმის შეუძლებელია იგი სამართლის მხოლოდ ერთი მიმართულების კონტექსტში იქნას განხილული. აღნიშნულს ადასტურებს კიდევ თავად შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ მიღებული კონვენცია, რომელიც ბავშვთა იძულებითი შრომის დასჯად ქმედებათა კატალოგში გასათვალისწინებლად აწესებს.

შესაბამისად, წინამდებარე სტატიის პირველი ნაწილი დათმობილი ექნება საკითხის შრომით-სამართლებრივ მიმოხილვას, რამდენადაც შეუძლებელია ბავშვთა შრომა განხილულ იქნას შრომითი ნორმების განხილვის გვერდის ავლით. ამასთან, საკითხის დათქმულ სტილში წარმოჩენა ხელს შეუწყობს მისი სიმძაფრის უკეთ აღქმასა და ინტერდისციპლინური მიდგომით მრავალნახნაგოვან პრიზმაში შეფასებას.

2. შრომის თავისუფლება ქართული კანონმდებლობის მიხედვით

საქართველოს კონსტიტუციის 26-ე მუხლი ყველა პირს ანიჭებს უფლებას განახორციელოს შრომითი საქმიანობა თავისუფლად. მეტიც, პირველივე პუნქტი ყველა პირს განუსაზღვრავს თავისუფლებას სამუშაოს არჩევისა.⁷ ამასთან, კონსტიტუციის მე-14 მუხლით გათვალისწინებული თავისუფლებისა და თანასწორობის ცნებები შესაძლოა თავისუფლად გავ-

⁴ Sulistiyono T., Arifin R., Sumardiana B., Ramada D. P., Legal Protection to Child Labor: The Effectiveness of National Criminal Law and International Law Instrument (A Case Study of Indonesia and China), International Journal of Business, Economics and Law, Col. 18, Issue 4 (April), 2019, <https://www.ijbel.com/wp-content/uploads/2019/05/KLIBEL-18_12.pdf> [01.03.2026].

⁵ 2020 Findings on the Worst Forms of Child Labor: Georgia, Moderate Advancement Georgia, <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2020/georgia.pdf> [03.11.2025];

⁶ Wague C., Warriar P. N., Is there any relationship between child labor, crime rates and country income per capita?, International Review of Business and economics, Vol. 5, Issue 1, Article 2, <<https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=irbe>> (02.01.2021) [01.03.2026].

⁷ საქართველოს კონსტიტუცია, 26-ე მუხლი, 1-ელი პუნქტი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (24.08.1995) [01.03.2026].

რცელდეს შრომის თავისუფლების მომწესრიგებელ ნორმაზე.⁸ კაპიტალისტური წყობის განვითარებამ საზოგადოების სრულიად ახალ რელსებზე გადაწყობით დღის წესრიგში დააყენა გარკვეული საზღაურის სანაცვლოდ მომუშავე პირთა უფლებების დაცვის აუცილებლობა, რამდენადაც საზღაურის გამცემმა ავტომატურად შეიძინა ე.წ. გაბატონებული სტატუსის მქონე სუბიექტის ნიშნები⁹ (*кто платит, тот и музыку заказывает*). საზღაურის გამცემსა და საზღაურის მიმღებს შორის არსებული ძალთა დისბალანსის აღმოსაფხვრელად გახდა საჭირო ისეთი მექანიზმის შემუშავება, რომლითაც საზღაურის მიმღების, როგორც ე.წ. სუსტი მხარის პოზიცია იქნებოდა მუდმივად დაცული და გათანაბრებული საზღაურის გამცემის მდგომარეობასთან. აღნიშნულის ელიმინირება კი სახელმწიფოს ვალდებულებათა ნუსხაში დამკვიდრდა.¹⁰ სწორედ წინამდებარე მოსაზრების განმტკიცებისთვის განმარტავს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში, რომ „ადამიანთა შრომის თავისუფლების გარანტირებისათვის, საჭიროა შრომითი ურთიერთობების სახელმწიფოს მიერ რეგულირება, დასაქმებულის დასაცავად გარკვეული იმპერატიული ნორმების დადგენა, რომელიც დაიცავს მას დამსაქმებლის თვითნებობისაგან და გამოორიცხავს დამსაქმებლის შესაძლებლობას, აიძულოს დასაქმებულები, იმუშაონ მათ ღირსებასა და შრომის თავისუფლებასთან არათავსებად პირობებში“.¹¹

შრომის თავისუფლებასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული იძულებითი შრომის აკრძალვის პრინციპიც – რამდენადაც ადამიანი თავისუფალია არჩევანში, თუ ვისთან დადოს კერძო-სამართლებრივი ბუნების ხელშეკრულება და ასევე თავისუფლად აარჩიოს მისი პირობები, სრულად დაუშვებელი და ალოგიკური იქნება ადამიანს აიძულო შრომა, როდესაც მას აღნიშნულის სურვილი და ინიციატივა არ გააჩნია. შესაბამისად, პირის იძულება დათანხმდეს და განახორციელოს შრომითი ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მიუღებელი პირობები შეუსაბამოა როგორც ეროვნულ, ასევე საერთაშორისო რეგულაციებით გათვალისწინებულ მოთხოვნებთან. საქართველოს შრომის კოდექსისთვის იძულებითი ან სავალდებულო შრომის დეფინიცია უცხო არ არის, თუმცა აღნიშნული გაცილებით დეტალურადაა მოწესრიგებული საქართველოს პარლამენტის მიერ რატიფიცირებულ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ორ კონვენციაში: 1930 წლის №29 კონვენცია „იძულებითი შრომის შესახებ“¹² და 1957 წლის №105 კონვენცია „იძულებითი შრომის გაუქმების შესახებ“.¹³ 1930 წლის №29 კონვენციის მე-2 მუხლის 1-ელი პუნქტი იძულებით ან სავალდებულო შრომას განმარტავს, როგორც ნებისმიერ სამუშაოს ან მომსახურებას, რომელიც ნებისმიერი პირისგან მოითხოვება ნებისმიერი სასჯელის მუქარით და რომლისთვისაც აღნიშნულმა პირმა ნებაყოფლობით არ შესთავაზა

⁸ შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭომია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 23.

⁹ იქვე, 14-15.

¹⁰ იქვე.

¹¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 19 აპრილის გადაწყვეტილება №2/2/565 საქმეზე საქართველოს მოქალაქეები – ილია ლეჟავა და ლევან როსტომაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, §33 [01.03.2026].

¹² იხ. CO29 – Forced Labour Convention, 1930 (No.29), International Labour Organization, <https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312174> [01.03.2026].

¹³ იხ. C105 – Abolition of Forced Labor Convention, 1957 (No.105), International Labour Organization, <https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312250> [01.03.2026].

თავი.¹⁴ შესაბამისად, დეფინიციის თავსაზრისით, განმარტება სამ მნიშვნელოვან კომპონენტს ეყრდნობა: (1) სამუშაო ან მომსახურება, (2) სასჯელის მუქარა და (3) პირის ნება.¹⁵ „ნებისმიერი სამუშაო ან მომსახურება“ გულისხმობს ნებისმიერი ტიპის დასაქმების ტიპს, ფორმასა თუ პლატფორმას. მასში მოიაზრება როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური დასაქმების სახეობები, ისეთი, როგორიცაა საოჯახო ტიპის მეურნეობებში, ფერმებში მუშაობა. „სასჯელის მუქარა“ უთანაბრდება სადამსჯელო ზომების განხორციელებას ისეთი პირის მიმართ, როგორც შეთავაზებულ სამუშაო თუ მომსახურების პირობებს არ თანხმდება, მაგალითად, გარკვეული სახის სანქცია, ასევე უფლების ან პრივილეგიის შეზღუდვა, ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური ძალადობაც კი. ხოლო დეფინიციის მესამე ელემენტი „პირის ნება“, „ნება-ყოფლობითობა“ გულისხმობს თავისუფალ და ინფორმირებულ თანხმობას, დაცლილ ყოველგვარი ზეწოლისაგან პირმა განახორციელოს თუ არ განახორციელოს ესა თუ ის ქმედება.¹⁶ ხსენებული კონვენცია ითვალისწინებს იმ საგამონაკლისო დათქმებსაც, რომელთა არსებობა არ ქმნის ხსენებული სამი კომპონენტის ერთობლიობით იძულებითი შრომის დისპოზიციას.¹⁷

თავად წინამდებარე ქვეთავის დასაწყისში მოხმობილი კონსტიტუციური ნორმა უზრუნველყოფს და გარანტირებულს ხდის საქართველოს სახელმწიფო იურისდიქციის ქვეშ არსებულ სივრცეში შრომის იძულებისაგან ნებისმიერი პირის დაცვას. ამასთან, გარდა ფორმალურად არსებული ჩანაწერისა, შრომის თავისუფლების ფართო გაგება ყოველ ადამიანს იცავს, მათ შორის, ფასეულობათაგან უპირველესის – ღირსების შელახვისაგან.¹⁸ აღსანიშნავია, რომ ხსენებული უფლების ქვეშ მოიაზრება როგორც არჩევანის თავისუფლება, ასევე განვითარების პიროვნული ხედვის არჩევის შესაძლებლობაც.¹⁹

იძულებითი შრომის საერთაშორისო რეგულირებით მონესრიგებული დეფინიციას საქართველოს შრომის კოდექსის 79-ე მუხლი ციტირებს,²⁰ რომელიც ზუსტად იმეორებს 1930 წლის №29 კონვენციით დადგენილ სტანდარტს. სამკომპონენტოანი ლეგალური განმარტება შრომის კოდექსის სანქციების თავში აქვს მოქცეული, ამასთან, პუნქტის შინაარსი ბუნდოვან, თუმცა არსებულ მიჯნას ავლებს შრომით-სამართლებრივი ბუნების სანქციასა და სისხლის სამართლის წესით დასჯად ქმედებას შორის. ნათელი აღქმისთვის, შრომის კოდექსში არსებული შემადგენლობა ე.წ. პრეიუდიციულ წინაპირობას წარმოადგენს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული, იძულებით შრომასთან ახლოს მდგომი შემადგენლობისთვის,

¹⁴ *“For the purposes of this Convention the term forced or compulsory labour shall mean all work or service which is exacted from any person under the menace of any penalty and for which the said person has not offered himself voluntarily”*, იხ. CO29 – Forced Labour Convention, 1930 (No.29), International Labour Organization, Article 2.1, <https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312174> [01.03.2026].

¹⁵ შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭომია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 28.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭომია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 29-31.

¹⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2013 წლის 25 ივნისის განჩინება საქმეზე №ს-427-403-2013;

¹⁹ შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭომია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 32;

²⁰ საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს შრომის კოდექსი, 79-ე მუხლი, 1-ელი პუნქტი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, (17.12.2019) [01.03.2026].

კერძოდ, ტრეფიკინგისა და არასრულწლოვანთა ტრეფიკინგისთვის.²¹ ამასთან, შრომის კოდექსის ხსენებული ნორმით შემოთავაზებული სანქცია მხოლოდ ჯარიმის სახით ითვალისწინებს პირის პასუხისმგებლობას, რაც განსხვავებულია სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული სასჯელისაგან.

3. არასრულწლოვანების გაგება ქართულ შრომის სამართალში

არასრულწლოვნის ლეგალურ დეფინიციას ქართული კანონმდებლობის მრავალი ასპექტი იცნობს, თუმცა „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“ გამოირჩევა, რამდენადაც ბავშვებთან (არასრულწლოვნებთან) დაკავშირებული სამართლებრივი საკითხების რეგულირებისას ზემოაღნიშნული კოდექსი ერთგვარი კომპილაციაა²² იმ დათქმებისა, რომელთა ამოსავალ წერტილადაც „არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესის“ უპირატესად გათვალისწინება განისაზღვრება. ბავშვად განიხილება ყველა პირი, რომელსაც არ მიუღწევია 18 წლის ასაკისთვის, რაც სრულ შესაბამისობაშია საერთაშორისო სტანდარტით დადგენილ მოთხოვნასთან.²³

საქართველოს შრომის კოდექსით, შრომითი ქმედუნარიანობა ასოცირდება პირის მიერ 16 წლის ასაკის მიღწევასთან. ხსენებული ზღვარი გაცილებით მაღალია, ვიდრე შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის „მინიმალური ასაკის შესახებ“ 1973 წლის №138 კონვენციით მოთხოვნილი²⁴, უფრო კონკრეტულად, ხსენებული კონვენციის მიხედვით, დასაქმების მინიმალური ასაკი არ შეიძლება იყოს სავალდებულო სასკოლო განათლების დასრულების ასაკზე ნაკლები, თუმცა ნებისმიერ შემთხვევაში, არანაკლებ 15 წლისა. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი სრულ ზოგად განათლებად სასკოლო საგანმანათლებლო დაწესებულებაში პირის 12-წლიან სწავლებას მიიჩნევს, ხოლო საბაზო საფეხურად განსაზღვრავს მე-7-დან მე-10 კლასის ჩათვლით არსებულ 4-წლიან პერიოდს²⁵, შესაბამისად, 6 წლის ასაკში სასკოლო საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ჩარიცხული პირი 16 წლის ასაკის მიღწევისას ასრულებს სავალდებულო საბაზო საფეხურის სწავლებას, რის შემდგომაც მას აქვს უფლება სკოლის გარემოს დატოვებისა და პროფესიულ სასწავლებელში საქმიანობის გაგრძელებისა. თუმცა, არ არის გამორიცხული, რიგ შემთხვევებში, 15 წლის ასაკს მიღწეულ პირს უკვე დასრულებული ჰქონდეს სავალდებულო საბაზო საფეხურის სწავლების კომპონენტი (9 კლასი).²⁶

²¹ კერესელიძე დ., ჩაჩავა ს., ზაალიშვილი ვ., შველიძე ზ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, ნიუ ვიუენ უნივერსიტეტი, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, ნიუ ვიუენ უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 856-857

²² საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, მე-2 მუხლი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, (20.09.2019) [01.03.2026].

²³ იხ. „ბავშვის უფლებათა კონვენცია, 1-ელი მუხლი, გენერალური ანსამბლეს რეზოლუცია, <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>> (20.11.1989) [01.03.2026].

²⁴ იხ. C138 – Minimum Age Convention, 1973 (No.138), International Labour Organization, Article 2, Paragraph 3, “the minimum age specified in pursuance of paragraph 1 of this Article shall not be less than the age of completion of compulsory schooling and, in any case, shall not be less than 15 years”, https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312283 [01.03.2026].

²⁵ საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“, მე-2 მუხლი, „მ“ და „ო“ ქვეპუნქტები, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, (08.04.2005) [09.12.2025].

²⁶ უტიაშვილი ნ., არასრულწლოვნისათვის დასაშვები სამუშაოსა და შრომის პირობების შესაბამისობა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ დადგენილ სტანდარტებთან, შრომის სამართალი, სტატიათა კრებული III, ჩაჩავა ს., ზაალიშვილი ვ. (რედ.), 2014, 402.

ზემოხსენებული საკანონმდებლო ზღვარი არ არის იმპერატიული ბუნების, რამდენადაც შრომის კოდექსი ითვალისწინებს როგორც 16 წლიდან, ასევე 14-დან 16 წლამდე და 14 წლამდე პირთა დასაქმების შესაძლებლობასაც, მხოლოდ თითოეული ასაკობრივი კატეგორიისთვის დამოუკიდებელი და კანონით ნებადართული საქმიანობის სფეროს მიკუთვნებით.²⁷ თუ სრული შრომითი ქმედუნარიანობა პირს წარმოეშობა 16 წლის ასაკიდან, შრომის კოდექსი 14-დან 16-წლამდე პირებს ნებას რთავს შრომითი საქმიანობის განხორციელებისა გარკვეული დათქმებით.²⁸ ამასთან, შრომის კოდექსის იგივე მუხლი მეტად სპეციფიკურია 14 წლამდე არასრულწლოვანთა დასაქმების შემთხვევაშიც.²⁹

შრომის კოდექსი განსაკუთრებით მკაცრია არასრულწლოვანთა მიერ ისეთი სახის სამუშაოს შესრულების მიმართ, რომელიც დაკავშირებულია სათამაშო ბიზნესთან, ღამის გასართობ დაწესებულებასთან, ეროტიკული და პორნოგრაფიული პროდუქციის, ფარმაცევტული და და ტოქსიკური ნივთიერებების დამზადებასთან, გადაზიდვასა და რეალიზაციასთან.³⁰

ცალკე აღნიშვნის ღირსია მძიმე, მავნე ან საშიშპირობებიან სამუშაოზე ბავშვთა დასაქმების აკრძალვა. აღნიშნული დებულება პირდაპირ არის გათვალისწინებული 138-ე კონვენციის მესამე მუხლის პირველ პარაგრაფში, რომლის მიხედვითაც ასეთი ტიპის სამუშაოზე დასაქმების შესაძლებლობა დაშვებულია მხოლოდ 18 წლის ასაკს მიღწეული პირებისათვის გარკვეული „მიხედულების“ ფარგლებით.³¹ ქართული საკანონმდებლო სივრცე არ ექცევა დისპოზიციურობის ფარგლებში და მძიმე, მავნე ან საშიშპირობებიანი სამუშაოს შესრულებისას მკაცრად ადგენს სრულწლოვანების ასაკად 18 წელს. ამასთან, ქართულ კანონმდებლობაში აღირიცხება იმ სამუშაოთა სახეები, რომლებიც ექცევიან სიმძიმით ხსენებული კატეგორიის ქვეშ.³² ნაკლოვანებათა შესახებ საზედამხედველო ფუნქცია მინიჭებული აქვს სსიპ „შრომის ინსპექციის სამსახურს“, რომელიც გაუფრთხილებელი ვიზიტებით შემოწმების პერიოდით ადგენს შრომით-სამართლებრივ ნორმებთან შესაბამისობას.³³ ადგილობრივი მონესრიგებით

²⁷ ბორონი ა. (რედ.), საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2016, 51-63.

²⁸ საქართველოს კანონი, საქართველოს შრომის კოდექსი, მე-10 მუხლი, მე-2 პუნქტი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (17.12.2010) [01.03.2026].

²⁹ შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭოშია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 40.

³⁰ კერესელიძე დ., ჩაჩავა ს., ზაალიშვილი ვ., შველიძე ზ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, ნიუ ვიუენ უნივერსიტეტი, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, ნიუ ვიუენ უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 72-79.

³¹ იხ. C138 – Minimum Age Convention, 1973 (No.138), International Labour Organization, Article 3, Paragraph 1,3 *“the minimum age for admission to any type of employment or work which by its nature or the circumstances in which it is carried out is likely to jeopardise the health, safety or morals of young persons shall not be less than 18 years...”* [01.03.2026].

³² იხ. საქართველოს მთავრობის 2018 წლის 27 ივლისის დადგენილება №381 „მომეტებული საფრთხის შემცველი, მძიმე, მავნე და საშიშპირობებიანი სამუშაოების ჩამონათვალის დამტკიცების თაობაზე“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (27.07.2018) [01.03.2026]. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2007 წლის 3 მაისის ბრძანება №147/ნ „მძიმე, მავნე და საშიშპირობებიან სამუშაოთა ნუსხის“ დამტკიცების თაობაზე“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (03.05.2007) [01.03.2026].

³³ იხ. საქართველოს კანონი „შრომის ინსპექციის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (29.09.2020) [09.12.2025]. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2020 წლის 26 ნოემბრის ბრძანება №01-119/ნ „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – შრომის ინსპექციის სამსახურის დებულების დამტკიცების შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე (26.11.2020) [01.03.2026].

გათვალისწინებული საკითხები ასევე ასახულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის 182-ე კონვენციაში „ბავშვთა შრომის უკიდურესი ფორმების შესახებ“, რომელიც ბავშვთა შრომის უკიდურეს ფორმებს 4 დიდ ჯგუფში აერთიანებს:³⁴

- ა) მონობის ან მონობის მსგავსი პრაქტიკის ყველა ფორმა, როგორცაა, ბავშვების გაყიდვა და ბავშვებით ვაჭრობა, სავალო კაბალა და ბატონყმური დამოკიდებულება, აგრეთვე, იძულებითი ან სავალდებულო შრომა, მათ შორის, ბავშვების იძულებითი ან სავალდებულო დაქირავება შეიარაღებულ კონფლიქტებში გამოყენების მიზნით;
- ბ) ბავშვის გამოყენება, შეთავაზება ან დაქირავება პროსტიტუციაში, პორნოგრაფიული პროდუქციის შექმნისათვის ან პორნოგრაფიული წარმოდგენისათვის;
- გ) ბავშვის გამოყენება, დაქირავება ან შეთავაზება კანონით აკრძალული საქმიანობისათვის, კერძოდ, ნარკოტიკების წარმოებისა და გაყიდვისათვის, როგორც ეს განსაზღვრულია შესაბამის საერთაშორისო ხელშეკრულებებში;
- დ) სამუშაო, რომელმაც მისი შესრულების ხასიათის ან გარემოებების გათვალისწინებით, შეიძლება, ზიანი მიაყენოს ბავშვების ჯანმრთელობას, უსაფრთხოებას ან ზნეობას.³⁵

ზემოხსენებული კონვენციით გათვალისწინებული ბავშვთა შრომის უკიდურესი ფორმები თითქმის არაფრით განსხვავდება საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით კრიმინალიზებული ისეთი ქმედებებისაგან, როგორცაა ადამიანით ვაჭრობა და არასრულწლოვნის ჩაბმა ანტისაზოგადოებრივ ქმედებებში. თუმცა, იძულებით შრომასა და კრიმინალიზებულ ქმედებათა შრომის ზღვარი ნაშრომის შემდგომ თავებში მკვეთრად გაივლება.

3.1. შრომითი ქმედუნარიანობა საზღვარგარეთის სამართლებრივ სისტემებში

ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოთა უმრავლესობისთვის ძირითადი მარეგულირებელი აქტი სწორედ ნაშრომის დასაწყისში ციტირებული კონვენციებია, თუმცა არ არის გამორიცხული ქვეყნების ადგილობრივი კანონმდებლობა დადგენილ ზოგად წესზე გაცილებით მკაცრ მიდგომას ითვალისწინებდეს.³⁶ მინიმალური შრომითი ქმედუნარიანობა 15 წლის ასაკიდან წარმოიშობა სავალდებულო სასკოლო ასაკის გათვალისწინებით. ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოთათვის მნიშვნელოვან ღირებულებით სტანდარტს ადგენს ევროკავშირის დირექტივა „ახალგაზრდა ხალხის სამუშაო ადგილას დაცვის შესახებ“, რომელიც ყველა ხელმომწერ ქვეყანას ავალდებულებს არასრულწლოვანთა დასაქმებისას დადგენილი წესით იხელმძღვანელოს³⁷ და რომლის მიხედვითაც ახალგაზრდა ხალხის ასაკი და მათი უფლება და ვალდებულება სავალდებულო განათლებაზე ქვაკუთხედებია.³⁸ რეგულაცია 15 წელს ქვემოთ მყოფი პი-

³⁴ იხ. C182 – Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No.182), International Labour Organization, Article 3 [01.03.2026].

³⁵ თარგმანი გამოყენებულია იხ. *შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭოშია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ.*, საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 41 [01.03.2026].

³⁶ იხ. Teenage Workers, <https://europa.eu/youreurope/business/human-resources/types-employment-arrangements/teenage-workers/index_en.htm> (03.1-.2025) [01.03.2026].

³⁷ იხ. Council Directive 93/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31994L0033>> (20.08.2994) [11.12.2025].

³⁸ Rodriguez R., Hagele H., Katteler H., Paone G., Pond R., Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union, Final Report, Labour Asociados Consultores, 7.

რებისთვის სამსახურებრივი საქმიანობის განხორციელების შესაძლებლობას იძლევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ასეთი საქმიანობა არის მსუბუქი ხასიათის (ე.წ. მსუბუქი სამუშაო), ან დაკავშრებულია კულტურულ, სამსახიობო, სპორტულ ან სარეკლამო მიზნებთან, ისიც მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ. ღირეექტივის მიზნებისთვის, მსუბუქი სამუშაო განმარტებულია, როგორც ნებისმიერი სამუშაო, რომელიც თავისი ბუნებითა და განხორციელების გარემოებების გათვალისწინებით, არ არის საზიანო ბავშვების უსაფრთხოებისთვის, ჯანმრთელობისა და განვითარებისთვის, და არ უშლის ხელს ბავშვთა სკოლაში დასწრებას, მათ მონაწილეობას სპეციალური ორგანოს მიერ დამტკიცებულ საარდადეგო ტრენინგებსა და აქტივობებში ან სარგებლის მიღებაში გაცემული ინსტრუქციის შესაბამისად.³⁹ ამასთან, ღირეექტივა 18 წლამდე პირებს სამ სახვადასხვა ასაკობრივი კატეგორიის ჯგუფში ანაწილებს, კერძოდ, „ახალგაზრდა ადამიანად“ იხსენიებს ნებისმიერ პირს, რომელსაც არ შესრულებია 18 წელი; „ბავშვად“ იხსენიებს პირს, რომელსაც არ შესრულებია 15 წელი ან ჯერაც იმყოფება სავალდებულო სრულგანაკვეთიანი სასკოლო პროგრამის ქვეშ ადგილობრივი კანონმდებლობის მიხედვით; ხოლო „მოზარდად“ იხსენიებს ისეთ პირს, როგორის ასაკიც აღემატება 15 წელს, თუმცა არ არის 18 წლის და ადგილობრივი კანონმდებლობის მიხედვით აღარ არის სავალდებულო სრულგანაკვეთიანი სასკოლო პროგრამის სუბიექტი.⁴⁰

ევროპის ტერიტორიაზე აქტიური ახალგაზრდა ადამიანების მიერ შესრულებული სამუშაო სამ ძირითად კატეგორიად შესაძლოა დაიყოს:

დროებითი სამუშაო: ხსენებული ტიპის სამუშაო შესაძლოა წელიწადში რამდენჯერმე განხორციელდეს, რამდენადაც მისი შესრულება არ მოითხოვს მძიმე ტექნიკასთან მუშაობას ან ძრავიანი აღჭურვილობის გამოყენებას.

სეზონური და საზაფხულო სამუშაო: ასეთი ტიპის სამუშაო ძირითადად სრულდება საზაზო საფეხურის დამამთავრებელი მოსწავლეების მიერ სასკოლო წლის ბოლოს, რომელიც, როგორც წესი, ყველაზე მარტივად სამეთვალყურეო და აღსარიცხავია.

განგრძობადი/მუდგვივი სამუშაო: ასეთი ტიპის სამუშაოს მთავარი აქცენტი სწორედ მის განგრძობადობაზე კეთდება, რაც მეტ საშიშროებას წარმოადგენს, რომ არ ეწინააღმდეგებოდეს ახალგაზრდა ადამიანების სწავლის უფლების რეალიზებას. ამ ტიპის სამუშაოთა დიდი მაჩვენებლით გამოირჩევა სამხრეთ ევროპა და ხმელთაშუაზღვისპირეთი, ასევე აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები.⁴¹

საინტერესოა, რომ ბავშვთა შრომის მაგალითები შესაძლოა მოიაზრებდეს ისეთი საშინაო საქმეების განხორციელებას, როგორიცაა ძიძობა, ასევე სრულდებოდეს ისეთი უკიდურესი ფორმით, როგორიცაა მათხოვრობა. თუმცა, რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, უკანასკნელი შემთხვევა, ევროპის შრომის ინსპექტორის შეხედულებით, საერთოდ არ შეიძლება მოიაზრებოდეს ბავშვთა შრომაში, რამდენადაც, მაგალითისთვის, გარმონის დაკვრისას ქუჩაში მდგო-

³⁹ იხ. Council Directive 93/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work, Article 3, paragraph “d”, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31994L0033>> (20.08.2994) [01.03.2026].

⁴⁰ იქვე, paragraph “a”; “b”; “c”.

⁴¹ Rodriguez R., Hagele H., Katteler H., Paone G., Pond R., Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union, Final Report, Labour Asociados Consultores, 21, <file:///C:/Users/user/Downloads/study_child_labour_protection_young_workers.pdf> [01.03.2026].

მი ბავშვის მიერ მოპოვებული ფინანსური სახსრების შრომითი კომპონენტი საერთოდ არ არსებობს, შესაბამისად, მისი ბავშვთა შრომად განხილვა შეუძლებელია.⁴²

ქვემოთ წარმოდგენილია ევროკავშირში ბავშვთა შრომასა და ახალგაზრდა ადამიანთა სამუშაო ადგილას დაცვის შესახებ ჩატარებული კვლევის ძირითადი მიგნებები წევრი სახელმწიფოების მიხედვით:

ბულგარეთში კვლევის თანახმად, ბულგარული ოჯახების 9%-ს ოჯახური ბიზნესი აქვს და მათგან ნახევარზე მეტი (58%) შვილების შრომას იყენებს. ბავშვებისა და ახალგაზრდების დასაქმების სამი ძირითადი მიზეზია: ა) ოჯახების სიღარიბე და შრომის ბაზრიდან გარიყვა; ბ) განათლების სისტემის თანდათანობითი შესუსტება; გ) ეთნიკური ნეს-ჩვეულებები და/ან ოჯახური ტრადიციები.⁴³

რუმინეთში შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის 2005 წლის ანგარიშში მითითებულია სიღარიბე და, შესაბამისად, სკოლის მიტოვება, როგორც ბავშვთა ტრეფიკინგისა და ბავშვთა შრომის მიზეზთაგან ძირეული. ამ კვლევის თანახმად, სიღარიბის მაჩვენებელმა 2000 წელს 44 პროცენტს მიაღწია, რაც ათი წლის წინანდელ მაჩვენებელთან შედარებით მხოლოდ შვიდი პროცენტით მეტია. ეს კონტექსტი განმარტავს, თუ რატომ ხასიათდება ოჯახური ურთიერთობები გადარჩენის ზრუნვით და რატომ სჯერათ მშობლებს, რომ ბავშვებს აქვთ როლი ოჯახის პრობლემების დაძლევაში. შედეგად, ბავშვები ადრე იწყებენ მუშაობას და შესაძლოა საზღვარგარეთაც კი გაემგზავრონ სამუშაოდ.⁴⁴

ცხრილი №1. შრომითი ქმედუნარიანობის წარმოშობის ყველაზე დაბალი ასაკი⁴⁵

ქვეყანა	შრომითი ქმედუნარიანობა (ასაკი)
სამხრეთ სუდანი	12
უგანდა	12
კენია	13
სიერა-ლეონე	13
ანგოლა	14
ბოტსვანა	14
კამერუნი	14
ჩადი	14
კოტდვუარი	14
ეკვატორული გვინეა	14

⁴² იქვე.

⁴³ Rodriguez R., Hagele H., Katteler H., Paone G., Pond R., Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union, Final Report, Labour Asociados Consultores, 25-26, <file:///C:/Users/user/Downloads/study_child_labour_protection_young_workers.pdf> [01.03.2026].

⁴⁴ იქვე, 36-37.

⁴⁵ Minimum Age of Employment: International and Regional Laws, The African Child Policy Forum, <https://clr.africanchildforum.org/Harmonisation%20of%20Laws%20in%20Africa/other-documents-harmonisation_5_en.pdf> [01.03.2026].

ზემოხსენებული ცხრილის გაანალიზებით დგინდება, რომ შრომითი ქმედუნარიანობა ყველაზე ადრეულ ასაკში აფრიკის სახელმწიფოებში წარმოიშობა, სადაც ნაკლებია ალბათობისა იმისა, რომ ბავშვთა შრომისა და ტრეფიკინგის პრევენციული ზომები დროულად და სათანადოდ იქნება გატარებული.

არასახარბიელო სიტუაციაა ლათინური ამერიკისა და კარიბის ზღვის ქვეყნებში, სადაც შრომითი ქმედუნარიანობის წარმოშობის მინიმალური ასაკი 12-16 წლებში მერყეობს. მაგალითისთვის, პერუს კანონმდებლობა მინიმალურ შრომით ასაკად 14 წელს ასახელებს, თუმცა ადრესატს სთავაზობს საგამონაკლისო სახით 12 წლიდან ხსენებული უფლების წარმოშობას, თუ შესასრულებელი სამუშაოს ხასიათი არ აუარესებს ბავშვის ჯანმრთელობას, განვითარებასა და განათლებას. ამასთან, კანონი მშობელთა თანხმობას პრეზუმფციის სახით ითვალისწინებს, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ სახეზე არ არის მათი აშკარა წინააღმდეგობა და გაცხადებული უარი.⁴⁶

საინტერესოა, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების მთავარ მარეგულირებელ დოკუმენტს 1938 წლის ფედერალური კანონი „სამართლიანი შრომის სტანდარტების აქტი“ წარმოადგენს, რომლის მიხედვითაც არასასოფლო-სამეურნეო სამუშაოს უმეტესობისთვის მინიმალური ასაკი თოთხმეტი წელია. კანონი ითვალისწინებს სხვადასხვა ასაკობრივი კატეგორიისთვის სამუშაოს შესრულების განსხვავებულ საათებსა და პირობებს.⁴⁷

საინტერესოა, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებში წლიდან წლამდე ბავშვთა შრომის დარღვევის შემთხვევათა რაოდენობა იმატებს.⁴⁸ ერთ-ერთი ყველაზე გახმაურებული შემთხვევა ეხებოდა ქვეყნის ერთ-ერთ უმსხვილეს სურსათი უვნებლობის სანიტარული მომსახურების მომწოდებელ კომპანიას, რომელშიც, სულ მცირე, 102 ბავშვი – 13-დან 17 წლამდე – საშინო სამუშაოებზე იყო დასაქმებული და რვა შტატში მდებარე 13 ხორცის გადამამუშავებელ ობიექტში ღამის ცვლაში მუშაობდა. კომპანიამ 1.5 მილიონი დოლარის ოდენობის ჯარიმა გადაიხადა სამოქალაქო სექტორის სახდელის სახით.⁴⁹ განყოფილებამ დაადგინა, რომ ბავშვები მუშაობდნენ სახიფათო ქიმიკატებთან და ასუფთავებდნენ ხორცის გადამამუშავებელ აღჭურვილობას, მათ შორის უკანა ხერხებს, მკერდის ხერხებსა და თავის გამყოფ ხერხებს. გამომძიებლებმა გაარკვიეს, რომ სულ მცირე სამმა არასრულწლოვანმა დაზიანებები მიიღო PSSI-ში მუშაობის დროს. განყოფილების ერთ-ერთმა წარმომადგენელმა განაცხადა, რომ „ჩვენმა გამოძიებამ აჩვენა, რომ *Packers Sanitation Services*-ის სისტემებმა ზოგიერთი ახალგაზრდა მუშაკი არასრულწლოვანად აღნიშნეს, თუმცა კომპანიამ ეს ნიშნები უგულებელყო.“⁵⁰

საერთო საკითხი, რაც ყველა ზემოხსენებული ქვეყნის მიდგომას აერთიანებს უკავშირდება სავალდებულო სასკოლო განათლებას და, რიგ ქვეყნებში, მის უგულებელყოფას – დად-

⁴⁶ Legal minimum ages and the realization of adolescents' rights, UNICEF, <<https://www.unicef.org/lac/media/2751/file/PDF%20Minimum%20age%20for%20admission%20to%20employment.pdf>> [01.03.2026].

⁴⁷ Handy Reference Guide to the Fair Labor Standards Act, <<https://www.dol.gov/agencies/whd/compliance-assistance/handy-reference-guide-flsa>> [01.03.2026].

⁴⁸ U.S. Department of Labor Report to Congress Enforcement of the Child Labor Provisions of the Fair Labor Standards Act, November 2024,

⁴⁹ იხ. Consent Order and Judgement in the United States district court for the district of Nebraska, civil action file no. 4:22-cv-03246 <<https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/OPA/newsreleases/2022/11/22%202285%20NAT%20WHD%20PSSI%20COJ.signed.pdf>> (06.12.2022) [01.03.2026].

⁵⁰ იხ. <<https://www.dol.gov/newsroom/releases/whd/whd20230217-1>> (17.02.2023) [01.03.2026].

გენილია, რომ არასრულწლოვნის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში დიდ როლს ასრულებს სოციალური ისეთი ელემენტი, როგორიცაა სკოლა. სკოლა, როგორც საგანმანათლებლო დაწესებულება, მოზარდის ღირებულებების შემავსებელი ორგანო, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ახალგაზრდის სწორ ან არასწორ გზაზე დაყენების საკითხის მოწესრიგებისას.⁵¹ საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ჩამოყალიბებულმა მიდგომებმა შესაძლოა მოზარდი აიძულოს, დატოვოს ეს სივრცე და თავი შეაფაროს ისეთ გარემოს, სადაც იგი იძულებითი შრომის მსხვერპლი გახდება. წლების განმავლობაში დაგროვებულმა იძულების წყენამ კი შესაძლოა მასში ერთიანად ამოხეთქოს და ისეთ კრიტიკულ შედეგამდე მიიყვანოს, როგორიც დანაშაულებრივი საქმიანობაა.

3.2. არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესი

შრომის კოდექსის მკაცრი მიდგომა სხვა არაფერია, თუ არა არასრულწლოვანთა სამართლებრივ კონტექსტში ფართოდ დამკვიდრებული პრინციპი არასრულწლოვანთა საუკეთესო ინტერესების უპირველეს ყოვლისა გათვალისწინებისა და პრიორიტეტულობის შესახებ. ეს უკანასკნელი სამართლებრივ ლიტერატურაში ე.წ. „ქოლგა პრინციპის“ სახელით არის ცნობილი. როგორც სამოქალაქო, ასევე სისხლისა თუ ადმინისტრაციული სამართლის დარგები ერთხმად აღიარებენ სამართლებრივი საკითხის გადაწყვეტის პროცესში ბავშვის მონაწილეობისას მისი საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინების პრიმატს.⁵²

ზემოაღნიშნულ ცნებაში „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“ მრავალკომპონენტიანი დეფინიციის სახით უპირველესად ბავშვის კეთილდღეობას ითვალისწინებს.⁵³ ტერმინს, როგორც ამდაგვარს, აქვს ე.წ. „სამსახოვანი ბუნება“,⁵⁴ რამდენადაც იგი ატარებს, როგორც ზოგადი ტერმინის ხასიათს, რომელიც საკანონმდებლო აქტებს გასდევს რეფერენად (ობიექტური გაგება), აქვს უფლების მნიშვნელობა, რამდენადაც კოდექსი დამოუკიდებელი მოწესრიგების სახით ითვალისწინებს მის უფლებრივ ხასიათს (სუბიექტური გაგება) და საბოლოოდ, იგი წარმოადგენს სახელმწიფოსგან არასრულწლოვანთათვის ერთგვარ გარანტიას (პროცედურული გაგება), რომელიც გამოყენებულ იქნება ბავშვთა დაცვის შესახებ მისაღები გადაწყვეტილების ნებისმიერ ეტაპზე.⁵⁵

სისხლისსამართლებრივი გაგებით, არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინება „უპირველეს ყოვლისა“ (ე.წ. **Primary Consideration**) ბავშვთა უფლებათა კომიტეტის მე-14 კომენტარის მიხედვით⁵⁶ სამი მნიშვნელობით განიმარტება:

⁵¹ შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, მესამე გამოცემა, თბ., გამომ. „მერიდიანი“, 2017, 147-148.

⁵² Convention on the Rights of the Child, General Assembly Resolution 44/25, UN, Article 3, Paragraph 1, <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>> (02.09.1990) [01.03.2026].

⁵³ ტურავა პ., კილაძე ს., ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარები, „იურისტების სამყარო“, თბ., 2021, 53-54 [01.03.2026].

⁵⁴ General Comment №14 on the Right of the Child to Have His or Her Best Interests Taken as a Primary Consideration, Committee on the Rights of the Children, 2013, 1, [01.03.2026].

⁵⁵ ტურავა პ., კილაძე ს., ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარები, „იურისტების სამყარო“, თბ., 2021, 44-45 [01.03.2026].

⁵⁶ General Comment №14 on the Right of the Child to Have His or Her Best Interests Taken as a Primary Consideration, Committee on the Rights of the Children, 2013, 10, [01.03.2026].

- A Primary Consideration-ის მიხედვით, არასრულწლოვნის სისხლის საქმის წარმოებისას საუკეთესო ინტერესი ყველა სხვა გარემოებასთან ერთად ერთ-ერთი ყურადსაღები და გასათვალისწინებელი ელემენტია,
- The Primary Consideration-ის დათქმით, იგი აბსოლუტურ ხასიათს ატარებს, ხოლო,
- The Paramount Consideration-ის განმარტებით (უმთავრესი პრიორიტეტი), დასახელებულ ინტერესს ერთადერთ გასათვალისწინებელ გარემოებათა შორის აქვს ადგილი დათმობილი.

შრომის სამართალში არასრულწლოვანთა საუკეთესო ინტერესის უპირატესად აღიარება არ უნდა იქნას გაგებული მათ მიერ სამსახურებრივი საქმიანობის განხორციელების შეზღუდვის მექანიზმად.⁵⁷ არამედ ხელისშემწყობად მათი საზოგადოების ღირსეულ წევრებად ჩამოყალიბებასა და ადგილის დამკვიდრებაში.

საინტერესოა, რომ ბავშვის საუკეთესო ინტერესის ინტერპრეტირებისას გასათვალისწინებელია ის პირები, რომელთაც პრინციპის ინტერპრეტირების შესაძლებლობა ეძლევათ.⁵⁸ მაგალითისთვის, ბავშვებისთვის გამოყენებული სხეულებრივი სასჯელები გამართლებული იქნა იმ მიზნით, რომ აღნიშნულით ბავშვები უკეთ აანალიზებენ მათთვის დაწესებულ საზღვრებს. შვილად აყვანილი ბავშვებისთვის თავიანთი ბიოლოგიური ოჯახის შესახებ ინფორმაციის დამალვასაც აქვს გამართლება ზრდასრულთა სამყაროს პერსპექტივით. ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი ეხება ბოშათა თემს, რომლისგანაც ბავშვების მოწყვეტა და მათი „ჩასმა“ ცივილიზებულ სამყაროში მართლდება ბავშვებისთვის სათანადო, თანამედროვე პირობების შეთავაზებითა და კულტურის დამკვიდრებით.⁵⁹

ამასთან, აღნიშნული პრინციპის განმარტებისას კოლიზიური დამოკიდებულება შეინიშნება იმ ინტერპრეტატორთა შორის, რომელთაგან ერთნი კლასიკურ კონსერვატორიზმს ქადაგებს, ხოლო მეორე – ულტრა ლიბერალიზმს.⁶⁰ ყველაზე სწორი იქნება, თუ ამ ორ რადიკალურ შეხედულებას ე.წ. ოქროს შუალედი გადაწონის და დააბალანსებს, როგორც ბავშვის ნამდვილ სურვილსა და მისთვის ყველაზე სასიკეთო გარემოებას შორის არსებული ხიდი.

4. ბავშვთა შრომის ბოროტად გამოყენება საოჯახო მეურნეობებში

ბავშვთა შრომის საკითხი დღემდე გამოწვევად რჩება მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. აღნიშნულის განმაპირობებელ ფაქტორად მრავალი მიზეზი შეიძლება დასახელდეს, რომელთაგან უპირველესია მსოფლიოს მოსახლეობის განვითარების ინდექსი (HDI) და სიღარიბის

⁵⁷ კერესელიძე დ., ჩაჩავა ს., ზალიშვილი ვ., შველიძე ზ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, ნიუ ვიჟენ უნივერსიტეტი, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, ნიუ ვიჟენ უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 74.

⁵⁸ ტურავა პ., კილაძე ს., ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარები, „იურისტების სამყარო“, თბ., 2021, 56-58 [01.03.2026].

⁵⁹ Hammarberg T., The Principle of the Best Interests of the Child – What It Means and What It Demands from Adults, Council of Europe, Warsaw, 4, <<https://rm.coe.int/16806da95d>> (30.06.2008) [01.03.2026].

⁶⁰ ტურავა პ., კილაძე ს., ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარები, „იურისტების სამყარო“, თბ., 2021, 56-58 [01.03.2026].

დონე, ასევე კონფლიქტური გარემო და მოწყვლადობა.⁶¹ ზემოაღნიშნული ფაქტორების გარდა, ბავშვთა შრომის განორმალურებაში დიდ როლს ასრულებს თავად იმ საზოგადოების ეთნიკური წარმომავლობა, ზნე-ჩვეულებები და მრწამსი, რომელშიც ბავშვი იზრდება.⁶²

შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ბოლოდროინდელი ანგარიშის მიხედვით, მსოფლიოში 2025 წლის მონაცემებით ჯერ კიდევ 138 მილიონი ბავშვია ექსპლუატირებული ბავშვთა შრომაში,⁶³ რომელთაგან 54 მილიონი საშიშპირობებიან სამუშაოს ასრულებს. დადგენილია, რომ იმ ქვეყნებში, სადაც მსოფლიოს მოსახლეობის განვითარების ინდექსი დაბალია, ბავშვთა შრომის მაჩვენებელი 20% აღწევს, ხოლო ინდექსის მაღალი მაჩვენებელი პირდაპირპოპოზიულად აისახება შრომის დაბალ მაჩვენებელზე, რომელიც 2%-ის ფარგლებში მერყეობს.⁶⁴

ბავშვთა შრომა საუკეთესო ინტერესების პრინციპის საწინააღმდეგო ერთ-ერთი მაგალითია. განვითარებად ქვეყნებში ოჯახები ბევრ შემთხვევაში გადარჩენისთვის ოჯახის ყველა პროდუქტიული წევრის, მათ შორის ბავშვების, მიერ მიღებულ შემოსავალზე არიან დამოკიდებულნი. განათლებისადმი დამოკიდებულება კიდევ ერთ მაგალითს იძლევა. ზოგიერთ საზოგადოებაში გოგონები მოკლებულნი არიან სკოლაში სწავლის შესაძლებლობას იმ არგუმენტით, რომ მათი მომავალი საქირებების გათვალისწინებით, მათთვის უფრო მნიშვნელოვანია ოჯახის მართვის სწავლა, ვიდრე აკადემიური განათლების მიღება.⁶⁵

ერთ-ერთ ყველაზე პრობლემურ საკითხს, რომელიც შესაძლოა არასდროს შეესაბამებოდეს ბავშვთა შრომის პრინციპებისა და საუკეთესო ინტერესების დაცვის დადგენილ სტანდარტს, წარმოადგენს ბავშვთა შრომა ისეთ არაფორმალურ, შინაურულ დანესებულებებში, როგორებიცაა სახლები.⁶⁶ ძალიან ბევრ ქვეყანაში ე.წ. საოჯახო საქმეებში დახმარება რთული გასამიჯნია ჩვეულებრივი კლასიკური შრომითი საქმიანობისაგან.

ესტონეთში ბავშვების საოჯახო საქმეებში მონაწილეობა განათლების მეთოდად ითვლება და არა თავად სამუშაოდ. უნგრეთში საოჯახო საქმეები და ოჯახური სამუშაოები სოფლის ფენომენტანაა დაკავშირებული: საყოფაცხოვრებო ან სასოფლო-სამეურნეო სეზონურ შრომასთან.

სლოვაკეთში ამ ტიპის შრომა არ კონტროლდება. თუ ბავშვი რეგულარულად დადის სკოლაში და არ არსებობს ნიშნები (მაგ. მეზობლების ცნობები) იმისა, რომ ბავშვი უგულებ-

⁶¹ Child Labour, Global Estimates 2024, Trends and the Road Forward, International Labour Organization, UNICEF, 2025, 19, <<https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-06/2024%20Global%20Estimates%20of%20Child%20Labour%20Report.pdf>> [01.03.2026].

⁶² Rodriguez R., Hagele H., Katteler H., Paone G., Pond R., Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union, Final Report, Labour Asociados Consultores, 41, <file:///C:/Users/user/Downloads/study_child_labour_protection_young_workers.pdf> [11.12.2025].

⁶³ What is Child Labour?, International Labour Organization, <<https://www.ilo.org/topics-and-sectors/child-labour#factoids>> [01.03.2026].

⁶⁴ Child Labour, Global Estimates 2024, Trends and the Road Forward, International Labour Organization, UNICEF, 2025, 19, <<https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-06/2024%20Global%20Estimates%20of%20Child%20Labour%20Report.pdf>> [01.03.2026].

⁶⁵ Hammarberg T., The Principle of the Best Interests of the Child – What It Means and What It Demands from Adults, Council of Europe, Warsaw, 4, <<https://rm.coe.int/16806da95d>> (30.06.2008) [01.03.2026].

⁶⁶ Rodriguez R., Hagele H., Katteler H., Paone G., Pond R., Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union, Final Report, Labour Asociados Consultores, 41-42, <file:///C:/Users/user/Downloads/study_child_labour_protection_young_workers.pdf> [01.03.2026].

ბელყოფილია ან არ არის უზრუნველყოფილი სათანადო მოვლის ან სხვა სახის ძალადობის მსხვერპლი (მაგ. იძულებულია შეასრულოს მისი ასაკისთვის შეუსაბამო სამუშაოები), შესაბამისი ორგანოები არ ატარებენ არანაირ შემოწმებას. ასეთი ტიპის სამუშაო დადებით კონტექსტში განიხილება.⁶⁷

საინტერესოა, რამდენად არის დაკავშირებული ბავშვთა შრომაში ჩართულობა სკოლაში დასწრების მაჩვენებელთან. ბულგარეთში ყოველწლიურად 20 000 ადამიანი ტოვებს სკოლას, რათა იმუშავონ და შეძლონ თავიანთი ოჯახების დახმარება. იგივე სიტუაციაა რუმინეთში, სადაც მიუხედავად იმისა, რომ სავალდებულო სასკოლო განათლება მხოლოდ 10 წელს გრძელდება, ბევრი ბავშვი ან საერთოდ არ შედის სკოლაში, ან მალევე ირიცხება. სკოლიდან გარიცხვის მაჩვენებლის ძირითადი განმარტებელი ფაქტორი სწავლისადმი ინტერესის არქონაა, ასევე თანატოლების ზეგავლენა, ბავშვთა უმრავლესობის სურვილი სამსახურის ქონაზე და მშობლების ინტერესის ნაკლებობა. რუმინეთის შემთხვევაში, რამდენადაც მოსახლეობის საკმარისი ნაწილი ბოშათა წარმომავლობისაა, ბავშვები საკმაოდ ადრე ტოვებენ სასკოლო-საგანმანათლებლო დაწესებულებას ან საერთოდ არ დადიან სკოლაში. ბოშა ბავშვები ადრეული ასაკიდანვე ერთვებიან საოჯახო თუ სხვა ტიპის საქმიანობებში, რაც მათ ინტერესს სწავლისადმი ასუსტებს.⁶⁸

პაკისტანის მაგალითის მიხედვით, 17\$-იანი სარგებლის მიღება ბავშვთა სკოლაში დასწრების მაჩვენებელს 9%-ით ამცირებს.⁶⁹ ინდონეზიის შემთხვევაში საკმაოდ ხშირია ბავშვთა მიბარების ტრადიცია, როდესაც ერთი ოჯახი სხვა ოჯახს ბავშვს „უთმობს“ გარკვეული ანაზღაურების სანაცვლოდ, რაც ქვეყნის ეკონომიკური მხარის სისუსტეზე მიანიშნებს. ამასთან, საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ინდონეზიის მოსახლეობის უმრავლესობა ბავშვების შრომას მათი სამომავლო ინტერესების უზრუნველყოფადაც კი განიხილავს, რადგანაც მოქმედებს პრინციპი – თუ არ იმუშავენ, არ ექნება შემოსავალი არც სწავლისთვის და არც ტანსაცმლისთვის.⁷⁰

ზემოაღნიშნული მსჯელობა ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლის კონტექსტში შესაძლოა თავის თავში ბავშვთა შრომის გამოყენების ბნელ მხარესაც გულისხმობდეს. მაგალითისთვის, ჩინეთი, რომელიც ბავშვების იძულებით შრომას აქტიურად იყენებს. მმართველობის უნიკალურმა კომბინაციამ ხელი შეუწყო როგორც სახელმწიფოს მიერ სანქცირებული, ასევე არასანქცირებული იძულებითი შრომის გამოყენებას, რომელთაგან ეს უკანასკნელი გრძელდება არაეფექტური პოლიტიკის, კორუფციისა და კანონის აღსრულების ნაკლებობის გამო. მიუხედავად ოფიციალური სტატისტიკის არარსებობისა, საინფორმაციო სტატიები, რეპორტაჟები, კვლევები და წარსული იძულებითი შრომის ჩვენებები ადასტურებს სიტუაციის სიმძიმეს.⁷¹

⁶⁷ იქვე, 41-44.

⁶⁸ იქვე, 81.

⁶⁹ *Wague C., Warriar P. N.*, Is there any relationship between child labor, crime rates and country income per capita?, *International Review of Business and economics*, Vol. 5, Issue 1, Article 2, <<https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=irbe>> (02.01.2021) [01.03.2026].

⁷⁰ *Sulistiyono T., Arifin R., Sumardiana B., Ramada D.P.*, Legal Protection to Child Labour: The Effectiveness of National Criminal Law and International Law Instrument (A Case Study of Indonesia and China), *International Journal of Business, Economics and Law*, Vol. 18, Issue 4 (April), 2019, <https://www.ijbel.com/wp-content/uploads/2019/05/KLIBEL-18_12.pdf> [01.03.2026].

⁷¹ იქვე, 46.

5. ბავშვთა შრომის ქართული პრაქტიკა

ბავშვთა იძულებითი შრომის საკითხით საქართველოში დაინტერესება 2010-იან წლებს უკავშირდება, ხოლო UNICEF-ის ოფისმა 2018 წელს ერთ-ერთი პირველი ანგარიში გამოაქვეყნა ქუჩაში მცხოვრებ და მომუშავე ბავშვებთან დაკავშირებით. აღნიშნული ანგარიში ყურადღებას ამახვილებს ქუჩაში მცხოვრებ და მომუშავე ბავშვთა სახლს გარეთ მოხვედრის ისეთ მიზეზებზე, როგორებიცაა სიღარიბე, რომელიც ბავშვს იძულებს მცირეოდენი ეკონომიკური სარგებლის მოსაძებნად ქუჩა აირჩიოს; მშობელთა ადგილსამყოფლის შეცვლა (იძულებითი მიგრაცია); მშობელთა არსებობა/არარსებობა ანდაც მათი ცხოვრების წესი; ოჯახური ძალადობის მრავალფეროვნება, რომელიც არასრულწლოვანს იძულებულს ხდის სახლში დარჩენას ქუჩაში არსებობა ამჯობინოს; ზედმეტი სიმკაცრე, რომლისადმი დაქვემდებარებაც არასრულწლოვანის ჯერაც შეუმდგარ ბუნებას ეწინააღმდეგება და ამბოხების გამოსახატად ქუჩას ირჩევს; და თავისუფალი დროის არასწორი გადანაწილების შედეგად ქუჩის ბავშვებთან ზღვარგადასული სოციალიზაცია.⁷² ამასთან, საინტერესოა, რომ ქუჩაში მცხოვრებ და მომუშავე ბავშვებს შესაძლოა, პირობითად, ორი კატეგორია დაეთმოს: ბავშვები, რომლებიც სრულიად მარტო უმკლავდებიან ქუჩის ცხოვრების წესებს, ყოველგვარი უფროსის/მშობლის მეთვალყურეობის გარეშე და ბავშვები, რომელთაც ქუჩაში უფროსის/მშობლის მეთვალყურეობა აქვს და ე.წ. მობილური ოჯახის ქუდქვეშ ცხოვრობს. აღნიშნული კვლევის მიხედვით, ქუჩაში მცხოვრებ ბავშვთა შორის არსებობს გარკვეული დიფერენცირება ეთნოსური პარამეტრის მიხედვით: ბავშვთა მრავალფეროვნებაში მოიაზრებიან როგორც ქართველები, ასევე ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქურთები და მოლდაველი ბოშებიც კი. ამასთან, ბავშვთა გაერთიანების არსებობის შემთხვევაში გამორიცხული არ არის სოციალურად კარგად ორგანიზებული სტრუქტურის არსებობაც კი, რომელსაც, როგორც წესი, ან ზრდასრული ასაკის მქონე პირი, ანდაც უფროსი ასაკის ბავშვები ჰყავდეს სათავეში.⁷³

ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც წინამდებარე კვლევიდან იჩენს თავს და ამდაწერებს ნაშრომში დასმულ მთავარ პრობლემას, უკავშირდება იმ ფაქტს, რომ ეთნიკურად აზერბაიჯანელი ქურთი ოჯახები ავალდებულებენ საკუთარ არასრულწლოვან შვილებს თავი მათხოვრობა-მანანწალობით ირჩინონ, რაზეც თავად ოჯახები არიან დიდწილად დამოკიდებული ან არსებული ფინანსური ვალდებულებების გასაქვითად ბავშვებს უწევთ ასეთ ცხოვრების წესს შეეგუონ. შესაბამისად, ქუჩაში ცხოვრებისა და მუშაობის მოჯადოებული წრე იშვიათად თუ ირღვევა.

„ჩემი სკოლელები, როდესაც ძალიან ბევრი ბავშვი არის და ძალიან დიდი გაჭირვება, სამუშაო არ არის სოფელში, რომ იმუშაონ, დამინახავს ზამთარში...ჯართს აგროვებენ და რაღაც, პატარა ნაჭრებს რომ აგროვებენ, მიდიან და პურს ყიდულობენ მშობლებისთვის, ოჯახში რომ შეაქვთ ის თანხა და ის ფული, მქონია ასეთი შემთხვევა, და

⁷² ქუჩაში მცხოვრები და მომუშავე ბავშვები საქართველოში, მოკლე მიმოხილვა, გაეროს ბავშვთა ფონდი, ივლისი, 2018, 7, <<https://tinyurl.com/y6e6ya6y>> [01.03.2026].

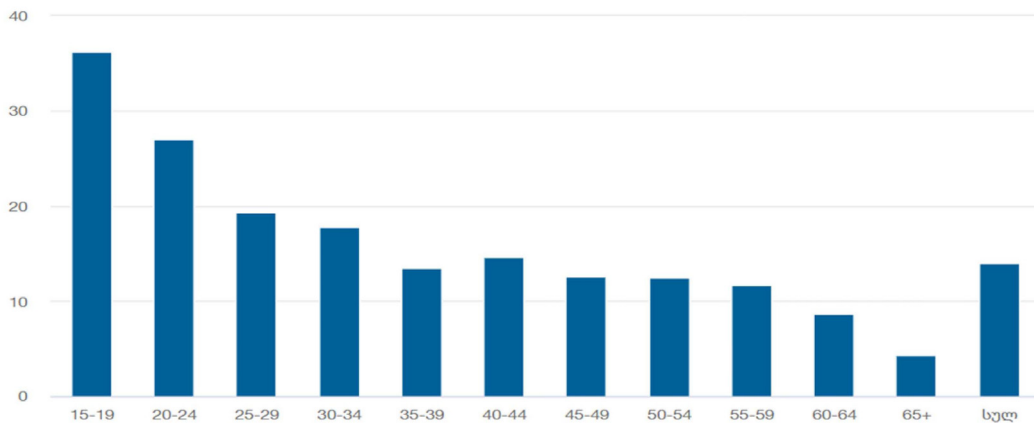
⁷³ იქვე, 9-10.

ძალიან ხშირად ყოფილან ეს ბავშვები ბუღინგის მსხვერპლები სკოლაში, დასცინოდნენ იმიტომ, რომ არ აცვიათ კარგად.⁷⁴

2021 წელს საქართველოს სახალხო დამცველის მიერ გამოქვეყნებული სპეციალური ანგარიში ყურადღებას ამახვილებს პანდემიის ისტორიული გამოცდილების ფონზე არასრულწლოვანთა დასაქმების სექტორში განხორციელებულ ძვრებზე და ასკვნის, რომ კოვიდმა უარყოფითი ზეგავლენა იქონია ბავშვთა შრომაზე, რომლის ერთ-ერთ გამომწვევად დისტანციური სწავლების რეჟიმზე გადასვლა შესაძლოა დასახელდეს, რამდენადაც სახლში მყოფ ბავშვს გაცილებით მეტი დრო აქვს საშინაო საქმეების შესასრულებლად, ვიდრე სასკოლო პროცესში ადგილზე ჩართულ არასრულწლოვანს.⁷⁵

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ 2024 წელს გამოქვეყნებული ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, საქართველოში 2024 წელს 15-დან 19 წლამდე ახალგაზრდათა უმუშევრობის დონე შეადგენდა 36.3%, რაც, ნეგატიური განმარტებით ნიშნავს იმას, რომ აღნიშნულ ასაკობრივ ჯგუფში დასაქმების დონე 63.7%-ია (იხილეთ ცხრილი №3). აღნიშნულ ასაკში არასრულწლოვანს სულ რაღაც 1 წლის დასრულებული შეიძლება ჰქონდეს სრული ზოგადი განათლების კურსი, მაღალი მაჩვენებელი კი განაპირობებს ვარაუდს, რომ სასკოლო პერიოდში დასაქმებულ პირთა განათლების ხარისხი შესაძლოა საგრძნობლად დაბალი იყოს.

ცხრილი №2. უმუშევრობის დონე ასაკობრივ ჯგუფში (2024 წელი, %)

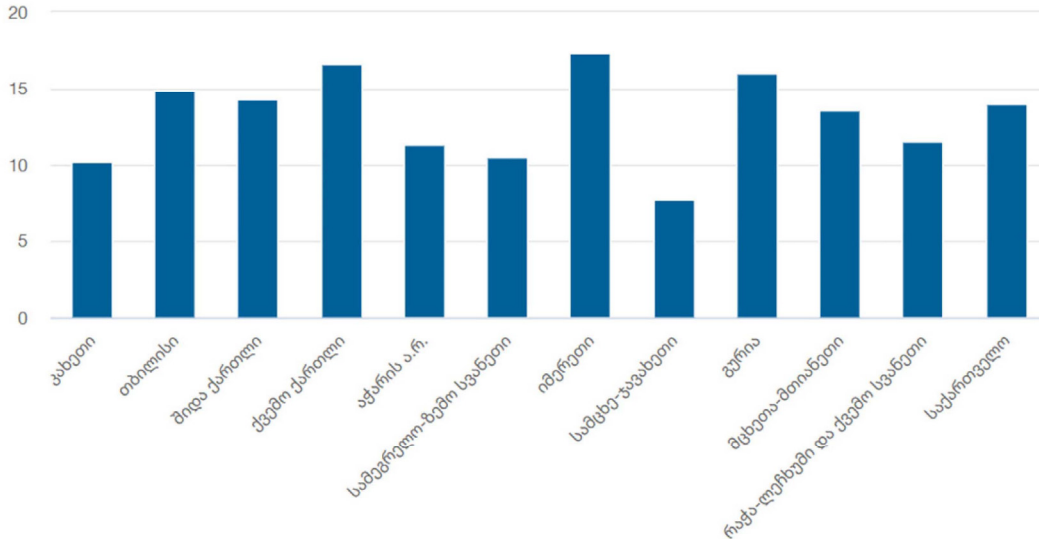
უმუშევრობის დონე რეგიონების მიხედვით გამოიყურება შემდეგნაირად: ყველაზე მეტი დასაქმებული ჰყავს სამცხე-ჯავახეთს, სადაც უმუშევრობა 7.7%-ად არის შეფასებული; აღნიშნულის შემდეგ თითქმის თანაბარი მონაცემებით ლიდერობენ კახეთისა (10.2%) და სამეგრელო-ზემო სვანეთის (10.5%) მხარეები, ხოლო მეოთხე ადგილს იკავებს აჭარის რეგიონი (11.3%). სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებს ერთი-ორად ადასტურებს საქარ-

⁷⁴ ბავშვთა შრომა ახალი კორონა ვირუსის პანდემიის პირობებში და მის მიღმა, სპეციალური ანგარიში, საქართველოს სახალხო დამცველი, თბ., 2021, 17, <<https://www.ombudsman.ge/res/docs/2021040711514627789.pdf>> [01.03.2026].

⁷⁵ იქვე, 29-30.

თველოს სახალხო დამცველის ანგარიშიც, რომელიც არასრულწლოვანთა დასაქმების გაუზარებელ და უარყოფით შედეგებზე გაუთვლელ მიდგომას საზოგადოების ცნობიერებისა და განათლების დაბალ დონეს აბრალეbs, განსაკუთრებით, რეგიონებში. ამასთან, აღნიშნულ რეგიონთაგან სწორედ სტატისტიკაში მოხმობილს იშველიებს.

ცხრილი №3. უმუშევრობის დონე რეგიონების მიხედვით (2024, %)⁷⁶

საინტერესოა, რომ საქართველოს რეალობაში საკმაოდ მძაფრად დგას არასრულწლოვანთა შინამეურნეობებში ჩართულობის საკითხი. აღნიშნულს ქართველი საზოგადოება ბავშვების ე.წ. „მინიზრდასრულებად“ მიღებისა და აღქმის გამო საკმაოდ მარტივად წარმოაჩენს და არ აანალიზებს ბავშვთა ასაკში დასაქმების რისკებს. მაგალითისთვის, შინამეურნეობების წარმომადგენელთა გარკვეული ნაწილი მიიჩნევს, რომ ბავშვთა ჩართულობა საოჯახო მეურნეობებში და მძიმე სამუშაოს შესრულებაც კი აუცილებელია იმისთვის, რომ ბავშვმა ოჯახში „პურის ფული შემოიტანოს“ ოჯახის სრულყოფილებიანი წევრობისთვის. ამასთან, საქართველოს დასავლეთ რეგიონებში, განსაკუთრებით გურიაში და აჭარაში საკმაოდ ხშირია ე.წ. სეზონურ სამუშაოზე ბავშვთა დაქირავება და კერძო პირებისათვის განეული შრომის სანაცვლოდ მშობლის მიერ ანაზღაურების მიღება.⁷⁷ გარდა სეზონური სამსახურისა, დასავლეთ რეგიონებში საკმაოდ აქტუალურია შრომითი მიგრაციის შემთხვევები საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში, მაგალითისთვის, თურქეთის ქალაქ ორდუსა და რიზეში არასრულწლოვნები ხშირად არიან დასაქმებულები ჩაისა და თხილის პლანტაციებში.⁷⁸

⁷⁶ იხ. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სტატისტიკური ინფორმაცია, დასაქმება და ხელფასები, <<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/683/dasakmeba-umushevropa>> [01.03.2026].

⁷⁷ ბავშვთა შრომა ახალი კორონა ვირუსის პანდემიის პირობებში და მის მიღმა, სპეციალური ანგარიში, საქართველოს სახალხო დამცველი, თბ., 2021, 19-23, <<https://www.ombudsman.ge/res/docs/2021040711514627789.pdf>> [01.03.2026].

⁷⁸ იქვე, 24-25.

შემთხვევა, რომელიც 2022 წლის 10 მაისს ოფიციალურად აღირიცხა შრომის ინსპექციის სამსახურის მიერ, ეხმიანება არასრულწლოვნების დასაქმებას ერთ-ერთ სასაკლაოზე, სადაც ძმები 14 და 16 წლიდან ასრულებდნენ სამსახურებრივ მოვალეობას. ხსენებული სასაკლაოს დირექტორს ბავშვები ოფიციალურად ჰყავდა დასაქმებული, ხოლო სამსახურებრივი მოვალეობის განხორციელებისთვის უხდიდა მათ 500-500 ლარს ხელზე, მთავარი ყასბის შუამავლობით. ძმების ძირითადი საქმიანობა გულისხმობდა ყასბის დამხმარე პოზიციაზე სასაკლაოზე დაკლული საქონლის შიგთავსის (ნაწლავების) გადაყრას, საქონლის ავტომობილებში ჩატვირთვასა და ე.წ. „ბონის“ დასუფთავება/დალაგებას. ადგილზე ჩატარებული გამოკითხვის თანახმად, ძმებს სისტემატურად უწევდათ სიმძიმეების აწევა და ჯანმრთელობისთვისა და არასრულწლოვნის ფიზიკური თუ ფსიქიკური განვითარებისთვის შეუსაბამო საქმიანობის განხორციელება. წინამდებარე ინსპექტირებას საფუძვლად დაედო საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროში შესული შეტყობინება საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 126-ე მუხლით გათვალისწინებული ქმედების განხორციელების შესახებ, რომელიც მყარდება შემდეგი ფაქტობრივი ინფორმაციით: სასაკლაოზე დასაქმების შემდეგ, სასაკლაოს დირექტორის მოვალეობის შემსრულებელი პირი დასაქმებულ ძმებს სხვათა დასაწახად მუდმივად აყენებდა სიტყვიერ შეურაცხყოფას, დასცინოდა მათ და მუდამ ახსენებდა, რომ სწორედ მისი დამსახურებითა და წყალობით იყვნენ ბავშვები დასაქმებულები და იღებდნენ შემოსავალს. ამ პრეისტორიული ფსიქოლოგიური ზეწოლის შედეგად, ერთ-ერთმა ძმამ გადანწყვიტა უსიტყვოდ შეესრულებინა დირექტორის მოვალეობის შემსრულებელი პირის მითითება, ოფიციალურად გასაწევი სამუშაოს გარდა, ასევე მიეხედა მის პირად საკუთრებაში არსებული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვისთვის, რაზეც დასაქმებული არასრულწლოვანი მისი ერთგვრადი ხასიათის იმედით დათანხმდა. დასაქმებული არასრულწლოვანი თვეების განმავლობაში, ამინდის მიუხედავად, სრულიად უსასყიდლოდ ემსახურებოდა მიმთითებელ პირს. ამასთან, აღნიშნული ძალდატანებითი უსასყიდლო სამუშაოს შესახებ ძმასთან აზრის გაზიარების შემდეგ, ძმის შეგუღიანებით, გადანწყვიტა მოვალეობის შემსრულებელი პირისთვის უარი განცხადებინა საქმიანობის შემდგომ გაგრძელებაზე, რაზეც მისგან ჯერ სიტყვიერი შეურაცხყოფა მიიღო, შემდეგ ფიზიკური, ხოლო საბოლოოდ განთავისუფლებულ იქნა სამსახურიდან ყასბის დამხმარე პოზიციაზე ნამუშევარი დროის ანაზღაურების გარეშე.

ზემოხსენებული ფაქტობრივი გარემოებების გათვალისწინებით, საქართველოს შრომის ინსპექციის სამსახურმა უფლებადამრღვევ პირს სახდელის სახედ და ზომად განუსაზღვრა საქართველოს შრომის კოდექსის 79-ე მუხლით გათვალისწინებული ჯარიმა 10 000 ლარის ოდენობით.

ნაშრომის დასაწყისში გამიჯვნის პრობლემატიკა სწორედ ზემოხსენებული შემთხვევიდან იჩენს თავს მეტი სიმძაფრით – შრომის კოდექსის 79-ე მუხლით გათვალისწინებული სახდელი ინიშნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ქმედება არ წარმოადგენს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ქმედების შემადგენლობას. საინტერესოა, რამდენად დამაკმაყოფილებელია ჯარიმის დაკისრება დამსაქმებელზე მაშინ, როდესაც მას სისხლის სამართალში არსებულ ისეთ მომიჯნავე მუხლებთან ახლოს მდგომი ქმედება აქვს განხორციელებული, როგორებიცაა არასრულწლოვანთა ტრეფიკინგი და არასრულწლოვნის ჩაბმა ანტისაზოგადოებრივ ქმედებაში. კერძოდ, მეტი სიზუსტისთვის, საინტერესოა, ხომ არ

საჭიროებს სისხლის სამართლის კოდექსი ცალკე მოწესრიგების სახით ბავშვთა მიმართ განხორციელებული იძულებითი შრომის კრიმინალიზებულ ქმედებათა კატალოგში შეტანას. ამასთან, საინტერესოა, რამდენად წარმოადგენს წინამდებარე შემთხვევაში დამსაქმებლის მიერ განხორციელებული ქმედება ე.წ. ლატენტურ დანაშაულს და რა შედეგები შესაძლოა მოჰყვეს მას კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით მოზარდების დამნაშავეობისადმი მიდრეკილების კონტექსტში. ეს უკანასკნელი და სისხლის სამართლის სხვა პრაქტიკული ასპექტები განხილულ იქნება სტატიის მეორე ნაწილში.

6. დასკვნა

რამდენადაც კაცობრიობა დასაბამიდან დღემდე იბრძვის მსოფლიოს იდეალური მოდელის შესაქმნელად, რაზეც მეტყველებს სამართალსა და სამართლიანობას შორის საუკუნეების განმავლობაში არსებული ჭიდილი, და რადგანაც იდეალური მოდელის კონცეფციის შუაგული იდეალური ადამიანის ფენომენია, რთული წარმოსადგენი იქნება კონკრეტულ ქმედებათა ცენტრად საზოგადოების ის უმცირესი ნაწილი არ მოიაზრებოდეს, რომელსაც ბავშვები ჰქვია. დღევანდელი უფროსების წესებით განკარგული მოცემულობაა, ხოლო ხვალისდღეობა – ბავშვთა წესებითა და მიდგომებით. შესაბამისად, მარტივია დასკვნა – ბავშვთა მიმართ განხორციელებული ყოველი ქმედების შედეგი მომავლის ფორმირებაზე ახდენს გავლენას.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, 24/08/1995.
2. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, 17/12/2010.
3. საქართველოს კანონი „ბავშვის უფლებათა კოდექსი“, 20/09/2019.
4. საქართველოს კანონი „შრომის ინსპექციის შესახებ“, 29/09/2020.
5. საქართველოს კანონი „ზოგადი განათლების შესახებ“ 08/04/2005.
6. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2020 წლის 26 ნოემბრის ბრძანება №01-119/6 „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – შრომის ინსპექციის სამსახურის დებულების დამტკიცების შესახებ“.
7. საქართველოს მთავრობის 2018 წლის 27 ივლისის დადგენილება №381 „მომეტებული საფრთხის შემცველი, მძიმე, მავნე და საშიშპირობებიანი სამუშაოების ჩამონათვალის დამტკიცების თაობაზე“.
8. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2007 წლის 3 მაისის ბრძანება №147/6 „მძიმე, მავნე და საშიშპირობებიანი სამუშაოთა ნუსხის“ დამტკიცების თაობაზე“.
9. ბავშვთა შრომა ახალი კორონა ვირუსის პანდემიის პირობებში და მის მიღმა, სპეციალური ანგარიში, საქართველოს სახალხო დამცველი, თბ., 2021, 17, 19-25, 29-30 <<https://www.ombudsman.ge/res/docs/2021040711514627789.pdf>> [01.03.2026].
10. ბორონი ა. (რედ.), საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2016, 51-63.
11. დვალაძე ი., ხარანაული ლ., თუმანიშვილი გ., ნიქარიშვილი კ., ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), „იურისტების სამყარო“, თბ., 2019, 571, §19.

12. კერესელიძე დ., ჩაჩავა ს., ზაალიშვილი ვ., შველიძე ზ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარი, ნიუ ვიუენ უნივერსიტეტი, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, ნიუ ვიუენ უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2023, 72-79, 856-857.
13. ლეკვეიშვილი მ., მამულაშვილი გ., თოდუა ნ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, წიგნი I, მე-7 გამოცემა, მერიდიანი, თბ., 2019, 431-432, 434.
14. ნაჭყებია გ., გორაშვილი გ., მამულაშვილი გ., თოდუა ნ., გოგშელიძე რ., სულაქველიძე დ., დვალიძე ი., ორგანიზებული დანაშაულის თანამედროვე გამოვლინებების კრიმინალიზაციისა და სამართალ-შეფარდების პრობლემები ქართულ სისხლის სამართალში, თბ., 2012, 420;
15. ტურავა პ., კილაძე ს., ბავშვის უფლებათა კოდექსის სახელმძღვანელო კომენტარები, „იურისტების სამყარო“, თბ., 2021, 44-45, 53-54, 56-58, 231-233 [01.03.2026].
16. უტიაშვილი ნ., არასრულწლოვნისათვის დასაშვები სამუშაოსა და შრომის პირობების შესაბამისობა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ დადგენილ სტანდარტებთან, შრომის სამართალი, სტატიათა კრებული III, ჩაჩავა ს., ზაალიშვილი ვ. (რედ.), 2014, 402;
17. შალიკაშვილი მ., მიქანაძე გ., არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება (სახელმძღვანელო), თბილისი, ფრაიბურგი, სტრასბურგი, 2016, 3, 24-25.
18. შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, მესამე გამოცემა, თბ., 2017, 196-197, 237.
19. შველიძე ზ., ბოდონე ქ., თოდრია თ., ხაჭომია თ., გუჯაბიძე ნ., მესხიშვილი ქ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2017, 14-15, 23, 28, 29-32, 40-41.
20. ქუჩაში მცხოვრები და მომუშავე ბავშვები საქართველოში, მოკლე მიმოხილვა, გაეროს ბავშვთა ფონდი, ივლისი, 2018, 7, 9-10 <<https://tinyurl.com/y6e6ya6y>> [01.03.2026].
21. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სტატისტიკური ინფორმაცია, დასაქმება და ხელფასები, <<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/683/dasakmeba-umushevroba>> [01.03.2026].
22. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური სტატისტიკა, <<https://1tv.ge/news/saqstat-2024-wels-wina-weltan-shedarebit-qartveli-emigrantebis-rickhovnoba-50-ze-metit-shemcirca/>> (28.04.2025) [01.03.2026].
23. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ოფიციალური დანაშაულთა სტატისტიკა, <<https://police.ge/public-information/registrirebuli-danashaulis-statistika?id=137&year=441>> [28.12.2026].
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2013 წლის 25 ივნისის განჩინება საქმეზე **ნას-427-403-2013**.
25. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 19 აპრილის გადაწყვეტილება №2/2/565 საქმეზე საქართველოს მოქალაქეები – ილია ლეჟავა და ლევან როსტომაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, §33 [01.03.2026].
26. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 15 ივლისის გადაწყვეტილება №2/1/1289 საქმეზე გიორგი ბერუაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, §§28-29 [01.03.2026].
27. CO29 – Forced Labour Convention, 1930 (No.29), International Labour Organization, <https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312174> [01.03.2026].
28. C105 – Abolition of Forced Labor Convention, 1957 (No.105), International Labour Organization, <https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312250> [01.03.2026].
29. C138 – Minimum Age Convention, 1973 (No.138), International Labour Organization.
30. C182 – Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No.182), International Labour Organization,
31. Council Directive 93/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31994L0033>> [01.03.2026].

32. Convention on the Rights of the Child, General Assembly Resolution 44/25, UN.
33. Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings.
34. General Comment №14 on the Right of the Child to Have His or Her Best Interests Taken as a Primary Consideration, Committee on the Rights of the Children, 2013, 1, 10.
35. Modern Slavery Act 2015, legislation.gov.uk, Part I, Offences, Section 2, <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/section/2>> [01.03.2026].
36. Strafgesetzbuch – StGB, Federal Law Gazette I, p. 3322, Section 232, 232b, <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html?> [01.03.2026].
37. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal 1950.
38. Child Labour, Global Estimates 2024, Trends and the Road Forward, International Labour Organization, UNICEF, 2025, 19, <<https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-06/2024%20Global%20Estimates%20of%20Child%20Labour%20Report.pdf>> [01.03.2026].
39. Consent Order and Judgement In the United States District Court for the District of Nebraska, Civil Action File No. 4:22-CV-03246, <<https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/OPA/newsreleases/2022/11/22%202285%20NAT%20WHD%20PSSI%20COJ.signed.pdf>> [01.03.2026].
40. Felson R.B., Violence, Crime, and Violent Crime, International Journal of Conflict and Violence, Vol 3 (1), 2009, 23-39.
41. Forced Labour and Human Trafficking, *Casebook of Court Decisions, A Training Manual for Judges, Prosecutors and Legal Practitioners*, ILO, 2009.
42. Hammarberg T., The Principle of the Best Interests of the Child – What It Means and What It Demands from Adults, Council of Europe, Warsaw, 4, <<https://rm.coe.int/16806da95d>> [01.03.2026].
43. Handy Reference Guide to the Fair Labor Standards Act, <<https://www.dol.gov/agencies/whd/compliance-assistance/handy-reference-guide-flsa>> [01.03.2026].
44. Industrial Revolution Causes and Effects, Britannica, <<https://www.britannica.com/summary/Industrial-Revolution-Causes-and-Effects>> [01.03.2026].
45. Teenage Workers, <https://europa.eu/youreurope/business/human-resources/types-employment-arrangements/teenage-workers/index_en.htm> [01.03.2026].
46. International legal frameworks and definitions of TIP and SOM, United Nations, Office on Drugs and Crime, <<https://www.unodc.org/cld/ar/education/tertiary/tip-and-som/module-13/key-issues/international-legal-frameworks-and-definitions.html?>> [01.03.2026].
47. Legal minimum ages and the realization of adolescents' rights, UNICEF, <<https://www.unicef.org/lac/media/2751/file/PDF%20Minimum%20age%20for%20admission%20to%20employment.pdf>> [01.03.2026].
48. Minimum Age of Employment: International and Regional Laws, The African Child Policy Forum, <https://clr.africanchildforum.org/Harmonisation%20of%20Laws%20in%20Africa/other-documents-harmonisation_5_en.pdf> [01.03.2026].
49. Rodriguez R., Hagele H., Katteler H., Paone G., Pond R., Study on Child Labour and Protection of Young Workers in the European Union, Final Report, Labour Asociados Consultores, 7, 41-44, 81.
50. Seligman M.E.P., Helplessness on Depression, Development and Death, W.H Freeman and Company, San Francisco, 1975, 9-17.
51. Sulistiyono T., Arifin R., Sumardiana B., Ramada D. P., Legal Protection to Child Labor: The Effectiveness of National Criminal Law and International Law Instrument (A Case Study of Indonesia and China), International Journal of Business, Economics and Law, Col. 18, Issue 4 (April), 2019, <https://www.ijbel.com/wp-content/uploads/2019/05/KLIBEL-18_12.pdf> [01.03.2026].

52. *Sviatschi M.M.*, Making a Narco: Childhood Exposure to Illegal Labor Markets and Criminal Life Paths, Princeton University.
53. U.S. Department of Labor Report to Congress Enforcement of the Child Labor Provisions of the Fair Labor Standards Act, November 2024.
54. *United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York, United Nations, 2004, 42-43.
55. *Wague C., Warriar P. N.*, Is there any relationship between child labor, crime rates and country income per capita?, *International Review of Business and economics*, Vol. 5, Issue 1, Article 2, <<https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=irbe>> [01.03.2026].
56. *Walts K. K. JD.*, Child Labor Trafficking in the United States: A Hidden Crime, *Social Inclusion*, 2017, Volume 5, Issue 2, 59–68.
57. *Widom C.S., Maxfield M.G.*, An Update on the “Cycle of Violence”, US Department of Justice, February 2001.
58. 2020 Findings on the Worst Forms of Child Labor: Georgia, Moderate Advancement Georgia, <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2020/georgia.pdf> [01.03.2026].
59. V.C.L. AND A.N. v. THE UNITED KINGDOM, Fourth Section, Judgement, STRASBOURG, 16 February 2021.
60. United States v. Djoumessi (2008), United States Court of Appeals, Sixth Circuit, UNITED STATES of America, Plaintiff-Appellee, v. Joseph DJOUMESSI, Defendant-Appellant, No. 07-1740.
61. United States v. Lewis, 644 F.Supp. 1391 (1986) No. G85-133 CR, United States District Court, W.D. Michigan, S.D., September 22, 1986.

ქრისტინა კვაკვაძია*

პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციისა და პირადი ცხოვრების საიდუმლოს გამიჯვნის საკითხი

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის დაცვა ადამიანის უფლებათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე ფართო დიაპაზონის მქონე უფლებაა, რომლის ამომწურავ განმარტებას არც კანონმდებლობა და არც იურიდიული დოქტრინა არ იძლევა.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში პირადი ცხოვრების დაცვას არაერთი მუხლი ეძღვნება, თუმცა, მათ შორის, სსკ-ის 157-ე და 157¹ მუხლები ერთმანეთთან ყველაზე ახლო მდგომი მუხლებია, რომელთაგან ერთ შემთხვევაში დაცვის საგანს პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია, ხოლო მეორე შემთხვევაში პირადი ცხოვრების საიდუმლო წარმოადგენს. მათ შორის ზღვრის გავლენას თეორიულთან ერთად უდიდესი პრაქტიკული დანიშნულება აქვს, რადგან აღნიშნული მუხლებისთვის დანესებული სანქციები მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისგან.

მოცემულ ნაშრომში კანონმდებლობის, იურიდიული დოქტრინის და სასამართლო გადაწყვეტილებების საფუძველზე მიმოხილული იქნება, თუ რა საკითხები შეიძლება მივაკუთვნოთ პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას და რა პირადი ცხოვრების საიდუმლოს.

საკვანძო სიტყვები: პირადი ცხოვრება; პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა; პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია; პირადი ცხოვრების საიდუმლო.

1. შესავალი

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში (შემდგომში სსკ) პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ხელყოფის დანაშაულს განვითარების საინტერესო ისტორია აქვს, კოდექსის მიღებიდან დღემდე მასში არაერთი ცვლილება შევიდა, ბოლო მასშტაბური ცვლილება ამ მუხლში 2016 წლის 3 ივნისის განხორციელდა, რა დროსაც ერთმანეთისგან გაიმიჯნა პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციის და პერსონალური მონაცემების ხელყოფა (სსკ-ის 157-ე მუხლი) და პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ხელყოფა (157¹ მუხლი).¹

განმარტებითი ბარათის თანახმად, „კოდექსს ემატება 157¹ მუხლი, რომელიც ითვალისწინებს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ხელყოფის დასჯადობას და წესდება შედარებით მკაცრი სასჯელები, ვიდრე ეს ამ ქმედების ჩადენისათვის სისხლის სამართლის კოდექსის მოქმედი რედაქციით არის გათვალისწინებული. ეს მუხლი არ ითვალისწინებს მნიშვნელოვან ზიანს. ამ მუხლით ქმედების დაკვალიფიცირებისთვის არ იქნება მითითება ზიანის მიყენების ფაქტზე, რადგან პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ამგვარი ხელყოფა უკვე თავისთავად მნიშვნელოვანი ზიანის მიმყენებელია“.²

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის მოწვეული ლექტორი, საქართველოს გენერალური პროკურატურის საპროკურორო საქმიანობაზე ზედამხედველობისა და სტრატეგიული განვითარების დეპარტამენტის კვლევებისა და ინოვაციების სამმართველოს პროკურორი.

¹ იხ. საქართველოს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“, საქართველოს საკონომდებლო მაცნე, 03.06.2016, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3298727?publication=0#DOCUMENT:1>> [16.03.2026].

² იხ. განმარტებითი ბარათი „სისხლის სამართლის კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტზე <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/115383>> [26.03.2026].

ხსენებული მუხლები სანქციებით მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისგან, სწორედ ამიტომ საკანონმდებლო ცვლილებების მიღებისთანავე არსებობდა სკეპტიკური დამოკიდებულება მათ გამიჯვნასთან დაკავშირებით. „ხსენებული კანონის განმარტებითი ბარათიდან არ იკვეთება პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციისა და პირადი ცხოვრების საიდუმლოს გამიჯვნის კრიტერიუმები, ერთი შეხედვით, შესაძლოა ეს ორი დეფინიცია გამიჯვნოს იმის მიხედვით, საიდუმლოს შეიცავს თუ არა პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია, თუმცა, ვინაიდან 157¹ მუხლის დისპოზიცია არ შეიცავს საიდუმლოს განსაზღვრებას, ამიტომ ნორმა ბუნდოვანია და იძლევა ფართო განმარტების და თვითნებობის შესაძლებლობას იმის თაობაზე, რა ჩაითვალოს საიდუმლოდ და რა – არა, მოცემული ნორმებით გათვალისწინებული სანქციის ოდენობა ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება, სწორედ ამიტომ, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კანონმდებელმა ნათლად გამიჯნოს ეს ორი დანაშაული;“³

ცვლილებების მიღებიდან რამდენიმე წელი გავიდა, რაც ქმნის საშუალებას, შეფასდეს, თუ რა ჩაითვალა პირადი ცხოვრების საიდუმლოდ და რა პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციად. მოცემულ სტატიაში გაანალიზებული იქნება როგორც იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებები, ასევე სასამართლო პრაქტიკა, რომელიც, როგორც მოსალოდნელი იყო, არაერთგვაროვანია. მათ ერთმანეთისგან გამიჯვნას კი უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან მსგავსების მიუხედავად, ეს დანაშაულები ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისთვის საჭირო ელემენტებითა და სასჯელის ზომით.

2. პირადი ცხოვრების ცნება

პირადი ცხოვრების კონცეფცია რომ ძალიან ფართო ცნებაა, ამაზე ადამიანის უფლებათა სასამართლოს არაერთი გადაწყვეტილებაც მიუთითებს, „პირადი ცხოვრება წარმოადგენს ფართო კონცეფციას, რომელიც არ ექვემდებარება ამომწურავ დეფინიციას,“⁴ „სასამართლო არ მიიჩნევს, რომ შესაძლებელი ან აუცილებელია, ცადოს პირადი ცხოვრების ცნების ამომწურავი განმარტება.“⁵

„პირადი ცხოვრების დაცულ სფეროში შედის ფიზიკური და მორალური ხელშეუხებლობა, პირადი მონაცემების შეგროვება და შენახვა, პირადი ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა, სქესობრივი ცხოვრების საიდუმლოება, სახელი, ოჯახური ცხოვრება, მეურვეობა და მზრუნველობა“,⁶ „იგი ასევე ვრცელდება პირის იდენტობასთან დაკავშირებულ ისეთ ასპექტებზე, როგორიცაა სახელი, სურათი ან გამოსახულება და ამ გამოსახულების გამოყენების კონტროლის უფლება.“⁷

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა მოიცავს, უფლებას სურათსა და გამოსახულებაზე, რეპუტაციას, პირადი ან საჯარო ხასიათის საინფორმაციო ფაილებს ან მონაცემებს (მა-

³ იხ. საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში „საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, თბ., 2016, 408-409.

⁴ Ortega Ortega v. Spain, № 44448/20, 22.10.2024, §53, იხ. ასევე ბოხაშვილი ბ., ხუციშვილი ქ., ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, თბ., 2004, 260.

⁵ Niemietz v. Germany, №13710/88, 16.12.1992, §29.

⁶ კორკელია კ., ქურდაძე ი., ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით, თბ., 2004, 155-196.

⁷ López Ribalda and Others v. Spain [GC], №1874/13 and 8567/13, 17.10.2019. §§87-89.

გალითად, პირის პოლიტიკური აქტივობის ჩანაწერებს), რომლებიც არის შეგროვებული და დაცული უსაფრთხოების სამსახურების ან სხვა საჯარო ორგანოების მიერ, ჯანმრთელობის მონაცემებს, საზოგადოებრივ ადგილებში ვიდეომონიტორინგის ჩანაწერებს და სხვა ასპექტებს.⁸

ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „შესაძლებელია გამოვყოთ ე. წ. სფეროთა თეორია და პირადი ცხოვრების უფლება სახელმწიფოს ჩარევისგან მისი დაცულობის თვალსაზრისით რამდენიმე ნაწილად დავყოთ. უპირველესად უნდა გამოვყოთ ადამიანის (1) ინტიმური ცხოვრების სფერო, რომელიც პირადი ცხოვრებისა და საერთოდ ადამიანის პიროვნულობის ღერძია; (2) ადამიანის ცხოვრების კერძო, ოჯახური სფერო, რომელიც შედარებით ღია ნაწილია თითოეული პირის ყოველდღიურობისა; (3) ამ სფეროს გარეთ ადამიანი უკვე სოციალური და საჯარო ცხოვრების ფარგლებში არსებობს, რაც მისი პიროვნების განვითარებისთვის ასევე მნიშვნელოვანია“.⁹

„პირადი ცხოვრების ინტიმური სფერო არის ადამიანის პიროვნულობის არსებითი და ცენტრალური ნაწილი, იგი ხელშეუვალია და აბსოლუტურად დაცულია ჩარევებისგან. ინტიმური სფერო წარმოადგენს ადამიანის პირადი ცხოვრების არსს. მისი განკარგვა შეუძლია მხოლოდ ინდივიდს და არავის სხვას.“¹⁰ „პირადი სფეროს დაცვა განსაკუთრებით ეხება იმ საკითხებს, რომელთა საჯაროდ ხსენებას ან გამჟღავნებას ერიდებიან ამ ძირითადი უფლების მფლობელები.“¹¹

ინტიმურ სფეროში სახელმწიფოსა და სხვა მესამე პირის ჩარევა სრულიად დაუშვებელია, თუმცა არსებობს ორი გამონაკლისი, (1) საკუთარი ინტიმური სფეროდან გარკვეული ინფორმაციის გაცემაზე თავად ინდივიდის თანხმობა, (2) საჯარო პირებთან დაკავშირებული შემთხვევები, როცა ფაქტები რომელიმე პოლიტიკოსის ინტიმური სფეროდან გარკვეულ სოციალურ ან პოლიტიკურ გამოძახილს ჰპოვებენ. ასეთი შეიძლება იყოს საჯარო პირთან დაკავშირებული მამობის დადგენის ფაქტი ან ინფორმაცია ამ პირის სექსუალური გატაცებების შესახებ. ნებისმიერ სხვა შემთხვევაში ინტიმურ სფეროში ჩარევა უკანონოა და თვით საზოგადოების განსაკუთრებული ინტერესიც კი, მაგალითად, სისხლისსამართლებრივი დევნის აუცილებლობა, არ ამართლებს ღონისძიებებს, რომლებიც ამ სფეროს არღვევენ.¹²

ევროსასამართლოს მიერ დადგენილი პრაქტიკით, „ინდივიდის ცნობადობა ან მისი ფუნქციები არანაირ გარემოებებში არ ამართლებს მედიის მიერ მის დევნას და ისეთი ფოტოების გამოქვეყნებას, რომლებიც მოპოვებულია მოტყუებით ან არალეგალური გზით ან რომლებიც ასახავს პირადი ცხოვრების დეტალებს და წარმოადგენს პირის ინტიმურ ცხოვრებაში ჩარევას (მაგ. სავარაუდო ცოლქმრული ღალატის შესახებ ფოტოების გამოქვეყნებას)“.¹³

კერძო სფეროს მიეკუთვნება პირის ოჯახური ცხოვრება, ოჯახის წევრებთან და უახლოეს ნათესავებთან დაკავშირებული ურთიერთობები, საცხოვრებელი ადგილი, კავშირები

⁸ *Fomina L.Yu.*, Protection of the Right to Respect for Private and Family Life in European Court of Human Rights, *European Research Studies Journal*, Vol. XIX, Issue 3B, 2016, 101-102.

⁹ იხ. *კუბლაშვილი კ.*, ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, მე-6 გამოც., თბ., 2022, 101.

¹⁰ იქვე.

¹¹ *Bundesverfassungsgericht*, Judgment of the First Senate, 26 February 2008, 1 BvR 1602/07, 1 BvR 1606/07, 1 BvR 1626/07, §47.

¹² *კუბლაშვილი კ.*, ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, მე-6 გამოც., თბ., 2022, 102.

¹³ *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*, №40454/07, 10.11.2015, §123, ამასთან დაკავშირებით იხილეთ ასევე *Von Hannover v. Germany* no. 59320/00, *Campmany and Lopez Galiacho Perona v. Spain* (dec.), no. 54224/00, ECHR 2000-XII.

უცხოეთთან, შემოსავლებისა და ქონების საკითხი, ალკოჰოლთან დაკავშირებული ჯანმრთელობის მდგომარეობის პრობლემები, რელიგიასთან თუ სხვა მსოფლმხედველობრივ ჯგუფებთან ურთიერთობის საკითხები და ა. შ.¹⁴

პირადი ცხოვრების კონცეფციის ქვეშ ხვდება როგორც პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია, ასევე პირადი ცხოვრების საიდუმლო, რომელიც უფრო ვიწრო ცნებაა და თუკი ზემოხსენებულ სფეროთა თეორიებს მიეყვებით ინტიმური სფერო მასში უნდა მოიაზრებოდეს, თუმცა 157¹ მუხლი არ შემოიფარგლება და არ ამოიწურება მხოლოდ ინტიმურ სფეროს მიკუთვნებული ინფორმაციით.

პირადი ცხოვრების საიდუმლო ემსგავსება გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსში მოცემულ პირადი ცხოვრების ძირითადი სფეროს არსს. „პირადი ცხოვრების ძირითადი სფეროს კონცეფცია ზოგადად მოიცავს „ფიქრებისა და გრძნობების შინაგან სამყაროს მისი გარეგანი გამოვლინებებით, როგორიცაა კონფიდენციალური წერილები და დღიურის ჩანაწერები, ასევე საკითხები, რომელთა ბუნებიდან გამომდინარე, მათი საიდუმლოდ დაცვის უფლება არსებობს, მაგალითად, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ადამიანის სექსუალური ცხოვრების დეტალები და შიშველი ფოტოები“. ამის საპირისპიროდ, „ნეიტრალური“ მოქმედებების ამსახველი ფოტოს შექმნა, როგორიცაა, მაგალითად: „მუშაობა, საჭმლის მომზადება, კითხვა, ტელევიზორის ყურება, ჭამა ან სახლში ძილი“ – თუ კონკრეტულ შემთხვევაში არ არსებობს განსაკუთრებული გარემოებები, რომლებიც ამართლებს ამ წესიდან გადახვევას – არ წარმოადგენს შესაბამისი პირის ან მსხვერპლის ცხოვრების ყველაზე პირადული სფეროს დარღვევას“.¹⁵

თუმცა შესაძლოა არსებობდეს გამონაკლისი გარემოებები, რომლებიც ხსენებულ ე. წ. „ნეიტრალური მოქმედების“ ამსახველ ჩანაწერს პირადი ცხოვრების საიდუმლოდ აქცევს, ასეთი შეიძლება იყოს შემთხვევები, როდესაც ვიდეოზე ასახულია პირის ისეთი მანერები, ჩვევები თუ ქცევები, რომელთა გამჟღავნება მას უხერხულ მდგომარეობაში ჩააგდებს ან შელახავს მისი, როგორც კულტურული ადამიანის იმიჯს, მაგალითად, ჭამის, ჯდომის, ცეკვის, სიარულის თუ კონკრეტულ საზოგადოებაში მიღებული ქცევის სხვა წესებისა და ეტიკეტის დარღვევა. როდესაც პირს მოლოდინი აქვს, რომ მის პირად სივრცეში მარტოა, ის შესაძლოა მოიქცეს ისე, როგორც არ მოიქცეოდა სხვა პირის თანდასწრებით, „პირადი ცხოვრების დაცვის ფარგლების განსაზღვრისას გათვალისწინებული უნდა იქნას ინდივიდის კონფიდენციალურობის ლეგიტიმური მოლოდინების ფარგლები კონკრეტულ სიტუაციაში“.¹⁶

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, „პირადი ცხოვრება ფართო ცნებაა და გულისხმობს ინდივიდის ცხოვრების და განვითარების კერძო სფეროს, რომელიც არ ექვემდებარება ამომწურავ განსაზღვრებას და მოიცავს პირის ინდივიდუალურობას, ავტონომიას, საცხოვრებელს, მიმოწერას, მფლობელობას, კონკრეტულ ადამიანთა წრეს, ვისთანაც პირს სურს კომუნიკაცია და ვისაც ირჩევს კონკრეტული ურთიერთობისათვის. ასევე სხვა საკითხებს, რომლებიც ანონიმური და ხელშეუხებელია ან პირთა მხოლოდ განსაზღვრული, ვიწრო წრისთვისაა ცნობილი. ამდენად, პირადი ცხოვრება მოიცავს პირად საიდუმლოებას, მაგრამ მხოლოდ საიდუმლოებით არ შემოიფარგლება.“¹⁷

¹⁴ კუბლაშვილი კ., ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, მე-6 გამოც., თბ., 2022, 101.

¹⁵ BeckOK StGB/Heuchemer, 67. Ed. 1.11.2025, StGB §201a Rn. 11.3.

¹⁶ იქვე, 53.

¹⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 2 მარტის განაჩენი, საქმე № 850აპ.-22.

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის ღირებულება არის იმის აღიარება, რომ ადამიანს სჭირდება შესაძლებლობა, საიდუმლოებანი გაუზიაროს ოჯახს, მეგობრებსა და ახლობლებს. პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა ქმნის შესაძლებლობებს ადამიანისთვის, რათა იყოს ის, რაც არის, და დარჩეს სტაბილურ პიროვნებად.¹⁸

პირადი ცხოვრების კონცეფცია ასევე მოიცავს უფლებას საცხოვრებელზე, მიმონერისა და სატელეფონო საუბრის პატივისცემის უფლებას, ამ უფლებების დაცვას სისხლის სამართლის კოდექსის ცალკე მუხლები ეთმობა, მაგალითად, კერძო კომუნიკაციის საიდუმლოების დარღვევა (მუხლი 158), პირადი მიმონერის, ტელეფონით საუბრის ან სხვაგვარი ხერხით შეტყობინების საიდუმლოების დარღვევა (მუხლი 159), ბინის ან სხვა მფლობელობის ხელშეუხებლობის დარღვევა (მუხლი 160).

თავის მხრივ, სსკ-ის 157-ე მუხლი ცალკე გამოყოფს პერსონალურ მონაცემებს, შესაბამისად, პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციას შეიძლება მივაკუთვნოთ ყველა სხვა მონაცემი, რომელიც საიდუმლოს, პერსონალური მონაცემის, კერძო კომუნიკაციის, მიმონერის, სატელეფონო საუბრის თუ მფლობელობის ხელშეუხებლობის უფლებათა მიღმაა.

ზემოჩამოთვლილთაგან ყველაზე მეტი საერთო ნიშანი პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას სწორედ პირადი ცხოვრების საიდუმლოსთან აქვს, ამიტომ პირველ რიგში უნდა განისაზღვროს, თუ რა სახის ინფორმაცია მიეკუთვნება პირადი ცხოვრების საიდუმლოებას.

3. პირადი ცხოვრების საიდუმლო

პირადი ცხოვრების საიდუმლო საკანონმდებლო დონეზე ცნების სახით არ არსებობს. შესაბამისად, აუცილებელია დოქტრინალურად გარკვეული კრიტერიუმების გამოყოფა, რაც საშუალებას მოგვცემს განვსაზღვროთ პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ზოგადი ორიენტირები.¹⁹

იურიდიულ ლიტერატურაში მოცემულია პირადი ცხოვრების საიდუმლოს განმარტება, რომელსაც სასამართლო იყენებს არაერთ განაჩენში. „პირადი საიდუმლო არის ისეთი ცნობა, რომლის მოპოვება ან გახმაურება თვით იმ პირის თანხმობის გარეშე, ვისაც ეს ეხება, არ შეიძლება. ეს ისეთი შინაარსის ინფორმაციაა, რომლის გახმაურებამ დიდი ალბათობით, შესაძლოა, ეს პირი საზოგადოების წინაშე უხერხულ სიტუაციაში ჩააყენოს, ანდა შესაძლოა, იგი თავის მართლების რეჟიმში ჩააყენოს. ამის მიზეზი კი შეიძლება იყოს როგორც მორალური კრიტერიუმი (მაგალითად, არატრადიციული სექსუალური ორიენტაცია), ისე საზოგადოების გარკვეული ნაწილის დამოკიდებულება ამა თუ იმ მოვლენაზე (მაგალითად, დაბადებით რაიმე ფიზიკური ნაკლის მქონე, ან მძიმე სენით შეპყრობილ პირებზე). ამდენად, თავად ამ პირმა უნდა გადანევიტოს, გაახმაურებს თუ არა მას“.²⁰

სოციალურ მეცნიერებებში საიდუმლოს სხვადასხვა გაგებას გამოყოფენ, მაგალითად, ერვინგ გოფმანი (1971) განმარტავს ბნელ საიდუმლოს. იგი „არის ის, რასაც ჩვენ ვაშენებთ იმ

¹⁸ ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვის იდეა წარმოშობიდან დღემდე, კრებულში: რევაზ გოგშელიძე 65, *ბრუსტალი ვ., მეფარიშვილი გ. (რედ), თბ., 2022, 453*, იხ. ციტირება *Holvast J., History of privacy, In: The History of Information Security, 1st ed., A Comprehensive Handbook, Editors: Leeuw K. de and Bergstra J., 2007, 741-742. doi:10.1016/b978-044451608-4/50028-6*.

¹⁹ დვალაძე ი., ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბ., 2019, 419.

²⁰ თოდუა ნ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ, წიგნი I, ნაწილი I, მე-8 გამოც., თბ., 2023, 487-488.

საკითხების/გარემოებების გარშემო, რომელთა გამჟღავნებაც ჩვენს საზოგადოებრივ იმიჯს მკვეთრად შეცვლიდა, უფრო მეტიც – ზიანს მიაყენებდა (შელახავდა) მას. ასეთ საიდუმლოებებს მიეკუთვნება ისეთი ფაქტები, როგორიცაა დამალული ორსულობები ან მშობიარობები, ფარული სასიყვარულო ურთიერთობები და ამ ურთიერთობებისგან დაბადებული ბავშვები, კრიმინალური ქმედებები, მათ შორის ომის დროს ჩადენილი, რომლებიც საიდუმლოდ რჩება; სქესობრივი კავშირი სისხლით ნათესავებს შორის, ძალადობრივი და შეურაცხმყოფელი ქმედებები, დუმილი იმის შესახებ, რომ ოფიციალური მამა არ არის ბიოლოგიური მამა, სექსუალური მიდრეკილებები, რომლებიც „მეორე რეალობაში“ ვლინდება. კაიზერი ხაზს უსვამს, რომ ასეთი ინფორმაციები საიდუმლოდ უნდა მივიჩნიოთ მანამ, სანამ მათ შესახებ საზოგადოების ყველა წევრი არ იქნება ინფორმირებული.²¹

პირადი ცხოვრების ამა თუ იმ დეტალის საიდუმლოდ ჩამოყალიბების უმთავრეს ფაქტორად ადამიანის ქცევის შესაფასებლად არსებული ნორმები უნდა მივიჩნიოთ. მაგალითად, ზნეობრივი ან რელიგიური ნორმები. აღნიშნულ ნორმათა მოთხოვნები სხვადასხვა სოციუმში განსაზღვრებული შინაარსით გვევლინება. მაშასადამე, ინფორმაციის საიდუმლოდ მიჩნევისთვის უმნიშვნელოვანესია ასევე იმ სოციუმში დადგენილი ნორმების გათვალისწინება, რომლებიც ამა თუ იმ ინფორმაციის „პირადი ცხოვრების საიდუმლოებად“ სუბსუმირებისთვის იქნება გამოყენებული.²²

იქ, სადაც პირის რეპუტაცია მუდმივად პატივის ცნებით განისაზღვრება – ანუ, სადაც სოციალური გარემოს გადასაწყვეტია, მიაგებს თუ არა პირს პატივს – ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული, რომ არ იქნას დაშვებული ღირსების შემლახველი ქცევა. რადგან ასეთი ქცევისგან სრულიად თავის არიდება ადამიანის ბუნებისთვის შეუძლებელი ჩანს, ნებისმიერი რამ, რაც ღირსებას ჩირქს სცხებს, საიდუმლოდ უნდა იქნას შენახული – რაც შეიძლება კარგად და რაც შეიძლება დიდხანს.²³

საიდუმლოებაში გულისხმობენ ინფორმაციას, რომელსაც შემდეგი ძირითადი სავალდებულო ნიშანი აქვს: 1) ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა პირთა შეზღუდული წრისათვის (სეკრეტულობა); 2) საიდუმლოების მფლობელის გამართლებული, პატივსადები ინტერესი მისი დაცვისადმი; 3) მფლობელის ნება, დაიცვას ინფორმაციის საიდუმლოება მესამე პირებისგან.²⁴

საქართველოს სასამართლოების განმარტებით, „პირადი საიდუმლო არის პირადი ცხოვრების შემადგენელი ნაწილი, იგი ასახავს პირის ცხოვრების ნამდვილ ეპიზოდს/მოვლენას, რომელიც ხელშეუხებელია, დაფარული და გასაიდუმლოებულია გარეშე პირთათვის და მის მიმართ ობიექტურად არსებობს საიდუმლოდ დაცვის მომეტებული ინტერესი. ამგვარი ინფორმაციის გასაჯაროება თავისთავად ზიანის მიმყენებელია ნებისმიერი პირისთვის“.²⁵

პირადი ცხოვრების საიდუმლო წარმოადგენს ინდივიდის მიერ საკუთარი ძალისხმევით, საზოგადოების წეს-ჩვეულებითა და მორალური კრიტერიუმების საფუძველზე დაფარული პი-

²¹ Aichinger W., Fuchs E. (Hrsg.), *Geheimnis und Geheimhaltung. Themen der Geschichte, Historische Sozialkunde* 45/3, VGS, Wien 2015, 4.

²² დვალაძე ი., ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბ., 2019, 420.

²³ Aichinger W., Fuchs E. (Hrsg.), *Geheimnis und Geheimhaltung. Themen der Geschichte, Historische Sozialkunde* 45/3, VGS, Wien 2015, 5.

²⁴ სხირტლაძე ნ., პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამართლებრივი ასპექტები, თბ., 2017, 155.

²⁵ უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 21 მარტის განჩინება № 1112აპ.-22.

რადი ცხოვრების რეალობას, რომელიც არ წარმოადგენს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის სპეციალური ნორმით დაცულ საიდუმლოს, თუმცა მისი გასაჯაროება პირს შეუქმნის გარკვეულ უხერხულობას ან/და ჩააყენებს თავის მართლების რეჟიმში. პირადი ცხოვრების საიდუმლო შეიძლება იყოს როგორც ოფიციალური ჩანაწერები, ასევე ფოტო, აუდიო, ვიდეო ან დოკუმენტურ მასალაზე აღბეჭდილი. პირად საიდუმლოებას წარმოადგენს ინდივიდის მიერ დაფარული ისეთი ცნობები, რომელიც ეხება პირის ეთნიკურ კუთვნილებას, ჯანმრთელობის მდგომარეობას, სიშიშვლეს, სქესობრივ ცხოვრებას, მსხვერპლად აღიარებას, ფინანსურ მდგომარეობას სხვადასხვა სამართლებრივ ურთიერთობას და ა.შ.²⁶

პირად საიდუმლოს შეიძლება წარმოადგენდეს კონკრეტული პირის პირადი თვისებები, ჩვევები, ხასიათი, დაავადება, ვალი, სხეულის ანატომიური აგებულება, ინტიმური კავშირი და მრავალი სხვა.²⁷

ხსენებულ განაჩენებში ნათქვამია, რომ პირის ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ეთნიკური კუთვნილება და ფინანსური მდგომარეობა პირადი ცხოვრების საიდუმლოს მიეკუთვნება. „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონით აღნიშნული ინფორმაცია წარმოადგენს განსაკუთრებული კატეგორიის მონაცემებს, „განსაკუთრებული კატეგორიის ინფორმაციის შემცველი მონაცემი, შესაძლებელია, ჩაითვალოს პირადი ცხოვრების საიდუმლოდ კონკრეტული გარემოებების მხედველობაში მიღებით.“²⁸ მაგალითად, პირადი ცხოვრების საიდუმლო ვერ იქნება ისეთი მონაცემები, როგორიცაა ეთნიკური კუთვნილება, რომელიც გამოისახება გვარში, ვინაიდან საზოგადოებისთვის ისედაც აღქმადია. ფინანსური მდგომარეობა, რომელიც გამოიხატება უძრავ ქონებაზე საკუთრების უფლების რეგისტრაციით, ისედაც საჯაროდ ხელმისაწვდომი ინფორმაციაა, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, რომელიც განპირობებულია ისეთი დაავადებით, რაც გარეგნულ ცვლილებებს იწვევს და გარშემო მყოფთათვის ადვილად შესამჩნევია, მაგალითად, მწვავე რესპირატორული ინფექციები, ვიტილიგო, რომელიც იწვევს სახეზე თეთრი ლაქების გაჩენას, სქოლიოზი (კუზი), რომელიც გამოხატულია ხერხემლის მკვეთრი გამრუდებით და სხვა. დაავადება იმ შემთხვევაში შეიძლება იყოს პირადი ცხოვრების საიდუმლო, თუ იგი საზოგადოებისთვის უცნობია, დაფარულია და გარეგნულად შესამჩნევი არ არის, მაგალითად, პირი დაავადებულია სქესობრივი გზით გადამდები ინფექციით, სიმსივნით, აქვს რეპროდუქციული ჯანმრთელობის პრობლემები და სხვა.

საინტერესოა კონკრეტული მაგალითები, თუ რას მიიჩნევს სასამართლო საიდუმლო ინფორმაციად:

„2023-2024 წლებში რ. ქ. და უკრაინის მოქალაქე მ. პ. ერთმანეთს ეკონტაქტებოდნენ სოციალური ქსელის მეშვეობით, რა დროსაც ერთმანეთს ეჩვენებოდნენ შიშველ მდგომარეობაში. მ. პ.-მ რამდენიმე ამგვარი ვიდეო ზარისას ისარგებლა და რ. ქ.-ს ნებართვის გარეშე, რ. ქ.-ს შიშველ სასქესო ორგანოს, ასევე რ. ქ.-ს სახეს, რა დროსაც მას ესვა ვარდისფერი პომადო, გადაუღო ეკრანის ფოტოანაბეჭდები, რომელიც უკანონოდ მოიპოვა, შეინახა და გაავრცელა.“²⁹

²⁶ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2025 წლის 12 მარტის განაჩენი № 1-483-25.

²⁷ ხელვაჩაურის რაიონული სასამართლოს 2019 წლის 11 სექტემბრის განაჩენი № (1-108/2019).

²⁸ ზუგდიდის რაიონული სასამართლოს 2023 წლის 19 სექტემბრის განაჩენი № 1/446-22.

²⁹ ზუგდიდის რაიონული სასამართლოს 2025 წლის 5 აგვისტოს განაჩენი № 1/359-25.

სასამართლომ ქმედება პირადი ცხოვრების საიდუმლოდ სწორად დააკვალიფიცირა, რადგან ერთი ფოტო ეხებოდა სიშიშვლეს, ხოლო მეორე ფოტოზე მამაკაცი გამოსახული იყო ვარდისფერი პომადით, საზოგადოებაში დადგენილი ქცევის წესებიდან გამომდინარე კი მამაკაცები ფერად ტუჩსაცხს არ ხმარობენ, ფოტოსურათზე ასახული იყო ინტიმურ პარტნიორებს შორის ურთიერთობისას გამოხატული ქცევა, რომელიც გასაჯაროებამ შესაძლებელია მამაკაცი ჩააყენოს უხერხულ მდგომარეობაში, გაუჩინოს სირცხვილის განცდა ან მოუწიოს თავის მართლება.

„2023 წლის 30 მარტს ზ. ც.-მ „ფეისბუქის“ საკუთარ პროფილზე უნებართვოდ განათავსა ინფორმაცია, რომელშიც აღწერს ყოფილ მეუღლესთან, ლ. ბ.-სთან ურთიერთობას და უთითებს, რომ ის დაავადებულია აივ ინფექციით – შიდსით. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ ინფორმაციაში არ არის მითითებული ლ. ბ.-ს დემოგრაფიული მონაცემები, მისი ვინაობა იდენტიფიცირებადია მათი საერთო ნაცნობებისთვის“.³⁰

ამ შემთხვევაშიც ადგილი ჰქონდა ჯანმრთელობის შესახებ ისეთი მონაცემის გავრცელებას, რომელიც გარშემომყოფთათვის აღქმადი არაა, დაფარულია, ეხება ისეთ დაავადებას, რაც მხოლოდ ინტიმური პარტნიორისთვის იყო ცნობილი და რომლის საიდუმლოდ შენახვის მოლოდინიც ჰქონდა პირს, შესაბამისად, ქმედება სწორად შეფასდა პირადი ცხოვრების საიდუმლოდ.

„2021 წლის ივლისში ი. გ.-მ გაიცნო ვ. ა., რის შემდეგაც ჩამოუყალიბდა მასთან ინტიმური ურთიერთობა, ისინი ეკონტაქტებოდნენ ერთმანეთს სხვადასხვა გზით, მათ შორის, ინტერნეტ აპლიკაციების მეშვეობით, ასევე, პერიოდულად ჰქონდათ ინტიმური კავშირი. აღნიშნული ინფორმაცია წარმოადგენდა ი. გ.-ს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს. 2022 წლის თებერვალში ვ. ა. მობილური ტელეფონის მეშვეობით დაუკავშირდა ი. გ.-ს მეუღლეს, ი. ა.-ს და აცნობა, რომ მას ჰქონდა ინტიმური ხასიათის ურთიერთობა ი. გ.-სთან“.³¹

2019 წლის სექტემბერში ი. ც.-მ გაიცნო თ. ბ., რომელთანაც თვეების განმავლობაში ჰქონდა ინტიმური ურთიერთობა. შესაბამისად, მისთვის ცნობილი გახდა ი. ც.-ს სექსუალური ორიენტაციის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ი. ც. არ ამხელდა ინფორმაციას მისი ორიენტაციის შესახებ თ. ბ. ემუქრებოდა ხსენებული ინფორმაციის გავრცელებით, რაც მოიყვანა სისრულეში. კერძოდ, 2020 წლის 17 მაისს დაუკავშირდა ი. ც.-ს დედას და უთხრა მისი შვილის ორიენტაციის შესახებ“.³²

მოცემულ განაჩენებშიც პირმა გაავრცელა ინფორმაცია ცოლ-ქმრული ღალატის და სქესობრივი ორიენტაციის შესახებ, რა დროსაც დიდია საზოგადოების მხრიდან გაკიცხვის, განსჯის თუ არატოლერანტული დამოკიდებულების მოლოდინი. შესაბამისად, ინფორმაცია მიეკუთვნება პირადი ცხოვრების საიდუმლოს, კერძოდ, „იმგვარ ინფორმაციას, რომელიც, როგორც წესი, დაფარულია გარეშე პირთათვის, განეკუთვნება ადამიანის განსაკუთრებულად დაცულ პირად საიდუმლოებას, რომლის მიმართაც არსებობს კონფიდენციალურად დაცვის აღმატებული ინტერესი და რომლის გასაჯაროებაც ობიექტურად განსაკუთრებული უხერხულობის, დისკომფორტისა და სტრესის მომტანია ნებისმიერი პირისთვის“.³³

³⁰ იხ. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 13 სექტემბრის განაჩენი № 1/2623-23.

³¹ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 5 დეკემბრის განაჩენი № 1/4561-23.

³² თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2020 წლის 30 ოქტომბრის განაჩენი № 1/2878-20.

³³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 2 მარტის განაჩენი № 850აპ.-22.

4. პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია

პირადი ცხოვრების ამსახველია ისეთი ინფორმაცია, რომელიც თავისთავად არავისთვის არაა საიდუმლო და არც საზოგადოებისთვისაა მოულოდნელი, ან გასაკვირი, მაგრამ იგი ეხება პირის პირადი ცხოვრების დეტალებს, რომლის გახმაურებაც მას არ სურს (მაგალითად, ინტიმური ურთიერთობა მეუღლეებს შორის, ინფორმაცია, თუ როგორ ბანაობს პირი, როგორ სარგებლობს ტუალეტით, სად და როგორ სადილობს, როგორია მისი მანერა ჭამის პროცესში და ა. შ.).³⁴

პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციაა საჯარო სივრცეში გადაადგილების, გამოწვევების, ქცევის, ადამიანებთან ურთიერთობის, მაღაზიაში შეძენილი პროდუქტების შესახებ ინფორმაცია, სამსახურში, სასწავლებელში ან სპორტულ დარბაზში მიმოსვლის საათები ან გზები, ოჯახის წევრებს შორის ურთიერთობის დეტალები, ფოტოალბომი, პირადი ჩანაწერები, ბინაში განთავსებული საგნების განლაგება, მათი რაოდენობა და სხვა დეტალები, კონკრეტული პიროვნების კვების დეტალები, ადამიანებთან ურთიერთობა, მათ შორის სამსახურებრივი ურთიერთობა და ა. შ.³⁵

საკასაციო სასამართლო განმარტავს, რომ პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას წარმოადგენს ფოტო, აუდიო, ვიდეო ან დოკუმენტურ მასალაზე აღბეჭდილი ინფორმაცია, რომელიც არ მოიცავს ინდივიდის პირად საიდუმლოს, თუმცა ასახავს მისი ყოველდღიური ცხოვრების დეტალებს, როგორიცაა პირადი ჰიგიენა, გადაადგილება, შეხვედრები, შესყიდვები, დასვენება და სხვა აქტივობები, რომლებიც საზოგადოების წეს-ჩვეულებებსა და მორალური კრიტერიუმების ფარგლებს არ სცდება.³⁶

იურიდიულ დოქტრინაში არ არსებობს აზრთა სრული ერთიანობა, თუ რა შეიძლება ჩაითვალოს პირადი ცხოვრების საიდუმლოდ და რა პერსონალურ ინფორმაციად. მაგალითად ი. დვალიძეს მოყვანილი აქვს პირადი დღიურის მაგალითი, სადაც იგი უთითებს, რომ „ევა გოცირიძე პირად დღიურს პირადი ცხოვრების ინტიმურ სფეროს მიაკუთვნებს, ხოლო ირაკლი კობახიძე გამონაკლისებს დასაშვებად მიიჩნევს, რადგან იგი პირადი დღიურის პირადი ცხოვრების ინტიმურ სფეროსთან მიკუთვნებისას იყენებს სიტყვებს „როგორც წესი.“³⁷ მართებულია ავტორის მოსაზრება, სადაც ის აღნიშნავს, რომ „აუცილებელია გამოიძიებისას დეტალურად დადგინდეს დღიურის შინაარსი.“³⁸

დღიურები, სავარაუდოდ, ის პირადი ისტორიებია, რომლებსაც ადამიანების უმეტესობა სპონტანურად უკავშირებს ან თუნდაც აიგივებს „საიდუმლოს“ კონცეფციასთან. მსგავსი ვარაუდები ხშირად კეთდება ახალგაზრდების მიერ წარმოებული რეალური დღიურების მიმართ. რა თქმა უნდა, ზოგიერთი მათგანი იქ თავის ყველაზე დაფარულ ფიქრებს წერს, ან ისეთ მოვლენებს აღწერს, რაც სხვამ არავის უნდა იცოდეს. თუმცა, ზოგადად, ეს ჩანაწერები იყო და არის ძალიან მრავალფეროვანი და მრავალ სხვადასხვა თემას მოიცავს. აქ შეხედებით

³⁴ თოდუა ნ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ, წიგნი I, ნაწილი I, მე-8 გამოც., თბ., 2023, 492.

³⁵ დვალიძე ი. ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბ., 2019, 397.

³⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 2 მარტის განაჩენი № 850აპ.-22.

³⁷ დვალიძე ი., ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბ., 2019, 422

³⁸ იქვე, 421.

როგორც ყოველდღიურ ცნობებს ამინდის შესახებ, ისე წაკითხული ლიტერატურის ან სასკოლო მასალის ვრცელ განხილვას, საქმიან აღწერებს გადახდენილი ამბებისა, დეტალურ სიებს, ფანტასტიკურ წარმოდგენებს მომავალზე, მოგონებებს წარსულ მოვლენებზე და ა.შ. დღიურის წარმოებას მოზარდებისთვის შესაძლოა ჰქონოდა და ჰქონდეს სხვადასხვა მიზეზი და ფუნქცია, რომლებიც, შესაძლოა, ერთსა და იმავე წიგნში ერთდროულად და პარალელურად ვლინდებოდეს.³⁹

ინფორმაციის საიდუმლოდ მიჩნევის კუთხით აქცენტი უნდა გაკეთდეს არა მხოლოდ ინფორმაციის მატარებლის გარეგნულ ფორმაზე, არამედ მის შინაარსზე. პირადი დღიური აშკარად პირად სივრცეს მიეკუთვნება, თუმცა მასში აღბეჭდილი ინფორმაცია შესაძლოა ყოველთვის არ იყოს საიდუმლოს შემცველი. მეგობრობის დღიურებში შეიძლება ასახული იყოს პირის შესახებ ზედაპირული ინფორმაცია, მაგალითად, რომელია მისი საყვარელი ავტორი, ფილმი, ნაწარმოები, ფერი, და მისი. ამ ინფორმაციას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი შესაძლოა არ იყოს გარეშე პირთათვის ხელმისაწვდომი, ვერ მივაკუთვნებთ საიდუმლოების იმ სფეროს, რომლის გამჟღავნებაც თავისთავად ზიანის მომტანია.

საინტერესოა საქართველოს სასამართლო პრაქტიკა ამ მიმართულებით. სასამართლომ პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციად მიიჩნია ინტიმური პარტნიორის მიერ ისეთი ფოტოსურათის გავრცელება, სადაც პირი ასახული იყო საცურაო კოსტუმში. „პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია არის ისეთი შინაარსის, რომელიც შესაძლოა არც პირადი საიდუმლო იყოს და არც ოჯახური, თუმცა ასახავს პირადი ცხოვრების დეტალებს, მაგალითად, სახლიდან გასული პირი სად მიდის, ვის ხვდება, ვისთან საუბრობს, რომელ დაწესებულებებში შედის, რით გადაადგილდება, რას საქმიანობს, რა ხდება მისი პირადი ცხოვრების ადგილას და სხვა.“⁴⁰

სასამართლომ პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას მიაკუთვნა შემთხვევა, როდესაც პირმა დაზარალებულის მესენჯერიდან მოიპოვა მათი ერთობლივი ფოტოსურათები. სასამართლოს განმარტებით, „დადგენილია, რომ მათი ურთიერთობა ცნობილი იყო და ფოტოსურათები არ წარმოადგენდა პირად საიდუმლოს, ამიტომ ამ სურათების შენახვა, მით უმეტეს, ისეთ პირობებში, როცა სურათები ურთიერთშეთანხმებით იყო შენახული, არ წარმოადგენს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს, რაც შეეხება მათ გავრცელებას, ეს სურათები წარმოადგენს პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას, შესაბამისად, ტ. მ.-მ გაავრცელა არა პირადი ცხოვრების საიდუმლო, არამედ პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია.“⁴¹

ლ.ბ.-მ სოციალურ ქსელ *odnoklassniki.ru*-ზე შექმნა პირადი გვერდი, სადაც ატვირთა მ. გ.-ს ფოტოსურათები, რის შემდეგაც 2019 წლის ივნისიდან ოქტომბრამდე მ. გ.-ს სახელით ახორციელებდა მიმოწერას სხვადასხვა მამაკაცთან. საუბრისას ლ. ბ. მ. გ.-ს სახელით მამაკაცებს უგზავნიდა მ. გ.-ს პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციასა და პერსონალურ მონაცემებს (სახელი, გვარი, საცხოვრებელი და სამუშაო ადგილის მისამართი, ტელეფონის ნომერი, ოჯახური მდგომარეობა, ოჯახის შემადგენლობა, ოჯახის წევრების ფოტოსურათები), სთავაზობდა მათ სხვადასხვა ფორმით სქესობრივი კავშირის დამყარებას, ასევე მათთან მ. გ.-

³⁹ Gerhalter L., Konventionelle Geheimnisse Tagebücher von Jugendlichen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, *Historische Sozialkunde* 45/3, VGS, Wien 2015. 26.

⁴⁰ იხ. ქუთაისის საქალაქო სასამართლოს 2024 წლის 16 ივლისის განაჩენი N1/25-24.

⁴¹ იხ. ხელვაჩაურის რაიონული სასამართლოს 2022 წლის 6 აგვისტოს განაჩენი № 820100121005324930, ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 4 ივლისის განაჩენი №1/პ-802-225.

ს სახელით ახორციელებდა ამორალური შინაარსისა და სახელის გამტეხი შეტყობინებების გაგზავნას და მიღებას, რაც ეწინააღმდეგება ადამიანებისადმი მოპყრობის ზნეობრივ წესს. ყოველივე აღნიშნულის შედეგად, მ. გ.-ს მისთვის უცნობი პირები მისივე სარგებლობაში არსებულ ტელეფონის ნომრებზე სისტემატურად უკავშირდებოდნენ, აგრეთვე უშუალოდ აკითხავდნენ საცხოვრებელი სახლისა და სამუშაო ადგილის მისამართებზე, რა დროსაც სთავაზობდნენ სქესობრივი კავშირის დამყარებას. ლ. ბ.-ს მიერ განხორციელებული უკანონო ქმედებებით მ. გ. აღმოჩნდა დამცირებულ მდგომარეობაში, შეილახა მისი პატივი და ღირსება, რის გამოც ამ უკანასკნელმა განიცადა მორალური ტანჯვა.⁴²

სასამართლომ აღნიშნული ქმედება სწორად დააკვალიფიცირა სსკ-ის 157-ე მუხლის მე-2 ნაწილით. მართალია, საქმეზე განაჩენი მიღებულია არსებითი განხილვის გარეშე და მოსამართლეს არ აქვს მსჯელობა კვალიფიკაციის სისწორესთან დაკავშირებით, მაგრამ ქმედების აღწერილობიდანაც ჩანს, რომ ადგილი ჰქონდა პერსონალური მონაცემების (სახელი, გვარი, საცხოვრებელი და სამუშაო ადგილის მისამართი, ტელეფონის ნომერი, ოჯახური მდგომარეობა) და პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციის (ფოტოსურათების) გავრცელებას, თუკი ფოტოსურათები მოპოვებული იყო უკანონო გზით და არა დაზარალებულის მიერ საჯაროდ განთავსებული პლატფორმიდან.

5. პირადი ცხოვრების საიდუმლოსა და პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციის გამიჯვნა სასამართლო გადაწყვეტილებებით

იურიდიულ დოგმატიკასა და სასამართლო პრაქტიკაში არ არის ერთიანი მიდგომა, თუ რა სახის ინფორმაცია მიეკუთვნება საიდუმლოს და რა პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას.

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკამ ამ ორი მუხლის განსამიჯნად მნიშვნელოვანი განმარტება გააკეთა: „ურთულესია პრაქტიკულად ამ ორ ერთგვაროვან და ურთიერთგადაფარვად მუხლს შორის მკვეთრი ზღვარის გავლება და კვალიფიციური გამიჯვნა იმის, თუ რასთან გვაქვს საქმე, სახეზეა პირადი ცხოვრების საიდუმლოს თუ პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციის გაზიარება, მოპოვება და ა. შ., რასაც ბუნებრივია, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ქმედებების საბოლოო და სწორი კვალიფიკაციისთვის. დანაშაულის შემადგენელი ობიექტური თუ ფაქტობრივი გარემოებები, თითოეულ შემთხვევაში და ყველა ჯერზე ინდივიდუალურად უნდა შეფასდეს. პირადი ცხოვრების საიდუმლო თავისთავად პირადი ცხოვრების ამსახველი და შემადგენელი ნაწილია, თუმცა საკითხის სამართლებრივი შეფასება არ უნდა ემყარებოდეს მხოლოდ დაზარალებული პირის ფსიქო-ემოციურ თუ სუბიექტურ აღქმას და კუმულაციურად უნდა შეფასდეს სხვა გარემოებებთან ერთობლიობაში, ვინაიდან ის რაც შესაძლოა, ერთი კონკრეტული სუბიექტისთვის წარმოადგენდეს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს, სხვა პირისთვის, სხვა საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ, რელიგიურ, ეთნიკურ თუ სხვა ნებისმიერი ტიპის ფორმაციაში, მცირე მნიშვნელობის ინფორმაციადაც ვერ ან არ იქნას აღქმული. ამასთან, მნიშვნელოვანია იმის შეფასებაც, რომ ასეთი ინფორმაციის გავრცელებას შესაძლოა რა ტიპის გართულებები მოჰყვეს ინდივიდის შემდგომი ცხოვრების განვითარების ან მისდამი საზოგადოების მხრიდან მკვეთრი ან უარყოფითი დამოკიდებულების ფორმი-

⁴² ახალციხის რაიონული სასამართლოს 2020 წლის 6 მაისის განაჩენი № 3575778-1/075-20.

რების კუთხით. ზოგადად პირად საიდუმლოს წარმოადგენს ისეთი ინფორმაცია, რომელიც ეხება პირის ჯანმრთელობას, ფიზიკურ ნაკლს, ცხოვრების წესს, სექსუალურ ორიენტაციას, ცოლქმრული ღალატის ფაქტს და სხვა, რაც ინფორმაციის ხარისხით და ხასიათით, მისი მოპოვება-გავრცელების შემთხვევაში, მნიშვნელოვანად და კრიტიკულად დამაზიანებელი შეიძლება აღმოჩნდეს დაზარალებულისთვის. პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია კი არის ისეთი შინაარსის, რომელიც შესაძლოა, არც პირადი საიდუმლო იყო და არც ოჯახური, თუმცა ასახავდეს პირადი ცხოვრების დეტალებს, რომლის ხელშეუხებლობაც, ბუნებრივია, თავისთავად მნიშვნელოვანია კონკრეტული პირისთვის, თუმცა მისი მოპოვება-გავრცელების შემთხვევაში, განჭვრეტადია არამასშტაბური ან მცირე მნიშვნელოვანის გართულებები.⁴³

ერთ-ერთი განაჩენის თანახმად, „2018 წლის მაისიდან 2019 წლის დასაწყისამდე ა.დ-ს მის მიერ ნაქირავებ ბინაში მიჰყავდა მცირეწლოვანი ნ. ბ., სადაც ამ უკანასკნელის მიმართ ახორციელებდა გარყვნილ ქმედებასა და რამდენიმეჯერ გააუპატიურა. პარალელურად, მის მიერ განხორციელებულ ქმედებებს ფოტო ფირზე აფიქსირებდა, ხოლო გადაღებულ ფოტოსურათებს უკანონოდ ინახავდა მეხსიერების ბარათში. ა დ. ამავე მეხსიერების ბარათზე ინახავდა მის მიერვე გადაღებულ მ. ბ.-ს პირადი ცხოვრების ამსახველ ფოტოსურათებს. აღნიშნულმა ქმედებამ არასრულწლოვანთა საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანი ზიანი გამოიწვია.“⁴⁴

აღნიშნული ქმედება გაუპატიურებასთან ერთობლიობაში შეფასებულია როგორც პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციის გავრცელება. სასამართლო განაჩენში მითითებულია, რომ ფოტოსურათები არის სექსუალური შინაარსის, ფოტოებზე ასახულია დაზარალებული შიშველ მდგომარეობაში, იგივე პირი, გამონეობილი ქალის საცვლებში, რომელიც პოზირობს ავტომანქანასთან და ფოტოსურათი, სადაც ასახულია დაზარალებულთან ორალური სექსობრივი კავშირის დამყარების ფაქტი.

ბრალდებული ცნობილ იქნა დამნაშავედ სსკ-ის 157-ე მუხლით წარდგენილ ბრალდებაში. მოცემულ საქმეზე სასამართლოს რაიმე შეფასება არ გაუკეთებია, პირადი ცხოვრების რომელ სფეროს მიკუთვნებოდა წარმოდგენილი სურათები, თუმცა ხაზგასასმელია, რომ მოცემულ შემთხვევაში ფოტოსურათები წარმოადგენს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს. როგორც ბრალდებული ასევე დაზარალებულები არიან მამაკაცები, ფოტოსურათებით ნათელი ხდება დაზარალებულის სექსუალური ორიენტაცია, მისი პრეფერენციები, სექსობრივი კავშირის დამყარების ფაქტი და ასევე ფაქტი, რომლითაც დგინდება დაზარალებულის სექსუალური ძალადობის მსხვერპლად გახდომა.

გერმანიაში პირადი ცხოვრების ყველაზე ინტიმურ სფეროს მიაკუთვნებენ სიტუაციებს, როდესაც ხდება ფოტოს გადაღება, რომელიც უმწეობას ასახავს – კანონმდებელი აღნიშნულში მოიაზრებს ისეთ მდგომარეობებს, რომელშიც ასახულია „ძალადობის მსხვერპლები, რომლებიც დაშავდნენ და დასისხლიანებული წვანან მინაზე. განსაკუთრებული დაცვის საჭიროების მქონე სიტუაციები, რომლებიც, როგორც ზემოთ ნახსენები მაგალითები, თავის თავში შეიცავს ადამიანის გაშიშვლების/დამამცირებელ მდგომარეობას, ამ მიმართებით უნდა იყოს დაცული.“⁴⁵

⁴³ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 25 თებერვლის განაჩენი № 1/3206-18.

⁴⁴ თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 11 ნოემბრის განაჩენი № 1/3219-19.

⁴⁵ BeckOK StGB/Heuchemer, 67. Ed. 1.11.2025, StGB §201a Rn 18..

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებითაც, „პირად საიდუმლოს წარმოადგენს ინდივიდის მიერ დაფარული ისეთი ცნობები, რომლებსაც ეხება პირის ეთნიკურ კუთვნილებას, ჯანმრთელობის მდგომარეობას, სიშიშვლეს, სქესობრივ ცხოვრებას, მსხვერპლად აღიარებას, ფინანსურ მდგომარეობას, სხვადასხვა სამართლებრივ ურთიერთობას და ა.შ.“⁴⁶ თუკი პირის მსხვერპლად აღიარება პირადი ცხოვრების საიდუმლოა, მსხვერპლად გახდომის ფაქტი და მისი ასახვა ფოტოსურათზე, მით უფრო უნდა მიეკუთვნებოდეს პირადი ცხოვრების საიდუმლო სფეროს.

არაერთგვაროვანი პრაქტიკის კუთხით შეიძლება გამოვყოთ შიშველი სხეულის ამსახველი ფოტოსურათის გავრცელების ფაქტები, საქართველოში, ისევე როგორც მსოფლიოში, ხშირია ე. წ. „შურისძიების პორნოს“ შემთხვევები, როდესაც ინტიმური პარტნიორი დაშორების შემდეგ ავრცელებს ყოფილი პარტნიორის ინტიმურ ფოტოსურათებს თუ ვიდეოებს. ამ მხრივ საინტერესოა საქართველოს სასამართლო პრაქტიკის განვითარება.

პირველი და მეორე ინსტანციის სასამართლოებმა 157¹ მუხლით წარდგენილი ბრალდება შეცვალეს სსკ-ის 157-ე მუხლით ვინაიდან მიიჩნიეს, რომ დანაშაულის საგანი – სქესობრივი კავშირის ამსახველი და შიშველი ფოტოსურათები ბრალდებულსა და დაზარალებულს შორის ურთიერთობიდან გამომდინარე მიეკუთვნებოდა არა პირადი ცხოვრების საიდუმლოს, არამედ პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციას.

„სააპელაციო პალატას დადგენილად მიაჩნია ის გარემოება, რომ დაზარალებულსა და ბრალდებულს შორის არსებული ურთიერთობის შესახებ იცოდნენ დაზარალებულის ოჯახის წევრებმაც, იცოდნენ იმის შესახებ, რომ ისინი ხვდებოდნენ ერთმანეთს და ჰქონდათ ინტიმური, სქესობრივი ურთიერთობა, ბრალდებული თავისი კუთვნილი მობილური ტელეფონით რომ იღებდა და ინახავდა მათი სქესობრივი თანაცხოვრების ამსახველ ფოტოებსა და ვიდეოჩანაწერებს, იცოდა დაზარალებულმაც. ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, პალატა სრულად იზიარებს გასაჩივრებული განაჩენის მოტივაციას ბ. ა.-ს ქმედების საქართველოს სსკ-ის 157-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილებით დაკვალიფიცირების თაობაზე.“⁴⁷

უზენაესმა სასამართლომ აღნიშნული განაჩენი შეცვალა და ქმედება დააკვალიფიცირა სსკ-ის 157¹ მუხლის 1-ლი და მე-2 ნაწილებით შემდეგი არგუმენტაციით: „პირადი ცხოვრება მოიცავს პირად საიდუმლოებას, მაგრამ მხოლოდ საიდუმლოებით არ შემოიფარგლება. პირადი ცხოვრების საიდუმლო, მართალია, ასახავს ადამიანის პირადი ცხოვრების დეტალებს, მაგრამ პირადი ცხოვრებით მოცული სხვა ინფორმაციისგან განსხვავებით, უფრო აღმატებული ანონიმურობითა და დაცულობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა, განეკუთვნება თუ არა ესა თუ ის ინფორმაცია პირად საიდუმლოს, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შეფასების საგანია“.⁴⁸

„ადამიანის შიშველი სხეულის გამოსახულებისა და მისი სქესობრივი კავშირის აქტის ამსახველი ფოტო/ვიდეომასალა წარმოადგენს იმგვარ ინფორმაციას, რომელიც, როგორც წესი, დაფარულია გარეშე პირთათვის, განეკუთვნება ადამიანის განსაკუთრებულად დაცულ პირად საიდუმლოებას, რომლის მიმართაც არსებობს კონფიდენციალურად დაცვის აღმატებული ინტერესი და რომლის გასაჯაროებაც ობიექტურად განსაკუთრებული უხერხულობის,

⁴⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 2 მარტის განაჩენი № 850აპ.-22.

⁴⁷ ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს 2022 წლის 10 ივნისის განაჩენი №1/ზ-137-2020 წელი.

⁴⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 2 მარტის განაჩენი № 850აპ.-22.

დისკომფორტისა და სტრესის მომტანია ნებისმიერი პირისთვის, შესაბამისად, ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორ გამოიყურება ადამიანი შიშველ მდგომარეობაში, ვისთან, როდის და როგორ ამყარებს სქესობრივ კავშირს, წარმოადგენს იმგვარ მონაცემს, რომელიც უდავოდ განეკუთვნება პირადი ცხოვრების საიდუმლოს. სასამართლო აღნიშვნას, რომ სწორედ ამგვარი ინფორმაციის ხელყოფის აღკვეთის მომეტებულმა ინტერესმა განაპირობა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში 157¹ მუხლის დამატება. შესაბამისად, ხსენებული მუხლების აკრძალვის სფეროდან ადამიანის შიშველი გამოსახულებისა და სქესობრივი აქტის ამსახველი ფოტო/ვიდეომასალის გამორიცხვა ცალსახად, ერთმნიშვნელოვნად ეწინააღმდეგება ნორმის ნამდვილ შინაარსს⁴⁹.

6. დასკვნა

პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია და პირადი ცხოვრების საიდუმლო პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში შემავალ სფეროებს მიეკუთვნებიან.

პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ცნება უფრო ვიწრო ცნებაა, ვიდრე პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაცია, იგი პირადი ცხოვრების ყველაზე მგრძნობიარე ასპექტია.

პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ხელყოფას თან სდევს უფრო მძიმე ზიანი, ვიდრე ეს პირადი ცხოვრების ამსახველ ინფორმაციის ხელყოფას ახლავს თან.

პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ხელყოფისას შიშვლდება პირის მორალური სახე, ექვეყნეშ დგება მისი რეპუტაცია, პირი ხდება საზოგადოების განსჯის თუ გაკიცხვის ობიექტი.

საიდუმლოს ცნების საკანონმდებლო დონეზე სრულად და ამომწურავად განსაზღვრა შეუძლებელია, ვინაიდან იგი დამოკიდებულია კონკრეტულ საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ზნეობის წესებზე და მორალურ ჩარჩოებზე. შესაძლოა კონკრეტული ინფორმაცია ერთ კონკრეტულ საზოგადოებრივ ფორმაციაში წარმოადგენდეს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს, ხოლო სხვა საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ, რელიგიურ, ეთნიკურ თუ სხვა ნებისმიერი ტიპის საზოგადოებაში აღნიშნული ინფორმაცია საიდუმლოდ სულაც არ იქნეს აღქმული.

ე.წ. „შურისძიების პორნოს“ შემთხვევები ბრალდებულისა და დაზარალებულის ურთიერთობის ფორმის მიუხედავად აღქმული უნდა იქნეს პირადი ცხოვრების საიდუმლოს ხელყოფად, რადგან ამ შემთხვევაში საიდუმლო არის არა ორ პირს შორის არსებული ურთიერთობის ტიპი, არამედ ფოტოსურათის თუ ვიდეოჩანაწერის შინაარსი, რომელიც პირის ყველაზე ინტიმურ სფეროს ასახავს და საზოგადოების წინაშე პირის ყველაზე დაფარული ნაწილი გამოაქვს.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24.08.1995
2. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 22.07.1999.
3. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია, რომი, 1950.
4. საქართველოს კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 14.06.2023.
5. საქართველოს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 03.06.2016.
6. განმარტებითი ბარათი „სისხლის სამართლის კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტზე <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/115383>> [24.03.2026].

⁴⁹ იქვე.

7. ბიჭია მ., პირადი ცხოვრების დაცვის იდეა წარმოშობიდან დღემდე, კრებულში: რევაზ გოგშელიძე 65, ხრუსტალი ვ., მეფარიშვილი გ. (რედ), თბ., 2022, 453.
8. ბოხაშვილი, ბ., ხუციშვილი ქ., ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, თბ., 2004, 260.
9. დვალაძე ი., ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბ., 2019, 397, 419-422.
10. თოდუა ნ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ, წიგნი I, ნაწილი I, მე-8 გამოც., თბ., 2023, 487-488, 492.
11. კორკელია კ., ქურდაძე ი., ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით, თბ., 2004, 155-196.
12. კუბლაშვილი კ., ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, მე-6 გამოც., თბ., 2022, 101-102.
13. საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში „საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ“, თბ., 2016, 408-409.
14. სხირტლაძე ნ., პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამართლებრივი ასპექტები, თბ., 2017, 155.
15. ზუგდიდის რაიონული სასამართლოს 2025 წლის 5 აგვისტოს განაჩენი №1/359-25.
16. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2025 წლის 12 მარტის განაჩენი №1-483-25.
17. ქუთაისის საქალაქო სასამართლოს 2024 წლის 16 ივლისის განაჩენი №1/25-24 .
18. ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს 2024 წლის 4 ივლისის განაჩენი №1/ბ-802-22წ.
19. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 5 დეკემბრის განაჩენი №1/4561-23.
20. ზუგდიდის რაიონული სასამართლოს 2023 წლის 19 სექტემბრის განაჩენი №1/446-22.
21. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 13 სექტემბრის განაჩენი №1/2623-23.
22. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 21 მარტის განჩინება №1112აპ.-22.
23. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2023 წლის 2 მარტის განაჩენი №850აპ.-22.
24. ხელვაჩაურის რაიონული სასამართლოს 2022 წლის 6 აგვისტოს განაჩენი № 820100121005324930.
25. ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს 2022 წლის 10 ივნისის განაჩენი №1/ბ-137-2020 წელი.
26. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2020 წლის 30 ოქტომბრის განაჩენი №1/2878-20.
27. ახალციხის რაიონული სასამართლოს 2020 წლის 6 მაისის განაჩენი №3575778-1/075-20 .
28. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 11 ნოემბრის განაჩენი №1/3219-19.
29. ხელვაჩაურის რაიონული სასამართლოს 2019 წლის 11 სექტემბრის განაჩენი № (1-108/2019).
30. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 25 თებერვლის განაჩენი №1/3206-18.
31. Aichinger W., Fuchs E. (Hrsg.), *Geheimnis und Geheimhaltung. Themen der Geschichte*, Historische Sozialkunde 45/3, VGS, Wien 2015, 4-5.
32. Fomina, L.Yu., Protection of the Right to Respect for Private and Family Life in European Court of Human Rights, European Research Studies Journal, Vol. XIX, Issue 3B, 2016, 101-102.
33. Holvast J., History of privacy, In: The History of Information Security, 1st ed., A Comprehensive Handbook, Editors: De Leeuw K.D, Bergstra J., 2007, 741-742.
34. BeckOK StGB/Heuchemer, 67. Ed. 1.11.2025, StGB § 201a Rn. 11.3, 18, 53.
35. Gerhalter, L., Konventionelle Geheimnisse Tagebücher von Jugendlichen in der ersten Hälfte des 20 Jahrhunderts, Historische Sozialkunde 45/3, VGS, Wien 2015, 26.
36. Ortega Ortega v. Spain, № 44448/20, 22.10.2024, §53.
37. López Ribalda and Others v. Spain [GC], №1874/13 and 8567/13, 17.10.2019. §§ 87-89.
38. Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France, №40454/07, 10.11.2015, § 123.
39. Von Hannover v. Germany no. 59320/00, 24.06.2004, § 68.
40. Campmany and Lopez Galiacho Perona v. Spain (dec.), no. 54224/00, ECHR 2000-XII
41. Niemietz v. Germany, №13710/88, 16.12.1992, §29.
42. Bundesverfassungsgericht, Judgment of the First Senate, 26 February 2008, 1 BvR 1602/07, 1 BvR 1606/07, 1 BvR 1626/07 § 47.

სანდრო ჯორბენაძე*

სერგი ჯორბენაძე**

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების ადგილი ინტელექტუალური საკუთრების სამართალში***

1. შესავალი

ხელოვნური ინტელექტი თანამედროვე რეალობაში აქტიურად გამოიყენება. ეს ეხება როგორც საქმიან, ისე – ყოფით საკითხებს. ამ ფონზე კი, ჩნდება ბევრი შეკითხვა, რაც საკანონმდებლო თვალსაზრისით ხშირად რთულად გადასაჭრელ საკითხს წარმოადგენს. სწორედ ამიტომ, დღევანდელ მსოფლიოში ეტაპობრივად ვითარდება სამართლებრივი ჩარჩოები, რაც აწესრიგებს ხელოვნური ინტელექტის სამართლებრივად სარგებლობის ფარგლებს. აღნიშნულის ნათელი მაგალითია, ევროპარლამენტისა და საბჭოს მიერ მიღებული ხელოვნური ინტელექტის მომწესრიგებელი რეგულაცია, რომელიც რამდენიმე სფეროს მოიცავს¹ და ძირითად მიმართულებებს ადგენს.²

ქვემოთ მოყვანილი მსჯელობა სწორედ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების მნიშვნელობას შეეხება ინტელექტუალური საკუთრების სამართლის ჩრდილში. კერძოდ, როგორც საავტორო უფლებებთან, ისე – სასაქონლო ნიშნებთან და პატენტთან მიმართებით: რა უფლებებთან გვაქვს საქმე თითოეულ შემთხვევაში და რა სამართლებრივი სტატუსის მინიჭებაა შესაძლებელი.

2. ხელოვნური ინტელექტის, როგორც სამართლის სუბიექტის გამოცხადება

წინდანივე ხაზი უნდა გაესვას ტერმინოლოგიურ საკითხს: წინამდებარე ნაშრომში ნახსენები ტერმინი – „ხელოვნური ინტელექტი“, მოიაზრებს ხელოვნური ინტელექტის სისტემას, რომელსაც სათანადო ტექნოლოგიური ფუნქცია/შესაძლებლობა გააჩნია.

ხელოვნური ინტელექტი არ არის სამართლის სუბიექტი. შესაბამისად, მას არ გააჩნია უფლებაუნარიანობა.³ შესაბამისად, არც უფლებები თუ ვალდებულებები. ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მომავალში, ე.წ. სამართლის სუბიექტთა ორსახოვანი აღქმა

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორი.

** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი.

*** წინამდებარე ნაშრომი ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნდა საიუბილეო კრებულში: „როლფ კნიპერი 85“, რედ. ჯანტურია ლ., მაიერი თ., შატერაშვილი ლ., 2026, გვ. 456-470.

¹ დეტალური ინფორმაციისთვის იხ.: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>> [17.05.2026].

² აღნიშნულზე დაფუძნებით განსაზღვრულია ოთხი მთავარი ფუნქცია: ა) შიდა ბაზრის მოწესრიგება; ბ) ადამიანზე და ნდობაზე ორიენტირებული ხელოვნური ინტელექტის მოთხოვნის გაზრდა; გ) ჯანმრთელობის, უსასფრთხოებისა და ძირითადი უფლებების დონის დაცვა; დ) ინოვაციების დაცვა. სრული სურათისთვის იხ. Voigt in BeckOK KI-Recht, Schefzig/Kilian, 2. Edition, Stand: 01.05.2025, KI-VO Art. 1, Gegenstand, Rn. 10.

³ Spuchkoff in Münchener Kommentar zum BGB, 10. Auflage 2025, §1, Rn. 14.

შეიცვლება და ხელოვნური ინტელექტი ამ მხრივ მნიშვნელოვან როლს დაიკავებს.⁴ აღნიშნული კი, ერთგვარი ჰიბრიდული ვერსია შეიძლება იყოს, რომელიც დაეფუძნება კლასიკურ სუბიექტთა მახასიათებლებს.⁵ თუმცა, სანამ მას სამართლის სუბიექტის სტატუსი მიეცემა, მხოლოდ *de lege ferenda*⁶ მსჯელობის ფარგლებში, მისი ქმედება ვერ გათანაბრდება ადამიანის ქმედებასთან.

3. განსხვავება ტერმინებს: „ქმნილება“ და „ნაწარმოებს“ შორის

ტერმინი – „ქმნილება“, შეგნებულადაა ნაშრომში დასახელებული. ხელოვნური ინტელექტის შედეგი/ნაყოფი თავისი არსით განსხვავდება ადამიანის (ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი) შრომის შედეგად მიღებულ შედეგთან. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ ამ მხრივ არ მოხდეს ტერმინოლოგიური აღრევა, რაც სამართლებრივი კვალიფიკაციისთვისაც პრობლემური იქნება. მაგალითად, ტერმინ „ნაწარმოებთან“ მიმართებით და სხვ.

ქართულ სამართლებრივ ლიტერატურაში ჯერ არ არის დამკვირდებული ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებასთან დაკავშირებით ერთგვაროვანი ტერმინოლოგია. სამომავლოდ (მაგალითად, საკანონმდებლო ცვლილებების შემდეგ) შეიძლება, რომ ახლებური ტერმინი ჩამოყალიბდეს. კერძოდ, კონკრეტული აქტივობიდან გამომდინარე შეიძლება რომ ზოგადი ტერმინოლოგია იქნეს გამოყენებული. მაგალითად, ხელოვნური ინტელექტის მიერ შექმნილი ტექსტი, მუსიკა, სურათი და ა.შ.

4. საავტორო უფლებები ნაწარმოებზე და მისი მიმართება ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებასთან

„საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ელი მუხლის „ა“ ქვეპუნქტიდან გამომდინარე, ნაწარმოებს კანონმდებელი სამ კატეგორიად ყოფს: მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების სფეროში. უშუალოდ ტერმინი „ნაწარმოები“ კანონში არაა განმარტებული, თუმცა, მისი სამართლებრივი ბუნების განსაზღვრად მნიშვნელოვანია, რომ ნაწარმოების შექმნისას ადგილი ჰქონდეს ინტელექტუალურ-შემოქმედებით საქმიანობას.

4.1. ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობა

საავტორო სამართალში ავტორის ცნება ყველაზე მნიშვნელოვანია, მათ შორის, ქმედებაზე მნიშვნელოვანიც.⁷ შესაბამისად, ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობა უშუალოდ ადამიანისგან უნდა მომდინარეობდეს.⁸ არა აქვს მნიშვნელობა, რა კონდიციაშია ადამი-

⁴ გაბისონია, ხელოვნური ინტელექტის არსი და სამართლის სუბიექტად ცნობის პრობლემა, ჟურნალი „იუსტიცია“, N1 2022, 138.

⁵ ბურკაძე, ხელოვნური ინტელექტის სამართლის სუბიექტად მიჩნევის სტატუსისკენ, ჟურნალი „იუსტიცია“, №2 [5] 2023, 42.

⁶ მამასადაძე, სამომავლოდ სამართლებრივი მოწესრიგების პერსპექტივიდან.

⁷ აღნიშნული გამოიხატება იგივე არაქონებრივი უფლებების დაცვიდან გამომდინარე.

⁸ Grützmaker in Praxiskommentar zum Urheberrecht, Wandtke/Bullinger, 6. Auflage 2022, UrhG §69a, Rn. 34.

ანი,⁹ ასეთი ქმედება რეალაქტად მიიჩნევა.¹⁰ ამგვარი კრიტერიუმით ვერ ხასიათდება ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება. კერძოდ, ხელოვნურ ინტელექტი კლასიკური გაგებით ვერ მოახერხებს გააზრებას. მას არ შეუძლია ისეთი საკითხის შესწავლა, რომელიც აღქმასა და შემეცნებასთანაა დაკავშირებული. შესაბამისად, არ აქვს მეხსიერებისა თუ ანალიზის/დასკვნის გამოტანის უნარი.¹¹

4.2. ხელოვნური ინტელექტი, როგორც დამხმარე საშუალება

თუ ხელოვნურ ინტელექტს არ მივიჩნევთ სამართლის სუბიექტად, მაშინ როგორ შეიძლება მოხდეს ინტელექტუალური საკუთრების სამართლის მიზნებისთვის მისი კვალიფიკაცია დღევანდელი საკანონმდებლო გადმოსახედიდან? არსებული მოცემულობით, იგი ყველაზე ახლოს მდგომია კომპიუტერულ პროგრამასთან. შესაბამისად, ნაწარმოების შექმნისთვის დამხმარე, გასაიოლებელ საშუალებად შეიძლება მივიჩნიოთ, რომლის საფუძველზეც, ფიზიკურ პირს უადვილდება ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის განხორციელება.

4.2.1. ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების მაგალითი

ფიზიკურმა პირმა ხელოვნურ ინტელექტს¹² დაუკვეთა, რომ მან შექმნას „ნოველა“. ხელოვნურმა ინტელექტმა დაახლოებით, ერთი წუთის შემდეგ, შექმნა „ნოველა“. ასეთ შემთხვევაში, „ნოველა“ არ მიიჩნევა ნამდვილ ნოველად და შესაბამისად, ნაწარმოებად, ხოლო, ფიზიკურ პირს, როგორც შეკვეთის მიმცემს, არ გააჩნია საავტორო უფლებები „ნოველაზე“, ვინაიდან ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებაში მისი ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობა არ იკვეთება. ანალოგიური შეიძლება შეეხოს შემთხვევას, თუ ხელოვნური ინტელექტი „სურათს“ ქმნის.¹³ მასზე საავტორო უფლებები ასევე არ გავრცელდება.¹⁴

4.2.2. ხელოვნური ინტელექტის დახმარებით შექმნილი ნაწარმოების მაგალითი

განსხვავებით უშუალოდ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებისგან, მოცემულობა განსხვავდება მაშინ, როდესაც ხელოვნური ინტელექტი ინსტრუმენტად გამოიყენება.¹⁵ ამ მხრივ, ნიშანდობლივია დადასტურებადი იყოს, რომ ადამიანმა მხოლოდ ისეთი მინიშნებები მისცა ხელოვნურ ინტელექტს, რაც საბოლოოდ შედეგის ნაწარმოებად მიჩნევისთვის არ იქნებოდა პრობლემის მქონე.¹⁶ კერძოდ, ადამიანის ჩართულობის ხარისხი შემოქმედებით პროცესში იყოს გამოკვეთილად უპირატესი. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, მნიშვნელოვანია სათანადოდ

⁹ მსჯელობისთვის იხ. შვეიცარიის უმაღლესი სასამართლოს პრაქტიკა: Schweiz BGE, Urteil vom 14.06.1990, 116 II 351(354).

¹⁰ Hoeren in Handbuch des Urheberrechts, Loeweheim, 3. Auflage 2021, §10 Der Urheber, Rn. 4.

¹¹ არ იგულისხმება ტექნიკური საშუალებები, არამედ, ნაშრომში ყურადღება მახვილდება ადამიანის უნარებთან მიმსგავსებულ მახასიათებლებზე.

¹² არ აქვს მნიშვნელობა, თუ რომელ მათგანს. ეს შეიძლება იყოს, ვთქვათ, „ChatGPT“.

¹³ Thaler v. Perlmutter, No. 22-CV-384-1564-BAH.

¹⁴ იხ. Kaesling, „Autonomes“ Schaffen einer KI und Urheberrecht in der US-amerikanischen Rechtsprechung, Anmerkung zur Entscheidung des D. C. District Court in der Rs. Tahler v. Perlmutter et al., GRUR 2024, 260 და შემდგომი.

¹⁵ Raue in Urheberrechtsgesetz, Dreier/Schulze, 8. Auflage 2025, UrhG §2, Rn. 21.

¹⁶ იხ. Kraetzig, KI-Kunst als schöpferische Zerstörung, NJW 2024, 700.

განისაზღვროს უფლებრივი საკითხი, თუ ვინაა შემქმნელი და ვინ ითამაშა გადამწყვეტი როლი: ადამიანმა თუ ხელოვნურმა ინტელექტმა.¹⁷

მოყვანილი მსჯელობის მაგალითია შემდეგი: ფიზიკურმა პირმა ნოველის წერისას ხელოვნურ ინტელექტს სთხოვა, რომ მოეძებნა ინფორმაცია გარკვეული ისტორიული ფაქტების შესახებ. ხელოვნურმა ინტელექტმა მოიძია მასალა, რაც ავტორმა თავის ნოველაში ასახვისთვის მხოლოდ დაზუსტებისთვის გამოიყენა. ასეთ დროს, ხელოვნურ ინტელექტს დამხმარე როლი აქვს.

4.2.3. ადამიანის პასუხისმგებლობა ხელოვნური ინტელექტის დახმარების მიუხედავად

ხელოვნური ინტელექტის დამხმარე როლი ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ პირი სრულად ენდოს მასში მოცემულ ინფორმაციას. მაგალითად, გადამონმების გარეშე ქმედებამ შესაძლებელია, რომ პირის პასუხისმგებლობა დააყენოს, რადგან ხელოვნური ინტელექტის მიერ მიწოდებულმა ინფორმაციამ/დამუშავებულმა საკითხებმა შეიძლება დაარღვიოს სხვა უფლებები.¹⁸ ეს არ ეხება მხოლოდ ინტელექტუალური საკუთრების სფეროში არსებულ შემთხვევებს,¹⁹ არამედ, მაგალითად, ხელოვნური ინტელექტის მიერ მიღებული ინფორმაციის გადამონმების გარეშე გავრცელებას,²⁰ განსაკუთრებით, თუ ამით მესამე პირის უფლებები ილახება.²¹ მით უმეტეს, როდესაც ხელოვნური ინტელექტით სარგებლობის თაობაზე ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობებში გარანტიის დათქმა არ იკვეთება.²²

აღნიშნული მსჯელობის კვლად შეიძლება მეორე მაგალითის მოყვანაც: ექიმმა გადაწყვიტა, რომ ინტერენტში, დისტანციურად გაუწიოს კონსულტაცია პაციენტებს. იგი იყენებს ხელოვნურ ინტელექტს. მიუხედავად მისი გამოყენებისა, ექიმი ვალდებულია, რომ ხელოვნური ინტელექტის მიერ მიწოდებული პასუხი გადაამოწმოს სათანადო წესით, რათა შეცდომა მაქსიმალურად გამოირიცხოს.²³

4.3. ავტორის არარსებობა ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების შემთხვევაში

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებას არ ჰყავს ავტორი. კერძოდ, არ აქვს მნიშვნელობა, ასეთი ქმნილების შექმნა ინდივიდის სურვილს წარმოადგენდა, თუ სახელშეკრულებო ურთიერთობის საფუძველზე იქნა მომზადებული.²⁴ მეტი სიცხადისთვის უნდა განიმარტოს, რომ ასეთ დროს საუბარი არ ეხება ნაწარმოებს, რომლის ავტორი ანონიმურობას არჩევს. ანონი-

¹⁷ Hoeren/Wirtz, Kunst und Recht, 2024, 74.

¹⁸ Schack, Urheberrecht, 4. Auflage, Rn. 324c.

¹⁹ იხ. მაგალითად, აშშ-ში არსებული საქმე, სადაც ადვოკატმა გადაუმოწმებლად წარადგინა არარსებული პრეცედენტები სასამართლოში: Mata v. Avianca, Inc., No. 1:2022cv01461 – Document 54 (S.D.N.Y. 2023).

²⁰ იხ. მაგალითად, Sylvia Noland v. Land of the Free L.P. et al., No. B331918 (Cal. Ct. App. filed [12.09.2025]) (Los Angeles County Super. Ct. No. BC716737).

²¹ იხ. LG Kiel, Urteil vom 29.2.2024 – 6 O 151/23.

²² იხ. მაგალითად, „ChatGPT-ს“ შემთხვევა: <<https://openai.com/policies/row-terms-of-use/>> [15.05.2026].

²³ პროფესიის თვალსაზრისით, მაგალითის მოყვანა შესაძლებელია საადვოკატო საქმიანობაზეც, როდესაც ადვოკატის მიერ დისტანციურად (იგივე, სოციალურ მედიაში) გაწეული კონსულტაცია სათანადო სამართლებრივ შედეგებთანაა დაკავშირებული. იხ. მაგალითად, საქართველოს ადვოკატთა ასოციაციის ეთიკის კომისიის რჩეული რეკომენდაციები ადვოკატებისთვის, 2013-2021, მომზადებული ხატია ჩოგოვადის მიერ, 2021, 109-110.

²⁴ Ulrici in Urheber in Arbeits- oder Dienstverhältnissen, Däubler/Hjort/Schubert/Wolmerath, Arbeitsrecht, 5. Auflage 2022, UrhG §43, Rn. 2.

მურობის მიუხედავად, პირს საავტორო უფლებები გააჩნია მისი გამოჩენის ან დადგენისას.²⁵ ხელოვნური ინტელექტის შემთხვევაში კი ამგვარი წინაპირობა არ იკვეთება.

4.4. ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების განკარგვის ფარგლები

4.4.1. ხელშეკრულების დადება ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებაზე

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებაზე ხელშეკრულების დადება ხელშეკრულების თავისუფლების ზოგადი პრინციპიდან მომდინარეობს. ეს ნიშნავს, რომ მხარეები (ის, ვინც ხელოვნურ ინტელექტს შეუკვეთა ქმნილების მომზადება) და მესამე პირი სარგებლობენ უფლებამოსილებით, რომელიც არ არის აკრძალული რომელიმე სამართლებრივი ნორმით.²⁶ მაგალითად, შესაძლებელია, რომ პირმა მაგიდის გადასაფარებელზე დაიტანოს ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება (გამოსახულება) და შემდეგ სხვა პირთან დადოს ხელშეკრულება, ამგვარი გადასაფარებლის ფართოდ გავრცელების (გაყიდვის) თაობაზე.

4.4.2. ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების ფართო წარმოება

ზემოთ მოყვანილი მაგალითის მსგავსად განისაზღვრება შემთხვევა, რომელიც ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების ფართო წარმოებას ეხება: მაგალითად, მაღაზია ახორციელებს სხვადასხვა ნივთების რეალიზაციას, რომელზეც დატანილია ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება (ვიზუალი). ასეთ შემთხვევაში, ამგვარი ქმნილების განკარგვა/გაყიდვა თუ წარმოება, კანონით არ იქნება აკრძალული, მაგრამ განსხვავებული მოცემულობა დადგება საავტორო სამართლის თვალსაზრისით, რადგან იგი ასეთ უფლებებს არ წარმოშობს.

4.4.3. სამართლებრივი შედეგები

მოყვანილი მაგალითებიდან გამომდინარე შესაძლებელია, რომ ორ მიმართულებაზე გამახვილდეს ყურადღება: ა) სახელშეკრულებო ურთიერთობიდან გამომდინარე კონტრაქტთან მიმართებით და ბ) საავტორო უფლებებთან დაკავშირებულ გარემოებებზე. განვიხილოთ ორივე მათგანი:

4.4.3.1. მოთხოვნა კონტრაქტთან მიმართებით

სახელშეკრულებო მოთხოვნა ხელშეკრულებას დაეფუძნება. შესაბამისად, პასუხისმგებელი სუბიექტიც მხოლოდ ხელშეკრულების კონტრაქტის იქნება. ვთქვათ, თუ ხელშეკრულებით გათვალისწინებულია პირგასამტეხლოს გადახდა მისი დარღვევისთვის, მოთხოვნაც სწორედ ხელშეკრულების პირობიდან გამომდინარე დადგება. მაგალითად, თუ ხელშეკრულებით, პირი ვალდებულია, რომ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებით გაფორმებული მაგიდის გადასაფარებელი გაასხვისოს მესამე პირებზე და მან დაარღვია ეს ვალდებულება, მისი პასუხისმგებლობა დადგება სწორედ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე და ა.შ.

²⁵ ჯორბენაძე, საავტორო უფლებები ცხოვრებაში, მეოთხე გამომუშავებული გამოცემა, 2023, 102-103, 109.

²⁶ მსჯელობისთვის იხ. მაგალითად, ჯორბენაძე, ხელშეკრულების თავისუფლება სამოქალაქო სამართალში, 2017, 85.

4.4.3.2. საავტორო უფლებებზე დაფუძნებული მოთხოვნის არარსებობა

განსხვავებით ხელშეკრულების შემთხვევისგან, პირს, რომელიც (ზემოთ მოყვანილი მაგალითიდან გამომდინარე) მაგიდის გადასაფარებელის ფართო წარმოებას ახორციელებს, არ ექნება საავტორო უფლებების დაყენების მოთხოვნა. მაგალითად, თუ აღმოჩნდება, რომ მესამე პირი²⁷ აწარმოებს მაგიდის გადასაფარებლებს და მასზე დატანილი აქვს ხელოვნური ინტელექტის მსგავსი ქმნილება, როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითშია ასახული, მესამე პირის ქმედება არ მიიჩნევა საავტორო უფლებების დარღვევად.²⁸

აღნიშნული განმარტების ამომავალი წერტილია სწორედ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების რაობა და მნიშვნელობა, რომელიც, თავის მხრივ, ნაწარმოებად არ მიიჩნევა. გამონაკლისს შეიძლება წარმოადგენდეს შემთხვევა, როდესაც ხელოვნური ინტელექტი დამხმარე ბუნების მატარებელია, ხოლო, პირის ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობა დაცულია.

4.5. შუალედური შედეგი

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება არ წარმოადგენს ნაწარმოებს, ვინაიდან მას არ გააჩნია ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის წინაპირობა.²⁹ თავისი არსის გათვალისწინებით, ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება ყველაზე ახლოს დგას სამსახურებრივ ნაწარმოებთან.³⁰ თუმცა, ამ შემთხვევაშიც, რადგან ქმედების უკან ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობა არ დგას,³¹ მაშინ ქმნილება ნაწარმოებად (მათ შორის, სამსახურებრივ ნაწარმოებად) არ მიიჩნევა.

5. ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება სასაქონლო ნიშანთან მიმართებით

5.1. სასაქონლო ნიშნის განმარტება

„სასაქონლო ნიშნების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის 1-ელი პუნქტით, „სასაქონლო ნიშანი არის ნებისმიერი სიმბოლო ან სიმბოლოთა ერთობლიობა, რომელიც შეტანილია სასაქონლო ნიშნების რეესტრში, ჩამოყალიბებულია ნათლად და მკაფიოდ და აქვს უნარი, ერთი საწარმოს საქონელი ან/და მომსახურება მეორე საწარმოს საქონლისგან ან/და მომსახურებისგან განასხვავოს“. აღნიშნული კანონის მიხედვით, სასაქონლო ნიშნად შეიძლება წარმდგენილ იქნეს როგორც სიტყვიერად ისე – ნახატის სახით შექმნილი სიმბოლო და სხვ. მაგალითად, პირის სახელი და გვარი.³²

²⁷ არ იგულისხმება კონტრაჰენტი, რომელთანაც შეიძლება მას ხელშეკრულება ჰქონდეს დადებული.

²⁸ საგამონაკლისო შემთხვევა გვხვდება სასაქონლო ნიშნად რეგისტრაციის შემთხვევაში, რომელიც ამავე ნაშრომშია განხილული (5.4.2 და 5.4.3).

²⁹ მსჯელობისთვის იხ. Linke, „Künstliche Intelligenz“ und Urheberrecht – Quo vadis? 1. Auflage, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2021, 188.

³⁰ განსაკუთრებით, თუ ადგილი აქვს ხელშეკრულებას უშუალო პირობების გათვალისწინებით, შესაბამისი ქმნილების მომზადების თაობაზე.

³¹ მაშასადამე, ამავე იურიდიული პირის უკან არ დგანან კონკრეტული ფიზიკური პირები.

³² იხ. მაგალითად, Fezer, Markenrecht, 5. Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 2023, MarkenG §3, Rn. 2a.

5.2. რეგისტრაციის მნიშვნელობა

სასაქონლო ნიშნების რეესტრში სასაქონლო ნიშნის შეტანა საბოლოოდ მის რეგისტრაციას გულისხმობს, რაც შესაბამისი განსაკუთრებული უფლების მინიჭებასა და ამ უფლების დაცვის წინაპირობას წარმოადგენს. კერძოდ, ამ გზით პირს ენიჭება განსაკუთრებული უფლება – ნება დართოს სხვას ან აუკრძალოს ამ ნიშნის ან მსგავსი ნიშნების გამოყენების უფლება.

5.3. კავშირი საავტორო უფლებებთან

სასაქონლო ნიშანმა არ უნდა დაარღვიოს მესამე პირის საავტორო უფლებები. აღნიშნული შემთხვევა ეხება მოცემულობას, როდესაც სასაქონლო ნიშნად, ვთქვათ, ნახატია რეგისტრირებული. ხაზი ესმევა, რომ ამ შემთხვევაში საუბარია ფიზიკური პირის მიერ შექმნილ ნაწარმოებზე, რომელზეც მას გააჩნია საავტორო უფლებები. თუნდაც დარეგისტრირდეს ნახატი სასაქონლო ნიშნად, რეგისტრაციის შემდეგ შეიძლება, რომ იგი გარკვეულ დაბრკოლებას წააწყდეს. მსგავსი მსჯელობის განვითარება შეგვიძლია მაშინ, როდესაც სასაქონლო ნიშანი არღვევს პირის საავტორო უფლებებს. ვთქვათ, იმავე ნახატთან მიმართებით, როდესაც იმგვარად ხდება მისი სასაქონლო ნიშნად რეგისტრაცია, რომ არ არის ავტორისგან აღებული შესაბამისი ნებართვა.³³

5.4. ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების სასაქონლო ნიშნად რეგისტრაცია

მეტი თვალსაჩინოებისთვის შეიძლება მაგალითზე დაფუძნებით წარიმართოს მსჯელობა: პირი აპირებს, რომ დაიწყოს სამეწარმეო საქმიანობა კვების სფეროში. მან ხელოვნურ ინტელექტს მისცა დავალება, რომ მიაწოდოს რამდენიმე ვარიანტი სასაქონლო ნიშანთან დაკავშირებით. ხელოვნურმა ინტელექტმა წარუდგინა შვიდი ვარიანტი, რომლისგანაც პირმა ერთ-ერთ მათგანს მიანიჭა უპირატესობა და გადანყვიტა, რომ სასაქონლო ნიშნად დაირეგისტრიროს. როდესაც პირმა „საქპატენტში“ წარადგინა ქმნილება, არ გამოიკვეთა ქმნილებასთან მიმართებით რეგისტრაციაზე უარის თქმის არც აბსოლუტური და არც შედარებითი საფუძვლები. შესაბამისად, „საქპატენტმა“ მოახდინა სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაცია. რამდენად კანონიერია აღნიშნული რეგისტრაცია?

5.4.1. განაცხადის შინაარსი

„სასაქონლო ნიშნების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლით, არ არის სავალდებულოდ მოთხოვნილი ავტორის მითითება. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციისთვის საავტორო უფლებებს, თუ ინტელექტუალურ-შემოქმედებით საქმიანობას არ აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ შემდგომში არ გამოვლინდება მისი დარღვევა (ეს დეტალი ქვემოთ იქნება განხილული). შესაბამისად, გამოდის, რომ განსხვავებით საავტორო უფლებების წარმოშობისგან, სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის დროს არ არის სავალდებულო, რომ ქმნილება (მაშასადამე, რაც რეგისტრირდება სასაქონლო ნიშნად) ფიზიკური პირის მიერ იქნეს შექმნილი.

³³ შედარებისთვის იხ. BGH, Urteil vom 23.01.2003 – I ZR 171/00.

5.4.2. რეგისტრაციის დასაშვებობა

განვითარებული მსჯელობის კვალად შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება სასაქონლო ნიშნად რეგისტრაციას ექვემდებარება. ავტორის და, შესაბამისად, ინტელექტუალურ-შემოქმედობითობის არსებობა ამ შემთხვევაში არსებით როლს არ თამაშობს. გამონაკლის ნარმოადგენს შემთხვევა, თუ რეგისტრაციაზე უარის თქმის საფუძველი საერთო წესში ექცევა.³⁴

5.4.3. სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის გაუქმება და ბათილად ცნობა

სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის გაუქმება და ბათილად ცნობა ერთმანეთისგან სამართლებრივი შედეგებით განსხვავდება. პირველ შემთხვევაში გვხვდება მოცემულობა, როდესაც გაუქმებამდე სასაქონლო ნიშანი სამართლებრივად მართებულად იყო რეგისტრირებული, ხოლო, ბათილობისას არსებობს პრეზუმფცია, რომ მისი რეგისტრაცია თავიდანვე კანონის დარღვევით მოხდა. ამ განმასხვავებელ ნიშნებთან ერთად, განსხვავება ასევე საფუძვლებში მდგომარეობს. ხელოვნური ინტელექტის ირგვლივ მსჯელობიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომში მხოლოდ იმ ნაწილზე გამახვილდება ყურადღება, რაც საკითხის განსახილველად მნიშვნელოვანია:

5.4.3.1. მოთხოვნა ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების, როგორც რეგისტრირებული სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის გაუქმების თაობაზე

პირველ რიგში განსახილველია სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის გაუქმების საფუძველი. „სასაქონლო ნიშნების შესახებ“ საქართველოს კანონის 27-ე მუხლის მე-2 პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტით, სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციას აუქმებს სასამართლო მესამე პირის მოთხოვნით, თუ „სასაქონლო ნიშნის მფლობელის მიერ ან მისი თანხმობით სასაქონლო ნიშნის გამოყენება მომხმარებელს მცდარ წარმოდგენას უქმნის საქონლის სახეობის, თვისების, ხარისხის, ღირებულების ან გეოგრაფიული წარმოშობის ან სხვა მახასიათებლების შესახებ“. ტერმინში „მესამე პირი“ მოაზრებულია ნებისმიერი დაინტერესებული პირი, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს ამგვარი უფლება. განვიხილოთ მაგალითი: პირს აქვს ჭურჭლის მაღაზია. მაღაზიაში იყიდება ჭურჭელი, რომელზეც დატანილია კონკრეტული ქმნილება (ვიზუალი). ქმნილება (ვიზუალი) შექმნილია ხელოვნური ინტელექტის მიერ და შესაბამისად, იგი არ ექცევა „ნაწარმოების“ განმარტების ქვეშ. ჭურჭელზე დატანილ ქმნილებაზე (ვიზუალზე) პირს არ გააჩნია საავტორო უფლება. მიუხედავად ამისა, საზოგადოების ფართო წრე ინფორმირებულია ჭურჭლისა და ჭურჭელზე დატანილი ქმნილების (ვიზუალის) თაობაზე (მარტივად იწვევს პირთან ასოციაციას). ერთ-ერთი მუდმივი მომხმარებელი მოხიბლულია ქმნილებით (ვიზუალით) და სურს, რომ თავადაც აწარმოოს იდენტური ნაწარმი – დაიტანოს იგი (იდენტური მოცემულობით) ჭურჭელზე. როდესაც ეს მომხმარებელი გაიგებს, რომ ქმნილება (ვიზუალი) ხელოვნური ინტელექტის მიერაა შექმნილი, იგი გადაწყვეტს, რომ იპოვოს გზა, რომლის საშუალებითაც, უფლებები წარმოეშობა მასზე და გადაწყვეტს, რომ ქმნილება (ვიზუალი) დაარეგისტრიროს როგორც თავისი სასაქონლო ნიშანი. „საქპატენტი“ მოახდენს შესაბამის რეგისტრაციას. ამის შემდეგ კი, მუდმივი მომხმარებელი მოსთხოვს ჭურჭლის თავდაპირველ მწარმოებელს, რომ

³⁴ მაგალითად, იდენტური ან მსგავსი სასაქონლო ნიშანია შექმნილი და სხვ.

ამ ქმნილებით (ვიზუალით) აღარ გამოუშვას ჭურჭელი, რადგან იგი მის სასაქონლო ნიშნადაა რეგისტრირებული.³⁵ ამ შემთხვევაში ჭურჭლის თავდაპირველ მწარმოებელ კომპანიას მუდმივი მომხმარებლის მიერ დარეგისტრირებული სასაქონლო ნიშნის გაუქმების საფუძველი არ გააჩნია, ვინაიდან სასაქონლო ნიშანი არ უქმნის მცდარ წარმოდგენას მომხმარებლებს რომელიმე მახასიათებლის შესახებ.³⁶

5.4.3.2. მოთხოვნა ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების, როგორც რეგისტრირებული სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის ბათილობის თაობაზე

„სასაქონლო ნიშნების შესახებ“ საქართველოს კანონის 28-ე მუხლის 1-ელი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტით, სასაქონლო ნიშნის ბათილობის საფუძველი იკვეთება მაშინ, თუ მისი რეგისტრაცია არაკეთილსინდისიერი განზრახვით განხორციელდა, ამავე პუნქტის „ე“ ქვეპუნქტით, ბათილობის საფუძველი იკვეთება მაშინ, როდესაც: „სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციით ან/და სასაქონლო ნიშნის გამოყენებით ირღევა მესამე პირის საავტორო უფლებები, რომლებიც წარმოშობილია სასაქონლო ნიშნისთვის დადგენილი პრიორიტეტის თარიღამდე“, ხოლო, ამავე პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი ბათილობის საფუძველად საჯარო წესრიგის ან მორალის აღიარებულ პრინციპებთან წინააღმდეგობას განსაზღვრავს. განვიხილოთ თითოეული მათგანი იმავე მაგალითზე დაყრდნობით, რაც გაუქმების ფარგლებში იქნა მოყვანილი:

არაკეთილსინდისიერების შემთხვევაში მოთხოვნის დაყენების უფლება აქვს მხოლოდ ადრინდელ მფლობელს. ანალოგიურად გვხვდება საავტორო უფლებების დარღვევისას, ხოლო, უკიდურეს შემთხვევაში – უფლების მფლობელს, რაც მოცემულ შემთხვევაში არ გვხვდება (ნაწარმოების არარსებობის გათვალისწინებით). რჩება „საჯარო წესრიგის“ საკითხი. ის, თუ რამდენად შეუსაბამოაში მოდის ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების სასაქონლო ნიშნად რეგისტრაცია საჯარო წესრიგთან, მსჯელობის საგანია. ამისთვის სამ ასპექტზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება: ა) რამდენად არის საკანონმდებლო დონეზე სასაქონლო ნიშნის შემქმნელის განმარტება; ბ) რამდენად იკვეთება ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის აუცილებლობა სასაქონლო ნიშნის არსებობისას და გ) რა არის სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის მთავარი არსი. პირველ საკითხზე პასუხი მარტივია, რომ კანონში (განსხვავებით, ავტორის თუ გამომგონებლის შემთხვევისგან) არ გვხვდება უშუალო განმარტება, თუ ვის მიერ უნდა იქნეს სასაქონლო ნიშანი შექმნილი. ტერმინი „განმცხადებელი“ აღნიშნული განმარტებისთვის მეორეხარისხოვანია, რადგან ის შეიძლება ნებისმიერი პირი იყოს (მსგავსად, ვთქვათ, დეპონირებისა თუ პატენტისა). ანალოგიურად, ამ შემთხვევაში არ იკვეთება ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შემთხვევა – მაშასადამე, არ გვხვდება ფიზიკური პირის მონაწილეობის აუცილებლობა. რაც შეეხება უშუალოდ სასაქონლო ნიშნის რეგისტრაციის არსს, იგი ქონებრივი უფლების წარმოშობასთანაა დაკავშირებული და სასაქონლო ნიშნის დაცვაზე აკეთებს აქცენტს. ამდენად, ბათილობის საფუძველიც არ იკვეთება.

³⁵ იხ. „სასაქონლო ნიშნების შესახებ“ საქართველოს კანონის 45-ე მუხლით განსაზღვრული, განსაკუთრებული უფლებების შემთხვევა.

³⁶ ანალოგიურად შეიძლება „სასაქონლო ნიშნების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის 1-ელი პუნქტის „ე“ ქვეპუნქტზე საუბარიც. ასევე, ცალკე მსჯელობის საგანია არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის პრინციპებიდან გამომდინარე ქმედებების შეფასება, რომელიც წინამდებარე ნაშრომში შეგნებულად არაა განხილული.

5.5. შუალედური შედეგი

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების სასაქონლო ნიშნად რეგისტრაციის შემდეგ მესამე პირს აქვს მხოლოდ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევაში მოთხოვნის დაყენების უფლება, რაც დაკავშირებული იქნება ზოგად სტანდარტებთან. მხოლოდ ის გარემოება, რომ ხელოვნური ინტელექტის მიერაა შექმნილი სასაქონლო ნიშანი, არ წარმოადგენს საკანონმდებლო საფუძველს, რაც რეგისტრაციის გაუქმების/ბათილობის წინაპირობა შეიძლება გახდეს.

6. ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების მიმართება პატენტთან

პატენტი წარმოადგენს პირის მიერ განსაკუთრებული უფლებების ფლობის დადასტურებას (იხ. „საქართველოს საპატენტო კანონის“ მე-2 მუხლის „ვ“ ქვეპუნქტი). პატენტის მფლობელი შეიძლება იყოს როგორც ფიზიკური, ისე – იურიდიული პირი. ამ მხრივ, რაიმე სახის აკრძალვა კანონში არ გვხვდება. თავის მხრივ, პატენტი გაიცემა გამოგონებაზე. დაპატენტება კი დასაშვებია იმ შემთხვევაში, თუ მოთხოვნა აკმაყოფილებს პატენტუნარიანობის კრიტერიუმს: სიახლე, საგამომგონებლო დონე და სამრეწველო გამოყენებადობა. შეიძლება იყოს ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება გამოგონებად მიჩნეული? ამ კითხვაზე პასუხისთვის მნიშვნელოვანია რამდენიმე სამართლებრივი ასპექტის განხილვა:

6.1. გამომგონებელი

„საქართველოს საპატენტო კანონის“ მე-2 მუხლის „ე“³⁷ ქვეპუნქტის მიხედვით, გამომგონებელი შეიძლება იყოს მხოლოდ ფიზიკური პირი, რომლის ინტელექტუალურ-შემოქმედებით საქმიანობას უნდა ჰქონდეს ადგილი. შესაბამისად, ხელოვნური ინტელექტი არ მიიჩნევა გამომგონებლად,³⁷ რადგან ის სამართლის სუბიექტსაც არ წარმოადგენს.

6.2. გამოგონება და ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება

ის, თუ რა არის გამოგონება, კანონმდებელს ღიად აქვს დატოვებული და კანონში არ გვხვდება პირდაპირი ჩანაწერი აღნიშნულთან მიმართებით. წინამდებარე ნაშრომის მიზნებისთვის ამ მხრივ შეიძლება საკითხის უფრო ფართოდ განხილვა: შეიძლება, რომ გამოგონება გამომგონებლის გარეშე არსებობდეს? მართალია, პატენტის მიზანს უფრო მეტად ქონებრივი ინტერესი წარმოადგენს, მაგრამ იმის უგულებელყოფა, რომ გამოგონება ფიზიკური პირის ქმედების შედეგს წარმოადგენს, არ იქნება მართებული.

დღევანდელი საკანონმდებლო ჩანაწერიდან თუ ამოვალთ, გამოგონება არ შეიძლება გამომგონებლის გარეშე არსებობდეს. ერთი მხრივ, პარალელის გავლებაა შესაძლებელი ნაწარმოების ავტორის ცნებასთან, რომლის მსგავსადაც, ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგს უნდა წარმოადგენდეს გამოგონება, ხოლო, მეორე მხრივ, პატენტის ცნებიდანაც იკვეთება, რომ პატენტი მოიცავს გამოგონების აღწერილობას, ფორმულას, ნახაზებს, რეფერატს.

ამდენად, თუ მივიჩნევთ, რომ პატენტი გაიცემა გამოგონებაზე, მნიშვნელოვანია განიმარტოს, თუ ვინ/რა შეიძლება იდგეს გამოგონების უკან. თუ ვიტყვით, რომ გამოგონების

³⁷ იხ. შვეიცარიის სასამართლოს პრაქტიკა: BVGer, Urteil vom 26.06.2025, B-2532/2024.

უკან ფიზიკური პირი უნდა იდგეს (მაშასადამე, გამომგონებელი), მაშინ, ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება ასეთად ვერ მიიჩნევა.

6.3. გამოგონება ხელოვნური ინტელექტის დახმარებით

თუ ხელოვნური ინტელექტის დახმარებას ექნა ადგილი, მაშინ, გამოგონების არსებობა ერთმნიშვნელოვნად არ უნდა დადგეს კითხვის ნიშნის ქვეშ.³⁸ ის, თუ რა შეიძლება მიჩნეულ იქნეს დახმარებად ან/და რა ქმედითი წილი ეკუთვნის ხელოვნურ ინტელექტს ამ შემთხვევაში, მსჯელობის საგანს წარმოადგენს და ყოველი შემთხვევიდან ინდივიდუალურად უნდა იქნეს განსაზღვრული. აღნიშნულის დასაბუთება შესაბამისი (ამ შემთხვევაში, მომჩივანის) მტკიცების ტვირთის ფარგლებში ექცევა.

6.4. კავშირი საჯარო წესრიგთან

„საქართველოს საპატენტო კანონის“ მე-17 მუხლის „ა“ ქვეპუნქტით³⁹ მოწესრიგებულია პატენტის გაცემის დაუშვებლობის საკითხი საჯარო წესრიგთან წინააღმდეგობის საფუძველით. თავისი არსით, საჯარო წესრიგის განმარტება საკმაოდ ფართოა და ცალკეული გარემოებიდან გამომდინარე ექვემდებარება განმარტებას.⁴⁰ თუ მივიჩნევთ, რომ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების გამოგონებად მიჩნევა ეწინააღმდეგება საჯარო წესრიგს, მაშინ მისი ბათილობის საფუძველი დადგება,⁴¹ თუნდაც დაპატენტდეს იგი.

6.5. შრომითი და სახელშეკრულებო ურთიერთობის შემთხვევა

„საქართველოს საპატენტო კანონის“ მე-19 მუხლის მე-5 პუნქტიდან გამომდინარე, გამოგონების შექმნა შესაძლებელია სახელშეკრულებო ურთიერთობაზე დაფუძნებით. კერძოდ, ეს შეიძლება მოხდეს როგორც შრომითი ურთიერთობისას, ისე – ვთქვათ, მომსახურების (წარდობის) ხელშეკრულების გზით. ხელოვნურ ინტელექტთან მიმართებით მსჯელობისას, პირველი შემთხვევა გამოსარიცხია.⁴² კერძოდ, ხელოვნური ინტელექტის სისტემა (ან მისი შემთავაზებელი), ვერ მიიჩნევა დასაქმებულად.⁴³ რაც შეეხება მომსახურების ხელშეკრულებას, ამ შემთხვევაში, შესაძლებელია, რომ ხელოვნური ინტელექტის შემთავაზებელი (და არა, ხელოვნური ინტელექტის სისტემა) კონტრაჰენტს წარმოადგენდეს.⁴⁴ თუ ზემოთ მოყვანილ მსჯელობას განვაგრცობთ და გამოგონების წინაპირობად ფიზიკური პირის ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგს მივიჩნევთ, მაშინ თუნდაც ამგვარი ხელშეკრულება არსებობდეს, ქმნილება არ უნდა ჩაითვალოს გამოგონებად.

³⁸ იხ. BGH, Beschluss vom 11.06.2024, X ZB 5/22.

³⁹ ობიექტები, რომლებზეც არ გაიცემა პატენტი, მითითებულია „საქართველოს საპატენტო კანონის“ მე-17 მუხლში, საიდანაც, წინამდებარე ნაშრომის მიზნებისთვის, ყველაზე შესაბამისი წინაპირობაზეა გამახვილებული ყურადღება.

⁴⁰ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2008 წლის 18 ნოემბრის №ას-533-786-08 განჩინება.

⁴¹ „საქართველოს საპატენტო კანონის“ 57-ე მუხლის 1-ელი პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტის საფუძველზე.

⁴² მაგალითში არ მოიაზრება შემთხვევა, როდესაც დასაქმებული დაიხმარს ხელოვნურ ინტელექტს.

⁴³ უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს შრომის კოდექსის მე-3 მუხლის მე-3 პუნქტის მიხედვით.

⁴⁴ კანონში არ გვხვდება დაკონკრეტება, რომ შემკვეთის მიმღები (შემსრულებელი) აუცილებლად ფიზიკური პირი უნდა იყოს.

6.6. შუალედური შედეგი

ზემოაღნიშნულზე დაფუძნებით შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება არ შეიძლება გამოგონებად იქნეს მიჩნეული, ვინაიდან, ხელოვნური ინტელექტი (შესაბამისი სისტემა) ვერ გახდება გამომგონებელი. აღნიშნული დასკვნა გამომდინარეობს დღევანდელი საკანონმდებლო მოცემულობიდან. ამ მხრივ სასურველია, რომ დაპატენტებისას მიდგომა ახლებურ მოცემულობას დაეფუძნოს.⁴⁵

7. დასკვნა

ხელოვნური ინტელექტი (შესაბამისი სისტემა) არ წარმოადგენს სამართლის სუბიექტს (პირს). საქართველოში არსებული დღევანდელი საკანონმდებლო მონესრიგება ამ საკითხზე პირდაპირ განმარტებას არ იცნობს. შესაბამისად, არსებული მოცემულობის გათვალისწინებით უნდა მოხდეს მისი გადაჭრა:

საავტორო უფლებებთან მიმართებით – ხელოვნური ინტელექტი ვერ იქნება ავტორი. ხელოვნური ინტელექტი ვერ შექმნის ნაწარმოებს. ეს ნიშნავს, რომ ხელოვნური ინტელექტის ქმნილებასთან მიმართებით არ შეიძლება არსებობდეს საავტორო (განსაკუთრებული) უფლებები.

სასურველია, რომ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონში შევიდეს შემდეგი დამატება: მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტს, სადაც ჩამონათვალია გაკეთებული, თუ რაზე არ ვრცელდება საავტორო უფლება, დაემატოს ტერმინი: „ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება“.

სასაქონლო ნიშნებთან მიმართებით – ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება შეიძლება, რომ სასაქონლო ნიშნად დარეგისტრირდეს. განსხვავებით, საავტორო (თუ საპატენტო) სამართლისგან, ასეთ დროს გადამწყვეტ როლს არ თამაშობს ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის საკითხი.

პატენტთან (გამოგონებასთან) მიმართებით – ხელოვნური ინტელექტი ვერ იქნება გამომგონებელი. ასევე, მისი ქმნილება ვერ ჩაითვლება გამოგონებად⁴⁶ და შესაბამისად, არ უნდა მოხდეს მისი დაპატენტება. მსგავსად საავტორო უფლებებისა, ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობა ამ თვალსაზრისით გადამწყვეტ როლს თამაშობს.

სასურველია, რომ „საქართველოს საპატენტო კანონის“ მე-16 მუხლის 1-ელ პუნქტს, რომელიც ეხება ობიექტებს, რომლებიც არ მიიჩნევა გამოგონებად, დაემატოს „გ¹“ ქვეპუნქტი, სადაც მითითება გაკეთდება შემდეგ ტერმინზე: „ხელოვნური ინტელექტის ქმნილება“.

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნური ინტელექტის განვითარება ერთ-ერთი მაგალითია ტექნოლოგიური განვითარებისა,⁴⁷ რომელსაც კანონმდებლობა მნიშვნე-

⁴⁵ იხ. მაგალითად, გაბისონია ზ., ხელოვნური ინტელექტის არსი და მისი სამართლებრივი რეგულირების საჭიროება, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, 7/2021, 39.

⁴⁶ შედარებით-სამართლებრივი მსჯელობისთვის იხ. *Schrön, Künstliche Intelligenz im Patentrecht, 1. Auflage, 2023, 144, 147.*

⁴⁷ შესაბამისად, არსებობს საკითხები, რომლებზეც შეიძლება დღეისთვის ნამსჯელიც არ იყოს, ამის კლასიკური გამოვლინებაა ხელოვნური ინტელექტის მხრიდან ჭადრაკში მსოფლიო ჩემპიონის ძლევა, რაც იმ

ლოვნად ჩამორჩება. შესაბამისად, თითოეული საკითხის გადანყვეტა დღევანდელი მოცემულობიდან გამომდინარე მსჯელობას ეფუძნება.⁴⁸ ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია, რომ არსებობდეს საკანონმდებლო დონეზე შედარებით მოქნილი ან/და თანამედროვე განმარტებანი,⁴⁹ რომელიც ხელოვნური ინტელექტის ინტელექტუალური საკუთრების სამართალში ჩართულობას მოაწესრიგებს.

მომენტამდე რთულად წარმოსადგენად მიიჩნეოდა. ამ საკითხზე იხ. *Ziegenbalg*, *Algorithmik, Eine universelle Methode im Überblick*, 2025, 35-36.

⁴⁸ შედარებით-სამართლებრივი მსჯელობისთვის იხ. მაგალითად, *Hoeren*, *ChatGPT und das Recht, Eine juristische Einschätzung zur Anwendung von KI-Textgeneratoren an den Hochschulen, Forschung und Lehre*, 11/2023, 847.

⁴⁹ მით უმეტეს, ხელოვნური ინტელექტის შესაძლებლობის იმ ეტაპზე, რაზეც დღეს კაცობრიობა იმყოფება და რომელსაც შეზღუდული (სუსტი) ხელოვნური ინტელექტი ეწოდება. ამ საკითხზე იხ. *Rossipaul*, *Künstliche Intelligenz in Kommunikation und Kunst*, 2023, 26 და შემდგომი.

ანა რამიშვილი *

კორპორაციული მართვის პრინციპების გავლენა ობლიგაციონარის უფლებათა დაცვაზე და კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლი

სტატია იკვლევს ეთგო-ის კორპორაციული მართვის პრინციპების გავლენას ობლიგაციონარის უფლებების დაცვაზე და განიხილავს კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლს, როგორც კორპორაციული მართვის დამატებითი მექანიზმისა, რომელიც ხელს უწყობს მათი უფლებების ეფექტურ აღსრულებას. მინიმალური საკანონმდებლო მოთხოვნები და საობლიგაციო კონტრაქტი, როგორც სახელშეკრულებო დაცვის ინსტრუმენტი, შესაძლოა არ აღმოჩნდეს საკმარისი ობლიგაციონარის ინტერესების ჯეროვანი დაცვის უზრუნველსაყოფად. ობლიგაციონართა მჭიდრო ინტეგრაცია კორპორაციული მართვის სისტემასთან და აქტიური ჩართულობა მასში, კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების მეშვეობით, მნიშვნელოვნად ზრდის დაცვის მექანიზმების ეფექტიანობას. ამასთან, სტაბილური და სანდო გარემო, რომელიც ყალიბდება კორპორაციული მართვის პრინციპების დანერგვის შედეგად, წარმოადგენს აუცილებელ საფუძველს კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების სრულყოფილი დაცვისთვის.

საკვანძო სიტყვები: კორპორაციული მართვის პრინციპები; საობლიგაციო კონტრაქტი; კოვენანტი; დეფოლტი; ობლიგაციონართა უფლებების აღსრულება; ვალის რესტრუქტურირება; გადახდის უუნარობის ჩარჩო.

1. შესავალი

ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრებმა რეკორდული აღმავლობა განიცადეს. მზარდმა ინვესტიციებმა კორპორაციულ ობლიგაციებში, როგორც საერთაშორისო კაპიტალის ნაკადმა შესაძლებლობა მისცა კომპანიებს მოეზიდათ ფულადი სახსრები მრავალი ინვესტორისგან, რამაც კორპორაციული ობლიგაციების პირველადი ბაზარი დაფინანსების მნიშვნელოვანი წყარო გახადა. კორპორაციული ობლიგაცია პორტფელური ინვესტიციაა, რომელიც სთავაზობს ინვესტორს ფიქსირებულ შემოსავალს კაპიტალის დაბანდების სანაცვლოდ. საკრედიტო რისკი ობლიგაციისთვის დამახასიათებელი ძირითადი რისკია, თუმცა მასზე გავლენას ასევე ახდენს ინფლაცია, ხოლო საპროცენტო განაკვეთის ცვალებადობა მისი ფასის მერყეობას იწვევს. გამოშვებული სასესხო ფასიანი ქაღალდების გაზრდილმა მაჩვენებელმა გამოავლინა არასაინვესტიციო, კუპონური და გამოთხოვადი ობლიგაციების რაოდენობის მკვეთრი მატება, რაც რისკების აღების მზაობაზე მიუთითებდა საკრედიტო ხარისხისა და დეფოლტის სტაბილური მაჩვენებლების ფონზე. მაღალი დაინტერესება კორპორაციული ობლიგაციებისადმი უმთავრესად განაპირობა საერთაშორისო საბანკო რეგულაციების გამკაცრებამ, რასაც თანახლდა დელევერიჯინგის მიზნით საბანკო დაკრედიტების შედარებითი შემცირება. გადამწყვეტი გავლენა იქონია ობლიგაციების საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებამაც, რომელმაც ისტორიული მინიმუმი დააფიქსირა.

დაფინანსების ხელმისაწვდომობისთვის, რომელიც მიიღწევა კორპორაციული ობლიგაციების გამოშვებით, აუცილებელია კორპორაციული ობლიგაციების მეორადი ბაზრის გამარ-

* სამართლის დოქტორი, თინათინ წერეთლის სახელობის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის ასოცირებული მკვლევარი.

თული ფუნქციონირება. კორპორაციული ობლიგაციების მეორადი ბაზარი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომელიც ჩვეულებრივ განსაზღვრავს ემიტენტისა და ინვესტორის უნარსა და მზაობას გახდნენ პირველადი ბაზრის მონაწილეები. კორპორაციული ობლიგაციების გამოშვებასა და ბრუნვაზე მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს სამართლებრივი და მარეგულირებელი გარემოც, რომელიც უნდა ქმნიდეს პირობებს ობლიგაციონერთა უფლებების დაცვისა და ბაზრების სტაბილური განვითარებისთვის. კორპორაციული ობლიგაციების მეორად ბაზარზე მთავარი რისკი ლიკვიდურობას უკავშირდება, რამაც გაზარდა შუამავალთა როლი, რომლებიც უზრუნველყოფენ მოთხოვნა-მიწოდების ბალანსსა და უწყვეტ ვაჭრობას ბაზარზე.

კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრების ინტენსიურმა განვითარებამ მნიშვნელოვნად გაზარდა კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა როლი კორპორაციული მართვის სისტემაში, რაც საფუძვლად დაედო მათი მზარდი ზეგავლენის შესახებ დისკუსიის დაწყებას და, ამასთან, დღის წესრიგში დააყენა ობლიგაციონერის უფლებების დაცვაზე კორპორაციული მართვის გავლენის საკითხი. 2023 წელს ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციამ გამოსცა კორპორაციული მართვის პრინციპების ახალი გამოცემა, რომელმაც გაითვალისწინა კორპორაციული ვალის მზარდი მნიშვნელობა და ობლიგაციების მფლობელთა როლი კაპიტალის ბაზარზე. საგანგებოდ აღინიშნა, რომ კარგი კორპორაციული მართვის შესახებ ცნობიერების ამაღლების მიზნით პრინციპები ასევე შეიძლება გახდეს სასარგებლო ინსტრუმენტი კორპორაციული მართვის გასაუმჯობესებლად იმ კომპანიებში, რომლებიც სავალო ფასიანი ქაღალდების ემიტენტებს წარმოადგენენ.¹ ეთგო-ის კორპორაციული მართვის დიდი ოცეულის პრინციპები მოიცავს ორ რეკომენდაციას, რომლებიც პირდაპირ ეხება კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელებს. პირველში ყურადღების ობიექტია სავალო კონტრაქტები და კოვენანტები, ხოლო მეორეში საუბარია ხელშეწყობაზე, რომელიც აუცილებელია ობლიგაციების მფლობელთათვის მათი უფლებებით სარგებლობის დროს.

სტატიის მიზანია გამოიკვლიოს კორპორაციული მართვის პრინციპები, რომლებიც გავლენას ახდენენ ობლიგაციონერის უფლებების დაცვაზე და განსაზღვროს კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლი. სტატიის სტრუქტურას საფუძვლად უდევს ეთგო-ის კორპორაციული მართვის პრინციპების აგებულება. სტატია სრულდება საკითხების განხილვით, რომლებიც წარმოაჩენენ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლს. კორპორაციული მართვის პრინციპების სიმრავლის გათვალისწინებით ყურადღება გამახვილდა მხოლოდ იმ პრინციპებზე, რომლებიც ყველაზე მეტად უკავშირდებიან კვლევის საგანს და ხელს უწყობენ კვლევის მიზნის მიღწევას.

2. ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს უზრუნველყოფის მნიშვნელობა

ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოსთვის ბაზისის უზრუნველყოფა მთავარი პრიორიტეტია, რომლის მიზანია კარგი კორპორაციული მართვის პრაქტიკის ჩამოყალიბება, რომელიც ადეკვატურად უპასუხებს აქციონერებისა და დაინტერესებული პირების მოლოდინებს. კორპორაციული მართვის ჩარჩო სამართლებრივი და მარეგულირებელი ნორმების ერთობლიობაა, რომელიც აწესრიგებს ხელმძღვანელი ორგანოს, სამეთვალყურეო საბჭოს, აქციონერებსა და დაინტერესებულ პირებს შორის ურთიერთობებს და გავლენას ახდენს კორპორაციული მართვის პრაქტიკაზე, რომელიც შედეგზე ორიენტირებული მიდგომის საფუძ-

¹ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 7.

ველზე უნდა ვითარდებოდეს. ქმედითი კორპორაციული მართვის დამკვიდრებისთვის აუცილებელია სამართლებრივი, მარეგულირებელი და ინსტიტუციური ჩარჩო, რომელიც შექმნის საიმედო საყრდენს ბაზრის მოთამაშეებისთვის სახელშეკრულებო ურთიერთობების დროს.² კორპორაციული მართვის ჩარჩო იმისთვის, რომ ნამდვილად პასუხობდეს ქმედითობის კრიტერიუმს უნდა აკმაყოფილებდეს პრინციპულ მოთხოვნებს, როგორებიცაა კანონის უზენაესობა, ტრანსპარენტულობა, სამართლიანი ვაჭრობის ხელშეწყობა, რესურსების ეფექტიანი გადანაწილება და ქმედითი ზედამხედველობა და აღსრულება.³ კორპორაციული მართვის ჩარჩო აერთიანებს ელემენტებს, რომლებსაც იძლევა კანონმდებლობა, რეგულაციები, რბილი სამართალი, ლისტინგის წესები, თვითრეგულირებადი დანაწესები, სახელშეკრულებო ვალდებულებები, ნებაყოფლობითი შეთანხმებები, საქმიანი პრაქტიკა, ტრადიცია და ჩვეულებები.⁴ გასათვალისწინებელია, რომ ყოველი ცალკეული ქვეყნის სამართლებრივი და მარეგულირებელი გარემოს სხვადასხვა ელემენტების სასურველი კომბინაცია, რომელიც ჩვეულებრივ ვარირებს ქვეყნების მიხედვით, ქმედითი კორპორაციული მართვის კონკრეტულ ჩარჩოს ქმნის, რომელსაც განამტკიცებს უფლებამოსილი ორგანოებისა და თვითრეგულირებადი ორგანიზაციების საქმიანობა, რომლის მიზანია საჯარო ინტერესების დაცვა. ამასთან, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისიც, რომ ეთგო-ის კორპორაციული მართვის პრინციპები ასრულებენ გზამკვლევის როლს კორპორაციული მართვის ეროვნული ჩარჩოს განვითარების, მისი ხარისხის შეფასებისა და გაუმჯობესებისთვის, რაც პრინციპების ევოლუციური ბუნებიდან გამომდინარე უწყვეტი პროცესია. შეჯამებისთვის შეიძლება ითქვას, რომ ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოსთვის ბაზისის უზრუნველყოფა ნიშნავს კორპორაციული მართვის ჩარჩოს შესაბამისობას მის სტრუქტურასა და ფუნქციონირებასთან დაკავშირებულ საერთო პრინციპებთან, რაც ქმნის ფუნდამენტს კორპორაციული მართვის კერძო პრინციპების შემდგომი დანერგვისთვის, რომლებიც ეხება თემებს, როგორებიცაა აქციონერთა უფლებები, ინსტიტუციური ინვესტიორების როლი, გახსნილობა და გამჭვირვალობა, ბორდის მოვალეობები, მდგრადობა და მედეგობა.⁵

ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს მნიშვნელობას კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთათვის რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებს. კორპორაციული ობლიგაცია სასესხო ფასიანი ქალაქია, რომლითაც დასტურდება ემიტენტის ფინანსური ვალდებულება

² OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 9.

³ დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ ინსტიტუციური და მარეგულირებელი ჩარჩო უნდა იყოს თანმიმდევრული და სტაბილური, გამორიცხავდეს რეგულაციების გადაფარვასა და მათ შორის ურთიერთ-ნინაალმდეგობას, ხელს უშლიდეს სამართლებრივი ვაკუუმისა და იურისდიქციებს შორის რეგულაციური არბიტრაჟის განვითარებას, ესწრაფვოდეს შესაბამისობის ხარჯების მინიმუმამდე დაყვანას და, ყოველივე ეს, კორპორაციული მართვის მიზნების მიღწევის შესაძლებლობას არ უნდა ამცირებდეს. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 11.

⁴ კორპორაციული მართვის პრაქტიკა სამართლის სხვადასხვა დარგის რეგულირების სფეროში ექცევა, რომელთა შორის პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს საკორპორაციო სამართალი და ფასიანი ქალაქების სამართალი, რომელთა შემდეგ მოდის გადახდისუნარიანობისა და გაკოტრების სამართალი, სახელშეკრულებო სამართალი, შრომის სამართალი, საგადასახადო სამართალი, სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, ადამიანის უფლებათა დაცვის სამართალი, გარემოს დაცვის სამართალი, პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამართალი და გარკვეულწილად საერთაშორისო სამართალი. ცალკე შეიძლება გამოიყოს ბუღალტრული აღრიცხვისა და აღდგენის სტანდარტები. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 11.

⁵ OECD, Methodology for Assessing the Implementation of the G20/OECD Principles of Corporate Governance 2025, OECD Publishing, Paris, 2025, 27.

და ობლიგაციის მფლობელის ფულადი მოთხოვნა,⁶ სახელდობრ: ობლიგაციის ნომინალური ღირებულება და საპროცენტო სარგებელი.⁷ ცხადია, რომ კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელი ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მონაწილეს წარმოადგენდა. გამჭვირვალე და სამართლიანი გარემოს ხელშეწყობით კორპორაციული მართვის ჩარჩო ზრდის რწმენას ბაზრისადმი და ქმნის სათანადო სტიმულებს მისი მონაწილეებისთვის, მათ შორის ობლიგაციების მომავალი მფლობელებისთვისაც, რაც განაპირობებს ბაზრის გამართულ ფუნქციონირებას, ეს კი, თავის მხრივ, ბაზრის მოთამაშეების დისციპლინირებასა და ანგარიშვალდებულების გაზრდას ემსახურება.⁸

ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს განვითარების სტრატეგიის არსებით კომპონენტებს განეკუთვნება კაპიტალის ბაზარზე წვდომის გამარტივება და ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა. კორპორაციული ობლიგაციების პირველადი ბაზარი უზრუნველყოფს კაპიტალის ბაზარზე წვდომას და დაფინანსების წყაროების დივერსიფიცირების შესაძლებლობას იძლევა. კორპორაციული ობლიგაციების თავდაპირველი შეთავაზება კაპიტალის გაზრდისა და საბაზრო დაფინანსების მოპოვების ალტერნატიული მეთოდია, რომელიც გამოიყენება სასესხო კაპიტალის მოზიდვისა და კაპიტალის სასურველი სტრუქტურის ჩამოყალიბებისთვის.⁹ აქციების მსგავსად და ტრადიციული საბანკო სესხებისგან განსხვავებით, კორპორაციული ობლიგაციებიც უზრუნველყოფენ გრძელვადიან გარე დაფინანსებას,¹⁰ რომელიც გამოიყენება ისეთი მიზნებისთვის, როგორებიცაა სასესხო ვალდებულებების შემცირება, რეფინანსირება, ინვესტირება, შერწყმებისა და შთანთქმების დაფინანსება, აქციათა გამოსყიდვა და დივიდენდების გაცემა.¹¹ კაპიტალის მოზიდვის შესაძლებლობა კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელს აქცევს კაპიტალის ბაზრის მოთამაშედ, რომლისთვისაც კარგი კორპორაციულ მართვა არის გარანტია იმისა, რომ მისდამი მოპყრობა შეფასდება, როგორც სამართლიანი და მის კაპიტალდაბანდებას საფრთხე არ დაემუქრება.¹² ყურადღების მიღმა არ უნდა დარჩეს ისიც, რომ კორპორაციული ობლიგაციის მომავალი მფლობელი დღევანდელი ინვესტორია, რომლის ნდობის გაზრდა კაპიტალის ბაზრისადმი, როგორც ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს მიზანი, მიიღწევა იმ პრინციპების იმპლემენტაციით, რომელთა დანიშ-

⁶ მეწარმეთა შესახებ საქართველოს კანონის 34¹-ე მუხლის მე-3 პუნქტი.

⁷ ფასიანი ქაღალდების საჯარო შეთავაზებისა და განთავსების ანგარიშის წარდგენის წესის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2020 წლის 7 ოქტომბერის №179/04 ბრძანებით დამტკიცებული ფასიანი ქაღალდების საჯარო შეთავაზებისა და განთავსების ანგარიშის წარდგენის წესის მე-2 მუხლის „ე“ ქვეპუნქტი. დამატებით იხ.: ჯიბუტი მ., ყორანაშვილი ქ., „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონის კომენტარი, თბ., 2004, 50.

⁸ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 9-10.

⁹ ბიზნესის დაფინანსება, რომელიც ხორციელდება ობლიგაციის მეშვეობით სასესხო დაფინანსებად განიხილება. ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი I, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2010, 347.

¹⁰ კაპიტალი, რომელიც მოიზიდება დაფინანსების გარე წყაროებით უცხო კაპიტალია. ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი I, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2010, 243-244.

¹¹ Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 22. ინფორმაცია ობლიგაციათა შეთავაზების შედეგად მიღებული შემოსავლების სავარაუდო გამოყენების შესახებ განეკუთვნება გამოსაშვები სასესხო ფასიანი ქაღალდების შესახებ ინფორმაციას, რომელიც სავალდებულო წესით მიეთითება საჯარო შეთავაზების განაცხადში და აისახება საბოლოო პროსპექტში. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის ბ.დ.ე.

¹² OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 6.

ნულებათა ბაზრის გამჭვირვალობის გაზრდა და ინვესტორთა უფლებების გაძლიერება.¹³ აქ, ისიც არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ კორპორაციული ობლიგაცია, როგორც მიმოქცევადი ფინანსური ინსტრუმენტი,¹⁴ კორპორაციული ობლიგაციების მეორედ ბაზარზე ვაჭრობის ობიექტად იქცევა, რის შესაბამისადაც, მფლობელი მოვაჭრე გახდება, რომლისთვისაც აქტიულობას იძენს გამართულად ფუნქციონირებადი ბაზარი და მისი ეფექტიანობა, ვაჭრობის სამართლიანი წესები და კეთილსინდისიერი ქცევა ბაზარზე, რისი უზრუნველყოფაც, ასევე, კორპორაციული მართვის ჩარჩოს ეკისრება.¹⁵

კორპორაციული ობლიგაცია, როგორც სესხის სპეციფიკური გამოვლინება, წარმოშობს სავალ ვალდებულებას, რომელშიც მოვალე ემიტენტია, ხოლო კრედიტორი კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელი.¹⁶ კრედიტორი დაინტერესებულ პირთა განსაზღვრულ კატეგორიას ქმნის, რომლის განსაკუთრებული ზრუნვის საგანია დაპირისპირებულ ინტერესთა დაბალანსება და რესურსების სამართლიანი განაწილება. კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელი, როგორც სავალ ფასიანი ქაღალდის განმკარგავი ჩვეულ ვითარებაში პასიური დამკვირვებელია, მაგრამ მისი როლი იზრდება, როდესაც თავს იჩენს გადახდისუუნარობის საფრთხე. კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელის, როგორც დაინტერესებული პირის ინტერესების, როლისა და უფლებების გათვალისწინება კორპორაციული მართვის ჩარჩოს ერთ-ერთი ამოცანაა, რომლის შესრულებისთვის აუცილებელია საზოგადოებას, მის აქციონერებსა და დაინტერესებულ პირებს შორის აქტიური თანამშრომლობის წახალისება.¹⁷ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა როლის გაზრდა კორპორაციულ მართვაში ამცირებს სისტემურ რისკს, რაც საზოგადოების საქმიანობასა და ობლიგაციის კურსის ფასს შორის დადებითი ურთიერთმიმართებით დასტურდება.¹⁸ კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელთა უფლებები და მოვალეობები განისაზღვრება სამართლებრივი და სახელშეკრულებო ჩარჩოს მეშვეობით, რომელიც მოიცავს ისეთ დარგებს, როგორებიცაა საკორპორაციო სამართალი, ფასიანი ქაღალდების სამართალი და გადახდისუუნარობის სამართალი. სამართლებრივი ჩარჩოს მოქმედებას დამატებით ავსებს და აძლიერებს საობლიგაციო კონტრაქტი და მასში თავმოყრილი კოვენანტები, როგორც სახელშეკრულებო დაცვის ინსტრუმენტი.¹⁹ მინიმალური სამართლებრივი მოთხოვნები და სახელშეკრულებო დაცვა შესაძლოა მაინც არ აღმოჩნდეს საკმარისი სათანადო დონეზე კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა ინტერესების დასაცავად,²⁰ რაც ზრდის ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს მნიშვნელობას, რომელიც რესურსების სამართლიანი გადანაწილების ხელშეწყობით აქციონერთა და ობლიგაციების მფლობელთა ინტერესების დაბალანსებას ცდილობს.

¹³ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 3.

¹⁴ საინვესტიციო ფონდების შესახებ საქართველოს კანონის 53-ე მუხლის მე-6 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტი. ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი I, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2010, 348.

¹⁵ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 9-10.

¹⁶ ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი I, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2010, 347.

¹⁷ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 48.

¹⁸ ვრცლად იხ.: *Schwarcz S. L., Rethinking Corporate Governance for a Bondholder Financed, Systemically Risky World*, Wm. & Mary L. Rev., Vol. 58, Iss. 4, 2017, 1335-1364.

¹⁹ *Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance*, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 39-40.

²⁰ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა დაცვის მეორეული საშუალებებიც, როგორებიცაა: მონიტორინგი, გასვლა, დივერსიფიკაცია და ჰეჯირება არ იძლევიან ხელშესახებ შედეგებს. დაწვრილებით იხ.: *Bratton W. W., Bond Covenants and Creditor Protection: Economics and Law, Theory and Practice, Substance and Process*, Eur. Bus. Org. L. Rev., Vol. 7, 2006, 39-87.

3. კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების დაცვა და თანაბარი მოპყრობა

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა მიერ უფლებებით სარგებლობის ხელშეწყობა კორპორაციული მართვის პრინციპია, რომელსაც ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩო უნდა ითვალისწინებდეს მფლობელთა ინტერესების დაცვისათვის.²¹ გარდა ამისა, კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელებს, როგორც დაინტერესებულ პირებს, მსგავსად აქციონერებისა, მათი უფლებების დარღვევისას ზიანის ანაზღაურების საშუალებებზეც უნდა მიუწვდებოდეთ ხელი, რაც მათი დაცვის ხარისხის განმსაზღვრელი ფაქტორია.²² კორპორაციული ობლიგაციიდან გამომდინარე უფლებებით სარგებლობის პროცესის გამარტივებისა და მათი დაცვის მნიშვნელობას განაპირობებს კორპორაციულ მართვაში კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა როლის ზრდა.

კორპორაციულ ობლიგაციასთან დაკავშირებული უფლებებით სარგებლობის მტკიცე საფუძველს ქმნის კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა მიმართ თანაბარი მოპყრობის პრინციპის დაცვა, რომელიც ასევე ვრცელდება უმცირესობაში მყოფ და უცხოელ ობლიგაციონერებზეც. თანაბარი მოპყრობა ფუნდამენტური პრინციპია, რომლის მოქმედების ამოსავალი იდეა მდგომარეობს იმის უზრუნველყოფაში, რომ მიაღწიოს ერთი კლასის ობლიგაციების მფლობელებს თანაბარი უფლებები, რაც მათდამი სამართლიანი მოპყრობის გარანტიას ქმნის.²³ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებები უმთავრესად განისაზღვრება ობლიგაციების შეთავაზების პირობების დოკუმენტით, რომელიც ობლიგაციების ემისიის საბოლოო პროსპექტის განუყოფელი ნაწილია. თანაბარი მოპყრობის პრინციპი ჩვეულებრივ ეხება ყველა უფლებას, რომელიც გამომდინარეობს სავალო ფასიანი ქაღალდიდან, მაგრამ მიიჩნევა, რომ ძირითადად მოქმედებს ინფორმაციის ხელმისაწვდომობასთან მიმართებით, რამაც კონკრეტული რეგულაციიდან გამომდინარე შესაძლოა წარმოშვას ნორმის განმარტების სირთულე.²⁴ თანაბარი მოპყრობის პრინციპის დაცვის ვალდებულება ჩვეულებრივ ეკისრება ემიტენტს, რომელიც მოვალეა უზრუნველყოს თანაბარი მოპყრობა ფასიანი ქაღალდების ყველა მფლობელის მიმართ, რომელიც თანაბარ პირობებში იმყოფება.²⁵ თანაბარი პირობები ნიშნავს, რომ მათ თანაბარი უფლებები და მოვალეობები აქვთ,²⁶ რასაც განამტკიცებს ფასიანი ქაღალდების კლასის გაგება, რომელიც იდენტურ უფლება-მოვალეობებზე მიუთითებს.²⁷ ამდენად, თანაბარი მოპყრობის პრინციპის მოქმედების ადრესატია სასესხო ფასი-

²¹ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, VI.D.6.

²² სამართლებრივი დაცვის საშუალების გამოყენება ზედმეტი გაჭიანურების გარეშე უნდა ხდებოდეს და მხოლოდ გონივრული დანახარჯების გაწევას მოითხოვდეს. ამასთან, პროცესი გამჭვირვალე უნდა იყოს და დაინტერესებულ პირებს შორის კომუნიკაციის შესაძლებლობა არ უნდა იზღუდებოდეს. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, VI.D.2.

²³ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 27.

²⁴ ევროკავშირის გამჭვირვალობის დირექტივაზე დაყრდნობით განვითარებული მსჯელობის თაობაზე იხ.: OECD, The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights, OECD Publishing, Paris, 2022, 39-40.

²⁵ ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ საქართველოს კანონის მე-14¹ მუხლის 1-ლი პუნქტი. ემიტენტი სამენარმეო საზოგადოების მოვალეობაზე ირიბად მიუთითებს ასევე მენარმეთა შესახებ საქართველოს კანონის 34¹-ე მუხლის 1-ლი პუნქტიც.

²⁶ მენარმეთა შესახებ საქართველოს კანონის 34-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

²⁷ ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის 38-ე პუნქტი. დამატებით იხ.: ბურდული ი., მახარობლიშვილი გ., თოხაძე ა., ზუბიტაშვილი ნ., ალადაშვილი გ., მალრაძე გ., ეგნატაშ-

ანი ქალაქის მფლობელი, როგორც პირი და სუბიექტი. მისი მოქმედება ვრცელდება კორპორაციული ობლიგაციიდან გამომდინარე ყველა უფლებით თანაბარ სარგებლობაზე ერთსა და იმავე დროსა და იდენტური პირობებით გამოშვებული ობლიგაციების ყველა მფლობელისთვის, რაც ეხმარება კორპორაციული მართვის პრინციპების საერთო პათოსს, რომელიც ცალკე არ გამოყოფს კონკრეტულ უფლებას და ფასიანი ქალაქების ყველა მფლობელის მიმართ სამართლიან და თანაბარ მოპყრობას მოითხოვს.²⁸ მიუხედავად ამისა, ინფორმაციაზე თანაბარ წვდომას გამორჩეულად დიდი ყურადღება ეთმობა.²⁹ გარდა ამისა, ინსაიდერული ვაჭრობა და ბაზრის მანიპულაცია განიხილება როგორც კარგი კორპორაციული მართვის საწინააღმდეგო ქმედება და სამართლიანი მოპყრობის პრინციპის დარღვევა, ამიტომ ყველა უფლება და ბაზრის წესები, რომლებიც გამოიყენება მათთან საბრძოლველად, თანაბრად ეხება შესაბამისი ფასიან ქალაქების ყველა მფლობელს.³⁰

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა თანაბარი მოპყრობა ყურადღების ცენტრში ექცევა კორპორაციულ ჯგუფში, როგორც აუცილებელი რგოლი საჯაროდ მოვაჭრე საზოგადოებაზე ზედამხედველობისა, რასაც მარეგულირებელი ჩარჩო უნდა უზრუნველყოფდეს იმისთვის, რომ პასუხობდეს გამჭვირვალობისა და ადეკვატურობის მოთხოვნებს.³¹ კორპორაციული ჯგუფი, რომელიც ჩვეულებრივ ხასიათდება კომპლექსური სტრუქტურით, ქმნის აქციონერთა და ობლიგაციების მფლობელთა, ისევე, როგორც სხვა დაინტერესებულ პირთა არასამართლიანი მოპყრობის მომეტებულ რისკს, რომელიც ძირითადად დაკავშირებულ პირებს შორის დადებული გარიგებებიდან გამომდინარეობს. გარდა ამისა, ობლიგაციების მფლობელთათვის უშუალო რისკს წარმოშობს სტრუქტურული სუბორდინაცია, რომელიც განსხვავებით სახელშეკრულებო სუბორდინაციისგან, მშობელი და შვილობილი კომპანიების კრედიტორთა დაპირისპირებას იწვევს, სადაც შვილობილის კრედიტორთა მოთხოვნები უშუალოდ მის აქტივებს მიემართება, ხოლო მშობლის კრედიტორთა დაკმაყოფილება ბოლო ადგილზე ინაცვლება.³² რისკის შემცირებას ემსახურება სახელშეკრულებო კოვენანტები, რომლებითაც განისაზღვრება გარანტიები და იზღუდება დამატებითი ვალის აღება და დივიდენდების გადახდა. კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა დაცვის მნიშვნელობას ზრდის ასევე ჯგუფის შიგნით ფულადი სახსრების გადატანა, როგორც საგადასახადო დაბეგვრის სტრატეგია და მათი გამოყენება ისეთი მიზნებისთვის, როგორებიცაა ხელმძღვანელთა დაჯილდოება და დივიდენდების გადახდა. აქტივებისა და საქმიანი შესაძლებლობების გადაცემა შვილობილისთვის, რომელიც გეგმავს ახალი ობლიგაციების გამოშვებას, ასევე არ შედის იმ მფლობელთა ინტერესებში, რომლებიც ამავე ჯგუფის სხვა შვილობილის ობლიგაციებს ფლობენ. ასეთ შემთხვევაში, მათ შეუძლიათ შვილობილის აქტივების ხარჯზე დაიკმაყოფილონ მოთხოვნები, თუ დაამტკიცებენ, რომ შვილობილი მისთვის უჩვეულოდ დიდი ზომის ფინან-

ვილი დ., საკორპორაციო სამართალი, მეორე გადამუშავებული გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2022, 52-53.

²⁸ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 6.

²⁹ აქციონერებთან მიმართ სამართლიანი მოპყრობის თაობაზე ვრცლად იხ.: OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 14-21. გარდა ამისა, ხაზგასმულია საერთო კრებაში მონაწილეობის თანაბარი შესაძლებლობის არსებობის აუცილებლობა. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 16.

³⁰ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 25.

³¹ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 13.

³² Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 25.

სურ გარიგებებში ჩაერთო.³³ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა ინტერესებისთვის ზიანის მიყენების პრევენცია შესაძლებელია კორპორაციული ჯგუფის ზედამხედველობის მეშვეობით, რის საშუალებებსაც კორპორაციული მართვის ჩარჩო უნდა იძლეოდეს ისეთ პრინციპებზე დაყრდნობით, როგორებიცაა თანმიმდევრულობა, ინფორმაციის გაზიარება, განსაზღვრულობა და თვითრეგულირება.³⁴

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა თანაბარ მოპყრობასთან ერთად მნიშვნელოვანია ობლიგაციონერის უფლებების დადგენა, რომლებიც განისაზღვრება იმ როლით, რომელსაც ის ირგებს, კერძოდ, არის ის, დაინტერესებული პირი, ფასიანი ქაღალდის მფლობელი თუ კრედიტორი. საკორპორაციო, ფასიანი ქაღალდებისა და გადახდისუნარიობის კანონმდებლობიდან გამომდინარე ობლიგაციონერის მატერიალური უფლებები ჩვეულებრივ სტრუქტურირდება როგორც ინდივიდუალური ან კოლექტიური უფლება. მათი გამოყენება უკავშირდება მთელ რიგ პრობლემებს, როგორებიცაა შემავალიანებელი და კოლექტიური მოქმედება, ზენოლა, გაჭიანურება, ინტერესთა კონფლიქტი, დაუსაბუთებელი სარჩელები და კონტროლის დაკარგვა.³⁵ წესდება შეიძლება დამატებით ითვალისწინებდეს ცალკეულ უფლებებს, რომელთა განხორციელება დიდწილად კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრებაში მონაწილეობით განისაზღვრება.³⁶ გარდა ამისა, საობლიგაციო კონტრაქტი (Bond Indenture) ობლიგაციონერს ანიჭებს სახელშეკრულებო უფლებებს, რომლებიც მათი დანიშნულების მიხედვით ფინანსურ, დამცავ და შერეული ხასიათის უფლებებად იყოფა. ძირითადი ფიქსირებული თანხისა და საპროცენტო სარგებლის მიღება ობლიგაციონერის მთავარი უფლებაა, რომელიც მას ობლიგაციის განაღდება ვადის დადგომის მომენტში წარმოეშობა.³⁷ ფინანსურ უფლებებს ასევე განეკუთვნება ნებაყოფლობითი გამოსყიდვა, სავალდებულო გამოსყიდვა დაფარვის ფონდის სახსრებით, მაკორექტირებელი უფლება, კონვერტაციის უფლება³⁸ და სუბორდინაციის დათქმა. დამცავი უფლებების მიზანია ობლიგაციონერის დაცვა ემიტენტისგან შეზღუდვების დანესების გზით, რომლებსაც კოვენანტებს უწოდებენ. დამცავი კოვენანტების რიცხვში შედის პირობები, რომლებითაც იზღუდება ახალი სესხის აღება, დივიდენდების გადახდა, ინვესტირება, კონტროლის შეცვლა, შერწყმა და მსხვილი აქტივების გაყიდვა, უკუქცევითი ლიზინგი, აფილირებულ პირებთან გარიგებები და ნებისმიერი სხვა რამ, რომელმაც შეიძლება შეამციროს ემიტენტის ქონება და რისკის ქვეშ დააყენოს ობლიგაციის დაფარვა. ცალკე გამოიყოფა კოვენანტები, რომელთა მიზანს შთანთქმისგან დაცვა შეადგენს, მაგალითად, წმინდა კაპიტალსა და ლევერიჯზე დანესებული შეზღუდვები და მომწამლავი ობლიგაციები. კოვენანტები ობლიგაციონერის კორპორაციული მართვის მთავარი

³³ Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 25.

³⁴ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 13.

³⁵ ვრცლად იხ.: Kahan M., Rethinking Corporate Bonds: The Tradeoff between Individual and Collective Rights, N.Y.U. L. Rev., Vol. 77, Iss. 4, 2002, 1040-1089.

³⁶ მეწარმეთა შესახებ საქართველოს კანონის 34¹-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

³⁷ ფასიანი ქაღალდების საჯარო შეთავაზებისა და განთავსების ანგარიშის წარდგენის წესის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2020 წლის 7 ოქტომბერის №179/04 ბრძანებით დამტკიცებული ფასიანი ქაღალდების საჯარო შეთავაზებისა და განთავსების ანგარიშის წარდგენის წესის მე-2 მუხლის „კ“ ქვეპუნქტი.

³⁸ კონვერტაციის უფლება განმტკიცებულია ქართული სამეწარმეო კანონმდებლობით, თუმცა ასეთი რეგულაციის არარსებობისას მისი გათვალისწინება საობლიგაციო კონტრაქტით შეიძლებოდა. იხ.: მეწარმეთა შესახებ საქართველოს კანონის 34¹-ე მუხლის მე-5 პუნქტი.

ინსტრუმენტი,³⁹ რომელიც გამოიყენება იმის უზრუნველყოფისთვის, რომ ემიტენტი არ ჩაერთვება ისეთ საქმიანობაში, რომელიც კრედიტორების მოთხოვნებს ან მათი დაფარვის ალბათობას შეამცირებს.⁴⁰ კოვენანტის დარღვევა იწვევს ტექნიკურ დეფოლტს, განსხვავებით სახელშეკრულებო დეფოლტისა, რომელიც ძირითადი თანხისა და სარგებლის გადაუხდელობას მოჰყვება.⁴¹

საობლიგაციო კოვენანტების წარმოშობა განპირობებულია იმით, რომ მინიმალური საკანონმდებლო მოთხოვნები სათანადოდ ვერ იცავდა ობლიგაციების მფლობელებს აქციონერებისგან, რაც მათ შორის ინტერესთა კონფლიქტს იწვევდა და წარმომადგენლობით ხარჯებს ზრდიდა. ვალთან დაკავშირებული წარმომადგენლობითი ხარჯების ძირითად წყაროებს განეკუთვნება მოთხოვნის განზავება, ინვესტიციების არაჯეროვანი გამოყენება, აქტივის გატანა ან შენაცვლება, რომელთა დროსაც მსესხებელის (ემიტენტი) ეკონომიკური გამორჩენის სურვილი გამსესხებელის (ინვესტორი) ინტერესების საწინააღმდეგო მოქმედებს.⁴² სწორედ ამიტომ, საობლიგაციო კონტრაქტი კონფლიქტის კონტროლის ინსტრუმენტი გახდა, როგორც ობლიგაციონერის უფლებების განსაზღვრისა და მათი აღსრულების საშუალება.⁴³

შერეული ხასიათის უფლებებს, რაც შეეხება, ასეთი უფლებები უფრო ტექნიკური ბუნებისაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათი გამოყენება ხელს უწყობს ძირითადი უფლებებით სარგებლობას, კერძოდ, მაგალითად, ობლიგაციის სერტიფიკატის გამოცვლა, გადახდის სპეციალური ვადის თაობაზე წინასწარი გაფრთხილება, გამოსყიდვის შესახებ შეტყობინების მიღება და სხვა მსგავსი უფლებები, რომლებიც ფორმალური თვალსაზრისით ძირითადი უფლებებით სარგებლობას უფრო მონესრიგებულ პროცესად აქცევენ. და ბოლოს, საობლიგაციო კონტრაქტი აგრეთვე ითვალისწინებს დებულებებს, რომლებითაც განისაზღვრება ობლიგაციონერის უფლებების შეცვლისა და აღსრულების პირობები, ისევე როგორც საობლიგაციო კონტრაქტში შესწორებების შეტანის წესი. შესწორება შეიძლება იყოს, როგორც ტექნიკური ხასიათის, ასევე ეხებოდეს მნიშვნელოვან საკითხებს, მაგალითად, გადახდის ვადის გადანევა ან ფინანსური უფლებების შეცვლა. ობლიგაციონერის უფლებების აღსრულება თითქმის ყოველთვის ინდივიდუალურ და კოლექტიურ უფლებებს შორის ბალანსის დაცვასა და კომპრომისის მიღწევას მოითხოვს.⁴⁴

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა ეკონომიკური ინტერესების დაცვისა და კოვენანტების აღსრულების მიზნით საობლიგაციო კონტრაქტით განისაზღვრება ობლიგაციონერების ნდობით აღჭურვილი კოლექტიური წარმომადგენელი, რომელიც, როგორც წესი, ინიშნება მფლობელთა უმრავლესობის თანხმობით. წარმომადგენელის დანიშვნა ფორმდება ცვლილების შეტანის გზით საობლიგაციო კონტრაქტში, რომლითაც ასევე განისაზღვრება მისი უფლებამოსილებები როგორც დეფოლტამდე, ისე დეფოლტის დროს. დამოუკიდებელი

³⁹ Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 18.

⁴⁰ OECD, The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights, OECD Publishing, Paris, 2022, 23.

⁴¹ დეფოლტის განმარტებისთვის იხ.: იპოთეკით დაცული ობლიგაციების შესახებ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის 1-ლი პუნქტის „ი“ ქვეპუნქტი.

⁴² ვრცლად იხ.: Bratton W. W., Bond Covenants and Creditor Protection: Economics and Law, Theory and Practice, Substance and Process, Eur. Bus. Org. L. Rev., Vol. 7, 2006, 44-46.

⁴³ Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015. 43.

⁴⁴ Kahan M., Rethinking Corporate Bonds: The Tradeoff between Individual and Collective Rights, N.Y.U. L. Rev., Vol. 77, Iss. 4, 2002, 1041-1042.

წარმომადგენლის როლი განსაკუთრებით იზრდება ვალის რესტრუქტურის პროცესში იმდენად, რამდენადაც მას შეუძლია დამატებით მოითხოვოს სარჩელის შეტანის გზით მფლობელთა უფლებების აღსრულება. ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს მოქმედება ნიშნავს რეკომენდაციის დონეზე გარკვეული ტიპის რეგულაციის არსებობას, რომლითაც სტანდარტული ფორმით განისაზღვრებოდა წარმომადგენლის უფლებამოსილებები და მისი შესაფერისობის კრიტერიუმები, რაც საობლიგაციო კონტრაქტის არარსებობის ან ემისიის პირობებით გაუთვალისწინებლობის დროს საორიენტაციო ღირებულებას შეიძენდა.⁴⁵

4. ინსტიტუციური ინვესტორი, როგორც კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელი

ინსტიტუციური ინვესტორების როლი კორპორაციული ობლიგაციების ბაზარზე საინვესტიციო ჯაჭვის განვითარების კვალდაკვალ მკვეთრად გაიზარდა, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უნარსა და ინტერესზე მიიღოთ აქტიური მონაწილეობა საზოგადოების მართვაში, რომელშიც განახორციელეს ინვესტირება. კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების გამოყენება ინსტიტუციურ ინვესტორებს უფრო უკეთესად ძალუძთ, ვიდრე ამას ინდივიდუალური ინვესტორები ახერხებენ, ვინაიდან ჩართვისა და კონტროლისთვის მათ უფრო მეტი რესურსი გააჩნიათ. თუმცა, აღნიშნული ხშირად დამოკიდებულია სხვადასხვა მოტივზე, რომელიც მათ აქტივობას განსაზღვრავს.⁴⁶ გარდა ამისა, ინსტიტუციური ინვესტორების მომრავლება მნიშვნელოვანწილად განაპირობა პასიური საინვესტიციო სტრატეგიის პოპულარობამ, რომელიც ნაკლებ დახარჯებს მოითხოვს. ობლიგაციების დივერსიფიცირებული პორტფელის შექმნა გამორიცხავს ხშირ ვაჭრობას და მასთან დაკავშირებულ ხარჯებს.⁴⁷ პასიური საინვესტიციო სტრატეგია გამოიყენება ინსტიტუციური ინვესტორების მიერ, როგორებიცაა საპენსიო ფონდები, სადაზღვევო კომპანიები და ინდექსირებული საინვესტიციო ფონდები, კერძოდ, ერთობლივი საინვესტიციო ფონდი და გაცვლითი სავაჭრო ფონდი. ინსტიტუციური ინვესტორების რიცხვის ზრდა, რომლებიც მისდევნენ პასიურ საინვესტიციო სტრატეგიას, მნიშვნელოვან გავლენას არ ახდენს ობლიგაციონერის უფლებების დაცვაზე, რადგან მათი როლი კოვენანტების აღსრულების კუთხით მცირეა. ტექნიკური დეფოლტების ძიება ჰეჯ-ფონდების სპეციალიზაციაა, რომელთა საქმიანობის მოდელი ეფუძნება აქტიურ საინვესტიციო სტრატეგიას, რომ-

⁴⁵ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 49. ქართული ვალაუვრობის კანონმდებლობა ითვალისწინებს მხოლოდ გადახდისუნარიანობის საქმის წარმოების პროცესში სასამართლოს ან საჯარო სასესხო ფასიანი ქაღალდების მფლობელების მიერ წარმომადგენლის დანიშვნას ემისიის პირობებით დადგენილი წესით, რაც არ უნდა გამორიცხავდეს წარმომადგენლის დანიშვნის შესაძლებლობას საობლიგაციო კონტრაქტით დეფოლტამდე ან ტექნიკური დეფოლტის დროს, როდესაც მისი მოვალეობა იქნებოდა კოვენანტების დარღვევის შედეგებთან გამკლავება. იხ.: რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის მე-15 პუნქტი. გარდა ამისა, ცალკეული ემისიის პირობები არ არის საკმარისი წინაპირობა დანიშვნის სახელშეკრულებო მექანიზმის გავრცელების, წარმომადგენლის უფლებამოსილებების სტანდარტიზაციისა და მისი შესაფერისობის კრიტერიუმების ჩამოყალიბებისთვის, რომლებიც საყოველთაოდ მისაღები იქნებოდა.

⁴⁶ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 49.

⁴⁷ Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 26.

ლისთვის დამახასიათებელია მოკლე დროში მაქსიმალური მოგების მიღება.⁴⁸ ჰეჯ-ფონდების აქტივიზმა კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების აღსრულების სფეროს ტრანსფორმაცია მოახდინა შერჩევითი აღსრულების მიდგომის საფუძველზე, რომელმაც კოვენანტების აღსრულება უფრო ეფექტიანი გახადა.⁴⁹

ხმის მიცემა და გასვლა ჩართულობის ძირითადი ფორმებია, მაგრამ აქციონერებისგან განსხვავებით მათი ამოქმედება უკავშირდება სპეციფიკურ მოვლენას, როგორცაა, მაგალითად, საობლიგაციო კონტრაქტით გათვალისწინებული პირობის დადგომა, კოვენანტის დარღვევა და დეფოლტი. ჩართულობის ცალკეული ფორმის გამოყენების თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების საფუძველს წარმოადგენს ბაზართან და საზოგადოებასთან დაკავშირებული ზოგადი და სპეციფიკური ინფორმაციის ურთიერთშედარება, რაც დიდწილად ეფექტიანი კონტროლის შესაძლებლობას იძლევა.⁵⁰ ქმედითი კორპორაციული მართვა ნიშნავს სწორედ რომ სამართლიანი ფასის გამოვლენის მეშვეობით საკუთარი ინვესტიციების კონტროლს, რაც შემდგომ ჩართულობის ცალკეული ფორმის გამოყენებით გამოიხატება.⁵¹ ამასთან ერთად, საკუთარი უფლებებით სარგებლობის მიზნით ობლიგაციების მფლობელთა ჩართულობის ხარისხი დიდწილად დამოკიდებულია ინსტიტუციური ინვესტორის საქმიანობის მოდელზე, რომელსაც განსაზღვრავს საინვესტიციო სტრატეგია, პორტფელის შემადგენლობა და ვალდებულებების სტრუქტურა.⁵² წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჩართულობა ფორმალურ ხასიათს იღებს.⁵³ სანდოობისა და ეფექტიანობის გაზრდისთვის ინსტიტუციურ ინვესტორებს მოეთხოვებათ კორპორაციულ მართვაში მათი ჩართულობის პოლიტიკის თავიანთი კლიენტებისა და ბაზრის მოთამაშეებისთვის გაცნობა და მისი განხორციელებისთვის სათანადო ადამიანური და ფინანსური რესურსების გამოყოფა.⁵⁴ მიუხედავად აქტიური თუ პასიური საინვესტიციო სტრატეგიისა, ინსტიტუციურ ინვესტორებს, როგორც კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელებს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ კარგი კორპორაციული მართვის დანერგვაში, რაც მიიღწევა ობლიგაციონერის უფლებებით ეფექტიანი სარგებლობით.

5. გახსნილობა და გამჭვირვალობა

ინფორმაციის გახსნილობა და გამჭვირვალე გარემოს შექმნა კორპორაციული მართვის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებია, რომლებიც კარგი კორპორაციული მართვის პრაქტიკის განვითარებისთვის მყარ ორიენტირს ქმნიან.⁵⁵ კორპორაციული მართვის ჩარჩო რო-

⁴⁸ Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 56.

⁴⁹ Kahan M., Rock B., Hedge Fund Activism in the Enforcement of Bondholder Rights, NW. L. Rev., Vol. 103, 2009, 301-305.

⁵⁰ ინფორმაციის ხარისხი და ხელმისაწვდომობა, რაც ასევე მოიცავს სამართლიანი და ეფექტიანი ფასის გამოვლენის მექანიზმს, რომელსაც გამართული კაპიტალის ბაზარი უნდა სთავაზობდეს ინვესტორს, მნიშვნელოვანია, როგორც აქციონერების, ისე ობლიგაციონერებისთვისაც, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საკითხი საკუთარი უფლებებით სარგებლობას შეეხება. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 25-26.

⁵¹ იქვე.

⁵² Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 25-26.

⁵³ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 22.

⁵⁴ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 22-23.

⁵⁵ ჟანტურია ლ., კორპორაციული მართვა და ხელმძღვანელთა პასუხისმგებლობა საკორპორაციო სამართალში, გამომც. „სამართალი“, თბ., 2006, 17.

გორც მაკრო, ისე მიკრო დონეზე უნდა უზრუნველყოფდეს ზუსტი ინფორმაციის დროულ გახსნილობას ყველა არსებით საკითხზე, რომელიც მნიშვნელოვანია ინვესტორებისთვის, მათ შორის ისეთ თემებთან დაკავშირებითაც, როგორებიცაა ფინანსური მდგომარეობა, საქმიანობის შედეგიანობა, მდგრადობა, საკუთრება და მართვა.⁵⁶ გახსნილობის გამკაცრებული მოთხოვნები, როგორც საფუძველი ნამდვილი გამჭვირვალობისა, საბაზრო კონტროლის ძირითადი მახასიათებელი და ინვესტორთა დაცვის მძლავრი ინსტრუმენტი, რომელიც კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელს აძლევს შესაძლებლობას მიიღოს საკუთარი უფლებების გამოყენების თაობაზე ინფორმირებული გადაწყვეტილებები, რამაც რესურსების გადანაწილება უფრო ეფექტიანი უნდა გახადოს.⁵⁷

საკითხთა წრე, რომელზეც ვრცელდება გახსნილობის ვალდებულება არ არის ამომწურავი, მაგრამ ჩამონათვალში, რომელსაც იძლევა კორპორაციული მართვის პრინციპები ვხვდებით სასესხო კონტრაქტებს, რომელთა შესახებ დროული გახსნილობა ერთ-ერთი ფარგმენტი იმ დიდი მთლიანი სურათისა, რომლის დანახვა აუცილებელია იმ გაურკვევლობის დასაძლევად, რომელიც შეიძლება მართვის ხარვეზებზე მიუთითებდეს.⁵⁸ გახსნილობის ვალდებულებას ასევე ექვემდებარება ინფორმაცია საობლიგაციო კონტრაქტით გათვალისწინებული კოვენანტების შეუსრულებასთან დაკავშირებული რისკების თაობაზე,⁵⁹ რაც ინვესტორს კომპანიის საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკების გააზრებაში ეხმარება. გარდა ამისა, საობლიგაციო კონტრაქტი ხშირად ხელმძღვანელ პირებს თავისუფლად მოქმედების საშუალებას უზღუდავს, რაც შესაძლოა ნეგატიურად აისახოს კრედიტორთა მოთხოვნების დაკმაყოფილებისთვის ხელმისაწვდომი ქონების ღირებულებასა და მის სარგებლიანობაზე, რაც კორპორაციულ ობლიგაციებში კაპიტალის ჩადებას სარისკოს ხდის. ამასთან ერთად, კორპორაციული ობლიგაციების პოტენციური მფლობელებისთვის მნიშვნელოვანია იმ შესაძლებლობის შესახებ ინფორმაციის ფლობა, რომელიც ფინანსური არასტაბილურობის პირობებში კომპანიას აძლევს საშუალებას არ შეასრულოს ცალკეული კოვენანტი, როდესაც კრედიტორები არსებით ცვლილებებს უჭერენ მხარს.⁶⁰

ინფორმაციის გახსნილობა და ბაზრის გამჭვირვალობა კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრების რეგულირების ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას, რომელიც ვრცელდება ისეთ საკითხებზე, როგორებიცაა ობლიგაციის გამოშვება, მისი სავაჭროდ დაშვება და მეორად ბაზარზე ვაჭრობა. ინფორმაციის გახსნილობა ობლიგაციის გამოშვების დროს უზრუნველყოფილია ემისიის პროსპექტით, რომელშიც გადმოცემულია ინფორმაცია ემიტენტის შესახებ, ობლიგაციების ძირითადი მახასიათებლები და შეთავაზების პირობები. ამას გარდა, საჯარო სასესხო ფასიანი ქაღალდების ემიტენტი ვალდებულია პერიოდული და მიმდინარე გახსნილობის ფარგლებში წარადგინოს წლიური და შუალედური ფინანსური ანგარიშგება და მმართველობის ანგარიშგება, რაც სავაჭროდ დაშვების შემდეგ განახლებადი ინფორმაციის უწყვეტი გახსნილობის მიზანს ემსახურება.⁶¹ მიმდინარე გახსნილობა დამატებით მოითხოვს ემიტენტისგან ინფორმაციის გასაჯაროებას, რომელიც ეხება საჯარო სასესხო ფასიანი ქაღალ-

⁵⁶ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 27.

⁵⁷ იქვე, 27.

⁵⁸ იქვე, 28.

⁵⁹ იქვე, 2023, IV.A.10.

⁶⁰ იქვე, 2023, 31.

⁶¹ ვრცლად იხ.: ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი II, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2013, 420-432.

დების გამოშვების პირობების ან მათთან დაკავშირებული ნებისმიერი უფლების ცვლილებას,⁶² მაგალითად, საპროცენტო განაკვეთის ან სესხის სხვა პირობის შეცვლა.⁶³ მოთხოვნათა ურთიერთშედარებისთვის უნდა აღინიშნოს, რომ აქციებთან მიმართებით გამოყენებული რეგულაციები თანაბარწილად გამოიყენება ობლიგაციების მიმართაც, რაც ორივე ტიპის ფასიანი ქაღალდებისადმი მსგავსი დონის მაღალი სტანდარტების გამოყენებას ნიშნავს.⁶⁴ ბოლოს უნდა შევეხოთ კორპორაციული ობლიგაციების მეორად ბაზარზე ვაჭრობის გამჭვირვალობას, რომელიც პირობითად ვაჭრობამდე და ვაჭრობის შემდეგ გამჭვირვალე გარემოს აუცილებლობაზე მიუთითებს. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ კორპორაციული ობლიგაციებით ვაჭრობა მეორეულ ბაზარზე ჩვეულებრივ ბირჟის გარეთ მიმდინარეობს,⁶⁵ რომელიც ფრაგმენტული აქტივობით ხასიათდება, რის გამოც ტრანსპარენტული გარემოს შექმნისთვის აუცილებელია ცენტრალიზებული სისტემის მუშაობა.⁶⁶ ბაზრის ტრანსპარენტულობა ვაჭრობამდე უზრუნველყოფილია, თუ ინვესტორებს აქვთ წვდომა ვაჭრობამდე ინფორმაციაზე ყიდვისა და გაყიდვის ინტერესების შესახებ, ხოლო ვაჭრობის შემდგომი გამჭვირვალობა მიღწეულია, თუ სულ ახლახანს დასრულებულ გარიგებათა დეტალები საზოგადოებისთვის ცნობილია.⁶⁷ კერძოდ, ინფორმაცია მიმდინარე შეთავაზებისა და მოთხოვნის ორდერების, ისევე როგორც ბაზრის სიღრმის შესახებ ვაჭრობის დაწყებამდე გამჭვირვალობის შექმნას ისახავს მიზნად და დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორებიცაა ლიკვიდურობა და ვაჭრობის ტიპი: საცალო თუ საბითუმო. ვაჭრობის შემდგომი გამჭვირვალობა, თავის მხრივ, შეეხება დახურული გარიგების ისეთ მახასიათებლებს, როგორებიცაა ფასი, დრო და მოცულობა.

ზოგადად მიიჩნევა, რომ ბაზრის გამჭვირვალობის გაზრდა მნიშვნელოვანია ობლიგაციის ღირებულების შეფასებისა და მისი ფასის განსაზღვრისთვის, რაც განსაკუთრებით აქტუალურია ინვესტორთა ნდობის მოპოვებისა და ლიკვიდურობის შენარჩუნებისთვის ფინანსური სიძნელების დროს და, ძირითადად, ვაჭრობის ხარჯების შემცირებას უკავშირდება. თუმცა, აღინიშნება, რომ ზედმეტი გამჭვირვალობა ზოგჯერ საზიანოა ისედაც სუსტი ლიკვიდურობისთვის იმიტომ, რომ მცირდება დილერის მზაობა მონაწილეობა მიიღოს შუალედურ ვაჭრობაში დილერთაშორის ბაზარზე ობლიგაციების გაყიდვის მიზნით, ვინაიდან მათი საწყისი ფასი და რაოდენობა სხვა დილერებისთვის უკვე საჯაროდ ცნობილია. გარდა ამისა, ითვლება, რომ გამჭვირვალობა ფასის გაფანტულობის შემცირებას იწვევს, რაც არალიკვიდური ობლი-

⁶² ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ საქართველოს კანონის მე-14¹ მუხლის მე-3 პუნქტი.

⁶³ OECD, *The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights*, OECD Publishing, Paris, 2022, 38.

⁶⁴ ბევრი იურისდიქცია იზიარებს აღნიშნულ მიდგომას, მათ შორის ფასიანი ქაღალდების ქართული კანონმდებლობაც, მაგრამ ინფორმაციის ხარისხი, სიზუსტე და დროულობა არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რისი შეუსრულებლობაც ხშირად განიხილება, როგორ შემაფერხებელი ფაქტორი ინვესტორებისთვის. მიუხედავად ამისა, არსებობს სხვა დაბრკოლებებიც, რომლებიც ხელს უშლიან პოტენციურ ემიტენტებს კორპორაციული ობლიგაციების ბაზარზე მარტივად შესვლაში, კერძოდ ობლიგაციების გამოშვების ალტერნატიული ვარიანტების ნაკლებობა (მაგ., თაროზე შემოღებული რეგისტრაცია, დაჩქარებული საჯარო შეთავაზებები), პროსპექტის დამტკიცების ხანგრძლივი პერიოდი და გამოშვების მაღალი საკომისიო. Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., *Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance*, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 42.

⁶⁵ ბირჟაზე და მის მიღმა ობლიგაციებით ვაჭრობის მოდელების შესახებ ვრცლად იხ.: OECD, *The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights*, OECD Publishing, Paris, 2022, 47-53.

⁶⁶ Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., *Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance*, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 37.

⁶⁷ იქვე.

გაციებით ვაჭრობის მაჩვენებელზე უარყოფითად აისახება.⁶⁸ მიუხედავად ამისა, გამჭვირვალობის გაზრდილ მოთხოვნებს პოზიტიური გავლენა აქვთ ბაზარზე, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მათი დანერგვა ბირჟებისა და მრავალმხრივი სავაჭრო პლატფორმებისთვის გეგმაზომიერად და ეტაპობრივად მიმდინარეობს. ამდენად, ინფორმაციის გახსნილობის პრინციპის გავრცელება ობლიგაციონერებზე მათი ინტერესების დაცვის გარანტია და კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრების გამართული ფუნქციონირების წინაპირობაა, რაც პოტენციურად დაუშვებელი ქცევისა და საბაზრო ფასნარმოქმნის უსამართლო პრაქტიკის აღმოფხვრის შესაძლებლობას იძლევა.⁶⁹

6. ბორდის მოვალეობები

დირექტორებისა და მაღალი რანგის აღმასრულებელი ხელმძღვანელი პირების მოვალეობები კორპორაციული მართვის ქვაკუთხედი, რომელიც ფოკუსირდება ბორდზე, როგორც ანგარიშვალდებულ სტრუქტურულ ერთეულზე, რომელსაც აწევს მოვალეობების შესრულების მთელი ტვირთი.⁷⁰ კორპორაციული მართვის პრინციპების შესახებ ეთგო-ის სამართლებრივ ინსტრუმენტში ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნულია, რომ მასში გადმოცემული პრინციპები გამოიყენება, ბორდის უნიტარული თუ ორდონიანი სტრუქტურისა და მიუხედავად, ყველა იმ ორგანოს და თანამდებობის პირის მიმართ, რომელსაც ევალება კომპანიის მართვა და ხელმძღვანელობის მეთვალყურეობა.⁷¹

ბორდის უფლებამოსილება და საქმიანობა ჩვეულებრივ ეფუძნება კომპანიისა და მისი აქციონერების საუკეთესო ინტერესებით ხელმძღვანელობის პრინციპს, რომლითაც განმსჭვალული უნდა იყოს მისი ანგარიშვალდებულება.⁷² ბორდის წევრების მოქმედება უნდა პასუხობდეს ისეთ მოთხოვნებს, როგორებიცაა ინფორმირებულობა, კეთილსინდისიერება, სათანადო გულმოდგინება და მზრუნველობა და, ამასთან ერთად, სრულად უნდა ითვალისწინ-

⁶⁸ Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 38.

⁶⁹ OECD, The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights, OECD Publishing, Paris, 2022, 47.

⁷⁰ დიდი ოცეულის/ეთგო-ის კორპორაციული მართვის პრინციპები ერთმანეთისგან განასხვავებს ბორდს და წამყვან აღმასრულებელ პირებს (Key Executives), როგორც მთავარ ადრესატებს, რომლებიც კარგი კორპორაციული მართვის პრაქტიკის ჩამოყალიბების მიზნით უნდა ხელმძღვანელობდნენ პრინციპებით. ტერმინი „ბორდი“ გამოიყენება განზოგადებული მნიშვნელობით, რომელიც მოიცავს მართვის ნებისმიერ სისტემას, რომელიც შეიძლება არსებობდეს, რაც მართვის ცალკეული სისტემის არჩევის საკითხისადმი ორგანიზაციის ნეიტრალურ დამოკიდებულებაზე მიუთითებს. წამყვანი აღმასრულებელი პირების, როგორც მაღალი რანგის აღმასრულებელი თანამდებობის პირების განსაზღვრა ჩვეულებრივ ფუნქციონალური თვალსაზრისით ხორციელდება, რაც პრინციპებით დასახულ შედეგებთან თანხვედრაში უნდა მოდიოდეს. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 7-8. კორპორაციული მართვის დუალისტური სისტემის არსებობისას ბორდი, როგორც მას პრინციპები იყენებს, მოიაზრებს, როგორც წესი, სამეთვალყურეო საბჭოს (Supervisory Board), ხოლო წამყვანი აღმასრულებელი პირები ხელმძღვანელ ორგანოს (Management Board) ქმნიან, მაშინ, როდესაც უნიტარული ბორდის შემთხვევაში ეს უკანასკნელი მის შემადგენლობაში შედიან. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 34. ამასთან, წამყვანი აღმასრულებელი პირების არჩევა და გადარჩევა ბორდის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქციაა, რომლის შესრულებაში ნომინირების კომიტეტი ერთვება. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 37.

⁷¹ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 34.

⁷² Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 24.

ნებდეს დაინტერესებულ პირთა ინტერესებს.⁷³ დაინტერესებულ პირთა ინტერესებისთვის ანგარიშის გაწევა სამეწარმეო გადანაწევტილებების მიღების დროს გამართლებულია მაშინ, როდესაც ის ემსახურება კომპანიის გრძელვადიანი წარმატების მიღწევისა და მაქსიმალური მოგების მიღების მიზნებს, რაც, ასევე, უნდა მოდიოდეს აქციონერების ინტერესებთან თანხვედრაში.⁷⁴

კორპორაციული მართვის ჩარჩოში დაინტერესებულ პირთა ინტერესების გათვალისწინება პირდაპირ გავლენას ახდენს ობლიგაციონერის უფლებების დაცვაზე, რომლებიც მას ენიჭება, როგორც დაინტერესებულ პირს, ისე კრედიტორს. ობლიგაციონერის ინტერესების დაცვის პრინციპის მოქმედების შეფასების ძირითადი კრიტერიუმია სამართლიანი მოპყრობა, რომელიც თანაბრად ვრცელდება დაინტერესებულ პირთა ყველა ჯგუფზე.⁷⁵ დაინტერესებულ პირთა ინტერესების დაცვის პრინციპი ქმნის საფუძველს ბორდის ცალკეული მოვალეობის განსაზღვრისთვის, რომლებიც მას კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა წინაშე ეკისრება.

ობლიგაციონერის ინტერესთა გათვალისწინებისა და დაცვის პრინციპის დანერგვისთვის აუცილებელია მოხდეს მისი ასახვა კომპანიის განვითარების სტრატეგიაში, პოლიტიკაში და რისკის მართვის სისტემაში, რისი უზრუნველყოფაც ბორდის ფუნქციას განეკუთვნება.⁷⁶ კომპანიის პოლიტიკის ერთ-ერთ მიმართულებას ჩვეულებრივ უნდა წარმოადგენდეს ინტერესთა კონფლიქტების გამოვლენა და მათი ადმინისტრირება, რომელთაგან ერთ-ერთ კონფლიქტს ქმნის აქციონერთა და კრედიტორთა დაპირისპირება. ბორდის ძირითადი მოვალეობაა კონფლიქტის პრევენცია ან სათანადო წესით მისი მართვა, როდესაც აღმოფხვრის შესაძლებლობა არ არსებობს.⁷⁷ ყველაზე მისაღები გამოსავალი აქციონერთა და კრედიტორთა კონფლიქტის დროს მათი კონკურირებადი ინტერესების დაბალანსებაა, რისი მიღწევის ყველაზე კარგი საშუალებაა აქტივების იმდაგვარი გამოყენება, რომლითაც კრედიტორთა თანაბარზომიერ დაკმაყოფილებას საფრთხე არ შეექმნება. ინტერესების დაბალანსება და აქტივების ბოროტად გამოყენების დაუშვებლობაც ბორდის კონტროლის სფეროში ექცევა.⁷⁸ აქციონერთა და კრედიტორთა კონფლიქტის ესკალაციის პრევენციისთვის ბორდის პირდაპირი მოვალეობაა კაპიტალის ოპტიმალური სტრუქტურის შენარჩუნება და დაფინანსების ალტერნატიულ წყაროებს შორის სასურველი თანაფარდობის დაცვა, რაც დადებით გავლენას ახდენს კომპანიის საბაზრო ღირებულებაზე, თუმცა სამწუხაროდ, მოიცავს აქციონერებსა და მენეჯმენტს შორის კონფლიქტის გამწვავების რისკს.⁷⁹ ბორდის ეს ორი მოვალეობა ერთიან-

⁷³ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, V.A.

⁷⁴ იქვე, 35.

⁷⁵ იქვე, 34.

⁷⁶ იქვე, 2023, V.D.1.

⁷⁷ იქვე, 2023, 38.

⁷⁸ იქვე, 2023, V.D.7.

⁷⁹ აქციონერებსა და მენეჯმენტს შორის კონფლიქტის დროს ხშირია ზრუნვის მოვალეობის დარღვევა, მაგრამ აქციონერებისთვის მისი მტკიცების ტვირთი ზედმეტად მძიმეა, ვინაიდან რთულია მენეჯმენტის დაუდევრობის დამტკიცება ისეთი გადანაწევტილებების დროს, რომელშიც კაპიტალის სტრუქტურის მართვა მხოლოდ ერთი კომპონენტია. მოსალოდნელია ასევე მაკონტროლებელ და მინორიტარ აქციონერებს შორის კონფლიქტის წარმოშობა, რომელიც უკავშირდება ფინანსური ლევერიჯის გამოყენებას, რომლის დროსაც წარჩუნდება კონტროლი, მაგრამ არ იზრდება სანარმოს ღირებულება, რითაც მცირდება ღირებულება მინორიტარი აქციონერებისთვის. Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 23-24.

დება ერთ მოვალეობაში, რომელიც ცნობილია, როგორც კაპიტალის სტრუქტურის კონტროლის მოვალეობა.⁸⁰ გარდა ამისა, ბორდი ვალდებულია შეაფასოს კომპანიის სტრატეგიულ მიზნებთან და მათგან გამომდინარე რისკის მადასთან კაპიტალის სტრუქტურის თავსებადობა, რამაც უნდა განამტკიცოს კომპანიის ფინანსური სიჯანსაღე და მედეგობა.⁸¹ მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ისიც, რომ ბორდის მოვალეობების შესრულების დროს მის წევრებს უნდა ჰქონდეთ საკითხის ობიექტური და დამოუკიდებელი შეფასებისა და განხილვის საშუალება.⁸² საბოლოო ჯამში, ბორდის ყველა მოვალეობის მიზანია აქციონერთა და კრედიტორთა კონფლიქტის გამწვავების თავიდან არიდება და ამ გზით ობლიგაციონერის ინტერესების დაცვა.

7. მდგრადობა და მედეგობა

მდგრადობა და მედეგობა გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნების საპასუხოდ შემუშავებული კორპორაციული მართვის პრინციპებია, რომელთა იმპლემენტაციამ კორპორაციული მართვის ჩარჩოში უნდა შექმნას ინვესტორებისა და კომპანიებისთვის სტიმულები იმისთვის, რომ მათი გადაწყვეტილებები და რისკების მართვის სისტემა ითვალისწინებდეს ისეთი მიზნების მიღწევას, როგორებიცაა კორპორაციის მდგრადობის უზრუნველყოფა და მედეგობის შენარჩუნება.⁸³ კორპორაციული ობლიგაციების შესყიდვის შესახებ ინვესტორის ინფორმირებული გადაწყვეტილების ერთ-ერთი საფუძველია მდგრადობის პოლიტიკის თაობაზე ინფორმაციის გახსნილობა,⁸⁴ რომელიც საშუალებას იძლევა შეფასდეს ემიტენტის საქმიანობის გარემოსდაცვითი, სოციალური და მმართველობითი მხარეები.⁸⁵ მდგრადობის პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება, როგორც საერთო და ყოვლისმომცველი სტრატეგიის ნაწილი, ბორდის უფლებამოსილებას განეკუთვნება.⁸⁶ ამასთან, რისკების მართვის სისტემის შექმნა, რომელიც უშუალოდ უკავშირდება კორპორაციულ სტრატეგიას, ასევე ბორდის პასუხისმგებლობის სფეროში შედის.⁸⁷ ემიტენტის მდგრადობის ზოგადი სტრატეგიის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა და კარგი კორპორაციული მართვის პრაქტიკა კაპიტალის ეფექტიანი გადანაწილების წინაპირობას ქმნის, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს მოგების გრძელვადიან ზრდას და განაპირობებს კორპორაციის მედეგობას.⁸⁸

⁸⁰ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 48. დამატებით იხ.: OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 14-15.

⁸¹ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, VI.C.2.

⁸² იქვე, 39.

⁸³ იქვე, 44.

⁸⁴ მდგრადობის პოლიტიკის გაცნობა ფართო საზოგადოებისთვის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხია, რომელზეც ვრცელდება ინფორმაციული გახსნილობის პრინციპის მოქმედება. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, IV.A.2. მდგრადობასთან დაკავშირებული ინფორმაცია შეიძლება მიჩნეულ იქნეს არსებითი მნიშვნელობის მქონედ, თუ არსებობს გონივრული მოლოდინი იმისა, რომ მას შეუძლია გავლენა მოახდინოს ინვესტორის შეფასებაზე, რომელიც შეეხება ერთ-ერთ შემდეგ საკითხს მაინც: კომპანიის ღირებულება, ინვესტირება ან ხმების გამოყენება. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, VI.A.1.

⁸⁵ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 27.

⁸⁶ იქვე, V.D.1.

⁸⁷ იქვე, V.D.2.

⁸⁸ იქვე, 44. მდგრადობის ზოგადი სტრატეგიის შემუშავება მნიშვნელოვანია იმ ემიტენტისთვის, რომელიც გეგმავს მწვანე, სოციალური ან მდგრადობის ობლიგაციების გამოშვებას, ვინაიდან წინასწარი პროსპექტი, რომელიც წარედგინება სტატუსის მოპოვებისთვის, უნდა მოიცავდეს ობლიგაციების პირობების

მდგრადი განვითარებისა და მედეგობის განმტკიცების პრინციპის მოქმედების ძირითადი კომპონენტია ვალის რესტრუქტურის პროცესისა და გადახდისუუნარობის საქმის სწორი ადმინისტრირება, რისთვისაც აუცილებელია გადახდისუუნარობის ქმედითი ჩარჩო, რომელიც კრედიტორთა უფლებების აღსრულების გარანტი გახდება.⁸⁹ გადახდისუუნარობის ჩარჩო ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოს გაგრძელებაა, რაც იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ კორპორაციული მართვის პრინციპები განივრცოს და მიესადაგოს ვალის რესტრუქტურის პრინციპისა და რეაბილიტაციის პროცესს ისე, რომ გათვალისწინებულ იქნეს გადახდისუუნარობის საქმის წარმოების თავისებურებები.

კორპორაციული მართვის პრინციპები უპირატესობას ანიჭებს სასამართლოს მონაწილეობის გარეშე ვალის რესტრუქტურის იხეთი მეთოდის გამოყენებით, როგორცაა პრობლემური ვალის გაცვლა, რომელიც ხშირად უფრო ნაკლებ დანახარჯებს მოითხოვს, ვიდრე გადახდისუუნარობის საქმის წარმოება.⁹⁰ ვალის რესტრუქტურის კორპორაციულ მართვაში ჩართულობის ფორმაა, რომლის თაობაზე მოლაპარაკების დროსაც აქტიურდება ბორდის, კორპორაციული ობლიგაციების სხვადასხვა კატეგორიის მფლობელთა და მათი წარმომადგენლის როლი, რომლებსაც ჩვეულ ვითარებაში მართვის პროცესებში ჩართულობის ნაკლები სურვილი ამოძრავებთ.⁹¹ ვალის რესტრუქტურის გავლენას ახდენს ობლიგაციონერების მოთხოვნებზე, მაგალითად, შესაძლებელია ვალების ნაწილობრივი ჩამოწერა, ობლიგაციების გადაცვლა აქციებში ან ძველი ობლიგაციების სანაცვლოდ ახალი ობლიგაციების მიღება, რაც აჩენს სტიმულს მოლაპარაკებებში აქტიური მონაწილეობისთვის, რისი ხელშეწყობაც მნიშვნელოვანია. კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა, როგორც კრედიტორთა ნახალისება შეიძლება ისეთი ღონისძიებების გატარებით, როგორებიცაა, ინსაიდერული ვაჭრობის თაობაზე მკაფიო მითითებების განსაზღვრა, ობლიგაციონერების იდენტიფიკაციის გამარტივება ან კოვენანტების შესრულებასთან დაკავშირებით მოლაპარაკების წარმოება, რაც მოლაპარაკების პროცესს მათთვის უფრო კომფორტულს გახდის.⁹² ვალის რესტრუქტურის ახალი შესაძლებლობაა ობლიგაციონერებისთვის, რომელთა მდგომარეობა მოლაპარაკების დასრულების შემდეგ კოვენანტების გამკაცრებით ან აქციონერის სტატუსის მოპოვებით უმჯობესდება.

გადახდისუუნარობის მარეგულირებელი ჩარჩო-პირობები, რომლის ორიენტირია ბიზნესის შენარჩუნება და რეაბილიტაცია, ასევე მნიშვნელოვანია ობლიგაციონერთა უფლებების დაცვისთვის, რისი დასტურიცაა კრედიტზე ხელმისაწვდომობის ზრდა.⁹³ გარდა ამისა, გადახდისუუნარობის სამართლებრივი ჩარჩო მნიშვნელოვანია არასაინვესტიციო კატეგორიის ობ-

მოკლე აღწერას მდგრადობის ზოგადი სტრატეგიის ქრილში. იხ.: მწვანე, სოციალური, მდგრადობის და მდგრადობასთან დაკავშირებული ობლიგაციების სტატუსის მინიჭების, შენარჩუნების და გაუქმების ნების დამტკიცების თაობაზე საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2025 წლის 21 აგვისტოს №197/04 ბრძანების მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის „თ“ ქვეპუნქტი.

⁸⁹ OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, VI.D.7.

⁹⁰ OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 26.

⁹¹ Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 57.

⁹² OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, 50.

⁹³ Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 27.

ლიგაციების მფლობელთათვის, იმით, რომ სათანადო რეგულირება მაღალშემოსავლიანი ობლიგაციების ბაზრის განვითარების წინაპირობას ქმნის, რითაც მცირდება ვალის რესტრუქტურიზაციის პროცესის ბოროტად გამოყენების რისკი.⁹⁴ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა დაცვა მიიღწევა მხოლოდ ემიტენტისა და კრედიტორის ინტერესებს შორის ბალანსის გამონახვით, რაც შესაძლებელია გადახდისუუნარობის ჩარჩოში კორპორაციული მართვის ისეთი პრინციპების დანერგვით, როგორებიცაა კრედიტორთა თანაბარი მოპყრობა, ინსაიდერული ინფორმაციის დაცვა, პროცესის გამჭვირვალობა და მედეგობის შენარჩუნება.

8. კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლი

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრება ობლიგაციონერის უფლებების რეალიზების ადგილია, რომელიც საშუალებას აძლევს სასესხო ფასიანი ქაღალდების მფლობელებს შეხება ჰქონდეთ კორპორაციული მართვის სისტემასთან და თავისი გადაწყვეტილებებით მოახდინონ მასზე გავლენა. აქციონერთა საერთო კრებისგან განსხვავებით, სასესხო ფასიანი ქაღალდების მფლობელთა კრება არ წარმოადგენს სააქციო საზოგადოების ორგანოთა სისტემის მუდმივმოქმედ ორგანოს, რომელიც იკრიბება მხოლოდ მისი მარეგულირებელი აქტებით დადგენილ შემთხვევებში, როგორც წესი, ობლიგაციის დაფარვის ვადებისა და გამოშვების პირობების დარღვევის, დეფოლტის ან ვალის რესტრუქტურიზაციის გეგმის დამტკიცების დროს.⁹⁵ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების მოწვევის უფლებით სარგებლობენ ემიტენტი, საერთო წარმომადგენელი, ობლიგაციონერ(ებ)ი და, აუცილებლობიდან გამომდინარე, სასამართლო.⁹⁶ წარმომადგენელის გააქტიურება უმეტესწილად საობლიგაციო კონტრაქტის დარღვევას ან ობლიგაციის დაფარვის დაჩქარების დათქმის აღსრულებას უკავშირდება.⁹⁷ დამოუკიდებელი წარმომადგენელის ძირითადი ფუნქციაა კოვენანტების დარღვევის გამოვლენა, მისი ხარისხის შეფასება და მათი აღსრულების ხელშეწყობა.⁹⁸ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ითვლება, რომ წარმომადგენელი და, განსაკუთრებით კი, ობლიგაციების მფლობელთა კრება ასრულებენ საობლიგაციო კონტრაქტის, როგორც სახელმწიფოებო დაცვის ინსტრუმენტის ხელშეწყობი და გამაძლიერებელი მექანიზმის როლს, რომელიც ობლიგაციონერის უფლებათა აღსრულებას უფრო ქმედითს ხდის.

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების მოწვევასა და მის გამართულ მუშაობას ხშირად აფერხებს ობლიგაციონერების იდენტიფიკაციასა და მათ შორის კოორდინაციასთან დაკავშირებული სიძნელეები, რისთვისაც იქმნება რეგისტრაციის სპეციალური სისტემები მათი აღრიცხვისთვის, რომელთა ეფექტიანობა ჯერ ბოლომდე არ არის დადასტურე-

⁹⁴ OECD, *The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights*, OECD Publishing, Paris, 2022, 13.

⁹⁵ კოლექტიური მოქმედების დათქმის თანახმად ვალის რესტრუქტურიზაციის გეგმის დამტკიცებისთვის საკმარისია კვალიფიციური უმრავლესობის მხარდაჭერა. OECD, *The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights*, OECD Publishing, Paris, 2022, 59. ერთსულოვანი გადაწყვეტილების მიღება არ არის გამართლებული, ვინაიდან კრედიტორების მცირე ჯგუფმა შესაძლოა გეგმის დამტკიცებას არ დაუჭიროს მხარი. *Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T., The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance*, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022, 28-29.

⁹⁶ OECD, *Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market*, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 22.

⁹⁷ OECD, *Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market*, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 23.

⁹⁸ *Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance*, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 48-49.

ბული.⁹⁹ თუმცა უნდა გათვალისწინებულ იქნეს დეპოზიტარის როლი, რომელსაც შეუძლია ობლიგაციონერებს შორის კომუნიკაციას შეუწყოს ხელი და მისი დახმარებით მოწვეულ იქნეს კრება.¹⁰⁰ კრების მოწვევასა და გამართვასთან დაკავშირებული საკითხები და მისი უფლებამოსილება ძირითადად განისაზღვრება სასესიო ფასიანი ქაღალდების გამოშვების პირობებით, წესდებით და საობლიგაციო კონტრაქტით, რომელთა მოქმედება არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ერთმანეთს, პირიქით, ისინი უნდა ავსებდნენ ურთიერთს. ობლიგაციონერთა კრების ცალკეული უფლებამოსილება შეიძლება ასევე გამომდინარეობდეს საკორპორაციო კანონმდებლობიდანაც, კერძოდ, საზოგადოების რეორგანიზაციის დამტკიცება.¹⁰¹ გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრება ფაქტობრივად კრედიტორთა კრებაა, რომელზეც, ვითარებისა და მიხედვით, შესაძლოა გავრცელდეს გადახდისუუნარობის კანონმდებლობის მოთხოვნები, მაგალითად, ან უკვე ნახსენები, წარმომადგენლის დანიშვნასთან დაკავშირებული მოთხოვნა.¹⁰²

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრებაში მონაწილეობა ობლიგაციონერის საბაზისო უფლებაა, მაგრამ გასათვალისწინებელია ერთი გარემოება. ობლიგაციების მფლობელთა კრება საკუთარ უფლებამოსილებებს სასესიო ფასიანი ქაღალდების მფლობელთა სახელით კოლექტიურ საფუძველზე ახორციელებს, რომელშიც მონაწილეობას იღებენ, როგორც წესი, მსგავსი უფლებების მქონე ობლიგაციონერები, რაც მათდამი თანაბარ მოპყრობას უზრუნველყოფს. თანაბარი მოპყრობის პრინციპთან კავშირში მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ისიც, რომ კორპორაციული მართვის ყველა ის პრინციპი, რომელიც გამოიყენება აქციონერთა საერთო კრების მიმართ,¹⁰³ ასევე შეიძლება გავრცელდებულ იქნეს ობლიგაციების მფლობელთა კრებაზეც მისი თავისებურებების გათვალისწინებით, რაც ობლიგაციონერის უფლებათა დაცვისთვის დამატებით გარანტიას შექმნის.

კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრება გადანყვეტილებებს იღებს მხოლოდ მისთვის განსაზღვრული კომპეტენციის ფარგლებში და დადგენილი წესით. გარდა ზემოთხსენებული უფლებამოსილებებისა, კრების უფლებამოსილებას განეკუთვნება: საობლიგაციო კონტრაქტის პირობების შეცვლა,¹⁰⁴ ცალკეული კოვენანტის შემოღება ან გაუქმება, საერთო წარმომადგენლის დანიშვნა და მისი განთავისუფლება,¹⁰⁵ მსხვილი აქტივის გაყიდვაზე თანხმობის გაცემა, მოვალე ემიტენტის დაჯარიმება ფინანსური ლევერიჯის წინასწარ დადგენილი ზღვარის გადაჭარბებისთვის და სხვა მსგავსი უფლებამოსილებები,¹⁰⁶ რომელთა

⁹⁹ OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 22

¹⁰⁰ OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 23.

¹⁰¹ მეწარმეთა შესახებ საქართველოს კანონის 74-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

¹⁰² იხ.: სქოლიო 45.

¹⁰³ მაგალითისთვის იხ.: OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023, II.C.

¹⁰⁴ ობლიგაციის გამოშვებისა და საობლიგაციო კონტრაქტის პირობების შეცვლა ხშირად მფლობელთა კრების ერთსულოვან გადანყვეტილებას მოითხოვს. OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 24.

¹⁰⁵ წარმომადგენელი შეიძლება ობლიგაციათა გამოშვებამდე ემიტენტის მიერ დაინიშნოს ან გამოშვების შემდეგ მფლობელთა კრების მიერ იქნეს არჩეული, რაც ჩვეულებრივ დეფოლტის დროს ხდება. Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M., Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015, 49.

¹⁰⁶ სხვა უფლებამოსილებებიდან შეიძლება აღინიშნოს კრების მიერ თანხმობის გაცემა ისეთ საკითხებზე, როგორებიცაა სამეწარმეო საზოგადოების სამართლებრივი ფორმის, მისი ნაციონალური კუთვნილებისა

ამომწურავი ჩამონათვალი ყოველთვის შემოიფარგლება კონკრეტული კლასის ობლიგაციებით, რომელთა გამოშვება იდენტური პირობებით მოხდა. უფლებამოსილებათა მოკლე, მაგრამ თვალსაჩინო მიმოხილვიდან მკაფიოდ იკვეთება კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლი კორპორაციული მართვის ერთიან სისტემაში, რაც ზრდის იმის მიზანშეწონილობას, რომ მოხდეს კორპორაციული მართვის თანამედროვე პრინციპების გავრცელება კრებაზე და მფლობელთა უფლებების აღსრულებაზე, რაც ობლიგაციონერის დაცვას უფრო ეფექტიანს გახდის.

9. დასკვნა

კორპორაციული მართვა ისტორიულად აქციონერთა ინტერესების სადარაჯოზე იდგა, მაგრამ კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრების განვითარების კვალდაკვალ გაიზარდა სასესხო კაპიტალის მნიშვნელობა და რისკების მართვის აუცილებლობა. კორპორაციული მართვა უკვე აღარ ეხება მხოლოდ აქციონერებს, მან თავისი ზემოქმედების არეალში მოაქცია ობლიგაციონერებიც, თუმცა აქციონერი მაინც მოვლენების ეპიცენტრში რჩება. რა არის კორპორაციული მართვა, თუ არა, კაპიტალის ეფექტიანი მართვისა და მოგების სამართლიანი განაწილების სისტემა. კორპორაციული ობლიგაციის მფლობელი მეორეა აქციონერის შემდეგ, რომელიც სისტემას საკუთარ კაპიტალს აწვდის. მისი კაპიტალის დაცვისთვის მნიშვნელოვანია ხელმძღვანელი პირებისა და აქციონერების ოპორტუნისტული ქცევის კონტროლი. აქციონერი დაინტერესებულია მაქსიმალური მოგების მიღებით, ხოლო ხელმძღვანელისთვის დამახასიათებელია ზედმეტი რისკის განევა და კრედიტორების საზიანოდ აქციონერთა ინტერესებში მოქმედება, მაშინ, როდესაც ობლიგაციონერი უპირატესობას ანიჭებს სტაბილურობასა და ფიქსირებულ შემოსავალს. რისკის უსამართლო გადანაწილებისა და აქტივების მიზანმიმართული შემცირების თავიდან აცილების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალებაა კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების აღსრულება, რაც ასევე წარმოადგენს ფინანსური სტაბილურობის, ინვესტორთა ნდობისა და კაპიტალის ბაზრის ეფექტიანი ფუნქციონირების მნიშვნელოვან წინაპირობას.

კორპორაციული მართვის პრინციპების წვლილი კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების ეფექტიანი დაცვის კუთხით მნიშვნელოვნად გაიზარდა, განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში განხორციელებული ცვლილებების ფონზე. ქმედითი კორპორაციული მართვის ჩარჩოსთვის ბაზისის უზრუნველყოფა მნიშვნელოვანია კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრების მარეგულირებელი სამართლებრივი ჩარჩოს სრულყოფისთვის, რამაც რისკების სამართლიანი გადანაწილების პირობა უნდა შექმნას. უფლებების ეფექტიანი დაცვისა და თანაბარი მოპყრობის პრინციპის მოქმედება კრედიტორებს იცავს აქციონერებისა და მენეჯმენტისგან, რითაც რესურსების ეფექტიანი განაწილება მიიღწევა. ინსტიტუციური ინვესტორების ხელშეწყობა მნიშვნელოვანი ასპექტია იმ თვალსაზრისით, რომ მათი უფლებების აქტიური განხორციელება ქმნის პირობებს ობლიგაციონერის უფლებათა ეფექტიანი აღსრულებისთვის, რაც კაპიტალის ბაზარზე დადებითად მოქმედებს. გახსნილობა და ტრანსპარენტულობა ინფორმაციული ასიმეტრიის შემცირებისკენ მიმართული პრინციპები, რომლე-

და საქმიანობის საგნის შეცვლა. თუმცა მათი ფუნდამენტური ბუნებიდან გამომდინარე მათი შინაარსის შემცველი კოვენანტები იშვიათად აისახება საობლიგაციო კონტრაქტში, ხოლო გათვალისწინების შემთხვევაში სწრაფად უქმდება. OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025, 23.

ბიც ობლიგაციონერს დეფოლტის რისკის შეფასებაში ეხმარება. ბორდის ანგარიშვალდებულების ზრდა ოპორტუნისტული ქცევის შეზღუდვისა და გონივრული ფინანსური პოლიტიკის წარმართვის გარანტიას ქმნის. მდგრადობა და მედეგობა მნიშვნელოვნად ამცირებს გადახდისუნარიობის ალბათობას, ხოლო ვალის რესტრუქტურისა უფრო სწრაფი და ეფექტური ხდება, რაც უკეთესი შედეგების მიღწევის საშუალებას იძლევა, კერძოდ მცირდება დეფოლტის სიმძიმე, იზრდება აღდგენის სისწრაფე და ნარჩუნდება ოპერაციული უწყვეტობა.

კორპორაციული მართვის პრინციპების გავლენა ობლიგაციონერის უფლებათა დაცვაზე უდავო და მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მათი იმპლემენტაციით იქმნება სტაბილური და პროგნოზირებადი გარემო, რომელშიც კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა უფლებების დაცვა უფრო ეფექტიანი ხდება. მიუხედავად ამისა, კორპორაციული მართვის პრინციპები ობლიგაციონერის უფლებათა ეფექტიანი დაცვის პასიური მხარეა, მისი აქტიური მხარე კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრებას უკავშირდება, რომელიც შემავსებელია და გამაძლიერებელია ფუნქციებს ასრულებს. ობლიგაციონერთა კრება მართვის კოლექტიური ინსტიტუციური მექანიზმია, რომელიც კრიზისულ პერიოდში ხელს უწყობს კოორდინაციას, რითაც ინტერესთა კონფლიქტისა და კოლექტიური მოქმედების პრობლემის დაძლევის საშუალებად გვევლინება. ობლიგაციონერის უფლებების დაცვაზე კორპორაციული მართვის პრინციპების გავლენის კომპლექსური ანალიზი შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, როდესაც უზრუნველყოფილია მათი ჯეროვანი იმპლემენტაცია, უფლებების ეფექტიანი აღსრულება და კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლის გააქტიურება, რაც, თავის მხრივ, წარმოადგენს წინაპირობას კორპორაციული მართვის სისტემაში კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა ინტერესების სრულყოფილი დაცვისათვის.

ბიბლიოგრაფია:

1. იპოთეკით დაცული ობლიგაციების შესახებ საქართველოს კანონი 29/11/2022
2. მენარმეთა შესახებ საქართველოს კანონი 02/08/2021
3. რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ საქართველოს კანონი 18/09/2020
4. საინვესტიციო ფონდების შესახებ საქართველოს კანონი 14/07/2020
5. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ საქართველოს კანონი 24/12/1998
6. მწვანე, სოციალური, მდგრადობის და მდგრადობასთან დაკავშირებული ობლიგაციების სტატუსის მინიჭების, შენარჩუნების და გაუქმების წესის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2025 წლის 21 აგვისტოს №197/04 ბრძანება
7. ფასიანი ქაღალდების საჯარო შეთავაზებისა და განთავსების ანგარიშის წარდგენის წესის დამტკიცების თაობაზე საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2020 წლის 7 ოქტომბერის №179/04 ბრძანება
8. ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი I, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2010.
9. ბურდული ი., სააქციო სამართლის საფუძვლები, ტომი II, გამომც. „მერიდიანი“, თბ., 2013.
10. ბურდული ი., მახარობლიშვილი გ., თოხაძე ა., ზუბიტაშვილი ნ., ალადაშვილი გ., მალრაძე გ., ეგნატაშვილი დ., საკორპორაციო სამართალი, მეორე გადამუშავებული გამოცემა, გამომც. „იურისტების სამყარო“, თბ., 2022.
11. ჭანტურია ლ., კორპორაციული მართვა და ხელმძღვანელთა პასუხისმგებლობა საკორპორაციო სამართალში, გამომც. „სამართალი“, თბ., 2006.
12. ჯიბუტი მ., ყორანაშვილი ქ., „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონის კომენტარი, თბ., 2004.

13. *Bratton W. W.*, Bond Covenants and Creditor Protection: Economics and Law, Theory and Practice, Substance and Process, *Eur. Bus. Org. L. Rev.*, Vol. 7, 2006, 39-87.
14. *Kahan M.*, Rethinking Corporate Bonds: The Tradeoff between Individual and Collective Rights, *N.Y.U. L. Rev.*, Vol. 77, Iss. 4, 2002, 1040-1089.
15. *Kahan M., Rock B.*, Hedge Fund Activism in the Enforcement of Bondholder Rights, *NW. L. Rev.*, Vol. 103, 2009, 281-322.
16. *Schwarcz S. L.*, Rethinking Corporate Governance for a Bondholder Financed, Systemically Risky World, *Wm. & Mary L. Rev.*, Vol. 58, Iss. 4, 2017, 1335-1364.
17. *Çelik S., Demirtaş G., Isaksson M.*, Corporate Bonds, Bondholders and Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers 16, OECD Publishing, Paris, 2015.
18. *Oliveira C., Magnusson C. M., Mulazimoglu T.*, The Role and Rights of Debtholders in Corporate Governance, OECD Corporate Governance Working Papers No. 23, OECD Publishing, Paris, 2022.
19. OECD, G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023, OECD Publishing, Paris, 2023.
20. OECD, Regulatory Frameworks and Trends in the Corporate Bond Market, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 76, 2025.
21. OECD, Methodology for Assessing the Implementation of the G20/OECD Principles of Corporate Governance 2025, OECD Publishing, Paris, 2025.
22. OECD, The Swedish Corporate Bond Market and Bondholder Rights, OECD Publishing, Paris, 2022.

შოთა იასაშვილი*

დასაქმებულის თანხმობა უწყვეტი ტექნოლოგიური მონიტორინგის პროცესში: ევროპული სტანდარტებისა და საქართველოს კანონმდებლობის შედარებითი ანალიზი

წინამდებარე კვლევა ეთმობა დასაქმებულის თანხმობის, როგორც პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივი საფუძვლის, ვალიდურობის კრიტიკულ შეფასებას სამუშაო სივრცეში უწყვეტი ტექნოლოგიური მონიტორინგის (UAM) პირობებში. კვლევის ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს შრომით ურთიერთობებში არსებული ძალაუფლების სტრუქტურული ასიმეტრია, რომელიც არსებითად გამოირიცხავს ნების თავისუფალ გამოვლენას და თანხმობის ინსტიტუტს იურიდიულ ფიქციად აქცევს. ეროვნული შრომითი და მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის (საქართველოს შრომის კოდექსი, „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ 2023 წლის კანონი), ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა (*Bărbulescu v. Romania*, 2017; *López Ribalda v. Spain*, 2019) და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს (CJEU, საქმე C-34/21) პრეცედენტული სამართლის სინთეზური შესწავლის საფუძველზე, ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ციფრული ზედამხედველობის ლეგიტიმაციისთვის მხოლოდ თანხმობა არასაკმარისია. ხაზგასმულია ალტერნატიული მექანიზმების – ლეგიტიმური ინტერესის სამეტაპიანი შეფასების (LIA), პროპორციულობის ტესტისა და მონაცემთა დაცვაზე ზეგავლენის სავალდებულო შეფასების (DPIA) აუცილებლობა. დამატებით, ნაშრომი აანალიზებს 2026 წლის 2 მარტიდან ამოქმედებულ ინსტიტუციურ ტრანსფორმაციას, რომლის მიხედვითაც პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურის (PDPS) მანდატი სახელმწიფო აუდიტის სამსახურს მიენიჭა.

საკვანძო სიტყვები: თანხმობა, პერსონალური მონაცემები, შრომის სამართალი, UAM მონიტორინგი, GDPR, პროპორციულობა, DPIA, LIA.

1. შესავალი

ოცდამეერთე საუკუნის შრომითი ურთიერთობები განიცდის უპრეცედენტო და შეუქცევად ტრანსფორმაციას, რაც უპირველეს ყოვლისა განპირობებულია სამუშაო სივრცეში ციფრული ტექნოლოგიების, ალგორითმული მენეჯმენტისა და ხელოვნური ინტელექტის (AI) ფართომასშტაბიანი ინტეგრაციით.¹ მენეჯერული პრეროგატივა, რომელიც ტრადიციულად გულისხმობდა დამსაქმებლის უფლებას, გაეწია ფიზიკური და ორგანიზაციული ზედამხედველობა სამუშაო პროცესისთვის, დღეს აღიჭურვა მონიტორინგის ისეთი მძლავრი ინსტრუმენტებით, როგორცაა მომხმარებლის აქტივობის მონიტორინგი (User Activity Monitoring – UAM), რომელიც უზრუნველყოფს დასაქმებულთა უწყვეტ, მიკროსკოპულ დონეზე კონტროლს. თანამედროვე სამუშაო სივრცეში, სადაც ფიზიკური და ციფრული საზღვრები მნიშვნელოვნად არის წაშლილი, დამსაქმებლები აქტიურად იყენებენ ელექტრონულ სისტემებს, რათა დააკვირდნენ დასაქმებულთა ელექტრონულ ფოსტას, კომპიუტერის კლავიატურაზე

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, მონვეული ლექტორი.

¹ *De Stefano V., Negotiating the Algorithm: Automation, Artificial Intelligence, and Labor Protection, Comparative Labor Law & Policy Journal*, 2019, 15.

დარტყმების სიხშირეს (keystrokes), ეკრანის შინაარსს, ვებ-ბრაუზინგის ისტორიასა და გეოლოკაციას (GPS). აღნიშნული ტენდენცია კიდევ უფრო დაჩქარდა გლობალური პანდემიის პირობებში დისტანციურ სამუშაო რეჟიმზე გადასვლის შედეგად.²

ამგვარი ყოვლისმომცველი ტექნოლოგიური მონიტორინგი წარმოშობს მწვავე სამართლებრივ და დოგმატურ დილემას: ერთ მხარეს დგას დამსაქმებლის საკუთრების უფლება, ბიზნესის უსაფრთხოების დაცვა, ინტელექტუალური საკუთრების გაჟონვის პრევენცია და პროდუქტიულობის გაზრდის ლეგიტიმური ინტერესი, ხოლო მეორე მხარეს – დასაქმებულის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობისა და პერსონალურ მონაცემთა დაცვის ფუნდამენტური უფლებები. ევროკავშირის მონაცემთა დაცვის ზოგადი რეგულაციის (GDPR) სრულად ამოქმედებამ და შემდგომში, საქართველოში 2023 წელს „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ სრულიად ახალი, ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოებული კანონის მიღებამ, დღის წესრიგში დააყენა შრომით ურთიერთობებში მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივი საფუძვლების ფუნდამენტური გადახედვის აუცილებლობა.³

წინამდებარე კვლევის უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს კრიტიკული აკადემიური განსჯის საგნად იქცეს დასაქმებულის მიერ გაცემული „თანხმობის“ ინსტიტუტის სამართლებრივი ვალიდურობა მონიტორინგის პროცესში. შრომით-სამართლებრივ კონტექსტში, სადაც მხარეთა შორის ძალაუფლების სტრუქტურული დისბალანსი ბუნებრივად გამორიცხავს ნების სრულად თავისუფალ გამოვლენას, თანხმობაზე დაფუძნებული მონაცემთა დამუშავება ქმნის ნებაყოფლობითობის ილუზიას. კვლევა მიზნად ისახავს ეროვნული კანონმდებლობის, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა (ECtHR) და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს (CJEU) პრეცედენტული სამართლის სინთეზურ და სიღრმისეულ შესწავლას. ნაშრომში არგუმენტირებულად არის დასაბუთებული, რომ შრომით ურთიერთობებში თანხმობა, როგორც პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების საფუძველი, პრაქტიკულად მოკლებულია იურიდიულ ძალას, რის გამოც აქცენტი უნდა გადავიდეს დაცვის ალტერნატიულ, ობიექტურ მექანიზმებზე – პროპორციულობის ტესტზე, ლეგიტიმური ინტერესის შეფასებასა (LIA) და მონაცემთა დაცვაზე ზეგავლენის შეფასებაზე (DPIA), იმ ინსტიტუციური ცვლილებების ფონზე, რომელიც საქართველოში საზედამხედველო მანდატის სახელმწიფო აუდიტის სამსახურისთვის გადაცემას გულისხმობს.⁴

2. შრომითი ურთიერთობის დოგმატური საფუძვლები და სტრუქტურული ასიმეტრია

2.1. ძალაუფლების დისბალანსის თეორიული კონცეპტუალიზაცია

სამოქალაქო სამართლის კლასიკური კონტრაქტუალური თეორია ეფუძნება მხარეთა ფორმალური თანასწორობისა და ნების ავტონომიის პრინციპებს. თუმცა, შრომის სამართალი, როგორც კერძო სამართლის სპეციფიკური და სოციალურად ორიენტირებული დარგი,

² Eurofound, Employee monitoring: a moving target for regulation, European Restructuring Monitor (ERM) database, 2023.

³ Kuner C., Bygrave L. A., Docksey C. (Eds.), The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary, Oxford University Press, 2020, 1234.

⁴ საქართველოს კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“, 2023 წლის 14 ივნისი, ცვლილება 2025 წლის 17 დეკემბერი, მუხლი 1.

სწორედ იმ ფუნდამენტური დაშვებიდან ვითარდება, რომ შრომითი ხელშეკრულების მხარეები არ არიან რეალურად თანასწორნი. დასაქმებული იმყოფება დამსაქმებლისადმი ეკონომიკური, ორგანიზაციული და იურიდიული სუბორდინაციის მდგომარეობაში.

როგორც დასავლურ აკადემიურ სივრცეში ფართოდ არის აღიარებული, შრომითი ურთიერთობისათვის ბუნებრივად დამახასიათებელი დისბალანსი აყალიბებს სუბიექტებს შორის უფლებათა სტრუქტურულ ასიმეტრიას. შრომითსამართლებრივი წესრიგის მთავარი ფუნქცია კი სწორედ ამ არსებული ასიმეტრიის შეზღუდვა, ნეიტრალიზება და დასაქმებულის, როგორც „სუსტი მხარის“, უფლებრივი დაცვაა. ეს უთანასწორობა ისტორიულად მრავალფეროვანი ფორმებით ვლინდებოდა. მაგალითად, ჯერ კიდევ 1884 წელს ტენესის უზენაესმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ დამსაქმებელს ჰქონდა სრული უფლება, მიეთითებინა დასაქმებულისთვის, თუ სად უნდა ეყიდა მას პროდუქტები, რითაც დამსაქმებლის უფლებამოსილება პატერნალისტურ, მამის მიერ შვილისადმი მიცემულ დირექტივას გაუთანაბრდა.⁵

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე სამართალმა მნიშვნელოვნად შეზღუდა მენეჯერული პერროგატივის ფარგლები, დამსაქმებლის უფლება – გააკონტროლოს შრომითი პროცესი – კვლავ რჩება დასაქმების კონტრაქტის განუყოფელ ნაწილად, რაც ქმნის ნიადაგს პირადი ცხოვრების უფლებაში ლეგიტიმური, თუმცა ხშირად არაპროპორციული ჩარევისთვის.

2.2. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს იურისპრუდენცია და დისკრიმინაციის რისკები

ქართული სამართლებრივი სივრცე და უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა სრულად იზიარებს ევროპულ დოგმატიკას დასაქმებულის დაცვის აუცილებლობის შესახებ. საკასაციო სასამართლოს არაერთი განმარტებით, მიუხედავად იმისა, რომ შრომით-სამართლებრივი ურთიერთობა ეფუძნება მხარეთა თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე ნების თავისუფალი გამოვლენის შედეგად მიღწეულ შეთანხმებას (საქართველოს ორგანული კანონის „საქართველოს შრომის კოდექსის“ მე-2 მუხლი), შრომითი ურთიერთობებისადმი წმინდა სახელშეკრულებო მიდგომის გამოყენება არ არის გამართლებული. საქმეზე №ას-864-1150-09 მიღებულ განჩინებაში საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ მკაფიოდ ჩამოაყალიბა პრინციპი, რომ სუსტ მხარესთან (დასაქმებულთან) შედარებით დამსაქმებლის უპირატესი მდგომარეობა უდავოდ იწვევს ძლიერი მხარის მიერ თავისი უფლებების გადამეტებულად, მეორე მხარის საზიანოდ გამოყენების საშიშროებას.⁶

ეს პოზიცია შემდგომში კიდევ უფრო განივრცო 2018 წლის 18 აპრილის საეტაპო გადაწყვეტილებაში (საქმე №ას-142-134-2017), სადაც სასამართლომ აღნიშნა, რომ კლასიკურად სახელშეკრულებო ურთიერთობა მოიცავს მის მონაწილეთა შეთანხმებას თანაბარ საწყისებზე, მაშინ, როდესაც შრომით ურთიერთობაში ერთი მხარე ფაქტობრივად და იურიდიულად ექვემდებარება მეორეს.⁷ ეს სტრუქტურული უთანასწორობა კრიტიკულ მნიშვნელობას იძენს ზუსტად პერსონალურ მონაცემთა დამუშავებისას მიღებული „თანხმობის“ შეფასებით.

⁵ De Stefano V., Negotiating the Algorithm: Automation, Artificial Intelligence, and Labor Protection, Comparative Labor Law & Policy Journal, 2019, 19.

⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 28 აპრილის განჩინება, საქმე №ას-864-1150-09.

⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილება, საქმე №ას-142-134-2017.

სას. როდესაც დამსაქმებელი დასაქმებულს სამუშაო ხელშეკრულების გაფორმებისას ან მისი მიმდინარეობის ეტაპზე სთავაზობს დოკუმენტს, რომლითაც ეს უკანასკნელი აცხადებს თანხმობას უწყვეტ ვიდეო ან კომპიუტერულ მონიტორინგზე, უზენაესი სასამართლოს ლოგიკით, დასაქმებული მოკლებულია რეალური არჩევანის შესაძლებლობას. ამგვარ ვითარებაში უარის თქმამ შესაძლოა გამოიწვიოს ვაკანსიაზე უარის თქმა ან შემდგომი ირიბი დისკრიმინაცია (შრომის კოდექსის მე-2 მუხლის მე-4 ნაწილის გაგებით), რაც ნების თავისუფლებას ფიქციად აქცევს.⁸

3. ტექნოლოგიური ტრანსფორმაცია: ალგორითმული მენეჯმენტიდან ციფრულ პანოპტიკონამდე

3.1. „ციფრული ტეილორიზმი“ და ზედამხედველობის ახალი ფორმები

ინდუსტრიული რევოლუციის პერიოდში ფრედერიკ უინსლოუ ტეილორის მიერ დანერგული „სამეცნიერო მენეჯმენტის“ პრინციპები მიზნად ისახავდა მუშათა ყოველი მოძრაობის გაზომვასა და ოპტიმიზაციას. თანამედროვე აკადემიური კვლევები ცხადყოფს, რომ თანამედროვე სამუშაო სივრცეში ადგილი აქვს „ციფრული ტეილორიზმის“ (Digital Taylorism) აღზევებას, სადაც ელექტრონული და ალგორითმული ინსტრუმენტები ადამიანური ზედამხედველის როლს ითავსებენ, ოღონდ უპრეცედენტოდ ინტრუზიული ფორმით.⁹

ალგორითმული მენეჯმენტი, რომელიც თავდაპირველად პლატფორმულ დასაქმებაში (მაგალითად, Uber, Glovo, Amazon) გამოჩნდა, დღეს უკვე ფართოდ არის დანერგული ტრადიციულ საოფისე და ინტელექტუალურ სამუშაოებშიც (white-collar occupations). დასაქმებულთა ქცევის, კომუნიკაციისა და პროდუქტიულობის უწყვეტი და ავტომატიზებული კონტროლი ხორციელდება ელექტრონული მონიტორინგის (EPM) სისტემების მეშვეობით. ეს უკანასკნელი მოიცავს ტექნოლოგიების ფართო სპექტრს: დანყებული ჭკვიანი იდენტიფიკაციის ბარათებიდან (smart badges), რომლებიც ზომავენ საუბრის ტონალობასა და ფიზიკურ გადაადგილებას, დამთავრებული რთული ალგორითმებით, რომლებიც აანალიზებენ თანამშრომელთა ემოციურ მდგომარეობასა და პოტენციურ ფსიქოსოციალურ რისკებს.

3.2. User Activity Monitoring (UAM) და ფსიქოსოციალური რისკები

მომხმარებლის აქტივობის მონიტორინგის (User Activity Monitoring – UAM) ისეთი პროგრამული უზრუნველყოფა, როგორიცაა „Teramind“ ან მსგავსი სისტემები, დამსაქმებელს აძლევს საშუალებას, რეალურ დროში დააკვირდეს დასაქმებულის კომპიუტერის ეკრანს, ალრიცხოს კლავიატურაზე თითოეული დაჭერა (keystroke logging), გააანალიზოს გაგზავნილი და მიღებული შეტყობინებები და მუდმივად აწარმოოს მდებარეობის ტრეკინგი მობილური აპლიკაციების გამოყენებით.¹⁰

⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება, საქმე №ას-247-235-2017.

⁹ Aloisi A., Gramano E., Artificial Intelligence is watching you at work: digital surveillance, employee monitoring, and regulatory issues in the EU context, Comparative Labor Law & Policy Journal, 2019, 95.

¹⁰ იქვე, 104.

ევროპის საცხოვრებელი და სამუშაო პირობების გაუმჯობესების ფონდის (Eurofound) 2023 წლის მონაცემებით, მსგავსი ტექნოლოგიები სერიოზულ შესაბამისობის პრობლემებს უქმნის მონაცემთა დაცვის ზოგად პრინციპებს, განსაკუთრებით კი მონაცემთა მინიმიზაციისა და გამჭვირვალობის პოსტულატებს.¹¹ ასეთი სიღრმისეული და უწყვეტი კონტროლი წარმოშობს ე.წ. „ჩილინგ-ეფექტს“ (chilling effect) შრომით გარემოში. მუდმივი მეთვალყურეობის განცდა ზრდის ფსიქოსოციალურ რისკებს, ამცირებს დასაქმებულთა ავტონომიის ხარისხს და არღვევს ადამიანურ ღირსებას. კვლევები უთითებენ, რომ EPM სისტემები ხშირად გამოიყენება არა მხოლოდ პროდუქტიულობის გასაზომად, არამედ პროფკავშირულ აქტივობებზე დასაკვირვებლად და კოლექტიური ორგანიზების თავიდან ასაცილებლად (union-busting), რაც ფუნდამენტური შრომითი უფლებების პირდაპირ შელახვას წარმოადგენს.¹²

მონიტორინგის ტექნოლოგია	შეგროვებული მონაცემების ტიპი	სამართლებრივი და ფსიქოსოციალური რისკები
Keystroke Logging (კლავიატურის ტრეკინგი)	პაროლები, პირადი შეტყობინებები, მუშაობის ტემპი	პროპორციულობის დარღვევა, პირადი მიმოწერის საიდუმლოების ხელყოფა.
ეკრანის უწყვეტი ჩანერა (Screen Capture)	ვიზუალური ინფორმაცია, დათვალიერებული ვებ-გვერდები	მონაცემთა მინიმიზაციის პრინციპის უხეში უგულებელყოფა, მაღალი ფსიქოლოგიური წნეხი.
გეოლოკაციის ტრეკინგი (GPS)	ადგილმდებარეობა, გადაადგილების მარშრუტი	სამუშაო და პირადი დროის მიჯნის მოშლა, გადაადგილების თავისუფლების ირიბი შეზღუდვა.
ფსიქოსოციალური და ბიომეტრიული ანალიტიკა	გულისცემა, სტრესის დონე, ხმის ტონალობა	სენსიტიური (განსაკუთრებული კატეგორიის) მონაცემების უკანონო დამუშავება, დისკრიმინაციის რისკი.

¹¹ Eurofound, Employee monitoring: a moving target for regulation, European Restructuring Monitor (ERM) database, 2023.

¹² Hendrickx F., Privacy and Data Protection in the Workplace, 2022.

4. პერსონალურ მონაცემთა დაცვის ევროპული სტანდარტი და GDPR-ის რეგულაციები

4.1. თანხმობის ვალიდურობის ტესტი დასაქმების კონტექსტში

ევროპული მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის არქიტექტურა, რომელსაც ეფუძნება საქართველოს კანონმდებლობაც, მონაცემთა დამუშავების ლეგიტიმურობისთვის ითხოვს კონკრეტული სამართლებრივი საფუძვლის არსებობას. GDPR-ის მე-6 მუხლის (1)(a) ქვეპუნქტი მონაცემთა სუბიექტის თანხმობას ერთ-ერთ ასეთ საფუძვლად განიხილავს. თუმცა, რეგულაციის მე-4 მუხლის მე-11 პუნქტისა და 32-ე პრეამბულის თანახმად, თანხმობა იურიდიულად ნამდვილია მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი არის თავისუფლად მიცემული (*freely given*), კონკრეტული (*specific*), ინფორმირებული (*informed*) და არაორაზროვანი (*unambiguous*).¹³

კრიტიკული პრობლემა იჩენს თავს „თავისუფალი“ ნების შეფასებისას. „თავისუფალი“ გულისხმობს მონაცემთა სუბიექტის მიერ რეალური არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობას. ნებისმიერი სახის არათანაზომიერი ზეწოლა ან გავლენა, რომელმაც შეიძლება შეცვალოს არჩევანის შედეგი, თანხმობას ბათილად აქცევს. შესაბამისად, იურიდიულ ლიტერატურაში საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ დამსაქმებელსა და დასაქმებულს შორის არსებული იერარქიული დამოკიდებულება, შიშის ფაქტორი და ეკონომიკური სუბორდინაცია ეჭვქვეშ აყენებს თანხმობის ნებაყოფლობითობას.¹⁴ დასაქმებულს მუდმივად აქვს იმის შიში, რომ მონიტორინგზე უარის თქმა გამოიწვევს სამსახურებრივ დევნას, დანინაურების შეფერხებას ან სამსახურიდან გათავისუფლებას. გარდა ამისა, მოქმედებს ე.წ. „მიბმის აკრძალვის“ (*prohibition of coupling or tying*) პრინციპი, რომლის მიხედვითაც, შრომითი ხელშეკრულების დადება ან შესრულება არ შეიძლება დამოკიდებული გახდეს ისეთი პერსონალური მონაცემების დამუშავებაზე თანხმობაზე, რომლებიც ობიექტურად არ არის აუცილებელი ამ ხელშეკრულების შესასრულებლად.

4.2. ევროპის მონაცემთა დაცვის საბჭოს (EDPB) სახელმძღვანელო პრინციპები

ევროპის მონაცემთა დაცვის საბჭომ (EDPB) თავის ოფიციალურ სახელმძღვანელოებში, მათ შორის 05/2020 სახელმძღვანელოში თანხმობის შესახებ, ცალსახად განმარტა, რომ დასაქმებულები დამსაქმებლის მიმართ იმყოფებიან უკიდურესად მოწყვლად პოზიციაში.¹⁵ გამომდინარე აქედან, თანხმობა მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში შეიძლება ჩაითვალოს მონაცემთა დამუშავების კანონიერ საფუძვლად – მაგალითად, როდესაც დამუშავებას აშკარად მოაქვს დასაქმებულისთვის უშუალო სარგებელი და უარის თქმას არანაირი ნეგატიური შედეგი არ მოჰყვება. თუმცა, როდესაც საქმე ეხება უწყვეტ UAM¹⁶ მონიტორინგს, რომელიც უშუალოდ მენეჯერული კონტროლის მექანიზმია, თანხმობა იურიდიულ ფიქციად გვევლინება.

¹³ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council (GDPR), Article 4(11) and Recital 32.

¹⁴ *შველიძე ზ.*, საქართველოს შრომის კოდექსით გათვალისწინებული დასაქმებულის სამართლებრივი სტატუსის მახასიათებლები, შრომის სამართალი, სტატიათა კრებული I, რედ. ზაალიშვილი ვ., თბილისი, 2011, 106.

¹⁵ European Data Protection Board (EDPB), Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679, 2020.

¹⁶ კიბერუსაფრთხოებაში UAM იმიფრება, როგორც User Activity Monitoring (მომხმარებლის აქტივობის მონიტორინგი).

ამიტომ, აკადემიური დისკურსი და მონაცემთა დაცვის ავტორიტეტული მკვლევრები ამტკიცებენ, რომ სტანდარტული, მომხმარებელზე ორიენტირებული (consumer-oriented) თანხმობის მოდელის მექანიკური გადმოტანა შრომით ურთიერთობებში უგულებელყოფს ამ სფეროს უნიკალურ მახასიათებლებს და დასაქმებულებს სამართლებრივი გარანტიების გარეშე ტოვებს.¹⁷

4.3. მუხლი 88 და მართლმსაჯულების ევროპული სასამართლოს (CJEU) გადაწყვეტილება საქმეზე C-34/21

შრომითი სპეციფიკის აღიარებით, GDPR-მა დააწესა სპეციალური რეგულირება. რეგულაციის 88-ე მუხლი წარმოადგენს ე.წ. „გახსნილ დათქმას“ (opening clause), რომელიც წევრ სახელმწიფოებს აძლევს უფლებას, ეროვნული კანონმდებლობით ან კოლექტიური ხელშეკრულებებით დაადგინონ უფრო კონკრეტული წესები დასაქმებულთა პირადი მონაცემების დასაცავად.¹⁸ 88-ე მუხლის მიზანია დააბალანსოს ევროკავშირის მასშტაბით მონაცემთა დაცვის ჰარმონიზაციის საჭიროება წევრი სახელმწიფოების ეროვნულ შრომით ტრადიციებთან.¹⁹

ამ მუხლის ტელეოლოგიური და პრაქტიკული განმარტებისთვის უმნიშვნელოვანესია ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს (CJEU) 2023 წლის 30 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე C-34/21 (*Hauptpersonalrat der Lehrerinnen und Lehrer beim Hessischen Kultusministerium*). დავა ეხებოდა გერმანიის ჰესენის მხარის განათლების სამინისტროს მიერ COVID-19 პანდემიის დროს სასკოლო გაკვეთილების პირდაპირი ვიდეო ტრანსლაციის (live streaming) დანერგვას. მიუხედავად იმისა, რომ სისტემა ითხოვდა მოსწავლეთა თანხმობას, მასწავლებელთა მხრიდან მსგავსი თანხმობა არ მოითხოვებოდა, რადგან სახელმწიფო ევრდნობოდა ჰესენის მონაცემთა დაცვის კანონის 23-ე პარაგრაფს, რომელიც დასაქმების კონტექსტში მონაცემთა დამუშავებას ზოგადად აწესრიგებდა.²⁰

ვისაბადენის ადმინისტრაციულმა სასამართლომ მიმართა CJEU-ს, რათა განემარტა 88-ე მუხლის მოთხოვნები. CJEU-მ დაადგინა პრეცედენტული მნიშვნელობის წესი: ეროვნული ნორმატიული აქტი, რომელიც მიზნად ისახავს დასაქმებულთა მონაცემების დამუშავების დარეგულირებას, არ შეიძლება უბრალოდ იმეორებდეს GDPR-ის ზოგად პრინციპებს. იმისათვის, რომ იგი ჩაითვალოს 88-ე მუხლით გათვალისწინებულ „უფრო სპეციფიკურ წესად“, აუცილებელია შეიცავდეს სათანადო, კონკრეტულ და სპეციალურ ზომებს დასაქმებულთა ადამიანური ღირსების, ლეგიტიმური ინტერესებისა და ფუნდამენტური უფლებების დასაცავად.²¹ ეროვნული ნორმა, რომელიც ამ ტესტს ვერ აკმაყოფილებს, არღვევს ევროპულ სამართალს და უნდა იქნეს უგულებელყოფილი. აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ ხაზი გაუსვა, რომ სამუშაო ადგილზე მონიტორინგი და ტექნოლოგიური ჩარევა მოითხოვს მკაცრ და დეტალიზებულ პროცედურულ გარანტიებს და არა ზოგად დეკლარაციებს.

¹⁷ De Stefano V., *Negotiating the Algorithm: Automation, Artificial Intelligence, and Labor Protection*, *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 2019, 25.

¹⁸ Kuner C., Bygrave L. A., Docksey C. (Eds.), *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary*, Oxford University Press, 2020.

¹⁹ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council (GDPR), Article 88.

²⁰ Hauptpersonalrat der Lehrerinnen und Lehrer beim Hessischen Kultusministerium, Case C-34/21, Court of Justice of the European Union (CJEU), 30 March 2023.

²¹ იქვე, პარაგრაფი 51.

5. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECtHR) პრეცედენტული სამართალი და პროპორციულობის ტესტი

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (ECHR) მე-8 მუხლი, რომელიც უზრუნველყოფს პირადი და ოჯახური ცხოვრების, საცხოვრებლისა და მიმოწერის პატივისცემის უფლებას, წარმოადგენს სამუშაო ადგილზე ტექნოლოგიური მონიტორინგის შეფასების უმაღლეს კონსტიტუციურ-სამართლებრივ საზომს. ვინაიდან თანხმობის მექანიზმი დეფექტურია, სტრასბურგის სასამართლომ განავითარა მდიდარი პრეცედენტული სამართალი, რომელიც ადგენს მონიტორინგის თანაზომიერების კრიტერიუმებს. ამ კუთხით, განსაკუთრებული აკადემიური და პრაქტიკული ღირებულება გააჩნია ორ ისტორიულ გადაწყვეტილებას.

5.1. საქმე *Bărbulescu v. Romania*: პროპორციულობის ტესტის ევოლუცია და დასაქმებულთა მიმოწერის ფარულობა

საქმე *Bărbulescu v. Romania* (აპლიკაცია № 61496/08) წარმოადგენს ფუნდამენტურ სახელმძღვანელოს ელექტრონული კომუნიკაციების მონიტორინგის სფეროში. საქმის ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, მომჩივანი იყო რუმინულ კომპანიაში დასაქმებული ინჟინერი, რომელსაც დამსაქმებელმა მოსთხოვა კლიენტებთან კომუნიკაციის მიზნით *Yahoo Messenger*-ის ანგარიშის გახსნა. სპეციალური პროგრამული უზრუნველყოფის გამოყენებით, დამსაქმებელმა დაადგინა, რომ დასაქმებული აღნიშნულ პლატფორმას პირად მიმოწერაშიც (ოჯახის წევრებთან) იყენებდა, რაც შინაგანანესით იყო აკრძალული. კომპანიამ თანამშრომელი გაათავისუფლა.²²

თავდაპირველად, 2016 წლის 12 იანვარს, ევროპული სასამართლოს პალატამ (6 ხმით 1-ის წინააღმდეგ) მიიჩნია, რომ სახელმწიფოს არ დაურღვევია მე-8 მუხლი, ვინაიდან დამსაქმებელს უფლება ჰქონდა შეემოწმებინა, ასრულებდა თუ არა დასაქმებული პროფესიულ მოვალეობებს სამუშაო საათებში. თუმცა, 2017 წლის 5 სექტემბერს, დიდმა პალატამ (*Grand Chamber*) რადიკალურად შეცვალა გადაწყვეტილება და დაადგინა კონვენციის მე-8 მუხლის დარღვევა. დიდმა პალატამ მიუთითა, რომ ეროვნულმა სასამართლოებმა ვერ შეძლეს სამართლიანი ბალანსის (*fair balance*) მიღწევა დასაქმებულის პირადი ცხოვრების უფლებასა და დამსაქმებლის ბიზნეს-ინტერესებს შორის.²³

ამ გადაწყვეტილებით სტრასბურგის სასამართლომ ჩამოაყალიბა ექვსსაფეხურიანი ტესტი, რომელიც სავალდებულოა ყველა წევრი სახელმწიფოსთვის მონიტორინგის კანონიერების შესაფასებლად:²⁴

1. **წინასწარი შეტყობინება (Prior Notice):** განხორციელდა თუ არა დასაქმებულის წინასწარი, ინდივიდუალური ინფორმირება მონიტორინგის დაწყებამდე? გაფრთხილება უნდა იყოს მკაფიო მონიტორინგის ბუნებასა და მასშტაბზე.
2. **მონიტორინგის მასშტაბი და ინტრუზიულობა (Extent and Intrusiveness):** რა დონის ჩარევას ჰქონდა ადგილი? ხდებოდა თუ არა მხოლოდ ტრაფიკის (მეტამონაცემების) აღრიცხვა, თუ დამსაქმებელმა უშუალოდ წაიკითხა მიმოწერის შინაარსი (*content*)?

²² *Bărbulescu v. Romania* [GC], App no. 61496/08, European Court of Human Rights, 5 September 2017.

²³ იქვე, პარაგრაფი 80.

²⁴ იქვე, პარაგრაფი 121.

3. **ლეგიტიმური დასაბუთება (Legitimate Reason):** წარმოადგინა თუ არა დამსაქმებელმა სათანადო, მყარი საფუძველი მონიტორინგის ჩასატარებლად?
4. **ალტერნატიული, ნაკლებად ინტრუზიული მეთოდები (Less Intrusive Methods):** შეეძლო თუ არა დამსაქმებელს მიზნის მიღწევა პირად მიმონერაში ჩარევის გარეშე?
5. **შედეგების გამოყენება (Consequences):** რა მიზნით იქნა გამოყენებული მოპოვებული ინფორმაცია დასაქმებულის მიმართ? (მოცემულ საქმეში უმკაცრესი სანქცია – გათავისუფლება იქნა გამოყენებული).
6. **სათანადო გარანტიების არსებობა (Adequate Safeguards):** არსებობდა თუ არა დამსაქმებლის თვითნებობის გამომრიცხველი მექანიზმები?
უნდა აღინიშნოს, რომ მოსამართლე კარაკასმა (Karakas) განსხვავებული აზრი დააფიქსირა დიდ პალატაში და მიუთითა, რომ უფლების დარღვევის კონსტატაცია არ იყო საკმარისი კომპენსაცია დასაქმებულისთვის.²⁵

5.2. საქმე *López Ribalda and Others v. Spain*: ფარული მონიტორინგის ფარგლები და ლეგიტიმური მიზანი

მეორე საეტაპო საქმეა *López Ribalda and Others v. Spain* (აპლიკაციები № 1874/13 და 8567/13), რომელმაც 2019 წელს განსაზღვრა სამუშაო ადგილზე ფარული ვიდეომონიტორინგის დასაშვებობის უაღრესად ვიწრო ფარგლები.²⁶ საქმის ფაქტობრივი გარემოებები ეხებოდა ესპანური სუპერმარკეტების ქსელის (M.) გაყიდვების ასისტენტებსა და მოლარეებს. მენეჯმენტმა აღმოაჩინა მნიშვნელოვანი დანაკლისი საწყობის მონაცემებსა და რეალურ გაყიდვებს შორის, რამაც ქურდობის საფუძვლიანი ეჭვი გააჩინა. ამის საპასუხოდ, კომპანიამ დაამონტაჟა როგორც ხილული კამერები (რის შესახებაც პერსონალს აცნობა), ისე **ფარული კამერები** უშუალოდ სალაროებთან მიმართული, რაზეც დასაქმებულები არ გაუფრთხილებიათ. ფარული ჩანაწერების საფუძველზე, კომპანიამ ქურდობის ბრალდებით 14 თანამშრომელი დაითხოვა.²⁷

პალატის (Chamber) 2018 წლის 9 იანვრის გადაწყვეტილებით (6 ხმით 1-ის წინააღმდეგ) დადგინდა, რომ ფარული კამერების გამოყენება ეწინააღმდეგებოდა მე-8 მუხლს. თუმცა, 2019 წლის 17 ოქტომბერს, დიდმა პალატამ (Grand Chamber) საპირისპირო გადაწყვეტილება მიიღო და დაადგინა, რომ კონვენცია არ დარღვეულა.²⁸

დიდი პალატა დაეყრდნო ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ შემუშავებულ სამმაგ ტესტს: მიზანშეწონილობა (appropriateness test), აუცილებლობა (necessity test) და მკაცრი პროპორციულობა (strict proportionality test).²⁹ სასამართლომ განმარტა, რომ წინასწარი შეტყობინების ვალდებულება არ არის აბსოლუტური და შეიძლება დაექვემდებაროს საგამონაკლისო შეზღუდვას, თუ სახეზეა აღმატებული საფარო ან კორპორატიული ინტერესი – მოცემულ შემთხვევაში, დანაშაულის (სისტემატური ქურდობის) თავიდან აცილება და გამოვლენა. გადამწყვეტი აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ მონიტორინგი იყო მკაცრად შეზღუდული

²⁵ *Bărbulescu v. Romania* [GC], App no. 61496/08, Dissenting Opinion of Judge Karakas.

²⁶ *López Ribalda and Others v. Spain* [GC], App nos. 1874/13 and 8567/13, European Court of Human Rights, 17 October 2019.

²⁷ იქვე.

²⁸ იქვე, პარაგრაფი 133.

²⁹ იქვე.

დროში (გაგრძელდა მხოლოდ 10 დღე), სივრცეში (ფოკუსირებული მხოლოდ სალაროს ზონაზე, რომელიც ნაკლები პრივატულობის მოლოდინით ხასიათდება) და დასრულდა მაშინვე, როგორც კი დამნაშავეები გამოვლინდნენ.³⁰

ECtHR-ის პრეცედენტების შედარებითი ანალიზი	Bărbulescu v. Romania (2017)	López Ribalda v. Spain (2019)
სადავო ქმედება	ელექტრონული მიმოწერის (მესენჯერის) მონიტორინგი.	ფარული ვიდეომონიტორინგი სალაროს ზონაში.
წინასწარი შეტყობინება	არასაკმარისი და ზოგადი.	არ არსებობდა ფარულ კამერებთან დაკავშირებით.
დამსაქმებლის ლეგიტიმური მიზანი	შინაგაგანანესის შესრულების კონტროლი, სამუშაო დროის რაციონალური გამოყენება.	სერიოზული დანაშაულის (სისტემატური ქურდობის) გამოვლენა და აღკვეთა.
სასამართლოს საბოლოო ვერდიქტი (დიდი პალატა)	დარღვევა დადგინდა: ეროვნულმა სასამართლოებმა ვერ უზრუნველყვეს სათანადო ბალანსი, ინტრუზიულობა აღემატებოდა მიზანს.	დარღვევა არ დადგინდა: ფარული მონიტორინგი იყო მკაცრად პროპორციული, დროში და სივრცეში შეზღუდული და გამართლებული დანაშაულის რისკით.

6. საქართველოს კანონმდებლობის მუხლობრივი ანალიზი და ინსტიტუციური ტრანსფორმაცია

საქართველოს სამართლებრივ სისტემაში არ არსებობს ცალკეული, სპეციალიზებული ნორმატიული აქტი, რომელიც ექსკლუზიურად დაარეგულირებდა პერსონალურ მონაცემთა დაცვას შრომით ურთიერთობებში. შესაბამისად, სამუშაო ადგილზე ტექნოლოგიური მონიტორინგის კანონიერების შეფასება მოითხოვს საქართველოს ორგანული კანონის „საქართვე-

³⁰ იქვე.

ლოს შრომის კოდექსისა“ და 2023 წლის ახალი კანონის „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ კომბინირებულ, ტელელოგიურ და სისტემურ განმარტებას.

6.1. საქართველოს შრომის კოდექსი: მენეჯერული პრეროგატივის ფარგლები

საქართველოს შრომის კოდექსის მე-2 მუხლის მე-3 და მე-4 ნაწილები მკაცრად კრძალავს ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციას, რაც მოიცავს დასაქმებულის მიმართ მტრული, დამამცირებელი ან შეურაცხყოფელი გარემოს შექმნას.³¹ UAM სისტემების დაუსაბუთებელმა გამოყენებამ შესაძლოა სწორედ ასეთი დამამცირებელი გარემო შექმნას. ამასთან, კოდექსის მე-11 მუხლის პირველი ნაწილი ადგენს დამსაქმებლის მითითების უფლებას: დამსაქმებელს უფლება აქვს დასაქმებულისთვის მითითებით დააზუსტოს სამუშაოს შესრულების ცალკეული გარემოება, რომელიც არსებითად არ ცვლის ხელშეკრულების პირობებს.³²

მნიშვნელოვანია იურიდიულად გაიმიჯნოს „მითითების უფლება“ და „პირად ცხოვრებაში ჩარევა“. უწყვეტი ვიდეომონიტორინგის ან კომპიუტერული აქტივობის ტრეკინგის დანერგვა სამუშაო სივრცეში ვერ ჩაითვლება მხოლოდ შრომითი პროცესის ტექნიკურ დაზუსტებად ან შინაგანანგის სტანდარტულ ელემენტად (რომლის გაცნობის ვალდებულებაც მე-9 მუხლშია მოცემული). მსგავსი ჩარევა თვისებრივად ცვლის დასაქმებულის სამუშაო გარემოს და მის პირად სივრცეს, შესაბამისად, მენეჯერული პრეროგატივა აქ სერიოზულ სამართლებრივ ზღვარს აწყდება. დამატებით, კოდექსის 52-ე და 68-ე მუხლები (გაფიცვისა და ლოკაუტის მარეგულირებელი ნორმები)³³ ინსტიტუციურ გარანტიას ქმნიან პროფკავშირული აქტივობისთვის, რომლის ფარული მონიტორინგი ელექტრონული სისტემებით აბსოლუტურად დაუშვებელია და შრომით-სამართლებრივი პრინციპების უხეშ დარღვევად კვალიფიცირდება.³⁴

6.2. 2023 წლის კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“: პრინციპები და უსაფრთხოების რეგულაციები

2023 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ ახალი კანონი, რომელმაც ჩაანაცვლა 2012 წლის რედაქცია და ეროვნული კანონმდებლობა ევროპულ (GDPR) სტანდარტებთან დააახლოვა.³⁵ კანონის მე-4 მუხლი აფუძნებს მონაცემთა დამუშავების უნივერსალურ პრინციპებს, როგორიცაა სამართლიანობა და კანონიერება, მიზნობრივი შეზღუდვა, პროპორციულობა და ადეკვატურობა.³⁶

კანონის მე-5 მუხლი დეტალურად აწესრიგებს თანხმობის პირობებს. თანხმობა უნდა იყოს თავისუფლად და მკაფიოდ გამოხატული ნება, ხოლო განსაკუთრებული კატეგორიის (სენსიტიური) მონაცემებისთვის აუცილებელია წერილობითი ფორმა.³⁷ როგორც წინა თავებში დამტკიცდა, შრომით ურთიერთობებში თანხმობა მეტწილად არ აკმაყოფილებს ამ სტანდარტს.

³¹ საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, მუხლი 2.

³² საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, მუხლი 11.

³³ საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, მუხლი 52 და 68.

³⁴ Aloisi A., Gramano E., Artificial Intelligence is watching you at work: digital surveillance, employee monitoring, and regulatory issues in the EU context, Comparative Labor Law & Policy Journal, 2019.

³⁵ საქართველოს კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“, 2023 წლის 14 ივნისი.

³⁶ იქვე, მუხლი 4.

³⁷ იქვე, მუხლი 5 და 9.

კრიტიკული მნიშვნელობა ენიჭება **26-ე და 28-ე მუხლებს**. 26-ე მუხლი ადგენს მონაცემთა დამუშავების უსაფრთხოების ვალდებულებას. დამუშავებისთვის პასუხისმგებელმა პირმა უნდა მიიღოს ისეთი ორგანიზაციულ-ტექნიკური ზომები, რომლებიც უზრუნველყოფს მონაცემთა დაცვას უნებართვო ან უკანონო დამუშავებისგან, შემთხვევითი დაკარგვისა თუ განადგურებისგან.³⁸ ტექნოლოგიური მონიტორინგის დროს (მაგ. **Keystroke logging**), კომპანიები ინახავენ დასაქმებულთა უკიდურესად სენსიტიურ ინფორმაციას, მათ შორის პაროლებსა და პირად შეტყობინებებს. ამგვარი მონაცემთა ბაზების კიბერუსაფრთხოება დამსაქმებლის პირდაპირი იურიდიული ვალდებულებაა. ამასთან, **28-ე მუხლი** ითხოვს დამუშავების პროცესების დეტალური რეესტრის (აღრიცხვის ჟურნალის) წარმოებას, სადაც განერილი უნდა იყოს დამუშავების მიზნები, მონაცემთა კატეგორიები, შენახვის ვადები და გამოყენებული უსაფრთხოების მექანიზმები.³⁹ ფორმალური ხელშეკრულება თანხმობის შესახებ დამსაქმებელს ვერ ათავისუფლებს ანგარიშვალდებულების ამ დეტალური მოთხოვნებისგან.

6.3. მონაცემთა დაცვაზე ზეგავლენის შეფასება (DPIA) შრომით ურთიერთობებში (მუხლი 31)

ქართული სამართლებრივი რეალობისთვის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს და რეკოლუციურ სიახლეს წარმოადგენს **31-ე მუხლით** შემოტანილი „მონაცემთა დაცვაზე ზეგავლენის შეფასების“ (Data Protection Impact Assessment – DPIA) ინსტიტუტი.⁴⁰

ამ მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად, თუ ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება, მონაცემთა კატეგორიის, მოცულობისა და მიზნების გათვალისწინებით, მაღალი ალბათობით ქმნის ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების შელახვის მაღალ საფრთხეს, დამუშავებისთვის პასუხისმგებელი პირი ვალდებულია წინასწარ განახორციელოს ზეგავლენის შეფასება.⁴¹ UAM სისტემების, ალგორითმული მენეჯმენტისა და უწყვეტი ვიდეომონიტორინგის დანერგვა სამუშაო პროცესში, რომელიც უშუალოდ იჭრება დასაქმებულთა პირად სივრცეში და ზრდის ფსიქოსოციალურ სტრესს, იმპერატიულად მოითხოვს DPIA-ს ჩატარებას.

პროცედურა გულისხმობს რისკების სრულფასოვან ანალიზს და მათი შემცირებისკენ მიმართული ზომების გატარებას. **31-ე მუხლის მე-6 პუნქტი** ადგენს, რომ თუ დამატებითი ორგანიზაციულ-ტექნიკური ზომებით შეუძლებელია ფუნდამენტური უფლებების შელახვის საფრთხის არსებითად შემცირება, დამსაქმებელმა მონაცემთა დამუშავების დაწყებამდე კონსულტაციის მიზნით უნდა მიმართოს საზედამხედველო ორგანოს.⁴² საზედამხედველო ორგანოს გარეშე ამ მაღალი რისკის მატარებელი პროცესის ინიცირება კანონდარღვევაა და ექვემდებარება შესაბამის სანქცირებას.

6.4. ინსტიტუციური რეფორმა: პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურიდან სახელმწიფო აუდიტის სამსახურამდე

უაღრესად საყურადღებოა საქართველოს კანონმდებლობაში განხორციელებული უახლესი ინსტიტუციური ცვლილება, რომელიც მნიშვნელოვნად შეცვლის მონაცემთა დაცვის

³⁸ იქვე, მუხლი 26.

³⁹ იქვე, მუხლი 28.

⁴⁰ იქვე, მუხლი 31.

⁴¹ იქვე, მუხლი 31, პუნქტი 5.

⁴² იქვე, მუხლი 31, პუნქტი 6.

აღსრულების ლანდშაფტს. 2025 წლის 17 დეკემბერს „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ კანონში შეტანილი ცვლილებების (კანონი N1289-IVმს-XIმპ) საფუძველზე, **2026 წლის 2 მარტიდან გაუქმდა პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახური (PDPS) და მის უფლებამონაცვლედ განისაზღვრება სახელმწიფო აუდიტის სამსახური.**⁴³

ეს ნიშნავს, რომ აღნიშნული თარიღიდან სწორედ სახელმწიფო აუდიტის სამსახური (გენერალური აუდიტორის ხელმძღვანელობით) ახორციელებს პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების კანონიერების კონტროლს, მათ შორის შრომით ურთიერთობებში.

ინსტიტუციური მანდატის ტრანსფორმაცია (საქართველო)	2022 წლიდან – 2026 წლის 2 მარტამდე	2026 წლის 2 მარტიდან
უფლებამოსილი საზედამხებველო ორგანო	პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახური (PDPS) ⁴⁴	სახელმწიფო აუდიტის სამსახური ⁴⁵
მანდატი დასაქმების კონტექსტში (მონიტორინგი)	მონიტორინგის კანონიერების შემოწმება, რეაგირება დასაქმებულთა საჩივრებზე, ჯარიმების დაკისრება.	სრული უფლებამონაცვლეობა მონაცემთა დაცვის კონტროლზე. ინციდენტების გამოძიება და სანქცირება.
DPIA კონსულტაციის მისამართი (კანონის 31-ე მუხლი)	მიმართვა ხდებოდა პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურში.	დამსაქმებელი ვალდებულია კონსულტაციისთვის მიმართოს სახელმწიფო აუდიტის სამსახურს. ⁴⁶

ეს ტრანსფორმაცია აჩენს მნიშვნელოვან პრაქტიკულ და დოქტრინალურ კითხვებს. სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის ტრადიციული, კონსტიტუციური მანდატი საჯარო ფინანსების მართვისა და საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვის კონტროლს გულისხმობს. ამ ინსტიტუტისთვის ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების, კერძოდ კი კერძო სექტორში შრომითი ურთიერთობების დროს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის დაცვის მანდატის მინიჭება, მოითხოვს უწყების შიგნით სრულიად ახალი, ადამიანის უფლებებზე ორიენტირებული კომპეტენცი-

⁴³ საქართველოს კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“, ცვლილება 2025 წლის 17 დეკემბერი.

⁴⁴ პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახური, სახელმძღვანელო რეკომენდაციები მცირე და საშუალო ზომის მენარმე სუბიექტებისათვის, 2024.

⁴⁵ საქართველოს კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“, ცვლილება 2025 წლის 17 დეკემბერი, მუხლი 31.

⁴⁶ იქვე.

ებისა და კადრების მობილიზებას. შესაბამისად, კერძო კომპანიებს, რომლებიც გეგმავენ დასაქმებულთა მონიტორინგის რთული ალგორითმული სისტემების დანერგვას და DPIA-ს ფარგლებში გამოავლენენ მაღალ რისკებს, 2026 წლის მარტიდან კონსულტაციების გავლა მოუწევთ გენერალურ აუდიტორთან.

7. ალტერნატიული სამართლებრივი მექანიზმები და კოლექტიური გარანტიები

7.1. ლეგიტიმური ინტერესის შეფასება (LIA) როგორც თანხმობის ალტერნატივა

ვინაიდან დასაქმებულის ფორმალური თანხმობა ინსტიტუციურად დეფექტურია, ევროპული დოგმატიკა და ეროვნული პრაქტიკა დამსაქმებლებს უბიძგებს გამოიყენონ **დამუშავებისთვის პასუხისმგებელი პირის ან მესამე პირის ლეგიტიმური ინტერესი (Legitimate Interest)**, როგორც მონაცემთა დამუშავების ძირითადი იურიდიული საფუძველი.⁴⁷

ლეგიტიმური ინტერესის ტესტი (Legitimate Interest Assessment – LIA) წარმოადგენს სამსაფეხურიან ანალიტიკურ პროცესს, რომელიც აბალანსებს კომპანიის საჭიროებებსა და დასაქმებულის უფლებებს.⁴⁸

1. **მიზნის ტესტი (Purpose test):** არის თუ არა დამსაქმებლის მიზანი რეალური, არასპეკულაციური და კანონიერი? მაგალითად, კომერციული საიდუმლოების დაცვა, IT ინფრასტრუქტურის კიბერუსაფრთხოების უზრუნველყოფა ან მნიშვნელოვანი მატერიალური ზიანის (ქურდობის) თავიდან აცილება, როგორც ეს *López Ribalda* საქმეში დადასტურდა.⁴⁹
2. **აუცილებლობის ტესტი (Necessity test):** რამდენად აუცილებელია დასამუშავებელი მონაცემები მოცემული ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად? შესაძლებელია თუ არა იმავე შედეგის მიღწევა მონაცემთა დამუშავების გარეშე ან ნაკლებად ინტრუზიული მეთოდებით? (პროპორციულობის მოთხოვნა ECtHR-ის *Bărbulescu* პრეცედენტის შესაბამისად).⁵⁰
3. **ბალანსის ტესტი (Balancing test):** ხომ არ აღემატება დასაქმებულის ფუნდამენტური უფლებები, ინტერესები და თავისუფლებები (განსაკუთრებით სამუშაო ადგილზე პრივატულობის გონივრული მოლოდინი) დამსაქმებლის ლეგიტიმურ ინტერესს?

UAM (User Activity Monitoring) სისტემების გამოყენებისას, რომლებიც ინვაზიურად აკონტროლებენ ეკრანის შინაარსს, ვებ-ბრაუზინგს ან კლავიატურას, ბალანსის ტესტის შედეგი ძალიან ხშირად დასაქმებულის სასარგებლოდ იხრება. მსგავსი დონის ჩარევა გაუმართლებლად მძიმეა და შრომით გარემოში ტოქსიკურ ატმოსფეროს ქმნის.

⁴⁷ European Data Protection Board (EDPB), Guidelines 2/2019 on the processing of personal data under Article 6(1)(b) GDPR, 2019.

⁴⁸ *Hendrickx F.*, Employment Privacy Law in the European Union: Surveillance and Monitoring, Antwerp-Oxford-New York, 2002.

⁴⁹ *López Ribalda and Others v. Spain* [GC], App nos. 1874/13 and 8567/13, European Court of Human Rights, 17 October 2019.

⁵⁰ *Bărbulescu v. Romania* [GC], App no. 61496/08, European Court of Human Rights, 5 September 2017.

7.2. კოლექტიური მოლაპარაკებების როლი მონაცემთა მართვის პროცესში

აკადემიური და სამეცნიერო საზოგადოება თანხმდება, რომ მხოლოდ ინდივიდუალური სამართლებრივი მექანიზმებით ალგორითმული მენეჯმენტის რისკების გაბათილება შეუძლებელია. მკვლევრები (*Armaroli I., Dagnino E.*) ხაზს უსვამენ შრომით ურთიერთობებში კოლექტიური მოლაპარაკებების კრიტიკულ მნიშვნელობას.⁵¹ მონაცემთა დამუშავების შიდა პოლიტიკა (**Data Governance**) და მონიტორინგის სისტემების დანერგვა არ უნდა წარმოადგენდეს დამსაქმებლის მიერ ცალმხრივად, ძალის პოზიციიდან დამტკიცებულ დოკუმენტს (როგორც ეს ხშირად შინაგანანგის შემთხვევაში ხდება).

პირიქით, იგი უნდა იყოს დასაქმებულთა წარმომადგენლებთან (პროფესიულ კავშირებთან) წარმოებული თანასწორუფლებიანი მოლაპარაკებების საგანი. ევროპული კოლექტიური შრომის სამართლის პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ პროფკავშირების ჩართულობა **DPIA**-ს პროცესში, ალგორითმების გამჭვირვალობის მოთხოვნა (**explainable AI**) და მონაცემთა კოლექტიური მართვის მექანიზმების შექმნა წარმოადგენს ერთადერთ ეფექტურ გზას ციფრული ტეილორიზმისა და ყოვლისმომცველი სერვეილანსის (**surveillance**) დასაბალანსებლად.

8. დასკვნა

საქართველოს კანონმდებლობისა და ევროპული სტანდარტების (**GDPR, CJEU, ECtHR** პრეცედენტული სამართალი) სიღრმისეული და შედარებითი სამართლებრივი ანალიზი ცხადყოფს, რომ თანამედროვე შრომით ურთიერთობებში დასაქმებულთა უწყვეტი ტექნოლოგიური მონიტორინგი წარმოადგენს უმწვავეს იურიდიულ და ეთიკურ გამოწვევას. კვლევის საფუძველზე შესაძლებელია შემდეგი ძირითადი, კონცეპტუალური დასკვნების ფორმულირება:

1. **თანხმობის, როგორც სამართლებრივი საფუძვლის კრახი:** შრომით ურთიერთობებში არსებული იერარქიული სუბორდინაციისა და სტრუქტურული დისბალანსის გამო, დასაქმებულის თანხმობა უწყვეტ ტექნოლოგიურ მონიტორინგზე იურიდიული ფიქციაა. ევროპული გამოცდილება (**EDPB, GDPR**) და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა ერთმანეთს ემთხვევა იმ მოცემულობაში, რომ დასაქმებულის ეკონომიკური დამოკიდებულება გამოიწვევს თანხმობის "თავისუფლად" გაცემას. შესაბამისად, დამსაქმებლებმა უარი უნდა თქვან შრომით ხელშეკრულებებში არსებულ ბლანკეტურ „თანხმობის“ დათქმებზე და გადავიდნენ მონაცემთა დამუშავების ობიექტურ საფუძვლებზე (როგორიცაა ლეგიტიმური ინტერესის შეფასება – **LIA**).
2. **პროპორციულობის ტესტი და ევროპული იურისპრუდენციის უზენაესობა:** **ECtHR**-ის *Bărbulescu* და *López Ribalda* საქმეები ადგენენ მკაცრ კონსტიტუციურ სტანდარტს. ნებისმიერი სახის მონიტორინგი უნდა იყოს სათანადოდ დასაბუთებული. წინასწარი შეტყობინების გარეშე ფარული მონიტორინგი დასაშვებია მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევებში (მაგ. დანაშაულის პრევენცია), დროში და სივრცეში მკაცრი შეზღუდვით. **CJEU**-ს გადაწყვეტილება საქმეზე **C-34/21** ნათლად უთითებს, რომ ეროვნულმა კანონმდებლობამ შრომითი ურთიერთობებისთვის უნდა უზრუნველყოს სპეციფიკური და გაძლიერებული გარანტიები ადამიანური ღირსების დასაცავად.

⁵¹ *Armaroli I., Dagnino E., A seat at the table: Negotiating data processing in the workplace, Comparative Labor Law & Policy Journal, 2019, 173.*

3. **ზეგავლენის შეფასების (DPIA) იმპერატიული ხასიათი:** საქართველოს 2023 წლის კანონის („პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“) 31-ე მუხლი, რომელიც მონაცემთა დაცვაზე ზეგავლენის შეფასებას სავალდებულოს ხდის მაღალი რისკის დამუშავებისას, პირდაპირ ეხმიანება UAM სისტემებისა და ალგორითმული მენეჯმენტის დანერგვის საფრთხეებს. დამსაქმებელი ვალდებულია წინასწარ, პროაქტიულად გააანალიზოს და შეამციროს ფსიქოსოციალური და სამართლებრივი რისკები, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ეკისრება საზედამხედველო ორგანოსთან სავალდებულო კონსულტაციის გავლა.
4. **ინსტიტუციური ტრანსფორმაციის გამოწვევები:** 2026 წლის 2 მარტიდან პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახურის (PDPS) გაუქმება და მონაცემთა დაცვის საზედამხედველო ფუნქციების სახელმწიფო აუდიტის სამსახურისთვის გადაცემა სრულიად ახალ ადმინისტრაციულ რეალობას ქმნის საქართველოში. ინსტიტუტმა, რომლის მთავარი პროფილი საფინანსო და საბიუჯეტო კონტროლია, უნდა შეითავსოს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვის ურთულესი მანდატი, რაც უდავოდ მოითხოვს უწყების შიდა შესაძლებლობების რადიკალურ ტრანსფორმაციას.
საბოლოოდ, ციფრული სამუშაო გარემოს მზარდი კომპლექსურობა და ტექნოლოგიური სერვეილანსის გაფართოება მოითხოვს ტრადიციული შრომის სამართლის პარადიგმის შეცვლას. მონაცემთა დაცვა სამუშაო ადგილზე აღარ არის მხოლოდ ინდივიდუალური სამართლებრივი დავის საგანი; იგი კოლექტიური შრომითი უფლებების, თანამედროვე მენეჯმენტის ეთიკისა და დემოკრატიულ საზოგადოებაში ადამიანური ღირსების დაცვის ფუნდამენტურ საზომად იქცა.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კანონი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“, 2023 წლის 14 ივნისი (2025 წლის 17 დეკემბრის ცვლილებების ჩათვლით) საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, 2010 წლის 17 დეკემბერი.
2. პერსონალურ მონაცემთა დაცვის სამსახური, სახელმძღვანელო რეკომენდაციები მცირე და საშუალო ზომის მენარმე სუბიექტებისათვის, 2024.
3. *შველიძე ზ.*, საქართველოს შრომის კოდექსით გათვალისწინებული დასაქმებულის სამართლებრივი სტატუსის მახასიათებლები, შრომის სამართალი, სტატიათა კრებული I, რედ. ზაალიშვილი ვ. (რედ.), თბილისი, 2011.
4. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2018 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილება, საქმე №ას-142-134-2017.
5. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება, საქმე №ას-247-235-2017.
6. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 28 აპრილის განჩინება, საქმე №ას-864-1150-09.
7. European Data Protection Board (EDPB), Guidelines 05/2020 on Consent Under Regulation 2016/679, 2020.
8. European Data Protection Board (EDPB), Guidelines 2/2019 on the Processing of Personal Data Under Article 6(1)(b) GDPR in the Context of the Provision of Online Services to Data Subjects, 2019.
9. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons With Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data (General Data Protection Regulation – GDPR), 2016.

10. Aloisi A., Gramano E., Artificial Intelligence Is Watching You at Work: Digital Surveillance, Employee Monitoring, and Regulatory Issues in the EU Context, *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 2019.
11. Armaroli I., Dagnino E., A Seat at the Table: Negotiating Data Processing in the Workplace, *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 2019, 36.
12. De Stefano V., Negotiating the Algorithm: Automation, Artificial Intelligence, and Labor Protection, *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 2019, 15, 19.
13. Eurofound, Employee Monitoring: A Moving Target for Regulation, *European Restructuring Monitor (ERM) Database*, 2023.
14. Hendrickx F., *Employment Privacy Law in the European Union: Surveillance and Monitoring*, Antwerp-Oxford-New York, 2002.
15. Hendrickx F., *Privacy and Data Protection in the Workplace*, 2022.
16. Kuner C., Bygrave L. A., Docksey C. (eds.), *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary*, Oxford University Press, 2020.
17. *Hauptpersonalrat der Lehrerinnen und Lehrer beim Hessischen Kultusministerium*, Case C-34/21, *Court of Justice of the European Union (CJEU)*, 30 March 2023.
18. López Ribalda and Others v. Spain [GC], App nos. 1874/13 and 8567/13, *European Court of Human Rights*, 17 October 2019.
19. Bărbulescu v. Romania [GC], App no. 61496/08, *European Court of Human Rights*, 5 September 2017.
20. Payne v. Western & Atlantic Railroad Co., 81 Tenn. 507, *Supreme Court of Tennessee*, 1884.

თაგარ ბყაშელაშვილი*

ადამიანის შემოქმედებითი ნვლილისა და ხელოვნური ინტელექტის მიერ გენერირებული ვიზუალური კონტენტის სამართლებრივი გამიჯვნის ანალიზი და საავტორო სამართლის განვითარების შესაძლო მიმართულებების განსაზღვრა გენერაციული ხელოვნური ინტელექტის აქტუალობის პირობებში. კვლევა ეფუძნება სამეცნიერო, შედარებით და დოქტრინალურ ანალიზს, აგრეთვე ისტორიულ და თანამედროვე მიდგომებს, რაც საშუალებას იძლევა შეფასდეს როგორც არსებული სამართლებრივი ჩარჩო, ისე მისი ადაპტაციის სა- ჭიროება.

სტატიის მიზანია ადამიანის შემოქმედებითი ნვლილისა და ხელოვნური ინტელექტის მიერ გენერირებული ვიზუალური კონტენტის სამართლებრივი გამიჯვნის ანალიზი და საავტორო სამართლის განვითარების შესაძლო მიმართულებების განსაზღვრა გენერაციული ხელოვნური ინტელექტის აქტუალობის პირობებში. კვლევა ეფუძნება სამეცნიერო, შედარებით და დოქტრინალურ ანალიზს, აგრეთვე ისტორიულ და თანამედროვე მიდგომებს, რაც საშუალებას იძლევა შეფასდეს როგორც არსებული სამართლებრივი ჩარჩო, ისე მისი ადაპტაციის საჭიროება.

სტატია ცხადყოფს გენერაციული ხელოვნური ინტელექტის განვითარების გავლენას შემოქმედებითი საქმიანობასა და მის სამართლებრივ შედეგებზე. თანამედროვე AI სისტემებით იქმნება ვიზუალური კონტენტი ალგორითმული პროცესების მეშვეობით, რაც ადამიანის და ე.წ. „მანქანის“ ჩართულობის გამიჯვნას შემოქმედებით პროცესში ართულებს.

წინამდებარე სტატიაში განხილულია ხელოვნური ინტელექტის ფუნქცია, მნიშვნელობა და შესაძლებლობები და მათი გავლენა საავტორო უფლებებზე. საერთაშორისო პრაქტიკისა და იდენტიფიცირებული რისკების ანალიზის საფუძველზე კი სტატიის ფარგლებში გამოთქმულია მოსაზრება სამართლებრივი სისტემის ტექნოლოგიებთან ადაპტირებისა და მეტად მოქნილი, ჰიბრიდული მოდელების დანერგვის თაობაზე, რომლითაც ადამიანის შემოქმედებით ნვლილიც აღიარებულია და AI-ის, როგორც ინსტრუმენტის, როლიც გათვალისწინებულია. სტატიაში განვითარებული კვლევის სიახლე მდგომარეობს თანამედროვე სასამართლო პრაქტიკისა და საერთაშორისო მიდგომების საფუძველზე ბალანსირებული მოდელის ჩამოყალიბებაში.

საკვანძო სიტყვები: ხელოვნური ინტელექტი; ვიზუალური კონტენტი; საავტორო უფლება; შემოქმედებითი ნვლილი; ორიგინალურობა.

1. შესავალი

ხელოვნური ინტელექტი თითოეული ჩვენგანის ყოველდღიურობად იქცა. იგი იმდენად სწრაფად ვითარდება, რომ დღეს, ინტელექტუალური ალგორითმების დახმარებით, შეიძლება შეიქმნას სურათები, ხელოვნების ნიმუშები და მუსიკალური ნაწარმოებებიც კი, თუმცა შეუძლია კი ხელოვნურ ინტელექტს, იყოს „შემოქმედი“ სამართლებრივი გაგებით?¹ მაშ, ვინ არის ხელოვნების ავტორი: ადამიანი, რომელმაც იდეა ჩამოაყალიბა, თუ მანქანა, რომელმაც ის რეალობად აქცია? და თუ კრეატიულობა მხოლოდ ადამიანის პრეროგატივაა, მაშინ ვის ეკუთვნის ის შედეგები, რომელიც ადამიანის გარეშე, მაგრამ ადამიანის მიერ შექმნილი ალგორითმის მიერაა გენერირებული?

ეს კითხვები დღეს აღარ არის მხოლოდ ტექნოლოგიური დებატების საგანი და შეიძლება ითქვას, თანამედროვე ინტელექტუალური საკუთრების სამართლის უდიდეს გამოწვევად ფასდება.

* სამართლის ბაკალავრი, იურიდიული ფირმა „ბი-ჯი-აი“ ლეგალის იურისტი.

¹ Li Y., The Human Authorship Requirement in AI-Generated Works: A Comparative Analysis of Copyright Protection Frameworks, Journal of Law and Governance, Vol. 1, No. 1, 2025, 21.

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს, განსაზღვროს სად მთავრდება ადამიანის შემოქმედებითი წვლილი და სად იწყება ალგორითმის ავტონომია ფოტოებისა და ვიზუალური კონტენტის შექმნისას, საერთაშორისო დონეზე არსებული სამართლებრივი რეგულირების საფუძველზე.

2. ხელოვნური ინტელექტის მნიშვნელობა

მე-19 საუკუნეში ფოტოგრაფიის გამოგონებამ სამართლის სამყაროში ისეთივე ქაოსი გამოიწვია, როგორც დღეს, გენერაციულმა ხელოვნურმა ინტელექტმა. მაშინ ჩამოყალიბდა მიდგომა, რომ „მანქანა“ შეიძლება იყოს ხელოვნების იარაღი და არა ავტორი.² მაგრამ რა ხდება მაშინ, როცა „იარაღი“ თავად იღებს შემოქმედებით გადაწყვეტილებებს?

ხელოვნურ ინტელექტს ევროპის საბჭოს კონვენცია განმარტავს, როგორც მანქანურ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებულ სისტემას, რომელსაც შეუძლია, ადამიანის მიერ განსაზღვრული მიზნების გათვალისწინებით, შეიმუშაოს პროგნოზები და რეკომენდაციები ან მიიღოს გადაწყვეტილებები, რომლებიც გავლენას ახდენს რეალურ ან ვირტუალურ გარემოზე.³

ხელოვნური ინტელექტის სწრაფმა განვითარებამ შექმნა ვიზუალური კონტენტის სრულიად ახალი ფორმა – AI-გენერირებული გამოსახულება.⁴ AI-გენერირებულ ვიზუალურ კონტენტად შეიძლება განვიხილოთ ისეთი ფოტოები, ილუსტრაციები ან სხვა ვიზუალური ნაწარმოებები, რომლებიც იქმნება ალგორითმული მოდელების მეშვეობით მომხმარებლის მიერ მიწოდებული ტექსტური, ვიზუალური ან სხვა ტიპის მონაცემების/ინსტრუქციის (ე.წ. ფრომ-ფთის) საფუძველზე.⁵ ასეთ სისტემებს შეუძლიათ შექმნან როგორც ფოტორეალისტური გამოსახულებები, ისე მხატვრული ნაწარმოებები, რომლებიც ხშირად არაფრით ჩამოუვარდება ადამიანური შემოქმედების შედეგებს.⁶

AI-გენერირებული ვიზუალური კონტენტი დღეს ფართოდ გამოიყენება მედიის, რეკლამის, კინოინდუსტრიის, დიზაინის, მარკეტინგისა და სოციალური მედიის სფეროში, რადგან აღნიშნული ტექნოლოგია ამცირებს ფინანსურ დანახარჯებს, ზრდის ნარმოების ეფექტიანობას და ხელმისაწვდომს ხდის ვიზუალურ კონტენტს ფართო აუდიტორიისთვის.⁷

AI-გენერირებული ხელოვნების ერთ-ერთ რეზონანსულ მაგალითად სახელდება „შემდეგი რემბრანდტი“ (The Next Rembrandt), რომლის ფარგლებშიც შესაძლებელია ხელოვნური ნაწარმოების შექმნა რემბრანდტის სტილში მხოლოდ AI-ის დახმარებით. პროექტის ავტორებმა ალგორითმების საშუალებით გააანალიზეს მხატვრის ნამუშევრების ფერწერული და სტილისტური თავისებურებები და ამ მონაცემებზე დაყრდნობით შექმნეს ისტორიული მხატვრული სტილის რეკონსტრუქცია და ახალი ვიზუალური პროდუქტი.⁸

² Burrow-Giles Lithographic Company v. Sarony, 1884, 111 U.S. 59.

³ Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Article 2, Council of Europe, 05.09.2024, 3.

⁴ Zhou E., Lee D., Generative artificial intelligence, human creativity, and art, PNAS Nexus, Vol. 3, Issue 3, 2024, 1.

⁵ იქვე.

⁶ იქვე.

⁷ Hartmann J., Exner Y., Domdey S., The Power of Generative Marketing: Can Generative AI Create Superhuman Visual Marketing Content? International Journal of Research in Marketing, Vol. 42, Issue 1, 2025, Section 2.2, 15-16.

⁸ Campbell Ch., The Next Rembrandt: Originality and Authorship of AI Generated Works, <<https://journals.library.columbia.edu/index.php/stlr/blog/view/176>> [25.05.2026].

დიდი პოპულარობით სარგებლობს ხელოვნური ინტელექტი – მიდჯურნი (Midjourney) და ადობე ფაიერფლაი (Adobe Firefly), რომლებიც ქმნიან როგორც მხატვრულ, ისე ფოტორეალისტურ გამოსახულებებს. აღნიშნული სისტემები მუშაობენ მომხმარებლის მიერ მიწოდებული ტექსტური ინტსტრუქციის საფუძველზე და გენერირებენ იმგვარ ვიზუალურ შედეგს, რომელიც შეესაბამება მითითებულ აღწერას.⁹ შედეგად, ცალსახაა, რომ AI-გენერირებული ვიზუალური კონტენტი აღარ წარმოადგენს უბრალო ტექნოლოგიურ ექსპერიმენტს, არამედ იგი რეალურად არის ჩართული თანამედროვე კულტურულ და ეკონომიკურ პროცესებში. სწორედ მისმა პრაქტიკულმა მნიშვნელობამ და ფართო გამოყენებამ განაპირობა სამართლებრივი დისკუსიის გააქტიურება ავტორობის, ორიგინალურობისა და ინტელექტუალური საკუთრების დაცვასთან დაკავშირებით.

3. საავტორო უფლებები

ხელოვნური ინტელექტი, მართალია, ქმნის ნაწარმოებს, რომლის საავტორო უფლებების დაცვის ქვეშ მოაზრება განხილვის საგანია, თუმცა, შეიძლება ითქვას, თავადაც ქმნის საავტორო და მომიჯნავე უფლებების დარღვევის რისკს, როდესაც მის ბაზაში უკვე არსებულ შექმნილ ნაწარმოებებს ახალი ნაწარმოების შესაქმნელად იყენებს – უნებართვოდ და ავტორებისთვის ანაზღაურების გარეშე.¹⁰ შესაბამისად, ასეთ დროს ჩნდება სამართლებრივი რისკი იმისა, რომ გენერაციულმა AI-მ შესაძლოა შექმნას ნაწარმოების უკანონო ასლი და ამით დაარღვიოს ავტორის რეპროდუქციის უფლება. აღნიშნულის საპირისპიროდ არსებობს არგუმენტი, რომ ხელოვნურ ინტელექტში შეყვანილი მონაცემები განიხილება მასალად, რომელსაც თავად ადამიანებიც იყენებენ გარკვეული ნაშრომის შესაქმნელად, შესაბამისად, ხელოვნური ინტელექტიც, მსგავსად ადამიანისა, სამყაროში უკვე არსებულ ცოდნას იყენებს ნაწარმოების შექმნისთვის და არაგონივრულად მიიჩნევა AI-ის მიერ საავტორო და მომიჯნავე უფლებების დარღვევაზე საუბარი. ამ კონტექსტში სამართლებრივი დისკუსია კონცენტრირდება ორიგინალურობისა და შემოქმედებითი ნვლილის ბალანსზე გენერაციულ AI სისტემებში.¹¹

„საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, საავტორო უფლება ვრცელდება მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებზე,¹² რომელიც წარმოადგენს ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგს, ნაწარმოების დანიშნულების, ჟანრისა, მოცულობისა და გამოხატვის ფორმის მიუხედავად. საავტორო უფლებით დაცვას ექვემდებარება, აგრეთვე, გონებრივი შრომის პროდუქტი, როგორიცაა, მაგალითად, კომპიუტერული პროგრამები და ელექტრონული მონაცემთა ბაზები. საავტორო უფლებები არ ვრცელდება იდეებზე, მეთოდებზე, პროცესებზე, კონცეფციებზე, აღმოჩენებზე. საავტორო და მომიჯნავე უფლებებით დაიცვება იდეის გამოხატვის მხოლოდ ფორმა და

⁹ Thambaiya N., Kariyawasam K., Talagala C., Copyright Law in the Age of AI: Analysing the AI-generated Works and Copyright Challenges in Australia, International Review of Law, Computers & Technology, Routledge Taylor & Francis Group (eds.), 39(3), London, 2025, 450.

¹⁰ Feuerriegel S., Hartmann J., Janiesch C., Zschech P., Generative AI, Business & Information Systems Engineering (BISE), Springer (eds.), 66(1), 2024, §3, 118.

¹¹ იქვე.

¹² ასეთ ნაწარმოებებს მიეკუთვნება ლიტერატურის, მეცნიერებისა და ხელოვნების სფეროში შექმნილი ყველა ნაწარმოები, მისი გამოსახვის ხერხისა და ფორმის მიუხედავად, როგორიცაა რომანები, ლექსები, პიესები, ფილმები, მუსიკა, ნახატები, ფერწერული ტილოები, ფოტოსურათები, ქანდაკებები, არქიტექტურული პროექტები და სხვ.

არა თვით იდეა. ავტორად კი მიიჩნევა ფიზიკური პირი, რომელიც ინტელექტუალური და შემოქმედებითი უნარის გამოყენებით ქმნის ნაწარმოებს. შესაბამისად, საქართველოში ავტორად მიიჩნევა მხოლოდ ადამიანი.¹³

4. ავტორობისა და ორიგინალურობის კონცეფციები

ინტელექტუალური საკუთრების დოქტრინის ისტორიულ განვითარებაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს ავტორობისა და ორიგინალურობის კონცეფციებს.¹⁴ საავტორო სამართლის ტრადიციული გაგებით, დაცვას ექვემდებარება მხოლოდ ის ნაწარმოები, რომელიც წარმოადგენს ადამიანის ინტელექტუალური და შემოქმედებითი ძალისხმევის შედეგს.¹⁵ ავტორობა უკავშირდება პიროვნულ, შემოქმედებით აქტს, რომლის შედეგადაც იდეა უნიკალურად და ინდივიდუალურად გამოიხატება.¹⁶ ორიგინალურობის კრიტერიუმი, სხვადასხვა იურისდიქციაში განსხვავებული ფორმულირებით, თუმცა არსობრივად ერთნაირი შინაარსით, გულისხმობს, რომ ნაწარმოები უნდა ასახავდეს ავტორის თავისუფალ და შემოქმედებით არჩევანს. სამართლებრივ დოქტრინაში ორიგინალურობა, როგორც წესი, განიხილება ანთროპოცენტრული პერსპექტივიდან. ადამიანის გონებრივი და კრეატიული წვლილი მისთვის საავტორო უფლებების ექსკლუზიურად მინიჭების საფუძველს ქმნის. საავტორო სამართალში კი სწორედ ორიგინალურობის მოთხოვნაა ერთ-ერთი მთავარი დამაბრკოლებელი ფაქტორი ხელოვნური ინტელექტის მიერ გენერირებული ნაწარმოების სამართლებრივი დაცვის საკითხში.¹⁷ აქედან გამომდინარე აზრთა სხვადასხვაობაა კი განაპირობებს განსხვავებულ მიდგომებს იმასთან დაკავშირებით, თუ ვის ეკუთვნის საავტორო უფლებები AI-გენერირებულ ვიზუალურ კონტენტზე: ხელოვნური ინტელექტს, მის შემქმნელს თუ თავად მომხმარებელს? ამის დასადგენად, პირველ რიგში, AI-დახმარებით შექმნილი ნაწარმოები AI-ის მიერ გენერირებული ნაწარმოებისგან უნდა განვასხვაოთ.

4.1. AI-დახმარებით შექმნილი VS. AI-გენერირებული ნაწარმოები

AI-ის დახმარებით შექმნილ ნაწარმოებში ხელოვნური ინტელექტს ადამიანის დამხმარე ინსტრუმენტის ფუნქცია გააჩნია. ასეთ დროს ადამიანი ინარჩუნებს კონტროლს საბოლოო შედეგზე და საკუთარი ინტელექტუალური რესურსების გამოყენებით ქმნის მას. AI ამ პროცესში აძლიერებს ადამიანის შესაძლებლობებს, ზრდის ეფექტიანობას და ხშირად აუმჯობესებს ნაწარმოების ხარისხსაც. შესაბამისად, არსებობს მოსაზრება, რომ AI-ის გამოყენებით შექმნილ ნაწარმოებში ავტორად მიიჩნევა ფიზიკური პირი (მომხმარებელი) და არა თავად ხე-

¹³ საქართველოს კანონი „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“, მე-4 მუხლი, „ა“ პუნქტი, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 08/07/1999.

¹⁴ Frosio G., Generative AI in Court, Recreating Creativity, Reinventing Inventiveness: Challenges Facing Intellectual Property Law, Koutras N., Selvadurai N., Routledge, New York, 2024, 26.

¹⁵ Hugenholtz P B., Quintais J P., and Gervais D., Trends and Developments in Artificial Intelligence: Challenges to the Intellectual Property Rights Framework, European Commission, 2020, Section 3.3.2, 69. <https://www.ivir.nl/publicaties/download/Trends_and_Developments_in_Artificial_Intelligence.pdf> [28.03.2026].

¹⁶ იქვე.

¹⁷ იქვე.

ლოვნური ინტელექტი.¹⁸ რაც შეეხება პროგრამის შემქმნელს, მან შესაძლებელია შექმნას ზემოაღნიშნული ინსტრუმენტი, თუმცა უშუალოდ მომხმარებელია ის პირი, რომელიც აძლევს ხელოვნურ ინტელექტს მითითებებს თუ რა შინაარსის, როგორი ფორმის და ვიზუალის ნაწარმოების შექმნა სურს. ამასთანავე, ხელოვნური ინტელექტის შემქმნელი მოკლებულია შესაძლებლობას გააკონტროლოს ხელოვნური ინტელექტი, რომელმაც შესაძლებელია მომხმარებლის დავალებით შექმნას სხვადასხვა, მათ შორის, სხვისი საავტორო უფლების დამრღვევი ნაწარმოები.¹⁹ პროგრამის შემქმნელის ჩართულობის პროგრამის შექმნით შემოფარგვლა კი მართლდება იმ არგუმენტივით, რომ მისი პასუხისმგებლობის საკითხი ნაკლებად უნდა დადგეს, მაშინ, როდესაც AI-ის მიერ საავტორო და მომიჯნავე უფლებების დარღვევის რისკი ჩნდება.

რაც შეეხება AI-ის მიერ გენერირებულ ნაწარმოებებს, ასეთ დროს იკვეთება ხელოვნური ინტელექტის დამოუკიდებელი შემოქმედებითი შესაძლებლობები. ამ შემთხვევებში AI აღარ წარმოადგენს მხოლოდ ინსტრუმენტს, არამედ იკავებს ცენტრალურ პოზიციას ნაწარმოების შინაარსის შექმნის პროცესში და ხშირად ქმნის კიდევ მას დამოუკიდებლად, მინიმალური ადამიანური ჩარევის ხარჯზე.²⁰ მიუხედავად იმისა, რომ შემოქმედებითი პროცესის დასაწყისი ადამიანის ინიციატივას წარმოადგენს, საბოლოო შემოქმედებით შედეგს თავად AI ქმნის.²¹ შესაბამისად, ტერმინი „AI-გენერირებული“ აღნიშნავს ნაწარმოებს, რომელიც შექმნილია ხელოვნური ინტელექტის გამოყენებით იმგვარად, რომ არც ერთი ფიზიკური პირი არ აკმაყოფილებს ავტორობის ტრადიციულ კრიტერიუმებს.²² აქედან გამომდინარე, ერთ-ერთი მოსაზრების თანახმად, ხელოვნური ინტელექტის მიერ შექმნილ ნაწარმოების ავტორს თავად ხელოვნური ინტელექტი წარმოადგენს. თუმცა ეს მოსაზრება ძირითადად კრიტიკის საგანია, რადგან საავტორო სამართალში დამკვიდრებულია „ჰუმანისტური მიდგომა“,²³ რომლის მიხედვითაც შემოქმედებითობა და ავტორობა ტრადიციულად ადამიანის ინტელექტუალურ საქმიანობასთანაა დაკავშირებული. მიუხედავად იმისა, რომ ამ შემთხვევაში ხელოვნური ინტელექტი საბოლოო შედეგს ავტონომიურად ქმნის, ადამიანის ჩარევა აუცილებელია პროცესის ყველა ეტაპზე, რადგან AI ეყრდნობა ადამიანების მიერ პროგრამირებულ საწყის მონაცემებსა და პარამეტრებს, რის საფუძველზეც ახერხებს სისტემა „შემოქმედებითი“ შესაძლებლობების განვითარებას.²⁴ ადამიანის მიერ AI სისტემის შესაბამისი ტრენინგ-მონაცემების გამოყენებით გავარჯიშების შედეგად სისტემა სწავლობს და აუმჯობესებს მუშაობის ხარისხს და უკვე კონკრეტული, დეტალური ინსტრუქციების გარეშე შეუძლია ნაწარმოების შექმნა.

¹⁸ Thambaiya N., Kariyawasam K., Talagala C., Copyright Law in the Age of AI: Analysing the AI-generated Works and Copyright Challenges in Australia, International Review of Law, Computers & Technology, Routledge Taylor & Francis Group (eds.), 39(3), London, 2025, 450.

¹⁹ იქვე, 453.

²⁰ იქვე, 450.

²¹ იქვე.

²² Thambaiya N., Kariyawasam K., Talagala C., Copyright Law in the Age of AI: Analysing the AI-generated Works and Copyright Challenges in Australia, International Review of Law, Computers & Technology, Routledge Taylor & Francis Group (eds.), 39(3), London, 2025, 449-450.

²³ Frosio G., Generative AI in Court, Recreating Creativity, Reinventing Inventiveness: Challenges Facing Intellectual Property Law, Koutras N., Selvadurai N., Routledge, New York, 2024, 18.

²⁴ Thambaiya N., Kariyawasam K., Talagala C., Copyright Law in the Age of AI: Analysing the AI-generated Works and Copyright Challenges in Australia, International Review of Law, Computers & Technology, Routledge Taylor & Francis Group, 39(3), London, 2025, 450.

AI-დახმარებით და AI-გენერირებულ ნაწარმოებს შორის მკაფიო საზღვრების გავლება კვლავ სირთულეს წარმოადგენს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ტექნოლოგიური განსაზღვრებები ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელია და აღნიშნული ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ინდივიდუალურად შესაფასებელია, თუმცა ნებისმიერ შემთხვევაში, ამ გამიჯვნის ცენტრალურ ელემენტად ადამიანის მონაწილეობის ხარისხია მიჩნეულია, რაც წარმოშობს კითხვას – როგორ უნდა განისაზღვროს შემოქმედებით პროცესში „მნიშვნელოვანი“ ან/და საკმარისი ადამიანური ჩარევა.²⁵

5. ავტორის ორიგინალურობისა და შემოქმედებითობის ხარისხი

ვიზუალური ხელოვნების კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ორიგინალურობის კრიტერიუმი. AI-გენერირებული გამოსახულება შეიძლება ფორმალურად აკმაყოფილებდეს ვიზუალურ სიახლეს, თუმცა თუ ადამიანის წვლილი შემოიფარგლება ზოგადი ტექსტური ინსტრუქციით, საკითხავია, არის თუ არა ამგვარი „შემოქმედებითი კონტროლი“ საკმარისი შედეგის საავტორო უფლებით დაცვისთვის? საერთაშორისო პრაქტიკისა და ავტორთა უმეტესობის მიდგომის გათვალისწინებით ინტრუქციისა და მითითების დეტალიზაცია, კომპოზიციის, სტილისა და თემატური ჩარჩოს განსაზღვრა შესაძლოა ჩაითვალოს საკმარის ადამიანურ შემოქმედებით წვლილად, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ავტორი მიზანმიმართულად არჩევს შედეგებს და შემდგომ არედაქტირებს მას.²⁶ AI-ის მიერ ვიზუალური კონტენტის შექმნაში ადამიანის ჩარევა შეიძლება შემდეგი რამდენიმე ფორმით განხორციელდეს:

- (1) კონცეპტუალური ჩარჩოს განსაზღვრით, როდესაც ავტორი აყალიბებს იდეას და შემდგომ ახდენს მის რეალიზებას ესთეტიკურ თუ სემნატიკურ დონეზე;²⁷
- (2) ინსტრუქციისა და მითითების (ე.წ. ფრომფთის) კრეატიული ფორმულირებით, რა დროსაც ადამიანი განსაზღვრავს კომპოზიციას, ფერთა გამას, ვიზუალურ სტილს;²⁸
- (3) უკვე გენერირებული ვარიანტების შერჩევით, რაც ფოტოგრაფის მიერ გადაღებული მასალიდან საბოლოო კადრების არჩევის ანალოგიად განიხილება;²⁹
- (4) ე.წ. პოსტფროდაქშენით, რაც გულისხმობს ფერების კორექციას, ელემენტების დამატებას/ამოღებას, კომპოზიციურ ცვლილებებს.³⁰ სწორედ ამგვარი რედაქტირება და ავტორის სუბიექტური არჩევანი წარმოადგენს იმ ზღვარს, სადაც ალგორითმული პროდუქტი შეიძლება ტრანსფორმირდეს ადამიანის მიერ შექმნილ ნაწარმოებად. თუ AI მხოლოდ გენერირების საწყისი ეტაპია, ხოლო საბოლოო ვიზუალი ყალიბდება ადამიანის შემოქმედებითი ჩარევით, შესაძლებელია ნაწარმოები შეფასდეს როგორც გადამუშავებული.

²⁵ Thambaiya N., Kariyawasam K., Talagala C., Copyright Law in the Age of AI: Analysing the AI-generated Works and Copyright Challenges in Australia, International Review of Law, Computers & Technology, Routledge Taylor & Francis Group (eds.), 39(3), London, 2025, 450.

²⁶ Hutson J., The Evolving Role of Copyright Law in the Age of AI-Generated Works, Journal of Digital Technologies and Law, Kazan Innovative University named after V. G. Timiryasov, Vol. 2, №4, 2024, 903.

²⁷ იქვე, 904.

²⁸ იქვე.

²⁹ იქვე.

³⁰ იქვე.

ბული ან AI-დახმარებით შექმნილი ნაწარმოები, რომლის ავტორად ადამიანის მიჩნევა გამართლებულია.³¹

საავტორო სამართალს სჭირდება ადაპტირებული, მოქნილი ჩარჩო, რომელიც აღიარებს AI-ს როგორც შემოქმედებითი პროცესის დამხმარე ინსტრუმენტს და არა ავტონომიურ ავტორს. ვიზუალური ხელოვნების კონტექსტში ეს ნიშნავს, რომ სწორი სამართლებრივი შეფასების მიზნებისთვის ყურადღება უნდა გამახვილდეს არა შედეგზე, არამედ პროცესზე, რაც შესაძლებელს გახდის საბოლოო გამოსახულებაზე ადამიანის შემოქმედებითი კონტროლის არსებითად მიჩნევის შეფასებას. ამგვარად, თანამედროვე დისკუსია ვიზუალური ხელოვნების სფეროში კონცენტრირდება არა იმაზე, შეუძლია თუ არა AI-ის „შექმნა“, არამედ იმაზე, სად გადის ზღვარი ტექნოლოგიურ გენერაციასა და ადამიანურ ავტორობას შორის. სწორედ ამ ზღვრის განსაზღვრა წარმოადგენს ადამიანის შემოქმედებითი ნვლილისა და AI-გენერირებული ვიზუალური კონტენტის სამართლებრივი გამიჯვნის საკვანძო საკითხს.³²

5.1. გამოსადეგი ტესტი

ადამიანის მიერ AI-ის დახმარებით გენერირებული ნაწარმოების საავტორო დაცვის ფარგლებიდან სრულად გამორიცხვა, ობიექტური დასაბუთების გარეშე, არაგონივრულია, მით უფრო მაშინ, როდესაც თანამედროვე ინდუსტრიებში უკვე ფართოდ გამოიყენება მაღალტექნოლოგიური სისტემები ნაწარმოებების შესაქმნელად.³³ მართალია, ხელოვნურ ინტელექტს არ გააჩნია თავისუფალი ნება, განზრახვა ან თვითშეგნება, თუმცა მას შეუძლია ისეთი ნაწარმოებების შექმნა ადამიანის საკმარისი შემოქმედებითი ჩართულობის შედეგად, რომელთა წინასწარ განსაზღვრაც ხშირად თავად სისტემის შემქმნელებისთვისაა შეუძლებელი. სწორედ ამიტომ, არსებობს ბოდენის ტესტი, რომლის მიხედვითაც, ნაწარმოები შეიძლება ჩაითვალოს საავტორო დაცვის ობიექტად მაშინ, თუ იგი (1) ვერ განირჩევა ადამიანის მიერ AI-ის გარეშე შექმნილი ნაწარმოებისგან და (2) მისი ესთეტიკური ღირებულება შეესაბამება იმავე დონის ადამიანის ნამუშევარს/შემოქმედებას.³⁴ ბოდენს მაგალითად მოჰყავს ხელოვნური ინტელექტის იმგვარი სისტემა, როგორიცაა, აარონი (AARON),³⁵ რომლის მსგავსი პროგრამები აღნიშნულ ტესტს აკმაყოფილებენ. ადამიანის მიერ შექმნილ იმავე დონის ნამუშევართან შედარების კრიტერიუმი კი შესაბამისობაშია აშშ-ის სასამართლო პრაქტიკის შედეგად ჩამოყალიბებულ სტანდარტთანაც, რომლის მიხედვითაც ორიგინალურობისთვის საკმარისია მინიმალური შემოქმედებითი ელემენტის არსებობა.³⁶ შესაბამისად, ზემოაღნიშნული მიდგომა და ტესტი არ გულისხმობს შემოქმედების რთული შეფასების სქემას და მეტად პრაქტიკულ და

³¹ იქვე, 904-905.

³² *Hutson J.*, The Evolving Role of Copyright Law in the Age of AI-Generated Works, *Journal of Digital Technologies and Law*, Kazan Innovative University named after V. G. Timiryasov, Vol. 2, №4, 2024, 898.

³³ *Kasap A.*, Copyright and Creative Artificial Intelligence (AI) Systems: A Twenty-first Century Approach to Authorship of AI-Generated Works in the United States, *Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law* (eds.), Vol. 19, №4, 2019, 379.

³⁴ იქვე, 353.

³⁵ AARON კომპიუტერული პროგრამების ერთობლიობაა, რომელიც შექმნა Harold Cohen-მა და რომელსაც შეუძლია დადამოუკიდებლად შექმნას ორიგინალური მხატვრული გამოსახულებები. AARON-ის მიერ შექმნილი ნამუშევრები წარმოდგენილი იყო მსოფლიოს სხვადასხვა მუზეუმშიც.

³⁶ *Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Company, Inc.*, (1991), 499 U.S. 346.

ეფექტიან გზას სთავაზობს საავტორო სამართალს AI-გენერირებულ ნაწარმოებზე საავტორო
დაცვის გავრცელებისთვის.³⁷

6. საერთაშორისო პრაქტიკის მიმოხილვა

6.1. ევროპული პრაქტიკა

ევროკავშირში ავტორობის კონცეფციის განხილვისას, სამართლებრივი მიდგომა ძირითადად ანთროპოცენტრულ ხედვას ემყარება, რომლის მიხედვითაც ავტორობა ადამიანის შემოქმედებით საქმიანობასთანაა დაკავშირებული, მაშინაც კი, როდესაც პროცესში გამოიყენება ტექნიკური საშუალებები. მაგალითად, კომპიუტერული პროგრამების სამართლებრივი დაცვის შესახებ ევროკავშირის დირექტივის (2009/24/EC) 2(1) მუხლი³⁸ ავტორად განსაზღვრავს ფიზიკურ პირს, პირთა ჯგუფს ან იურიდიულ პირს, რაც ავტორობის ცნებაში ადამიანის ელემენტის მნიშვნელობას კიდევ ერთხელ ადასტურებს. მიუხედავად იმისა, რომ კომპიუტერული პროგრამების მიერ ნაწარმოების შექმნის პროცესში ადამიანის უშუალო ჩართულობა შესაძლოა შემცირდეს, იმ ადამიანის არსებობის აუცილებლობა მაინც არ გამოირიცხება, რომელიც აღიარებული იქნება ავტორად და ისარგებლებს საავტორო უფლებებით. ამგვარი მიდგომის არსებობას ადასტურებს ევროკავშირის სასამართლო პრაქტიკაც. კერძოდ, პეინერის საქმის ფარგლებში აღნიშნა, რომ საავტორო დაცვა ვრცელდება მხოლოდ ადამიანურ შემოქმედებაზე, მაშინაც კი, როდესაც შემოქმედებითი პროცესი ხორციელდება ტექნიკური საშუალებების, მაგალითად, ფოტოკამერის გამოყენებით.³⁹ ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების ეროვნული კანონმდებლობაც მსგავს მიდგომას იზიარებს. მაგალითად, საფრანგეთის ინტელექტუალური საკუთრების კოდექსის თანახმად, საავტორო დაცვის ობიექტი „გონების ქმნილებაა“.⁴⁰ ესპანეთის საავტორო უფლებების აქტიც ავტორად განსაზღვრავს ფიზიკურ პირს (*“the individual”*), რომელმაც შექმნა ნაწარმოები.⁴¹ თუმცა საავტორო და მომიჯნავე უფლებების გერმანული აქტის თანახმად, ავტორად ითვლება ნაწარმოების შემქმნელი.⁴² აქტი არ აკონკრეტებს შემქმნელის ადამიანურ ბუნებას და თუ სიტყვასიტყვით ჩანანერს შეეხედავთ, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ავტორობას იგი ყველა შემთხვევაში პიროვნებას არ უკავშირებს, თუმცა ამავე აქტის მე-10 მუხლში მოხსენიებულია ადამიანი, როგორც ავტორი, შესაბამისად შეიძლება ითქვას, რომ გერმანული მიდგომაც ავტორობის ანთროპოცენტრულ მიდგომას მიჰყვება⁴³ და AI-ის გენერირებულ ნაწარმოებს საავტორო დაცვის ფარგლებში ნაკლებად აქცევს, თუ ადამიანის ჩართულობის ხარისხი გარკვეულ ნიშნულს არ მიაღწევს. თუმცა ამ ჩართულობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები კოდიფიცირებული და ჩამოყალიბებული არ არის.

³⁷ Kasap A., Copyright and Creative Artificial Intelligence (AI) Systems: A Twenty-first Century Approach to Authorship of AI-Generated Works in the United States, Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law (eds.), Vol. 19, №4, 2019, 353.

³⁸ Directive 2009/24/ec of the European Parliament and of the Council, Article 2(1), EUR-Lex, 2009.

³⁹ Eva-Maria Painer v. Standard VerlagsGmbH and Others, 2011, EUR-Lex, §99, the Court of Justice of the European Union (CJEU).

⁴⁰ Intellectual Property Code, Article L.111-1, United Nations Office on Drugs and Crime – Sharing Electronic Resources and Laws on Crime (The SHERLOC), 1, 01.07.1992.

⁴¹ The Intellectual Property Act, Article 5(1), Ministry of Justice, 2, 12.04.1996.

⁴² Copyright Act, Section 7, Federal Ministry of Justice and Consumer Protection, 23.10.2024.

⁴³ იქვე, Section 9.

6.2. აშშ-ის პრაქტიკა

ამერიკის შეერთებულ შტატებში მოქმედი სამართლებრივი ჩარჩო საავტორო სამართლის სფეროში ევროკავშირის მსგავსად, ფაქტობრივად არ ითვალისწინებს არაჰუმანური სუბიექტის ავტორად აღიარების შესაძლებლობას, ვინაიდან არ უკარგავს ადამიანს მინიმალურ შემოქმედებით წვლილსაც კი, რასაც მოწმობს ამ თავის ფარგლებში განვითარებული მსჯელობა. მიუხედავად იმისა, რომ საავტორო უფლებების შესახებ შეერთებული შტატების კანონი⁴⁴ პირდაპირ არ განსაზღვრავს ტერმინს „ავტორი“, გამოთქმულია მოსაზრება, რომ კანონის ტექსტი პირდაპირ არ ზღუდავს ავტორობას მხოლოდ ადამიანებით.⁴⁵ თუმცა კანონის ცალკეული დებულებები და სასამართლო პრაქტიკა მეტწილად მიუთითებს იმაზე, რომ მოქმედი სამართლის პირობებში ავტორად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ადამიანი. კერძოდ, კანონის 101-ე მუხლი ანონიმურ ნაწარმოებს განსაზღვრავს როგორც ნამუშევარს, „სადაც არც ერთი ფიზიკური პირი არ არის მითითებული ავტორად“, რაც ირიბად ადასტურებს ავტორობის ადამიანზე ორიენტირებულ გაგებას.⁴⁶

აშშ-ის სასამართლო პრაქტიკიდან აღნიშვნის ღირსია *გამომცემლობა ფაისტის* საქმე, რომელშიც სასამართლომ აღნიშნა, რომ საავტორო სამართალში ტერმინი „ორიგინალური“ ნიშნავს იმას, რომ ნაწარმოები შექმნილია ავტორის მიერ დამოუკიდებლად (ანუ არ არის სხვა ნაწარმოებიდან გადმოღებული) და მას გააჩნია მინიმუმ გარკვეული დონე შემოქმედებითობის.⁴⁷ სასამართლომ ავტორობა და ორიგინალურობა დაუკავშირა ისეთ ადამიანურ თვისებებს, როგორიცაა „შემოქმედებითი ნაპერწკალი“ და „ინტელექტუალური პროდუქცია“. ამ მიდგომის პრაქტიკული ილუსტრაცია გახდა საქმე *„ნარუტო სლეთერის წინააღმდეგ“*,⁴⁸ სადაც დაისვა კითხვა, შეიძლებოდა თუ არა მაიმუნს ჰქონოდა საავტორო უფლება იმ ფოტოზე, რომელიც მან თავად გადაიღო. პირველი ინსტანციის სასამართლომ საქმე უარყო იმ საფუძვლით, რომ ცხოველებს არ აქვთ სამართლებრივი სტატუსი საავტორო უფლებების მოთხოვნისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ საქმე მოგვიანებით შეთანხმებით დასრულდა, დადასტურდა ქვედა ინსტანციის პოზიცია იმის თაობაზე, რომ კანონში გამოყენებული ტერმინილოგია მიუთითებს ავტორობის ადამიანურ ბუნებაზე.⁴⁹ აღნიშნული საქმე ხშირად განიხილება როგორც პრაქტიკული მაგალითი, რომელიც ადასტურებს ამერიკული საავტორო სამართლის ანთროპოცენტრულ მიდგომას, რაც გულისხმობს იმას, რომ საავტორო დაცვას ექვემდებარება ადამიანის შემოქმედებითი საქმიანობა და არა სხვა სუბიექტების მიერ შექმნილი ნაწარმოები. ამ გადანყვეტილების შედეგად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მათ შორის ხელოვნური ინტელექტის მიერ გენერირებულ შემოქმედებითი ნაწარმოებიც საავტორო დაცვის მიღმაა, რაც გამართლდა მაშინ, როდესაც შეერთებული შტატების საავტორო უფლებების დაცვის ოფისმა უარი თქვა AI-ის გამოყენებით შექმნილი ნაწარმოების (კომიქსის „განთიადის ზარია“

⁴⁴ Copyright Law of the United States, §101, U.S. Copyright Office, 2-8, 2025.

⁴⁵ Frosio G., *Generative AI in Court, Recreating Creativity, Reinventing Inventiveness: Challenges Facing Intellectual Property Law*, Koutras N., Selvadurai N., Routledge, (eds), New York, 2024, 20.

⁴⁶ იქვე, 21.

⁴⁷ Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Company, Inc., (1991), 499 U.S. 346.

⁴⁸ Kasap A., *Copyright and Creative Artificial Intelligence (AI) Systems: A Twenty-first Century Approach to Authorship of AI-Generated Works in the United States*, Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law (eds.), Vol. 19, №4, 2019, 366.

⁴⁹ იქვე.

(„Zarya of the Dawn”) რეგისტრაციაზე, რომელიც შექმნა ფიზიკურმა პირმა მიდჯერნის (Midjourney) გამოყენებით.⁵⁰ „განთიადის ზარია“ საქმე წარმოადგენს მნიშვნელოვან მაგალითს იმისა, თუ როგორ ვითარდება საავტორო სამართლის მიდგომა AI-გენერირებული კონტენტის მიმართ და რა როლი შეიძლება ჰქონდეს ადამიანის მონაწილეობას მთელ ამ პროცესში.

გრაფიკული ნოველა „განთიადის ზარია“ არ მოექცა საავტორო დაცვის ფარგლებში იმ საფუძვლით, რომ მიდჯერნის საშუალებით გენერირებულ გამოსახულებებს არ გააჩნდათ საკმარისი ადამიანური შემოქმედებითი ელემენტი საავტორო დაცვის მისაღებად, თუმცა, საბოლოოდ საავტორო დაცვა გავრცელდა იმ ნაწილებზე, რომლებიც უშუალოდ ადამიანის მიერ იყო შექმნილი, კერძოდ, ტექსტურ ნარატივსა და კომიქსის მთლიან სტრუქტურაზე,⁵¹ ხოლო AI-ის მიერ გენერირებული გამოსახულებები დაცვის ფარგლებს მიღმა დარჩა. ეს გადაწყვეტილება ნათლად ცხადყოფს განსხვავებას AI-ის მიერ გენერირებულ ელემენტებსა და ადამიანის შემოქმედებითი წვლილის შედეგად შექმნილ კომპონენტებს შორის. აღნიშნული საქმე კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმას, რომ საავტორო სამართალში ადამიანის შემოქმედებითი მონაწილეობა რჩება ცენტრალურ და აუცილებელ წინაპირობად ნაწარმოების სამართლებრივი დაცვის კონტექსტში.⁵²

არანაკლებ მნიშვნელოვანი საქმეა *ანდერსენი სთებილითი AI-ის წინააღმდეგ*.⁵³ ამ საქმეზე გადაწყვეტილებით დადგინდა, რომ, მართალია AI მონაწილეობს შემოქმედებით პროცესში, თუმცა ადამიანებს – პროგრამისტებს, ოპერატორებს ან მომხმარებლებს, კვლავ აქვთ საკმარისი კონტროლი სისტემის „გადაწყვეტილებებზე“, რის შედეგადაც საბოლოო ნაწარმოები ადამიანის ინტელექტუალურ ინსტრუქციებს ასახავს და არა თავად AI-ის „შემოქმედებას“. შეიძლება ითქვას, რომ AI ფუნქციონირებს როგორც შემოქმედებითი ინსტრუმენტი, მსგავსად კამერისა და არა როგორც დამოუკიდებელი შემოქმედი.⁵⁴ გარდა ამისა, *ანდერსენის* საქმე ეხება არა მხოლოდ ავტორობასთან დაკავშირებულ დილემას, არამედ მონაცემთა გამოყენების ლეგიტიმურობის საკითხს. ვიზუალური ხელოვნების სფეროში ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან AI ხშირად ახდენს კონკრეტული მხატვრული სტილის იმიტაციას, რაც შესაძლოა შეფასდეს როგორც გადამუშავებული პროდუქტი.⁵⁵ აღნიშნულ საქმეში დავა ეხებოდა ხელოვანთა სახელების გამოყენებას AI სისტემების მიერ გენერირებულ კონტენტში. მოსარჩელები მიუთითებდნენ, რომ მათი სახელის გამოყენება კომერციული მიზნის მატარებელი იყო და ემსახურებოდა იმგვარი AI სისტემების რეკლამირებას, რომლებიც მომხმარებლებს სთავაზობდნენ ნამუშევრების შექმნას მოსარჩელე მხატვრების სტილში. სასამართლომ მოთხოვნა უარყო იმ საფუძვლით, რომ მოსარჩელებმა ვერ წარმოადგინეს საკმარისი და

⁵⁰ Analla T., Zarya of the Dawn: How AI is Changing the Landscape of Copyright Protection, Harvard Journal of Law & Technology (JOLT), 06/03/2023, <<https://jolt.law.harvard.edu/digest/zarya-of-the-dawn-how-ai-is-changing-the-landscape-of-copyright-protection>> [28.03.2026].

⁵¹ Hutson J., The Evolving Role of Copyright Law in the Age of AI-Generated Works, Journal of Digital Technologies and Law, Kazan Innovative University named after V. G. Timiryasov, Vol. 2, №4, 2024, 902.

⁵² იქვე.

⁵³ Sarah Andersen, et al., Plaintiffs, v. Stability AI LTD., et al., Defendants, 2024, United States District Court, Justia U.S. Law, Northern District of California.

⁵⁴ Schor Z., Andersen v. Stability AI: The Landmark Case Unpacking the Copyright Risks of AI Image Generators, NYU LAW, 02.12.2024, <<https://jipiel.law.nyu.edu/andersen-v-stability-ai-the-landmark-case-unpacking-the-copyright-risks-of-ai-image-generators/>> [28.03.2026].

⁵⁵ Hutson J., The Evolving Role of Copyright Law in the Age of AI-Generated Works, Journal of Digital Technologies and Law, Kazan Innovative University named after V. G. Timiryasov, Vol. 2, №4, 2024, 898.

კონკრეტული ფაქტები და ვერ დაამტკიცეს, რომ მათი სახელები რეალურად კონკრეტული პროდუქტების პოპულარიზაციისთვის გამოიყენებოდა და ამით ზიანი ადგებოდათ მათ რეპუტაციას. საბოლოოდ, მიუხედავად იმისა, რომ სარჩელი უარყოფილ იქნა საკმარისი მტკიცებულებების წარმოდგენლობის გამო, სასამართლომ აღნიშნა, რომ თეორიულად მსგავსი მოთხოვნა შეიძლება პერსპექტიული ყოფილიყო სათანადო ფაქტობრივი საფუძვლების არსებობის შემთხვევაში.⁵⁶ სწორედ ამიტომ კრიტიკულად მნიშვნელოვანია გადამუშავებული ნაწარმოებების განსაზღვრის უფრო მკაფიო სტანდარტების ჩამოყალიბება, ხელოვნური ინტელექტისთვის სპეციალური ლიცენზირების ჩარჩოების შექმნა და „სამართლიანი გამოყენების“ (fair use) დოქტრინის გადახედვა.⁵⁷

შედეგად, აშშ-ის პრაქტიკის თანახმად, ადამიანს შეუძლია AI-ის მიერ გენერირებული მასალა იმგვარი ფორმით შეარჩიოს ან დაარედაქტიროს, რომ საბოლოო ნაწარმოები მთლიანობაში ჩაითვალოს ავტორობის ორიგინალურ შედეგად. შესაძლებელია, რომ ხელოვნმა მნიშვნელოვნად გადაამუშაოს ხელოვნური ინტელექტის მიერ თავდაპირველად გენერირებული მასალა ისე, რომ განხორციელებული ცვლილებები აკმაყოფილებდეს საავტორო დაცვის საჭირო კრიტერიუმებს.⁵⁸ ამგვარ შემთხვევებში საავტორო უფლება გავრცელდება მხოლოდ იმ ელემენტებზე, რომლებიც ადამიანის შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგია.

6.3. გაერთიანებული სამეფოს მიდგომა

სამართლებრივი მიდგომა, რომელიც სასამართლოებს მისცემდა ფართო დისკრეციას AI-გენერირებული ნაწარმოების სამართლებრივი საკითხების გადაწყვეტისას, გაიზიარა დიდმა ბრიტანეთმა. ინგლისის სამართლის მიხედვით, კომპიუტერის მიერ გენერირებული ნაწარმოების ავტორად მიიჩნევა პირი, რომელიც უზრუნველყოფს ნაწარმოების შექმნისთვის აუცილებელ ორგანიზაციულ პირობებს.⁵⁹

გაერთიანებული სამეფოს სამართალი, სხვა ქვეყნების მსგავსად, საავტორო უფლებების გავრცელების წინაპირობად ადგენს ნაწარმოების ორიგინალურობასა და ადამიანის ჩართულობას, თუმცა ასევე, ითვალისწინებს გამონაკლისს. კერძოდ, კომპიუტერის მეშვეობით შექმნილ ლიტერატურულ, მხატვრულ, დრამატულ და მუსიკალურ ნაწარმოებზე ავტორად მიიჩნევა ის პირი, რომელიც უზრუნველყოფს მათი შექმნისთვის აუცილებელ ორგანიზაციულ ღონისძიებებს.⁶⁰ აღნიშნული მოდელი, ერთის მხრივ, იძლევა AI-გენერირებული ნაწარმოების დაცვის შესაძლებლობას, ხოლო მეორეს მხრივ არ აღიარებს მართოდენ ხელოვნურ ინტელექტს ავტორად და არ ანიჭებს მას სამართლებრივ სუბიექტობას. თუმცა ეს მიდგომა გარკვეულ კრიტიკასაც იწვევს, რადგან „აუცილებელი ღონისძიებების განმახორციელებელი“ ყო-

⁵⁶ Andersen S., et al., v. Stability AI LTD., et al., (2024), United States District Court, Northern District of California, 5-6.

⁵⁷ Hutson J., The Evolving Role of Copyright Law in the Age of AI-Generated Works, Journal of Digital Technologies and Law, Kazan Innovative University named after V. G. Timiryasov (eds.), Volume 2, N4, 2024, 898.

⁵⁸ U.S. Copyright Office, Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence, 88 Fed. Reg., III, 16192, (16.03.2023), <<https://www.federalregister.gov/documents/2023/03/16/2023-05321/copyright-registration-guidance-works-containing-material-generated-by-artificial-intelligence#citation-19-p16192>> [28.03.2026].

⁵⁹ Copyright, Designs and Patents Act, C. 48, §9(3), Legislation Gov UK, 1988.

⁶⁰ იქვე.

ველთვის არ შეიძლება ჩაითვალოს ნამდვილ ავტორად, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ნაწარმოების შექმნის პროცესში მრავალი სუბიექტი მონაწილეობს. თუმცა ამგვარ პრობლემას ადამიანთა ერთობლივი ავტორობის შემთხვევებშიც ვხვდებით ხოლმე, შესაბამისად, ამ მოდელის ეფექტიანობაზე აღნიშნული გავლენას ნაკლებად ახდენს.⁶¹

7. “sui generis” მოდელი

საავტორო სამართლის ერთ-ერთი მთავარი მიზანია შემოქმედებითი საქმიანობის წახალისება, რაც არ გამორიცხავს AI-გენერირებული ნაწარმოების დაცვით ინოვაციებისა და ტექნოლოგიური განვითარების სტიმულირების შესაძლებლობებს, ვინაიდან AI-ის მიერ ნაწარმოების შექმნა დიდ ხარჯებს არ უკავშირდება.⁶² მნიშვნელოვანია, რომ AI-გენერირებული ნაწარმოები საზოგადოებრივ დომენად ავტომატურად არ იქნეს მიჩნეული, რადგან ამით შესაძლოა შემცირდეს ინვესტიციები AI სისტემების განვითარებაში.⁶³ ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია ე.წ. “sui generis” მოდელის განხილვა. ეს უკანასკნელი გულისხმობს სპეციალურად შექმნილ სამართლებრივ რეჟიმს, რომელიც არ ეფუძნება საავტორო სამართლის ტრადიციულ კრიტერიუმებს, არამედ მიზნად ისახავს AI-გენერირებულ ნაწარმოებში განხორციელებული ტექნოლოგიური და ფინანსური ინვესტიციის დაცვას. ასეთ მოდელში ავტორობა და ორიგინალურობა აუცილებელ წინაპირობად არ განიხილება, ხოლო ძირითადი მიზანია იმ ინვესტიციის დაცვა, რომელიც განხორციელდა AI სისტემების შექმნასა და მათ დაპროგრამებაში. როდესაც პროდუქტი ვერ აკმაყოფილებს საავტორო სამართლისთვის აუცილებელ ადამიანური შემოქმედებითი წვლილის მოთხოვნას, მას მაინც შეიძლება მიენიჭოს დაცვა სწორედ ამ ცალკე, სპეციალურად შექმნილი სამართლებრივი რეჟიმის ფარგლებში.⁶⁴ “sui generis” მოდელი ინვესტიციების დაცვის იდეაზეა დაფუძნებული⁶⁵ და იძლევა შესაძლებლობას უფლებები მიენიჭოს არა მხოლოდ იმ პირს, რომელმაც შემოქმედებითი პროცესის დაწყება უზრუნველყო, არამედ იმ სუბიექტებსაც, რომლებიც ფლობენ სამართლებრივ უფლებებს ხელოვნური ინტელექტის სისტემასთან დაკავშირებით.⁶⁶ შესაბამისად, მათ ექნება ექსკლუზიური მომიჯნავე უფლებები, მაგალითად, ნაწარმოების ლიცენზირების, უფლებების გადაცემის, უნებართვო გამოყენების აკრძალვისა და სამართლებრივი დაცვის მოთხოვნის, მათ შორის კომპენსაციის მოთხოვნის უფლება. თუმცა “sui generis” მოდელი შესაძლოა გარკვეულ საფრთხეებსაც უკავშირდებოდეს. იგი შეიძლება ჩაითვალოს იმგვარ ექსკლუზიურ უფლებად, რომლის დაწესებაც ფაქტობრივად მონოპოლიის ფორმას იღებს, ამიტომ საჭიროებს საკმარის ეკონომიკურ დასაბუთებასა და აუცილებლობის მტკიცებას.

⁶¹ Kasap A., Copyright and Creative Artificial Intelligence (AI) Systems: A Twenty-first Century Approach to Authorship of AI-Generated Works in the United States, Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law (eds.), Vol. 19, №4, 2019, 377.

⁶² იქვე, 361-362.

⁶³ Kasap A., Copyright and Creative Artificial Intelligence (AI) Systems: A Twenty-first Century Approach to Authorship of AI-Generated Works in the United States, Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law (eds.), Vol. 19, №4, 2019, 379.

⁶⁴ Zurth P., Artificial Creativity? A Case against Copyright Protection for AI-Generated Works, UCLA Journal of Law and Technology 25, №2, 2021, 13.

⁶⁵ იქვე.

⁶⁶ Barbashyn S., Sui Generis: How AI-generated Works are Protected in Ukraine and Beyond, AIPPI, 2025. <<https://www.aippi.org/news/sui-generis-how-ai-generated-works-are-protected-in-ukraine-and-beyond/>> [28.03.2026].

8. დასკვნა

ავტორობის ტრადიციული კონცეფცია, რომელიც ეფუძნება ინდივიდუალურ ადამიანურ შემოქმედებას, AI-ის ეპოქაში ტრანსფორმაციას განიცდის. ზღვარი ადამიანისა და AI-გენერირებულ კონტენტს შორის თანდათან ბუნდოვანდება, რაც საჭიროებს ავტორობის, ორიგინალურობისა და შემოქმედებითი ნვლილის მნიშვნელობის რევიზიას განსხვავებულ კონტექსტში. ხელოვნური ინტელექტი და საავტორო უფლებები კვლავ დიდ გამოწვევად რჩება. იმის ფონზე, რომ გენერაციული AI ინსტრუმენტები უპრეცედენტო შესაძლებლობებს იძლევა ვიზუალური ნაწარმოების შექმნისთვის, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ადამიანის მიერ მართული პროცესები, მისი ინსტრუქციები და შემოქმედებითი მიმართულების განსაზღვრა. ორიგინალურობა ადამიანის შემოქმედებითი ძალისხმევიდან გამომდინარეობს, და არა ხელოვნური ინტელექტის მიერ რეპროდუქციიდან, რაც დადასტურდა კიდევ სტატიის ფარგლებში განხილული პრაქტიკითა და მოსაზრებებით. შესაბამისად, AI-გენერირებული ვიზუალურ კონტენტის შექმნისას, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანის ჩართულობის ხარისხს, რაც განსაზღვრავს, ექვემდებარება თუ არა ამგვარი ნაწარმოები საავტორო სამართლებრივ დაცვას. ამ კონტექსტში ყურადღება უნდა გამახვილდეს ინსტრუქციის გაცემის პროცესზე, როგორც ადამიანის მონაწილეობის ერთ-ერთ მთავარ გამოხატულებაზე. ინსტრუქციების მეშვეობით, რომლებიც განსაზღვრავს ვიზუალური კონტენტის სტილს, კომპოზიციასა და შინაარსს, ადამიანი ქმნის კონცეპტუალურ ჩარჩოს, რომლის ფარგლებში AI სისტემა ახორციელებს ნაწარმოების გენერირებას, როგორც ინსტრუმენტი. იმის გათვალისწინებით, რომ ხელოვნური ინტელექტი მზარდი ტემპით ვითარდება და მის მიერ გენერირებული ვიზუალური კონტენტის მქონე ნაწარმოები დღითიდღე მეტად გამოყენებადი ხდება, ხელოვნური ინტელექტისა და ადამიანის შემოქმედებითობას შორის ზღვარი შესაძლებელია მეტად გაბუნდოვანდეს, რომლის პრევენციისთვისაც სტატიის ფარგლებში განხილული მეთოდების, ბოდენის ტესტისა და დიდი ბრიტანეთის პროგრესული მიდგომის გაზიარება სამომავლო რისკების შემცირებას უზრუნველყოფდა. *Sui generis* მოდელის დახვეწა და პრაქტიკული გამოყენება კი შეამცირებდა უკვე არსებული ნაწარმოებების მიმართ საავტორო უფლებების დარღვევის რისკებს და შექმნიდა შესაძლებლობას საავტორო დაცვა გავრცელებულიყო იმგვარ ნაწარმოებზე, რომლებიც ავტორობის ტრადიციული გაგების მიღმა დგანან და ვერ აკმაყოფილებენ შესაბამის კრიტერიუმებს.

საბოლოო ჯამში, შეიძლება არსებობდეს ხელოვნური ინტელექტი, მაგრამ არ არსებობს ხელოვნური შემოქმედება. ხელოვნური ინტელექტი მართლაც შეიძლება გარკვეულ სფეროებში ადამიანის შესაძლებლობებს აღემატებოდეს, თუმცა მისი შემოქმედებითი პროცესი არ გამოირიცხავს ადამიანის შემოქმედებით ნვლილს, რაც ნებისმიერ შემთხვევაში სამართლებრივი დაცვის ღირსი ინტერესია.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კანონი „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ, 08/07/1999 <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16198?publication=18>> [28.03.2026].
2. UK Copyright, Designs and Patents Act <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>> [28.03.2026].

3. German Copyright Act, 23.10.2024 <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html> [28.03.2026].
4. Copyright Law of the United States, 2025 <<https://www.copyright.gov/title17/>> [28.03.2026].
5. Directive 2009/24/ec of the European Parliament and of the Council, Article 2(1), EUR-Lex, 2009 <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/24/oj>> [28.03.2026].
6. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, 05.09.2024 <<https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence>> [28.03.2026].
7. French Intellectual Property Code, 1992 <https://www.unodc.org/cld/document/fra/1992/intellectual_property_code.html?> [28.03.2026].
8. The Intellectual Property Act, 2012 <https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/The_Intellectual_Property_Act_%28Ley_de_Propiedad_Intelectual%29.PDF> [28.03.2026].
9. U.S. Copyright Office, *Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence*, 16.03.2023 <<https://www.federalregister.gov/documents/2023/03/16/2023-05321/copyright-registration-guidance-works-containing-material-generated-by-artificial-intelligence#citation-19-p16192>> [28.03.2026].
10. Analla T., Zarya of the Dawn: How AI is Changing the Landscape of Copyright Protection, Harvard Journal of Law & Technology (JOLT), 06/03/2023, <<https://jolt.law.harvard.edu/digest/zarya-of-the-dawn-how-ai-is-changing-the-landscape-of-copyright-protection>> [28.03.2026].
11. Barbashyn S., Sui Generis: How AI-generated Works are Protected in Ukraine and Beyond, AIPPI, 2025 <<https://www.aippi.org/news/sui-generis-how-ai-generated-works-are-protected-in-ukraine-and-beyond/>> [28.03.2026].
12. Campbell Ch., The Next Rembrandt: Originality and Authorship of AI Generated Works, <<https://journals.library.columbia.edu/index.php/stlr/blog/view/176>> [28.03.2026].
13. Frosio G., Generative AI in Court, Recreating Creativity, Reinventing Inventiveness: Challenges Facing Intellectual Property Law. Koutras N., Selvadurai N., Routledge, New York, 2024 <<https://www.slideshare.net/slideshow/recreating-creativity-reinventing-inventiveness-challenges-facing-intellectual-property-law-nikos-koutras-and-niloufer-selvadurai/279521731#49>> [28.03.2026].
14. Feuerriegel S., Hartmann J., Janiesch C., Zschech P., Generative AI, Business & Information Systems Engineering (BISE), Springer (eds.), 66(1), 2024, <https://www.researchgate.net/publication/370965310_Generative_AI> [28.03.2026].
15. Hutson J., The Evolving Role of Copyright Law in the Age of AI-Generated Works, Journal of Digital Technologies and Law, Kazan Innovative University named after V. G. Timiryasov (eds.), Vol. 2, №4, 2024 <<https://www.lawjournal.digital/jour/article/view/486/198>> [28.03.2026].
16. Hartmann J., Exner Y., Domdey S., The Power of Generative Marketing: Can Generative AI Create Superhuman Visual Marketing Content? International Journal of Research in Marketing, Vol. 42, Issue 1, 2025 <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167811624000843>> [28.03.2026].

17. *Hugenholtz P. B., Quintais J. P., Gervais D.*, Trends and Developments in Artificial Intelligence: Challenges to the Intellectual Property Rights Framework, European Commission, 2020 <https://www.ivir.nl/publicaties/download/Trends_and_Developments_in_Artificial_Intelligence.pdf> [28.03.2026].
18. *Kasap A.*, Copyright and Creative Artificial Intelligence (AI) Systems: A Twenty-first Century Approach to Authorship of AI-Generated Works in the United States, *Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law* (eds.), Vol. 19, №4, 2019 <https://osf.io/preprints/socarxiv/gnyha_v1> [28.03.2026].
19. *Li Y.*, The Human Authorship Requirement in AI-Generated Works: A Comparative Analysis of Copyright Protection Frameworks, *Journal of Law and Governance*, Vol. 1 No. 1, 2025 <<https://jlg.cultechpub.com/index.php/jlg/issue/view/1>> [28.03.2026].
20. *Schor Z.*, Andersen v. Stability AI: The Landmark Case Unpacking the Copyright Risks of AI Image Generators, *NYU Law*, 02/12/2024, <<https://jipiel.law.nyu.edu/andersen-v-stability-ai-the-landmark-case-unpacking-the-copyright-risks-of-ai-image-generators/>> [28/03/2026].
21. *Thambaiya, N., Kariyawasam, K., Talagala, C.*, Copyright Law in the Age of AI: Analysing the AI-generated Works and Copyright Challenges in Australia, *International Review of Law, Computers & Technology*, Routledge Taylor & Francis Group, 39(3), London, 2025, <<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/13600869.2025.2486893?needAccess=true>> [28.03.2026].
22. *Zhou E., Lee D.*, Generative artificial intelligence, human creativity, and art, *PNAS Nexus*, Vol. 3, Issue 3, 2024 <<https://academic.oup.com/pnasnexus/article/3/3/pgae052/7618478>> [28.03.2026].
23. *Zurth P.*, Artificial Creativity? A Case against Copyright Protection for AI-Generated Works, *UCLA Journal of Law and Technology* 25, №2, 2021 <<https://uclajolt.com/artificial-creativity-a-case-against-copyright-protection-for-ai-generated-works/>> [28.03.2026].
24. *Burrow-Giles Lithographic Company v. Sarony*, 1884, 111 U.S. 59 <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/111/53/>> [28.03.2026].
25. *Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Company, Inc.*, (1991), 499 U.S. 346 <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/499/340/>> [28.03.2026].
26. *Eva-Maria Painer v. Standard VerlagsGmbH and Others*, [2011] EUR-Lex, § 99, the Court of Justice of the European Union (CJEU) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62010CJ0145>> [28.03.2026].
27. *Sarah Andersen, et al., v. Stability AI LTD., et al.*, (2024), United States District Court, Northern District of California <<https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/california/candce/3:2023cv00201/407208/166/>> [28.03.2026].

რეზიუმე

ბასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფცია

სამოქალაქო (კერძო) სამართლებრივი ნორმების შემუშავებისას კანონმდებელი ამა თუ იმ დანაწესის ფორმულირების სხვადასხვა მეთოდს იყენებს, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია პრეზუმფციული დებულებები. კანონში პრეზუმფციის ასახვის ხერხი სხვადასხვაგვარია. პრეზუმფცია შესაძლოა პირდაპირ დადგინდეს, ან იკვეთებოდეს ნორმის განმარტების შედეგად.

ამ უკანასკნელ შემთხვევაში სახეზეა არაპირდაპირი, ანუ ირიბი პრეზუმფციები. მათი დადგენა არა იმდენად თეორიული, არამედ უფრო პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხია, მის ასეთ მნიშვნელობას განაპირობებს პრეზუმფციის მიერ მხარეთა უფლება-მოვალეობების სწორად განხორციელებაზე გავლენის მოხდენა. პრეზუმფცია წარმოშობს იურიდიულ შედეგს, რაც გამოიხატება მტკიცების ტვირთის სწორ გადანაწილებაში, პრეზუმფციული ფაქტის დაძლევის შემთხვევაში კი, ამა თუ იმ მატერიალური უფლებით სარგებლობაში ან ამ უფლების გამოორიცხვაში.

კლევის საგანი, კონკრეტულად საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის (შემდგომში ტექსტში შემოკლებით აღინიშნება როგორც „სკ“) 522-ე მუხლის დანაწესის ანალიზით (მათ შორის, შედარებით-სამართლებრივი ასპექტით) შემოიფარგლება. დასახელებულ ნორმაში საკუთრივ პრეზუმფციული დანაწესის აღმნიშვნელი სიტყვები, როგორებიც არის: „ივარაუდება“, „იგულისხმება“ და ა.შ. ნახსენები არ არის, თუმცა ლიტერატურაში ის მაინც პრეზუმფციის შემცველ დანაწესად არის მიჩნეული. გაცვლის ხელშეკრულება (*Tauschvertrag*) უძველეს სამართლებრივ ინსტიტუტებს შორისაა. მან ჯერ კიდევ პრე-მონეტარული ეკონომიკის პირობებში შეასრულა ცენტრალური ფუნქცია – ადამიანთა შორის ურთიერთობებში ბალანსის დაცვა და ქონებრივი ინტერესების კოორდინაცია. გაცვლის სისტემა ეფუძნებოდა იდეას, რომ თითოეული ქონებრივი სიკეთე შეიძლება შეფასდეს და გათანაბრდეს ტოლფას სამართლებრივ სიკეთესთან.

სწორედ აქედან იღებს სათავეს ტოლფასოვნების პრეზუმფცია – ვარაუდი, რომ გაცვლილი ქონებრივი სიკეთეები ბუნებრივად თანაბარია ღირებულებით. რომის სამართალი გაცვლას განიხილავდა, როგორც „უსახელო ხელშეკრულებას“ (*contractus innominatus*), ვინაიდან მისთვის ცალკე ფორმა არ არსებობდა. თუმცა, პრაქტიკამ და დოგმატიკამ მას მაინც მიანიჭა სამართლებრივი მნიშვნელობა: პრეტორული სამართლის გავლენით, იქმნებოდა ვალდებულებითი ურთიერთობა, როცა ერთი მხარე ასრულებდა ქონების გადაცემის მოვალეობას, ხოლო მეორე მხარე ვალდებული ხდებოდა ანალოგიური მოქმედება შეესრულებინა¹ ეს ისტორიული ფონი ხაზს უსვამს, რომ გაცვლა სამართლის თვალსაზრისით ყოველთვის ასოცირდებოდა „თანასწორობასთან“.

გაცვლის ხელშეკრულების მიმართ ნასყიდობის წესები ვრცელდება, რაც თავისთავად იმაზე მიანიშნებს, თუ რაოდენ ხშირად გვხვდება გაცვლის/ნასყიდობის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე სადავო საკითხები. ამის მიუხედავად, ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში პრობლემის მონოგრაფიული კვლევა, ან თუნდაც ცალკე აღებული კვლევა, რომელიც გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფციას შეეხებოდა, არ გვხვდება.

საკვანძო სიტყვები: გასაცვლელი ქონება; ტოლფასოვნების პრეზუმფცია; ნასყიდობა; გაცვლა; კეთილსინდისიერება; ნაგულისხმები პირობა.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, ადვოკატი.

¹ Zimmermann R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996, 515-520.

1. შესავალი

სკ-ის 522-ე მუხლის შინაარსის იურიდიული ბუნების რაობის თაობაზე ძალზედ მნიშვნელოვანი ინფორმაცია არსებობს ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში, რომ აღარაფერი ითქვას იმაზე, რომ ამ ნორმის პრეზუმფციულ ხასიათზე თითქმის არავითარი კვლევა არ განხორციელებულა.

ერთ-ერთ სამეცნიერო სტატიაში სკ-ის 522-ე მუხლი პრეზუმფციულ დანაწესად არის დაკვალიფიცირებული. აღნიშნულია, რომ „იმ შემთხვევაში, როდესაც გაცვლის ხელშეკრულებაში არაფერია ნათქვამი გასაცვლელი ქონების არატოლფასოვნებაზე, მოქმედებს პრეზუმფცია, რომ გასაცვლელი ქონება ტოლფასოვანიაო.² ამასთან, დასახელებული მოსაზრების ავტორის მიერ არ არის განმარტებული, თუ როგორი სახის პრეზუმფციის შემცველად მიანიშნა სკ-ის 522-ე მუხლი. ამიტომ, თუკი ჰიპოთეტურად ხსენებული ნორმა პრეზუმფციის ამ სახველ დებულებად ჩაითვლება, საუბარი შეიძლება იყოს არაპირდაპირ (ირიბ) პრეზუმფციაზე. აღსანიშნავია, რომ პირდაპირი ჩანაწერი, რომელიც პრეზუმფციის არსებობაზე მიანიშნებდა, არც მოქმედ სამოქალაქო კოდექსამდე არსებულ კანონმდებლობაში იყო ასახული.³ ცხადია, გასაცვლელი ქონების არატოლფასოვნება გარკვეულ იურიდიულ შედეგს უნდა წარმოშობდეს, მაგრამ საინტერესოა, თუ რომელ იურიდიულ შედეგზე შეიძლება იყოს საუბარი და უნდა განისაზღვროს თუ არა ამგვარი შედეგი სწორედ გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფციის გაქარწყლების საფუძველზე, თუ უნდა განისაზღვროს სრულიად განსხვავებული პრინციპით? ამ პრობლემის კვლევა რელევანტურია იმდენად, რამდენადაც „ხელშეკრულების ეკვივალენტად გვევლინება ტოლფასი ქონება და არა ფული. დასაშვებია არატოლფასოვანი ქონების გაცვლაც, მხოლოდ იმის გათვალისწინებით, რომ მხარეთა შეთანხმებით შესაძლებელია ქონების ნაწილის ფულადი კომპენსაციაო.⁴ მაშასადამე, სკ-ის 522-ე მუხლის დისპოზიციის მიხედვით, არატოლფასოვანი ქონების გაცვლისას ანაზღაურების მოთხოვნის უფლების განხორციელება ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფციის გაქარწყლების შედეგი კი არ არის, არამედ მხარეთა მიერ შეთანხმებულ პირობას წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლება სრულად იქნეს გაზიარებული შემდეგი მოსაზრება: „ხელშეკრულებაში არ არის აუცილებელი ქონების ღირებულების განსხვავებაზე მითითება ფულადი ერთეულებით, რადგანაც ამ ხელშეკრულებაში ერთი ქონების ღირებულება განისაზღვრება მეორე ქონებით. როდესაც მხარეები მიმართავენ გაცვლას ამით, ბუნებრივია, თავისთავად განსაზღვრავენ გასაცვლელი ქონების ღირებულებასო.⁵ მართალია ამ დებულების ავტორი, არ ახსენებს გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფციას, მაგრამ როგორც ჩანს, სწორედ ამ პრეზუმფციაზე დაყრდნობით ავითარებს ხსენებულ მოსაზრებას.

² ძლიერიშვილი ზ., გაცვლის ხელშეკრულება ქართულ სამართალში, „შედარებითი სამართლის ჟურნალი“ 8/2022, 6, 10.

³ მხედველობაშია 1964 წლის რედაქციით 1997 წლის 25 ნოემბრამდე მოქმედი საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსი (საქართველოს 1997 წლის 26 ივნისის №786 კანონით ძალადაკარგულად გამოცხადდა 1997 წლის 25 ნოემბერს), რომელშიც გაცვლის ხელშეკრულება აღინიშნებოდა ტერმინით „გაცვლილობა“.

⁴ ნადიბაიძე ლ., საკუთრების შეძენის სამართლებრივი საფუძვლები. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2002, 53.

⁵ იქვე, 54.

საყურადღებოა შემდეგი საკითხიც: შესაძლოა გაცვლის ხელშეკრულების მხარეები არ იყვნენ შეთანხმებულნი ქონების ნაწილის⁶ ანაზღაურებაზე. წარმოეშობა თუ არა მეტი ღირებულების მქონე ქონების გამყიდველს ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება, გასაცვლელ (გაცვლილ) ქონებათა არატოლფასოვნების საფუძველით? აღნიშნული საკითხის პირდაპირი გადაწყვეტის გზას სკ-ის 522-ე მუხლი არ იძლევა. პირიქით, ანაზღაურების საფუძველად ეს ნორმა თითქოს მხოლოდ ხელშეკრულებას თვლის და შესაბამისად, ხელშეკრულების აუცილებლობაზე ახდენს აქცენტს. ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ დასმული საკითხი “კეთილსინდისიერების პრინციპის მოთხოვნათა გათვალისწინებით უნდა განიმარტოს. კეთილსინდისიერების პრინციპი ავსებს მხარეთა შორის არსებულ ხელშეკრულებას და საკანონმდებლო ვაკუუმსაც, შესაბამისად, კონტრაჰენტს შესაძლოა კეთილსინდისიერების პრინციპის საფუძველზე მიენიჭოს სხვაობის მოთხოვნის უფლებაო.⁷ როგორც ამ მოსაზრებიდან ირკვევა, სხვაობის მოთხოვნის უფლების დამფუძნებელი ნორმა სკ-ის მე-8-ე მუხლის მე-3 ნაწილია და არა გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფციის გაქარწყლების ფაქტი.

ზემოაღნიშნული მსჯელობის გათვალისწინებით, წინამდებარე სტატიის მიზანია შემდეგი საკითხების კვლევა: სინამდვილეში, თუნდაც ირიბად ასახავს თუ არა სკ-ის 522-ე მუხლი გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფციას? აქვს თუ არა ამგვარ პრეზუმფციას პრაქტიკული მნიშვნელობა, მაშინ, როდესაც ნორმის თანახმად, სხვაობის ანაზღაურება მხარეთა შეთანხმებაზე დამოკიდებული? პრეზუმფციული ნორმის ნაცვლად, ხომ არ წარმოადგენს ეს დანაწესი დისპოზიციურ ნორმას? რამდენად სწორად არის ფორმულირებული სკ-ის 522-ე მუხლი? სხვაობის ანაზღაურებაზე მხარეთა შეთანხმების არარსებობის შემთხვევაში, მაინც არის თუ არა შესაძლებელი სხვაობის ანაზღაურების მოთხოვნა და რომელი დანაწესი შეიძლება გახდეს ამ მოთხოვნის განხორციელების საფუძველი? არატოლფასოვანი ქონების გაცვლისას შესაძლებელია თუ არა ხელშეკრულების შეცილება? აღნიშნული საკითხების კვლევა წარმოუდგენელია შედარებით-სამართლებრივი ანალიზის გარეშე. მნიშვნელოვანია სასამართლო პრაქტიკის შესწავლაც, რაც კვლევის აქტუალობას განაპირობებს.

2. გაცვლის ხელშეკრულების ფარგლებში გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფცია კონტინენტური ევროპის კერძო სამართალში

ქართული კერძო სამართალი კონტინენტური ევროპის სამართლის ნაწილია.⁸ აქედან გამომდინარე, რელევანტურია კვლევის საგანი გაანალიზდეს სწორედ კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემაში შემავალი ცალკეული ქვეყნის კერძო სამართლის მაგალითზე. უწინარეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, გერმანული სამოქალაქო სამართალი. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში გაცვლის ხელშეკრულებას ერთადერთი მუხლი შეეხება⁹, რომელიც მითითებითი ნორმაა და გაცვლის ხელშეკრულების მიმართ ნასყიდობის მომწესრიგებელ ნორმათა

⁶ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 522-ე მუხლში საუბარია ქონების ნაწილის ანაზღაურებაზე, რაც არაზუსტი ფორმულირებაა. უფრო სწორია საუბარი იყოს გასაცვლელ ქონებათა ღირებულებებს შორის სხვაობის ანაზღაურებაზე.

⁷ ხუნაშვილი ნ., კეთილსინდისიერების პრინციპი სახელშეკრულებო სამართალში. გამომცემელი იურიდიული ფირმა “ბონა კაუზა”, თბ., 2016, 85-86.

⁸ ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეფცია საქართველოში, საგამომცემლო საქმის სასწავლო ცენტრი, თბ., 2005, 15-19.

⁹ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 480-ე მუხლი.

გამოყენების აუცილებლობაზე მიუთითებს. რაიმე სახის პირდაპირ ან ირიბ პრეზუმფციას ეს ნორმა არ ადგენს. ამასთან, ლიტერატურაში განმარტებულია, რომ ამგვარი საკანონმდებლო გადანყვეტა ორმაგ მიზანს ემსახურება: ერთი მხრივ, იგი უზრუნველყოფს დოგმატურ ერთიანობას და სამართლებრივი ინსტიტუტების სისტემურობას, ხოლო მეორე მხრივ, ხელს უწყობს სამოქალაქო ბრუნვის უსაფრთხოებას, ვინაიდან მხარეებს შეუძლიათ დაეყრდნონ უკვე ჩამოყალიბებულ ყიდვის დებულებებს. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქ აქვს ტოლფასოვნების პრეზუმფციას. გაცვლის გარიგების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ორი ქონებრივი სარგებელი – საგნები და უფლებები ღირებულებით აღიქმება როგორც ერთმანეთისადმი თანაბარი. სამართალი მხარეებს არ ავალდებულებს ღირებულებების ზუსტ გათანაბრებას, თუმცა აღიარებს პრეზუმფციას, რომ გაცვლის ობიექტები ტოლფასოვანია, სანამ არ დადგინდება საპირისპირო. ამით სამართალი იცავს მხარეთა ნებას, ამცირებს დავის რისკს და ხელს უწყობს სამოქალაქო ბრუნვის სტაბილურობას.¹⁰ ეს პრეზუმფცია რომ არ არსებობდეს, მაშინ საჭირო გახდებოდა გასაცვლელი საგნების ყოველი გარიგების ფარგლებში საექსპერტო შეფასება, რითაც სამოქალაქო ბრუნვა მნიშვნელოვნად შეფერხდებოდა, ამიტომ ბალანსის ვარაუდი, პრეზუმფცია გარიგებას ანიჭებს იურიდიულ ძალას და მხარეებს უქმნის ნდობის საფუძველს.¹¹

გერმანულ სამართალში ტოლფასოვნების პრეზუმფციას სამი ძირითადი ფუნქცია გააჩნია: უზრუნველყოფს ყოვლისა, მხარეთა ნების პატივისცემას, რაც გამოიხატება იმაში, რომ თუ მხარეები შეთანხმდნენ გაცვლაზე, სამართალი ვარაუდობს სამართლიანი ბალანსის არსებობას. მეორე ფუნქციაა დავის პრევენცია, რაც უზრუნველყოფილია მტკიცების ტვირთის იმ მხარისათვის დაკისრებით, რომელიც დისბალანსზე უთითებს. მესამეა სამართლებრივი უსაფრთხოების ფუნქცია. კერძოდ, გარიგება არ გაუქმდება მხოლოდ იმიტომ, რომ ობიექტურად შესაძლოა ქონებათა ღირებულებები არ ემთხვეოდეს ერთმანეთს.¹² ტოლფასოვნების პრეზუმფცია ირღვევა სხვადასხვა შემთხვევაში: ნაკლის მქონე ნივთის გაყიდვისას, ასევე მაშინ, როცა აშკარად უსამართლოა გარიგებით მისაღები სარგებელი, სახეზეა რთული ობიექტები – საწარმოს აქტივი, ინტელექტუალური საკუთრება და სხვა, სადაც თანასწორობის დადგენა პრაქტიკულად ძნელია.¹³

საინტერესოა, რის საფუძველზე წესრიგდება არატოლფასოვანი ქონების გადაცემისას სხვაობის ანაზღაურების საკითხი გერმანულ სამართალში? არატოლფასოვანი ქონების გადაცემის შედეგად წარმოშობილი სხვაობის ანაზღაურების საკითხი პრობლემურია იმდენად, რამდენადაც ნასყიდობის ფასის ანაზღაურების გარეშე არც საკუთრების უფლება წარმოიშობა, რამეთუ მყიდველის მთავარი, ძირითადი ვალდებულებაა სწორედ ნასყიდობის ღირებულების ანაზღაურება.¹⁴ როგორც გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაშია აღნიშნული, ვალდებულების მონაწილეებს ეკისრებათ კეთილსინდისიერების პრინციპის შესაბამისად მოქმედება, როგორც ვალდებულების შესრულების განმავლობაში, ისე მის შემდგომაც, რაც სხვა მრავალ

¹⁰ Palandt O., Bürgerliches Gesetzbuch-Kommentar, §480 Rn. 1. 2012, 71. Auflage Beck, C H (Verlag).

¹¹ Medicus/Larenz, Schuldrecht I – Allgemeiner Teil, München, 2020, 141.

¹² Medicus/Larenz, Schuldrecht I – Allgemeiner Teil, München, 2020, 141, ასევე Palandt O., Bürgerliches Gesetzbuch-Kommentar, §138 Rn. 8ff, 2012, 71. Auflage Beck, C H (Verlag).

¹³ Canaris, C.-W., Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. I, München, 2007, Brox/Walker, Allgemeiner Teil des BGB, 41. Auflage, München, 2022, 276.

¹⁴ Markesinis B., Unberath H., Johnston A., The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second Edition, Oxford And Portland, Oregon, 2006, 147.

ვალთაგან ერთად, მოიცავს ერთმანეთის უფლებებისადმი, ქონებრივი სიკეთეებისა და ინტერესებისადმი გულისხმიერ მოპყრობას.¹⁵

აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება გამოითქვას მოსაზრება, რომ გერმანულ სამართალში კეთილსინდისიერების პრინციპს განუზომელი მნიშვნელობა ენიჭება და სამართლიანადაც, როგორც მოთხოვნის დამოუკიდებელ საფუძველს და მაშასადამე, მხარეთა ინტერესებისა და უფლება-მოვალეობების დაბალანსების მიზნით შესაძლებელია გამოყენებული იქნეს სხვაობის თანხის ანაზღაურების უფლების განსახორციელებლად გაცვლის ხელშეკრულებაში, გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას.

გაცვლის სამართლებრივი კონსტრუქცია არ არის მხოლოდ გერმანული სამართლის თავისებურება. შედარებით სამართლებრივი ანალიზი აჩვენებს, რომ მსგავსად რეგულირებულია გაცვლა საფრანგეთის, იტალიისა და შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსებშიც¹⁶. ფრანგულ სამართალში ხაზი ესმევა გარიგების სამართლიანობას. სამართალი ზღუდავს ხელშეკრულების თავისუფლებას და იცავს სუსტ მხარეს, თუ გაცვლა აშკარად არათანაბარია.¹⁷

გერმანულისა და ზემოაღნიშნული ქვეყნების კანონმდებლობისგან განსხვავებით, გასაცვლელი ქონების არატოლფასოვნებისას სხვაობის ანაზღაურების საკითხი რუსულ კერძო სამართალში ხელშეკრულების საფუძველზე წყდება. გაცვლის ხელშეკრულებაში ასახულია გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პირდაპირი იურიდიული პრეზუმფიცია.¹⁸ ამიტომ, ,, ძვირი ან იაფი საქონლის, ფასებს შორის სხვაობის და მაშასადამე, საკუთრივ ფასის შესახებ საკითხი მხოლოდ იმ შემთხვევაში წარმოიშობა, თუკი ხელშეკრულებით დადგინდება გასაცვლელი საქონლის არატოლფასოვნება.¹⁹ მხოლოდ ხელშეკრულების საფუძველზეა შესაძლებელი ქონებათა შეფასება გასაცვლელ ქონებათა შორის ეკონომიკური ბალანსის უზრუნველსაყოფად. აშკარაა, რომ ქართული კერძო სამართლის მსგავსად, რუსულ სამართალშიც ფულში გამოხატული სხვაობის ანაზღაურების საკითხი წარმოიშობა არა ზოგადი წესის ფარგლებში და საფუძველზე, არამედ დაიშვება გამონაკლისის სახით და მთლიანად მხარეთა შეთანხმებაზეა დამოკიდებული. გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფიცია რუსულ სამართალში ზოგადი წესია, ამიტომ, მათ შორის ისეთ შემთხვევაზეც ვრცელდება, როდესაც გასაცვლელი ქონება ობიექტურად და აშკარად განსხვავდება ერთიმეორისაგან ფასით. ამიტომ, უდავოა რომ იყოს ის ფაქტი, რომ გასაცვლელი ქონება არატოლფასოვანია, მაინც მათი ტოლფასოვნების პრეზუმფიცია იმოქმედებს. ამ ფაქტორს ხსნიან იმით, რომ თუკი კონტრაქტებისათვის არსებითს წარმოადგენდა გასაცვლელ ქონებათა ფასი, მაშინ მათ შეეძლოთ ხელშეკრულებით განესაზღვრათ სხვაობის ანაზღაურების ვალდებულება.²⁰

¹⁵ კროპჰოლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, დარჯანია თ., ჭეჭელაშვილი ზ. (მთარგმნელები), ჩაჩანიძე ე., დარჯანია თ., თოთლაძე ლ. (რედ.), მე-13 გამოც., თბ, 2014, 113.

¹⁶ საფრანგეთში (Code civil, Art. 1702–1707) გაცვლისას მოქმედებს ტოლფასოვნების პრეზუმფიცია, თუმცა თუ გასაცვლელი საგნები ნაკლიანია, მოქმედებს ნასყიდობის გარანტიები. იტალიის სამოქალაქო სამართალში (Codice civile, Art. 1552–1555) მოქმედებს „შესრულებების ბალანსის“ პრინციპი (equilibrio delle prestazioni. იხ. Bianca M., Diritto civile, La vendita e la permuta, Milano, 2014, 98-105). შვეიცარიის ვალდებულებითი სამართლის კანონით (OR Art. 237) ტოლფასოვნება სამართლებრივად აღიარებულია პრეზუმფიციის სახით, მიუხედავად, ღირებულებებს შორის განსხვავებისა.

¹⁷ Terré/Simler/Lequette, Droit civil. Les obligations, Paris, 2019, 214.

¹⁸ რუსეთის ფედერაციის სამოქალაქო კოდექსის 568-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი.

¹⁹ Гражданское право, Под ред А.П., Сергеева. ავტორთა კოლექტივი, 36-ე თავის ავტორი Аверченко Н. Т., 2. Велби М. РГ., Пресс, 2012, 134.

²⁰ იქვე, 135.

ამრიგად, საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ტოლფასოვნების პრეზუმფია არ არის მხოლოდ თეორიული ჰიპოთეზა, არამედ ევროპული კერძო სამართლისთვის ისტორიულად დამახასიათებელი სამართლებრივი ტრადიციაა. მისი ფუნქციაა მხარეთა ინტერესთა დაცვა, სამართლიანი ბალანსის შენარჩუნება და სამართლებრივი სტაბილურობის უზრუნველყოფა.

3. გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას სხვაობის ანაზღაურების შესახებ დანაწესის იურიდიული ბუნება

ამ საკითხის კვლევა რელევანტურია იმდენად, რამდენადაც პასუხი უნდა გაეცეს შეკითხვას: სკ-ის 522-ე მუხლი, რეალურად პრეზუმფციის დამდგენი ნორმაა, თუ დისპოზიციურ დებულებას შეიცავს? როგორც ნორმის დანაწესიდან ირკვევა, სხვაობის²¹ ანაზღაურების შესაძლებლობას ხელშეკრულება უნდა ითვალისწინებდეს. ლიტერატურაში მართებულად არის აღნიშნული, რომ ხელშეკრულების სკ-ის 522-ე მუხლის მსგავსი პირობები არსებით პირობებს წარმოადგენენ. არსებითი პირობები შეიძლება დისპოზიციური ნორმებითაც განისაზღვროს. „დისპოზიციური ნორმები მხარეებს არ ავალდებულებს და შესაძლებლობას აძლევს თვითონ შეთანხმდნენ კონკრეტული საკითხის შესრულების ალტერნატიულ წესზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესრულება მოხდება დისპოზიციური ნორმებით დადგენილი წესით“.²²

თუ დისპოზიციური ნორმით დადგენილ წესს შეცვლიან და მხარეები თვითონ დაადგენენ თავიანთთვის სასურველ პირობას, მაშინ ეს პირობა სავალდებულოდ შესასრულებელი გახდება, რადგან სახეზე იქნება სახელშეკრულებო არსებითი პირობა.²³

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საინტერესოა შემდეგი საკითხები: გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას, სხვაობის ანაზღაურების შესახებ პირობის ხელშეკრულებით გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში, წარმოეშობა თუ არა კრედიტორს უფლება, მოითხოვოს სხვაობის ანაზღაურება მყიდველისგან, რომელსაც უფრო მაღალი ღირებულების ქონება გადასცა და რომელი ნორმა შეიძლება წარმოადგენდეს ამგვარი მოთხოვნის დამფუძნებელ დანაწესს? სხვაობის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლება, ისედაც ხომ არ წარმოადგენს ხელშეკრულების ე.წ ნაგულისხმებ პირობას? ქართული სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით, შესაბამისი შეთანხმების უქონლობა, გამორიცხავს სხვაობის ანაზღაურების მოთხოვნის უფლებას.²⁴ ამავე პრაქტიკის მიხედვით, სხვაობის ანაზღაურების უფლების დამფუძნებელ ნორმას სკ-ის 522-ე მუხლი წარმოადგენს.²⁵ სასამართლო პრაქტიკის ამ მიდგომის გაზიარება არ შეიძ-

²¹ ნორმაში საუბარია ქონების ნაწილის ანაზღაურებაზე, რაც არ არის ნორმით ნაგულისხმები მიზნის ზუსტი გამომხატველი. რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს კრედიტორს სრულად კი არ უნაზღაურდება დანაკლისი, არამედ ნაწილობრივ. სინამდვილეში კი, საუბარია გასაცვლელ ქონებათა ღირებულებებს შორის სხვაობის ანაზღაურებაზე.

²² ჩიტოშვილი თ. ვალდებულებით-სამართლებრივი ერთიერთობიდან გამომდინარე ვალდებულებათა შინაარსი და სახეები (ზოგადი დახასიათება), უსაფუძვლო გამდიდრება (ძირითადი საკითხები), გამომცემელი იურიდიული ფირმა "ბონა კაუზა", თბ, 2015, 18.

²³ Брагинский М. И., Витрянский В. В., Договорное право. Книга первая, Общие положения. М., Статут., 2009, 302.

²⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 2 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმე №ას-847-796-2010.

²⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 14 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას 859-859- 2018.

ლება, ვინაიდან ხელშეკრულების არსებითი პირობის დისპოზიციური ნორმით განსაზღვრა, არ გამორიცხავს ხელშეკრულების ნაგულისხმევი პირობების გამოყენების შესაძლებლობას, არსებითი პირობის ხელშეკრულებით გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში.

შედარებისათვის, არსებითი მნიშვნელობის მქონე პირობის შესახებ, ერთ-ერთი საქმის განხილვისას,²⁶ კანადის უზენაესმა სასამართლომ გაიზიარა იურიდიულ ლიტერატურაში არსებული მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც „არსებითი მნიშვნელობის მქონე პირობებში, როგორც წესი, იგულისხმება ისეთი პირობა, რომელიც მართალია არ წარმოადგენს ძირითად-/ფუნდამენტურ სახელშეკრულებო ვალდებულებას, მაგრამ მაინც ნებისმიერ შემთხვევაში იმდენად არსებითი მნიშვნელობა გააჩნია, რომ დაკავშირებულია გარიგების მთავარ/არსებით საფუძველთან.“²⁷ შვეიცარიის კერძო სამართალში არსებული მიდგომის თანახმად, ხელშეკრულების ესა თუ ის პირობა არსებით პირობად შეიძლება ჩაითვალოს როგორც ობიექტური თვალსაზრისით (ე.ი ასეთი პირობა ობიექტურად აუცილებელი იყო მოცემული ხელშეკრულების დასადებად), ისე სუბიექტური თვალსაზრისით (მხარეები არ დადებდნენ მოცემულ ხელშეკრულებას, რომ სცოდნოდათ, რომ ეს პირობა არ არის განსაზღვრული). არსებობენ აგრეთვე ხელშეკრულების დამატებითი პირობები. ასეთია ის პირობები, რომლებიც დადებული ხელშეკრულების ბუნებიდან გამომდინარეობენ და ხარვეზის შევსების შესაძლებლობას იძლევიან.²⁸

სკ-ის 522-ე მუხლის დანაწესიდან გამომდინარე, არც იმის თქმა შეიძლება, რომ სხვაობის ანაზღაურების ვალდებულება ნაგულისხმევ პირობას წარმოადგენს. საქმე ის არის, რომ ხელშეკრულების ესა თუ ის პირობა ხელშეკრულების დადებისას მხარეთა მიერ შესაძლოა პირდაპირ იყოს დათქმული ხელშეკრულებაში, ან საქმის გარემოებებიდან გამომდინარეობდეს. უკანასკნელ შემთხვევაში საუბარია ხელშეკრულების ნაგულისხმევ პირობებზე. 522-ე მუხლი გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას მხარეთა ხელშეკრულებას მიიჩნევს ანაზღაურების მოთხოვნის საფუძვლად, რაც გამორიცხავს ამგვარი პირობის მიჩნევას ნაგულისხმევ პირობად, სხვაობის ანაზღაურებაზე მხარეთა შორის ხელშეკრულების არსებობისას. საკუთრივ ხელშეკრულების ფასი ხელშეკრულების არსებით პირობას წარმოადგენს გაცვლის ხელშეკრულებაში.

ამრიგად, გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას, სხვაობის ანაზღაურების საკითხის ნაგულისხმევ პირობად მიჩნევა, ან ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფიციის გაქარწყლება პრაქტიკული შედეგის მომტან გარემოებას არ წარმოადგენს ხელშეკრულების იმ კონტრაპენტისათვის, რომელიც სხვაობის ანაზღაურებას მოითხოვს, რადგან ნებისმიერ შემთხვევაში, თუნდაც დადგინდეს გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნება, ეს საკმარისი არ იქნება დასახელებული მოთხოვნის განსახორციელებლად, არამედ საჭიროა მხარეთა ხელშეკრულების არსებობა, რაც პრაქტიკულ მნიშვნელობას უკარგავს გასაცვლელ ქონებათა ე.წ. ტოლფასოვნების პრეზუმფიციას და აზრს მოკლებულს ხდის მას ქართულ სამართალში. იგივე ვითარებაა რუსულ სამართალშიც, რომელშიც ჯერ ერთი, გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნება შეცდომით არის ჩათვლილი პრეზუმფიციად, მეორე ის, რომ გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების ვარაუდი, გაქარწყლებად პრეზუმფიციად კვალიფიცირდება.²⁹

²⁶ მაგ. Canada (Deputy Minister of National Revenue) v. Mattel Canada Inc., [2001] 2 S.C.R. 100, 2001 SCC 36.

²⁷ Atiah P.S., Adams J. N., Macqsueen H.L., The Sale of Goods. 11th ed., 2005, 90.

²⁸ Scyboz G., Gillieron P.R., Scyboz P., Code Civil Suisse et code des obligations annotes. Lausanne, 2004.

²⁹ Гражданское право, Под ред А.П., Сергеева. Н. Т., 2 . Велби М. РГ., Пресс, 2012, 135.

როგორც ჩანს, გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების შესახებ მცდარი დასკვნის გამოტანას და პრეზუმფციად მის მიჩნევას, რუსულ სამართალში გაცვლის ხელშეკრულების მომწესრიგებელი შესაბამისი ნორმის ფორმულირება განაპირობებს, რომლის თანახმადაც, „ივარაუდება“ გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნება. თუმცა ყოველი ნორმა, რომელიც გამოხატულია სიტყვებით: „ივარაუდება“, „იგულისხმება“ და ა.შ. პრეზუმფციულ დანაწესად ვერ ჩაითვლება.

მაშასადამე, პრეზუმფციას მაშინ აქვს აზრი, პრეზუმფციულად ამა თუ იმ ნორმის მიჩნევას მაშინ აქვს მნიშვნელობა, როდესაც ამგვარი პრეზუმფციის გაქარწყლებას პრაქტიკული შედეგი მოჰყვება. ქართულ და რუსულ კერძო სამართალში კი, გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფციის გაქარწყლებას, ამგვარი პრეზუმფცია რომც არსებობდეს, პრაქტიკული შედეგი ვერ მოჰყვება, სხვაობის ანაზღაურებაზე მხარეთა შეთანხმების არარსებობის შემთხვევაში. მხარეთა შეთანხმების არსებობისას კი, პრეზუმფციასა და მის გაქარწყლებაზე საუბარი იურიდიულ მნიშვნელობას არის მოკლებული. პრობლემის არსი კი სწორედ იმ საკითხის განსაზღვრაში მდგომარეობს, სხვაობის ანაზღაურებაზე მხარეთა შეთანხმების არსებობისას, მაინც წარმოიშობა თუ არა სხვაობის მოთხოვნის უფლება? სკ-ის მე-8 მუხლის მესამე ნაწილისა და 361-ე მუხლის შესაბამისად, სხვა მოთხოვნებთან ერთად, ვალდებულება კეთილსინდისიერად უნდა შესრულდეს. სწორედ ეს ერთი შეხედვით ზოგადი დანაწესი შეიძლება წარმოადგენდეს ხელშეკრულებით გაუთვალისწინებელი ვალდებულების დაკისრების სამართლებრივ საფუძველს.³⁰

კეთილსინდისიერების პრინციპი ვრცელდება როგორც კერძო, ისე საჯარო სამართალზე³¹. აღნიშნული პრინციპის მნიშვნელობის შესახებ უაღრესად საინტერესოა კანადის უზენაესი სასამართლოს უახლესი მიდგომა,³² რომელმაც პრეცედენტული მნიშვნელობა შეიძინა და ფართოდ გამოიყენება და მოიცავს უპატიოსნობის და არაკეთილსინდისიერების გამოვლინების სხვადასხვა შემთხვევას. ხსენებულ საქმეში კანადის უზენაესმა სასამართლომ ყურადღება უწინარეს ყოვლისა, იმაზე გაამახვილა, რომ სახელშეკრულებო სამართალში არსებობს პატიოსნად შესრულების ვალდებულება. ეს ვალდებულება ხელშეკრულების ნაგულისხმევი პირობა კი არ არის, არამედ სახელშეკრულებო სამართლის დოქტრინის ნაწილია, რომელიც ჯეროვანი შესრულების მინიმალურ სტანდარტს აწესებს. სასამართლოს აზრით, მოცემული ვალდებულება კეთილსინდისიერების ზოგადი პრინციპიდან გამომდინარეობს, რომლის თანახმადაც „მხარეებმა თავიანთი სახელშეკრულებო ვალდებულებანი პატიოსნად და გონივრულად უნდა შეასრულონ და არა თვითნებურად და მარტოოდენ საკუთარი ინტერესების შესაბამისად“. მხარე სათანადო/ჯეროვანი ყურადღებითა და გულისხმიერებით უნდა მოეპყრას თავისი სახელშეკრულებო კონტრაქტენტის კანონიერ ინტერესებს, ამასთან „ჯეროვანი ყურადღება“, არ გულისხმობს იმას, რომ მხარე უპირობოდ და ყველა შემთხვევაში მოემსახუროს კონტრაქტენტის ინტერესებს, არამედ „ჯეროვანი ყურადღების“ გამოჩენის მოთხოვნა შემოიფარგლება იმით, რომ მხარემ ზიანი არ უნდა მიაყენოს სხვის ინტერესებს არაკეთილსინდისიერი მოქმედებით. ხელშეკრულების თავისებურების შემზღუდავი ისეთი კონცეფციის ანალო-

³⁰ ვაშაკიძე გ. კეთილსინდისიერება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით – აბსტრაქცია თუ მოქმედი სამართალი, ჟურნალი „ქართული სამართლის მიმოხილვა“, ტომი 10. №1, 2007, 14-58.

³¹ კროპოლევი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, დარჯანია თ., ჭეჭელაშვილი ზ. (მთარგმნელები), ჩაჩანიძე ე., დარჯანია თ., თოთლაძე ლ. (რედ.), მე-13 გამოც., თბ., 2014, 113. ვაშაკიძე გ., სამოქალაქო კოდექსის გართულებულ ვალდებულებათა სისტემა, თბ., 2010.

³² მაგ. საქმე *Basin v. Hrijnew*, 2014 SCC 71 (CanLII), [2014] 3 SCR 494.

გიურად, როგორც არის სამართლიანობა, კეთილსინდისიერების პრინციპის მოქმედება ვრცელდება ყველა ხელშეკრულებაზე, მხარეთა ნების მიუხედავად.

იმდენად, რამდენადაც გულისხმიერების, სხვისი ინტერესების გათვალისწინების და ა.შ. ვალდებულებები გამომდინარეობენ კეთილსინდისიერების ზოგადი პრინციპიდან და არა ხელშეკრულების ნაგულისხმევი პირობებიდან, ამგვარი ვალდებულებანი წარმოიშობიან მხარეთა განზრახვის/ნების მიუხედავად (სასამართლო არ არკვევს, არ ადგენს მხარეთა სახელშეკრულებო განზრახვას მხარეთა ვალდებულებების განმარტებისას) და მიუხედავად მოცემული პრინციპის გამოყენების შემზღუდველი დებულებების ხელშეკრულებაში ასახვისა და არსებობისა.

გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას სხვაობის ასანაზღაურებლად საერთო წესების გამოყენება რომ შესაძლებელია, საქონლის საერთაშორისო ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების განმარტებითაც დასტურდება.³³ კერძოდ, ვენის კონვენცია, ძირითადად, ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებებს ანესრიგებს.³⁴ კონვენცია გაცვლას პირდაპირ არ ახსენებს, თუმცა თუ ერთ მხარეს აქვს ვალდებულება, ფულის გადახდის სანაცვლოდ მეორე მხარეს საქონელი გადასცეს, ამგვარი ხელშეკრულება შეიძლება ჩაითვალოს ე.წ. *“mixed contract”*-ად (შერეული ხელშეკრულება) და შესაძლოა ვენის კონვენცია მასზე ნაწილობრივ გავრცელდეს (მაგალითად, იმ ნაწილზე, რომელიც შეეხება საქონლის მიწოდებას, ხარისხს, პასუხისმგებლობას და ა.შ.). სუფთა სახის „ბარტერზე“ (როდესაც ორივე მხარე მხოლოდ საქონელს ცვლის და ფული საერთოდ არ მონაწილეობს), კონვენცია არ ვრცელდება, რადგან მასში არ არის განსაზღვრული „ფასის“ ცნება ქონების (საქონლის) ფორმით. ამიტომ ოფიციალურად, ვენის კონვენცია გაცვლას არ ანესრიგებს, მაგრამ თუ ხელშეკრულებაში მაინც არსებობს ფასის ელემენტი (მაგალითად ერთი მხარე მეორეს მიაწვდის საქონელს და მეორე მხარე პირველს – საქონელს ფულის დამატებით), ვენის კონვენციის ნორმები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ვალდებულების იმ ნაწილზე, რომელიც კლასიკური ნასყიდობაში თავსდება.

4. გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნების დადგენის სხვა შედეგები

ქონებათა გაცვლაზე ნამდვილი ნების არსებობის შემთხვევაში, სხვა ისეთი შედეგების გამოყენება, როგორებიც არის: მოტყუებითა და შეცდომით დადებული, ან მოჩვენებითი და თვალთმაქცური გარიგების ბათილობა, დაუშვებელია. ხოლო თუ პირიქით ავიღებთ, ანუ დასახელებული საფუძვლით გარიგებათა ბათილობისას, გარიგების ფასს შესაძლოა გააჩნდეს ერთ-ერთი მნიშვნელობა. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში³⁵ აღნიშნულია, რომ მხარეთა რეალური ნების შესწავლის გარეშე არ დაიშვება გარიგების კვალიფიკაციის შეცვლა. დაუშვებელია მხარის რეალური ნების იგნორირება, თუ არ არსებობს საკმარისად დიდი ალბათობა იმისა, რომ მხარე თვალთმაქცობს ან ცდება თავისი ნების გამოხატვაში. ამ საქმეში უზენაესმა სასამართლომ გაცვლის ხელშეკრულების არსებობის მტკიცების ერთ-ერთ აუცილებელ ასპექტად გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნება მიიჩნია,

³³ მხედველობაშია საქონლის საერთაშორისო ყიდვა-გაყიდვის შესახებ ვენის 1980 წლის კონვენცია, რომელსაც საქართველო 1994 წლის 3 თებერვალს მიუერთდა.

³⁴ იქვე, კონვენციის 1-ლი მუხლი.

³⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2021 წლის 25 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე № ბს-1275(კ-18).

რისი მტკიცების ტვირთი დააკისრა მხარეს. უზენაესი სასამართლოს ამგვარი მიდგომა სრულიად უგულებელყოფს გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფციის არსებობას.

სხვა საქმეზე კი, სარჩელი ეფუძნებოდა თითქოსდა მოტყუების ფაქტს, რაც მოსარჩელის მტკიცებით, იმაში გამოიხატა, რომ გაცვლის ხელშეკრულების შედეგად მიღებული უძრავი ნივთი ხელშეკრულებაში მითითებულზე ბევრად ნაკლები ღირებულების აღმოჩნდა, ასევე ეს უძრავი ქონება კომერციულად არამომგებიანი იყო. მაშასადამე, სარჩელი მოტყუებით დადებული გარიგების ბათილობის შესახებ, გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებას ეფუძნებოდა. სასამართლოს განმარტებით,³⁶ გარიგების მხარის მოტყუება ხელყოფს მოტყუებულის ნდობას მეორე მხარის კეთილსინდისიერი ქცევისადმი. მოტყუებისას ნების ნაკლი განპირობებულია არაკეთილსინდისიერი მხარის განზრახვი, სამართლებრივად გასაკიცხი ქმედებით, რომლის მიზანიც მოტყუებულისათვის არასწორი წარმოდგენის შექმნაა.

თვალთმაქცური გარიგებისაგან განსხვავებით, რომლის დადებაც მისგან გამომდინარე შედეგის დადგომის სურვილის გარეშე ხდება, მოტყუებით დადებული გარიგების შემთხვევაში, ორივე მხარეს სურს ხელშეკრულებით დასახული მიზნის მიღწევა, თუმცა ეს შედეგი მოტყუებულის თავისუფალი ნებით და გადაწყვეტილებით როდია განპირობებული, არამედ მოტყუების შედეგია. მოტყუება დაკავშირებული უნდა იყოს ფაქტთან და არა შეფასებასთან.³⁷ აქედან გამომდინარე, სასამართლოს აზრით, გასაცვლელი ქონება იყო თუ არა ტოლფასოვანი ან/და კომერციულად სარფიანი, არის უძრავ ნივთთან დაკავშირებული არა ფაქტობრივი მოცემულობა, არამედ შეფასება.

საინტერესოა, შეიძლება გამოიწვიოს თუ არა გაცვლის ხელშეკრულების ბათილობა ქონებათა არატოლფასოვნებამ, კეთილსინდისიერების პრინციპის დარღვევის მოტივით? გერმანულ ლიტერატურაში ამ შეკითხვაზე დადებითი პასუხია გაცემული. აღნიშნულია, რომ თანამედროვე დოგმატიკაში ეს პრეზუმფცია ხშირად უკავშირდება *Vertragsgerechtigkeit*-ის პრინციპს – ხელშეკრულების სამართლიან ბალანსს. თუ გაცვლის საგნები აშკარად არატოლფასოვანია, დგება *Äquivalenzstörung*-ის პრობლემა, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ხელშეკრულების ბათილობაც (§ 138 BGB – „კეთილსინდისიერების საწინააღმდეგო გარიგება“)³⁸. დასახელებული მოსაზრების გაზიარება ქართულ სინამდვილეში არ შეიძლება, ვინაიდან ნამდვილი ნების არსებობის შემთხვევაში, შესაძლებელი უნდა იყოს მხოლოდ სხვაობის ანაზღაურების მოთხოვნა.

5. დასკვნა

კვლევის შედეგად შესაძლებელია შემდეგი სახის დასკვნების გამოტანა:

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 522-ე მუხლი არ წარმოადგენს გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფციის დამდგენ დანაწესს. გარდა იმისა, რომ მასში პრეზუმფციული ნორმის შემცველი პირდაპირი დებულება არ არის ასახული, არც იმის თქმა შეიძლება, რომ ხსენებული ნორმა რაიმე სახის ირიბ პრეზუმფციას გულისხმობს/მოიზარებს. გერმა-

³⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 19 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე № ას-1126-2021.

³⁷ კროპოლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, დარჯანია თ., ჭეჭელაშვილი ზ. (მთარგმნელები), ჩაჩანიძე ე., დარჯანია თ., თოთლაძე ლ. (რედ.), მე-13 გამოც., თბ, 2014, 47.

³⁸ Medicus/Larenz, Schuldrecht I – Allgemeiner Teil, München, 2020, ასევე Palandt O., Bürgerliches Gesetzbuch-Kommentar, §138 Rn. 8ff, 2012, 71. Auflage Beck, C H (Verlag).

ნულ სამართალთან შედარებითმა კვლევამ აჩვენა, რომ გერმანულ კერძო სამართალში ტოლფასოვნების პრეზუმფიცია არ გულისხმობს გასაცვლელ ქონებათა ობიექტურ ეკონომიკურ იდენტურობას, არამედ ეს პრეზუმფიცია სამართლებრივად იმის აღიარებას გულისხმობს, რომ მხარეთა ნების შესაბამისად, მხარეთა ინტერესებს შორის ბალანსი დაცულია. ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპიდან გამომდინარე, მხარეებს შეუძლიათ გაცვალონ ობიექტურად განსხვავებული ღირებულების საგნები. სამართალი მხოლოდ იმ შემთხვევაში უნდა ჩაერიოს ამ თავისუფლებაში, როდესაც დარღვეულია ხელშეკრულების სამართლიანობის მინიმალური სტანდარტი. გერმანული სამართალი ტოლფასოვნების პრეზუმფიციის საფუძველზე უზრუნველყოფს გაცვლის გარიგების სტაბილურობას და სამოქალაქო ბრუნვის სიმყარეს. ამაში მდგომარეობს პრეზუმფიციის სიძლიერე და ფუნქციური მნიშვნელობა, თუმცა პრეზუმფიციის სუსტი მხარე გამოიხატება რეალური უსამართლობის შენიღბვის საფრთხეში, რაც განპირობებულია ფასთა სხვაობით. შედარებით-სამართლებრივმა ანალიზმა აჩვენა, რომ გერმანული სამართალი უფრო მეტად ფორმალურ სტაბილურობას იცავს, ხოლო იტალიური და ფრანგული – აქცენტს რეალურ სამართლიანობაზე აკეთებს;

გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფიციას, თეორიულადაც რომ დაშვებულიყო მისი არსებობა ქართულ სამართალში, არავითარი პრაქტიკული მნიშვნელობა არ ექნებოდა, სკ-ის 522-ე მუხლის არსებობის პირობებში, რომელიც სხვაობის თანხის ანაზღაურების ფაქტობრივ და იურიდიულ საფუძველად მხარეთა შორის ხელშეკრულების აუცილებლობაზე მიუთითებს;

ზემოაღნიშნულის გამო კი, სკ-ის 522-ე მუხლის დებულებაში პრეზუმფიციული დანაწესის დანახვა, აზრს მოკლებულია, რადგან გასაცვლელ ქონებათა ტოლფასოვნების პრეზუმფიციის გაქარწყლება, არ არის არავითარი პრაქტიკული შედეგის მომტანი;

სკ-ის 522-ე მუხლში ასახული დებულება დისპოზიციური ნორმაა. ამასთან, მისი არსებობა არ გამოიწვევს გასაცვლელ ქონებათა არატოლფასოვნებისას სხვაობის ანაზღაურების მოთხოვნის განხორციელებას აღნიშნულზე მხარეთა შორის ხელშეკრულების უქონლობის შემთხვევაში;

გაცვლის ხელშეკრულებაში ხელშეკრულების ფასს გასაცვლელი ქონების ღირებულება განსაზღვრავს. ნამდვილი ნების არსებობის პირობებში დაუშვებელია ხელშეკრულების შეცვლა. დასაშვებია მხოლოდ ღირებულებებს შორის სხვაობის მოთხოვნა ქონებათა ღირებულებებს შორის სხვაობის ანაზღაურების მოთხოვნის დამფუძნებელ პოსტულატს, კეთილსინდისიერების პრინციპი წარმოადგენს, რომელიც მხარეთა უფლებებისა და ინტერესების სამართლიანად დაბალანსების შესაძლებლობას იძლევა და შესაბამისად, სახელშეკრულებო ურთიერთობებში ხარვეზის, მათ შორის, საკანონმდებლო ხარვეზის შევსების უნივერსალურ მექანიზმს წარმოადგენს;

სკ-ის 522-ე მუხლში მითითებულ სიტყვებში, რომელთა თანახმადაც, ქონებათა არატოლფასოვნებისას მხარეთა შეთანხმებით შეიძლება ქონების ნაწილის ფულადი ანაზღაურება, იგულისხმება გასაცვლელ ქონებათა შორის სხვაობის ანაზღაურება.

ზემოაღნიშნული დასკვნების გათვალისწინებით, რეკომენდებულია გაცვლის ხელშეკრულების დებულებების მიმართ ახლებური მიდგომის შემუშავება, რაც გამოიხატება მათ გამარტივებაში გერმანული სამართლის მსგავსად. შესაბამისად, მიზანშეწონილია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში არსებობდეს გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის 480-ე მუხლის მსგავსი მხოლოდ ერთი ნორმა, რაც მეტ სიცხადეს შეიტანს ქონებრივ ურთიერთობებში და

ხელს შეუწყობს გაცვლის ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უფლება-მოვალეობების სწორად განსაზღვრას და სამართლიანად დაბალანსებას კეთილსინდისიერების პრინციპის საფუძველზე. ამით სამართალი უფრო მოქნილი გახდება და შეიქმნება სუსტი მხარის დაცვის დამატებითი მექანიზმები, რადგან დავის შემთხვევაში სასამართლოს ექნება მხარეთა უფლება-მოვალეობების ინტერპრეტაციისას სამართლის შექმნის მეტი თავისუფლება.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, მიღებული 26/06/1997.
2. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსი (1964 წლის რედაქცია).
3. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB), მიღებული 18/08/1896.
4. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსი (Code civil), მიღებული 21/03/1804.
5. იტალიის სამოქალაქო კოდექსი (Codice civile), მიღებული 04/04/1942.
6. რუსეთის ფედერაციის სამოქალაქო კოდექსი.
7. შვეიცარიის კანონი ვალდებულებითი სამართლის შესახებ (Obligationenrecht), მიღებული 30/03/1911.
8. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, მიღებული 14/11/1997.
9. 1980 წლის ვენის კონვენცია „საქონლის საერთაშორისო ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებათა შესახებ“.
10. ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეფცია საქართველოში, საგამომცემლო საქმის სასწავლო ცენტრი, თბ., 2005.
11. ვაშაკიძე გ., კეთილსინდისიერება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით – აბსტრაქტია თუ მოქმედი სამართალი, ჟურნალი ქართული სამართლის მიმოხილვა, ტომი 10. №1, 2007.
12. კროპოვლერი ი., გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის სასწავლო კომენტარი, თბილისი, 2014.
13. ძლიერიშვილი ზ., გაცვლის ხელშეკრულება ქართულ სამართალში, შედარებითი სამართლის ჟურნალი, №8, 2022.
14. ნადიბაიძე ლ., საკუთრების შეძენის სამართლებრივი საფუძვლები, თბილისი, 2002.
15. ხუნაშვილი ნ., კეთილსინდისიერების პრინციპი სახელშეკრულებო სამართალში, თბილისი, 2016.
16. ჩიტოშვილი თ., ვალდებულებით-სამართლებრივი ურთიერთობიდან გამომდინარე ვალდებულებათა შინაარსი და სახეები. უსაფუძვლო გამდიდრება, თბილისი, 2015.
17. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2023 წლის 19 მაისის გადაწყვეტილება საქმეზე № ას-1126-2021.
18. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2021 წლის 25 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე № ბს-1275(კ-18).
19. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2019 წლის 14 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე №ას 859-859-2018.
20. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 2 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმე №ას-847-796-2010.
21. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, 2016, United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG).
22. Аверченко Н. Н., Гражданское право, под ред. А. П. Сергеева, Т. 2, Москва, 2012.
23. Bianca M., Diritto civile: La vendita e la permuta, Milano, 2014.
24. Брагинский М. И., Витрянский В. В., Договорное право. Книга первая: Общие положения, Москва, 2009.
25. Brox H., Walker W., Allgemeiner Teil des BGB, 41. Auflage, München, 2022.
26. Canaris C.-W., Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. I, München, 2007.

27. *Markesinis B., Unberath H., Johnston A.*, The German Law of Contract: A Comparative Treatise, Second Edition, Oxford and Portland, Oregon, 2006.
28. *Medicus D., Larenz K.*, Schuldrecht I – Allgemeiner Teil, München, 2020.
29. *Palandt O.*, Bürgerliches Gesetzbuch-Kommentar, 71. Auflage, München, 2012.
30. *Scyboz G., Gillieron P.-R., Scyboz P.*, Code Civil Suisse et Code des Obligations Annotés, Lausanne, 2004.
31. *Terré F., Simler P., Lequette Y.*, Droit civil. Les obligations, Paris, 2019.
32. *Zimmermann R.*, The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition, Oxford, 1996.
33. *Canada (Deputy Minister of National Revenue) v. Mattel Canada Inc.*, [2001] 2 S.C.R. 100, 2001 SCC 36.
34. *Basin v. Hrynew.*, 2014 SCC 71 (CanLII), [2014] 3 SCR 494.
35. *Atiah P.S., Adams J. N., Macqsueen H.L.*, The Sale of Goods, 11th ed., 2005.

თამარ ჩანტლაძე*

**უსამართლო სტანდარტული პირობების კონტროლის მექანიზმი, როგორც
მომხმარებლის უფლების დაცვის საშუალება და მისი იმპლემენტაცია
მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ქართულ სამართალში**

სახელმწიფოებო სამართალი მხარეთა ნების ავტონომიას ეფუძნება, თუმცა ეს თავისუფლება შეზღუდულია სამართლიანობის პრინციპით, რათა თავიდან იქნას აცილებული ძლიერი მხარის მიერ სუსტი მხარის ინტერესების ბოროტად გამოყენება. სტატია მიმოიხილავს სახელმწიფოებო თავისუფლებისა და სამართლიანობის ურთიერთმიმართებას, განსაკუთრებული აქცენტით სამომხმარებლო ხელშეკრულებებზე. სახელმწიფოებო პირობების გამჭვირვალობის ნაკლებობა, მომხმარებლის არჩევანის შეზღუდვა და მოლაპარაკების პროცესში ძალთა უთანასწორობა ის კრიტერიუმებია, რომელთა არსებობა მოვალეობის ქმედებას ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებად აკვალიფიცირებს, რაც, როგორც წესი, ახასიათებს სამომხმარებლო ხელშეკრულებებს.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სტანდარტული პირობების სამართლებრივ კონტროლს, როგორც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მექანიზმს მხარეთა ინტერესთა ბალანსის უზრუნველსაყოფად. სტატია მიმოიხილავს ევროგაერთიანებების საბჭოს 1993 წლის 5 აპრილის დირექტივას უსამართლო პირობების შესახებ, რომელიც მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ევროპულ სტანდარტს ამკვიდრებს. პარალელურად განხილულია „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი რეგულაცია და შეფასებულია, სამომხმარებლო ხელშეკრულებებიდან უსამართლო პირობების გამორიცხვის ქართული მოდელი რამდენად ეფექტიანად უზრუნველყოფს მომხმარებელთა ინტერესების დაცვას.

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფოებო თავისუფლება; მომხმარებლის უფლებები; უსამართლო სტანდარტული პირობები; სამართლიანობის პრინციპი; კეთილსინდისიერების პრინციპი.

1. შესავალი

სახელმწიფოებო სამართალი ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპს ეფუძნება. ხელშეკრულების თავისუფლების ფარგლებში მხარეები უზრუნველყოფილი არიან როგორც კონტრაჰენტის არჩევის, ისე ხელშეკრულების შინაარსისა და ფორმის განსაზღვრის თავისუფლებით, რაც მხარეებზე სახელმწიფოებო რისკების განაწილებასაც მოიცავს.¹ ხელშეკრულება, რომელიც გარიგების ცნებას ეყრდნობა, მხარეთა თანმხვედრი ნების გამოვლენას გულისხმობს. ხელშეკრულების თავისუფლება ადამიანის სამართლებრივი თვითგამორკვევის გამოხატულებაა და შეიძლება ითქვას, რომ ინდივიდის ავტონომიის ქვეკატეგორიას წარმოადგენს.² მიუხედავად ამისა, სახელმწიფოებო თავისუფლება არ უნდა იქნას გაგებული იმ-

* ნიუ ვიჟენ უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

¹ ვაშაკიძე გ., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, *ქანტურია ლ.*, (რედ.) 2019, თბ., 32.

² ხელშეკრულების თავისუფლების პრინციპს მრავალმხრივი საფუძველი აქვს. ეთიკური თვალსაზრისით, იგი ეფუძნება იდეას, რომ სახელმწიფომ პატივი უნდა სცე ინდივიდის ავტონომიას. ადამიანის ღირსებისა და პიროვნების თავისუფალი განვითარების კონცეფციიდან გამომდინარე, ინდივიდი საკუთარი ურთიერთობების რეგულირების შესაძლებლობით უნდა სარგებლობდეს. პოლიტიკურ-თეორიული თვალსაზრისით, ხელშეკრულების თავისუფლება დემოკრატიისა და ხელისუფლების დანაწილების იდეებთანაა

გვარად, რომ ხელშეკრულების შინაარსის თავისუფალი განსაზღვრის შესაძლებლობა, მხარეებს თვითნებობის უფლებას აძლევს. ხელშეკრულების თავისუფლება სახელშეკრულებო სამართლიანობის ფარგლებში უნდა განხორციელდეს.³ შესაბამისად, ეს თავისუფლება არ შეიძლება იყოს აბსოლუტური და სახელშეკრულებო სამართლიანობის პრინციპის დაცვის მიზნით შესაძლებელია დაექვემდებაროს შეზღუდვას.⁴ სახელშეკრულებო პირობების ნამდვილობა ვერ განისაზღვრება მხოლოდ მხარეთა ნებით, მათი ნამდვილობა და აღსრულებადობა ასევე დამოკიდებულია იმ სამართლებრივ ჩარჩოზე, რომელსაც კანონმდებლობა ადგენს.⁵

სახელშეკრულებო ურთიერთობებში თანასწორობისა და სამართლიანობის უზრუნველყოფა ერთგვარად სოციალური ფუნქციის⁶ მქონეა: იგი მიზნად ისახავს შედარებით სუსტი მხარის დაცვას იმ საფრთხისგან, რომ ძლიერი მხარე ვალდებულების შინაარსის ერთპიროვნულად განსაზღვრის შესაძლებლობას ბოროტად გამოიყენებს.⁷

ზოგიერთი სახელშეკრულებო ურთიერთობა, მათ შორის სამომხმარებლო ურთიერთობა, გარკვეული სპეციფიკურობით გამოირჩევა, რაც უკანასკნელ შემთხვევაში სასაქონლო ბაზარზე მხარეთა შორის ძალთა დისბალანსს გულისხმობს და სამართლებრივ და ეკონომიკურ რისკებს „ძლიერი“ მხარის მიერ „სუსტი“ მხარისკენ ამისამართებს.⁸ საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პირობებში ბიზნესის მხრიდან სულ უფრო იზრდება წინასწარ ფორმულირებული სახელშეკრულებო პირობების გამოყენება. აქვე აღსანიშნია, რომ შემთავაზებელი, რომელიც როგორც წესი საბაზრო ძალაუფლებით გამოირჩევა, წინასწარ ჩამოყალიბებულ პირობებში თავისთვის ხელსაყრელი პირობების გათვალისწინებას ცდილობს. რითაც, ამავდროულად, ასუსტებს მომხმარებლის პოზიციას სამართლებრივ ურთიერთობებში.

სახელშეკრულებო სამართალი, სამართლიანობის პრინციპზე დაყრდნობით, სტანდარტული პირობებიდან უსამართლო დებულებების აღმოსაფხვრელად სხვადასხვა მექანიზმს

დაკავშირებული. ორივე ეფუძნება ერთსა და იმავე ღირებულებებს-სამართლებრივ თავისუფლებასა და მოქალაქეთა თანასწორობას. ჰანს კელზენის თქმით, ხელშეკრულება განსაკუთრებით დემოკრატიული მეთოდია უფლებებისა და ვალდებულებების შექმნისთვის, რადგან ის სუბიექტები, რომლებიც უნდა იყვნენ დაკავშირებულნი, თავადვე მონაწილეობენ სავალდებულო წესის შექმნაში. ამასთანავე, ხელშეკრულების თავისუფლება მნიშვნელოვნადაა დაკავშირებული ეკონომიკურ ეფექტიანობასთან და ზრდის ბაზრის ფუნქციონირებას. იხ.: *Grigoleit H. Ch., Canaris C. W., Interpretation of Contracts, SSRN Electronic Journal, 2010, 2.*

³ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის 2007 წლის 5 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე № ას-7-362-07.

⁴ გელაშვილი ი., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, *ქანტურია ლ., (რედ.)* 2019, თბ., 58-60.

⁵ შეად. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 29 დეკემბრის №3/7/679 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს სამაუნეებლო კომპანია რუსთავი 2“ და „შპს ტელეკომპანია საქართველო“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, აბზაცი 39-42.

⁶ სამართლიანობის პრინციპი, არა მხოლოდ სამართლიანი ბალანსის უზრუნველყოფას არამედ, სოციალური მიზნის განხორციელებასაც ემსახურება. იგი იქცევა ეფექტიან მექანიზმად ხელშეკრულების შედარებით სუსტი მხარის დაცვისთვის. ვრცლად იხ.: *Wilhemsson Th., Control of Unfair Contract Terms and Social Values' EC and Nordic Approaches, Journal of Consumer Policy 16, 1993, 444-445.* ასევე იხ.: *Winn, J., Webber M., The Impact of EU Unfair Contract Terms Law on U.S. Business-to-Consumer Internet Merchants, The Business Lawyer 62, 2006, 212.* ევროპულ სახელშეკრულებო სამართალში ხელშეკრულების თავისუფლებისა და სოციალური სამართლიანობის პრინციპების ურთიერთმიმართებასთან დაკავშირებით დამატებით იხ.: *Rutgers J., European contract law and social justice, Research handbook on EU consumer and contract law, Twigg-Flesner Ch., (ed.) Edward Elgar Publishing, 2016, 535-549.*

⁷ გელაშვილი ი., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, *ქანტურია ლ., (რედ.)* 2019, თბ., 81.

⁸ *Ramsay I., Consumer law and policy: texts and materials on regulating consumer markets, 2007, 61.*

განსაზღვრავს, რომელთა მნიშვნელობა განსაკუთრებით აქტუალურია მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალში, რადგან მარეგულირებელი მექანიზმების გამოყენება მნიშვნელოვნად ზრდის მომხმარებელთა დაცვის მაღალი დონის უზრუნველყოფას.⁹

მხარეთა ინტერესებს შორის ბალანსის უზრუნველსაყოფად, სახელშეკრულებო თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთი სახედ ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების სამართლებრივი კონტროლი შეიძლება ჩაითვალოს.¹⁰

სტანდარტული პირობების მომწესრიგებელ ნორმებს მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. სამომხმარებლო ურთიერთობების მარეგულირებელი ევროპის კავშირის დირექტივები, მათ შორის, ევროგაერთიანების საბჭოს 1993 წლის 5 აპრილის დირექტივა სამომხმარებლო ხელშეკრულებების უსამართლო პირობების შესახებ¹¹ (შემდგომ – დირექტივა) ხაზს უსვამს სამომხმარებლო ხელშეკრულებებიდან უსამართლო პირობების გამორიცხვის აუცილებლობას და ამ გზით მომხმარებელთა უფლებების დაცვის გარანტიების გაძლიერებას. აქვე უნდა აღინიშნოს რომ უსამართლო პირობების შესახებ დირექტივა წარმოადგენს მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის ერთ-ერთ განსაკუთრებულ სამართლებრივ ინსტრუმენტს, რომელიც ეფუძნება ევროპულ აღქმას კეთილსინდისიერების შესახებ და მიჩნეულია ევროპელი კანონმდებლის მნიშვნელოვან ნაბიჯად სახელშეკრულებო სამართლიანობის ერთიანი ევროპული მიდგომის დამკვიდრებისთვის.¹²

სტანდარტული პირობების სამართლებრივი მოწესრიგება ნაცნობია ქართული სამართლისთვისაც. გარდა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში არსებული დებულებებისა, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების მოწესრიგებას „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი (შემდგომ – კანონი) განსაზღვრავს.¹³ საინტერესოა, ეროვნულ დონეზე არსებული მოწესრიგება დაცვის რამდენად მყარ სამართლებრივ საფუძვლებს სთავაზობს მომხმარებლებს. ამ მიზნით, ნაშრომის შემდეგ თავებში განხილული იქნება სტანდარტული პირობების სამართლებრივი ბუნება, სტანდარტული პირობების უსამართლოდ შეფასების კრიტერიუმები და მათი იმპლემენტაცია მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ქართულ სამართალში.

⁹ Pavillon Ch., Private Standards of Fairness in European Contract Law, ERCL 10(1), 2014, 87. ასევე იხ.: Wilhemsson Th., Control of Unfair Contract Terms and Social Values' EC and Nordic Approaches, Journal of Consumer Policy 16, 1993, 435.

¹⁰ აინ რემზის მოსაზრებით, თავად მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი შეიძლება მოვიაზროთ როგორც ერთგვარი საკანონმდებლო ჩარევა სახელშეკრულებო თავისუფლებაში. ვრცლად იხ.: Ramsay I., Consumer Law and Structures of Thought: A Comment, Journal of Consumer Policy 16, 1993, 82. ასევე იხ.: Gavrilovic N., The Unfair Contract Terms Directive through the Practice of the Court of Justice of the European Union: Interpretation or Something More? ERCL 9(2), 2013, 165.

¹¹ Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts, Official Journal Of the European Union, 21/4/1993.

¹² Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos, 2021, 173.

¹³ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონში უსამართლო სტანდარტული პირობების შესახებ დირექტივის დებულებათა ასახვა ერთის მხრივ, საქართველოსა და მეორეს მხრივ, ევროკავშირის და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ ნევრ სახელმწიფოებს შორის 2014 წლის 27 ივნისის ასოცირების შესახებ შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებების ფარგლებში განხორციელდა.

2. სტანდარტული პირობების სამართლებრივი ბუნება

სტანდარტული პირობა სახელშეკრულებო პირობაა, რომელიც ხელშეკრულების შინაარსის მოწესრიგებისაკენაა მიმართული.¹⁴ კანონის თანახმად ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები მოვაჭრის მიერ მომხმარებლისთვის დადგენილი ერთგვაროვანი შინაარსის მქონე მრავალჯერადად გამოყენებული პირობებია.¹⁵ შესაბამისად, კანონით გათვალისწინებული დაცვის მექანიზმების ამოქმედებისთვის მნიშვნელოვანია სახეზე იყოს აღნიშნული კრიტერიუმები, კერძოდ, გარდა იმისა, რომ პირობა წინასწარ უნდა იყოს ჩამოყალიბებული, ამავე დროს, იგი ერთი მხარის ინტერესების უნდა ატარებდეს, სწორედ ამ შემთხვევაში დგება ადრესატი მხარის დაცვის საჭიროება.¹⁶ ამასთან, პირობის სტანდარტულად მიჩნევის ერთ-ერთ კრიტერიუმად მისი მრავალჯერადად გამოყენებაა დასახელებული, რაც, მართალია არაპირდაპირ, თუმცა მხარეთა შორის დისბალანსზე მიანიშნებს. „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ კანონის შესაბამისი ნორმისგან განსხვავებით, უსამართლო პირობების შესახებ დირექტივა პირობის სტანდარტულად მიჩნევის კრიტერიუმად მის მრავალჯერადად გამოყენებას არ განსაზღვრავს. სამომხმარებლო ურთიერთობების სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, რაც სამომხმარებლო ურთიერთობის მხარეთა არათანაბარ სამართლებრივი პოზიციებში გამოიხატება, მრავალჯერადობის კრიტერიუმი შესაძლოა ართულებდეს მომხმარებლის, როგორც სამომხმარებლო ურთიერთობის სუსტი მხარის, დაცვას. პირობა, რომელიც თავისი შინაარსით აშკარად უსამართლოა, შესაძლოა კრიტერიუმის ფორმალური ინტერპრეტაციის შედეგად კონტროლის ფარგლებს გარეთ დარჩეს, რაც ამცირებს დაცვის მექანიზმის პრაქტიკულ ეფექტიანობას, რადგან იგი ვერ მოიცავს იმ შემთხვევებს, სადაც უსამართლობა აშკარაა, მაგრამ მრავალჯერადი გამოყენების ფაქტი ვერ დასტურდება. ამიტომ, ევროპელი კანონმდებლის მსგავსად, ამ კრიტერიუმზე უარის თქმა მეტად გონივრული იქნებოდა.

სტანდარტული პირობების გამოყენებისას ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა გამჭვირვალობის ნაკლებობაა.¹⁷ პირობები ხშირად ფორმულირებულია გაურკვეველი, იურიდიული ტერმინოლოგიით დატვირთული ენით, მცირე შრიფტით ან რთულად წასაკითხ ტექსტში. მომ-

¹⁴ სტანდარტული პირობების გამოყენების წინაპირობებთან დაკავშირებით ვრცლად იხ.: რუსიაშვილი გ., ალადაშვილი ა., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, *ქანტურია ლ., (რედ.)* 2019, თბ., 184-186.

¹⁵ მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი, მუხლი 21, შეად. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, მუხლი 342.

¹⁶ ლაკერბაია თ., ზაალიშვილი ვ., ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი (ევროპულ სამართალთან ჰარმონიზაციის გზა), 2018, თბ., 197.

¹⁷ გამჭვირვალობა სახელშეკრულებო პირობის შინაარსის კონტროლის გზით უნდა შეფასდეს. აღნიშნულთან დაკავშირებით ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ მკაფიო პოზიცია გამოხატა საქმეზე C-26/13. სასამართლომ განმარტა, გამჭვირვალობის პრინციპი დაცულია, როცა პირობა ჩამოყალიბებულია მკაფიო და გასაგებ ენაზე და იგი ფორმალურად და გრამატიკულად გასაგებია. თუმცა, მომხმარებელმა, მკაფიო და გასაგები კრიტერიუმების საფუძველზე, ამავედროულად უნდა შეძლოს წინასწარ დაინახოს ასეთი პირობის ეკონომიკური შედეგები. სასამართლო გამჭვირვალობის პრინციპს ფართო ინტერპრეტაციას ანიჭებს. იგი პირობის შეფასებისას აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ ენის სიზუსტით, არამედ მიიჩნევს, რომ პირობები, ისე უნდა იყოს წარმოდგენილი, რომ მოიცავდეს იმ რისკებისა და საფრთხეების გაცნობიერებასაც, რომლებიც კონკრეტული პირობისგან შეიძლება წარმოიშვას. აღნიშნული გადაწყვეტილებით, სასამართლომ გამჭვირვალობის პრინციპს მომხმარებლის აღქმებისა და მოლოდინების დაცვის ფუნქციაც მიანიჭა. იხ. Case C-26/13, Judgment of the Court of 30 April 2014, Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt, აბზაცი 73-74, EU:C:2014:282. სტანდარტული პირობების გამჭვირვალობასთან დაკავშირებით ასევე იხ. Winn, J., Webber M., The Impact of EU Unfair Contract Terms Law on U.S. Business-to-Consumer Internet Merchants, *The Business Lawyer* 62, 2006, 217.

ხმარებლებს, როგორც წესი, ხელშეკრულების დადებამდე მცირე დრო აქვთ პირობების გასაცნობად. ამასთან, სამართლებრივი დებულებების არცოდნა ხელს უშლით უკეთ შეაფასონ კონკრეტული დებულების გავლენა.¹⁸ ეს თავისთავად უკავშირდება ინფორმირების ვალდებულებას და შეიძლება ითქვას, რომ ირლენდის კიდევ ინფორმირებული თანხმობის პრინციპი: მომხმარებელი ვერ აცნობიერებს იმ რისკებს, რომლებიც ხელშეკრულების შინაარსობრივ პირობებშია ჩადებული. ეს ნიშნავს, რომ მას არ შეუძლია გონივრულად შეადაროს სხვადასხვა მოვაჭრის შეთავაზებები, ვერ აცნობიერებს უკეთესი პირობების მოლაპარაკების საჭიროებას ან საკუთარი ინტერესების დაცვის სხვა გზებს და თუ ხელშეკრულებას მაინც აფორმებს, ამას აკეთებს მნიშვნელოვანი რისკების შეფასების გარეშე, საკუთარი ინტერესების საზიანო კომპრომისით.¹⁹

გარდა ამისა, სიცხადის ნაკლებობა იმასაც ნიშნავს, რომ მომხმარებელმა შესაძლოა ვერ შეამჩნიოს ხელშეკრულებაში არსებული მისთვის სასარგებლო დებულებები და შესაბამისად, დავის წარმოშობისას ნაკლებად გამოიყენოს ისინი.²⁰ დამატებითი სირთულე ისიც შეიძლება იყოს, რომ მომხმარებლებს, როგორც წესი, არ აქვთ ინფორმაცია სტანდარტული პირობების ტიპების შესახებ და არც იმის შესახებ, თუ როგორ ინტერპრეტირდება და გამოიყენება ეს პირობები პრაქტიკაში მოვაჭრეების მიერ.²¹ სახელშეკრულებო პირობების კონტროლი

¹⁸ ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ უსამართლო სტანდარტული პირობებთან დაკავშირებით თავის ერთ-ერთ პრეცედენტულ გადაწყვეტილებაში განმარტა, რომ მომხმარებელსა და მოვაჭრეს შორის არსებულმა ინფორმაციული ასიმეტრიამ შეიძლება გამოიწვიოს ის, რომ მომხმარებელი დაეთანხმოს შემთავაზებლის მიერ წინასწარ შედგენილ სახელშეკრულებო პირობებს ამ პირობების შინაარსზე გავლენის შესაძლებლობის გარეშე. სასამართლოს განმარტებით მსგავსი დისბალანსის აღმოფხვრა ასეთი ტიპის ურთიერთობაში მხოლოდ გარე ჩარევით შესაძლოა აღმოიფხვრას. ამ გადაწყვეტილებით სასამართლომ აღიარა ეროვნული სასამართლოების შესაძლებლობა საკუთარი ინიციატივით შეეფასებინა პირობის სამართლიანობა, სწორედ ამ უფლებამოსილების განხორციელება მიიჩნია მომხმარებლის ინტერესების დაცვის უზრუნველყოფის ეფექტიან საშუალებად, როდესაც მომხმარებელს არ აქვს ინფორმაცია საკუთარი უფლებების შესახებ ან/და ბრკოლდება მათი განხორციელებისას. Judgment of the Court of 27 June 2000, *Océano Grupo Editorial SA v Roció Murciano Quintero* (C-240/98) and *Salvat Editores SA v José M. Sánchez Alcón Prades* (C-241/98), *José Luis Copano Badillo* (C-242/98), *Mohammed Berroane* (C-243/98) and *Emilio Viñas Feliú* (C-244/98) Joined cases C-240/98 to C-244/98.

¹⁹ ბაზარზე მოვაჭრეთა უფრო ძლიერი პოზიცია, რომელიც ასევე ვლინდება ინფორმაციულ უპირატესობის ფორმით, ფაქტობრივად სრულად გამორიცხავს მომხმარებლის არჩევანის თავისუფლებას. იხ.: *Nebbia P.*, *Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law*, Hart Publishing, 2007, 34. ასევე იხ.: *Wilhemsson Th.*, *Willet Ch.*, *Unfair terms and standard form contracts*, Handbook of Research on International Consumer Law, *Howells G.*, *Ramsay I.*, *Wilhemsson Th.*, (eds), Edward Elgar Publishing, 2018, 153.

²⁰ *Willet Ch.*, *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 59-60.

²¹ სასამართლოები ხშირად ცდილობდნენ სტანდარტული პირობების გამოყენებასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრას მათი ინტერპრეტაციის სპეციფიკური მიდგომებით. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული წესია *in dubio contra stipulatorem* ან *contra proferentem* [ეფუძნება რომის სამართლის პრინციპს: *Cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est*], რომლის მიხედვითაც გაურკვეველი დებულებები ინტერპრეტირდება იმ მხარის წინააღმდეგ, რომელმაც ისინი შეიტანა ხელშეკრულებაში. ეს წესი ფართოდ არის მიღებული ევროპულ იურისდიქციებში. იხ.: *Wilhemsson Th.*, *Willet Ch.*, *Unfair terms and standard form contracts*, Handbook of Research on International Consumer Law, *Howells G.*, *Ramsay I.*, *Wilhemsson Th.*, (eds), Edward Elgar Publishing, 2018, 162. *contra proferentem* წესის გამოყენება ხშირია სამომხმარებლო ხელშეკრულების პირობების შეფასებისას. დანაწესის მიზანია, თავიდან იქნას აცილებული არაერთმნიშვნელოვანი პირობების ნეგატიური შედეგები. ის მხარე, რომელიც ხელშეკრულებაში დებულებას ამატებს, ვალდებულია უზრუნველყოს მისი გამჭვირვალობა და თავიდან აიცილოს ის გაურკვეველობა, რომელიც არაერთმნიშვნელოვან

ასევე გულისხმობს, რომ მომხმარებელი დაცული იყოს პირობის ინტერპრეტაციის გზითაც. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სტანდარტული პირობების გამოყენებისას, მაშინაც კი, როდესაც მომხმარებელი აცნობიერებს კონკრეტული დებულების შინაარსს და ეჭვქვეშ აყენებს მის სამართლიანობას, ხშირად აღმოჩნდება, რომ მოვაჭრე არ სთავაზობს ალტერნატიულ პაკეტს. უფრო მეტიც, შესაძლოა სხვა მოვაჭრეებიც იგივე პირობებს იყენებდნენ, რის შედეგადაც მომხმარებელს რეალური არჩევანის შესაძლებლობა აღარ რჩება.²² ამასთან, პრაქტიკულად არარეალისტურია იმის მოლოდინი, რომ მომხმარებელი შეძლებს უკეთეს პირობებზე შეთანხმებას, მოვაჭრე, როგორც წესი, უარს ამბობს სტანდარტული პირობების შეცვლაზე, რადგან მათი არსი სწორედ მოლაპარაკების თავიდან აცილებაა. აქვე აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ გამჭვირვალობის ვალდებულების დარღვევა, არც დირექტივის და არც კანონის შესაბამისი დანაწესის საფუძველზე, არ არის საკმარისი პირობის უსამართლობის დასადგენად.²³

თავდაპირველად, უსამართლო სტანდარტული პირობების შესახებ დირექტივის შემუშავება ეფუძნებოდა დაშვებას, რომ მომხმარებელთან დადებული ყველა ხელშეკრულება, როგორც სტანდარტული, ისე ინდივიდუალურად შეთანხმებული, მოქცეულიყო რეგულაციის ქვეშ. თუმცა ეს მიდგომა განსაკუთრებით გერმანულ დოქტრინაში²⁴ გააკრიტიკეს: ინდივიდუ-

პირობებს უკავშირდება. გარდა ამისა, *contra proferentem* წესი ინარჩუნებს იმ სამართლებრივ სტატუს-კვოს, რომელიც არსებობდა სადავო პირობის გარეშე. როდესაც ერთი მხარე ხელშეკრულებაში პირობას ამატებს, იგი, როგორც წესი, აუარესებს მეორე მხარის არსებულ სამართლებრივ პოზიციას ვალდებულებების დაწესებით ან უფლებების შეზღუდვით. *Contra proferentem* წესის მიზანია უზრუნველყოს, რომ მეორე მხარის სამართლებრივი მდგომარეობა შეიზღუდოს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს ხელშეკრულებაში ერთმნიშვნელოვნად არის გამოკვეთილი. ვრცლად იხ.: Grigoleit H. Ch., Canaris C. W., Interpretation of Contracts, SSRN Electronic Journal, 2010, 15-16.

²² საკითხის განხილვის ფართო კონტექსტში სტანდარტული პირობების გამჭვირვალობის ნაკლებობა კონკურენციის ერთ-ერთ მთავარ საფრთხედაა აღიარებული. გარემოება, სადაც მომხმარებლისთვის სხვადასხვა მოვაჭრეების ალტერნატიული შეთავაზებები ხელმისაწვდომი არ იქნება, შეამცირებს კონკურენციას და საბოლოო ჯამში, შედეგი შეიძლება შეფასდეს როგორც ბაზრის მარცხი. იხ.: Willhemsson Th., Willet Ch., Unfair terms and standard form contracts, Handbook of Research on International Consumer Law, Howells G., Ramsay I., Wilhemsson Th., (eds), Edward Elgar Publishing, 2018, 142.

²³ მართალია, დირექტივის მე-3(1) მუხლის თანახმად, მხოლოდ პირობის გამჭვირვალობის ნაკლებობა არ წარმოადგენს აუცილებელ ელემენტს უსამართლობის დასადგენად, რადგან შესაძლოა სრულიად გამჭვირვალე დებულებაც ჩაითვალოს უსამართლოდ, თუ მისი შინაარსი იწვევს მხარეთა უფლებებსა და ვალდებულებებს შორის მნიშვნელოვან დისბალანსს. თუმცა, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ კონკრეტულ შემთხვევებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა გამჭვირვალობის ვალდებულების დაცვას პირობების სამართლიანობის შეფასებისას, მაგალითად, იმ დებულებებთან მიმართებით, რომლებიც მოვაჭრეს აძლევს უფლებას შეცვალოს გადასახდელი ტარიფები გრძელვადიან ხელშეკრულებებში. სასამართლოს განმარტებით, გამჭვირვალობის ნაკლებობა მნიშვნელოვანი ელემენტია, განსაკუთრებით კონკრეტული ტიპის ხელშეკრულების პირობების უსამართლობის შეფასებისას და გაუმჭვირვალობა თავად შეიძლება იყოს პირობის უსამართლობის ინდიკატორი. სასამართლოს განმარტებით, ეროვნული სასამართლოს კომპეტენციაა განსაზღვროს, აკმაყოფილებს თუ არა კონკრეტული დებულება კეთილსინდისიერების, მხარეთა უფლება-მოვალეობებს შორის ბალანსისა და გამჭვირვალობის მოთხოვნებს. ვრცლად იხ.: judgment of the Court of 28 July 2016, Verein für Konsumenteninformation v Amazon EU Sàrl, Case C-191/15, აბზაცი 65. ამ საკითხთან დაკავშირებით სასამართლოს ანალოგიური მიდგომა იხ.: Judgment of the Court of 30 April 2014, Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt, Case C-26/13, აბზაცი 40.

²⁴ უსამართლო სტანდარტული პირობების შესახებ დირექტივის შემუშავებისას ძირითადი ყურადღება გერმანიისა და საფრანგეთის სტანდარტული პირობების კონტროლის სისტემებს დაეთმო. სტანდარტული პირობების კონტროლის მექანიზმის გერმანული მოდელი ეფუძნებოდა პირობების შემთავაზებული მხარის ერთმხრივი ხელშეკრულების შედგენის თავისუფლების შეზღუდვას. 1976 წლის კანონი

ალურად მოლაპარაკებელი პირობების სამართლიანობის კონტროლი წინააღმდეგობაში მოდიოდა კერძო ავტონომიასთან და საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირებასთან. სწორედ ამ კრიტიკის შედეგად, დირექტივის მოქმედების სფერო შეიზღუდა მხოლოდ იმ ხელშეკრულებებზე, რომლებიც ინდივიდუალურად არ არის მოლაპარაკებელი.²⁵

პრაქტიკული თვალსაზრისით, ცხადია, რომ სტანდარტული პირობების გამოყენებისას შეუძლებელია ყველა შემთხვევაში ე.წ. რეალური თანხმობის მიღწევა იმ დაშვებით, რომ მხარე აუცილებლად წაიკითხავს, გაიგებს და გააზრებულად დაეთანხმება პირობებს. რეალობაში, მომხმარებლები ხშირად საერთოდ არ კითხულობენ სტანდარტულ პირობებს. მეორე მხრივ, მიუღებელია ისეთი „ფარული“ დებულებების სავალდებულოდ აღიარება, რომლებიც მთლიანად გაუგებარია მხარისთვის. სწორედ ამიტომ, გავრცელებული კომპრომისული გადაწყვეტა არის „პოტენციური თანხმობის“ კონსტრუქცია. მინიმალურ მოთხოვნად ითვლება ის, რომ პირობები სავალდებულო გახდეს მხარისთვის მხოლოდ მაშინ, თუ მას ხელშეკრულების დადებისას მაინც ჰქონდა მათი გაცნობის შესაძლებლობა.²⁶

სტანდარტული პირობის ხელშეკრულების ნაწილად ქცევა ნიშნავს, რომ მომხმარებელი თანახმაა მოვაჭრის მიერ შეთავაზებული პირობების მოქმედებასთან დაკავშირებით. თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მხარეები შეთანხმდნენ სტანდარტული პირობების შინაარსზე. სტანდარტული პირობების შინაარსი მოვაჭრის მიერ ცალმხრივად შემუშავებული, მომხმარებელს შეუძლია მხოლოდ გადანყვიტოს საერთოდ ამოქმედდება თუ არა სტანდარტული პირობები იმით, რომ დაეთანხმოს მათ ჩართვას ხელშეკრულებაში.²⁷

სტანდარტული პირობების შესახებ მომხმარებლის ცნებას პირდაპირ არ მოიცავდა, რადგან მისი ლოგიკა ეფუძნებოდა არა კონკრეტული მხარის დაცვის საჭიროებას, არამედ იმ წინაპირობას, რომ სტანდარტული პირობების გამოყენება თავისთავად წარმოადგენდა პოტენციურ საფრთხეს მომხმარებლისთვის. კანონით კონტროლის მექანიზმი სამ ძირითად დონეზე განსაზღვრა: პირობების ხელშეკრულებაში ჩართვის კონტროლი; *contra proferentem*-პირობების ინტერპრეტაციის გზით კონტროლი და შინაარსის კონტროლი, რომელთაგან უკანასკნელი სისტემის ბირთვს წარმოადგენდა. ვრცლად იხ.: *Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos, 2021, 179-180*. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ასევე იხ.: *Hondius E.H., Unfair Contract Terms: New Control Systems, The American Journal of Comparative Law, Vol. 26, No. 4, 1978, 545-546; Beale H., Fauvarque-Cosson B., Rutgers J., Vogenauer S., Cases, Materials and Text on Contract Law, Hart Publishing, 2019, 826*.

²⁵ *Brandner H E., Ulmer P., The Community Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts: Some Critical Remarks on the Proposal Submitted by the EC Commission*, *Common Market Law Review*, 1991, 652.

²⁶ ხელშეკრულების დადებამდე პირობების შესახებ მომხმარებლის ინფორმირების აუცილებლობაზე ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს არაერთ გადაწყვეტილებაშია აქცენტი გაკეთებული. სასამართლო ეყრდნობა იმ დაშვებას, რომ მომხმარებელი იმ შემთხვევაში მეტად კითხულობს ხელშეკრულების პირობებს, თუ ისინი მას ხელშეკრულების დადებამდე მიეწოდა და განმარტავს, რომ ამ გზით მეტად სავარაუდოა, ხელშეკრულებაში შესვლის შესახებ გადაწყვეტილება ინფორმირებული და რაციონალური განსჯის შედეგი იყოს. ამასთან, სასამართლო განმარტავს, რომ შეთავაზებული პირობის აღქმადობა მხოლოდ მის გრამატიკულ სიზუსტეში არ გამოიხატება. ისეთი პირობების შეთავაზებისას, როგორიცაა, სახელშეკრულებო ფასის ცვლილების შესაძლებლობა ისე, რომ მომხმარებელს არ ეძლევა ხელშეკრულების შეწყვეტის უფლება, იგი საკმარისად მკაფიოდ უნდა ასახავდეს ცვლილების მიზეზსა და მეთოდს, რათა მომხმარებელს შეეძლოს გადაწყვეტილების ეკონომიკური შედეგების სრულად შეფასება. იხ.: *Case C-472/10, Judgment of the Court of 26 April 2012, Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v Invitel Távközlési Zrt.*; *Case C-92/11, Judgment of the Court of 21 March 2013, RWE Vertrieb AG v Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV*.

²⁷ *რუსიაშვილი გ., ალადაშვილი ა., სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, ჟანტურია ლ. (რედ.) 2019, თბ., 195*. ასევე იხ.: *Loos M., Standard Contract Terms Regulation in the Proposal for a Common European Sales Law, Centre for the Study of European Contract Law Working Paper Series No.4, 2012, 7*.

მიუხედავად იმისა, რომ სტანდარტული პირობების კონტროლის მექანიზმის აუცილებლობა ხელშეკრულების შედარებით სუსტი მხარის დაცვის მიზნითაა განპირობებული, სამეცნიერო ლიტერატურაში კვლავ დისკუსიის საგანია ხელშეკრულების ისეთი პირობები, რომლებიც ერთი მხარის სასარგებლოდ, არათანაბრად ან უსამართლოდ გამოიყურება. უფრო კონკრეტულად, დაიცვას თუ არა სამართალმა მხარეთა ნება, როგორც ხელშეკრულების საფუძველი,²⁸ თუ დაარეგულიროს ისეთი პირობები, რომლებიც აშკარად არღვევს სამართლიანობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპებს.²⁹ აქვე აღსანიშნია, რომ სამართლიანობაზე აქცენტი სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში მიზნად ისახავს არა მხოლოდ ფორმალური თანხმობის დაცვას, არამედ რეალური სამართლიანობის უზრუნველყოფას, რაც მოითხოვს სამართლებრივ ჩარევას იქ, სადაც სახელშეკრულებო თავისუფლება პრაქტიკულად ირღვევა ან სუსტ მხარეს აშკარად არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებს.³⁰

სამომხმარებლო გარიგებებში სახელშეკრულებო სამართლიანობის პრინციპზე საუბრისას, ასევე უნდა აღინიშნოს მისი კავშირი ბაზრის რაციონალურობის პრინციპთან. დირექტი-

²⁸ თუ ხელშეკრულების ძირითადი ფუნქცია ისაა, რომ მხარეებს მისცეს შესაძლებლობა საკუთარი სამართლებრივი ურთიერთობები თავად განსაზღვრონ, ინტერპრეტაციის ფუნქცია მათი ნამდვილი განზრახვების დადგენა უნდა იყოს. თვითგამორკვევის უფლება, თუ იგი სერიოზულად არის აღქმული ასევე მოიცავს თავისუფლებას, დაეთანხმო რამეს, რაც შეიძლება არაგონივრულად ჩაითვალოს. აქედან გამომდინარე, გონივრულობის საზომი ყოველთვის არ გამოიყენება. ამ კონტექსტს ნათლად გამოხატავს ლათინური მაქსიმა – *Stat pro ratione voluntas*, შესაბამისად ხელშეკრულების საფუძველი, არა გონივრულობა, არამედ მხარეთა ნამდვილი განზრახვებია ანუ ნებას აქვს გონივრულობის ძალა. სამართლებრივი სისტემა კი გარანტიას უნდა იძლეოდეს, რომ ეს ნება თავისუფლად იქნება გამოხატული. ვრცლად იხ. *Grigoleit H. Ch., Canaris C. W., Interpretation of Contracts, SSRN Electronic Journal, 2010, 3.*

²⁹ დისკუსიები ხშირად კონცენტრირდება იმაზე, თუ რამდენად დაბალანსებულია მხარეთა მიერ აღებული ვალდებულებები. ხელშეკრულების შინაარსობრივი ბალანსი განიხილება როგორც აუცილებელი წინაპირობა მისი სამართლიანობისთვის, ხოლო აშკარა დისბალანსი აღიქმება როგორც სამართლებრივი ჩარევის საფუძველი. ზოგ შემთხვევაში, სამართლიანობის შეფასება სცდება მხარეთა შორის ბალანსის საზღვრებს და მიზნად ისახავს სუსტი ჯგუფების პოზიციის გაძლიერებას სხვა, შედარებით ძლიერ ჯგუფებთან მიმართებით. მსგავსი მიდგომა მომხმარებელთა დაცვის კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. ამასთან, უსამართლო პირობების პრობლემა ხშირად სტანდარტული ფორმის შეთანხმების პირობებთან კავშირში განიხილება. მათი გამოყენება სერიოზულ გამოწვევას უქმნის ტრადიციულ სახელშეკრულებო თეორიას, რომელიც ავტონომიასა და მხარეთა ნებას აღიარებს ხელშეკრულების სავალდებულო ძალის ძირითადი ლეგიტიმაციის საფუძველად. ასეთ პირობებში ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: როგორ შეიძლება მხარე, რომელმაც შესაძლოა ხელშეკრულების პირობები არც კი წაიკითხა და მათი შინაარსის შესახებ არაფერი იცის, მაინც იყოს მათით შებოჭილი? ამგვარი ხედვის ფარგლებში რეგულაციის მიზანი უნდა განიმარტოს როგორც მხარის რეალური თანხმობის დაცვა, ან უფრო ზოგადად, მისი სახელშეკრულებო თავისუფლების უზრუნველყოფა. ვრცლად იხ.: *Willemsson Th., Willet Ch., Unfair terms and standard form contracts, Handbook of Research on International Consumer Law, Howells G., Ramsay I., Willemsson Th., (eds), Edward Elgar Publishing, 2018, 139-140.* ასევე იხ.: *Weatherill S., EU Consumer Law and Policy, Edward Elgar Publishing, 2005, 149-150.*

³⁰ სტანდარტული ხელშეკრულებები, როგორც წესი, გამოიყენება იმ საწარმოების მიერ, რომლებიც ძლიერი მოლაპარაკების ძალაუფლებით სარგებლობენ. სუსტი მხარე, რომელსაც საქონელი ან მომსახურება ესაჭიროება, ხშირად ვერ ახერხებს უკეთესი პირობების მოძიებას, იმიტომ, რომ მეორე მხარეს აქვს მონოპოლია (ბუნებრივი ან ხელოვნური), ან იმიტომ, რომ ყველა კონკურენტი ერთსა და იმავე დებულებებს იყენებს. ამგვარ ვითარებაში მისი ნება ფაქტობრივად წარმოადგენს უფრო-ნაკლებად ნებაყოფლობით დაქვემდებარებას იმ პირობებზე, რომლებიც ძლიერ მხარეს აქვს დადგენილი და რომელთა შედეგებიც ხშირად ბუნდოვანად, ან საერთოდ არ არის გააზრებული. შეიძლება ითქვას რომ სტანდარტული პირობების მქონე ხელშეკრულებები ადჰეზიური ბუნებით ხასიათდება და ეფუძნება *prendre ou laisser* – აიღე ან დაიტოვე პრინციპს, რაც გულისხმობს იმას, რომ შემთავაზებელი არ ცვლის პირობას და მეორე მხარე ხშირად მაშინაც ეთანხმება მას, როცა კონკრეტული პირობები მისთვის მისაღები არ არის. *Kessler F., Contracts of Adhesion: Some Thoughts about Freedom of Contract, Columbia Law Review, 1943, 631-632.*

ვის მიზანია ხელი შეუწყოს ევროპის კავშირის შიდა ბაზრის განვითარებას იმ გზით, რომ დაცვას მომხმარებლები იმ სამართლებრივი და ეკონომიკური რისკებისგან, რომელიც შესაძლოა ბაზარზე გავლენის მქონე მხარემ – მოვაჭრემ სტანდარტული პირობების შემუშავებით წარმოშვა. რაც, ხშირ შემთხვევაში, არა მხოლოდ მომხმარებლის ინდივიდუალურ ინტერესებს აზიანებს არამედ, ხელს უშლის კონკურენციას. თომას ვილჰელმსონის მოსაზრებით, მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალში სამართლიანობის პრინციპის განხორციელება ვერ განიხილება საბაზრო რაციონალურობის პრინციპთან არსებითად წინააღმდეგობრივ ქმედებად. პირიქით, კონკრეტულ შემთხვევებში, მისი მიზანი სახელშეკრულებო ბალანსის უზრუნველყოფაა. მიუხედავად იმისა, რომ დირექტივა განსაკუთრებულად ორიენტირებული ხელშეკრულების სუსტი მხარის დაცვის გაძლიერებაზეა, სახელშეკრულებო სამართლიანობის პრინციპი,³¹ როგორც იგი დირექტივაშია ინტერპრეტირებული, არ არღვევს სახელშეკრულებო სამართლის ტრადიციულ ღირებულებებს.³²

საგულისხმოა, რომ სახელშეკრულებო დისბალანსით სხვა სტანდარტიზებული სახელშეკრულებო ურთიერთობებიც შესაძლოა ხასიათდებოდეს,³³ თუმცა დირექტივა მხოლოდ მომხმარებელსა და მოვაჭრეს შორის არსებულ სამომხმარებლო ურთიერთობაზე ვრცელდება. ამასთან, დირექტივით განსაზღვრული მინიმალური ჰარმონიზაციის³⁴ მოთხოვნა წევრ სა-

³¹ სახელშეკრულებო სამართლიანობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ პროცედურულ სამართლიანობით [თუ როგორ დაიდო ხელშეკრულება], არამედ მოიცავს მატერიალურ სამართლიანობასაც-თავად ხელშეკრულების შინაარსს. სახელშეკრულებო სამართლიანობის ხელშეწყობის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო ინსტრუმენტად სტანდარტულ პირობებზე სამართლებრივი კონტროლის დანერგვაა. *Beale H., Fauvarque-Cosson B., Rutgers J., Vogenauer S., Cases, Materials and Text on Contract Law, Hart Publishing, 2019, 811.*

³² თომას ვილჰელმსონის მოსაზრებით, უსამართლო პირობების კონტროლის დირექტივით განსაზღვრული მექანიზმი არა მხოლოდ სამომხმარებლო ხელშეკრულების მხარეთა შორის სამართლიანი ბალანსის მიღწევას ემსახურება, არამედ სამართლის უზენაესობის პრინციპის მატერიალურ შინაარსსაც უკავშირდება. დირექტივის მოწესრიგება საფრთხეს არ უქმნის ბაზრის რაციონალურობას, არამედ უზრუნველყოფს, რომ სახელშეკრულებო ბალანსი და სამართლებრივი დაცვის ხელმისაწვდომობა უსამართლოდ არ შეიზღუდოს. სწორედ ამ გზით სამართლიანობის პრინციპი ემთხვევა სახელშეკრულებო სამართლის ტრადიციულ ღირებულებებს – თანაზომიერებას, გამჭვირვალობას და სამართლებრივი დაცვის ხელმისაწვდომობას და ამავდროულად ქმნის საფუძველს სამომხმარებლო დაცვის უფრო ეფექტიანი განხორციელებისთვის. ვრცლად იხ.: *Wilhemsson Th., Control of Unfair Contract Terms and Social Values' EC and Nordic Approaches, Journal of Consumer Policy 16, 1993, 447-449.*

³³ გამჭვირვალობისა და არჩევანის თავისუფლების ნაკლებობა, მოლაპარაკებებში ძალაუფლების დეფიციტი, ხშირად წარმოიშობა ბიზნეს სუბიექტებს შორის დადებულ კომერციულ ხელშეკრულებებშიც. *Wilhemsson Th., Willet Ch., Unfair terms and standard form contracts, Handbook of Research on International Consumer Law, Howells G., Ramsay I., Wilhemsson Th., (eds), Edward Elgar Publishing, 2018, 145.* თუმცა, პირობების უსამართლოდ კლასიფიცირების არსებითი კრიტერიუმზე, მხარეთა შორის მნიშვნელოვან დისბალანსზე, მითითება ბიზნეს შორის დადებულ ხელშეკრულებებში არ ხდება. ვრცლად. იხ. *Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos, 2021, 203.*

³⁴ დირექტივის მინიმალური ჰარმონიზაციის ბუნებამ სამეცნიერო ლიტერატურაში კრიტიკული შეფასებები გამოიწვია. ეს უპირველესად განპირობებული იყო შიდა ბაზრის არაერთგვაროვანი რეგულირების რისკებით, ბაზრის ფრაგმენტაციის პრობლემებით, რაც საფრთხეს უქმნიდა ერთიანი საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას. *Nebbia P., Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law, Hart Publishing, 2007, 15.* სტივენ უეზერილის მოსაზრებით, მინიმალური ჰარმონიზაციის მოდელის არჩევა განსაკუთრებით სიფრთხილეს მოითხოვს მისი განხორციელებისას, რათა წევრ სახელმწიფოებში არსებულმა არაერთგვაროვანმა სამართლებრივმა ჩარჩომ არ დააზიანოს არა მხოლოდ მომხმარებელთა ეკონომიკური ინტერესები, არამედ შიდა ბაზრის ეფექტიანობა. ვრცლად იხ.: *Weatherill S., EU Consumer Law and Policy, Edward Elgar Publishing, 2005, 127-128.* ევროპის კავშირის წევრის სახელმწიფოების სამართლებრივი ნორმების დაახლოებასთან დაკავშირებით ვრცლად იხ.: *გაბრიჩიძე გ., ევროპის კავშირის სამართალი, თბ., 2023, 300-302.*

ხელმწიფოებს საშუალებას აძლევს ეროვნული კანონმდებლობით მომხმარებელთა დაცვის უფრო მაღალი დონე უზრუნველყონ. მიუხედავად იმისა, რომ დირექტივა ითხოვს ეფექტიანი სამომხმარებლო დაცვის სისტემის შექმნას, იგი წევრ სახელმწიფოებს გარკვეულ თავისუფლებას უტოვებს მიზნის მიღწევის გზების შერჩევაში. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ გამოიკვეთა საქმეში *Pohotovost v Miroslav Vašuta*, სადაც საკითხი სწორედ ამ ბალანსის პრაქტიკულ განხორციელებას შეეხებოდა.³⁵

3. სტანდარტული პირობების უსამართლობის კრიტერიუმები

2022 წლის 29 მარტს, საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი, რომელიც ძალაში შევიდა 2022 წლის 1 ივნისს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, უსამართლო სტანდარტული პირობების შესახებ დირექტივის იმპლემენტაცია „მომხმარებლის უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონში განხორციელდა. გარდა პირობათა სამართლიანობის შეფასების ზოგადი კრიტერიუმებისა, კანონი სტანდარტული პირობების შემომწმებისას ითვალისწინებს როგორც გამჭვირვალობის პრინციპს, ასევე პირობათა განმარტების *contra proferentem* სტანდარტს, ხოლო კანონის 22-ე მუხლის მე-3 პუნქტში ასახულია დირექტივის დანართით განსაზღვრული უსამართლო პირობათა ჩამონათვალი.

დირექტივის დებულებათა საქართველოს კანონმდებლობაში ასახვასთან დაკავშირებით საგულისხმოა იმის აღნიშვნა, რომ აღნიშნულ საკანონმდებლო ცვლილებას გავლენა არ მოუხდენია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის იმ დებულებებზე, რომლებიც სტანდარტულ პირობებს აწესრიგებს. ამის მიზეზი ცხადია, რადგან კანონის მოქმედება ვიწროა და კონკრეტული სახელშეკრულებო ურთიერთობით – სამომხმარებლო ურთიერთობით არის შეზღუდული, ხოლო სამოქალაქო კოდექსით განსაზღვრული შესაბამისი ნორმები ზოგადი საფუძველია მთელი სახელშეკრულებო სამართლისთვის.

კანონის 22-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, სახელშეკრულებო პირობა, რომელიც ინდივიდუალურად არ არის შეთანხმებული, ჩაითვლება უსამართლოდ, თუ იგი კეთილსინდისიერების³⁶ მოთხოვნის საწინააღმდეგოდ მხარეთა უფლებებისა და ვალდებულებების არსებით დისბალანსს მომხმარებლის საზიანოდ იწვევს. ჩანაწერი „ინდივიდუალურად არ არის შეთანხმებული..“ მოიცავს შემთხვევებს, როცა მომხმარებელს არ აქვს შესაძლებლობა გავლენა მოახდინოს პირობის შინაარსზე და სწორედ ეს გარემოება წარმოშობს ადრესატი მხარის დაცვის საჭიროებას. შესაბამისად, კონტროლის მექანიზმი უნდა ამოქმედდეს ყოველ ჯერზე, როდესაც ხელშეკრულება (ან მისი ნაწილი) ერთპიროვნულად არის შედგენილი ერთ მხარის მიერ. ასეთი პირობა, კანონის თანახმად, კეთილსინდისიერების ტესტსაა დაქვემდებარებული. მიუხედავად იმისა, რომ კეთილსინდისიერების ზოგადი ნორმები შინაარსის კონტროლის მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულებით გამოირჩევა, ურთიერთობებში, სადაც ერთი მხარის ძლიერი ეკონომიკური პოზიციები საფრთხეს უქმნის მეორე მხარის ინტერესებს, კონტროლის კრიტერიუმად გამოიყენება.³⁷ მოწესრიგების მიზნებისთვის კეთილსინდისიერე-

³⁵ ვრცლად იხ.: Judgment of the Court of 27 February 2014, *Pohotovost' s.r.o. v Miroslav Vašuta*, Case C-470/12.

³⁶ კეთილსინდისიერების პრინციპთან დაკავშირებით ვრცლად იხ.: *კერესელიძე დ.*, *კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები*, თბ., 2009, 85-95.

³⁷ *ლაკერბაია თ.*, *ზაალიშვილი ვ.*, *ზოიძე თ.*, *მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი* (ევროპულ სამართალთან ჰარმონიზაციის გზა), 2018, თბ., 187.

ბის ცნება ობიექტურ კატეგორიად განიხილება. იგი დაკავშირებულია იმასთან, თუ რამდენად შეესაბამება კონკრეტული სახელშეკრულებო პირობა სამართლიან და თანასწორ საბაზრო პრაქტიკას, რომელიც მომხმარებლის ლეგიტიმურ ინტერესებს სათანადოდ ითვალისწინებს. ამ კონტექსტში კეთილსინდისიერება მჭიდროდ უკავშირდება მხარეთა უფლებებსა და ვალდებულებებს შორის არსებული (დის) ბალანსის საკითხს.

დირექტივის დებულებების განმარტებითი სახელმძღვანელოს მიხედვით, „მნიშვნელოვანი დისბალანსის“ შეფასება მოითხოვს ანალიზს, თუ როგორ მოქმედებს კონკრეტული პირობა მხარეთა უფლებებსა და ვალდებულებებზე. იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს დამატებითი ნორმები, რომელთაგანაც სახელშეკრულებო პირობა განსხვავდება, სწორედ ეს ნორმები უნდა იქცეს შეფასების ძირითად საზომად. ხოლო იქ, სადაც შესაბამისი სამართლებრივი დებულებები არ არსებობს, დისბალანსი სხვა კრიტერიუმების მიხედვით უნდა შეფასდეს. მაგალითად, სამართლიანი და თანასწორი საბაზრო პრაქტიკის გათვალისწინებით, ან კონკრეტული პირობის ფარგლებში მხარეთა უფლებებისა და ვალდებულებების შედარებით, ხელშეკრულების ბუნებისა და სხვა დაკავშირებული პირობების მხედველობაში მიღებით, რადგან უსამართლობის შეფასების დროს მნიშვნელოვანია სახელშეკრულებო ურთიერთობის სპეციფიკის გათვალისწინება.³⁸ ამასთან, მნიშვნელოვანი დისბალანსის შეფასებისას მხედველობაში მიიღება ის გარემოებები, რომლებიც ხელშეკრულების დადების მომენტში იყო ცნობილი ან გონივრულად განჭვრეტადი მოვაჭრისთვის, ეს შეფასება ვერ გავრცელდება შემდგომ მოვლენებზე, რომლებიც წარმოიშვა ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდში და რომლებიც მხარეთა კონტროლის ფარგლებს სცილდება.³⁹

მნიშვნელოვან დისბალანსზე მითითება ყურადღებას ამახვილებს შეთანხმების მატერიალურ უსამართლობაზეც და პირობას უსამართლოდ მიიჩნევს მხოლოდ მნიშვნელოვანი დისბალანსის დადგომის შედეგად, მცირე უთანასწორობა, არსებობის შემთხვევაშიც, მხედველობაში არ მიიღება.⁴⁰ ამაზე ხაზგასმა შეიძლება გაგებულ იქნეს იმ დაშვების თავიდან ასაცილებლად, რომ სამომხმარებლო ურთიერთობის სპეციფიკურობის გათვალისწინებით, ყოველთვის შეიძლება ითქვას, თითქოს რაიმე სახის დისბალანსი არსებობს. მხოლოდ „დისბალანსის“ გამოყენება ზედმეტად ბევრ პირობას უსამართლოდ აქცევდა. სიტყვა „მნიშვნელოვანი“ ხაზს უსვამს, რომ საუბარია იმ ტიპის დისბალანსზე, რომელიც დირექტივით განსაზღვრულ პირობებს ახასიათებს. კანონის 22-ე მუხლში „მნიშვნელოვანი დისბალანსი“ გადმოტანილია როგორც „გაუმართლებელი დისბალანსი“. ვფიქრობ, ამ კონტექსტში დასახელებული ტერმინები ახლოს მდგომი ცნებებია, მაგრამ სრულ სინონიმებად არ უნდა იყოს აღქმული. „მნიშვნელოვანი“ ხაზს უსვამს დისბალანსის ფაქტობრივ შედეგს, ანუ ის უნდა იყოს ისეთი ხარისხის, რომ ხელშეკრულების პირობების სამართლიანობას რეალურ საფრთხეს უქმნის, ხოლო „გაუმართლებელი“ ყურადღებას ამახვილებს დისბალანსის დასაბუთებაზე. კერძოდ, შეიძლება არ-

³⁸ Commission Notice, Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts, 2019/C 323/04, 32. აღნიშნული განმარტება ასევე მოცემულია ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს რამდენიმე გადაწყვეტილებაში. ვრცლად იხ.: Judgment of the Court of 4 June 2009, Pannon GSM Zrt v Erzsébet Sustikné Györfi, Case C-243/08, აბზაცი 39; Judgment of the court of 20 september 2017, Ruxandra Paula Andricuic and Others v Banca Românească SA Case C-186/16, აბზაცი 53; Judgment of the Court of 26 January 2017, Banco Primus SA v Jesús Gutiérrez García, Case C-421/14, აბზაცი 61.

³⁹ Lawson R., Exclusion Clauses and Unfair Contract Terms, Thomson Reuters, 2017, 288.

⁴⁰ Beale H., Fauvarque-Cosson B., Rutgers J., Vogenauer S., Cases, Materials and Text on Contract Law, Hart Publishing, 2019, 874-875.

სებობდეს დისბალანსი, მაგრამ თუ იგი გამართლებულია (მაგ., ობიექტური ეკონომიკური მიზეზებით), მაშინ უსამართლოდ არ ჩაითვლება. შესაბამისად, ვფიქრობ, ტერმინი „მნიშვნელოვანი“ კვალიფიკაციის კრიტერიუმი მეტადაა, ვიდრე „გაუმართლებელი“, რომელიც ამ კონტექსტში შეფასების კრიტერიუმად მეტად აღიქმება. ამიტომ, პრაქტიკაში გამოყენებისას, სავარაუდოა არაერთგვაროვანი განმარტებები წარმოშვას.

კითხვები ასევე შესაძლოა გამოიწვიოს ფრაზამ – „მომხმარებლის საზიანოდ“. კონკრეტულად, „მნიშვნელოვან დისბალანსის“ გარდა, პირობის უსამართლობის შეფასების დამატებით კომპონენტად უნდა ჩაითვალოს თუ არა. ამ შემთხვევაში, ვფიქრობ, რომ აღნიშნული ჩანაწერი უბრალოდ ხაზს უსვამს იმას, რომ უთანასწორობის შედეგი უნდა შეეხოს მომხმარებელს.

აღნიშნულ მსჯელობაზე დაყრდნობით აშკარაა, რომ იმის დასადგენად, არსებობს თუ არა მომხმარებლის საზიანოდ უფლებებისა და ვალდებულებების მნიშვნელოვანი უთანასწორობა,⁴¹ საჭიროა შეფასდეს, რა სამართლებრივი წესები იმოქმედებდა მხარეთა ურთიერთობაზე სადავო პირობის გარეშე. ამასთან, უნდა განისაზღვროს მომხმარებლის სამართლებრივი მდგომარეობა და ის სამართლებრივი ინსტრუმენტები, რომელიც მას უსამართლო პირობებისგან თავის დასაცავად შიდა კანონმდებლობით ეძლევა.⁴² უსამართლობის ტესტის მიზანი, ვფიქრობ გაგებული უნდა იყოს იმგვარად, რომ მხარე არა მხოლოდ მოლაპარაკების ეტაპ-

⁴¹ ევროპელი კანონმდებელი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს მომხმარებლის ინტერესებსა და მოვაჭრის ინტერესებს შორის არსებით უთანასწორობაზე. ამ კონტექსტში „მნიშვნელოვანი დისბალანსი“ გულისხმობს მხარეთა უფლებებისა და ვალდებულებების ასიმეტრიას, რაც გამოიხატება მოვაჭრის უფლებებისა და სამართლებრივი საშუალებების გადაჭარბებულ და არაპროპორციულ მოცულობაში. ამის საპირისპიროდ, ბალანსი ნიშნავს, რომ მომხმარებელზე დაკისრებული თითოეული რისკი უნდა შეედაროს ბიზნესზე დაკისრებულ რისკს. შესაბამისად, პირობა „მნიშვნელოვან დისბალანსს“ იწვევს მაშინ, როდესაც იგი შეიცავს ისეთ რისკს, რომლის აღებას თავს აარიდებდა არა მხოლოდ ერთი მომხმარებელი, არამედ ანალოგიურ გარემოებებში მყოფი სხვა მომხმარებლებიც. *Nebbia P., Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law*, Hart Publishing, 2007, 148-150. ასევე იხ. *Lawson R., Exclusion Clauses and Unfair Contract Terms*, Thomson Reuters, 2017, 290.

⁴² ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო საქმეში C-415/11 [Judgment of the Court of 14 March 2013, *Mohamed Aziz v Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*] შეეხო სტანდარტული პირობების შეფასების სტანდარტს. მართალია, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ თავი შეიკავა სტანდარტული პირობის პირდაპირი შეფასებისგან, თუმცა ჩამოაყალიბა მისი შეფასების კრიტერიუმი, რომელიც სამ ეტაპს მოიცავს. პირველ ეტაპზე სასამართლომ უნდა დაადგინოს, თუ რა ხარისხით ამძიმებს სადავო სახელმეკრულებო პირობა მომხმარებლის სამართლებრივ მდგომარეობას ალტერნატიულ კანონისმიერ დებულებასთან შედარებით, რომელსაც იგი ცვლის. მეორე ეტაპზე, შესაფასებელია სადავო პირობის შედეგად რომელი სამართლებრივი დაცვის მექანიზმები ერთმევა მომხმარებელს და რომელი ინარჩუნებს ძალას იმ დაცვის საშუალებებიდან, რომლებიც მას შიდა კანონმდებლობით აქვს მინიჭებული. მესამე ეტაპზე კი უნდა შეფასდეს, მიუხედავად იმ უთანასწორობისა რომელსაც ეს პირობა იწვევს, იქნებოდა თუ არა ასეთი პირობა მისაღები მომხმარებლისთვის, ეს პირობა ინდივიდუალური მოლაპარაკების საგანი რომ ყოფილიყო. ასევე იხ.: Judgment of the Court of 16 January 2014, *Constructora Principado SA v José Ignacio Menéndez Álvarez*, Case C-226/12. კიდევ ერთი მოსაზრების თანახმად, მნიშვნელოვანი დისბალანსი არსებობს მაშინ, როდესაც პირობა იწვევს მომხმარებლის გონივრული მოლოდინების კომპრომისს. უსამართლობის შეფასებისას უნდა განისაზღვროს, მოვაჭრე, სამართლიანად და კეთილსინდისიერად მოქმედებისას, შეძლებდა თუ არა გონივრულად მიეჩნია, რომ მომხმარებელი დაეთანხმებოდა შესაბამის პირობას ინდივიდუალური მოლაპარაკებისას. ეს ე.წ. შესაძლო შეთანხმების ტესტი საკმაოდ ახლოს დგას გონივრული მოლოდინების ტესტთან, რომელიც ხშირად სამართლიანობის ალტერნატიულ საზომად გამოიყენება. იხ.: *Willemsson Th., Willet Ch., Unfair terms and standard form contracts*, Handbook of Research on International Consumer Law, *Howells G., Ramsay I., Willemsson Th.*, (eds), Edward Elgar Publishing, 2018, 157.

ზე ძალთა უთანასწორობისგან დაიცვას, არამედ აღადგინოს იმ მხარის ავტონომია, რომელსაც ხელშეკრულებაში უსამართლო პირობა დაუწესდა.

აღსანიშნია, რომ სახელშეკრულებო პირობების შინაარსის კონტროლი არ ვრცელდება იმ დებულებებზე, რომელიც ხელშეკრულების ძირითად საგანს ეხება. ამავდროულად ფასის შესაბამისობასთან დაკავშირებული პირობები მხოლოდ მაშინაა გამორიცხული სამართლიანობის ტესტიდან, როდესაც ისინი ხელშეკრულების ძირითად საგანს განსაზღვრავენ. ერთი მხრივ, ეს შეზღუდვა შეიძლება აიხსნას იმით, რომ მოწესრიგების მიზანი არ არის, რომ მომხმარებელმა ეკონომიკურად მომგებიანი ხელშეკრულება დადოს.⁴³ „სამართლიანი ფასის“ უზრუნველყოფა ბაზრის ამოცანაა.⁴⁴ ფასსა და საპასუხო შესრულებას შორის ურთიერთობის შეფასების ნაცვლად, მისი მიზანი იმის უზრუნველყოფაა, რომ მომხმარებლის საზიანოდ არ წარმოიშვას მნიშვნელოვანი დისბალანსი მხარეთა უფლებებსა და ვალდებულებებს შორის. თუმცა, ვფიქრობ, მაინც ბუნდოვანია ფორმულირება, მით უფრო იმის გათვალისწინებით, რომ დირექტივის პრეამბულა განსაზღვრავს ხელშეკრულების საგნისა და ფასის გათვალისწინების შესაძლებლობას სხვა პირობების უსამართლობის შეფასებისას. ამასთან, დასახელებულ პირობებს მხოლოდ მაშინ გამორიცხავს უსამართლობის კონტროლის ტესტისგან, თუ ეს პირობები აკმაყოფილებს გამჭვირვალობის, როგორც დაცვის მინიმალური სტანდარტის,⁴⁵ მოთხოვნებს.

დირექტივისგან ოდნავ განსხვავებულ მოწესრიგებას განსაზღვრავს კანონი, კერძოდ: პირობის უსამართლობის შეფასებისას არ გაითვალისწინება არც ხელშეკრულების ძირითადი საგნის არსი და არც ფასისა და ანაზღაურების მისაწოდებელ საქონელთან ან მომსახურებასთან შესაბამისობა. აღნიშნული დანაწესი დირექტივისგან განსხვავებით პირობის შეფასებას არც გამჭვირვალობის პრინციპს უქვემდებარებს. მართალია, კანონის 21-ე მუხლის მე-3 პუნქტი მომხმარებლისთვის წერილობითი ფორმით შეთავაზებული ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების მარტივ და მისთვის გასაგებ ენაზე ჩამოყალიბების ვალდებულებას აწესებს, თუმცა აღნიშნული ჩანაწერი თავისუფალი უნდა ჩაითვალოს არა დირექტივის მე-4 მუხლით განსაზღვრულ დანაწესთან, არამედ მე-5 მუხლთან მიმართებაში.

დირექტივისგან განსხვავებული მოწესრიგება ასევე ეხება საგამონაკლისო შემთხვევასაც. დირექტივის პირველი მუხლი დირექტივის მოქმედებას გამორიცხავს პირობებზე, რომელიც ასახავს სავალდებულო საკანონმდებლო და მარეგულირებელ დებულებებს, ეს იქნება კონკრეტული წევრი სახელმწიფოს ეროვნული სამართლის თუ საერთაშორისო შეთანხმებებიდან გამომდინარე ნორმები. მსგავსი გამონაკლისის დაწესების სასარგებლოდ, შეიძლება იმ დასაბუთების მოხმობა, რომ ეროვნული კანონმდებლობა თავისთავად უნდა უზრუნველყოფდეს მხარეთა უფლებებისა და ვალდებულებების ბალანსს, რის გამოც სამართლიანობის კონტროლი საჭირო აღარ უნდა იყოს. დირექტივის საგამონაკლისო დანაწესთან მიმართებით, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ შეამცირა მუხლის მოქმედების ფარგლები და განმარტა, რომ პირობები მხოლოდ მაშინაა გამორიცხული უსამართლობის შეფასებიდან, თუ ისინი რეალურად ასახავს იმ დებულებებს, რომლებიც კონკრეტული ტიპის ხელშეკ-

⁴³ შეად. Loos M., Standard Contract Terms Regulation in the Proposal for a Common European Sales Law, Centre for the Study of European Contract Law Working Paper Series No.4, 2012, 12.

⁴⁴ Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos, 2021, 188.

⁴⁵ Miklitz H., Reforming European Unfair Terms Legislation in Consumer Contracts, ECRL, 4, 2010, 366.

რულებას ეხება. ამ შემთხვევაში შემომხმარებლის პირველი ეტაპი ხელშეკრულების ტიპის განსაზღვრა უნდა იყოს.⁴⁶

ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ბათილობასთან დაკავშირებული გამონაკლისები მოცემულია კანონის 23-ე მუხლში და ეხება ფინანსურ მომსახურებასთან დაკავშირებულ ხელშეკრულებებს. ამასთან, გამონაკლისი ვრცელდება პირობის ბათილობის განმსაზღვრელ მხოლოდ კონკრეტულ ნორმებზე და არა მთლიანად კანონის მეხუთე თავით განსაზღვრული წესების მოქმედებაზე. რაც, დირექტივის კონკრეტულ მოწესრიგებასთან შედარებით, მომხმარებლის დაცვის უფრო მაღალ სტანდარტად შეიძლება ჩაითვალოს. თუმცა საგამონაკლისო ნორმის სტრუქტურის გათვალისწინებით, ერთმნიშვნელოვნად იმის თქმა, რომ დანაწესი სამართლებრივ განსაზღვრულობის ტესტს პასუხობს რთულია.

დირექტივის მე-6 მუხლის თანახმად, რომლის შინაარსი კანონის 22-ე მუხლის მე-4 პუნქტშია განსაზღვრული, უსამართლო პირობა, ბათილია და მხოლოდ ძალას არ ინარჩუნებს, ხოლო ხელშეკრულება ძალაში რჩება, თუ სამართლებრივად გამართლებულია მისი არსებობა ბათილი პირობის გარეშე. გამომდინარე იქიდან, რომ სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში სტანდარტული პირობების სამართლიანობის შეფასების შესახებ ქართულ სასამართლოებს არ უმსჯელიათ, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადაწყვეტილებები მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად რჩება კანონის აღმასრულებელი ორგანოსთვის კონკრეტული საკითხების გადაწყვეტისას. აღნიშნულ დანაწესთან დაკავშირებით ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო საქმეზე C-260/18 განმარტავს რომ უსამართლო პირობა უპირობოდ ბათილად უნდა ჩაითვალოს სასამართლოს მიერ მისი მოდიფიკაციის შესაძლებლობის გარეშე, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ მომხმარებელი არ ხდის სადავოდ მის ბათილობას.⁴⁷ აღნიშნული გადაწყვეტილება განსხვავებულად შეიძლება ინტერპრეტირდეს. ვფიქრობ, ერთი შეხედვით არაგონივრულად ჩანს ეროვნული სასამართლოებისთვის უსამართლო პირობის სამართლიანად გარდაქმნის შესაძლებლობის შეზღუდვა, იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ეს ქმედება მომხმარებლის ინტერესში შეიძლება იყოს. ამასთან, კონკრეტულ შემთხვევაში სადავოდ ქცეული პირობის გაბათილება, თუ ის ხელშეკრულების არსებით პირობას წარმოადგენს, შესაძლოა, არამხოლოდ მოვაჭრის, არამედ მომხმარებლის ინტერესსაც ეწინააღმდეგებოდეს.⁴⁸ თუმცა, მეორე მხრივ, მომხმარებლის ინტერესების დაცვის ფართო კონტექსტში თუ შევხედავთ ამ დასაბუთებას, დირექტივის მიზნის განხორციელებასთან თავსებადობა გამოჩნდება. კერძოდ, თუ მოვაჭრეს ეცოდინება რომ უსამართლო პირობები გაბათილების ნაცვლად კორექტირებას დაექვემდებარება, ის მუდმივად განაგრძობს პირობების გამოყენებას და ეკონომიკური სარგებლის მიღებას. სტანდარტული პირობების კონტროლის სამართლებრივი შედეგი კი იმაში ვლინდება, რომ ან სრულიად გამოირიცხება სადავო პირობის მხოლოდ ძალა ან ბა-

⁴⁶ ვრცლად იხ. Judgment of the Court of 21 March 2013, RWE Vertrieb AG v Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV., Case C-92/11.

⁴⁷ Judgment of the Court of 3 October 2019, Kamil Dziubak, Justyna Dziubak v Raiffeisen Bank International AG., Case C-260/18. შეად. Judgment of the Court of 9 July 2020, XZ v Ibercaja Banco SA, Case C-452/18; Judgment of the court 14 June 2012, Banco Español de Crédito SA v Joaquín Calderón Camino, Case 618/10.

⁴⁸ ამ მხრივ საინტერესოა Panoni-ის საქმეზე განვითარებული მსჯელობა, რომლის მიხედვითაც სასამართლომ განმარტა, რომ თუ წევრი სახელმწიფოების სასამართლო დაადგენდა პირობის არათავსებადობას დირექტივის მოთხოვნებთან, მას უნდა ეცნობებინა მომხმარებლისთვის და თუ პირობა მომხმარებლისთვის მისაღები იქნებოდა, ძალაში უნდა დაეტოვებინა. იხ. Judgment of the court of 4 June 2009, Pannon GSM Zrt v Erzsébet Sustikné Győrfi, Case C-243/08, აბზაცი 35.

თილად ცხადდება ის სახელშეკრულებო პირობა რომელიც წინააღმდეგობაში მოდის კეთილ-სინდისიერების პრინციპთან.⁴⁹

მართლმსაჯულების სასამართლო ასევე მკაფიოდ განმარტავს, რომ წევრი სახელმწიფოების ეროვნული სასამართლოები ვალდებულია გამოიყენონ ყველა სამართლებრივი მექანიზმი, რომელიც ეროვნული სამართლიდან გამომდინარეობს, რათა უზრუნველყონ, რომ მომხმარებელი უსამართლო პირობით არ იყოს შეზღუდული. უსამართლო პირობის მომხმარებლისთვის არასავალდებულო ხასიათის მიზეზი მდგომარეობს იმაში, რომ აღმოფხვრას ფორმალური ბალანსი, რომელსაც უსამართლო პირობებით ხელშეკრულება ქმნის მხარეთა უფლებებსა და ვალდებულებებს შორის.⁵⁰ სასამართლოს დასკვნით, სწორედ მომხმარებელთა დაცვის სფეროში ჩართული საჯარო ინტერესის ბუნება ამართლებს იმას, რომ სასამართლოებმა საკუთარი ინიციატივით გამოიყენონ უსამართლობის ტესტი, რაც აუცილებელია დირექტივით განსაზღვრული დაცვის უზრუნველსაყოფად.⁵¹

სასამართლოს მსგავსი მიდგომა ერთგვარად წევრი სახელმწიფოების საპროცესო კანონმდებლობაში შეჭრად შეიძლება იყოს აღქმული, მით უფრო მაშინ, როცა *Pénzügyi Lizing*-ის საქმეში სასამართლომ არა მხოლოდ უსამართლო სტანდარტული ბუნების საკუთარი ინიციატივით შემოწმება განსაზღვრა, არამედ ინკვიზიციურობის პრინციპზე დაყრდნობით, დაავალდებულა წევრი სახელმწიფოების სასამართლოები საკითხის გადასაწყვეტად შესაბამისი ფაქტობრივი გარემოებებიც თავად დაედგინათ.⁵²

დირექტივასა და მის პრეამბულაში ნახსენები გარემოებები მოიცავს როგორც მატერიალურ (პირობის შინაარსთან დაკავშირებულ), ასევე პროცედურულ (ხელშეკრულების დადებასთან დაკავშირებულ) ასპექტებს. შესაბამისად, შესაძლებელია როგორც კონკრეტული, ასევე აბსტრაქტული კონტროლი სახელშეკრულებო პირობაზე.⁵³ ამასთან, სამართლიანი ბალანსის მიღწევის თვალსაზრისით, დიდი მნიშვნელობა აქვს უსამართლობის შეფასება მაქსიმალურად კონკრეტულად განხორციელდეს, რადგან შეფასების აბსტრაქტულმა მიდგომამ შესაძლოა არათანაბარი შედეგები გამოიწვიოს. უფრო მეტიც აბსტრაქტული სამართლებრივი ბალანსი ამცირებს მომხმარებლის დაცვის ეფექტიანობას.⁵⁴ ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება დასახელდეს დირექტივის დანართის 1(d) პუნქტი, რომლის თანახმად, *უსამართლოა პირობა, რომელიც მოვაჭრეს უფლებას ანიჭებს, დააკავოს მომხმარებლის მიერ გადახდილი თანხა,*

⁴⁹ ლაკერბაია თ., ზაალიშვილი ვ., ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი (ევროპულ სამართალთან ჰარმონიზაციის გზა) 2018, თბ., 193.

⁵⁰ Judgment of the Court of 15 March 2012, Jana Pereničová and Vladislav Perenič v SOS financ spol. s r. o. , Case C-453/10, აბზაცი 30; Judgment of the Court of 26 April 2012, Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v Invitel Távközlési Zrt. Case C-472/10, აბზაცი 34 .

⁵¹ Judgement of the court of 26 October, 2006, Elisa María Mostaza Claro v Centro Móvil Milenium SL, Case C-168/05. შეად. *Lawson R.*, Exclusion Clauses and Unfair Contract Terms, Thomson Reuters, 2017, 347.

⁵² Judgment of the court of 9 November 2010, VB Pénzügyi Lizing Zrt. v Ferenc Schneider, Case C-137/08.

⁵³ ჰანს მიკლიტის მოსაზრებით დირექტივის მე-7 მუხლი, რომელიც ავალდებულებს ევროპის კავშირის წევრ სახელმწიფოებს უზრუნველყონ სტანდარტული პირობების აბსტრაქტული სასამართლო კონტროლი, მკაფიოდ მიუთითებს, რომ პირობების შემოწმება არ შეიძლება იყოს დამოკიდებული მომხმარებლის სამართლებრივ ცოდნაზე. ამასთან, კონკრეტული დებულება ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მკაცრი ჩარევის საშუალებას აძლევს წევრი ქვეყნების საპროცესო სამართალში. ვრცლად იხ.: *Miklitz H.*, The Principles of European Contract Law and the Protection of the Weaker Party, *Journal of Consumer Policy*, 27 (3), 2004, 347-348.

⁵⁴ *Wilhemsson Th.*, Control of Unfair Contract Terms and Social Values' EC and Nordic Approaches, *Journal of Consumer Policy* 16, 1993, 444.

როდესაც მომხმარებელი უარს ამბობს ხელშეკრულების დადებაზე ან ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულებაზე, თუ ხელშეკრულებიდან გასვლა მოვაჭრის ინიციატივით ხდება და ის, რასაც მომხმარებელი მისი შესრულებით იღებს, ამ თანხის შესაბამისი არ არის.⁵⁵ ეს დებულება მხარეთა ბალანსის მიღწევას ძალიან აბსტრაქტულ სამართლებრივ დონეზე ახდენს. რეალობაში, მომხმარებელს, რომელიც არღვევს ხელშეკრულებას და კარგავს გადახდილ თანხებს, დიდად არ ეხმარება ის ცოდნა, რომ მას იგივე უფლება ექნებოდა მოვაჭრის წინააღმდეგ, თუკი ხელშეკრულებას მოვაჭრე გააუქმებდა, ამასთან, ეს უკანასკნელი შესაძლოა სრულად არარეალურ შემთხვევადაც ჩაითვალოს.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სახელშეკრულებო დისბალანსის⁵⁶ არსებობა და კეთილსინდისიერების მოთხოვნის დარღვევა განასხვავებს სამართლიან სახელშეკრულებო პირობას უსამართლოსგან. თუმცა, ამ კრიტერიუმებზე დაყრდნობა რთულია, რადგან ისინი მკაფიო ინფორმაციას არ იძლევიან სამართლიანობისა და უსამართლო პირობების გარჩევის შესახებ. ერთი მხრივ, ღია ნორმები უსაფრთხოების მოქნილ მექანიზმად აღიქმება, თუმცა მათი მთავარი ნაკლი მაღალი აბსტრაქტულობის დონეა.⁵⁷ სამართლიანობის შეფასების ზოგადი ნორმა ხშირად წარმოშობს დავებს მისი ინტერპრეტაციასთან დაკავშირებით. ჰანს მიკლიტის აზრით, ერთი შეხედვით, ლოგიკურიც არის სამართლიანობასთან დაკავშირებული განსხვავებული განმარტებები, რადგან სამართლიანობის ცნება სახელშეკრულებო სამართალში მჭიდროდ დაკავშირებულია თითოეული წევრი ქვეყნის ეროვნულ სამართლებრივ ტრადიციებთან, განსხვავებულ კულტურასთან და ისეთ ცნებებთან როგორიცაა საზოგადოებრივი წესრიგი და მორალი. კონკრეტულ შემთხვევებში, შესაძლოა წევრ სახელმწიფოებმა ხელშეკრულების პირობა კეთილსინდისიერების ცნებას შეესაბამებოდეს, მაგრამ ჩაითვალოს ზნეობრივი ნორმების დარღვევად. შესაბამისად, ფიქციას ემსგავსება იმის მტკიცება, სამართლიანობის ზოგადი ნორმის ჰარმონიზებული კონცეფცია ერთიან სტანდარტს შექმნის.⁵⁸ სტივენ უეზერილის მო-

⁵⁵ ანალოგიურ მოწესრიგებას განსაზღვრავს „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის მე-3 პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტი.

⁵⁶ იმისათვის, რომ შეფასდეს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მხარეთა უფლებებისა და ვალდებულებების არსებითი დისბალანსის არსებობა, რომელიც მომხმარებლის საზიანოდ მოქმედებს, მოსამართლეს შეუძლია მიმართოს არასავალდებულო ნორმებს. იმის დასადგენად, შეიძლება თუ არა კონკრეტული პირობა უსამართლოდ ჩაითვალოს, საკმარისი არ არის მხოლოდ უსამართლობის ზოგადი შეფასების კრიტერიუმის გამოყენება. ასევე აუცილებელია იმის დადგენა, რომელი სამართლებრივი ნორმა იქნებოდა გამოყენებული ამ პირობის არარსებობის შემთხვევაში. ვრცლად იხ.: *Report from the Commission on the implementation of Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts* (COM(2000) 248 final), 30. *Case C-415/11, Aziz v Catalunya Caixa*, n y r, აბზაცი 68; *Case C-226/12, Constructora Principado v Menéndez Álvarez*, n yr, para 21. კონკრეტული გადაწყვეტილების დეტალური ანალიზისთვის იხ.: *Beale H., Fauvarque-Cosson B., Rutgers J., Vogenauer S., Cases, Materials and Text on Contract Law*, Hart Publishing, 2019, 878-881.

⁵⁷ *Pavillon Ch., Private Standards of Fairness in European Contract Law*, ERCL 10(1), 2014, 88. შეად. *Willett Ch., Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 71-73.

⁵⁸ *Miklitz H., Reforming European Unfair Terms Legislation in Consumer Contracts*, ECRL, 4, 2010, 376. განსხვავებული მოსაზრების თანახმად, კეთილსინდისიერების შინაარსი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული კონკრეტული საზოგადოების ღირებულებებზე. ევროპის სამართლის ჰარმონიზაცია არ ნიშნავს და არც უნდა ნიშნავდეს, რომ იგი აღმოფხვრის კულტურულ მრავალფეროვნებას. პირიქით, კულტურული მრავალფეროვნება მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სახელშეკრულებო ურთიერთობებში და, შესაბამისად, ერთგვარად იძენს ირიბ სამართლებრივ მნიშვნელობას. ევროპელი კანონმდებელი ცდილობდა შეექმნა სივრცე, რომელიც ეროვნული ღირებულებების მრავალფეროვნებას საშუალებას მისცემდა ინტეგრირებისა და ჰარმონიზების საშუალებას ერთიან სამართლებრივ წესრიგში. ვრცლად იხ.: *Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos*, 2021, 184. მსგავსი მსჯელობა ასევე იხ.: *Graziadei M.,*

საზრებით კი, დირექტივაში ასახული პირობის სამართლიანობის შეფასების ზოგადი კრიტერიუმები ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოსთვის „ევროპეიზებული“ ინტერპრეტაციის ობიექტად შესაძლოა იქცეს და ამ გზით მნიშვნელოვნად გააფართოოს ჰარმონიზაციის პრაქტიკული ეფექტი.⁵⁹

ამასთან, მართალია, უსამართლო პირობების შესახებ დირექტივის მესამე მუხლში განსაზღვრულ უსამართლობის შეფასების ზოგად კრიტერიუმს ავსებს იმ პირობათა ჩამონათვალი, რომელიც დანართის სახითაა მოცემული და გარკვეულ მითითებებს იძლევა იმაზე, თუ რომელი პირობები შეიძლება ჩაითვალოს უსამართლოდ, თუმცა ეს სია მხოლოდ ინდიკატორულია და ამომწურავ ხასიათს არ ატარებს. შესაბამისად, ის ფაქტი, რომ სახელშეკრულებო პირობა შეესაბამება დანართში ჩამოთვლილ რომელიმე მაგალითს, ავტომატურად არ ნიშნავს მის უსამართლოდ მიჩნევას. დანართით განსაზღვრული პირობები უნდა განიხილებოდეს ზოგად მუხლში დაფიქსირებულ კრიტერიუმებთან ერთად. გარდა ამისა, დანართის სავალდებულო ხასიათი შეზღუდულია და ნევრ სახელმწიფოებს მისი პირდაპირი ტრანსპოზიცია არ მოეთხოვებათ, რაც გულისხმობს იმას, რომ დანართში მოცემული პირობები უნდა შეადგენდეს ეროვნული სამართლის ნაწილს, თუმცა შინაარსობრივი ცვლილებებიც შესაძლებელია, რათა ეროვნული სამართლებრივი გარემო გათვალისწინებულ იქნეს.⁶⁰

„მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ კანონში დირექტივის დანართის ტექსტი სიტყვასიტყვით არის გადატანილი. კანონის 22-ე მუხლის მე-3 პუნქტში სრულად გადატანილია დანართში ჩამოთვლილი პირობები, თუმცა დირექტივისგან განსხვავებით, ჩამოთვლილ პირობებს იმპერატიული შინაარსი აქვს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სამომხმარებლო ხელშეკრულებაში ამ პირობების არსებობა ავტომატურად ინვევს მათ ბათილობას. დირექტივის მე-3 მუხლის მესამე პუნქტით კი განსაზღვრულია: *დანართი შეიცავს იმ პირობების მიახლოებით და არასრულ ჩამონათვალს, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს უსამართლოდ*. მართალია, დანართით განსაზღვრული პირობებისთვის იმპერატიული შინაარსის მინიჭებით ქართველი კანონმდებელი შეეცადა მომხმარებელთა დაცვის მაღალი სტანდარტის დადგენას, თუმცა ასეთი მიდგომა ვიწროა და გამორიცხავს ყველა სხვა პირობის უსამართლოდ შეფასების შესაძლებლობას, გარდა კანონის 22-ე მუხლის მესამე პუნქტით დადგენილი პირობათა ჩამონათვალისა. მაშინ როცა დირექტივის თანახმად, დანართი მოიცავს პირობათა არასრულ ჩამონათვალს, რაც გულისხმობს სხვა პირობების უსამართლოდ შეფასების შესაძლებლობასაც მათი სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში არსებობის შემთხვევაში.⁶¹

Fostering a European legal identity through contract and consumer law, Research handbook on EU consumer and contract law, Twigg-Flesner Ch., (ed.) Edward Elgar Publishing, 2016, 95-97.

⁵⁹ Weatherill S., EU Consumer Law and Policy, Edward Elgar Publishing, 2005, 123-124.

⁶⁰ Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos, 2021, 182. ასევე იხ.: Case C-478/99, Judgment of the Court of 7 May 2002, Commission of the European Communities v Kingdom of Sweden, აბზაცი: 20-22.

⁶¹ ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ საქმეში C-143/13 დირექტივის დანართი „ნაცრისფერი სიად“ მოიხსენია. სასამართლომ განმარტა, იმის გათვალისწინებით, რომ დანართში ჩამოთვლილი პირობები მხოლოდ ინდიკატორულია, მასში მოცემული პირობები ავტომატურად არ ითვლება უსამართლოდ. მათი უსამართლობა მაინც უნდა შეფასდეს დირექტივის მე-3(1) და მე-4 მუხლებით განსაზღვრული ზოგადი კრიტერიუმების საფუძველზე. ამასთანავე, დანართის სია ამომწურავი არ არის, რაც არ გამორიცხავს იმ პირობების უსამართლოდ შეფასების შესაძლებლობას, რომელიც დანართის ნაწილს არ წარმოადგენს. სასამართლომ ასევე ხაზი გაუსვა დანართის მნიშვნელობას და აღნიშნა, რომ ეროვნული სასამართლოებისთვის უსამართლობის კრიტერიუმების ინტერპრეტაციისას იგი ერთგვარი გზამკვლევის ფუნქციას იძენს. იხ. Case C-143/13 Judgment of the Court of 26 February 2015, Bogdan Matei, Ioana Ofelia Matei v SC Volksbank România SA, აბზაცი 60.

დირექტივის დანართის შინაარსის ეროვნულ სამართლებრივი ინსტრუმენტის განუყოფელ ნაწილად ქცევა, ერთი შეხედვით, გამართლებულად უნდა ჩაითვალოს. თუმცა, მეორე მხრივ, ჩნდება კითხვა, მსგავსი მონესრიგება რამდენად შეიძლება შეფასდეს უსამართლო პირობების გამოყენების თავიდან ასაცილებლად, დირექტივის მე-7 მუხლით განსაზღვრული ადეკვატური და ეფექტიანი მექანიზმის უზრუნველყოფის ვალდებულების შესრულებად. უფრო მეტიც, დანართში ჩამოთვლილი პირობების კანონში პირდაპირი გადატანა და ამავდროულად მათთვის იმპერატიული ბუნების განსაზღვრამ, შესაძლოა, უსამართლობის შეფასების ზოგადი კრიტერიუმის საზიანოდ იმოქმედოს, რადგან მსგავსი მონესრიგების პირობებში კანონის აღმასრულებელმა ორგანომ ან სასამართლომ თავიანთი შეფასებები, დამატებითი შემოწმების გარეშე, მხოლოდ კონკრეტული პირობებით უნდა შემოფარგლონ. დირექტივის დანართში განსაზღვრული პირობები კი თავიდანვე ბათილად არ ითვლება და მათი დასაშვებობა უსამართლობის ზოგად კრიტერიუმთან მიმართებით მოწმდება. მართალია, დირექტივის მინიმალური ჰარმონიზაციის ბუნება ითვალისწინებს ეროვნული სამართლით დანართის ჩამონათვალის გაფართოების ან ისეთი ფორმულირებების გამოყენების შესაძლებლობას, რომელიც უფრო მკაცრ სტანდარტს აწესებს, მაგრამ მიმაჩნია, დირექტივის მიზნისა და ცალკეულ ნორმათა გამოყენების კონტექსტის გათვალისწინებით, მეტად გონივრული იქნებოდა, ქართველ კანონმდებელს დანართში მოცემული ყველა პირობისთვის ავტომატურად უსამართლობის შინაარსი არ მიენიჭებინა.

ამასთან, ვფიქრობ, ხარვეზულია უსამართლო პირობების აღმოფხვრის ტრადიციული მიდგომა, რომელიც ეფუძნება ე.წ. აკრძალვის სისტემას. მას შემდეგ, რაც აღმასრულებელი ორგანოს/სასამართლოს მიერ პირობა უსამართლოდ ჩაითვლება, შემთავაზებული ველარ გამოიყენებს ამ პირობას სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში, მაგრამ ახალი პირობა შეიძლება კვლავ უსამართლო იყოს. იგივე შედეგის მიღწევის ერთადერთი გზა კი პროცესის თავიდან დაწყებაა. შესაბამისად, სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში უსამართლო პირობების აღმოფხვრის ეფექტიანი მიდგომის დასამკვიდრებლად, ეს საკითხი კანონმდებლის ყურადღების ქვეშ უნდა მოექცეს. ამ პრობლემის მოგვარების კუთხით ვფიქრობ, მნიშვნელოვანი იქნება აღმასრულებელი ორგანოს როლი, რაც შესაძლოა გამოიხატოს სავაჭრო ასოციაციებთან, მოვაჭრეებთან სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში უსამართლო პირობებთან დაკავშირებით საკონსულტაციო შეხვედრებისა და მოლაპარაკებების გამართვაში. ამ საშუალების ეფექტანობა კი უსამართლო პირობებთან დაკავშირებით მომხმარებელთა განცხადებების/დავების რაოდენობით შეიძლება გაიზომოს.

ზემოხსენებულ მსჯელობაზე დაყრდნობით, შესაძლებელია იმის თქმა, რომ გარემოებების შეფასებისა და იმის დასადგენად, კონკრეტული სახელშეკრულებო დებულება კეთილსინდისიერების მოთხოვნის საწინააღმდეგოდ არსებითად არღვევს თუ არა სახელშეკრულებო ბალანსს, აღმასრულებელ ორგანოებს ან სასამართლოს შესაძლოა სამართლიანობის შეფასების დამატებითი ინდიკატორების გამოყენება დასჭირდეთ.⁶² აქვე აღსანიშნია, რომ შიდა ბა-

⁶² მაგალითად, ეს შეიძლება იყოს, მომხმარებლის გონივრული მოლოდინის შეფასების ტესტი, რომელიც გულისხმობს, რომ სახელშეკრულებო პირობები უნდა ინტერპრეტირდეს ისე, როგორც მათ გაიგებდა გონივრული პირი, რომელსაც სამართალში სპეციალური ცოდნა არ აქვს. სახელშეკრულებო პირობა უსამართლოდ მიიჩნევა მაშინ, როდესაც იგი არღვევს ამ ობიექტურად განსაზღვრულ მოლოდინებს. აღნიშნული მოლოდინები, თავის მხრივ, ძირითადად განისაზღვრება საქმის ფაქტობრივი გარემოებებით და კონკრეტული კონტექსტით. Willett C., *Fairness in Consumer Contracts. The Case of Unfair Terms*, Routledge, 2007, 181–182. საფრანგეთში სამართლიანობის შეფასების დამატებითი კრიტერიუმების

ზარზე არაკეთილსინდისიერი ბიზნეს-სამომხმარებლო კომერციული პრაქტიკის შესახებ დირექტივის⁶³ თანახმად, კომერციული პრაქტიკის სამართლიანობის მნიშვნელოვანი ინდიკატორი კომერციული საქმიანობის კეთილსინდისიერად განხორციელებაა. ამასთან, შეიძლება იმის თქმაც, რომ ზოგადი სახელშეკრულებო პირობების სამართლიანობის ხარისხი მჭიდროდაა დაკავშირებული საბაზრო პრაქტიკის კეთილსინდისიერ და სამართლიან ხასიათზე. ამასთან შიდა ბაზარზე არაკეთილსინდისიერი ბიზნეს-სამომხმარებლო კომერციული პრაქტიკის შესახებ დირექტივისგან განსხვავებით, სადაც კომერციული საქმიანობის სამართლიანობის შეფასებისას საშუალო მომხმარებელია საორიენტაციო კრიტერიუმი,⁶⁴ უსამართლო პირობების შესახებ დირექტივა დაცვის ობიექტის-მომხმარებლის კატეგორიზაციას არ ახდენს. შესაბამისად, სამართლიანობის საზომი კონკრეტული გარემოებების მხედველობაში მიღების გათვალისწინებით უნდა შეირჩეს. ვფიქრობ, სწორედ ეს შესაძლო არაერთგვაროვნება განაპირობებს სამართლიანობის დამატებითი საზომების აუცილებლობას.

სამომხმარებლო ურთიერთობის სპეციფიკიდან გამომდინარე, კონკრეტული სახელშეკრულებო პირობების სამართლიანობის შეფასებისას ასევე შეიძლება საჭირო გახდეს ისეთი კრიტერიუმების გათვალისწინება, რომლებიც მომხმარებელთა განსხვავებულ ჯგუფებს ახასიათებს. კერძოდ, პირობების შედეგების აღქმის თვალსაზრისით განსაკუთრებით მოწყვლადი მომხმარებელი საშუალო მომხმარებელზე სუსტი პოზიციაში იმყოფება.⁶⁵ მიუხედავად იმისა, რომ სამართლიანობის ზოგადი ტესტი-იქნება იგი კეთილსინდისიერებით, გონივრულობით თუ სხვა მსგავსი კრიტერიუმებით ფორმულირებული, საკმარისად მოქნილი შესაძლოა იყოს მოწყვლადი მომხმარებლის ინტერესების გასათვალისწინებლად, ვფიქრობ, დირექტივის დებულებებში მოწყვლადობასთან დაკავშირებულ რელევანტურ კრიტერიუმებზე მკაფიო მითითება სასამართლოსა და აღმასრულებელ ორგანოებს შესაძლებლობას მისცემდა ამ საკითხზე თანმიმდევრული და ერთგვაროვანი მიდგომა ჰქონოდათ. მეორე მხრივ, ამ მოსაზრების კრიტიკის თვალსაზრისით, შესაძლოა იმ არგუმენტის მოყვანა, რომ თუ დირექტივის საორიენტაციო ნიშნულად საშუალო მომხმარებელი მიიჩნევა, რომელსაც ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო განმარტავს, როგორც საკმარისად კარგად ინფორმირებულს, დაკვირვებულს და ნინდახედულს,⁶⁶ დირექტივის მიერ მოთხოვნილი გამჭვირვალობის

განსაზღვრისას ეროვნული სასამართლოები ხშირად იყენებენ უსამართლო პირობების შესახებ სამართლის კომისიის [Commission des clauses abusives-CCA] მიერ შემუშავებულ სტანდარტებს. მართალია, მათ სამართლებრივი ძალა არ გააჩნია და სარეკომენდაციო შინაარსის დათქმებს მოიცავს, თუმცა მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად ითვლება სამართლიანობის ტესტის გამოყენების პროცესში. ვრცლად იხ.: *Pavillon Ch.*, Private Standards of Fairness in European Contract Law, ERCL 10(1), 2014, 107.

⁶³ Directive 2005/29/EC of The European Parliament and of The Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of The Council, Official Journal of the European Union, L149/22, 11/6/2005.

⁶⁴ *Durovic M.*, European Law on Unfair Commercial Practices and Contract Law, Oxford and Portland Oregon, 2016, 25.

⁶⁵ საშუალო მომხმარებლისა და მოწყვლად მომხმარებელს შორის განსხვავებაზე ვრცლად იხ.: *Durovic M.*, European Law on Unfair Commercial Practices and Contract Law, Oxford and Portland Oregon, 2016, 29-31, 39-43. დამატებით იხ.: *Weatherill S.*, Who is the 'Average Consumer'?, *Weatherill S.*, *Bernitz U.*, (eds), The Regulation of Unfair Commercial Practices under EC Directive 2005/29 New Rules and New Techniques, Hart Publishing, 2006, 134-137.

⁶⁶ Case C-220/98, Judgment of the Court of 13 January 2000. *Estée Lauder Cosmetics GmbH & Co. OHG v Lancaster Group GmbH.*

სტანდარტი გარკვეულწილად შემცირდება და მოვაჭრე ნაწილობრივ გათავისუფლება მკაფიო და გასაგები პირობების უზრუნველყოფის ვალდებულებისგან.

4. დასკვნა

სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში უსამართლო სტანდარტული პირობების კონტროლის მექანიზმი მომხმარებელთა უფლებების დაცვის თვალსაზრისით ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სამართლებრივ ინსტრუმენტად უნდა ჩაითვალოს. იგი არა მხოლოდ აძლიერებს მომხმარებლის პოზიციებს სამომხმარებლო ურთიერთობებში, არამედ მისი ეფექტიანი გამოყენების შემთხვევაში მნიშვნელოვნად ამცირებს მოვაჭრეებისთვის არაკეთილსინდისიერი კონკურენციის წარმოშობის საფრთხეს.

სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში სტანდარტული პირობების სამართლებრივი ბუნებისა და მათი უსამართლოდ შეფასების კრიტერიუმების ანალიზი აჩვენებს, რომ სტანდარტული პირობების კონტროლი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამომხმარებლო ურთიერთობებში სახელშეკრულებო სამართლიანობის გაძლიერების კუთხით. ქართულ სამართალში ამ მექანიზმის იმპლემენტაციის ქრილში, უნდა ითქვას, რომ კანონმდებლის ზოგადი მიზანი, გაუმჯობესდეს და ევროპის კავშირის შესაბამისი სფეროს მარეგულირებელ კანონმდებლობას დაუახლოვდეს სამომხმარებლო გარიგებებში უსამართლო პირობებისგან მომხმარებლის დაცვის საშუალებები, მოქმედი მონესრიგებით უთუოდ გამოკვეთილია.⁶⁷

კანონის განმარტებითი ბარათის თანახმად, მისი მიზანი მომხმარებლის უფლებების დაცვის სფეროში ერთგვარი ჩარჩო კანონის ფუნქციის შესრულებასაც გულისხმობს და მომხმარებლის დაცვის მაღალი სტანდარტის უზრუნველსაყოფად ეფუძნება ევროპის კავშირის სამომხმარებლოს სფეროს მარეგულირებელ დირექტივებს. უსამართლო სტანდარტული პირობების შესახებ დირექტივა ნევრ სახელმწიფოებს ავალდებულებს უზრუნველყონ ადეკვატური და ეფექტიანი საშუალებები, რომლებიც ხელს შეუშლის მოვაჭრეების მიერ მომხმარებელთან დადებულ ხელშეკრულებებში უსამართლო პირობების გამოყენებას. მართალია, დირექტივის დებულებების პირდაპირი ინკორპორირებით ქართველი კანონმდებელი შეეცადა სამომხმარებლო სფეროს ძირითადი პრინციპების განმსაზღვრელი აქტის შემუშავებას, თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ ნორმის ფუნქციურობა მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია მის განჭვრეტადობაზე, ანუ იმაზე, რამდენად გასაგები და წინასწარ პროგნოზირებადია მისი შინაარსი და შედეგები სამართლებრივი სუბიექტებისთვის. იმის გათვალისწინებით, რომ მომხმარებელთა დაცვის სისტემის ეფექტიანობა დამოკიდებულია როგორც მარეგულირებელი ნორმების შინაარსობრივ ხარისხზე, ასევე ამ ნორმათა აღსრულების მასშტაბზე. შესაბამისად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმას, რომ ეროვნული სამართლის ფარგლებში დადგენილი მარეგულირებელი ნორმების განმარტებისას სამართლებრივი განსაზღვრულობის პრობლემა არ წარმოიშვას.

ამ კონტექსტში გასათვალისწინებელია ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს პოზიცია საქმეში *Freiburger Kommunalbauten*,⁶⁸ სადაც სასამართლომ ხაზი გაუსვა

⁶⁷ განმარტებითი ბარათი „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტზე, ხელმისაწვდომია ელექტრონულ ბმულზე: <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/224265>> [23/05/2026].

⁶⁸ Case C-237/02, Judgment of the Court of 1 April 2004, *Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG v Ludger Hofstetter and Ulrike Hofstetter*.

ეროვნული სამართლის მნიშვნელობას და მკაფიოდ აღნიშნა, რომ უსამართლო პირობების შეფასება, დირექტივის გამოყენებისას, უნდა განხორციელდეს იმ სამართლებრივი შედეგების გათვალისწინებით, რომლებიც ხელშეკრულებაზე მოქმედი ეროვნული სამართლის მიხედვით დგება. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია მაქსიმალურად შემცირდეს მარეგულირებელი ნორმების არაერთგვაროვანი ინტერპრეტაციის რისკები, რათა ეროვნული სამართლის მიერ მინიჭებული მომხმარებელთა დაცვის საშუალებები რეალურად უზრუნველყოფდეს მათი უფლებების სათანადო განხორციელებას.

ბიბლიოგრაფია:

- გაბრიჩიძე გ., ევროპის კავშირის სამართალი, თბ., 2023.
- კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბ., 2009.
- ლაკერბაია თ., ზაალიშვილი ვ., ზოიძე თ., მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალი (ევროპულ სამართალთან ჰარმონიზაციის გზა), თბ., 2018.
- სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბ., 2019.
- საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 29 დეკემბრის №3/7/679 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს სამაუნეებლო კომპანია რუსთავი 2“ და „შპს ტელეკომპანია საქართველო“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.
- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამეწარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის 2007 წლის 5 ივნისის გადაწყვეტილება № ას-7-362-07.
- Beale H., Fauvarque-Cosson B., Rutgers J., Vogenauer S., Cases, Materials and Text on Contract Law, Hart Publishing, 2019.
- Brandner H E., Ulmer P., The Community Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts: Some Critical Remarks on the Proposal Submitted by the EC Commission', Common Market Law Review, 1991.
- Durovic M., European Law on Unfair Commercial Practices and Contract Law, Hart Publishing, 2016.
- Gavrilovic N., The Unfair Contract Terms Directive through the Practice of the Court of Justice of the European Union: Interpretation or Something More? ERCL 9(2), 2013
- Graziadei M., Fostering a European legal identity through contract and consumer law, Research handbook on EU consumer and contract law, Twigg-Flesner Ch., (ed.) Edward Elgar Publishing, 2016.
- Grigoleit H. Ch., Canaris C. W., Interpretation of Contracts, SSRN Electronic Journal, 2010.
- Hondius E.H., Unfair Contract Terms: New Control Systems, The American Journal of Comparative Law, Vol. 26, No. 4, 1978.
- Kessler F., Contracts of Adhesion: Some Thoughts about Freedom of Contract, Columbia Law Review, 1943.
- Lawson R., Exclusion Clauses and Unfair Contract Terms, Thomson Reuters, 2017.
- Loos M., Standard Contract Terms Regulation in the Proposal for a Common European Sales Law, Centre for the Study of European Contract Law Working Paper Series No.4, 2012.
- Miklitz H., Reforming European Unfair Terms Legislation in Consumer Contracts, ECRL, 4, 2010.
- Miklitz H., The Principles of European Contract Law and the Protection of the Weaker Party, Journal of Consumer Policy, 27 (3), 2004.
- Nebbia P., Unfair Contract Terms in European Law: A Study in Comparative and EC Law, Hart Publishing, 2007.
- Pavillon Ch., Private Standards of Fairness in European Contract Law, ERCL 10(1), 2014.
- Ramsay I., Consumer law and policy: texts and materials on regulating consumer markets, 2007.
- Rutgers J., European contract law and social justice, Research handbook on EU consumer and contract law, Twigg-Flesner Ch., (ed.) Edward Elgar Publishing, 2016

- Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Nomos, 2021.
- Twigg-Flesner Ch., Hans Micklitz H., Think Global—Towards International Consumer Law, Journal of Consumer Policy, 2010.
- Weatherill S., Who is the “Average Consumer?”, Weatherill S., Bernitz U., (eds), The Regulation of Unfair Commercial Practices under EC Directive 2005/29; New Rules and New Techniques, Hart Publishing, 2006.
- Weatherill S., EU Consumer Law and Policy, Edward Elgar Publishing, 2005.
- Wilhemsson Th., Control of Unfair Contract Terms and Social Values' EC and Nordic Approaches, Journal of Consumer Policy 16, 1993.
- Winn, J., Webber M., The Impact of EU Unfair Contract Terms Law on U.S. Business-to-Consumer Internet Merchants, The Business Lawyer 62, 2006.
- Wilhemsson Th., Control of Unfair Contract Terms and Social Values' EC and Nordic Approaches, Journal of Consumer Policy 16, 1993.
- Wilhemsson Th., Willet Ch., Unfair terms and standard form contracts, Handbook of Research on International Consumer Law, Howells G., Ramsay I., Wilhemsson Th., (eds), Edward Elgar Publishing, 2018.
- Willet Ch., Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law, Ashgate, 2007.
- Judgment of the Court of 9 July 2020, XZ v Ibercaja Banco SA, Case C-452/18
- Judgment of the Court of 3 October 2019, Kamil Dziubak, Justyna Dziubak v Raiffeisen Bank International AG., Case C-260/18.
- Judgment of the court of 20 September 2017, Ruxandra Paula Andricu and Others v Banca Românească SA Case C-186/16
- Judgment of the Court of 26 January 2017, Banco Primus SA v Jesús Gutiérrez García, Case C-421/14.
- Judgment of the Court of 28 July 2016, Verein für Konsumenteninformation v Amazon EU Sàrl, Case C-191/15.
- Judgment of the Court of 26 February 2015, Bogdan Matei, Ioana Ofelia Matei v SC Volksbank România SA, Case C143/13.
- Judgment of the Court of 23 April 2015, Jean-Claude Van Hove v CNP Assurances SA, Case C-96/14.
- Judgment of the Court of 30 April 2014, Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt, Case C-26/13.
- Judgment of the Court of 27 February 2014, Pohotovost' s.r.o. v Miroslav Vašuta, Case C-470/12.
- Judgment of the Court of 16 January 2014, Constructora Principado SA v José Ignacio Menéndez Álvarez, Case C-226/12.
- Judgment of the Court of 21 March 2013, RWE Vertrieb AG v Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV. Case C-92/11
- Judgment of the court 14 June 2012, Banco Español de Crédito SA v Joaquín Calderón Camino, Case 618/10.
- Judgment of the Court of 26 April 2012, Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v Invitel Távközlési Zrt, Case C-472/10.
- Judgment of the court of 9 November 2010, VB Pénzügyi Lízing Zrt. v Ferenc Schneider, Case C-137/08.
- Judgment of the Court of 4 June 2009, Pannon GSM Zrt v Erzsébet Sustikné Győrfi, Case C-243/08.
- Judgment of the Court of 26 October 2006, Elisa María Mostaza Claro v Centro Móvil Milenium SL. Case C-168/05.
- Judgment of the Court of 1 April 2004, Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG v Ludger Hofstetter and Ulrike Hofstetter, Case C-237/02.

Judgment of the Court of 7 May 2002, Commission of the European Communities v Kingdom of Sweden, Case C-478/99.

Judgment of the Court of 13 January 2000. Estée Lauder Cosmetics GmbH & Co. OHG v Lancaster Group GmbH., Case C-220/98.

Judgment of the Court of 27 June 2000, Océano Grupo Editorial SA v Roció Murciano Quintero (C-240/98) and Salvat Editores SA v José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98), José Luis Copano Badillo (C-242/98), Mohammed 36 Berroane (C-243/98) and Emilio Viñas Feliú (C-244/98) Joined cases C-240/98 to C-244/98.

აპაჰი განმარტება*

ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობა (ევროპული ჩარჩოს რეგულაციის ქართული პარადიგმა)

სტატია მიმოიხილავს ელექტროენერგიის დერივატივებით საბითუმო ვაჭრობის სამართლებრივ მექანიზმებსა და შესაბამის სავაჭრო პროდუქტებს ევროპული გამოცდილების საფუძველზე. კვლევის ფარგლებში განხილულია ელექტროენერგიის დერივატივების ძირითადი სახეები – ფიუჩერსები, ფორვარდები, ოფციონები და სვოპები, მათი სამართლებრივი ბუნება, გამოყენების მიზნები და ვაჭრობის თავისებურებები როგორც ელექტროენერგიის ბირჟებზე, ისე დახლს მიღმა და ორმხრივი ხელშეკრულებების ბაზრებზე.

სტატიაში გაანალიზებულია ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობის ორგანიზების ევროპული მოდელები, მათ შორის, ბირჟის, ცენტრალური კონტრაქტის, კლირინგისა და ანგარიშსწორების მექანიზმების როლი. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა დერივატივების გამოყენებას საბაზრო ფასების მერყეობასთან დაკავშირებული რისკების მართვისა და სამომავლო მიზნებისა და დაკავშირებული სახელშეკრულებო ურთიერთობების კონტექსტში.

კვლევის ცალკე ნაწილი ეძღვნება საქართველოში ელექტროენერგიის დერივატივების ბაზრის ფუნქციონირების სამართლებრივ წინაპირობებს. ამ მიზნით განხილულია „ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების შესახებ“ საქართველოს კანონისა და „ფინანსური გირავნობის, ურთიერთგაქვითვისა და დერივატივების შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისი დებულებები. ნაშრომში დასმულია ელექტროენერგიის, როგორც დერივატივის საბაზისო აქტივის, სამართლებრივი კვალიფიკაციის საკითხი და შეფასებულია ელექტროენერგიის ბირჟის ოპერატორის შესაძლო როლი დერივატივების ბაზრის ფუნქციონირების პროცესში.

კვლევის შედეგად კეთდება დასკვნა, რომ საქართველოში ელექტროენერგიის დერივატივების ბაზრის განვითარებისათვის მიზანშეწონილია შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელება და ევროპული გამოცდილების გაზიარება ენერგეტიკული სექტორის მონაწილეთათვის.

საკვანძო სიტყვები: ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობის ქართული მოდელი, ელექტროენერგიის ბირჟა, ფიუჩერსები, ფორვარდები, ოფციონები, სვოპები.

1. შესავალი

წინამდებარე ნაშრომი მიმოიხილავს ელექტროენერგიის დერივატივებით საბითუმო ვაჭრობის სამართლებრივ საფუძვლებთან და შესაბამის სავაჭრო პროდუქტებთან დაკავშირებით ევროპის ქვეყნებში დამკვიდრებულ მიდგომებს. ნაშრომი მიზნად ისახავს განხილული საკითხების ანალიზის საფუძველზე საქართველოში ელექტროენერგიის დერივატივებით საბითუმო ვაჭრობის სამიზნე მოდელის ფუნქციონირების, ევროპის ნორმატიულ სტანდარტებთან მისი შესაბამისობის გზებისა და სავაჭრო პროცესებთან დაკავშირებული შესაბამისი პოტენციური გამოწვევების იდენტიფიცირებასა და მათი აღმოფხვრის სათანადო რეკომენდაციების შეუშავებას.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, LL.M. (კიოლოს უნივერსიტეტი, გერმანია), „ჯორბენაძე განერელია ქაუნსელორის“ მმართველი პარტნიორი, ადვოკატი, მედიატორი.

2. ელექტროენერგიის დერივატივებით საბითუმო ვაჭრობის სამართლებრივი მექანიზმები

ელექტროენერგიის სამომავლო მიწოდებასთან დაკავშირებული ვაჭრობა შესაძლოა ფიზიკურ შესრულებასაც ითვალისწინებდეს, თუმცა, მას ფინანსური შესრულება უდევს საფუძვლად.¹ ელექტროენერგიის დღით ადრე ბაზრების ჩართულობამდე დროის მონაკვეთში დადებული გარიგებები, დერივატივების ბაზარზე განხორციელებულ ვაჭრობას წარმოადგენს.² აღნიშნულ ბაზრებზე გარიგებები, ძირითადად, გრძელვადიანი ორმხრივი ხელშეკრულებების ან დახლს მიღმა ბაზრების მეშვეობით იდება. ყოველი ის გარიგება, რომლის მიწოდების პირობა სამომავლო თარიღს უკავშირდება, დერივატივებად მოიხსენიება.³

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ევროკავშირი, დერივატივების ბაზრებთან და სტანდარტული ხელშეკრულებებით (მაგ., ბირჟები) ვაჭრობასთან დაკავშირებული საკითხების მოწესრიგებას უთმობს მეტ ყურადღებას, ვიდრე, ასპექტებს, რომლებიც ელექტროენერგიით ფიზიკურ ვაჭრობას ითვალისწინებს.⁴

დერივატივებით ვაჭრობა გარიგებების იმ კატეგორიას განეკუთვნება, რომელიც ეფუძნება ელექტროენერგიის განსაზღვრულ მოცულობასა და განსაზღვრულ (მყარ ან საბაზრო) ფასს.⁵ ვალდებულების შესრულება გამოიხატება ფულად ანგარიშსწორებაში, რომლის სიდიდეც რეფერირებულ საბაზრო (მეტწილად ბირჟაზე დადგენილი) ფასების განვითარებაზეა დამოკიდებული.⁶ ამდენად, დერივატივებით ვაჭრობის ერთ-ერთ ძირითად დანიშნულებას საბაზრო ფასის მერყეობის დაზღვევა (ჰეჯირება) წარმოადგენს.⁷

დერივატივული გარიგება იდება არამხოლოდ საბაზრო ფასის მერყეობასთან დაკავშირებული ფაქტორების გადაზღვევის, არამედ წმინდა სპეკულაციური მიზნებითაც. დერივატივულ გარიგებას მაშინ აქვს სპეკულაციური ხასიათი, როცა გარიგების ერთ-ერთი მონაწილე ფულადი ანგარიშსწორების შესახებ მოთხოვნის საბაზისო ფასის განვითარებაზეა დამოკიდებული, ისე რომ არ კისრულობს რაიმე რისკს (მაგ., ამერიკის ჰეჯინგ ფონდი შეისყიდის ელექტროენერგიის ფასის ოფციონს (Cap), რომელიც ითვალისწინებს ანგარიშსწორების პირობას მხოლოდ მაშინ, როცა გერმანიისთვის განკუთვნილი ელექტროენერგიის ფასი შეთანხმებულ საბაზისო ფასზე (Strike Price) მეტია).⁸ დერივატივული ვაჭრობის საფუძვლად არსებული პროდუქტები, ასევე, ფინანსური დერივატივების სახელწოდებით მოიხსენიება, რამდენადაც დასახელებული პროდუქტების აქტუალური ღირებულება მის საფუძვლად არსებული რეფერი-

¹ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), *Energiehandel – einfach erklärt*. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 79.

² Meeus L., *The Evolution of Electricity Markets in Europe*, Cheltenham, UK / Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2020, 31.

³ Lösche A., Rübbelke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M., *Energiewirtschaft, Einführung in Theorie und Politik*, 4., vollständig überarbeitete Auflage, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 388.

⁴ Mäntysaari P., *EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market*, Cham: Springer International Publishing, 2015, 6.

⁵ Fried J., Voelcker M., in: Pritzsche K., Vacha V. (Hrsg.), *Energierrecht*, §12 „Stromhandel“, München: C.H. Beck, 2024, Rn. 6.

⁶ იქვე, Rn. 13.

⁷ იქვე.

⁸ Fried J., Voelcker M., in: Pritzsche K., Vacha V. (Hrsg.), *Energierrecht*, §12 „Stromhandel“, München: C.H. Beck, 2024, Rn. 13.

რებული ფასიდან (Underlying) გამომდინარეობს.⁹ ამდენად, ცნება – დერივატივები, დამატებით, ფინანსური ბაზრის სავაჭრო პროდუქტების აღსანიშნად გამოიყენება.¹⁰

3. ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობა ბირჟების მეშვეობით

დერივატივებით ვაჭრობას, როგორც წესი, არ მოსდევს შედეგად ელექტროენერგიის ფიზიკური მიწოდება.¹¹ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ფიზიკურ ვაჭრობასთან მიმართებით დერივატივების ბირჟების ორგანიზება და, შემდგომში, მათი რეგულირება შედარებით გამარტივებულია.¹²

ელექტროენერგიის ბირჟის საქმიანობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ დღით ადრე ბაზარზე აუქციონის ორგანიზებით. ელექტროენერგიით ფიზიკური ვაჭრობისგან განსხვავებით, დერივატივებით ვაჭრობის პირობებში ბირჟაზე აღარ ივაჭრება ფიზიკური პროდუქტები. ალტერნატიულად, სათანადო პლათფორმების მეშვეობით, ბირჟა დამატებით სთავაზობს მონაწილეებს განგრძობით ვაჭრობას სტანდარტული (მაგ., 1 წლიანი ან 3 წლიანი) ფინანსური ხელშეკრულებების მეშვეობით.¹³ აღნიშნული, თავის მხრივ, გულისხმობს, რომ ბირჟა აღარ ატარებს დღით ადრე ვაჭრობამდე არსებული დროის მონაკვეთში შესაბამის აუქციონს.¹⁴ ვაჭრობის დროს ბირჟის მონაწილეებს შესაძლებლობა აქვთ დადონ გარიგებები, რომლებიც მომავალში (მაგ., ყოველთვიური, კვარტალური ან წლიური ფიუჩერსები, ბაზისური ან პიკური მიწოდების მიზნებისთვის) მიწოდების პირობას ითვალისწინებს. აღნიშნული ხელშეკრულება ფიუჩერსის სახელწოდებითაა ცნობილი.¹⁵

დერივატივების ბაზარზე მონაწილეთა აქტივობები (მათ შორის, სავაჭრო და საკლირინგო პროცედურები) ანონიმურია. ბაზრის მონაწილეებს დროის არც ერთ მონაკვეთში არ აქვთ ინფორმაცია, თუ როდის წარადგინეს ბირჟის სხვა მონაწილეებმა ელექტროენერგიის შესყიდვის ან/და გაყიდვის შესახებ შესაბამისი განაცხადები.¹⁶ ამასთანავე, ელექტროენერგიის ნავაჭრი მოცულობებისა და ფასების შესახებ ინფორმაცია, განმცხადებელ პირთა იდენტიფიკაციის გარეშე, ღიაა და ხელმისაწვდომია ე.წ. ბირჟის შეთავაზება-დადასტურების ჟურნალის მეშვეობით (Order Book).¹⁷

როგორც უკვე აღინიშნა, ბირჟაზე ფინანსური ინსტრუმენტების სახით ფიუჩერსები და ოფციონები ივაჭრება. ფიუჩერსები ხელმისაწვდომია მხოლოდ ბირჟაზე, ხოლო, ვაჭრობის პი-

⁹ იქვე, Rn. 14.

¹⁰ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), *Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff*, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 79.

¹¹ Mäntysaari P., *EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market*, Cham: Springer International Publishing, 2015, 571.

¹² იქვე.

¹³ Meeus L., *The Evolution of Electricity Markets in Europe*, Cheltenham, UK / Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2020, 32.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ Fried J., Voelcker M., in: Pritzsche K., Vacha V. (Hrsg.), *Energierrecht*, §12 „Stromhandel“, München: C.H. Beck, 2024, Rn 23.

¹⁶ Moczko D. M., *Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main*, 2020, 100.

¹⁷ იქვე.

რობები – ხარისხის, მოცულობის, ფასის აღნიშვნის (Notation), მიწოდების დროისა და მიწოდების ადგილის მიხედვით – სრულად სტანდარტიზებულია.¹⁸

3.1. ფიუჩერსები (უპირობო ვაჭრობა)

ფიუჩერსები (სიმეტრიული ფინანსური ინსტრუმენტები) განეკუთვნება მხარეთათვის უპირობო და მბოჭავ სავაჭრო პროდუქტებს, რომლის შესყიდვის მიზნით იდება გარიგება და ითვალისწინებს ელექტროენერგიის წინასწარ განსაზღვრული მოცულობითა და ფასით, მომავალში მიწოდების პირობას.¹⁹ სავაჭრო ენაზე, აღნიშნული ხელშეკრულების მიხედვით, გამყიდველი იმყოფება ე.წ. მოკლე პოზიციაში (Short-Posiotion), ხოლო, მყიდველი, შესაბამისად, ე.წ. გრძელ პოზიციაში (Long-Posiotion).²⁰ ფულადი ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის მიზნით, ხელშეკრულების დადებისთანავე საკლირინგო ცენტრს წარედგინება შესაბამისი გარანტია/საწყისი მარჟა (Initial Margin). ამასთანავე, გარიგების გრძელვადიანი ხასიათიდან გამომდინარე, გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, შესაძლოა წარდგენილი გარანტია აღარ უზრუნველყოფდეს ვალდებულების შესრულების (ანაზღაურების) უპირობო შესაძლებლობას (მაგ., ბირჟის კურსის ცვალებადობის მიზეზით), რის გამოც საკლირინგო ცენტრი უფლებამოსილია მოითხოვოს დამატებითი გარანტიის წარმოდგენა (Margin Call).²¹

დერივატივული გარიგების შემთხვევაში ანგარიშსწორება ხორციელდება ყოველდღიურად, წინასწარ შეთანხმებულსა და ფაქტობრივი (როგორც წესი, დღით ადრე ბაზარზე დაფიქსირებული საათობრივი) ფასების ურთიერთგაქვითვის შედეგად გამოანგარიშებული ნაშთის (საკლირინგო ცენტრში მონაწილის ანგარიშზე ზედმეტობაში ასახული ან შემდგომში შესავსები თანხის/ვარიაციული (ცვლადი) მარჟის (Variation Margin)) ოდენობით.²² ამდენად, ბირჟაზე ყოველდღიურად მიმდინარეობს ღია ფიუჩერსული პოზიციების შენონვა მოქმედ საბაზრო ფასთან მიმართებაში (Settlement Preis).²³

3.2. ოფციონები (პირობაზე დაფუძნებული გარიგება)

ელექტროენერგიის ბირჟებზე ფიუჩერსებთან ერთად სავაჭროდ, აგრეთვე, ხელმისაწვდომია ოფციონები – შესყიდვის ოფციონებისა (Call Options) და გაყიდვის ოფციონების (Put Options) ფორმით.²⁴ ოფციონებით ვაჭრობა, როგორც წესი, ბაზარზე არსებული ფასების ვოლატულობის ხარისხზეა დამოკიდებული. რაც უფრო მაღალია ბაზარზე ფასების ცვალებადო-

¹⁸ Lösche A., Rübbelke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M., Energiewirtschaft, Einführung in Theorie und Politik, 4., vollständig überarbeitete Auflage, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 388.

¹⁹ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 83.

²⁰ იქვე, 83.

²¹ იქვე, 86.

²² იქვე, 87.

²³ Moczek D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 100.

²⁴ Fried J., Voelcker M., in: Pritzsche K., Vacha V. (Hrsg.), Energierecht, §12 „Stromhandel“, München: C.H. Beck, 2024, Rn 33.

ბის/მერყეობის ალბათობა, მით უფრო მაღალია ოფციონების ვაჭრობაზე მოთხოვნა და, შესაბამისად, ოფციონების ფასი.²⁵

ოფციონები განეკუთვნება პირობაზე დაფუძნებულ დერივატივულ გარიგებათა კატეგორიას. ბირჟებზე ვაჭრობის დროს, გარიგების ერთ-ერთ მხარეს (ოფციონის შემსყიდველს) აქვს შესაძლებლობა ნების ცალმხრივი გამოვლენის საფუძველზე, მომავალში განსაზღვრულ დროს და განსაზღვრული პირობებით შეისყიდოს ან გაყიდოს ელექტროენერგია.²⁶ ოფციონების შემძენს აქვს ზემოაღნიშნული ფინანსური ინსტრუმენტით მინიჭებული უპირატესობის გამოყენების უფლება და არა – ვალდებულება.²⁷ აღნიშნული არჩევანის თავისუფლებისთვის მყიდველმა, ფასთა შორის განსხვავების რისკის წარმოშობის საკომპენსაციოდ უნდა აუნაზრაუროს გამყიდველს შესაბამისი საზღაური (პრემია).²⁸ გამყიდველი, თავის მხრივ, შებოჭილია მყიდველის არჩევანის უფლებით და, ამიტომ, იგი კონტრაქტების მაღალი რისკის მატარებელია.²⁹

ევროპის ელექტროენერგიის საბითუმო ბაზარზე მეტწილად ევროპული ოფციონები (განსაზღვრულ დღეს, მოქმედი საბაზისო აქტივის ფასით) ივაჭრება.³⁰ საყურადღებოა, რომ ამ შემთხვევაში შესრულება მომავალში, მხოლოდ და მხოლოდ წინასწარ განსაზღვრულ, კონკრეტულ თარიღს უკავშირდება და გამორიცხავს, მაგალითად, ვაჭრობის დღესა (მაგ., 15 აპრილი) და უფლების აღსრულების (მაგ., მაისის თვის განმავლობაში მიწოდება) დროის შუალედში ვალდებულების შესრულების (ანგარიშსწორების) მოთხოვნის შესაძლებლობას (ამერიკული ოფციონები).³¹

ბირჟაზე სავაჭროდ წარმოდგენილი ოფციონები უფრო მეტად სტანდარტიზებულია, ვიდრე დახლს მიღმა ვაჭრობის შემთხვევებში.³²

შესყიდვის ოფციონის შემთხვევაში, შემსყიდველი უფლებამოსილია წინასწარ განსაზღვრული ფასის (Strike) მიხედვით შეიძინოს ელექტროენერგია.³³ აღნიშნული უფლების გამოყენება კომერციულად მიზანშეწონილია მაშინ, როცა საბაზრო ფასი შეთანხმებულზე მაღალია. ამდენად, მყიდველს უჩნდება შესაძლებლობა დააზღვიოს ფასების ზრდით განპირობებული

²⁵ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 104.

²⁶ იქვე, 103.

²⁷ იქვე.

²⁸ Löschel A., Rübbelke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M., Energiewirtschaft, Einführung in Theorie und Politik, 4., vollständig überarbeitete Auflage, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 388.

²⁹ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 104.

³⁰ ევროპულ, ამერიკულ და აზიურ ოფციონებს შორის განსხვავებების შესახებ დანვრილებით იხ. Löschel A., Rübbelke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M., Energiewirtschaft, Einführung in Theorie und Politik, 4., vollständig überarbeitete Auflage, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 388 – 389.

³¹ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 96.

³² იქვე.

³³ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 104.

რისკები ან გაზრდილი კურსის ფაქტორის გათვალისწინებით დადოს სპეკულაციური გარიგებები და ოფციონების გაყიდვით მეტი სარგებელი ნახოს. ოფციონები ექვემდებარება მხოლოდ ფინანსურ შესრულებას, რაც გულისხმობს, რომ ელექტროენერგიის ფიზიკურ მიწოდებას ადგილი არ აქვს.³⁴ გაყიდვის ოფციონერის მიერ ვალდებულების შესრულება, ხელშეკრულებით შეთანხმებულსა და უფლების განხორციელების დღისათვის ბაზარზე მოქმედ ფასებს შორის წარმოშობილი განსხვავების ფულად ანაზღაურებაში ვლინდება.³⁵

ოფციონების შემსყიდველი ვალდებულია აანაზღაუროს წინასწარ შეთანხმებული პრემია, მიუხედავად იმისა ისარგებლა თუ არა მან ოფციონის გამოყენების უფლებით.³⁶

განსხვავებით დახლს მიღმა ვაჭრობისგან, ბირჟაზე ოფციონებით ვაჭრობის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ უფლების რეალიზების შემთხვევაში ანგარიშსწორება საკლირინგო ცენტრის მეშვეობით ხორციელდება. დასახელებული პირობა გამყიდველის მიერ წინასწარ წარდგენილი გარანტიითაა უზრუნველყოფილი და გამორიცხავს ოფციონის გამყიდველის პასუხისმგებლობისგან თავის არიდების ალბათობას.³⁷

4. დერივატივებით ვაჭრობა დახლს მიღმა ბაზრების მეშვეობით

დახლს მიღმა ბაზარზე დერივატივის სახით წარმოდგენილია: ფორვარდები, ოფციონები და სკოპები. მომდევნო თავებში განხილული იქნება თითოეული მათგანი.

4.1. ფორვარდები (უპირობო ვაჭრობა)

ფორვარდები და ფიუჩერსები, პრაქტიკული თვალსაზრისით, ერთმანეთისგან არსებითად არ განსხვავდებიან.³⁸ ფორვარდები ფიუჩერსების ბირჟის მიღმა სავაჭრო პროდუქტის ანალოგია. ფორვარდული ხელშეკრულების საფუძველზე გამყიდველი, მომავალში განსაზღვრულ კონკრეტულ დროს, ხელშეკრულებით წინასწარ შეთანხმებული მყარი ფასითა და ოდენობით მყიდველის მიმართ ელექტროენერგიის (Undelying) მიწოდების ვალდებულებას კისრულობს, ხოლო, ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, ვალდებულია წინასწარ შეთანხმებული ფასით შეიძინოს გამყიდველისგან დასახელებული პროდუქტი.³⁹ ნავაჭრი პროდუქტის რეალური

³⁴ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 96.

³⁵ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldisertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 104.

³⁶ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 96.

³⁷ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldisertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 105.

³⁸ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 85.

³⁹ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldisertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 103.

ღირებულება დგინდება ვაჭრობის (და არა – ხელშეკრულების დადების) დღეს, სპოტ ბაზარზე დაფიქსირებული ფასის მიხედვით (განსხვავება დახლს მიღმა ბაზარზე შეთანხმებულსა და სპოტ ბაზარზე განსაზღვრულ ფასებს შორის სხვაობა არის შესაბამისი კონტრაქტის ფინანსური მოგების ან ზარალის მაჩვენებელი).⁴⁰ ფორვარდულ ბაზარზე, უმეტესწილად, კონტრაქტებს შორის შეთანხმებულია ელექტროენერგიის ფიზიკური მიწოდება.⁴¹

ფორვარდები, ფიუჩერების მსგავსად, ბაზარზე ფასების ცვალებადობის დაზღვევისა და სამომავლო ხარჯების უკეთესი დაგეგმვის მიზნებს ემსახურება.⁴² მხარეებს შესაძლებლობა აქვთ იხელმძღვანელონ როგორც სტანდარტული ხელშეკრულებით, ისე საკუთარი შეხედულებისამებრ შეთანხმონ ვაჭრობის პირობები. განსხვავებით ბირჟებისგან, დახლს მიღმა ვაჭრობის შემთხვევებში ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფის მექანიზმები ავტომატურად არ მოქმედებს, თუმცა, შესრულების უზრუნველყოფის გარანტიების წარდგენა, შესაძლოა, ხელშეკრულებით იქნას გათვალისწინებული.⁴³ მხარეებს დამატებით აქვთ შესაძლებლობა, შემდგომში, უზრუნველყონ დახლს მიღმა დადებული გარიგებების ბირჟაზე რეგისტრაცია და ამ გზით ისარგებლონ ბირჟის მიერ განსაზღვრული ანგარიშსწორების უსაფრთხოების მექანიზმებით.⁴⁴

როგორც ფიუჩერული გარიგებების შემთხვევაში, აქაც უდიდესი ყურადღება ეთმობა ანგარიშსწორების ფორმებს. როგორც აღინიშნა, ფიუჩერები ყოველდღიურ ანგარიშსწორებას ითვალისწინებს. ფორვარდების შემთხვევაში ანგარიშსწორება არა ყოველდღიურად, არამედ ყოვეთვიურად (შესაბამისი საანგარიშო თვის დასრულების შემდეგ) წარმოებს.⁴⁵

ფიუჩერებსა და ფორვარდებს შორის განსხვავებები წარმოდგენილია ცხრილი №1⁴⁶-ის მეშვეობით.

ცხრილი №1

	ფიუჩერები	ფორვარდები
სავაჭრო ზონა	ბირჟა	დახლს მიღმა ბაზარი
ხელშეკრულების მხარე	ბირჟა/საკლირინგო ცენტრი	კონტრაქტის (მყიდველი ან გამყიდველი)
შესრულება	ფინანსური (როგორც წესი)	ფიზიკური (როგორც წესი)

⁴⁰ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 85.

⁴¹ Moczko D. M., Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, 2020, 103.

⁴² იქვე.

⁴³ იქვე.

⁴⁴ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 86.

⁴⁵ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 87.

⁴⁶ იქვე, 86.

მაღალი ხარისხით სტანდარტიზაცია პასუხისმგებლობის გან თავის არიდების რისკი	დიახ	დიახ, თუმცა, ასევე გამოიყენება პარასტანდარტული პირობებიც
	არა	დიახ
უზრუნველყოფა	საწყისი/ვარიაციული (ცვლადი) მარჟა ბირჟის/საკლირინგო ცენტრის მეშვეობით	ჩვეულებრივ მხოლოდ ჩარჩო ხელშეკრულებების დადებისას ან შიდა საკრედიტო ხაზების საფუძველზე
	ყოველდღიურად (ვარიაციული (ცვლადი) მარჟის საფუძველზე)	ყოველთვიურად (როგორც წესი)
ანგარიშსწორება		

4.2. ოფციონები

როგორც აღინიშნა, დახლს მიღმა ვაჭრობისას ოფციონები ნაკლებად სტანდარტიზებულია და ბირჟებისგან განსხვავებით, მხარეებს, პირობათა განსაზღვრის უფრო მრავალფეროვანი შესაძლებლობა ეძლევათ. დახლს მიღმა ვაჭრობისას ოფციონის შემსყიდველის უფლების რეალიზაცია დამოკიდებულია გარკვეული პირობის დადგომაზე. კერძოდ, ოფციონის მყიდველის ანაზღაურება დამოკიდებულია მომავალში განსაზღვრული კონკრეტული დღის საბაზრო ფასის, მხარეთა მიერ წინასწარ დადგენილი ზღვარის (შეთანხმებული რეფერირებული მაჩვენებელი) გადაჭარბების (Cap) ან ჩამოცდენის (Floor) ფაქტორზე.⁴⁷ ამდენად, მყიდველებს ოფციონების მეშვეობით შესაძლებლობა უჩნდებათ განსაზღვრულ დღეს ფასების ზრდისგან (Cap-ის ყიდვით) ან ფასების შემცირებისგან (Floor-ის ყიდვით) დაიზღვიონ თავი.⁴⁸

ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შესრულება შეიძლება გამოიხატოს როგორც ფულადი თანხის გადახდაში, ასევე, განსაზღვრულ ფასად პროდუქტის მიწოდებაში.⁴⁹

მაგალითი:⁵⁰ A კისრულობს ვალდებულებას, რომ B-ს აუნაზღაურებს 100 მგვტ.სთ.-ის მოცულობის ელექტროენერგიის ფარგლებში, დღეში თითო მგვტ.სთ.-ზე 100 ევროსა და საბაზრო ფასს (მაგ., დღით ადრე ბაზარზე დაფიქსირებული ფასი) შორის სხვაობას. ეს პირობა მოქმედია იმ შემთხვევაში, თუ საბაზრო ფასი, მომდევნო კალენდარული თვის შეთანხმებულ კონკრეტულ დღეს 100 ევროს გადააჭარბებს. აღნიშნული შეთანხმების საფუძველზე B, გარეგნობის დადებისას, A-ს ოფციონის პრემიის სახით გადაუხდის 50 000 ევროს. ამდენად, ანაზღაურების პირობა დამოკიდებულია, ერთი მხრივ, ზემოაღნიშნული შეთანხმებით გათვალისწინებული გარემოების დადგომაზე და, მეორე მხრივ, B-ს მხრიდან უფლების რეალიზაციის სურვილზე.

⁴⁷ Fried J., Voelcker M., in: Pritzsche K., Vacha V. (Hrsg.), Energierecht, §12 „Stromhandel“, München: C.H. Beck, 2024, Rn 21.

⁴⁸ იქვე, Rn 33.

⁴⁹ იქვე.

⁵⁰ იქვე, Rn 21.

4.3. სვოპები

სვოპი ფინანსური ინსტრუმენტია (დერივატივი), რომლის საფუძველზეც მონაწილეები ერთმანეთის მიმართ ანგარიშსწორების ვალდებულებებს ცვლიან.⁵¹ ფორვარდებისგან განსხვავებით, სვოპი არ არის სტანდარტიზებული პროდუქტი და, ამდენად, გარიგების პირობების განსაზღვრა სრულიად მხარეთა ნებას ეფუძნება.⁵² სვოპები, დამატებით, ფასთა სხვაობის შესახებ ხელშეკრულებების (Contract for Difference (CfD)) სახელწოდებითაც აღინიშნება.⁵³ იგი გამოიყენება როგორც ელექტროენერგიის მწარმოებლების, ისე ელექტროენერგიის მიმწოდებლებისა და საბოლოო მომხმარებლების მიერ.⁵⁴ მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ფინანსური ინსტრუმენტის გამოყენება მხოლოდ დახლს მიღმა ვაჭრობისას არის შესაძლებელი, ფიუჩერსების მსგავსად, აქაც ფიზიკური შერულება გამოირიცხება.⁵⁵ სვოფები, ფიუჩერსებისა და ფორვარდებისგან განსხვავებით, გრძელვადიანი გარიგებების კატეგორიას განეკუთვნება.⁵⁶ ელექტროენერგიის სექტორში ყველაზე გავრცელებული ნაირსახეობაა ე.წ. ფიქსირებული მერყევის სანაცვლოდ სვოპი (Fix-for-Floating Swap), რომლის თანახმად, გარიგების ერთი მხარე ფიქსირებულ საზღაურს იხდის, რის სანაცვლოდ გარიგების მეორე მხარისგან მოქმედ საბაზრო ფასს იღებს.⁵⁷

სვოპების მნიშვნელობის აღქმის გამარტივებისთვის, ქვემოთ მაგალითი.

მაგალითი:⁵⁸ კომპანია A-მ (მყიდველი) და კომპანია B-სთან (გამყიდველი) დადო ელექტროენერგიის ნასყიდობის შესახებ ხელშეკრულება. ხელშეკრულების თანახმად განსაზღვრულ დროის განმავლობაში ელექტროენერგიის შეთანხმებული რაოდენობით მიწოდება უნდა განხორციელდეს მიწოდების დროისთვის სპოტ ბაზარზე დაფიქსირებული ფასების გათვალისწინებით.

დაკვირვების შედეგად A-მ გააცნობიერა, რომ სპოტ ბაზარზე ფასები ზედმეტად მერყეობს და გადანყვიტა ფასებთან დაკავშირებული რისკების გადაზღვევა. ამ მიზნით, A-მ დადო სვოპ გარიგება ელექტროენერგიით მოვაჭრე C-სთან, რომელმაც, თავის მხრივ, სპოტ ბაზარზე ყოველდღიური ფასების ცვლილების შემთხვევაში იკისრა შესაბამისი განსხვავების ანაზღაურების ვალდებულება (დასაზღვევი რაოდენობის მიხედვით — დღიურად 1000 მგვტ.სთ.-ის ფარგლებში). სანაცვლოდ C-მ მოითხოვა შესაბამისი ფიქსირებული საფასურის ანაზღაურება (ევრო/მგვტ.სთ.), რომელიც შემდეგნაირად გამოითვლება:

⁵¹ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), *Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff*, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 89.

⁵² Mäntysaari P., *EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market*, Cham: Springer International Publishing, 2015, 593.

⁵³ Lösche A., Rübbecke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M., *Energiewirtschaft, Einführung in Theorie und Politik*, 4., vollständig überarbeitete Auflage, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 389.

⁵⁴ Mäntysaari P., *EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market*, Cham: Springer International Publishing, 2015, 593.

⁵⁵ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), *Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff*, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 89.

⁵⁶ იქვე, 91 – 92.

⁵⁷ Lösche A., Rübbecke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M., *Energiewirtschaft, Einführung in Theorie und Politik*, 4., vollständig überarbeitete Auflage, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020, 389.

⁵⁸ Seeliger A., Seidel M. (Hrsg.), *Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff*, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025, 90.

იმ შემთხვევაში, თუ ფიქსირებული საფასური შეადგენს 100 ევრო/მგვტ.სთ.-ს, ხოლო, ბირჟაზე დაფიქსირდება ფასი 80 ევრო/მგვტ.სთ., მაშინ A (სვოპის მომთხოვნი) აუნაზღაურებს C-ს (სვოპის მიმწოდებელს) სხვაობას — ამ შემთხვევაში 20 ევრო/მგვტ.სთ.-ს, რაც ჯამში დღეში 20 000 ევროს (1000 მგვტ.სთ.-ზე) შეადგენს.

თუ მეორე დღეს საბირჟო ფასი გაუტოლდება 150 ევრო/მგვტ.სთ.-ს, მაშინ C ვალდებულია აუნაზღაუროს სხვაობა შეთანხმებულ 100 ევრო/მგვტ.სთ.-სა და ბირჟის ფასს შორის სხვაობა, ანუ 50 ევრო/მგვტ.სთ., რაც 50 000 ევროს შეადგენს.

ამგვარად, კომპანია A საკუთარი ფასის რისკს სრულად აზღვევს და მისი შესყიდვის ხარჯი ფიქსირდება 100 ევრო/მგვტ.სთ.-ზე. თუ საბირჟო ფასი 100 ევრო/მგვტ.სთ.-ზე მაღალია, A, C-სგან მოითხოვს განსხვავების ანაზღაურებას. ამასთანავე, თუ საბირჟო ფასი 100 ევრო/მგვტ.სთ.-ზე დაბალია, A ნაკლებს უხდის თავის მომწოდებელს B-ს, მაგრამ ამჯერად მას უწევს 100 ევრომდე შემცირებული სხვაობის C-სთვის ანაზღაურება. A-ს შესყიდვის ფასი სტაბილურად ინარჩუნებს 100 ევრო/მგვტ.სთ.-ის ზღვარს, მიუხედავად ბირჟაზე ფასების მერყეობისა.

სვოპის თაობაზე მოლაპარაკებისას მხარეები უნდა შეთანხმდნენ: ფიქსირებულ ფასზე, ცვლადი ფასის განმსაზღვრელზე, სვოპის მოქმედების პერიოდსა და სვოპის პირობით (ნომინალურ) მოცულობაზე.⁵⁹

5. საქართველოში ელექტროენერგიის დერივატივების ბაზრის ფუნქციონირების სამართლებრივი წინაპირობები

საქართველოში დერივატივების ბაზარი არ არის განვითარებული, თუმცა, გარკვეული წინაპირობები იკვეთება, რაც შესაბამისი ბაზრის მონაწილეთა მოთხოვნის გაჩენის მოლოდინებს ქმნის.⁶⁰ ელექტროენერგიის დერივატივების ბაზრის განვითარების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია დადგინდეს, დღევანდელი მოცემულობით შესაძლებელია თუ არა საერთოდ საქართველოში ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობა. ამ მიზნით აუცილებელია ყოველმხრივი და ამომწურავი მსჯელობის საფუძველზე გაანალიზდეს და შეფასდეს ამ მიმართულებით არსებული როგორც ფაქტობრივი მდგომარეობა, ისე შესაბამისი საკანონმდებლო მონესრიგება.

„ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების შესახებ“ საქართველოს კანონის მსგავსად, „ფინანსური გირავნობის, ურთიერთგაქვითვისა და დერივატივების შესახებ“ საქართველოს კანონი აგრეთვე 20/12/2019 წელს იქნა მიღებული. გონივრული განსჯის შედეგად აღნიშნული ფაქტორი წარმოშობს ვარაუდს, რომ დერივატივების ცნებასთან და აღნიშნული ინსტრუმენტებით ვაჭრობასთან დაკავშირებული საკითხები, ორივე კანონში იდენტურად უნდა მოწესრიგებულიყო და, შესაბამისად, იდენტურ მიზნებს უნდა მომსახურებოდა. ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია ყურადღება გამახვილდეს დერივატივის საბაზისო აქტივის ცნებაზე, რომლის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი – რეალური საქონელი (ე.წ. Comodity) განიმარტება, რო-

⁵⁹ Mäntysaari P., EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market, Cham: Springer International Publishing, 2015, 593.

⁶⁰ მოლერ-იორდანაშვილი ლ., დერივატივები და ფინანსური ბაზრის სტაბილურობა, სადისერტაციო ნაშრომი, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი, თბ., 2022, 183.

გორც: ყიდვა-გაყიდვას დაქვემდებარებული, სასაქონლო თვისებების მქონე გვაროვნული მოძრავი ნივთი. ამდენად, პასუხი უნდა გაეცეს შემდეგ კითხვას – უნდა მოიცვას თუ არა გვაროვნული მოძრავი ნივთის ცნებამ აგრეთვე ელექტროენერგია. ამასთანავე, ვინაიდან, ელექტროენერგიის მნიშვნელობა გვაროვნული მოძრავი ნივთის ცნებასთან დაკავშირებით კანონით განსაზღვრული დანაწესის ფარგლებში პირდაპირ არ ექცევა, ბუნდოვანია საკითხი, ვრცელდება თუ არა საქართველოს ეროვნული ბანკის უფლებამოსილება, სამართლებრივი აქტით უზრუნველყოს ელექტროენერგიის დერივატივის კვალიფიკაცია.

ზემოაღნიშნული საკითხის შესწავლის შედეგად გამოვლინდა, რომ დერივატივების შესახებ კანონი, ძირითადად, არაორგანიზებული/დახლს მიღმა ბაზრების პროდუქტებით და, არა – საბირჟო პროდუქტებით ვაჭრობასთან დაკავშირებული საკითხების მონესრიგების მიზნით იქნა მიღებული, ამასთანავე, ელექტროენერგია, ამავე კანონით, როგორც სავაჭრო პროდუქტი, იმთავითვე რეალური საქონლის (Comodity) ცნების ქვეშ მოიაზრებოდა. კვლევამ აგრეთვე გამოავლინა, რომ დღეის მდგომარეობით ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობა საქართველოში პრაქტიკულად არ წარმოებულა.

მეორე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელზეც უნდა გამახვილდეს ყურადღება, ეხება დერივატივის მონაწილე მხარის სტატუსს. როგორც აღინიშნა, დერივატივების შესახებ კანონის თანახმად, ელექტროენერგიის დერივატივის მონაწილე მხარედ შესაძლოა ცენტრალური კონტრაჰენტი იქნას მიჩნეული. ევროპული გამოცდილების კვალდაკვალ, დასაშვებად უნდა იქნას მიჩნეული, რომ არსებული სამართლებრივი კონსტრუქციის გათვალისწინებით, ცენტრალური კონტრაჰენტის სტატუსი სწორედ ელექტროენერგიის ბირჟის ოპერატორს განესაზღვროს.

6. დასკვნა

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია განხორციელდეს შესაბამისი ცვლილებები როგორც „ფინანსური გირავნობის, ურთიერთგაქვითვისა და დერივატივების შესახებ“ საქართველოს კანონში – დერივატივის საბაზისო აქტივის განმარტების მიმართულებით, ისე „ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების შესახებ“ საქართველოს კანონში, ელექტროენერგიის ბირჟის ოპერატორისთვის (ცენტრალური კონტრაჰენტი) ელექტროენერგიის დერივატივების ბაზრის შექმნისა და ოპერირების უფლებამოსილების განსაზღვრის მიზნით.

ამასთანავე, ენერგოსექტორში დერივატივების ბაზრის განვითარების თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია, ბაზრის სტეიკჰოლდერებისთვის დერივატივებით ვაჭრობის საუკეთესო ევროპული გამოცდილების გაზიარება და მათთვის საამისოდ აუცილებელი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბების უზრუნველყოფა.

ბიბლიოგრაფია:

1. შოლერ-იორდანაშვილი ლ., დერივატივები და ფინანსური ბაზრის სტაბილურობა, სადისერტაციო ნაშრომი, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი, თბ., 2022.
2. Fried J., Voelcker M., in: Pritzsche K., Vacha V. (Hrsg.), Energierecht, § 12 „Stromhandel“, München: C.H. Beck, 2024.
3. Lang W., Pritzsche H., Energierecht. Hrsg. von Bader, M. 2. Auflage. München: C.H. Beck, 2024.

4. *Lösche A., Rübbelke D., Ströbele W., Pfaffenberger W., Heuterkes M.*, Energiewirtschaft. Einführung in Theorie und Politik. 4., vollständig überarbeitete Auflage. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2020.
5. *Mäntysaari P.*, EU Electricity Trade Law: The Legal Tools of Electricity Producers in the Internal Electricity Market. Cham: Springer International Publishing, 2015.
6. *Meeus L.*, The Evolution of Electricity Markets in Europe. Cheltenham, UK / Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2020.
7. *Moczko D. M.*, Mitteilungspflichten der Teilnehmer des Energiegroßhandelsmarktes nach dem europäischen Recht. Marktüberwachung auf Unionsebene und die Zusammenarbeit mit den nationalen Regulierungsbehörden. Inauguraldissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Rechtswissenschaft der Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main. Frankfurt am Main, 2020.
8. *Seeliger A., Seidel, M. (Hrsg.)*. Energiehandel – einfach erklärt. Strom, Erdgas, Wasserstoff, Berlin: VDE Verlag GmbH, 2025.

მაგდა ტატიშვილი***მოსამართლის იმუნიტეტი – დამოუკიდებლობასა და პასუხისმგებლობას შორის თანაფარდობა**

სტატია ეხება მოსამართლის იმუნიტეტის ინსტიტუტის ანალიზს. მისი სამართლებრივი ბუნების, ფუნქციისა და ფარგლების განსაზღვრას, აგრეთვე იმ დოგმატიკურ და პრაქტიკულ პრობლემებს, რომლებიც წარმოიშობა მოსამართლის დამოუკიდებლობასა და პასუხისმგებლობას შორის ბალანსის განსაზღვრისას. მართალია საკანონმდებლო დონეზე არსებობს მოსამართლის დამოუკიდებლობისა და დაცვის მექანიზმები, თუმცა პრაქტიკაში იკვეთება ინსტიტუციური გამოწვევები, განსაკუთრებით დამოუკიდებლობასა და ანგარიშვალდებულებას შორის ბალანსის შენარჩუნების კუთხით.

სტატიაში შედარებითი სამართლის მეთოდის საფუძველზე გაანალიზებულია, გერმანული სისტემის სამართლებრივი მოდელი, როგორც მაღალი ინსტიტუციური დაცვის მქონე სისტემა, სადაც მოსამართლის იმუნიტეტი და პასუხისმგებლობა მკაცრად რეგულირდება. ყურადღება ეთმობა პრაქტიკას, რომელიც ნათლად წარმოაჩენს, მოსამართლის პასუხისმგებლობის გამოყენების მაღალ სტანდარტს და მის პრაქტიკულ შეზღუდულობას.

საკვანძო სიტყვები: მოსამართლის იმუნიტეტი; დამოუკიდებლობა; პასუხისმგებლობა.

1. შესავალი

მართლმსაჯულების სისტემის ეფექტურობა სამართლებრივი წესრიგის განმტკიცებასა და სამართლებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ფუნდამენტური წინაპირობაა. მართლმსაჯულების ეფექტურობა დამოუკიდებელ, მიუკერძოებელ, სამართლიან და დროულ სამართალწარმოებაში პოვებს გამოხატულებას.¹

სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა წარმოადგენს დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთ ფუნდამენტურ პრინციპს. იგი ხელისუფლების დანაწილების კონსტიტუციური პრინციპიდან გამომდინარეობს და მიზნად ისახავს სასამართლო დაიცვას პოლიტიკური, აღმასრულებელი თუ სხვა სახის ზეგავლენისაგან. სასამართლოს დამოუკიდებლობა უზრუნველყოფს, რომ მართლმსაჯულება მოსამართლის მიერ განხორციელდეს მხოლოდ კანონისა და შინაგანი რწმენის საფუძველზე, რაიმე გარე ჩარევის თუ ზემოქმედების გარეშე.²

ამასთანავე, პრაქტიკაში მნიშვნელობის მქონე საკითხია, რა ფარგლებში უნდა იყოს უზრუნველყოფილი მოსამართლის დამოუკიდებლობა და რა როლი აქვს ამ პროცესში იმუნიტეტის ინსტიტუტს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საკითხი ეხება მოსამართლის შესაძლო პასუხისმგებლობას. სწორედ ამ კონტექსტში აქტუალური ხდება იმუნიტეტისა და პასუხისმგებლობის ურთიერთმიმართების განსაზღვრა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული, როგორც მოსა-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

¹ შმიტი შ., რიტერი ჰ., მოსამართლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი სამოქალაქო სამართალში, თბ., 2013, 3.

² იხ.: *Encyclopædia Britannica*, Judicial independence, <https://www.britannica.com/topic/judicial-independence> [01.05.2026].

მართლის საქმიანობაზე ზეგავლენის საფრთხე, ისე პასუხისმგებლობის ფაქტობრივი გამო-
რიცხვა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მოსამართლის
იმუნიტეტის ინსტიტუტი, რომელიც მიზნად ისახავს როგორც ინდივიდუალური მოსამარ-
თლის, ისე ზოგადად სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის დაცვას.

წინამდებარე სტატიის მიზანს წარმოადგენს, მოსამართლის იმუნიტეტის სამართლებ-
რივი ბუნების, ფუნქციისა და ფარგლების ანალიზი სისხლის სამართლის პროცესში, მისი
კავშირის წარმოჩენა მოსამართლის დამოუკიდებლობასა და პასუხისმგებლობასთან, აგ-
რეთვე იმ დოგმატიკური და პრაქტიკული პრობლემების გამოვლენა, რომლებიც აღნიშნული
ინსტიტუტების ბალანსის განსაზღვრისას წარმოიშობა. ამ მიზნით, ნაშრომში განხილულია
როგორც გერმანული სამართლებრივი მოდელი, ისე ქართული სამართლის თავისებურებე-
ბი, რაც შესაძლებელს ხდის შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შესაბამისი დასკვნების ჩა-
მოყალიბებას.

2. მოსამართლის დამოუკიდებლობა

2.1. მოსამართლის დამოუკიდებლობის კონსტიტუციური საფუძვლები

უფლება დამოუკიდებელ და სამართლიან სასამართლოზე ადამიანის ფუნდამენტური
უფლებაა, რომელიც აღიარებულია მთელი რიგი საერთაშორისო ინსტრუმენტებითა თუ სხვა-
დასხვა ქვეყნის კონსტიტუციებითა და კანონებით. თუმცა, სასამართლოს დამოუკიდებლო-
ბის მნიშვნელობა კიდევ უფრო ფართოა, ვიდრე მხოლოდ ერთი რომელიმე უფლების დაცვა.
აღიარებულია, რომ დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლო არსებითი წინაპირო-
ბაა ზოგადად ადამიანის უფლებების დაცვის უზრუნველსაყოფად. სასამართლოს დამოუკი-
დებლობის უზრუნველყოფა და ამ მიზნით ყველა აუცილებელი ზომის მიღება – სახელმწი-
ფოს ერთ-ერთი უმთავრესი ვალდებულებაა.³

დამოუკიდებლობა ნიშნავს თავისუფლებას როგორც სასამართლოს გარედან მომავალი
ნებისმიერი ტიპის არასათანადო გავლენისაგან (იქნება ეს ხელისუფლების რომელიმე შტო
თუ ინტერესთა ჯგუფები), ასევე დამოუკიდებლობას თავად სასამართლოს შიგნიდან მომავა-
ლი შესაძლო ზეგავლენებისაგან.⁴ როგორც სასამართლოს დამოუკიდებლობის შესახებ გაე-
როს ძირითად პრინციპებშია აღნიშნული: „[სასამართლო დამოუკიდებელი უნდა იყოს] ნების-
მიერი აქტორისაგან და ნებისმიერი მიზეზით ყოველგვარი პირდაპირი თუ არაპირდაპირი
შეზღუდვის, არასათანადო გავლენების, წაქეზების, ზეწოლის, მუქარის, ჩარევისაგან.“⁵

მოსამართლის დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა სამართლიანი სასამართლოს
უფლების ქვაკუთხედი და მართლმსაჯულების ფუნქციონირების უმთავრესი პრინციპია. მო-
სამართლის დამოუკიდებლობას გააჩნია უაღრესად დიდი მნიშვნელობა, როგორც ხელისუფ-
ლების დანაწილების, ასევე ინდივიდუალური უფლებების დაცვის თვალსაზრისით. „ეს მოი-
ცავს, როგორც პროფესიულ დამოუკიდებლობას (გადაწყვეტილების მიღების დროს), ასევე

³ *United Nations, Commission on Human Rights, Resolution 1994/41, 4 March 1994; Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec(2010)12 on judges: independence, efficiency and responsibilities, 17 November 2010.*

⁴ *ზოიძე ბ., რამდენიმე შტრიხი დამოუკიდებელი მოსამართლისა, კრებულში: თენგიზ ლილუაშვილის 75 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 2003, 135-140.*

⁵ *United Nations, Basic Principles on the Independence of the Judiciary, Milan, 1985.*

პირად დამოუკიდებლობას (გათავისუფლების ან გადადგომისგან დაცვის უფლება)“.⁶ „დამოუკიდებლობის გარეშე არსებობს საფრთხე სასამართლო ხელისუფლების პოლიტიზირების, რაც აზიანებს სამართლებრივი სახელმწიფოსადმი ნდობას“.⁷

საქართველოს კონსტიტუციის 63-ე მუხლი ეხება მოსამართლის დამოუკიდებლობას, რომლის თანახმად, მოსამართლე დამოუკიდებელია თავის საქმიანობაში და ემორჩილება მხოლოდ კონსტიტუციას და კანონს. რაიმე ზემოქმედება მოსამართლეზე ან ჩარევა მის საქმიანობაში გადაწყვეტილების მიღებაზე ზეგავლენის მიზნით აკრძალულია და ისჯება კანონით. არავის აქვს უფლება მოსთხოვოს მოსამართლეს ანგარიში კონკრეტულ საქმეზე. ბათილია ყველა აქტი, რომელიც ზღუდავს მოსამართლის დამოუკიდებლობას.

იმავე პრინციპს განამტკიცებს „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლი, კერძოდ, „მოსამართლე თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია. მოსამართლე ფაქტობრივ გარემოებებს აფასებს და გადაწყვეტილებებს იღებს მხოლოდ საქართველოს კონსტიტუციის, საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების, სხვა კანონების შესაბამისად და თავისი შინაგანი რწმენის საფუძველზე. არავის არა აქვს უფლება, მოსამართლეს მოსთხოვოს ანგარიში ან მიუთითოს, როგორი გადაწყვეტილება მიიღოს კონკრეტულ საქმეზე. მოსამართლის საქმის განხილვისგან ჩამოცილება, მისი თანამდებობიდან გათავისუფლება ან სხვა თანამდებობაზე გადაყვანა დასაშვებია მხოლოდ ამ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში.“

საქართველოს სამოსამართლო ეთიკის წესები მოიცავს ძირითად პრინციპებს, რომლებიც განსაზღვრავენ მოსამართლის პროფესიული საქმიანობის სტანდარტს. მათ შორისაა დამოუკიდებლობა, მიუკერძოებლობა, წესიერება, კეთილსინდისიერება და თანასწორობის პრინციპი. აღნიშნული პრინციპები ქმნის მოსამართლის საქმიანობის ეთიკურ ჩარჩოს და უზრუნველყოფს მართლმსაჯულების სისტემისადმი საზოგადოების ნდობას.⁸

აგრეთვე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი ადგენს დამოუკიდებელი სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის გარანტიას, რაც სამართლიანი პროცესის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია. მოსამართლის დამოუკიდებლობის ქვეშ მოიაზრება, როგორც საგნობრივი, ასევე პერსონალური დამოუკიდებლობა.⁹

სასამართლოს დამოუკიდებლობა მოითხოვს, რომ მოსამართლეები თავისუფალნი იყვნენ როგორც გარეშე, ასევე სასამართლოს შიდა ზეწოლისგან. მოსამართლეთა შიდა დამოუკიდებლობაში იგულისხმება, რომ მოსამართლეები არ უნდა დაექვემდებარონ კოლეგა მოსამართლეების, ან სასამართლოს ადმინისტრაციული თანამდებობის პირების, მაგალითად სასამართლოს თავმჯდომარის მხრიდან ზეწოლას.¹⁰ მოსამართლეთა სასამართლოს შიგნით დამოუკიდებლობის, განსაკუთრებით კი სასამართლოს ხელმძღვანელი თანამდებობის პირებისგან დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული ქმედითი გარანტიების უქონ-

⁶ BVerfG, Urteil vom 19. September 1979 – 2 BvR 154/76, BVerfGE 52, 131.

⁷ Möllers Ch., Staat als Argument, Berlin, 2011, 210–215.

⁸ იხ.: საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო, ოფიციალური ვებ-გვერდი, <https://hcoj.gov.ge/ka> [01.05.2026].

⁹ ECtHR, Findlay v. the United Kingdom, no. 22107/93, 25 February 1997, §73; Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland, no. 23614/08, 30 November 2010, §46; Moiseyev v. Russia, no. 62936/00, 9 October 2008, §176; Parlov-Tkalčić v. Croatia, no. 24810/06, 22 December 2009, §86.

¹⁰ Sillen J., The concept of ‘internal judicial independence’ in the case law of the European Court of Human Rights, *European Constitutional Law Review*, vol. 15, 2019, 105.

ლობის გამო, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ შეიძლება მიიჩნიოს, რომ მომჩივანის ეჭვი სასამართლოს დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობაში, შეიძლება ობიექტურად გამართლებულია.¹¹ აღსანიშნავია, რომ სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებული პირის შემთხვევაში კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს ის, თუ რამდენად დამოუკიდებელი ორგანოს შთაბეჭდილებას ტოვებს სასამართლო.¹²

საგნობრივი დამოუკიდებლობა ნიშნავს იმას, რომ მოსამართლე კონკრეტულ საქმეზე ყოველგვარი მითითებების გარეშე დამოუკიდებლად იღებს გადაწყვეტილებას.¹³ პერსონალური დამოუკიდებლობის საკითხი, რომელიც მოიცავს მოსამართლის ჩამოცილებას საქმის განხილვისაგან, თანამდებობიდან მის ვადამდე გათავისუფლებას ან სხვა თანამდებობაზე გადაყვანას, მოწესრიგებულია შესაბამისი კანონით („საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლი).

მოსამართლეთა შეუცვლელობის პრინციპი სასამართლო კაზუისტიკისა და საერთაშორისო და ევროპის საბჭოს ინსტრუმენტების შესაბამისად, სასამართლოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნების ძირითად ელემენტს წარმოადგენს.¹⁴

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ, ხაზი გაუსვა რა მოსამართლის განსაკუთრებულ სტატუსს, აღნიშნა, უდავოა, რომ „მოსამართლის დამოუკიდებლობა, როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთი მთავარი პრინციპი, მასზე ზეგავლენის მოხდენის მიზნით, მის პროფესიულ საქმიანობაში ან/და პირად ცხოვრებაში ჩაურევლობასაც გულისხმობს. მოსამართლე თანაბრად დისტანცირებული და დაცული უნდა იყოს როგორც ხელისუფლების, ასევე სხვადასხვა საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური ჯგუფებისა ან/და პიროვნული ინტერესებისაგან.“¹⁵

„საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 72¹-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „საქმის სასამართლოში შესვლის მომენტიდან ამ საქმეზე გამოტანილი სასამართლო გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლამდე, აგრეთვე სისხლის სამართლის საქმის გამოძიების სტადიაზე აკრძალულია მოსამართლესთან პროცესის მონაწილის, დაინტერესებული პირის, საჯარო მოსამსახურის, სახელმწიფო მოსამსახურის, სახელმწიფო პოლიტიკური თანამდებობის პირისა და პოლიტიკური თანამდებობის პირის ან ნებისმიერი სხვა პირის კომუნიკაცია, რომელიც დაკავშირებულია კონკრეტული საქმის ან საკითხის განხილვასთან ან/და საქმის სავარაუდო შედეგთან და არღვევს სასამართლოს/მოსამართლის დამოუკიდებლობის, მიუკერძოებლობისა და სასამართლო პროცესის შეჯიბრებითობის პრინციპებს ან რომელიც მოსამართლეზე ან ზოგადად სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობაზე ზემოქმედების მოხდენის მცდელობაა.“¹⁶ ხოლო საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 364-ე მუხლის მე-2 ნაწილი დასჯადად მიიჩნევს სამართალწარმოების განხორციელებაზე ზეგავლენის მიზნით სასამართლოს საქმიანობაში ამა თუ იმ ფორმით უხეშ ჩარევას.

¹¹ *ECTHR, Parlov-Tkalčić v. Croatia*, no. 24810/06, 22 December 2009, §86; *Moiseyev v. Russia*, no. 62936/00, 9 October 2008, §184.

¹² *ECTHR, Şahiner v. Turkey*, no. 29279/05, 25 September 2001, §44; *Incal v. Turkey*, no. 41/1997/825/1031, 9 June 1998, §71.

¹³ *ECTHR, Findlay v. the United Kingdom*, no. 22107/93, 25 February 1997, §73.

¹⁴ *ECTHR, Baka v. Hungary*, no. 20261/12, 23 June 2016, §172.

¹⁵ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, 2011 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე №2/482, 483, 487, 502, II ნაწილი, პუნქტი 66.

¹⁶ საქართველოს ორგანული კანონი „საერთო სასამართლოების შესახებ“, 2009 წლის 4 დეკემბერი, მუხლი 72¹.

მოსამართლე დამოუკიდებელთან ერთად, მიუკერძოებელიც უნდა იყოს. სასამართლოს მიმართ უნდა არსებობდეს სრული ნდობის საფუძველი, რომ მოსამართლეს არ ექნება მიკერძოებული პოზიცია, რომელიმე მხარის ან განსახილველი საქმის მიმართ. ზოგადად, მიუკერძოებლობაში იგულისხმება, რომ მოსამართლე არ მოქმედებს რომელიმე მხარის ინტერესების სასარგებლოდ.¹⁷ „მიუკერძოებლობა გულისხმობს, რომ სასამართლო არ არის მიკერძოებული, ან არ გააჩნია უარყოფითი წინასწარგანწყობა, რაც შეიძლება სხვადასხვა გზით შემომდეს“.¹⁸ „უკერძოებლობის პრინციპი მთლიანად ვრცელდება სასამართლოზე და მიუკერძოებლობის ვალდებულება ეკისრება ნაფიც მსაჯულსაც“.¹⁹

ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში საქართველომ, არაერთი რეფორმა გაატარა სასამართლო სისტემის გასაძლიერებლად, განსაკუთრებით ევროკავშირთან დაახლოების პროცესის ფარგლებში.²⁰ აღნიშნული რეფორმები მიზნად ისახავდა სასამართლო სისტემის ინსტიტუციურ გაძლიერებასა და მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას.

2.2. მოსამართლის დამოუკიდებლობა გერმანულ სამართალში

გერმანიის კონსტიტუციას (Grundgesetz–GG) აქვს ერთდროულად, როგორც სახელმძღვანელო, ისე მაკონტროლებელი როლი სისხლის სამართლის პროცესში. კონსტიტუციით აღიარებული ზოგადი უფლებები (მუხლები 1–19 GG) და ე.წ. „სასამართლო ფუნდამენტური უფლებები“ (judizielle Grundrechte, მუხლები 101(1), 103 და 104 GG) ქმნის იმ სამართლებრივ „სიმაგრეებს“, რომლებიც ინდივიდს იცავს სახელმწიფო ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებისაგან. სისხლის სამართლის პროცესი, როგორც თეორიულად, ისე პრაქტიკულად უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციასა და მის ღირებულებით სისტემას. სწორედ ამიტომ გერმანიაში სისხლის სამართლის პროცესს ხშირად „გამოყენებით კონსტიტუციურ სამართალს“ უწოდებენ.²¹

გერმანიაში (ისევე როგორც საქართველოში) მოსამართლის დამოუკიდებლობა კონსტიტუციის 97-ე მუხლით არის გარანტირებული, რომლის თანახმადაც, მოსამართლე დამოუკიდებელია და ემორჩილება მხოლოდ კანონს.²² გერმანული სასამართლო სისტემა ინსტიტუციურად ძლიერი და მდგრადია პოლიტიკური ზეწოლის მიმართ.²³ მოსამართლეთა შერჩევა, დანიშვნა და კვალიფიკაციის ამაღლება მონესრიგებულია ფედერალური და მიწის კანონმდებლობის კომპლექსური სისტემით. მიუხედავად იმისა, რომ პერიოდულად მიმდინარეობს დებატები მოსამართლეთა შერჩევის პროცესში შესაძლო პოლიტიკური გავლენების შესახებ, ზოგადად სასამართლო სისტემა გერმანიაში რჩება სამართლებრივი სახელმწიფოს სტაბილურ და სანდო ინსტიტუტად.²⁴ კომპეტენტურ მოსამართლეს ნიშნავს კანონი და არა სახელმწიფო. მოსამართლის კომპეტენციას სისხლის სამართლის პროცესში განსაზღვრავს კანონი ე.წ. „კანონიერი მოსამართლის“ (gesetzlicher Richter, მუხლი 101 GG) პრინციპის შესაბამისად. ამ

¹⁷ *თუშანიშვილი გ.*, სისხლის სამართლის პროცესი. ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბ., 2014, 91.

¹⁸ *ECtHR, Kyprianou v. Cyprus [GC], no. 73797/01, 15 December 2005, §118.*

¹⁹ *ECtHR, Holm v. Sweden, no. 14191/88, 25 November 1993, §30.*

²⁰ *European Commission, „Association Implementation Report on Georgia“, 2024.*

²¹ *Van den Wyngaert C. (ed.), Criminal Procedure Systems in the European Community, with Gane C., Kühne H.-H., McAuley F., London/Brussels/Dublin/Edinburgh, Butterworths, 1993, 153.*

²² *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Art. 97.*

²³ *Voßkuhle A., Die Unabhängigkeit der Justiz in Deutschland, Neue Juristische Wochenschrift (NJW), 2015, 1–5.*

²⁴ *Härtel I., in: Grundzüge des Staatsrechts, Berlin, 2020, 410–412.*

პრინციპის თანახმად *ad hoc* სასამართლოების შექმნა აკრძალულია და არცერთ ორგანოს არ აქვს უფლება მოსამართლეებს კონკრეტული საქმეები შეურჩიოს. სასამართლოების განსჯადობის და ორგანიზაციის საკითხებს აწესრიგებს კანონი „სასამართლო სისტემის შესახებ“ შესახებ (*Gerichtsverfassungsgesetz-GVG*).²⁵ აღნიშნული კონსტიტუციური გარანტიები კი ქმნის ინსტიტუციურ საფუძველს, რომელზეც ეფუძნება მოსამართლის სამართლებრივი სტატუსი და მისი დამოუკიდებლობის დაცვის მექანიზმები გერმანულ სამართალში.

გერმანიაში „მოსამართლეთა შესახებ“ (*DRiG*) 1961 წლის 8 სექტემბრის კანონი,²⁶ კონკრეტულად განსაზღვრავს მოსამართლის დამოუკიდებლობას, რომელიც შესაბამისობაში მოდის გერმანიის კონსტიტუციის 97-ე მუხლთან.²⁷ მისი ფუნქცია, მდგომარეობს ფედერალური კანონმდებლობისა და რეგიონალური კანონმდებლობის ურთიერთქმედებაში, რაც შესაბამისობაშია გერმანიის ძირითადი კანონის 74 მუხლის 1 ნაწილთან,²⁸ რომელიც ადგენს, რომ მოსამართლე „ექვემდებარება მხოლოდ კანონს“.²⁹

„მოსამართლეთა შესახებ კანონის“ (*DRiG*) მე-2 პარაგრაფის თანახმად, მოსამართლე ვერ იქნება თანამდებობიდან გათავისუფლებული ან სხვა სამსახურში გადაყვანილი თავისი უფლებამოსილების ვადის ამოწურვამდე (გარდა გამონაკლისი შემთხვევებისა).³⁰ მსგავსი მოცემულობა, უფრო მეტად ემსახურება არა მხოლოდ ინდივიდუალური უფლებების დაცვას, არამედ უზრუნველყოფს სასამართლო ხელისუფლების ინსტიტუციონალურ დამოუკიდებლობას, ხელისუფლების სხვა შტოების გავლენისაგან.³¹

გარდა ამისა, აღნიშნული კანონი (*DRiG*) განსაზღვრავს მოსამართლის თანამდებობაზე დანიშვნის წინაპირობებს (§§ 8-14 *DRiG*), მოსამართლის სტატუსი, უვადოდ გამწესება, განსაზღვრული ვადით და გამოსაცდელი ვადით დანიშვნა (§§ 10, 12, 22 *DRiG*), ასევე პენსიაზე გასვლა (§§ 48-52 *DRiG*).³² კანონის (*DRiG*) §§ 38-ე პარაგრაფით რეგლამენტირებულია მოსამართლეთა ვალდებულებები, მათ შორის მიუკერძოებლობის, სამსახურებრივი საიდუმლოს და პოლიტიკური საქმიანობის ზომიერების მოვალეობას.³³ ისინი ემსახურებიან, არა მხოლოდ ნეიტრალიტეტის შენარჩუნებას, არამედ საზოგადოების სანდოობის დაცვას სასამართლო სისტემის მიმართ.³⁴ გერმანიაში აღნიშნული კანონის მე-5 და 7-ე მუხლების მიხედვით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მოსამართლის იურიდიულ განათლებას, რომელიც ფედერალური კანონმდებლობის მოთხოვნების მიხედვით უზრუნველყოფს სასამართლო კორპუსის ერთიან კვალიფიკაციას. სასწავლო პროგრამა, რომელიც ორი სახელმწიფო გამოცდისაგან შედგება, გარანტირებულად იძლევა ფედერალურ საკანონმდებლო დონეზე, ფედერალური მიწების მიხედვით, მოსამართლეთა პროფესიული მოთხოვნების შედარების შესაძლებლობას.³⁵

²⁵ Van den Wyngaert C. (ed.), *Criminal Procedure Systems in the European Community*, with Gane C., Kühne H.-H., McAuley F., London/Brussels/Dublin/Edinburgh, Butterworths, 1993, 157.

²⁶ BGBl. I 1961, 981, zuletzt geändert durch Art. 4 des Gesetzes vom 22. Dezember 2023 (BGBl. I Nr. 411).

²⁷ §71 *DRiG*; Pieroth B., in: Schlink B./Kniesel M., *Staatsrecht II*, 4. Aufl., 2022, Rn. 698.

²⁸ BVerfGE 9, 268 (279); Jarass/Pieroth, GG, 17. Aufl., 2022, Art. 74 Rn. 32.

²⁹ §1 *DRiG*; vgl. BVerfGE 3, 377 (381 f.).

³⁰ §2 *DRiG*; vgl. BVerfGE 14, 56 (70); Möstl B., in: Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.), *Grundgesetz: Kommentar*, Art. 97 Rn. 34 (Stand: 2023).

³¹ Maurer H., *Staatsrecht I*, 9. Aufl., 2021, §14 Rn. 22; BVerfGE 27, 312 (323).

³² Schmidt-Räntsch J., in: Schmidt-Räntsch J. (Hrsg.), *Deutsches Richterrecht*, 7. Aufl., 2020, §10 Rn. 1 ff.

³³ §§39, 41, 43 *DRiG*; Pieroth B., in: Schlink B./Kniesel M., *Staatsrecht II*, 4. Aufl., 2022 Rn. 702.

³⁴ BVerfGE 39, 334 (348); Kintzi H., in: Schmidt-Räntsch J. (Hrsg.), *DRiG*, 7. Aufl., 2020, §39 Rn. 3.

³⁵ §§5-7 *DRiG*; vgl. Kintzi H., in: Schmidt-Räntsch J. (Hrsg.), *DRiG*, 7. Aufl., 2020, §5 Rn. 1 ff.

ამრიგად, ეს კანონი ორმაგ დაცვით და მარეგულირებელ გავლენას ახდენს: ერთი მხრივ, იგი იცავს მოსამართლის დამოუკიდებლობას როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს ძირითად პრინციპს, მეორე მხრივ იგი ამავედროულად, ადგენს სამსახურეობრივ მოვალეობებს, რომლებიც მოსამართლეებს კონსტიტუციურ ჩარჩოებში ამყოფებს.³⁶ ამიტომ ლიტერატურაში მისი მნიშვნელობა აღწერილია, როგორც „მოსამართლის კონსტიტუციური ნიშნის კონკრეტიზება ჩვეულებრივ კანონში.“³⁷

3. მოსამართლის სამართლებრივი სტატუსი და დამოუკიდებლობის ინსტიტუციური გარანტიები

მოსამართლე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასა და ფუნქციონირებაში. მოსამართლის დამოუკიდებლობა მიიჩნევა აუცილებელ ნიშნობად ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის ეფექტური განხორციელებისთვის. ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ მოსამართლეთა კონსტიტუციურად გარანტირებული სტატუსი და მათი დამოუკიდებლობის მაღალი ხარისხი, ზოგჯერ განიხილება, როგორც განსაკუთრებული პრივილეგია. სწორედ ამ მიმართულებით, ჩნდება კითხვა: შესაძლებელია თუ არა მოსამართლის სტატუსი რეალურად ჩაითვალოს პრივილეგიად და რამდენად არის ასეთი შეფასება სამართლებრივი თვალსაზრისით გამართლებული.

მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა წარმოადგენს სამართლებრივი სახელმწიფოს ფუნქციონირების ერთ-ერთ ძირითად ინსტიტუციურ გარანტს. მიუხედავად იმისა, რომ მართლმსაჯულების სისტემაში იგი მაღალი სტანდარტით არის უზრუნველყოფილი, მისი პრაქტიკული რეალიზაციის თვალსაზრისით არსებული დისკუსიები ცხადყოფს, რომ მოსამართლის სტატუსისა და მისი დამოუკიდებლობის საკითხი მუდმივ სამართლებრივ და პოლიტიკურ შეფასებას საჭიროებს. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია განისაზღვროს, თუ სად გადის ზღვარი მოსამართლეთა დამოუკიდებლობასა და მათ შესაძლო პრივილეგირებულ მდგომარეობას შორის.

3.1. მოსამართლის სამართლებრივი სტატუსი – დამოუკიდებლობა თუ პრივილეგია?

ევროპის საბჭოს 2010 წლის რეკომენდაციაში აღნიშნულია: „სასამართლოს დამოუკიდებლობა თითოეული ადამიანისათვის უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს უფლების დაცვას, ამიტომ დამოუკიდებლობა არ არის მოსამართლეებისათვის მინიჭებული პრივილეგია, არამედ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის გარანტი, რომელიც ადამიანებს აძლევს შესაძლებლობას – ენდონ სასამართლო სისტემას. დამოუკიდებლობა ... არ არის პრეროგატივა ან პრივილეგია, რომელიც მოსამართლეს მინიჭებული აქვს მისივე ინტერესების დაცვის მიზნით, არამედ იმ მიზნით, რომ დაიცვას კანონის უზენაესობის და იმ ადამიანების ინტერესები, ვინც ეძებს სამართლიანობას და აქვს მისი მიღების მოლოდინი.“³⁸ ამგვარად, მოსამართლის მანტია მოსამართლეს არა მხოლოდ უფლებებს ანიჭებს, არამედ ვალ-

³⁶ *Sachs M., Grundgesetz, 10. Aufl., 2021, Art. 97 Rn. 36.*

³⁷ *Mörtl B., in: Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.), Grundgesetz: Kommentar, Art. 97 Rn. 4 (Stand: 2023).*

³⁸ *Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2010)12 to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities, adopted on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies.*

დებულებებსაც. როგორც იუსტიციის საბჭოების ევროპული ქსელის მიერ იქნა აღნიშნული, მოსამართლის როლის თანდათანობითმა ევოლუციამ განაპირობა ის, რომ მოსამართლე აღარ არის მხოლოდ „კანონის გამხმოვანებელი.“ ის გარკვეულწილად, ასევე არის კანონის შემოქმედი, რაც მოითხოვს პასუხისმგებლობას და ეთიკის წესებისადმი მორჩილებას.³⁹ ამგვარად, მართალია, სასამართლო დამოუკიდებლობა უაღრესად მნიშვნელოვანი გარანტიაა, მაგრამ არსებობს იმის აუცილებლობაც, რომ მოხდეს მოსამართლის მხრიდან არასათანადო ქცევის პრევენცია.⁴⁰ სწორედ ამიტომ აუცილებელია, რომ დამოუკიდებლობა დაბალანსებული იყოს მოსამართლის კანონის და საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულებით. სასამართლო ხელისუფლება, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა ინსტიტუტი, დემოკრატიული მმართველობის პირობებში უნდა იყოს ანგარიშვალდებულებითი საზოგადოების წინაშე.⁴¹

ერთი შეხედვით, ანგარიშვალდებულება და დამოუკიდებლობა შესაძლოა, ურთიერთსა-წინააღმდეგო კონცეფციებადაც იქნას აღქმული, თუმცა სინამდვილეში, შეიძლება ითქვას, რომ ანგარიშვალდებულება აძლიერებს კიდეც სასამართლოს დამოუკიდებლობას. სასამართლოს ანგარიშვალდებულებამ, ანუ იმის აღქმამ, რომ სასამართლოს გარკვეული ვალდებულებები აკისრია საზოგადოების წინაშე, შესაძლოა შეამციროს მისი მოწყვლადობა გარე ზეწოლის მიმართ. ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში აღარ იარსებებს გასამართლებელი არგუმენტი, რომ მოსამართლეს ამა თუ იმ გადაწყვეტილების მიღება გარედან აიძულებს. თუმცა, მხოლოდ ანგარიშვალდებულების სისტემა არ არის საკმარისი დასახული მიზნის მისაღწევად. სასამართლოს დამოუკიდებლობა კომპლექსური საკითხია და მოიცავს ისეთ თემებსაც, როგორიცაა მოსამართლეთა დანიშვნის წესი, უფლებამოსილების ვადა, ხელფასი და სხვ.

გერმანიის „მოსამართლეთა შესახებ კანონი“ (Deutsches Richtergesetz-DRiG) აკონკრეტებს მოსამართლის სამართლებრივ სტატუსს და უზრუნველყოფს მის დაცვას სხვა თანამდებობაზე გადაყვანისა და თანამდებობიდან გათავისუფლებისას (§ 31 DRiG).⁴² თუმცა ამავე დროს მისი სამოსამართლეო საქმიანობა უნდა ეფუძნებოდეს მხოლოდ კანონს და სამართლის პრინციპებს.⁴³

მოსამართლეთა მატერიალური უზრუნველყოფაც არ უნდა იქნეს გაგებული როგორც პირადი პრივილეგია, არამედ იგი წარმოადგენს ინსტიტუციურ მექანიზმს, რომელიც მიზნად ისახავს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას და მოსამართლის საქმიანობისადმი შესაბამისი პირობების შექმნას. თუმცა, გარკვეული ასპექტები, განსაკუთრებით კარიერული წინსვლის პროცესთან დაკავშირებული ფაქტორები, კვლავ ტოვებს სივრცეს დისკუსიისათვის, თუ რამდენად არის სრულად დაცული ბალანსი დამოუკიდებლობასა და შესაძლო პრივილეგირებულ მდგომარეობას შორის.

მიუხედავად იმისა, რომ მოსამართლის შრომის ანაზღაურება აღემატება ქვეყანაში არსებულ შრომის საშუალო ანაზღაურებას, იურიდიულ ლიტერატურაში იგი, როგორც წესი, არ განიხილება როგორც განსაკუთრებული პრივილეგია. პირიქით, იგი შეფასებულია როგორც

³⁹ European Network of Councils for the Judiciary, Judicial Ethics Report 2009–2010.

⁴⁰ International Commission of Jurists, International Principles on the Independence and Accountability of Judges, Lawyers and Prosecutors, Practitioners Guide No. 1, Geneva, 2007.

⁴¹ United States Agency for International Development, Guidance for Promoting Judicial Independence and Impartiality, Office of Democracy and Governance, Bureau for Democracy, Conflict, and Humanitarian Assistance, 2002.

⁴² §31 Deutsches Richtergesetz (DRiG).

⁴³ Kreth E., Die richterliche Unabhängigkeit: Wahrung einer sich nicht selbst erfüllenden Aufgabe, DRiZ 2009, 198.

კომპენსაცია იმ განსაკუთრებული მოთხოვნებისათვის, რომლებიც მოსამართლის სტატუსს უკავშირდება, მათ შორის ნეიტრალიტეტის დაცვა, პროფესიული შეზღუდვები და პოლიტიკური საქმიანობის მიმართ დანესებული მკაცრი სტანდარტები.⁴⁴

მოსამართლე სახელმწიფოში თავისი განსაკუთრებული სტატუსის გამო სარგებლობს მთელი რიგი პრივილეგიებით. მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, მატერიალური და პირადი დამოუკიდებლობა, თანამდებობიდან მოხსნისა და სხვა თანამდებობაზე გადაყვანის დაუშვებლობა, აგრეთვე სპეციალური ანაზღაურებისა და საპენსიო უზრუნველყოფის სისტემა.⁴⁵ თუმცა აღნიშნული პრივილეგიები არ უნდა იქნეს გაგებული, როგორც პირადი უპირატესობები, ინდივიდუალური სარგებლის მნიშვნელობით; ისინი ემსახურება სამართლებრივი სახელმწიფოს დაცვას და დამოუკიდებელი სასამართლო მართლმსაჯულების უზრუნველყოფას.⁴⁶ მოსამართლის სტატუსის შესაძლო ბოროტად გამოყენების თავიდან ასაცილებლად, სამართლებრივი წესრიგი ითვალისწინებს სხვადასხვა კონტროლისა და კორექტირების მექანიზმებს. მათ შორისაა მოსამართლის კანონით გათვალისწინებული აცილების წესები (§§ 22-23 StPO), აგრეთვე მოსამართლის აცილება მიკერძოების ეჭვის საფუძველზე (§ 24 StPO).⁴⁷ გარდა ამისა, სასამართლოს გადაწყვეტილებების გასაჩივრება შესაძლებელია, მხოლოდ კანონით განსაზღვრული სამართლებრივი საშუალებების გამოყენებით, როგორცაა სააპელაციო საჩივარი (§§ 312 და შემდგომ StPO) და რევიზია (§§ 333 და შემდგომი StPO),⁴⁸ რაც გამორიცხავს სასამართლო გადაწყვეტილებების თვითნებურ გადახედვას. მოსამართლეთა მიმართ, დისციპლინური ღონისძიებების განხორციელება ექსკლუზიურად სპეციალური სასამართლო იურისდიქციის ფარგლებში ხდება (§§ 63 და შემდგომი DRiG).⁴⁹

ამგვარად, დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ მოსამართლის დამოუკიდებლობა არ შეიძლება განიხილებოდეს როგორც პირადი პრივილეგია, ვინაიდან იგი წარმოადგენს კონსტიტუციურ მექანიზმს, რომელიც მიზნად ისახავს მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას და საზოგადოების ნდობის გაძლიერებას სასამართლო ხელისუფლებისადმი.

4. მოსამართლის იმუნიტეტი, როგორც დამოუკიდებლობის ინსტიტუციური გარანტია

4.1. იმუნიტეტის ზოგადი დახასიათება

როგორც აღინიშნა, მოსამართლის დამოუკიდებლობა წარმოადგენს სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთ ფუნდამენტურ პრინციპს, რომლის მიზანია უზრუნველყოს, მართლმსაჯულება განხორციელდეს პოლიტიკური, ადმინისტრაციული თუ სხვა სახის ზეგავლენისგან დამოუკიდებლად და ეფუძნებოდეს მხოლოდ კანონს და სამართლის პრინციპებს. ამასთანავე, მოსამართლის დამოუკიდებლობა არ უნდა იქნეს გაგებული როგორც სრული

⁴⁴ Bäckner M., Die politische Unabhängigkeit der Justiz – Anspruch und Wirklichkeit, NJW 2019, 2432 (2435)..

⁴⁵ Art. 97 Abs. 1 und 2, Art. 33 Abs. 5 GG; §1 GVG; §39 DRiG; <https://www.gesetze-im-internet.de> [01.05.2026].

⁴⁶ BVerfGE 27, 312 (319); BVerfGE 3, 377 (381).

⁴⁷ §§22-24 StPO; <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo> [01.05.2026].

⁴⁸ §§312ff., 333ff. გერმანიის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი (StPO); <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo> [01.05.2026].

⁴⁹ §§63 ff. DRiG; <https://www.gesetze-im-internet.de/drig> [01.05.2026].

იზოლაცია საზოგადოებრივი და პოლიტიკური პროცესებისგან. პირიქით, მოსამართლე რჩება საზოგადოების წევრად, თუმცა მისი სამოსამართლეო საქმიანობა მკაცრად უნდა ემორჩილებოდეს სამართლებრივ წესრიგს. სწორედ ამ ბალანსის უზრუნველყოფა წარმოადგენს მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობისა და საზოგადოების ნდობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას.

ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მოსამართლის სამართლებრივი სტატუსის და მისი დაცვის მექანიზმის განხილვა, მათ შორის არის მოსამართლის იმუნიტეტის ინსტიტუტი, რომელიც მიზნად ისახავს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას.

საქართველოს კონსტიტუციის 63.1-ლი მუხლის თანახმად, მოსამართლე ხელშეუხებელია. დაუშვებელია მისი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება, საცხოვრებელი ან სამუშაო ადგილის, მანქანის ან პირადი გაჩხრეკა იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს თანხმობის გარეშე. გამოჩვეულებით დაწესებული წესების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს იუსტიციის უმაღლეს საბჭოს. თუ იუსტიციის უმაღლესი საბჭო არ მისცემს თანხმობას, თავისუფლებაზე ზღუდული მოსამართლე დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს. (ანალოგიურ მოწესრიგებას ითვალისწინებს „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-40 მუხლი).

სასამართლოს/მოსამართლის დამოუკიდებლობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გარანტს, სისხლის სამართლებრივი დევნისა და სამოქალაქო სამართლებრივი სანქციისაგან მინიჭებული იმუნიტეტი წარმოადგენს.⁵⁰ მოსამართლის იმუნიტეტი კონსტიტუციით ან მისი თანაბარი ძალის მქონე აქტით უნდა იყოს გარანტირებული, ხოლო ამ იმუნიტეტის მოხსნის შესაბამისი პროცედურა ასევე გაწერილი უნდა იყოს კანონში.⁵¹

თანამედროვე სამართლებრივ სისტემაში მოსამართლის იმუნიტეტი არ წარმოადგენს მოსამართლის ინდივიდუალურ პრივილეგიას. მისი არსებობა განპირობებულია სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის აუცილებლობით, რაც სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთი ფუნდამენტურ პრინციპია.

მოსამართლის იმუნიტეტი, უნდა შეფასდეს არა მხოლოდ სისხლის სამართლის პროცესის ინსტიტუტად, არამედ კონსტიტუციური სამართლის კონტექსტშიც, რადგან როგორც უკვე აღინიშნა, იგი წარმოადგენს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის ინსტიტუციურ გარანტს.

4.2. იმუნიტეტის მოქმედების ფარგლები

4.2.1. მოსამართლის სისხლის სამართლებრივი იმუნიტეტი

იმუნიტეტის ფარგლების განსაზღვრისას, მნიშვნელოვანია ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს მოსამართლის ქმედება, რომელიც ჩადენილია სამოსამართლო უფლებამოსილების განხორციელების დროს ან მასთან კავშირში და ქმედება, რომელიც ჩადენილია მოსამართლის,

⁵⁰ United Nations, Basic Principles on the Independence of the Judiciary, 1985, Principle 16; Report of the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, UN Doc. A/HRC/11/41, 24 March 2009, §66.

⁵¹ Report of the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, UN Doc. A/HRC/11/41, 24 March 2009, §98.

როგორც რიგითი მოქალაქის მიერ, სამოსამართლო უფლებამოსილებისაგან დამოუკიდებლად.⁵² მოსამართლის იმუნიტეტი იმ დოზით, რა დოზითაც მას აღიარებს საერთაშორისო სამართალი, ფუნქციური ხასიათისაა, ე.ი. ვრცელდება მხოლოდ იმ მოქმედებებზე, რომელიც ჩადენილია სამოსამართლო უფლებამოსილების განხორციელებასთან კავშირში.⁵³ ქმედებისათვის, რომელსაც მოსამართლე სჩადის, როგორც რიგითი მოქალაქე (ე.ი. რომელიც არ არის კავშირში სამოსამართლო უფლებამოსილების განხორციელებასთან, მაგ. ნასვამ მდგომარეობაში ავტომობილის მართვა), მას ისევე უნდა დაეკისროს პასუხისმგებლობა სამოქალაქო, სისხლის თუ ადმინისტრაციული სამართლით გათვალისწინებული დარღვევისათვის, როგორც ნებისმიერ სხვა მოქალაქეს.⁵⁴ რიგ ქვეყნებში, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება მოსამართლისათვის, შეიძლება ასევე გახდეს მისთვის დისციპლინური პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველი.⁵⁵ მსგავს მონესრიგებას ითვალისწინებს „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 43.1 „ვ“ მუხლი.

როგორც აღინიშნა, როდესაც მოსამართლე სისხლის სამართლის დანაშაულს სჩადის როგორც რიგითი მოქალაქე (ე.ი. თავისი უფლებამოსილების ფარგლებს გარეთ), მას ჩვეულებრივად ეკისრება პასუხისმგებლობა და იგი არ სარგებლობს იმუნიტეტით.⁵⁶ როგორც ევროპის მოსამართლეთა საკონსულტაციო საბჭომ (CCJE) თავის ერთ-ერთ პუბლიკაციაში განმარტა, მოსამართლეებს აქვთ იმუნიტეტი მხოლოდ თავიანთი უფლებამოსილების განხორციელებისას (ან მასთან კავშირში) ჩადენილი ქმედებებისათვის, გარდა განზრახი დანაშაულებისა. (მაგალითად, კორუფციული დანაშაული). როდესაც მოსამართლე სჩადის ისეთ ქმედებას, რომელიც არის დანაშაული (მაგ. ქრთამის აღება), მას არ შეუძლია მოითხოვოს იმუნიტეტი შესაბამისი პასუხისმგებლობისაგან.⁵⁷

ერთ-ერთ საქმეზე კასატორი (მსჯავრდებული) გასაჩივრებული განჩინების გაუქმებას მოითხოვდა საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 310-ე მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის საფუძველზე. მსჯავრდებულის განმარტებით, მისი ბრალდების სისხლის სამართლის საქმეზე ადგილი ჰქონდა უკანონო ზეწოლის ფაქტს და იგი იძულებული გახდა გაეთხოვა სააპელაციო საჩივარი, სააპელაციო სასამართლოს მოსამართლემ კი თვითნებურად და კანონსაწინააღმდეგოდ შეწყვიტა წარმოებაში მიღებული სააპელაციო საჩივრის განხილვა. საკასაციო სასამართლომ არ გაიზიარა მსჯავრდებულის არგუმენტაცია შემდეგ გარემოებათა გამო: სსსკ-ის 310-ე მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის თანახმად, განაჩენი ახლად გამოვლენილ გარე-

⁵² Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2010)12 to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities, adopted on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies.

⁵³ იქვე.

⁵⁴ Consultative Council of European Judges, Magna Carta of Judges (Fundamental Principles), 2010; Consultative Council of European Judges, Opinion No. 3 (2002) to the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality [შემდგომში: CCJE (2002) Op. No. 3].

⁵⁵ Adenitire J., Judicial Independence in Europe: The Swedish, Italian and German Perspectives, 2012.

Terry P. C. R., Judicial Independence in Germany within the European Context, Theoretical and Applied Law, 2019, vol. 3, 5-8, <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssaoar-103274-8> [01.05.2026].

⁵⁶ Recommendation CM/Rec(2010)12 to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities, adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies.

⁵⁷ CCJE (2002) Op. No. 3; Venice Commission, Report on the Independence of the Judicial System – Part I: The Independence of Judges, CDL-AD(2010)004, §61.

მოებათა გამო გადაისინჯება, თუ სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული განაჩენით დადგენილია, რომ მოსამართლემ ამ საქმესთან დაკავშირებით ჩაიდინა დანაშაული. ამდენად, აღნიშნული ნორმა იმპერატიულად ადგენს, რომ განაჩენის ახლად გამოვლენილ გარემოებათა გამო გადასინჯვისთვის პროცესის მწარმოებელი პირის (მათ შორის მოსამართლის) მიერ დანაშაულის ჩადენა დადგენილი უნდა იქნეს სასამართლოს მიერ და არა სამართლის სხვა სუბიექტის მიერ. მოცემულ შემთხვევაში კი კასატორი განაჩენის გადასინჯვას ითხოვს ისე, რომ არ არის წარმოდგენილი კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს განაჩენი, რომელიც დაადასტურებდა მოსამართლის მიერ დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენას კასატორის სისხლის სამართლის საქმესთან მიმართებით. სასამართლო ასევე ითვალისწინებს, რომ საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს დამოუკიდებელი ინსპექტორის 2020 წლის 5 ნოემბრის (№75/296) გადაწყვეტილების დასკვნითი ნაწილის თანახმად, მოსამართლე მოქმედებდა მისთვის კანონმდებლობით მინიჭებული უფლებამოსილების საფუძველზე. სასამართლოს არ ჰქონდა საფუძველი ეჭვი შეეტანა აპელანტის ნების თავისუფლებაში და შეეზღუდა იგი საპროცესო კანონმდებლობით მინიჭებული უფლებამოსილების გამოყენების კუთხით“, რის გამოც საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს დამოუკიდებელი ინსპექტორის გადაწყვეტილებით, მოსამართლის მიმართ 2018 წლის 4 დეკემბრის №75/296 საჩივარზე, შეწყდა დისციპლინური დევნა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ვინაიდან არ დასტურდება მსჯავრდებულის საქმეზე საქმის განმხილველი მოსამართლის მიერ დანაშაულის ჩადენა, საკასაციო სასამართლო მოკლებულია კასატორის მოთხოვნის დაკმაყოფილების შესაძლებლობას.⁵⁸

გერმანიაში მოსამართლის სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა გათვალისწინებულია გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის 339-ე მუხლით (*Rechtsbeugung* – კანონდარღვევა). აღნიშნული ნორმის მიხედვით, პასუხისმგებლობას ექვემდებარება უფლებამოსილი პირი, რომელიც საქმის განხილვისას ან გადაწყვეტილების მიღებისას შეგნებულად არღვევს კანონს რომელიმე მხარის სასარგებლოდ ან საწინააღმდეგოდ.⁵⁹

სასამართლო პრაქტიკის თანახმად, დანაშაულის შემადგენლობის არსებობისთვის აუცილებელია კანონდარღვევის განზრახვის დადგენა.⁶⁰ უბრალო სამართლებრივი შეცდომა, თუნდაც მძიმე კატეგორიის, არ წარმოადგენს პასუხისმგებლობის საფუძველს. აღნიშნული მიდგომა განიხილება, როგორც მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის კონსტიტუციური დაცვის ერთ-ერთი გარანტია (გერმანიის კონსტიტუციის 97-ე მუხლის პირველი ნაწილი), თუმცა გერმანულ იურიდიული ლიტერატურაში ხშირად კრიტიკის საგანს წარმოადგენს, რადგან ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ ასეთი მაღალი სტანდარტი ფაქტობრივად ზღუდავს პასუხისმგებლობის დაკისრების შესაძლებლობას.⁶¹

აღნიშნული რეგულაცია ცხადყოფს, რომ გერმანულ სამართალში მოსამართლის სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა მკაცრად არის შეზღუდული და ვრცელდება მხოლოდ განზრახ კანონდარღვევის შემთხვევებზე. ასეთი მაღალი სტანდარტი მიზნად ისახავს, სასამართლოს დამოუკიდებლობის დაცვას და წარმოადგენს ინსტიტუციურ მექანიზმს, რომ-

⁵⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განჩინება საქმეზე: № 1აგ-21, 10 ივნისი, 2021.

⁵⁹ §339 StGB.

⁶⁰ BGH, Urteil vom 19. Juni 1997 – 3 StR 104/97, NJW 1997, 3317 (3318).

⁶¹ Fischer T., Strafgesetzbuch und Nebengesetze, 72. Aufl., 2025, §339 Rn. 5 ff.

ლის საშუალებითაც სამართლებრივი სისტემა ცდილობს ბალანსის შენარჩუნებას მოსამართლის დამოუკიდებლობასა და მის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას შორის.

ამ ბალანსის პრაქტიკული გამოვლინება ნათლად ჩანს გერმანულ სასამართლო პრაქტიკაში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქ. ვაიმარის სასამართლოს მოსამართლის, კ. დ.-ას საქმე. 2021 წელს მან, როგორც საოჯახო საქმეთა მოსამართლემ, მიიღო გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვითაც თურინგიის მიწაზე ორ სკოლას არ ეკისრებოდა ვალდებულება კორონავირუსის საწინააღმდეგო დაცვის ზომების, მათ შორის ნიღბების გამოყენების შესახებ. აღნიშნული გადაწყვეტილება გახდა მწვავე კრიტიკის საგანი, როგორც სამართლებრივი თვალსაზრისით (კომპეტენციის საკითხი), ასევე მისი შინაარსის გამო, რადგან იგი წინააღმდეგობაში მოდიოდა ინფექციებისგან დაცვის მოქმედ სამართლებრივ რეგულაციებთან.⁶² შედეგად, ქ.ერფურტის პროკურატურამ მოსამართლის მიმართ დაიწყო გამოძიება, უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების ბრალდებით გერმანიის სსკ-ის 339 მუხლის საფუძველზე, თუმცა შეწყვიტა გამოძიება არასაკმარისი ეჭვის გამო.⁶³ მართალია მოსამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება სხვადასხვა თვალსაზრისით შეცდომა იყო, თუმცა ვერ დადგინდა გერმანიის სსკ-ის 339 მუხლით პასუხისმგებლობისთვის გათვალისწინებული წინაპირობები. ეს არის დასტური იმისა, რომ მნიშვნელოვანი სამართლებრივი გადაცდომაც კი, შესაძლოა არ დაექვემდებაროს პასუხისმგებლობას. მოსამართლე კ.დ.-ას საქმის მაგალითი, ნათლად ცხადყოფს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია მოსამართლის დამოუკიდებლობისა და მისი შესაძლო სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი თანამედროვე სამართლებრივ სისტემაში. სწორედ ამიტომ, სამართალდამცავი ორგანოების მხრიდან სიფრთხილე, რომელიც მოსამართლის მიმართ სისხლის სამართლებრივი დევნის საკითხში ვლინდება, ხშირად გამართლებულია სასამართლოს გადაწყვეტილების თავისუფლების დაცვის აუცილებლობით. სასჯელის სიმკაცრემ და შესაძლო სანქციების შიშმა, არ უნდა მოახდინოს გავლენა დამოუკიდებელ მოსამართლეზე და არ უნდა იქცეს მის საქმიანობაზე კონტროლის ინსტრუმენტად.⁶⁴ ამასთან აღნიშნული შეხედულება, ხშირად კრიტიკის საგანს წარმოადგენს, რადგან სასამართლოს გადაწყვეტილების პრივილეგია რიგ შემთხვევებში, აღიქმება როგორც პრობლემური პრივილეგია, იმდენად, რამდენადაც, არ არსებობს საკმარისად ეფექტური ანგარიშვალდებულების მექანიზმი.⁶⁵

საბოლოოდ შეიძლება აღინიშნოს, რომ გერმანული სისხლის სამართალი, მოსამართლეთა სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის მიმართ, აწესებს საკმაოდ მაღალ დაცვით სტანდარტს, რაც მიზნად ისახავს სასამართლოს დამოუკიდებლობის მაქსიმალურ უზრუნველყოფას.

გერმანიაში სასამართლო ხელისუფლება ინსტიტუციონალური დაცვით ხასიათდება, რომელიც იმ ჩარჩოდან გამოდის, რაც ვრცელდება სხვა სახელმწიფო მოხელეებზე. აღნიშნული მდგომარეობა არ ეფუძნება ინდივიდუალურ პრივილეგიას,⁶⁶ არამედ გამომდინარეობს

⁶² *Liesching M.*, Verfassungsrechtliche Bewertung des Weimarer Beschlusses, *NVwZ* 2021, 678-682.

⁶³ *Staatsanwaltschaft Erfurt*, Pressemitteilung vom 23. August 2022, <https://justiz.thueringen.de> [01.05.2026].

⁶⁴ *Masing J.*, in: *Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.)*, *Grundgesetz: Kommentar*, Art. 97 Rn. 45-48 (Stand: 2023).

⁶⁵ *Bäcker M.*, Rechtsstaat und Verantwortung der Justiz, *JZ* 2020, 865-871.

⁶⁶ *BVerfG*, Urteil vom 14. Juli 1999 – 2 BvR 1123/96, *BVerfGE* 100, 313 (396 f.); *Uhle*, in: *Sachs*, GG, 10. Aufl., 2021, Art. 97 Rn. 1.

კონსტიტუციით გარანტირებული დამოუკიდებელი მოსამართლის სტატუსიდან, რომელიც გერმანიის ძირითადი კანონის (Grundgesetz) 97-ე მუხლით არის უზრუნველყოფილი.⁶⁷

4.2.2. მოსამართლის იმუნიტეტი ზიანის ანაზღაურების სარჩელებისაგან

მიჩნეულია, რომ კერძო პირს არ უნდა შეეძლოს უშუალოდ მოსამართლის წინააღმდეგ სარჩელის შეტანა და კომპენსაციის მოთხოვნა. სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობის უფლების შეზღუდვა მაშინ, როცა საქმე ეხება კერძო პირის მიერ მოსამართლის წინააღმდეგ სარჩელის შეტანას, გამართლებულად მიიჩნია ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ. მან განმარტა, რომ მოსამართლეთა წინააღმდეგ სარჩელების წარდგენის უფლების შეზღუდვა სასამართლოს დამოუკიდებლობის დაცვის ვალდებულების ლეგიტიმური მიზანია.⁶⁸

ეს არ ნიშნავს, რომ მოსამართლეს არ შეიძლება დაეკისროს დისციპლინური სანქცია, ან რომ დაზარალებულ პირს არ აქვს სახელმწიფოს მხრიდან კომპენსაციის მოთხოვნის უფლება.⁶⁹ თუმცა, უფლება, დაიწყოს მოსამართლის წინააღმდეგ სამოქალაქო წარმოება, იმ შემთხვევაში, როცა სახელმწიფოს მოუწია მოსამართლის გადანაცვლების გამო კომპენსაციის გადახდა, უნდა ჰქონდეს მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს.⁷⁰ სახელმწიფოს შეუძლია მოსამართლისაგან მოითხოვოს შეზღუდულ ფარგლებში და გარკვეული სამართლებრივი პროცედურის დაცვით, ამ ზიანისთვის გაღებული კომპენსაციის ანაზღაურება (ამოღება) მოსამართლისაგან, თუ ამ უკანასკნელის მხრიდან ადგილი ჰქონდა სამოსამართლო ვალდებულების მძიმე (სერიოზულ) და უპატიებელ დარღვევას.⁷¹

გერმანულ სამართალში სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა მოსამართლის კანონსაწინააღმდეგო ქმედებაზე, მკაცრად არის შეზღუდული. აღნიშნული რეგულაცია გამომდინარეობს გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის (BGB) §839-ის მეორე აბზაციდან, რომლის მიხედვითაც პასუხისმგებლობა მოსამართლის მიერ სამსახურებრივი უფლება-მოვალეობების დარღვევის შემთხვევაში გამორიცხულია, თუ მისი ქმედება არ იყო განზრახი. პრაქტიკაში ეს ნორმა გამოიყენება მხოლოდ გამოჩენის შემთხვევაში, კერძოდ იმ დროს, როდესაც საქმე ეხება განზრახ ქმედებას, კანონდარღვევას რომელიც გათვალისწინებულია გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის 339-ე მუხლით (Rechtsbeugung). აღნიშნული მუხლის გამოყენება დაკავშირებულია მკაცრ წინაპირობებთან, რაც მნიშვნელოვნად ზღუდავს მოსამართლის სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ფარგლებს.⁷²

⁶⁷ Art. 97 Abs. 1 GG: „Die Richter sind unabhängig und nur dem Gesetz unterworfen.“

⁶⁸ ECtHR, *X v. the United Kingdom*, no. 7215/75, 5 November 1981; ECtHR, *Golder v. the United Kingdom*, Series A No. 18, 21 February 1975, J. Fitzmaurice, *separate opinion*, §15.

⁶⁹ *Beijing Statement of Principles of the Independence of the Judiciary in the LAWASIA Region*, Introduction, adopted at the 6th Conference of Chief Justices, Beijing, August 1997.

⁷⁰ *Committee of Ministers of the Council of Europe*, Recommendation CM/Rec(2010)12.

⁷¹ *European Charter on the Status of Judges*, 1998, para. 5.2.

⁷² Bundesgerichtshof, Urteil vom 19. Juni 1997 – III ZR 142/96, NJW 1997, 3317 (3318); zur engen Auslegung des §339 StGB vgl.: Fischer T., *Strafgesetzbuch*, 72. Aufl., 2025, §339 Rn. 5 ff.

4.2.3. სასამართლო გადაწყვეტილების პრივილეგია: იმუნიტეტი შეცდომით მიღებულ გადაწყვეტილებაზე?

მოსამართლეს არ შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა მიღებული გადაწყვეტილების შინაარსის, სამართლებრივი შეცდომის, კანონის, ფაქტების თუ მტკიცებულებების (არასწორი) ინტერპრეტაციის, ან იმის გამო, რომ მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ზემდგომი ინსტანციის სასამართლომ შეცვალა ან გააუქმა.⁷³

„საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 75¹-ე მუხლის მე-6 ნაწილის თანახმად, მოსამართლის მიერ კანონის არასწორი განმარტება ან/და გამოყენება, რასაც საფუძვლად უდევს მისი შინაგანი რწმენა, არ არის დისციპლინური გადაცდომა და აღნიშნული ქმედებისათვის მოსამართლეს არ ეკისრება დისციპლინური პასუხისმგებლობა.

ამგვარი სამართლებრივი მოწესრიგება იწვევს იმ შედეგს, რომ მოსამართლე, როგორც წესი, არ აგებს პასუხს საკუთარი იურიდიულად მცდარი გადაწყვეტილების გამო, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც დარღვევა ეხება, როგორც მატერიალურ, ისე საპროცესო სამართალს.

იურიდიულ ლიტერატურში ე.წ. „სასამართლოს გადაწყვეტილების პრივილეგია“, ხშირად განიხილება, როგორც მოსამართლის დამოუკიდებლობის აუცილებელი შედეგი, რამდენადაც იგი მიზნად ისახავს, მოსამართლის დაცვას გარე გავლენებისგან და უზრუნველყოფს გადაწყვეტილების მიღებას თავისუფლად.⁷⁴

მეორე მხრივ, აღნიშნული ინსტიტუტი კრიტიკის საგანსაც წარმოადგენს, რადგან არსებობს მოსაზრება, რომ იგი შესაძლოა გადაიქცეს ფაქტობრივ იმუნიტეტად და განსაკუთრებით სერიოზული სასამართლო შეცდომების შემთხვევაში გამოიწვიოს ანგარიშვალდებულების ეფექტური მექანიზმების სისუსტე.⁷⁵ კანონის თუ ფაქტების არასწორი ინტერპრეტაცია, გამოჩენის შემთხვევებში, შეიძლება გახდეს მოსამართლისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველი. მაგალითად, ევროსაბჭოს რეკომენდაცია დასაშვებად მიიჩნევს მოსამართლისათვის დისციპლინური პასუხისმგებლობის დაკისრებას იმ შემთხვევაში, თუ კანონის ინტერპრეტაციის, ფაქტებისა და მტკიცებულებების შეფასების დროს, ადგილი აქვს მოსამართლის მხრიდან ბოროტ განზრახვას ან უხეშ გაუფრთხილებლობას.⁷⁶

აშშ-ის კანონმდებლობითა და პრაქტიკით აღიარებულია, რომ სამართლებრივი შეცდომა, ცალკე აღებული, არ შეიძლება ჩაითვალოს დისციპლინურ გადაცდომად. თუმცა, იმ შემთხვევაში, თუ სახეზეა გარკვეული „დამატებითი ფაქტორები“, ეს უკვე შეიძლება გახდეს საფუძველი, რომ მოსამართლეს დაეკისროს დისციპლინური პასუხისმგებლობა.⁷⁷ „ერთ-ერთ საქმეში, მოსამართლეს სანქცია დაეკისრა სხვა ქმედებებთან ერთად იმის გამო, რომ იგი სამუდამო პატიმრობით ან სიკვდილით დასჯით დაემუქრა პროცესის მონაწილე მხარეებს იმ

⁷³ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights / Max Planck Minerva Research Group on Judicial Independence and Human Rights, *Kyiv Recommendations on Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia*, 2010, §25, <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/3/73487.pdf> [ბოლო ნახვა 01.05.2026]; *Committee of Ministers of the Council of Europe*, Recommendation CM/Rec(2010)12, §66.

⁷⁴ *Papier H.-J.*, „Zur Verantwortung der Richter für ihre Entscheidungen“, JZ 2008, 481–488, 484.

⁷⁵ *Schenke W.*, „Amtshaftung und richterliche Unabhängigkeit – ein Spannungsverhältnis?“, DVBf 2014, 89–95.

⁷⁶ Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member States on judges: independence, efficiency and responsibilities (adopted 17 November 2010).

⁷⁷ *Gray C.*, The Line Between Legal Error and Judicial Misconduct: Balancing Judicial Independence and Accountability, Hofstra Law Review, vol. 32, 2004.

შემთხვევაში, თუ ისინი არ გადაიხდიდნენ დაკისრებულ ჯარიმას. მოსამართლეს დაეკისრა დისციპლინური პასუხისმგებლობა. ამ საქმესთან დაკავშირებით, სასამართლომ განმარტა, რომ მუქარის გამოყენება, როდესაც ის აჭარბებს მოსამართლის უფლებამოსილებას, მიუღებელია მაშინაც კი, თუ მოსამართლეს სჯერა, რომ ამგვარი მუქარა ერთადერთი გზაა, რომ მხარეს მისი გადაწყვეტილების შესრულება აიძულოს.⁷⁸

თუმცა, ზოგადი პრინციპის სახით, აღიარებულია, რომ კანონის, ფაქტისა თუ მტკიცებულების ინტერპრეტაცია წარმოადგენს მოსამართლის თავისუფალი მოქმედების სფეროს – მასში ჩარევა გაუმართლებელია.⁷⁹ დამოუკიდებელი მოსამართლის ფუნდამენტური უფლებაა, მოახდინოს კანონის იმგვარი ინტერპრეტაცია, როგორც მას მიაჩნია სწორად მოცემულ შემთხვევაში.⁸⁰ შესაბამისად, მოსამართლისათვის დისციპლინური (და *a fortiori* სისხლისსამართლებრივი) სანქციების დაკისრება, სამოსამართლო გადაწყვეტილების დროს დაშვებული სამართლებრივი შეცდომისათვის, წარმოადგენს ჩარევას სასამართლოს დამოუკიდებლობაში.⁸¹ ასევე აღიარებულია, რომ არ შეიძლება მოსამართლისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრება იმის გამო, რომ მისი გადაწყვეტილება შეცვალა ან გააუქმა სხვა სასამართლო ინსტანციამ.⁸²

ამგვარად, სასამართლო გადაწყვეტილების პრივილეგია წარმოადგენს ერთ-ერთ საკვანძო ელემენტს იმ ბალანსის, რომელიც უნდა არსებობდეს მოსამართლის დამოუკიდებლობასა და მის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას შორის.⁸³

გერმანულ სამართალშიც „სასამართლო გადაწყვეტილების პრივილეგია“ გულისხმობს, რომ სასამართლო გადაწყვეტილება, როგორც წესი, თავისუფალია დისციპლინური ან სისხლის სამართლებრივი სანქციებისაგან, გარდა იმ გამონაკლისი შემთხვევებისა, როდესაც აშკარად იკვეთება გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის 339-ე (განზრახ კანონის დარღვევა) მუხლით გათვალისწინებული სამართალდარღვევა.⁸⁴ ზოგადად, საზოგადოებაში მსგავსი დაცვის მექანიზმი ხშირად აღიქმება როგორც განსაკუთრებული პრივილეგია. სწორედ ამიტომ საჯარო დისკუსიაში პერიოდულად ისმება საკითხი სასამართლო ხელისუფლების დემოკრატიული ანგარიშვალდებულებისა და პასუხისმგებლობის შესახებ, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც საზოგადოების მზარდი პოლარიზაციისა და პოლიტიკურად სენსიტიუ-

⁷⁸ *In re Hammermaster*, 139 Wash. 2d 211, 985 P.2d 924 (1999).

⁷⁹ *Recommendation No. R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Independence, Efficiency and Role of Judges*, 13 October 1994, Principle I, §18; Venice Commission, *Report on the Independence of the Judicial System*, CDL-AD(2007)028, Study No. 408/2006.

⁸⁰ *Ayala C., Cachalia A., Cumaraswamy P., Despouy L., Nowak M., Trechsel S., Expert Opinion on International Legal Standards Regarding Judicial Independence for the European Court of Human Rights in the case of Baltazar Garzón v. Spain*, 2011, http://www.interights.org/userfiles/Annex_2_Judicial_Independence_filed.pdf [01.05.2026].

⁸¹ United Nations Human Rights Committee, *General Comment No. 32: Article 14 (Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial)*, UN Doc. CCPR/C/GC/32, 2007; იხ. ასევე: Human Rights Committee, *Concluding Observations on Vietnam*, UN Doc. CCPR/CO/75/VNM, 2002, para. 10; *Concluding Observations on Uzbekistan*, UN Doc. CCPR/CO/71/UZB, 2001, para. 14.

⁸² Inter-American Court of Human Rights, *Case of Apitz Barbera et al. ("First Court of Administrative Disputes") v. Venezuela*, Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs, Judgment of 5 August 2008, *Series C* No. 182, para. 84.

⁸³ Venice Commission, *Opinion on the Draft Amendments to the Law on Common Courts of Georgia*, CDL-AD(2022)012, 10–11.

⁸⁴ §339 StGB; BGH, Urteil vom 16. Juni 1956 – 1 StR 50/56, BGHSt 9, 302 (303); Fischer, StGB, 71. Aufl., 2024, §339 Rn. 5 f.

რი საკითხების ფონზე სასამართლო გადაწყვეტილებები საზოგადოების განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში ექცევა.⁸⁵ თუმცა მოსამართლის დამოუკიდებლობა არ უნდა იქნეს გაგებული, როგორც იმუნიტეტი კანონიერი კონტროლის; პირიქით, იგი უნდა ემსახუროდეს, მუდმივი ინსტიტუციური ბალანსის შენარჩუნებას, სასამართლოს ავტონომიასა და მის პასუხისმგებლობას შორის.⁸⁶

ამასთან დაკავშირებით, სასამართლო საქმიანობის მიმართ შესაბამისი კონტროლის ფორმების განხილვა სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს. სამართლებრივი დაცვის კლასიკური მექანიზმის გარდა (აპელაცია, რევიზია, საკონსტიტუციო სარჩელი), თანამედროვე დისკუსიის დროს ყურადღება ეთმობა, დამატებით ინსტიტუციურ ინსტრუმენტებს,⁸⁷ მაგალითად, დისციპლინურ მექანიზმებს, სასამართლოს თვითმმართველობის გაძლიერებას, მოსამართლეთა პროფესიული კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის სავალდებულო წესების დანერგვას ან სასამართლო გადაწყვეტილებების მიმართ უფრო მაღალი პროფესიული სტანდარტების დანერგვას.⁸⁸ მსგავსი ტიპის მიდგომა, არ ეწინააღმდეგება დემოკრატიულ პრინციპებს (გერმანიის ძირითადი კანონის 20-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილები), არამედ პირიქით, ემსახურება სასამართლო ხელისუფლების კონსტიტუციური ლეგიტიმაციის გაძლიერებას.⁸⁹

მოსამართლის დამოუკიდებლობა არ წარმოადგენს თვითმიზანს. იგი ემსახურება, უფრო მაღალ ნორმატიულ მიზანს – სამართლებრივი წესრიგის უზრუნველყოფას და სახელმწიფოს მიერ ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების ეფექტურ დაცვას. ამავე დროს, აღნიშნული დამოუკიდებლობა სასამართლო ხელისუფლებას არ ათავისუფლებს იმ პასუხისმგებლობისაგან, რომ მუდმივად გააცნობიეროს საკუთარი სოციალური როლი და პასუხისმგებლობა კონსტიტუციური წესრიგის ფარგლებში.⁹⁰

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ სისხლის სამართალში მოსამართლის განსაკუთრებული სამართლებრივი სტატუსი (იმუნიტეტი) უნდა შეფასდეს, არა როგორც ინდივიდუალური უპირატესობის წყარო, არამედ როგორც კონსტიტუციურად ლეგიტიმური ინსტიტუციური მოწესრიგება, რომელიც ემსახურება მართლმსაჯულების ფუნქციურ უსაფრთხოებას. მოსამართლისათვის მინიჭებული დაცვის მექანიზმი, დასაშვებია მხოლოდ იმ ფარგლებში, სადაც იგი უზრუნველყოფს დამოუკიდებელი მართლმსაჯულების განხორციელებას და არ გადაიქცევა ანგარიშვალდებულებისგან გათავისუფლების საშუალებად. შესაბამისად, მოსამართლის სტატუსის სამართლებრივი შეფასება ყოველთვის უნდა ხდებოდეს სასამართლო ხელისუფლების ფუნქციის, კონსტიტუციური მართლწესრიგისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს მოთხოვნების ერთობლივი ხედვით.

⁸⁵ Lepsius O., in: von Mangoldt H./Klein F./Starck C. (Hrsg.), *Grundgesetz*, 7. Aufl., 2023, Art. 20 Rn. 143; Grimm, D., *Die Zukunft der Verfassung II*, 2012, 104 ff.

⁸⁶ Schmidt-Aßmann E., in: Isensee J./Kirchhof P. (Hrsg.), *Handbuch des Staatsrechts*, Bd. III, 3. Aufl., 2005, §61 Rn. 24 f.

⁸⁷ 2021 წლის იუსტიციის მინისტრთა კონფერენციის ფარგლებში მიმდინარე რეფორმის დისკუსია, დოკუმენტაცია ხელმისაწვდომია: <https://www.justiz.de> [01.05.2026].

⁸⁸ Möllers C., *Gewaltengliederung*, 3. Aufl., 2022, 193 f.; დასაბუთების ვალდებულებასთან დაკავშირებით იხ.: BVerfG, Beschluss vom 20. Dezember 2017 – 1 BvR 2795/09, NJW 2018, 1009 (1010).

⁸⁹ Art. 20 Abs. 2 GG: „Alle Staatsgewalt geht vom Volke aus.“; ამასთან დაკავშირებით იხ. ასევე: Maurer H., *Allgendinger J.*, *Staatsrecht I*, 7. Aufl., 2023, §7, Rn. 28 ff.

⁹⁰ BVerfG, Urteil vom 19. September 2006 – 2 BvR 1012/01, BVerfGE 116, 24 (59); Walter Ch., in: Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.), *Grundgesetz: Kommentar*, Art. 97 Rn. 22 (Stand: Juli 2024).

5. დასკვნა

სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა წარმოადგენს დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთ ფუნდამენტურ პრინციპს. იგი ხელისუფლების დანაწილების კონსტიტუციური პრინციპიდან გამომდინარეობს და მიზნად ისახავს სასამართლო დაიცვას პოლიტიკური, აღმასრულებელი თუ სხვა სახის ზეგავლენისაგან. სასამართლოს დამოუკიდებლობა უზრუნველყოფს, რომ მართლმსაჯულება მოსამართლის მიერ განხორციელდეს მხოლოდ კანონისა და შინაგანი რწმენის საფუძველზე, რაიმე გარე ჩარევის თუ ზემოქმედების გარეშე.

სასამართლოს დამოუკიდებლობის მნიშვნელობა კიდევ უფრო ფართოა, ვიდრე მხოლოდ ერთი რომელიმე უფლების დაცვა. აღიარებულია, რომ დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლო არსებითი წინაპირობაა ზოგადად ადამიანის უფლებების დაცვის უზრუნველსაყოფად. სასამართლოს დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა და ამ მიზნით ყველა აუცილებელი ზომის მიღება – სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმთავრესი ვალდებულებაა.

მოსამართლის დამოუკიდებლობის ქვეშ მოიაზრება, როგორც საგნობრივი, ასევე პერსონალური დამოუკიდებლობა.

მოსამართლე დამოუკიდებელთან ერთად, მიუკერძოებელიც უნდა იყოს. სასამართლოს მიმართ უნდა არსებობდეს სრული ნდობის საფუძველი, რომ მოსამართლეს არ ექნება მიკერძოებული პოზიცია, რომელიმე მხარის ან განსახილველი საქმის მიმართ.

მნიშვნელოვანია განისაზღვროს, თუ სად გადის ზღვარი მოსამართლეთა დამოუკიდებლობასა და მათ შესაძლო პრივილეგიებულ მდგომარეობას შორის. სასამართლოს დამოუკიდებლობა თითოეული ადამიანისათვის უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს უფლების დაცვას, ამიტომ დამოუკიდებლობა არ არის მოსამართლეებისათვის მინიჭებული პრივილეგია, არამედ არის ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის გარანტი.

მოსამართლის დამოუკიდებლობა არ შეიძლება განიხილებოდეს როგორც პირადი პრივილეგია, ვინაიდან იგი წარმოადგენს კონსტიტუციურ მექანიზმს, რომელიც მიზნად ისახავს მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას და საზოგადოების ნდობის გაძლიერებას სასამართლო ხელისუფლებისადმი.

მართალია, სასამართლო დამოუკიდებლობა უაღრესად მნიშვნელოვანი გარანტიაა, მაგრამ არსებობს იმის აუცილებლობაც, რომ მოხდეს მოსამართლის მხრიდან არასათანადო ქცევის პრევენცია. სწორედ ამიტომ აუცილებელია, რომ დამოუკიდებლობა დაბალანსებული იყოს მოსამართლის, კანონის და საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულებით.

ერთი შეხედვით, ანგარიშვალდებულება და დამოუკიდებლობა შესაძლოა, ურთიერთსაწინააღმდეგო კონცეფციებადაც იქნას აღქმული, თუმცა სინამდვილეში, შეიძლება ითქვას, რომ ანგარიშვალდებულება აძლიერებს კიდევ სასამართლოს დამოუკიდებლობას. სასამართლოს ანგარიშვალდებულებამ, ანუ იმის აღქმამ, რომ სასამართლოს გარკვეული ვალდებულებები აკისრია საზოგადოების წინაშე, შესაძლოა შეამციროს მისი მოწყვლადობა გარე ზეწოლების მიმართ.

სასამართლოს/მოსამართლის დამოუკიდებლობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გარანტს, სისხლის სამართლებრივი დევნისა და სამოქალაქო სამართლებრივი სანქციისაგან მინიჭებული იმუნიტეტი წარმოადგენს. მოსამართლის იმუნიტეტი კონსტიტუციით ან მისი თანაბარი

ძალის მქონე აქტით უნდა იყოს გარანტირებული, ხოლო ამ იმუნიტეტის მოხსნის შესაბამისი პროცედურა ასევე განერილი უნდა იყოს კანონში.

თანამედროვე სამართლებრივ სისტემაში მოსამართლის იმუნიტეტი არ წარმოადგენს მოსამართლის ინდივიდუალურ პრივილეგიას. მისი არსებობა განპირობებულია სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის აუცილებლობით, რაც სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთ ფუნდამენტურ პრინციპია.

იმუნიტეტის ფარგლების განსაზღვრისას, მნიშვნელოვანია ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს მოსამართლის ქმედება, რომელიც ჩადენილია სამოსამართლო უფლებამოსილების განხორციელების დროს ან მასთან კავშირში და ქმედება, რომელიც ჩადენილია მოსამართლის, როგორც რიგითი მოქალაქის მიერ, სამოსამართლო უფლებამოსილებისაგან დამოუკიდებლად.

სისხლის სამართალში მოსამართლის განსაკუთრებული სამართლებრივი სტატუსი (იმუნიტეტი) უნდა შეფასდეს, არა როგორც ინდივიდუალური უპირატესობის წყარო, არამედ როგორც კონსტიტუციურად ლეგიტიმური ინსტიტუციური მოწესრიგება, რომელიც ემსახურება მართლმსაჯულების ფუნქციურ უსაფრთხოებას. მოსამართლისათვის მინიჭებული დაცვის მექანიზმი, დასაშვებია მხოლოდ იმ ფარგლებში, სადაც იგი უზრუნველყოფს დამოუკიდებელი მართლმსაჯულების განხორციელებას და არ გადაიქცევა ანგარიშვალდებულებისგან გათავისუფლების საშუალებად. შესაბამისად, მოსამართლის სტატუსის სამართლებრივი შეფასება ყოველთვის უნდა ხდებოდეს სასამართლო ხელისუფლების ფუნქციის, კონსტიტუციური მართლწესრიგისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს მოთხოვნების ერთობლივი ხედვით.

სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობის უფლების შეზღუდვა მაშინ, როცა საქმე ეხება კერძო პირის მიერ მოსამართლის წინააღმდეგ სარჩელის შეტანას, გამართლებულად მიიჩნია ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლომ. მან განმარტა, რომ მოსამართლეთა წინააღმდეგ სარჩელის წარდგენის უფლების შეზღუდვა სასამართლოს დამოუკიდებლობის დაცვის ვალდებულების ლეგიტიმური მიზანია. ეს არ ნიშნავს, რომ მოსამართლეს არ შეიძლება დაეკისროს დისციპლინური სანქცია, ან რომ დაზარალებულ პირს არ აქვს სახელმწიფოს მხრიდან კომპენსაციის მოთხოვნის უფლება. თუმცა, უფლება, დაიწყოს მოსამართლის წინააღმდეგ სამოქალაქო წარმოება, იმ შემთხვევაში, როცა სახელმწიფოს მოუწია მოსამართლის გადანაცვების გამო კომპენსაციის გადახდა, უნდა ჰქონდეს მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს. სახელმწიფოს შეუძლია მოსამართლისაგან მოითხოვოს შეზღუდულ ფარგლებში და გარკვეული სამართლებრივი პროცედურის დაცვით, ამ ზიანისთვის გაღებული კომპენსაციის ანაზღაურება (ამოღება) მოსამართლისაგან, თუ ამ უკანასკნელის მხრიდან ადგილი ჰქონდა სამოსამართლო ვალდებულების მძიმე (სერიოზულ) და უპატიებელ დარღვევას.

მოსამართლეს არ შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა მიღებული გადაწყვეტილების შინაარსის, სამართლებრივი შეცდომის, კანონის, ფაქტების თუ მტკიცებულებების (არასწორი) ინტერპრეტაციის, ან იმის გამო, რომ მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ზემდგომი ინსტანციის სასამართლომ შეცვალა ან გააუქმა. ამგვარი სამართლებრივი მოწესრიგება იწვევს იმ შედეგს, რომ მოსამართლე, როგორც წესი, არ აგებს პასუხს საკუთარი იურიდიულად მცდარი გადაწყვეტილების გამო, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც დარღვევა ეხება, როგორც მატერიალურ, ისე საპროცესო სამართალს.

იურიდიულ ლიტერატურაში ე.წ. „სასამართლოს გადაწყვეტილების პრივილეგია“, ხშირად განიხილება, როგორც მოსამართლის დამოუკიდებლობის აუცილებელი შედეგი, რამდე-

ნადაც იგი მიზნად ისახავს, მოსამართლის დაცვას გარე გავლენებისგან და უზრუნველყოფს გადაწყვეტილების მიღებას თავისუფლად. ზოგადი პრინციპის სახით, აღიარებულია, რომ კანონის, ფაქტისა თუ მტკიცებულების ინტერპრეტაცია წარმოადგენს მოსამართლის თავისუფალი მოქმედების სფეროს – მასში ჩარევა გაუმართლებელია. დამოუკიდებელი მოსამართლის ფუნდამენტური უფლებაა, მოახდინოს კანონის იმგვარი ინტერპრეტაცია, როგორც მას მიაჩნია სწორად მოცემულ შემთხვევაში. შესაბამისად, მოსამართლისათვის დისციპლინური (და *a fortiori* სისხლისსამართლებრივი) სანქციების დაკისრება, სამოსამართლო გადაწყვეტილების დროს დაშვებული სამართლებრივი შეცდომისათვის, წარმოადგენს ჩარევას სასამართლოს დამოუკიდებლობაში. ასევე აღიარებულია, რომ არ შეიძლება მოსამართლისათვის პასუხისმგებლობის დაკისრება იმის გამო, რომ მისი გადაწყვეტილება შეცვალა ან გააუქმა სხვა სასამართლო ინსტანციამ. ამგვარად, სასამართლო გადაწყვეტილების პრივილეგია წარმოადგენს ერთ-ერთ საკვანძო ელემენტს იმ ბალანსის, რომელიც უნდა არსებობდეს მოსამართლის დამოუკიდებლობასა და მის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას შორის.

მოსამართლის დამოუკიდებლობა არ წარმოადგენს თვითმიზანს: იგი ემსახურება, უფრო მაღალ ნორმატიულ მიზანს – სამართლებრივი წესრიგის უზრუნველყოფას და სახელმწიფოს მიერ ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების ეფექტურ დაცვას. ამავე დროს, აღნიშნული დამოუკიდებლობა სასამართლო ხელისუფლებას არ ათავისუფლებს იმ პასუხისმგებლობისაგან, რომ მუდმივად გააცნობიეროს საკუთარი სოციალური როლი და პასუხისმგებლობა კონსტიტუციური წესრიგის ფარგლებში.

ბიბლიოგრაფია:

1. ზოიძე ბ., „რამდენიმე შტრიხი დამოუკიდებელი მოსამართლისა“, კრებულში: თენგიზ ლილუაშვილის 75 წლისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 2003.
2. თუმანიშვილი გ., სისხლის სამართლის პროცესი: ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბ., 2014.
3. „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი, 2009.
4. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო, ოფიციალური ვებგვერდი, <https://hcoj.gov.ge/ka> [01.05.2026].
5. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, 18 აპრილი 2011, საქმე № 2/482,483,487,502.
6. საქართველოს უზენაესი სასამართლო, 10 ივნისი 2021, საქმე № 1აგ-21.
7. შმიტი შ., რიხტერი ჰ., მოსამართლის მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესი სამოქალაქო სამართალში, GIZ, თბ., 2013.
8. Justizportal des Bundes und der Länder, <https://www.justiz.de> [01.05.2026].
9. Bäcker M., Die politische Unabhängigkeit der Justiz – Anspruch und Wirklichkeit, Neue Juristische Wochenschrift (NJW), № 8, 2019.
10. Bäcker M., Rechtsstaat und Verantwortung der Justiz, JuristenZeitung (JZ), No15, 2020.
11. Beijing Statement of Principles of the Independence of the Judiciary, adopted by the Chief Justices of Asia and the Pacific, Beijing, 1997.
12. Bundesgerichtshof, Urteil 16.06.1956, 1 StR 50/56, BGHSt 9, 302.
13. Bundesgerichtshof, Urteil 19.06.1997, 3 StR 104/97, NJW 1997, 3317.
14. Bundesverfassungsgericht, Urteil 14.07.1999, 2 BvR 1123/96, BVerfGE 100.
15. Bundesverfassungsgericht, Urteil 19.09.2006, 2 BvR 1012/01, BVerfGE 116.
16. Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2010)12 to Member States on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities, Strasbourg, 2010.

17. Consultative Council of European Judges (CCJE), Opinion No. 3 on the Principles and Rules Governing Judges' Professional Conduct, in Particular Ethics, Incompatible Behaviour and Impartiality, Strasbourg, 2002.
18. Council of Europe, European Charter on the Status of Judges, 1998.
19. Deutsches Richtergesetz (DRiG) vom 8. September 1961, BGBl. I S. 1665.(მოქმედი რედაქციით).
20. European Commission, Association Implementation Report on Georgia, Brussels, 2024.
21. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Report on the Independence of the Judicial System – Part I: The Independence of Judges, CDL-AD(2010)004, Strasbourg, 2010.
22. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Draft Amendments to the Organic Law on Common Courts of Georgia, CDL-AD(2022)012, Strasbourg, 2022.
23. European Court of Human Rights, Case of Golder v. the United Kingdom, Application No 4451/70, Judgment of 21 February 1975.
24. European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ), Judicial Ethics: Report 2009-2010, Brussels, 2010.
25. Fischer T., Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen, 72. Aufl., München, 2025.
26. Gray C., The Line Between Legal Error and Judicial Misconduct, Hofstra Law Review, Vol. 32, 2004.
27. Härtel I., Grundzüge des Staatsrechts, Berlin, 2020.
28. Inter-American Court of Human Rights, Case of Apitz Barbera et al. ("First Court of Administrative Disputes") v. Venezuela, Judgment (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs) of 5 August 2008, Series C No 182.
29. Kintzi H., in: Schmidt-Räntsch J. (Hrsg.), Deutsches Richtergesetz, 7. Aufl., München, 2020.
30. Kreth E., Die richterliche Unabhängigkeit: Wahrung einer sich nicht selbst erfüllenden Aufgabe, Deutsche Richterzeitung (DRiZ), 2009.
31. Lepsius O., in: von Mangoldt H./Klein F./Starck C. (Hrsg.), Grundgesetz: Kommentar, 7. Aufl., München, 2023.
32. Liesching M., Verfassungsrechtliche Bewertung des Weimarer Beschlusses, Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht,(NVwZ), No 12, 2021.
33. Masing J., in: Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.), Grundgesetz: Kommentar, München, 2023.
34. Maurer H., Staatsrecht I: Grundlagen, Verfassungsorgane, Staatsfunktionen, 7. Aufl., München, 2021.
35. Möllers Ch., Gewaltengliederung: Legitimation und Dogmatik im nationalen und internationalen Rechtsvergleich, 3. Aufl., Tübingen, 2022.
36. Möllers Ch., Staat als Argument, Berlin, 2011.
37. Möstl M., in: Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.), Grundgesetz: Kommentar, München, 2023.
38. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Kyiv Recommendations on Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia, Kyiv, 2010.
39. Papier H.-J., Zur Verantwortung der Richter für ihre Entscheidungen, JuristenZeitung (JZ), 2008.
40. Pieroth B., in: Schlink B./Kniesel M., Staatsrecht II: Grundrechte, 4. Aufl., Heidelberg, 2022.
41. Sachs M., (Hrsg.), Grundgesetz: Kommentar, 10. Aufl., München, 2021.
42. Schenke W., Amtshaftung und richterliche Unabhängigkeit, Deutsches Verwaltungsblatt (DVBl), 2014.
43. Schmidt-Aßmann E., in: Isensee J./Kirchhof P. (Hrsg.), Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Bd. III, 3. Aufl., Heidelberg, 2005.
44. Staatsanwaltschaft Erfurt, <https://justiz.thueringen.de> [01.05.2026].
45. Strafgesetzbuch (StGB) vom 15.05.1871 (BGBl. I S. 127), მოქმედი რედაქციით.

46. Supreme Court of Washington, In re the Matter of Hammermaster, 985 P.2d 924, Judgment of 7 October 1999.
47. United Nations General Assembly, Basic Principles on the Independence of the Judiciary, endorsed by General Assembly resolutions 40/32 (29 November 1985) and 40/146 (13 December 1985), 1985.
48. United Nations Human Rights Committee, General Comment No. 32: Article 14 – Right to Equality before Courts and Tribunals and to a Fair Trial, UN Doc. CCPR/C/GC/32, Geneva, 2007.
49. *Van den Wyngaert C.* (ed.), *Criminal Procedure Systems in the European Community*, London, Butterworths, 1993.
50. *Voßkuhle A.*, *Die Unabhängigkeit der Justiz*, Neue Juristische Wochenschrift (NJW), 2015.
51. *Walter Ch.*, in: Dürig G./Herzog R./Scholz R. (Hrsg.), *Grundgesetz: Kommentar*, München, 2024.

ანდრეას კანი*

დევიდ კ. დონალდი**

გიორგი მახარობლიშვილი (მთარგმნელი)***

კაპიტალის ბაზარზე ფუნქციონირებადი კომპანიის დირექტორთა მშავალეობები¹

I. რას ნიშნავს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის „სიაში“ შეტანა

როდესაც კომპანია მის ფასიან ქაღალდებს განათავსებს ორგანიზებულ ბაზარზე გასაყიდად, მას ხშირად „პირველად საჯარო შეთავაზებას“ უწოდებენ (იჟ), მაგრამ აღნიშნული ტერმინი არასრულია. IPO არის კომპანიის აქციათა საჯარო შეთავაზება, მაგრამ ფასიანი ქაღალდების ლისტინგში გატარება კიდევ განცალკევებული საკითხია. მოცემული ორი საკითხი ერთდროულად განიხილება იმიტომ, რომ აქციების პირველადი საჯარო შეთავაზება ძალიან მიმზიდველია ამ აქციებზე მეორად კაპიტალის ბაზარზე ხელმისაწვდომობა. ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის ერთ-ერთ მიზანს ასეთი მეორადი ბაზრის ხელმისაწვდომობა წარმოადგენს. გერმანიაში აღნიშნული სხვაობა მკაფიო და ნათელია, რამდენადაც ნაწილი საუბრობს „აქციებით ვაჭრობის სიაში ჩასმაზე“, როდესაც აქცია ლისტინგში გატარდება, ხოლო ნაწილი „საჯარო შეთავაზებაზე“, როდესაც აქციები უბრალოდ საჯაროდ გაიყიდება, რადგან ის ან ლისტინგში არ გატარდება ან უკვე გატარებულია ლისტინგში. ამგვარად, კომპანიას შეთავაზების გარეშე შეუძლია ლისტინგში გატარება (როდესაც ფასიანი ქაღალდები უკვე ფართო მფლობელობაშია) და ასევე შეთავაზების გარეშე შეუძლია ლისტინგში გატარება (რომელიც შეიძლება შესრულდეს ობლიგაციების მიმართ, რომლის შეთავაზებაც კეთდება ინსტიტუციონალურ ინვესტორთათვის). ამასთან, ჩვენ იურისდიქციებში, შეთავაზება მოითხოვს გამჭვირვალობის დოკუმენტის მომზადებასა და გასაჯაროებას, რომელიც ლისტინგში გატარების შემთხვევათა აბსოლუტურ უმრავლესობას მოეთხოვება, რაც კომპანიას აიძულებს მართვის სტანდარტების ადაპტირება განიცადოს, რომელიც კიდევ უფრო მაღალია იმ სტანდარტებთან მიმართებით, რაც ლისტინგში გაუტარებელ საჯარო კომპანიებს მოეთხოვებათ. ჩვენ აქ ამ სტანდარტებს მიმოვიხილავთ. მაგრამ სანამ ამას გავაკეთებდეთ, მოკლედ გადავავლებთ თვალს თუ როგორ უწევს დახმარებას კაპიტალის ბაზარს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა, რაც კარგად ახსნის იმას, თუ რატომ მოეთხოვებათ ლისტინგში გატარებულ კომპანიებს უფრო მკაცრი (ან სულ მცირე, წესებზე დაფუძნებული) კორპორაციული მართვა.

წარმოიდგინეთ, რომ ერთ საღამოს თქვენ რკინიგზის ავტოსადგომთან სეირნობთ და გიახლოვდებათ მოსასხამიანი სუბიექტი და გთავაზობთ ყველის ნაჭერის შეძენას — ან სერტიფიკატს, რომელიც მოგანიჭებთ ამ სურსათის 500 გრამის მოთხოვნის უფლებას სხვა დროს და

* სამართლის პროფესორი, გოეთეს უნივერსიტეტის სამართლისა და ფინანსების ინსტიტუტის დირექტორი (ფრანკფურტი).

** ჩინეთის ჰონკონგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, PhD ნიუ იორკის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (ბუფალო), JD ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტი, Dr Jur ფრანკფურტის უნივერსიტეტი.

*** სამართლის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

¹ წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს მე-15 თავის თარგმანს წიგნიდან: Chan A., Donald D. C., Comparative Company Law, Text and Cases on the Laws Governing Corporations in Germany, the UK and the USA, Cambridge University Press, 2011.

სხვა დგილას — მხოლოდ €5.27 ფასად. არა მხოლოდ ამ პროდუქტის ხარისხია უცნობი, არამედ უცნობია სერტიფიკატისა და აღნიშნული პროდუქტის კავშირის რეალურად არსებობა. გონივრული იქნება თუ არა შეთავაზების მიღება? ახლა წარმოიდგინეთ, რომ მომდევნო დილას თქვენ ვაჭრობთ ადგილობრივ მაღაზიაში (ბაზარზე), რომელიც დაყოფილია ინდივიდუალური დახლებად (ხორცი, ყველი, ტკბილეული და ა.შ.), რომელთაგანაც თითოეული ინდივიდუალურ მენარმეს ეკუთვნის, მაგრამ ყველა ფუნქციონირებს ერთი შენობის სივრცეში, რომელსაც ბოლო 200 წლის განმავლობაში ეწოდება „არასდროს (არც ერთ შემთხვევაში) ჭუჭყიანი ან გაფუჭებული სავაჭრო ცენტრი“ („ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა“). გაყიდვების რეგისტრი — როგორც ყველა სხვა შემთხვევაში — რომელიც ნათელია და გამჭვირვალეა, გთავაზობთ საქონელის კარგ არჩევანს, სადაც თქვენ ხედავთ, რომ რომელიღაც ყველი ღირს €10.54 ერთი კილოგრამი, რომელიც განთავსებულია სუფთად დაბეჭდილ იარლიყზე, საიდანაც ირკვევა მისი სახელწოდება, წარმომავლობა და შემადგენლობა, სადაც აგრეთვე, მოკლედ არის გადმოცემული მისი დამზადების წესის შესახებ. თქვენი გამოკვლევის შედეგად, გამყიდველი გეუბნებათ, რომ განთავსებულფასიანი უკვე გაყიდულია, მაგრამ მას შეუძლია შემოგთავაზოთ სერტიფიკატი, რომელიც თქვენ გაძლევთ 500 გრამის მოთხოვნის გარანტირებულ უფლებას ხვალინდელ ბაზარზე €5.27 ფასად. რამდენად განსხვავდება ეს შეთავაზება წინა სალამოს ავტოსადგომთან გაკეთებული შეთავაზებისაგან?

მოლოდინების კარგი სისტემის გარდა (თქვენ შედიხართ მლაზიაში სავაჭროდ), ძირითადი განმასხვავებელი არის გამჭვირვალობა (ინფორმაცია, რომელიც თქვენ გადანყვებილებას გასაგებს ხდის), რეპუტაცია (რომელიც ინფორმაციის სანდოობასა და წვრილმანებთან პოზიტიურ დამოკიდებულებას გიყალიბებთ) და სამართლებრივად მოთხოვნის უფლება (თქვენ იცით თუ სად შეიძლება მოიძიოთ სერტიფიკატის გამცემი) იმ შემთხვევაში, თუ თქვენ ვერ მიიღებთ პროდუქტს. მართლაც, თქვენ მეზობლად მდებარე სავაჭრო „ცენტრი“, ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა² გთავაზობთ თქვენ ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის მსგავს უპირატესობებს. ბაზარზე მყიდველისა და გამყიდველის მნიშვნელოვან კონცენტრაციასთან ერთად, რომელიც ქმნის ლიკვიდურობას, კომპანიის აქციათა ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის ლისტიგში გატარება კომპანიის აქციას მეზობლად მდებარე გაურკვეველი გამყიდველის აქციიდან გარდაქმნის გამჭვირვალე, სხვა კარგ პროდუქტთა შორის კარგი რეპუტაციის მქონე აქციად, რომლის შეუსრულებლობის შემთხვევა დაცულია სამართბრივი რეგულაციებით.² ეს არის გადასვლა, რომელიც კომპანიამ უნდა განახორციელოს, როდესაც ის გადის პირველად საჯარო შეთავაზებაზე. ეს პროცესი ფუნქციონალურად სამ ნაწილად იყოფა:

- *აქციათა გამოცემა.* რამდენადაც არსებული აქციონერი ან არ ფლობს შეთავაზებისათვის საკმარის აქციებს ან არ სურს ყველა აქციის გასხვისება, კომპანიამ უნდა გაზარდოს მისი კაპიტალი და გამოუშვას ახალი აქციები.
- *შეთავაზება ინვესტორის ინვესტორის დამცავი წესების ამოქმედებას.* რაც შეეხება საქონლის გაყიდვის საჯარო შეთავაზებას, სამართალი მოითხოვს, რომ ინვესტორებს ჰქონდეთ ინფორმაციასთან წვდომა და რომ ასეთი ინფორმაცია სრული და სწორი უნდა იყოს, რაც გულისხმობს პროსპექტის შექმნას და ემიტენტის გულმოდგინე შემოწმებას.
- *ბაზარს თავისი წესები აქვს.* ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობასა და რეგულაციებს აქვთ მოთხოვნა ლისტიგში გატარებული კომპანიის მიმართ, რომ შესაბამისობაში მოიყვანონ კომპანია სპეციფიკურ კორპორაციული მართვის სტანდარტებთან, გამჭვირვალობასთან და ინსაიდერული ინფორმაციის გამოყენებასთან დაკავშირებით ისე, რომ დაცული იქნეს ინვესტორი და მხარდაჭერილი იქნეს კაპიტალის ბაზრის რეპუტაცია.

² ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის დანიშნულებასთან დაკავშირებით იხილეთ: Schwartz და Francioni (2004: 1-29).

მე-6 თავში ჩვენ ვნახეთ კაპიტალის გაზრდისა და ახალი აქციების გამოშვების წესები. ამ კონტექსტში, პირველადი ბაზრის წესების ანალიზი, რომელიც უკავშირდება ერთჯერადი შეთავაზების პროსპექტის შედგენას და შეთავაზების პერიოდში გახსნილობის რეგულირებას, განსახილველი თემის სათაურიდან ძალიან დაგვაშორებს. აქ ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ კორპორაციული მართვის რეგულირების გამოსაყენებელ წესებზე, რომელიც დირექტორებმა უნდა გაითვალისწინონ მას შემდეგ, როგორც კი კომპანია ლისტინგში გატარდება. ამ წესებში მოცემული ბევრი მოვალეობა შესაძლებელია მომდინარეობდეს უკვე გამოყენებადი საკორპორაციო-სამართლებრივი კანონებით დადგენილი სტანდარტებიდან. აღნიშნულ წესებს უფრო კონკრეტული შეთავაზების უპირატესობა აქვს, რომელიც განმარტავს და პროგნოზირებადს ხდის იმ სტანდარტებს, რომელიც ყველა კომპანიის დირექტორის მიმართ გამოიყენება. ეს წესები საკმაოდ ზრდის ხელმისაწვდომი ინფორმაციის მოცულობას, ამცირებს დირექტორთა მონიტორინგის ხარჯებს, ანიჭებს ინვესტორს გარკვეულ უფლებებს და ეხმარება ასეთი უფლებების განხორციელების უზრუნველყოფაში.

II. კომპანიის ლისტინგში გატარება იწვევს საბაზრო წესების ამოქმედებას

A. ფასიანი ქაღალდების სამართალი

გერმანიასა და გაერთიანებულ სამეფოში, ორგანიზებულ ბაზარზე ფასიანი ქაღალდების ლისტინგში გატარება იწვევს განცალკევებული ნორმების ამოქმედებას, რომელიც ეხება გამჭვირვალობას და ინტერესთა კონფლიქტით დასაღებ ტრანზაქციებს. ჩვენ ეს წესები წინა თავებში სხვადასხვა კონტექსტში უკვე განვიხილეთ. ეს ნაწილი ერთგვარი შეჯამებაა იმ წესებისა, რომელიც იმ ცვლილებათა სიცხადეს ეხება, რომელსაც ლისტინგში კომპანიის გატარება იწვევს. როგორც გამჭვირვალობის დირექტივა, ისე ბაზრის ბოროტად გამოყენებისა და დაუფლების დირექტივა გამოიყენება იმ კომპანიების მიმართ, რომელთა ფასიანი ქაღალდების რეგისტრირებულია კაპიტალის ორგანიზებულ ბაზარზე. გაერთიანებულ სამეფოში, ასეთ რეგულაციასთან ძირითადი ნაწილი ფინანსური მომსახურების სააგენტოს გახსნილობისა და გამჭვირვალობის წესებსა და დაუფლების კოდექსშია მოცემული, აგრეთვე, გარკვეული წესები წარმოდგენილია კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონსა და სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსში. გერმანიაში ანალოგიური წესების მოძიება შესაძლებელია ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კოდექსში, აქციებით ვაჭრობის შესახებ კანონსა და დაუფლების შესახებ კანონში. სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი ასევე შეიცავს ისეთ დებულებებს, რომელიც მხოლოდ ლისტინგში გატარებული კომპანიების მიმართ გამოიყენება.

აშშ-ის ფასიანი ქაღალდების სამართალი შემოსაზღვრული არ არის ლისტინგში გატარებული კომპანიებით, მაგრამ დამოკიდებულია გამოსაშვებ აქციათა რაოდენობაზე, რომელიც გარკვეულ სიდიდეს აღწევს. კომპანიები, რომელთა აქტივები აღემატება \$10 მილიონს და სულ მცირე 500 აქციონერი ჰყავს უნდა დარეგისტრირდნენ ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიაში და ხდებიან ისინი ფასიანი ქაღალდები სამართლის რეგულირების ობიექტნი,³ კერძოდ, ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონისა და იმ წესებისა, რომელიც ამ კანონის მიხედვით არის დადგენილი. ინსაიდერული ვაჭრობის ან ფასიანი ქაღალდებით თაღლითური ვაჭრობის სხვა ფორმების წინააღმდეგ არსებული წესები გამოიყენება ყველა კომპანიის მიმართ, მიუხედავად მათი ლისტინგში გატარებისა და ზომისა.

³ ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის §12(გ) ამავე კანონის 12(g)-1-თან და 17 ფედერალური რეგულაციების კოდექსის §240.12g-1-თან ერთობლიობაში.

B. ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის წესები

ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა ბუნებით სახელშეკრულებოა და გამოიყენება იმ კომპანიების მიმართ, რომლებიც ლისტინგის შეთანხმების მონაწილენი ხდებიან. ისინი გამოიყენება მხოლოდ ლისტინგში გატარებული კომპანიების მნიშვნელოვანი ვაჭრობის შემთხვევებში. გაერთიანებულ სამეფოში, აღნიშნულ წესებს ასევე მოყვება საუკეთესო პრაქტიკის ორი კოდექსი: ერთობლივი კოდექსი და მოდელური კოდექსი, რომელსაც კომპანია უნდა დაემორჩილოს.

C. კორპორაციული მართვის კოდექსები

გერმანიამ გაიზიარა გაერთიანებული სამეფოს პრაქტიკა და ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის წესები შეავსო კორპორაციული მართვის კოდექსით. როგორც ზემოთ იქნა განმარტებული, ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები მოითხოვს, რომ კომპანიები დაემორჩილონ ერთობლივ კოდექს ან წლიურ ფინანსურ მოხსენებაში (ანგარიშში) წარმოადგინონ ახსნა-განმარტება თუ რატომ აირჩიეს მათ არ დაემორჩილებოდნენ ამ წესებს⁴ და ასევე მოითხოვს, რომ კომპანიამ მოასწარიგოს დირექტორის მიერ კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის ნებისმიერი შემთხვევა სულ მცირე იმ სიმკაცრით, როგორც ამას მოდელური კანონი ითვალისწინებს.⁵ ერთობლივი კოდექსის მსგავსად, გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი არ არის სავალდებულო პერ სე (თავისთავად). სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი მოითხოვს, რომ ლისტინგში გატარებულმა კომპანიის გამგებამ და სამეთვალყურეო საბჭომ თავიანთ წლიურ ანგარიშში წარმოადგინონ მათი აღიარება ემორჩილებიან თუ არა კორპორაციული მართვის კოდექსს და თუ არ ემორჩილებიან, უნდა წარმოადგინონ დაუმორჩილებლობის მასშტაბები და ასეთი დაუმორჩილებლობის მიზეზები.⁶ როგორც კომბინირებული კოდექსი, ისე გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი ცვლის დირექტორთა საბჭოს შემადგენლობას, დაახლოებით ისე, როგორც რამდენიმე ხნის წინ აშშ-მა განახორციელა ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის წესების საშუალებით, კერძოდ კი, სარბანეს-ოქსლეს აქტითა და ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიის წესებით.

მიმდინარე თავის მომდევნო ნაწილებში ჩვენ განვიხილავთ სპეციფიკურ სფეროებს, სადაც დირექტორთა მოვალეობები უფრო კონკრეტიზებული წესების რეგულირების ობიექტი ხდება, როდესაც კომპანიის აქციები ლისტინგშია გატარებული, ან, აშშ-ში, რეგისტრირებულია ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიაში. რამდენადაც 24-ე და 25-ე თავები სპეციალურად ეძღვნება დაუფლებას, ამ თავში არ განიხილება დაუფლების წესები იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ისინი დირექტორისათვის ქმნიან გარკვეულ მოვალეობებს და რომლებიც (წესები) მოქმედებას იწყებენ ლისტინგში გატარების ან მარეგულირებელში რეგისტრაციის შედეგად.

III. დირექტორის კომპანიასთან ტრანზაქციების დადების წესები

მე-12 თავში, ჩვენ ნათლად დავინახეთ თუ როგორ შეიძლება დირექტორსა და კომპანიას შორის დადებულმა გარიგებამ წარმოშვას ინტერესთა კონფლიქტი და შექმნას ფიდუციური მოვალეობის დარღვევის შესაძლებლობა, რამდენადაც დირექტორი კომპანიის ინტერესებს საკუთარი ინტერესებით ჩაანაცვლებს. ჩვენ დავინახეთ, რომ დელავერის საკორპორაციო სამართალი ასეთ შემთხვევას საკმაოდ ზოგადად არეგულირებს და ნდობას უცხადებს დამოუკიდებელ დირექტორებს ასეთი ტრანზაქციის მონონების უფლების მინიჭების გზით, რომელიც გერმანია-

⁴ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9.8.6.

⁵ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9.2.7.

⁶ გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, §161.

ში გარკვეულწილად ოფიციალურია, რამდენადაც ის მოითხოვს სამეთვალყურეო საბჭოს მხრიდან იმ ტრანზაქციის მონონებას (მიღებას), რომელიც დაკავშირებულია კომპენსაციასა და სესხებთან, ხოლო გაერთიანებულ სამეფოში ეს ყველაფერი ოფიციალურობასთან (ფორმალურობასთან) შორს დგას, რამდენადაც კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი ინტერესთა კონფლიქტის თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევასთან მიმართებით ფართო რეგულატორული წესების გავრცელებით გამოირჩევა. გერმანიის სისტემა ფაქტობრივად არ იცვლება მას შემდეგ, რაც კომპანია ლისტინგში გატარდება. ლისტინგის კონტექსტში, როგორც ეს მე-14 თავშია განხილული, აშშ-ის ფედერალური წესები უფრო მეტად უახლოვდება გაერთიანებული სამეფოს მოდელს, მაგრამ ჯერ კიდევ მნიშვნელოვნად ზოგადი რეგულაციების მქონე მოდელად რჩება.

A. ამერიკის შეერთებული შტატები

როდესაც კომპანია ლისტინგშია გატარებული, მან შეიძლება დირექტორს ან აღმასრულებელ ოფიცერს არ მისცეს სესხი ან კრედიტის სხვა ფორმა თუ ასეთი სესხები ჩვეულებრივ ბიზნეს საქმიანობაში არ ჯდება (ე.ი. კორპორაცია არის ან ბანკი ან ფინანსური კომპანია).⁷ დანარჩენი ფედერალური რეგულაცია გადამისამართებას გამჭვირვალობაზე აკეთებს. კომპანია, რომელიც ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიაშია დარეგისტრირებული, ვალდებულია ყოველწლიურ ანგარიშში წარმოდგინოს კომპანიასა და დირექტორს შორის დადებული ნებისმიერი გარიგების შესახებ ინფორმაცია, რომლის ღირებულება აღემატება \$120,000-ს და ასევე, უნდა გახსნას ასეთი ტრანზაქციის დასრულების მიღების პროცედურა და მისი პოლიტიკა.⁸ როგორც ჩვენ მე-14 თავში დეტალურად განვიხილეთ, კომპანიის ყოველწლიური ანგარიში უნდა მოიცავდეს დირექტორისა და აღმასრულებელი ოფიცერის კომპენსაციასა და აქციათა საკუთრებაზე ინფორმაციას (ანგარიშს).⁹ ამასთან, აქციათა გამოშვება ან აქციათა ნებისმიერი მნიშვნელოვანი ცვლილება ან აქციათა ოფციონის ნებისმიერი მნიშვნელოვანი ცვლილება, რომელიც დირექტორის ან სხვა დაქირავებული პირების ანაზღაურებისათვის გამოიყენება მიღებულ (მონონებულ) უნდა იქნეს აქციონერების მიერ.¹⁰

B. გაერთიანებული სამეფო

ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები დაფუძნებულია კომპანიების შესახებ კანონის ნორმებზე, რომელიც კომპანიასა და დირექტორს შორის ტრანზაქციებს უკავშირდება და რომელიც ძირითადად იმ კომპანიების მიმართ გამოიყენება, რომლებიც პირველად ლისტინგს გადაიან გაერთიანებულ სამეფოში.¹¹ ასეთი კომპანიები კი, როგორც წესი, გაერთიანებულ სამეფოში დარეგისტრირებული კომპანიები არიან.

გაერთიანებულ სამეფოში კოდიფიცირებული წესების დონე შესამჩნევია და მათი გამოყენებისას ძალიან მცირე დისკრეციის შესაძლებლობას ტოვებენ. აღნიშნული წესები ფართოდ განმარტავენ დაკავშირებულ პირს, რომელიც მოიცავს პირებს, რომლებიც დირექტორები არიან (ე.წ. ჩრდილში მყოფი დირექტორი) ტრანზაქციამდე თორმეტი თვის განმავლობაში და ასევე მოიცავს დირექტორის კომპანიის შვილობილი კომპანიებს.¹² წესები არ გამოიყენება „საგადასა-

⁷ 15 USC §78m(k) (2000).

⁸ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §229.404.

⁹ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §229.402-403.

¹⁰ ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟის წესები, პარაგრაფი 303a.08; ასევე, ფასიან ქაღალდთა დილერების ავტომატური კოტირების ეროვნული ასოციაციის საბაზრო ვაჭრობის წესები, პარაგრაფი 5635(c).

¹¹ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.1.

¹² ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.3-11.1.4.

ხადო ბუნების მქონე ჩვეულებრივი ბიზნეს ტრანზაქციების მიმართ¹³, „მცირე ტრანზაქციების“ მიმართ და იმ ტრანზაქციების მიმართ, რომელთაც „არ აქვთ განსაკუთრებული მახასიათებლები“.¹⁴ ბოლო ორი თემის კონცეფცია განმარტებულია კანონის დანართში სათაურით „ტრანზაქციები, რომლის მიმართ დაკავშირებულ პირებთან დასაღები ტრანზაქციის რეგულირების წესები არ გამოიყენება“, ამასთან, ეს დოკუმენტი ჩამოთვლის ზუსტ ნუმერაციულ თანაფარდობას იმის განსამარტავად თუ რა არის „მცირე ტრანზაქცია“ და ასევე შეიცავს ტრანზაქციათა დეტალურ ჩამონათვალს, რომელიც არ არის „არაჩვეულებრივი“.¹⁵ თუ ეს წესები არ გამოიყენება, მაშინ კომპანიამ ასეთი ტრანზაქცია უნდა გაასაჯაროოს, მიანოდოს აქციონერებს ყველა აუცილებელი ინფორმაცია და მიიღოს აქციონერთა განწყვეტილება (მოწონება).¹⁶ ეს წესები ასევე ადგენენ „უმცირეს ტრანზაქციათა“ მოწონების წესებს (როგორც მცირე ტრანზაქციისგან კიდევ განსხვავებულს), რომელსაც პროცენტული თანაფარდობა 5%-ზე ნაკლები მაჩვენებლის აქვს (კომპანიის წილებთან მიმართებით), მაგრამ სადაც ერთი ან მეტი პროცენტული თანაფარდობა აღემატება 0,25%-ს.¹⁷ ასეთი „უმცირესი“ ტრანზაქციებისათვის კომპანიას მოეთხოვება მხოლოდ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ინფორმირება, რომელიც ღებულობს დამოუკიდებელ მრჩეველთა მოსაზრებებს ტრანზაქციის პირობებთან დაკავშირებით და ასევე კომპანიამ უნდა უზრუნველყოს მომდევნო წლიურ ანგარიშში აღნიშნული ტრანზაქციის შესახებ ინფორმაციის წარმოდგენა.¹⁸ ამ წესებში არსებული გარემოებათა დაკონკრეტებები გაერთიანებული სამეფოს „სამოქალაქო სამართლის“ კოდიფიკაციის ერთ-ერთ ყველაზე ნათელ მაგალითებს წარმოადგენენ თუ მას შევადარებთ გერმანიის საერთო სამართლის იმ იმპერატიულ დათქმას, რომ დირექტორი მოქმედებს „კეთილსინდისიერად“ „კომპანიის საუკეთესო ინტერესებში“.

C. გერმანია

როგორც მე-3 თავშია განხილული, ფრანკფურტის კაპიტალის ბაზარი არ შეიცავს კორპორაციული მართვის ფართო სპექტრის დებულებებს, მაგრამ სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი მოითხოვს, რომ ლისტინგში გატარებული კომპანიები ან იზიარებენ გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსის დებულებებს ან განმარტავენ თუ რატომ არ იზიარებენ მას. ეს კოდექსი, გარკვეულწილად, არ შეიცავს კორპორაციული მართვის ისეთ პროცედურებს, როგორსაც შეიცავს ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის კოდიფიცირებული წესები. ის, ფაქტობრივად, იმეორებს, რომ მმართველი დირექტორი ან უნდა შევიდეს თავად კომპანიასთან კონკურენციაში, ხოლო სამეთვალყურეო საბჭოს წევრები (ზედამხედველი დირექტორები) კომპანიის საუკეთესო ინტერესებში უნდა მოქმედებდნენ¹⁹ — ორი ფიდეუციური მოვალეობა აღნიშნულ აქტში წარმოდგენილია. ეს კოდექსი მოითხოვს, რომ გამგეობამ ინტერესთა კონფლიქტის შემცველი გარიგების თაობაზე ინფორმაცია წარუდგინოს სამეთვალყურეო საბჭოს, ხოლო სამეთვალყურეო საბჭოს წევრებმა ამავე ორგანოს უნდა განუცხადოს ასეთი კონფლიქტების შესახებ, ასევე უნდა განუცხადოს აქციონერთა საერთო კრებას.²⁰ „მნიშვნელოვანი“ ინტერესთა კონფლიქტის შემთხვევაში, რომელსაც ადგილი აქვს გამგეობაში, დამტკიცებულ უნდა იქნეს სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ, მაგრამ „მნიშვნელოვანი“ არ არის განმარტებული და ერთადერთი სახელმძღვანელო აღნიშნულ პროცედურებთან მიმართებით არის ის, რომ გამგეობაში ინტერეს-

¹³ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.5.

¹⁴ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.5ა.

¹⁵ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11, დანართი 1რ.

¹⁶ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.7.

¹⁷ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.10.

¹⁸ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 11.1.10(2).

¹⁹ გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი, პარაგრაფი 4.3.1 და 5.5.1.

²⁰ გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი, პარაგრაფი 4.3.4, 5.5.2, 5.5.3.

თა კონფლიქტის შემცველი ტრანზაქციების მიღება-მოწონება უნდა დაექვემდებაროს ამ სექტორში არსებულ ჩვეულებრივ სტანდარტებს.²¹ ასეთი მოქნილობის მიზეზი მთლად ნათელი არ არის. ეს შეიძლება მომდინარეობდეს გერმანიის დამოუკიდებულებით ორსაფეხურიანი მართვის სისტემაზე იმ ფაქტთან ერთად, რომ არც მენეჯმენტს და არც პარტნიორებს არ შეუძლიათ სააქციო საზოგადოების აღნიშნული სტრუქტურის შეცვლა. თუმცა, შესაძლოა, რომ ის ასევე ერთგვარ რეაქციას წარმოადგენს ბაზარზე არსებული არასწორი ქორების გავრცელებაზე, რომელიც განხორციელდა 2000-იან წლებში არასწორი შედარებითი კვლევების მეშვეობით, რომ გაერთიანებულ სამეფოსა და აშშ-ს ბაზრებს აქვთ საკუთარი მოქნილი, სამოსამართლო მართლმსაჯულების კუთხით ჩამოყალიბებული სტანდარტები და რომ მათ არ აქვთ მკაცრი რეგულაციები (წესები).²²

IV. კომიტეტების შექმნა ბორდში

როგორც წინა ნაწილმა ცხადჰყო, იმ ტრანზაქციის სანიტარიზირების მექანიზმი, რომელშიც დირექტორს კონფლიქტური ინტერესი გააჩნია კომპანიასთან მიმართებით, არის კომპანიის ნეიტრალური, დამოუკიდებელი პირების მიერ გადაწყვეტილების მიღება ან, სულ მცირე ტრანზაქციის მოწონება. თუ ეს ნეიტრალური პირები სხვა დირექტორები არიან, არსებობს შანსი, რომ მათზე ზეგავლენა მოხდეს დაინტერესებული დირექტორების მხრიდან, რითიც მათი საზედამხედველო ფუნქციის ეფექტობა საკმაოდ შემცირდება. გერმანიამ საკმაოდ ადრე შეიცნო და აღიარა ეს პრობლემა, რომლის გადაწყვეტის საშუალებად სააქციო საზოგადოებაში ორსაფეხურიანი მართვის სისტემის შემოღება განსაზღვრა. გაერთიანებულმა სამეფომ და აშშ-მა 1970-იან წლებში დაიწყეს ზედამხედველი დირექტორების ინსტიტუტის დანერგვა კორპორაციის ბორდში, რომელიც მოგვიანებით უფრო ეფექტური აღმოჩნდა ამ პირების განცალკევებულ კომიტეტებში ინტეგრირება (აუდიტის, ანაზღაურებისა და ნომინირების კომიტეტი ან მენეჯმენტის კომიტეტები), რომლებიც შემდგომ განვითარდა მათზე ზეგავლენის მაქსიმალური იზოლაციით, რომელიც მიღწეულ იქნა მათთვის ცალკე დებულების შექმნითა და განცალკევებული ფონდის შექმნით, რომელიც გამოყოფილი იქნებოდა დამოუკიდებელი იურიდიული საბჭოს მხარდასაჭერად. ეს ევოლუცია ემსგავსება მიდგომას, თითქოს ის ვითარდება გერმანული სააქციო საზოგადოების მოდელის მიმართულებით, თუმცა გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსის ავტორები ამგვარ დაახლოებაზე მაინც დავობენ და წარმოადგენენ რეკომენდაციას, რომ ლისტინგში გატარებული გერმანული სააქციო საზოგადოებები უნდა მიყვნენ აშშ-ისა და გაერთიანებული სამეფოს მოდელს აუდიტის კომიტეტის შექმნასთან დაკავშირებით, რომელიც პრაქტიკულად სამეთვალყურეო საბჭოში ზედამხედველობის კომიტეტის შექმნით შეიძლება განხორციელდეს. ამჟამად, ჩვენ სამივე იურისდიქციაში ლისტინგში გატარებულ კომპანიათა კომიტეტების შესახებ წესები შემდეგნაირად შეიძლება შეჯამებულიყო.

A. შეერთებული შტატები

ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი ლისტინგში გატარებული ყველა კომპანიის მიმართ აწესებს აუდიტის კომიტეტის შექმნის მოთხოვნას, რომელიც დამოუკიდებელი დირექტორებისგან უნდა იქნეს ფორმირებული.²³ ზოგადად „დამოუკიდებლობა“ ნიშნავს მნიშვნელოვანი სასამსახურე, ფინანსური, ნილობრივი და ოჯახური ურთიერთობების არ არსებობას.²⁴

²¹ გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი, პარაგრაფი 4.3.4.

²² იხილეთ: Roe (2006: 462-466).

²³ 15 USC §78j-1(m); ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.10ა-3.

²⁴ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.10ა-3(ბ)(ii), (e).

ამასთან ერთად, ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა დამატებით წარმოადგენს ნომინირების/კორპორაციული მართვის კომიტეტს და კომპენსაციის კომიტეტს დანიშნულ დირექტორებთან და მენეჯმენტთან ხელშეკრულებათა დასადებად და აგრეთვე, მათი კომპენსირების საკითხების გადასაწყვეტად.²⁵ ფასიანი ქაღალდების დილერთა ავტომატური კოტირების ეროვნული ასოციაციის საბაზრო წესები მოითხოვს აუდიტის კომიტეტის არსებობას და როგორც ეს მე-14 თავში იქნა განხილული, ანაზღაურების კომიტეტს.²⁶ რამდენადაც კომიტეტები ფორმირებულია დამოუკიდებელი დირექტორებისაგან, მათ აქვთ საკუთარი ქცევის (მოქმედების) წესები, იკრიბებიან მმართველი დირექტორების გარეშე და დამოუკიდებელ მრჩეველებთან აქვთ წვდომა, ძირითადი ძალაუფლება, რაც მათ მიჯნავს გერმანული სააქციო საზოგადოებისაგან, არის მმართველი დირექტორების დანიშვნის (არჩევის) შესაძლებლობა, მაგრამ აშშ-ში ასეთ დანიშვნებზე (ძირითადად, ეს მხოლოდ თეორიაში ხდება) გავლენას ნომინირების კომიტეტის წევრობის გზით ახდენენ.

B. გაერთიანებული სამეფო

გაერთიანებულ სამეფოშიც მნიშვნელოვანი ნაბიჯებია გადადგმული სამეთვალყურეო საბჭოს შექმნის კუთხით. როგორც ზემოთ იქნა განხილული, ფინანსური მომსახურების სააგენტოს წესები ერთობლივ კოდექსთან²⁷ ერთად მოითხოვს, რომ ბორდი შედგებოდეს „აღმასრულებელ და არა აღმასრულებელ დირექტორთა ბალანსის დაცვით“,²⁸ რომლებიც დანიშნულები იქნებიან „ოფიციალური, მკაცრი და გამჭვირვალე პროცედურების გზით“.²⁹ ყველა ბორდს უნდა ჰქონდეს დამოუკიდებელი დირექტორებისაგან შემდგარი აუდიტის კომიტეტი,³⁰ ანაზღაურების კომიტეტის, რომელიც ასევე დამოუკიდებელი დირექტორებისაგან უნდა იყოს შემდგარი³¹ და ნომინირების კომიტეტი, რომლის წევრთა უმრავლესობას დამოუკიდებელი და არააღმასრულებელი დირექტორები წარმოადგენენ.³²

C. გერმანია

მცირე სააქციო საზოგადოებისთვისაც კი, რომელსაც ერთი აქციონერი ჰყავს, სამეთვალყურეო საბჭო სავალდებულოა. როგორც დავინახეთ, გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონის მიხედვით, სამეთვალყურეო საბჭო მოქმედებს იმისათვის, რომ შეამციროს კომპანიასა და გამგეობას შორის, რომელიც კომპანიას წარმოადგენს ამ უკანასკნელთან (გამგეობასთან) ხელშეკრულების დადების დროს, ინტერესთა კონფლიქტი უკანასკნელის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე მონიტორინგის დაწესებით (როგორც ანგარიშის შედგენა და წარდგენა) და რომ მიიღოს საუკეთესო გადაწყვეტილება გამგეობის წევრთა ანაზღაურებასთან დაკავშირებით. რა თქმა უნდა, სამეთვალყურეო საბჭო ირჩევს გამგეობისათვის კანდიდატებს და ნიშნავს მათ. შესაბამისად, თავად სამეთვალყურეო საბჭოშია აუდიტის, ანაზღაურებისა და ნომინირების კომიტეტი. ის მოქმედებს როგორც ძირითადი საერთაშორისო მოდელი, რომელიც დამოუკიდებელი დირექტორებისაგან შემდგარი ცალკე ორგანოს მიზნებს ემსახურება და რომელიც სამეთ-

²⁵ ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟის წესები, პარაგრაფი 303ა.5.

²⁶ ფასიანი ქაღალდების დილერთა ავტომატური კოტირების ეროვნული ასოციაციის საბაზრო წესები, წესი 5605(c), (d)(1)(B).

²⁷ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9.2.8.

²⁸ ერთობლივი კოდექსი, პარაგრაფი A.3.

²⁹ ერთობლივი კოდექსი, პარაგრაფი A.4.

³⁰ ერთობლივი კოდექსი, პარაგრაფი C.3.1.

³¹ ერთობლივი კოდექსი, პარაგრაფი B.2.1.

³² ერთობლივი კოდექსი, პარაგრაფი A.4.1

ვალყურეო საბჭოს უფლებამოსილების ფარგლებში მოქმედებს მმართველ დირექტორებზე მონიტორინგის განხორციელების უფლებამოსილებით.

მიუხედავად ამისა, სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი მოითხოვს აუდიტის კომიტეტის შექმნას, რომლის ძირითადი მიზანი ანგარიშვალდებულების კონტროლი და რისკების მართვა და აუდიტორთა დანიშვნა იქნება.³³ აღნიშნული კომიტეტის თავმჯდომარეს საბუღალტრო ცოდნა და გამოცდილება უნდა ჰქონდეს და არ უნდა იყოს გამგეობის ოფიციალური წევრი. სამეთვალყურეო საბჭოს ასევე უნდა ჰქონდეს ნომინირების კომიტეტი, რომელიც ზედამხედველ დირექტორებს შესთავაზებს მას; ეს შესაძლოა მუშა-მოსამსახურეთა თანამონაწილეობის ინსტიტუტის შემცირების მცდელობას წარმოადგენდეს, რამდენადაც, დამოუკიდებლობის მაგივრად, ის მოითხოვს, რომ მისი ყველა წევრი აქციონერთა დანიშნულია.³⁴ როგორც ზემოთ წარმოდგენილი დაკვირვების შედეგ გამოჩნდა, ძალიან ნაადრევია იმის თქმა არის თუ არა სამეთვალყურეო საბჭოს დაყოფის (პარტიტის) შემოთავაზებული ორიგინალური გერმანული სტრუქტურა ხარვეზიანი ან არის თუ არა ეს ერთგვარი ჟესტიკულაცია ინსტიტუციონალური ინვესტორისათვის აშშ-სა და გაერთიანებული სამეფოს რეგულაციებზე გადასვლისათვის და აუცილებლობიდან გამომდინარე, ყველა გარემოებაში თავდაჯერებულად ყოფნისათვის. ალბათ, თუ აშკარა გახდება, რომ აუდიტის, ნომინირების ან ანაზღაურების კომიტეტი საჭიროებს ქვეკომიტეტებად დაყოფას, მაშინ ეს ნათელს გახდის დანაწილების მექანიზმის ხარვეზიანობას და კორპორაციული მართვის კოდექსის რაციონალურ ბაზისს.

V. პროფილაქტიკური ნორმები დირექტორის გარიგებებთან დაკავშირებით

A. შეერთებული შტატები

ნაშრომში ხშირად არის წარმოდგენილი დაკვირვება, რომ *ეს ანტე რეგულირების წესები, რომელიც მოცემული ტიპის ტრანზაქციებზე ვრცელდება, ამოქმედებას იწყებს მას შემდეგ, რაც ცნობილი გახდება, რომ აღნიშნული ტრანზაქცია, მისი საეჭვოობიდან გამომდინარე, მაღალი ალბათობის შესაძლებლობას წარმოშობს, რომ ის დაარღვევს დირექტორის ფიდუციურ მოვალეობებს*. ეს პროცესი დადასტურდა დირექტორთან დადებული გარიგებების თაობაზე არსებული ადრინდელი წესების საკანონმდებლო ისტორიაში. აშშ-ის კონგრესის 1930-იანებში გამართული მოსმენის ბოლოს, რომელიც 1929 წლის საბაზრო კრიზისის მიზეზების გამოძიებას მიეძღვნა, გამოტანილ იქნა დასკვნა, რომ:

ყველაზე მცდარ (უზნეო) არაამქვეყნიურ პრაქტიკას შორის . . . იყო კორპორაციის დირექტორების მხრიდან, რომლებიც ფლობდნენ ფიდუციურ მოვალეობებს, საშინელი ღალატი, რომლებმაც დაკავებული პოზიციიდან, რომელიც მათ ეკავათ, მიღებული კონფიდენციალური ინფორმაცია გამოიყენეს ბაზარზე საკუთარი ქმედებების (აქტივობების) მხარდასაჭერად. ძალიან ახლოს დგას უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების ამ სახესთან მსხვილი აქციონერის მიერ ინსაიდერული ინფორმაციის უსინდისოდ გამოყენება, რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ ის არც დირექტორი და არც ოფიცერი არ იყო, იყენებს მის ხელთ არსებულ მნიშვნელოვან კონტროლის მექანიზმს, რომელიც კომპანიის ბედ-იღბალზე ზემოქმედების კუთხით აქვს მას და რომლის (კონტროლის, ზეგავლენის) გამოყენების შედეგად მოიპოვებს და სარგებლობს ისეთი ინფორმაციით, რომელიც სხვებისთვის ხელმისაწვდომი არ იყო.³⁵

³³ გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი, პარაგრაფი 5.3.2. ეს დანაწესი შემოღებულ იქნა მიუხედავად იმისა, რომ აქციონერებს, არა მმართველ დირექტორებს, უფლება აქვთ დანიშნონ კომპანიის აუდიტორი სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონის §119(1)-ის თანახმად.

³⁴ გერმანიის კორპორაციული მართვის კოდექსი, პარაგრაფი 5.3.3.

³⁵ სენატის ანგარიში 1455, 73-ე კონგრესი, მ-2 სესია, გვ. 55 (1934).

როგორც პირდაპირი შედეგი, 1934 წელს კონგრესმა მიიღო ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის \$16, წესი იმ გარიგებების დასარეგულირებლად, რომელიც კომპანიის ფასიანი ქაღალდების გარიგებებს უკავშირდება ნებისმიერ პირთან, რომელიც „ამ ფასიანი ქაღალდის გამომშვები კომპანიის დირექტორი ან ოფიცერია“ და „ნებისმიერ პირთან დასაბუთებლად გარიგებას, რომელიც პირდაპირი ან არაპირდაპირი ბენეფიციარი მესაკუთრეა კომპანიის ნებისმიერი კლასის აქციათა 10 ან მეტი პროცენტისა.“ მე-16 რეგულაცია მხოლოდ იმ კომპანიების მიმართ ვრცელდება, რომელიც ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიაშია დარეგისტრირებული და მოითხოვს ინსაიდერებისგან როგორც მათი ინსაიდერული ტრანზაქციების შესახებ ანგარიშის (მოხსენების) წარდგენას კომისიისათვის, ისე კომპანიისათვის ბოლო ექვსი თვის განმავლობაში ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვით მიღებული ნებისმიერი სარგებლის დაბრუნებას. ანგარიშის წარდგენისა და სარგებლის უკან დაბრუნების პროცედურების დეტალებს შეიცავს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის 16ა და 16ბ რეგულაცია.³⁶ ამგვარად, რეგულაცია \$16 ებრძვის შესაძლოა ინსაიდერულ ვაჭრობას წესებით, რომლებიც ყოველთვის გამოიყენება მიუხედავად იმისა, არის თუ არა ასეთი ვაჭრობა ზიანის მომტანი და რაიმე სპეციფიკური ინსაიდერული ინფორმაცია არის თუ არა საჭირო, რადგან ის ეფუძნება ინსაიდერის სტატუსს და არა არსებული საქმის კონკრეტულ ფაქტებს.

რეგულაცია \$16-ის მიხედვით, ინსაიდერი ვალდებულია კომპანიის აქციებით ვაჭრობასთან დაკავშირებით ყოველი წლის ბოლოს ანგარიში წარადგინოს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიაში, როდესაც ის პირველად შეიძენს ასეთ აქციებს ან გახდება ინსაიდერი, როდესაც მატერიალური ცვლილება ხორციელდება ჰოლდინგში.³⁷ \$16(ბ) რეგულაციის მიხედვით, ინსაიდერები ვალდებული არიან კომპანიას დაუბრუნონ ნებისმიერი სარგებელი (ე.წ. მოკლე დროის ეფექტის სარგებელი), რომელიც მათ მოკლე დროში გამოიმუშავეს კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით სპეკულაციური გარიგებების გზით. მოკლე ვადიანი ნიშნავს ყიდვა-გაყიდვას (ან გაყიდვას და ყიდვას) ექვსი თვის განმავლობაში. ფაქტობრივი გაურკვევლობა შესაძლოა წარმოიშვას გაყიდვის, შეძენისა და ექვსი თვის განმარტებისას. ისეთ გარემოებათა შემთხვევაში, როდესაც ფაქტობრივი მდგომარეობა \$16 რეგულაცია საბრძოლო მდგომარეობას პირდაპირ არ ემთხვევა, მაგალითად, როგორც ამას აქციათა ოფციონის შეძენასთან დაკავშირებით აქვს ხოლმე დაუფლების ბრძოლის დროს და როგორც ეს აქციათა გაყიდვისას ხდება დაუფლების ტრანზაქციის შერწყმით დასრულების ეტაპზე, მაშინ \$16(ბ) გამოიყენება.³⁸ ექვსთვიანი პერიოდის განმარტებისათვის, ოფციონის შეძენა ან გასხვისება ეკვივალენტია თავად ფასიანი ქაღალდების შეძენისა და გაყიდვისა.³⁹ ამასთან, \$16ბ-3 აკონკრეტებს ფასიან ქაღალდთა და ოფციონთა განსაზღვრულ შეძენასა და გასხვისებას, რომელიც მუშა-მოსამსახურეთა აქციათა გეგმას უკავშირდება, რომელიც \$16 რეგულაციისგან გათავისუფლებულია.

ინსაიდერი აქციონერებისათვის, თუ ის მიაღწევს \$16 რეგულაციაში წარმოდგენილ 10%-იან ზღვარს, მაშინ ის ვალდებულია წარადგინოს ნებისმიერი კლასის შესახებ ანგარიში, არა მართო იმ აქციებთან დაკავშირებით, რომელთა შეძენით მან ათპროცენტთან ზღვარს გადააჭარბა, არამედ სხვა ნებისმიერი ფასიანი ქაღალდის შესახებ, რომელსაც ის ამ კომპანიაში ფლობს.

³⁶ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.16ა-1-16ბ-8.

³⁷ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.16ა-3. აქციონერთათვის ეს მოთხოვნები შესაძლოა გადაიფაროს მოთხოვნებით, რომელიც 5%-ის ან მეტი ნებისმიერი კლასის აქციის მფლობელ ევალუა ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიაში ანგარიშის წარდგენა. უკანასკნელი რეგულაცია ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის §13(დ)-შია, რომელიც დაუფლების რეგულაციების ნაწილს წარმოადგენს. ამგვარად, სხვადასხვა დროს დადგენილ სხვადასხვა მიზნის მქონე მოთხოვნებს (1934 და 1968 წლები) შეუძლიათ რეგისტრირებული კომპანიის აქციონერთა მიმართ არსებული დიდი მოცულობის მოთხოვნათა ბაღე შექმნას.

³⁸ *Kern County Land Co. v. Occidental Petroleum Corp.*, 411 აშშ, 582 (1973).

³⁹ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.16ბ-6.

გარდა ამისა, აქიონერთა ჯგუფი, რომელთაც შეუძლიათ მოახდინონ ნებისმიერ აქციონერთა გაერთიანების ჩამოყალიბება, რომელიც აქტიურად მუშაობს კომპანიის მენეჯმენტის ფორმირებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე, შეიძლება გახდეს 10%-ის ზღვარის ინსაიდერისათვის რეგულაციით დადგენილი შეზღუდვების გავრცელების ობიექტი და ამგვარად, მათზე გავრცელდება ინსაიდერების მიმართ არსებული ყველა შეზღუდვა, რომელიც კომპანიის მენეჯმენტში მათ აქტიურ მონაწილეობას უკავშირდება. აგრეთვე, სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებული „დეპუტიზაციის“ ინსტიტუტი (წარმომადგენლობის ინსტიტუტი) შეიძლება აისახოს აქციონერის დირექტორად მიჩნევასთან დაკავშირებით, თუ ის (აქციონერი) აირჩევს დირექტორს ბორდში, რომელთანაც აქვს ისეთი კონტაქტი, რაც ასეთ პირზე (დირექტორზე) მნიშვნელოვანი გავლენის (კონტროლის) არსებობაზე მიუთითებს.

ბ. გაერთიანებული სამეფო

გაერთიანებულმა სამეფომ პირველი ეტაპის შეზღუდვები დირექტორთან დადებულ გარიგებებთან დაკავშირებით შემოიღო 1945 წელს კოჭენის კომიტეტის რეკომენდაციების შედეგად.⁴⁰ ეს მოთხოვნების მეოცე საუკუნის ბოლოსკენ იმპლემენტირებულ იქნა კომპანიების შესახებ 1985 წლის კანონის 323-ე და 243-ე ნაწილებში. ევროპის კავშირის ინსაიდერული ვაჭრობისა და ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივის ლისტინგში გატარებულ კომპანიათა დირექტორთა გარიგებების ანგარიშგების მოთხოვნათა კონტექსტში,⁴¹ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონმა გაიმეორა წინა მოთხოვნები,⁴² ფინანსური მომსახურების სააგენტომ გამოსცა წესები, რომელიც ლისტინგში გატარებულ კომპანიათა დირექტორებთან დადებულ გარიგებებს უკავშირდებოდა⁴³ და მოითხოვს მოდელური კოდექსის მოთხოვნებისადმი შესაბამისობას (დამორჩილებას).⁴⁴

გაერთიანებულ სამეფოს დირექტორთა გარიგებებთან მიმართებით ძალიან მკაცრი შეზღუდვები აქვს. მითვისებული სარგებლის უკან დაბრუნების მექანიზმების შემოღების ნაცვლად, გაერთიანებულ სამეფოში გაერთიანებულია მოწონების, ვაჭრობის პირდაპირი აკრძალვის და გახსნილობის მოთხოვნება დირექტორთათვის ინსაიდერული ვაჭრობის სურვილის შესუსტებისათვის. მოდელური კოდექსი დირექტორებისა და ოფიცრებისაგან მოითხოვს კომპანიასთან არსებული ნებისმიერი ფასიანი ქაღალდების შესახებ დასაბუთებულ გარიგების მოწონებას,⁴⁵ ხოლო კომპანიას ევალება ყველა ასეთი გარიგების თაობაზე აწარმოოს სათანადო ანგარიში.⁴⁶ ფინანსური ანგარიშგების წარმოდგენამდე 60 დღის განმავლობაში და ნებისმიერ სხვა დროს, როდესაც მენეჯმენტი ფლობს ინსაიდერულ ინფორმაციას, არც ერთ მენეჯერს ან დაახლოებულ პირს აღნიშნული კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა არ შეუძლია.⁴⁷ აღნიშნულ მოთხოვნათა გარდა, მენეჯერმა აუცილებლად უნდა წარუდგინოს კომპანიას ინფორმაცია მისი ფასიანი ქაღალდით ან დერივატივით ვაჭრობის შესახებ ასეთი ვაჭრობიდან ოთხი დღის განმავლობაში,⁴⁸ ხოლო კომპანიამ აღნიშნულის თაობაზე ავტორიზებული ინფორმაციის მომსახურების ცენტრს უნდა აცნობოს.⁴⁹

⁴⁰ Davies (2008:1085).

⁴¹ ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივა, მუხლი 6(4).

⁴² კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 1177.

⁴³ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს გახსნილობისა და გამჭვირვალობის წესები, წესი 3.

⁴⁴ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9.2.7.

⁴⁵ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9; მოდელური კოდექსი, 4(ა)-(დ).

⁴⁶ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9; მოდელური კოდექსი, 6.

⁴⁷ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, წესი 9; მოდელური კოდექსი, 6, nos. 21, 22.

⁴⁸ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს გახსნილობისა და გამჭვირვალობის წესები, წესი 3.1.2.

⁴⁹ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს გახსნილობისა და გამჭვირვალობის წესები, წესი 3.1.4.

C. გერმანია

გერმანიამ დირექტორთან გარიგებების მომწესრიგებელი პირველი რეგულაციები ევროპის კავშირის ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივის იმპლემენტაციებისათვის მიიღო. ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის მნიშვნელოვანი §15ა დებულება მოითხოვს ლისტიგში გატარებული კომპანიის მენეჯერისაგან კომპანიისა და გერმანიის ფასიანი ქაღალდების ზედამხედველობის სააგენტოსთვის ინფორმაციის წარდგენას კომპანიის აქციებთან დადებული გარიგებიდან ან მნიშვნელოვან დერივატივებთან დაკავშირებული გარიგებებიდან 5 დღის განმავლობაში, რომელც ერთობლიობაში აღემატება €5000-ს (მათ შორის, თუ ეს ბავშვმა ან მეუღლემ განახორციელა). კომპანიები აგრეთვე ვალდებული არიან რეგულარად შეაგროვონ და განახლონ ინფორმაცია იმ პირების შესახებ, რომელთაც წვდომა ჰქონდათ ინსაიდერულ ინფორმაციასთან და ასევე მათ ეს ინფორმაცია უნდა წარადგინონ გერმანიის ფასიანი ქაღალდების ზედამხედველობის სააგენტოში.⁵⁰ დირექტორებთან არსებული ინტერესთა კონფლიქტის შემცველი გარიგებების ყველაზე მსუბუქ რეგულაციას, მაინც გერმანიის კანონმდებლობა შეიცავს წარმოდგენილი სამი იურისდიქციიდან. იმ დროს, როცა აშშ ითხოვს მოკლევადიანი ეფექტის მქონე სარგებლის უკან დაბრუნებას და გაერთიანებული სამეფო კომბინაციათა გარკვეულ გატიგორიას გარკვეული პერიოდი ზღუდავს და ადგენს მისი მოწონების აუცილებლობას, გერმანიამ ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივის მინიმალური მოთხოვნების იმპლემენტირება განახორციელა, რომელიც მარეგულირებლისათვის ინფორმაციის უბრალოდ გახსნილობას უკავშირდება: „პირები, რომელთაც აკისრიათ მმართველი პასუხისმგებლობები ფინანსური ინსტრუმენტების გამომშვებელი კომპანიის მიმართ... ისინი, სულ მცირე, ვალდებული არიან კომპეტენტურ ორგანოს შეატყობინონ ამის თაობაზე.“⁵¹

VI. ინსაიდერული ვაჭრობის მომწესრიგებელი ნორმები: ფიდუციური მოვალეობის დარღვევიდან ბაზრის ბოროტად გამოყენებამდე

როდესაც ვილაც, ვისაც სპეციფიკური წვდომა აქვს კომპანიის საიდუმლო ინფორმაციასთან, ასეთ ინფორმაციას იყენებს მისი პირადი სარგებლის მისაღებად გაყიდოს ან იყიდოს კომპანიის ფასიანი ქაღალდები, ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ინსაიდერული ვაჭრობა (აშშ) ან გარიგებები (გაერთიანებული სამეფო). აღნიშნულმა ნათლად განსაზღვრულმა აქტივობამ საოცრად მრავალფეროვანი დისკუსიები და განსხვავებული რეგულაციების შემოღება განაპირობა. უპირველეს ყოვლისა, როდესაც განვიხილავთ ასეთ „ინსაიდერებს“, რომლებიც არიან კომპანიის დირექტორები, კომპანიის ინფორმაციის პირადი მიზნებისათვის გამოყენება საკორპორაციო სამართლის რეგულირების სფერო იქნება, რომელსაც ის დაარეგულირებს ფიდუციური მოვალეობების კუთხით ან იმ წესებით, რომლებიც ასეთ მოვალეობათა ცოდნას განაპირობებს. თუმცა, თუ ჩვენ ჩავთვლით, რომ ინსაიდერული ინფორმაციით ვაჭრობა კომპანიის ფასიანი ქაღალდების მიმართ საჯარო ბაზარზე მიმდინარეობს, მაშინ კონკრეტული საიდუმლო მოვაჭრეთა არსებობა, არასამართლიანი უპირატესობა ბაზრის ბოროტად გამოყენების საფრთხეს ქმნის, რომელიც მოწესრიგებული უნდა იქნეს საბაზრო რეგულაციებით. უფრო მეტიც, ძირითად საკითხებს — ინსაიდერებს, არა საჯარო ინფორმაციას და ვაჭრობას — არ აქვთ ზუსტი და განსაკუთრებული მნიშვნელობა. თუ ჩვენ ჩავთვლით, რომ პირი, რომელიც აქტიურად ყიდულობს ან ყიდის კომპანიის ფასიან ქაღალდებს შეიძლება არ იყოს „ინსაიდერი“ თავად, მაგრამ სხვა პირი, რომელიც შესაძლოა ნებისმიერი თანაკონსპირანტი მოვაჭრე პირი შეიძლება იყოს, რომელსაც ინსაი-

⁵⁰ ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §15ბ.

⁵¹ ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივა, მუხლი 6(4).

დერთან ფაქტობრივი კავშირი საერთოდ არ აქვს, ჩვენ დავინახავთ, რომ იმ პირთა ჯგუფი, რომელთა რეგულაციასაც ჩვენ ვცდილობთ, საკმაოდ ფართოა. აგრეთვე, ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ საინვესტიციო მომსახურების სფეროში არსებულ შეთანხმებათა უმრავლესობა დაფუძნებულია იმედზე, რომ მათი უნარებისა და თავდაუზოგავი მუშაობის შედეგად, პროფესიონალები მოიპოვებენ გაცილებით კარგ ინფორმაციას, ვიდრე სხვები, რომელიც ფასიანი ქაღალდების ღირებულებას უკავშირდება, ხოლო ასეთი პირები მსგავს ინფორმაციას ყოველთვის არ გაასაჯაროებენ. უნდა ჩავთვალოთ თუ არა ფასიანი ქაღალდების ანალიტიკოსთან მსგავსი ქმედებები არასამართლიან ინსაიდერულ ვაჭრობად? საკორპორაციო სამართალსა და კაპიტალის ბაზრის სამართალში ლოკალიზებული პრობლემების გარდა, გარკვეული რაოდენობის კითხვები მაინც რჩება: ვინ არიან „ინსაიდერები“? რას ნიშნავს „ინსაიდერული ინფორმაცია“? როგორ უნდა იქნეს გახსნილი ინსაიდერული ინფორმაცია კაპიტალის ბაზრისათვის? როდის იქნება ასეთი ინფორმაციის გადაცემა დასაშვები და როდის იქნება ასეთი ინფორმაციის გამოყენება დასჯადი? გარდა ამისა, იგივე საკითხები წარმოიშობა, რომელიც ჩვენ მე-12 თავში უკვე განვიხილეთ: უნდა მოვანესრიგოთ თუ არა ასეთი მდგომარეობა სტანდარტებით ან წესებით და რომელიმე წესი უნდა მოქმედებდეს ძირითადად *ex ante* *Tu ex post*?

ჩვენ დავინახეთ მე-12 თავში, რომ ჩვენი ყველა იურსიდიქცია დირექტორს მიანერს ფიდუციურ მოვალეობებს, რათა მოხდეს კომპანიისათვის ზიანის მომტანი ქმედებების პრევენცირება. გერმანული სამართლის მიხედვით, როგორც გამგეობის, ისე სამეთვალყურეო საბჭოს წევრს გააჩნია კონფიდენციალობის მოვალეობა და უპირატესად კომპანიის ინტერესებში მოქმედების მოვალეობა, ვიდრე საკუთარი ინტერესებისათვის.⁵² კომპანიისთვის დირექტორის მხრიდან ინსაიდერული ინფორმაციის შედეგად კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობისა და ამით კომპანიისთვის ზიანის მიყენების პრევენცირება ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც მესამე პირის მხრიდან ინსაიდერული ინფორმაციის მოპოვებისგან დაცვა, რომელიც ჯერ კიდევ არ არის გასაჯაროებული (როგორიც არის, მაგალითად, დივიდენდის შემცირება ან გაზრდა). მიუხედავად იმისა, რომ დელავერისა და გაერთიანებული სამეფოს რეგულაციები პირდაპირ და ნათელ ნორმებს არ შეიცავენ კონფიდენციალობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებით, ისინი მაინც მოითხოვენ დირექტორებისაგან იმოქმედონ კომპანიის საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე, რაც მათ უკრძალავს როგორც კონფიდენციალური ინფორმაციის ისეთ გამოყენებას, რომელიც კომპანიის მიმართ ზიანს გამოიწვევს, ისე მათ მიერ დაკავებული თანამდებობის პირადი სარგებლის მისაღებად გამოყენებას.⁵³ ფაქტობრივად, კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი დირექტორებს ინსაიდერული ინფორმაციის გამოყენებას, რომელიც კომპანიას ეკუთვნის, პირდაპირ უკრძალავს.⁵⁴ რაში გვჭირდება ჩვენ სხვა უფრო მეტის მოქმედება ვიდრე ეს მოვალეობები-ა, იმისათვის, რომ მოვანესრიგოთ ინსაიდერული ვაჭრობა?

ერთი წინააღმდეგობა, რომელიც ინსაიდერული ვაჭრობის, როგორც ფიდუციური მოვალეობის დარღვევის გამომწვევის მიზეზის საპირისპიროა, არის არგუმენტი, რომ ინსაიდერული ვაჭრობა კომპანიისთვის ზიანს არ წარმოშობს, მაგრამ არა აღმასრულებელ პირთა ანაზღაურების ლეგიტიმური ფორმა, რომელიც დახმარებას უწევს მათ კარგად გაერკვნენ საბაზრო ფასებში ექსტრემალურად მნიშვნელოვანი მეთოდის საშუალებით.⁵⁵ ეს არგუმენტი მიჩნეულია ხარისხის (საზღვრების) არმქონე არგუმენტად და უმრავლესი მეცნიერი, კანონმდებელი და მოსამართლე არის ერთ აზრზე, რომ ინსაიდერული ვაჭრობა არა მარტო აზიანებს კომპანიის რეპუტა-

⁵² გერმანიის სააქციო საზოგადოებათა შესახებ კანონი, §§93, 116. ასევე იხილეთ მე-12 თავში წარმოდგენილი განხილვები.

⁵³ იხილეთ: *Diamond v. Oreamuno* 248 ნიუ-იკი მეორე, 910 (ნიუ-იორკი, 1969); *Regal (Hasting) Ltd v. Gulliver* [1967] 2AC 134; [1942] 1 All ER 378, წარმოდგენილია მე-4 თავში.

⁵⁴ კომპანიების შესახებ 2006 წლის კანონი, ნაწილი 175(2).

⁵⁵ იხილეთ კონკრეტულად: *Manne* (1966).

ციას და მის კაპიტალის ბაზართან ინტეგრირებულობას, არამედ ის ასევე არის ფიდუციური მოვალეობის დარღვევა.⁵⁶ კაპიტალის ბაზრის რეგულაციების სხვა კარგი მიზეზია ის, რომ დერივატიული სარჩელის ან სხვა სამართლებრივი დაცვის საშუალების, რაც საკორპორაციო სამართლით არის უზრუნველყოფილი, პროცედურული და ინფორმაციული სირთულეები იმის მტკიცებისას, რომ დირექტორმა გამოიყენა ინსაიდერული ინფორმაცია იმგვარად, რომ დაარღვია ფიდუციური მოვალეობა, მარტივად რომ ითქვას, ძალიან მაღალია (ეს სირთულეები) ინსაიდერული ინფორმაციით ვაჭრობის წინააღმდეგ შემაკავებელი სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენებისათვის.⁵⁷ ამგვარად, როდესაც აშშ-მა შემოიღო ფასიანი ქაღალდების რეგულაციები ადრეულ 1930-იან წლებში, მან ასევე შემოიღო ინსაიდერული ვაჭრობის წინააღმდეგ პროფილაქტიკური ნორმები. გაერთიანებული სამეფო მსგავს გზას დაადგა 1940-იან წლებში მას შემდეგ, რაც მოახდინა ევროპის კავშირის ინსაიდერული ვაჭრობის 1989 წლის დირექტივის ადაპტირება,⁵⁸ ხოლო გერმანიამ ინსაიდერული ვაჭრობის წინააღმდეგ ნორმები შემოიღო 1994 წელს. ინსაიდერული ვაჭრობის წინააღმდეგ არსებულ ნორმებს ძირითადად ორი ფორმა აქვს: პროფილაქტიკური წესები, რომლებიც კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით ინსაიდერთა ყველა გარიგებას აწესრიგებენ და რომლებიც მნიშვნელოვანი ინფორმაციის სწრაფად გახსნას არეგულირებს და წესები, რომელიც სპეციალურად არის მიმართული ინსაიდერული ინფორმაციით ვაჭრობის აკრძალვისაკენ, რომლის საფუძველი კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობაა.

A. ფაქტობრივ მოვლენათა სავალდებულო, სწრაფი გახსნილობა (გამჭვირვალობა)

ინსაიდერის მიერ არასაჯარო ინფორმაციაზე დაყრდნობით დადებული ტრანზაქციების რეგულირების მონეტის სხვა მხარე არის მოთხოვნა, რომ ფაქტობრივი (მატერიალური) ინფორმაცია უნდა გასაჯაროვდეს როგორც კი ეს შესაძლებელი იქნება. თუ ინფორმაცია კომპანიის „შიგნით“ მოპოვებას არ ექვემდებარება, ინსაიდერებსა და აუტსაიდერებს შორის არსებული ინფორმაციული ასიმეტრულობა, რომელმაც შეიძლება ინსაიდერთა უპირატესობა განაპირობონ კომპანიის აქციებით ვაჭრობისას, თავიდან იქნება აცილებული. ყველა ჩვენი იურისდიქცია ლისტინგში გატარებულ კომპანიას სთხოვს დაუყოვნებლივ გაასაჯაროოს ინსაიდერული ისეთი ინფორმაცია, რომელსაც კაპიტალის ბაზარზე კომპანიის აქციის ღირებულებაზე ზემოქმედება შეუძლია, თუ ასეთი გასაჯაროება არ ეწინააღმდეგება კომპანიის ინტერესებს. აშშ მოითხოვს, რომ მიმდინარე ანგარიში წარდგენილ უნდა იქნეს 8-ჯერ ფორმით ოთხი დღის განმავლობაში იმ ფაქტობრივი მოვლენების წარმოშობიდან, რომლებიც აღნიშნულ ფორმაშია ჩამოთვლილი, მაგრამ არ მოითხოვს ყველა ასეთი ინფორმაციის გასაჯაროებასა და გახსნილობას.⁵⁹ გერმანია მოითხოვს, რომ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონში განმარტებული ინსაიდერული ინფორმაცია — რომელიც მოიცავს ყველა მონაცემს, რომელსაც საღად მოაზროვნე აქციონერი ინვესტიციის განხორციელებისას მიიღებდა მხედველობაში — დაუყოვნებლივ უნდა

⁵⁶ Loss, Seliman და Parades (2004:923 და მომდევნო). ევროპის კავშირის ინსაიდერული გარიგებებისა და ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივა მის მე-15 ჩამონათვალში ამბობს: „ინსაიდერული ვაჭრობა და საბაზრო მანიპულაციები ხელს უშლის სწორ საბაზრო გამჭვირვალობას, რომელიც ეკონომიკის ყველა მოთამაშის ინტეგრირებულ ფინანსურ ბაზარზე ვაჭრობის წინაპირობაა.“ ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივა, OJ 2003 L96/16, 17.

⁵⁷ Loss, Seliman და Parades (2004:927 და მომდევნო); Davies (2008: 1088-1092).

⁵⁸ ევროპის საბჭოს დირექტივა 89/592/EEC 1989 წლის 13 ნოემბერი, ინსაიდერული გარიგებების კოორდინირებული რეგულაციების შესახებ, OJ 1989 L334/30.

⁵⁹ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.13a-11 და §249.308. ფაქტობრივი მოვლენები მოიცავს ისეთ შემთხვევებს, როგორც გადახდისუუნარობაში კომპანიის გადასვლა, აქტივების შეენა ან გასხვისება, ფინანსური მდგომარეობის ცვლილება და მათ შორის, ძირითადი ხელშეკრულებების დასრულება. საფნდო ბირჟის წესები, გარკვეულწილად, მოითხოვს ყველა ასეთი ფაქტობრივი ინფორმაციის გამჭვირვალობას. იხილეთ: ნიუ-იორკის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის ბირჟა, პარაგრაფი 202.05.

იქნეს გამოქვეყნებული.⁶⁰ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები მოითხოვს, რომ კომპანიამ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ან სხვა უფლებამოსილ ორგანოს წარუდგინოს რაც შეიძლება სწრაფად ინფორმაცია, რომელიც კომპანიის აქციათა ღირებულებაზე ახდენს გავლენას⁶¹ და გამჭვირვალე გახადოს ყველა ინსაიდერული ინფორმაცია.⁶² ყველა ეს წესი უზრუნველყოფს, რომ თუ არ არსებობს საკმარისი საფუძველი, რომ ეს ინფორმაცია შენარჩუნებულ იქნეს კონფიდენციალურად — მაგალითად, შერწყმის ან მიმდინარე დაუფლების გეგმის არსებობის შემთხვევაში — ინსაიდერული ინფორმაცია გაბათილდეს მისი კაპიტალის ბაზარზე გასაჯაროების საშუალებით. სხვა წესები, როგორიც არის აშშ-ის ფედერალური რეგულაციები და ინსაიდერული გარიგებებისა და ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივის მე-6 მუხლი, უზრუნველყოფენ იმას, რომ გამჭვირვალობა არ იყოს შერჩევითი, რომელიც მხოლოდ ბაზრის პროფესიონალთათვის კი არ იქნებოდა მისაღები, არამედ მთლიანად ბაზრისათვის.⁶³

B. ინსაიდერული ინფორმაციის გამოყენების რეგულირება

რამდენადაც ინსაიდერული ვაჭრობა თუ გარიგება ეკონომიკური ფენომენია, რომელსაც მსგავსი მახასიათებლები აქვს მიუხედავად იმისა, თუ რომელ იურისდიქციაში წარმოიშობა ის, საკანონმდებლო სისტემა ჩვენს ყველა იურისდიქციაში ერთი და იგივე პრობლემებს უპირისპირდება. როგორც ზემოთ იქნა განხილული, პრობლემა იწყება საკორპორაციო სამართლის სფეროში და სრულდება კომპანიათა ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის ბაზარზე. გზა, რომელსაც ქმედება ინსაიდერობიდან ბაზრამდე გადის შეიძლება გადაილახოს ნებისმიერი პირის მიერ.

ჩვენ იურისდიქციებში მოცემულ წესებს შორის ერთ-ერთი უმთავრესი სხვაობა არის ის, რომ დაახლოებით ორმოდაათწლიანი კაპიტალის ბაზრი განვითარების წესები ამორებს ერთმანეთს აშშ-სა (1942) და ევროპის კავშირს (1989, 2003). პირველი ამერიკული წესი შემოღებულ იქნა ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიის ბოსტონის ოფისში თაღლითობის ერთი ჩვეულებრივი მოსარჩელის მიმართ,⁶⁴ საიდანაც მსხვილი სამოსამართლო დოქტრინა წარმოიშვა, რამდენადაც სასამართლომ მისი ინტერპრეტირება დეკადების განმავლობაში განახორციელა. ევროპის კავშირის წესები შემოღებულ იქნა როგორც სისტემური ჰარმონიზირების პროგრამის ნაწილი აშშ-ის გამოცდილებისა და ფართო აკადემიური განხილვების შედეგად, რომელიც ინსაიდერული ინფორმაციის ბაზარზე ზეგავლენას ეძღვნებოდა; ისინი უფრო მეტ ყურადღებას ბაზრის ინტეგრირების უზნებლობას უთმობდნენ, ვიდრე თაღლითობას. ეს წამოადგენს ბაზრის ეფექტურობის შესახებ თეორიებში ევროპის კავშირის წესებისა და აშშ-ის სამოსამართლო კაპიტალური ქსელური სისტემის წესების განსაზღვრის რაციონალურ ბაზისს, რომელიც (ეს უკანასკნელი, აშშ) უფრო შეუღწეველია, მაგრამ ძალიან მგრძნობიარეა განსაზღვრული ინფორმაციის პრაქტიკული ნიუანსების მიმართ, რომელიც კაპიტალის ბაზარზე მიედინება.

1. ამერიკის შეეთებული შტატები. აშშ-ის ბაზისური წესები ინსაიდერული ვაჭრობის წინააღმდეგ, რომელიც ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის 10ბ-5 წესით არის დადგენილი, მიღებულ იქნა 1942 წელს, რომლითაც საკანონმდებლო დონეზე აისახა თაღლითური ქმედებები ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის §10(ბ) რეგულაციაში, რომელსაც მოჰყვა 2000 წლის 10ბ5-1 წესი და 10ბ5-2 წესი, რომელიც მნიშვნელოვნად ახდენდა სამოსამართლო სამართლის კოდიფიკაციას, რომელიც ორიგინალ წესებზე დაყრდნობით განვითარდა. რეგულა-

⁶⁰ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §15(1).

⁶¹ ფინანსური მომსახურების სააგენტოს ლისტინგის წესები, თავი 9.6.

⁶² ფინანსური მომსახურების სააგენტოს გამჭვირვალობისა და გახსილობის წესი 2.2.1.

⁶³ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §243; ინსაიდერული გარიგებებისა და ბაზრის ბოროტად გამოყენების დირექტივა, მუხლი 6(3).

⁶⁴ Loss, Seliman და Parades (2004: 937 და მომდევნო).

ცია 10ბ-5 უკანონოდ მიიჩნევს თაღლითურ, დანაშაულებრივ ან ფაქტების დამახინჯებით წარმოდგენაში ჩართულობას აქციათა ყიდვის ან გაყიდვისას მაშინაც კი, თუ აღნიშნულ ქმედებას არასაჯარო კომპანიის ან კერძო მოლაპარაკების გზით აქციათა გასხვისებას ან შეძენას აქვს ადგილი და ამგვარად ის აქცენტირებული არ არის განსაკუთრებით ინსაიდერულ ვაჭრობაზე, მაგრამ მოიცავს ფასიანი ქაღალდებით თაღლითური ვაჭრობის ყველა ფორმას.

რეგულაცია 10ბ5-1 აწესებს ინსაიდერული ვაჭრობის დოქტრინას რეგულაცია 10ბ-5-ის მიხედვით და კრძალავს „ნებისმიერი ემიტენტის ფასიანი ქაღალდის შეძენას ან გასხვისებას არასაჯარო ინფორმაციაზე დაყრდნობით, რომელიც ემიტენტის ან ამ ფასიანი ქაღალდის შესახებ არსებობს და ფიდუციური მოვალეობის დარღვევით, რომელიც (მოვალეობა) არსებობს პირდაპირ, არაპირდაპირ ან ნაწარმოებად ამ ფასიანი ქაღალდების გამომშვების ან ამ გამომშვების აქციონერების ან სხვა ნებისმიერი პირის მიმართ, რომელიც ასეთი არასაჯარო ინფორმაციის ფაქტობრივ წყაროს წარმოადგენს.“⁶⁵ „მინდობილობის ან კონფიდენციალობის მოვალეობა“ არის წარმოდგენილი რეგულაციის დედაარსი, რომელსაც მოსდევს სასამართლოს გადანყვეტილებები, რომლებიც ცდილობენ ერთმანეთისგან გამიჯნონ სასურველი და არასასურველი ინფორმაციის მიმოსვლა (დინება) კომპანიასა და ბაზარს შორის.⁶⁶ დირექტორებთან და ოფიცრებთან ერთად, რომლებიც საკორპორაციო სამართლის მიხედვით ფიდუციური ერთგულების მოვალეობის მატარებელნი არიან და იმ პირებთან ერთად, რომლებიც დასახელებულ იქნა დირქსი ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიის წინააღმდეგ საქმეში — ადვოკატები, ბუღალტრები და დამზღვევები — რამდენადაც მათ უკავიათ კონფიდენციალური თანამდებობა კორპორაციის წინაშე, რეგულაცია 10ბ5-2 განმარტავს ურთიერთობებს, რომელიც ქმნის „მინდობილობის ან კონფიდენციალობის მოვალეობას“ და მოიცავს:

- პირებს, რომლებიც თანხმდებიან კონფიდენციალური ინფორმაციის დაცვაზე;
- ურთიერთობებს იმ პირებს შორის, რომლებსაც ინფორმაციის გაცვლის ისტორია, პრაქტიკა ან მაგალითი აქვთ, სადაც მიმღებმა გონივრულად უნდა იცოდეს, რომ პირი, რომლისგანაც აღნიშნულ ინფორმაციას ლებოლობს, მოელის, რომ ეს ინფორმაცია კონფიდენციალური დარჩება, ან
- არასაჯარო ფაქტობრივი ინფორმაციის მიღებას, რომელიც მომდინარეობს მეუღლის, მშობლის, შვილის ან დედამამიშვილისაგან.

ეს ტესტი, რომელიც გამოიყენება იმის გასარკვევად დაარღვია თუ არა გარე პირმა კანონი კომპანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობისას ინსაიდერული ინფორმაციის გამოყენებით, მიჩ-

⁶⁵ ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.10ბ5-1(ა). მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შესახებ ცნობიერების ამაღლება გაყიდვის ან შეძენის შემთხვევაში მიჩნეულია ქმედებად, რომელიც „დაფუძნებულია“ ასეთ ინფორმაციაზე გარდა იმ შემთხვევისა, თუ მოპასუხემ გარიგება დადო მანამ, სანამ ასეთ ინფორმაციას მოიპოვებდა. იხილეთ: ფედერალური რეგულაციების კოდექსი 17, §240.10ბ5-1(ც).

⁶⁶ მაგალითად, *Dirks v. SEC*, 463 აშშ 646 (1983) საქმეში, ფასიანი ქაღალდების ანალიტიკოსმა დირქსმა გამოიკვლია კომპანიის თაღლითობის შესახებ გაკეთებული წინასასამართლო განცხადებები და განიხილა ეს გამოძიება სხვებთან ერთად, როგორც ეს განვითარდა. ვიდრე ის დასკვნას გააკეთებდა და გამოაქვეყნებდა მის შედეგებს, პირებმა, რომელთან ერთადაც მან ეს საკითხები განიხილა, გაყიდეს თავიანთი აქციები. ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის კომისიამ დაადანაშაულა დირქსი ინსაიდერული ინფორმაციით ვაჭრობაში, რომელსაც პირველი ინსტანციის სასამართლო დაეთანხმა. უზენაესმა სასამართლომ გადანყვეტილება შეცვალა და დაადგინა, რომ ასეთი დევნა შეზღუდვას ფასიანი ქაღალდების ანალიტიკოსის სასურველ საქმიანობაში და გამოიტანა გადანყვეტილება, რომ მხოლოდ ის პირები უნდა მოექცნენ რეგულაცია 10ბ-5-ის დევნის ფარგლებში, რომლებმაც არასწორად გამოიყენეს კომპანიაში მათთვის მინდობილი თანამდებობა სხვებისთვის ინფორმაციის გაზიარებით, რომლებმაც (ამ უკანასკნელებმა) შემდგომ ივაჭრეს ამ ინფორმაციით. ესეთი პირები მოიცავს არა მხოლოდ დირექტორებს, არამედ იმ პირებსაც, როგორც არის ადვოკატები, ბუღალტრები და დამზღვევები, რომლებსაც მინდობილობის მატარებელი თანამდებობა უკავიათ. იხილეთ: *Dirks v. SEC*, 463 აშშ 646, 655 შენიშვნა 14 (1983).

ნეულია „უკანონო მითვისების თეორიად“.⁶⁷ ამ ტესტის გამოყენების შედეგად, უნდა მოელოდეს თუ არა ფასიანი ქაღალდების ანალიტიკოსისგან დირექტორის ინფორმაციის კონფიდენციალობის შენარჩუნებას ბორდის დივიდენდების განაწილების გადაწყვეტილებასთან მიმართებით, როდესაც ანალიტიკოსი მისგან ინტერვიუს იღებს (ანარმოვს გამოკითხვას)? რა იქნება, თუ დირექტორი ვინმე დაკავშირებულ კონფიდენციალურ პირს გაუმჟღავნებს ინფორმაციას, რომელიც პროფესიონალური პრივილეგიით არ არის დაცული, როგორიც არის იოგას თუ გოლფის ინსტრუქტორი? უნდა იცოდეს თუ არა ასეთმა ინსტრუქტორმა, რომ ინფორმაციის გახსნილობა დაარღვევს დირექტორის ფიდუციურ მოვალეობას კომპანიის მიმართ? იქნება თუ არა საკითხი ნათელი, თუ დირექტორი ფსიქიატრს მოუყვება დივიდენდების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების შესახებ?

სხვა ელემენტი, რომელიც უნდა დამტკიცდეს იმისათვის, რომ სახეზე იყოს რეგულაცია 10b-5-ის დარღვევა, არის კანონის დარღვევის განზრახვით მოქმედება, რომელიც ნიშნავს, რომ მარტივი გაუფრთხილებობა ვინმეს ინსაიდერულ ვაჭრობაში დასადასაშაულებლად საკმარისი არ არის. თუმცა, შედეგების წინასწარი შეცნობით მოქმედების სტანდარტები შეიძლება არსებობდეს იქ, როდესაც ვალდებულებებით დატვირთული პირი უხეშად უარყოფს და არ ეთანხმება ფაქტებს, რომელიც ნებისმიერ ჩვეულებრივ, სალად მოაზროვნე ადამიანს უნდა სცოდნოდა.⁶⁸ გამომდინარე იქიდან, რომ 10b-5 წესი საკმაოდ ფართოა, არსებობს ასევე წინასწარ განჭვრეტის პრობლემა ჰქონდა თუ არა თაღლითობას ადგილი „ფასიანი ქაღალდების შეძენის ან გასხვისების დროს“. ეს მოითხოვს, რომ მოსარჩელე უნდა იყოს მყიდველი ან გამყიდველი (ე.ი. წყვეტდეს გაყიდვის საკითხს ან იმას, რომ შეძენა არასაკმარისია)⁶⁹ და რომ მოპასუხის უკანონო მითვისებას ან გაუმჭირვალეობას აქვს „გარკვეული, მაგრამ არა აუცილებლად ახლო ურთიერთობა“ გასხვისებასთან ან შეძენასთან.⁷⁰ თუ კერძო მოსარჩელე (რომელიც ფასიანი ქაღალდების კომისიის საპირისპიროა) დავობს ინსაიდერული ვაჭრობით მიყენებული ზიანის ანაზღაურებისათვის, მან უნდა დაამტკიცოს როგორც „ტრანზაქციის მიზეზობრიობა“ (ე.ი. დარღვევამ რომ გამოიწვია სავაჭრო გადაწყვეტილება), ისე „დანაკარგების მიზეზობრიობა“ (ე.ი. დარღვევამ ზიანი რომ გამოიწვია).⁷¹

როდესაც ინვესტორი, რომელიც იმ დროს ვაჭრობს კაპიტალის ბაზარზე, როდესაც ინსაიდერი არღვევს რეგულაცია 10b-5-ს, დავობს მიყენებული ზიანისათვის, ამ დროს გამოყენებული საზომი, ძირითადად, არის ინსაიდერის მიერ მიღებული უკანონო სარგებლის უკან დაბრუნება⁷² და თუ ფასიანი ქაღალდების კომისია დაიწყებს ზოგიერთი ინსაიდერის წინააღმდეგ გამოძიებას, აღნიშნულს დაემატება სამოქალაქო ჯარიმა მიღებული არაკანონიერი სარგებლის სამმაგი ოდენობით და სისხლის სამართლებრივი ჯარიმა \$100,000-მდე ოდენობით.⁷³

2. გაერთიანებული სამეფო. გაერთიანებულ სამეფოში ინსაიდერული ვაჭრობის მომწესრიგებელი ნორმები შემოღებულ იქნა ევროპის კავშირის ინსაიდერული გარიგებების დირექ-

⁶⁷ „უკანონო მითვისების თეორია“ ადგენს, რომ პირი ჩადის დანაშაულს ფასიანი ქაღალდების ტრანზაქციასთან „დაკავშირებით“, რითიც არღვევს §10(ბ) და §10b5 რეგულაციას, როდესაც ის უკანონოდ ითვისებს კონფიდენციალურ ინფორმაციას ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის მიზნით, რის შედეგადაც ასეთი ინფორმაციის ფლობის წყაროს მიმართ არსებულ მოვალეობას არღვევს... უკანონო მითვისების თეორიას წინ უძღვის ფიდუციური მოვალეობით აღჭურვილი მოვაჭრის ტყუილის არსებობის სავალდებულობა იმ პირების მიმართ, რომლებმაც მას ანდეს ასეთ კონფიდენციალურ ინფორმაციასთან წვდომა.“ *United States v. O'hagen*, 521 US 42, 651 (1997).

⁶⁸ *Sanders v. John Nuveen & Co., Inc.*, 554 F 2d 790, 793 (7th Cir. 1977).

⁶⁹ *Blue Chip Stamps v. Manor Drug Stores*, 421 US, 723 (1975).

⁷⁰ *Abrams v. Oppenheimer Government Securities, Inc.*, 737 F 2d 582 (7th Cir. 1984).

⁷¹ *Dura Pharmaceuticals, Inc., et al. v. Broudo*, 544 US, 336, 42 (2005).

⁷² Hazen (2006: \$12.12[2]).

⁷³ Hazen (2006: §12.17[7][a]).

ტივის იმპლემენტაციებისათვის და ისინი გვხდება სისხლის სამართლის 1993 წლის საპროცესო კოდექსში. განსხვავებით რეგულაცია 10ბ-5-გან, გაერთიანებული სამეფოს წესები ვრცელდება მხოლოდ რეგულირებად ბაზარზე ან ფასიანი ქაღალდების შუამავლების მეშვეობით დადებულ ტრანზაქციებზე,⁷⁴ მაგრამ მსგავსად რეგულაცია 10ბ-5-ის, მსჯავრის დასადავად აუცილებელია დანაშაულის ჩადენის განზრახვა.⁷⁵ მიუხედავად ამისა, მხოლოდ ფიზიკური პირებისთვის არის ინსაიდერული ინფორმაციით ვაჭრობა აკრძალული და ამგვარად იურიდიული პირების დევნა ინსაიდერული ვაჭრობისათვის გაერთიანებული სამეფოს სამართლის მიხედვით, შეუძლებელია.⁷⁶

სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი ინსაიდერს უკრძალავს ინსაიდერული ინფორმაციით ვაჭრობას მოჩვენებითი (დაზიანებული) ფასიანი ქაღალდების შემთხვევაში, ასევე კრძალავს სხვა პირის ასეთი ვაჭრობისთვის ნაქვებებს, ან სხვა პირისათვის ისეთი ინფორმაციის გაცემას (გახსნას), რომელიც მისი სამუშაოს, სამსახურის ან სასამსახურე ურთიერთობის შესახებ არასწორ წარმოდგენას შეუქმნის.⁷⁷ „ინსაიდერი“ არის პირი, რომელსაც ინფორმაცია მოპოვებული აქვს:

- ფასიანი ქაღალდების ემიტენტის დაქირავებულ პირად, დირექტორად ან აქციონერად ყოფნის გზით, ან
- მისი თანამდებობიდან ან სამუშაოდან გამომდინარე ფაქტობრივ ინფორმაციასთან წვდომის შესაძლებლობის ქონით, ან
- მისი ინფორმაციის პირდაპირი თუ არაპირდაპირი წყაროს საშუალებით, რომელიც არის ზემოხსენებული პიროვნება.⁷⁸

ამგვარად, გაერთიანებული სამეფოს სამართალი პროფესიონალებს, რომლებიც არ არიან დირექტორები და პირებს, რომლებსაც ასეთი ინფორმაცია დირექტორების ან ასეთი პროფესიონალების მიერ გადაეცათ მათგან იმ მოლოდინის არსებობით, რომ ისინი მას კონფიდენციალურად შეინარჩუნებდნენ, განიხილავს ინსაიდერებად და თავიდან იცილებს იმ კომპლექსურობას, რაც ამერიკულ „უკანონო მითვისების თოერიას“ აქვს. „ინსაიდერული ინფორმაციის“ განმარტებაც ნათლად ადგენს წესს ფასიანი ქაღალდების გაყიდვის ან შეძენის საშუალებაზე დაყრდნობით. ასეთი ინფორმაცია არა მარტო დახურული უნდა იყოს, არამედ უნდა იყოს სპეციფიკური ან წანამძღვარი ინფორმაცია, რომელიც კონკრეტულ ფასიან ქაღალდს ან კონკრეტულ ემიტენტს უკავშირდება და არა ზოგადად ბაზარს და აღიარებულია ნებისმიერი ფასიანი ქაღალდის ფასზე მნიშვნელოვანი ეფექტის მომხდენ ინფორმაციად, თუ ასეთი ინფორმაცია გასაჯაროვდება.⁷⁹ ინფორმაცია გასაჯაროებულად ითვლება, თუ „ის შეიძლება მარტივად იქნეს მოპოვებული იმ პირების მიერ, რომლებიც იმ ნებისმიერი ფასიანი ქაღალდის შეძენის მსურველნი არიან, რო-

⁷⁴ ინგლისის სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი, ნაწილი 52(3).

⁷⁵ ინგლისის სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი, ნაწილი 57(1) და Davies (2008: 1104).

⁷⁶ დავისი (2008: 1095-1096). ეს განსხვავება თავიდან იცილებს აშშ-ში კორპორაციულ გაერთიანებასთან დაკავშირებულ მწვავე დებატებს, რომელსაც ერთზე მეტი ფუნქცია აქვს, როგორც არის საინვესტიციო ბანკები ანალიტიკოსებითა და საბროკერო გაერთიანებებით, საიდანაც ერთი გაერთიანება აქციებით მომხმარებლებისათვის ივაჭრებს საკუთარი სახელით და მეორეს შესაძლოა ჰქონდეს ზიანის მომტანი ან პოზიტიური ინფორმაცია სავაჭროდ გამოტალპის ფასიანი ქაღალდების გამომშვების შესახებ. ამას მივყავართ კონფიდენციალობის ლაბირინთულ ბარიერებამდე (ე.წ. ჩინეთის კედელი) გაერთიანებებსა და შესაბამისობის (დამორჩილების) კომპლექსურ კითხვებს შორის. იხილეთ: Loss, Seliman და Parades (2004: 1008 და მომდევნო).

⁷⁷ სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი, ნაწილი 52(1),(2).

⁷⁸ სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი, ნაწილი 57(2).

⁷⁹ სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი, ნაწილი 56(1).

მელსაც ეს ინფორმაცია უკავშირდება.⁸⁰ ამგვარად, ინფორმაციის წინასწარგანზრახული გახსნა, რომელიც ჯერ კიდევ არ არის ზოგადად ხელმისაწვდომი, რომელსაც შეუძლია ლისტიგში გატარებული კომპანიის ფასიანი ქაღალდის ფასზე ზემოქმედების მოხდენა, იქნება გაერთიანებული სამეფოს კანონის დარღვევა, მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება რაიმე ვაჭრობას ასეთი დარღვევის შედეგად ადგილი არც კი ჰქონოდა. გაერთიანებული სამეფოს სამართლის მიხედვით, როგორ შეიძლება ფასიანი ქაღალდების ანალიტიკოსისათვის გამჟღავნებული ინფორმაცია, როგორც ეს ზემოთ იქნა განხილული, იყოს დაკვალიფიცირებული?

3. გერმანია. გერმანიაში ინსაიდერული ვაჭრობის შესახებ წესებიც პირველად შემოღება მოხდა ევროპის კავშირის ინსაიდერული გარიგებების 1989 წლის დირექტივის საპასუხოდ, რომელიც ახლახანს იქნა შესწორებული 2003 წლის დირექტივის იმპლემენტაციის მიზნებისათვის. ორი წამყვანი კომენტატორი აღნიშნავს, რომ 1994 წელს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონის მიღებამდე, ფინანსური აქტივების შენახვაზე პასუხისმგებელი ბანკის პრემიუმ მომსახურებად შეიძლება ჩათვლილიყო შერჩეული მომხმარებლების გაფრთხილება, რომლებიც ფლობდნენ ფასიან ქაღალდებს, რომ გაეყიდათ კრედიტით მყიდველთა ფასიანი ქაღალდები, რამდენადაც ბანკმა დავალიანების დაფარვის ვადის გადანების მოლაპარაკებებში აღმოაჩინა გარკვეული ფინანსური პრობლემები.⁸¹ ეს ყველაფერი ჩვენ გვაძლევს გარკვეულ წარმოდგენას მასიურ ტრანსფორმაციაზე, რომელიც გერმანიის კაპიტალის ბაზარმა 1990-იან წლებში გაიარა.

რამდენადაც ორივე დაფუძნებულია ევროპის კავშირის დირექტივებზე, გერმანიის წესებს მჭიდრო ორანიზაციული და რაციონალური კონსტრუქცია აქვს, როგორსაც ინგლისის სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსში ვხდებით. უკანასკნელისაგან განსხვავებით, გარკვეულწილად, გერმანული მონესრიგება შეზღუდული არ არის ფიზიკური პირით, ვრცელდება არა მხოლოდ ორგანიზებულ საფონდო ბირჟაზე, არამედ ასევე არასაფონდო ბაზარზე⁸² და ასევე, დევნის დანყების შესაძლებლობას იძლევა არა მხოლოდ წინასწარი განზრახვის შემთხვევაში, არამედ გაუფრთხილებლობის დროსაც.⁸³ ამიტომ მიჩნეულია, რომ რასაც გერმანული კომპანიები კარგავენ დირექტორთა გარიგებების რეგულირების შედეგად, იმას სრულად ინაზღაურებენ ინსაიდერული ვაჭრობის შესახებ სასამართლო დევნის გზით.

აღნიშნული შეზღუდვა არის ფაქტობრივად იგივე, რაც გაერთიანებული სამართალში შეიძლება იქნეს მოძიებული იმ მცირედი სხვაობით, რაც ევროპის კავშირის ახალი დირექტივიდან მომდინარეობს. პირველი, „ინსაიდერები“ აღარ არიან განმარტებულნი როგორც ჯგუფი, შედეგად, ნებისმიერი პირი, რომელიც ჩართულია ინსაიდერული ინფორმაციით აკრძალულ აქტივობებში ექცევა შეზღუდვის ქვეშ, ეს წესები პირდაპირ გამოიყენება დერივაციულ ინსტრუმენტებზე, რომელიც დაფუძნებულია როგორც ფასიან ქაღალდებზე, ისე საქონელზე⁸⁴ და აწესრიგებს ფასიანი ქაღალდების გასხვისებას, რომლებიც განსაკუთრებით ექცევა „ინსაიდერული ინფორმაციის“ განმარტებაში, რათა წინააღმდეგობა გაუწიოს (შეებრძოლოს) ე.წ. მონინავე მორბენალს.⁸⁵

შედეგად, გერმანული კანონმდებლობა ნებისმიერი პირისთვის კრძალავს არასაჯარო ინფორმაციის მფლობელობას, რომელსაც შეუძლია მნიშვნელოვან საინვესტიციო გადაწყვეტილებაზე ზეგავლენის მოხდენა მისი გახსნილობის შემთხვევაში, ასევე კრძალავს საკუთარი ინტერე-

⁸⁰ სისხლის სამართლის 1993 წლის კოდექსი, ნაწილი 58(2),(c). ეს დებულება მოიცავს სხვა, სპეციფიკურ მაგალითს თუ როდის შეიძლება ინფორმაცია ჩაითვალოს გასაჯაროებულად.

⁸¹ Kubler და Assmann (2006: 478).

⁸² გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §12(1).

⁸³ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §39.

⁸⁴ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §13(1), no. 2.

⁸⁵ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §12(1) no. 1.

სებისათვის ამ ინფორმაციით ვაჭრობას ან რეკომენდაციის გაწევას სხვა პირისათვის, რომ ასეთი ინფორმაციით ივაჭროს. აკძალვამ ინსაიდერული ინფორმაციის მფლობელი პირი შეიძლება მიიყვანოს რეკომენდაციამდე, რომ მესამე პირი არ შევიდეს კონკრეტულ ფასიან ქაღალდებთან დაკავშირებულ ტრანზაქციაში, რომელიც შემდგომ დაემსგავსება „მფლობელისთვის“ მიცემულ რეკომენდაციულ ნებართვას.⁸⁶ აქციათა გამოსყიდვის გეგმა და სტაბილიზაციის აქტივობები, რომელიც ევროპის კავშირის სამართლით⁸⁷ არის უზრუნველყოფილი პირდაპირ გამორიცხავს მსგავს აკრძალვებს.⁸⁸ აღნიშნული წესები ასევე გამორიცხავენ მნიშვნელოვან დარღვევებს, რომელიც საჯარო ინფორმაციიდან მომდინარეობს.⁸⁹

⁸⁶ Kubler და Assmann (2006: 484).

⁸⁷ იხილეთ ევროპის კავშირის რეგულაცია კომპანიის მიერ საკუთარი აქციების გამოსყიდვის შესახებ.

⁸⁸ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §14(2).

⁸⁹ გერმანიის ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის შესახებ კანონი, §13(2).

თავდორა ნინიძე***სიძევა პროფესორ როლფ კნიპერზე****

როცა საუბარია პროფესორ როლფ კნიპერზე, კერძოდ, საქართველოსთან მის მიმართებაზე, უნებლიეთ არტურ ლაისტი მახსენდება – გერმანელი მწერალი, მკვლევარი, პუბლიცისტი, რომელიც პირველად თბილისში დიდი ქართველი მწერლების და საზოგადო მოღვაწეების – ილია ჭავჭავაძის, ივანე მაჩაბლის და სხვათა მოწვევით სტუმრად ჩამოვიდა. მოწვევის საფუძველს წარმოადგენდა ევროპულ პრესაში გამოქვეყნებული მისი პუბლიკაციები იმჟამინდელ საქართველოზე. მოკლე ხანში ლაისტი საქართველოში სამუდამოდ დასახლდა, დაარსა გერმანულენოვანი გაზეთი, აქვეყნებდა ნარკვევებს ქართულ თემატიკაზე. ჯერ ავტორის სიცოცხლეში, ხოლო გარდაცვალებიდან თითქმის ნახევარი საუკუნის შემდეგ, გამოიცა მისი წიგნი „საქართველოს გული“, რომელიც მთელ ქვეყანაში, მათ შორის ჩემთვისაც, საყვარელი საკითხავი იყო. დღეს ჩვენთან არტურ ლაისტზე დისერტაციებიც იწერება, მას იხსენიებენ XIX საუკუნის ბოლო და მეოცე საუკუნის დასაწყისის გამოჩენილ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა გვერდით.

პროფესორ როლფ კნიპერის პრაქტიკული დაინტერესება საქართველოთი ქრონოლოგიურად ემთხვევა გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისს, რთულ პერიოდს ქვეყნის ისტორიაში. მძიმე პერიოდები ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში იშვიათობა არასდროს ყოფილა, თუმცა ეს წლები განსაკუთრებულია თავისი წინააღმდეგობრივობით. ერთი მხრივ, მიღწეულია პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, რაც ქართველ ხალხის ისტორიული ინტერესის საგანი იყო, მეორე მხრივ, ნანატრი თავისუფლების ატმოსფერო დამძიმებულია მიმდინარე სამოქალაქო ომის, სეპარატიზმის ჭრილობებითა და ეკონომიკური სიდუხჭირით. სირთულეების ფონზე ძალაშია მუდმივი ამოცანები – დასავლური დემოკრატია თავსმოხვეული ტოტალიტარიზმის ნაცვლად და თავისუფალი ეკონომიკის ჩამოყალიბება დირიჟისტული ეკონომიკის ნანგრევებზე, რომელთა გადასაწყვეტად აუცილებელია ახალი სამართლებრივი სისტემა, როგორც დასავლური სამართლებრივი სივრცის ნაწილი.

გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოების ინსტიტუციურ ფარგლებში პროფესორი როლფ კნიპერი სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მომზადების მიზნით უკვე არსებული კომისიის კონსულტანტია. მალე ეს კომისია იქცა ქართული კერძო სამართლის ფორმირების კერად, სადაც ჩართულია ქართველი ცივილისტების ფართო წრე, როგორც თეორეტიკოსები, ისე პრაქტიკოსები. კომისია არსებობდა იუსტიციის სამინისტროსთან და მას ხელმძღვანელობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამოქალაქო სამართლის და სამოქალაქო პროცესის კათედრის გამგე პროფესორი სერგო ჯორბენაძე. სწორედ ამ კომისიასთან თანამშრომლობით იწყება პროფესორ როლფ კნიპერის სამართალშემოქმედებითი მოღვაწეობა საქართველოში. ვიდრე დეტალებზე ვისაუბრებდე, მიზანშეწონილად მიმაჩნია შევჩერდე მეთოდოლოგიურ ასპექტებზე, კერძოდ, პროფ. როლფ კნიპერის შეხედულებებზე სამართალშემოქმედების არსის შესახებ. მათი მწყობრად გაცნობის შესაძლებლობა მე მომეცა

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორი, საქართველოს იუსტიციის მინისტრი 1993-1998 წლებში.

** წინამდებარე ნაშრომი ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნდა საიუბილეო კრებულში: „როლფ კნიპერი 85“, რედ. ჭანტურია ლ., მაიერი თ., შატერაშვილი ლ., 2026, გვ. 52-60.

პროფესორ როლფ კნიპერის სპეციალურად აღნიშნულ საკითხზე დაწერილი ნაშრომით, რომლის სათაურია „შემოქმედება და სამართალშემოქმედება“. ეს ნაშრომი პროფესორმა პირადად გადმოცა თითქმის 25 წლის წინათ.

წინასწარ მინდა ავღნიშნო, რომ იმ პერიოდის იურიდიულ დოქტრინაში, და არა მხოლოდ სოციალისტურში, გაბატონებული იყო დებულება, რომლის თანახმად, სახელმწიფო არ ქმნის სამართალს, არამედ მხოლოდ აფორმებს და არეგისტრირებს მას საკანონმდებლო აქტებში. პროფესორი კნიპერი მიიჩნევს, რომ ეს დებულება მეტისმეტად მოძველებულია, არაადეკვატური და პრაქტიკული მნიშვნელობის არმქონეა. სამართლებრივი აქტის ფორმირების დროს მნიშვნელოვანია სოციალურ-ეკონომიკური სინამდვილის არამხოლოდ ადეკვატური ასახვა, არამედ უაღრესად მნიშვნელოვანია სინამდვილის მომავალი მდგომარეობა, ანუ მომავალი ხდომილებების ფართო კომპლექსის გაანალიზება. ყოველივე ეს მოითხოვს შემოქმედებით საქმიანობას, რომელიც თავის არსში არის მეცნიერული საქმიანობის – მეცნიერული შემოქმედების ნაწილი.

პროფესორ როლფ კნიპერის მეთოდოლოგიით, სამართლებრივი აქტის შექმნა იწყება მოცემული სოციალური ურთიერთობების შეცნობის სტადიით და მთავრდება მოცემული სამართლებრივი აქტის განმარტების სტადიით. პირველ ეტაპზე საჭიროა პასუხი გაეცეს კითხვას – რამდენად აუცილებელია მოცემული სოციალური ურთიერთობის რეგულირება და აუცილებელია თუ არა სამართლებრივი ფორმა მისი რეგულირებისთვის. ამ მარტივ კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროა გამოკვლეული იქნეს მთელი რიგი სხვა მოვლენები: როგორ რეგულირდებოდა ეს მოვლენები წინათ, რატომაა აუცილებელი რეგულაციის სწორედ სამართლებრივი სახე და რამდენად იქნება ის ეფექტური, რა მიმართულებით განვითარდება რეგულირების ობიექტი. ამ კითხვებზე პასუხის გაცემის შემდეგ, წარმოიშობა სხვა კითხვები, კერძოდ, ნორმატიული აქტის რომელი სახეა ოპტიმალური მოცემული ურთიერთობებისათვის; როგორი უნდა იყოს რეგულირების ნორმატიული დონე; რომელი ნორმატიული აქტები მოიცავება ამ სიახლის შემოღებით და როგორ პრაქტიკულ შედეგს მივიღებთ მათი შესაბამისი შეცვლის შემთხვევაში.

ამკარაა, რომ ყველა ზემოთჩამოთვლილი საკითხი მოითხოვს ღრმა მეცნიერულ ანალიზს. კანონმდებლის (სახელმწიფოს) მუშაობის შედარება შეიძლება ადამიანის შემოქმედებით საქმიანობასთან მეცნიერების და ხელოვნების სფეროში. მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ასეთ შედარების საფუძვლად აღებული უნდა იქნას შემოქმედების ყოველი სახეობისთვის საერთო, არსობრივ – მიზნობრივი კატეგორია, რომელიც აღინიშნება სიტყვით „სიკეთე“.

აქ განსაკუთრებით მივაქცევდი ყურადღებას პროფესორის ორ თეზისს: პირველი, კანონის შექმნისთვის აუცილებელია და არა მხოლოდ და არა იმდენად პოლიტიკური ნება, რამდენადაც მეცნიერული და ამასთან ერთად შემოქმედებითი საქმიანობა პროფესიონალებისა; მეორე, პროფესიონალებმა (და არა მხოლოდ პროფესიონალებმა) კარგად იციან, რომ მიუხედავად გავრცელებული მაღალფარდოვანი ფრაზებისა „სამართალი იქმნება ხალხის მიერ“ ან „კანონები ასახავენ ხალხის ნებას“ და ა.შ კონკრეტული კანონები იქმნება (ყოველ შემთხვევაში უნდა იქმნებოდნენ) ცალკეული ადამიანების მიერ, პროფესიონალების მიერ. საბოლოო ჯამში, სწორედ ადამიანებზეა დამოკიდებული, რამდენად უნარიანად, პროფესიულად და ეფექტურად (რაც ნიშნავს – ლამაზადაც) შესრულდება ეს ამოცანა.

პირველი სამართლებრივი აქტის პროექტი, რომლის შემუშავებაში პროფესორმა როლფ კნიპერმა გადამწყვეტი როლი ითამაშა, იყო პროექტი კანონისა „მენარმეთა შესახებ“. ამ პრო-

ექტის წინამორბედი საქართველოში არსებობდა შესაბამის თემაზე, „პერესტროიკისიკ პერიოდის კანონის ქართული ანალოგის სახით, რომელიც თავისუფალი არ ყოფილა სოციალისტური დოქტრინის მინარევებისაგან. „მენარმეთა შესახებ“ კანონპროექტმა რელიეფურად გამოკვეთა მენარმეობის ექვსი ძირითადი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმები, რომლებშიც შემდგომში ქვეყნის ეკონომიკის სუბიექტები ჩამოყალიბდა. დასავლურ სამართალში კარგად ცნობილი ფორმების გვერდით, როგორიცაა კომანდიტური, შეზღუდული პასუხისმგებლობის, სააქციო საზოგადოებები, პროექტში შევიდა სპეციალური ნაწილების სახით კოოპერატივები და ინდივიდუალური მენარმეები. რაც შეეხება სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოებას, მისი გერმანული ანალოგისგან განსხვავებით, ქართული კანონით იგი იურიდიული პირის ფორმით ჩამოყალიბდა.

პროექტის საქართველოში განხილვამდე, დოკუმენტის განხილვა შედგა ბრემენში, სავაჭრო პალატაში, იურისტების, მათ შორის არა მხოლოდ გერმანელი იურისტების, ფართო თავყრილობაზე. დღემდე მახსოვს ავსტრიელი პროფესორის გამოსვლა მისი კვალიფიციური შენიშვნებით. თავისთავად ცხადია, არაპროფესიონალისთვის თვალში საცემია, უპირველესად ამ კანონის სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსი, თუმცა უნდა ითქვას, რომ დასავლური ეკონომიკისთვის ზემოთჩამოთვლილი საზოგადოებები მთელს დასავლეთში აპრობირებული, კარგად ცნობილი სამართლებრივი ფორმებია, მათ შორის შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება წმინდა გერმანული წარმოშობისაა და სპეციალურ ლიტერატურაში, მეტაფორული გამოთქმით მოიხსენიება როგორც „კაპიტალიზმის ლოკომობილი“. ქართული კანონი ე.წ. იურიდიულ ნოველას წარმოდგენდა სწორედ იურიდიული ტექნიკის თვალსაზრისით. დაწინაურებული ქვეყნების სამართლებრივ სისტემებში ყოველ ორგანიზაციულ – სამართლებრივ ფორმას ეთმობა ცალკე სამართლებრივი აქტი, ქართულ კანონში ამ ფორმების განმსაზღვრელი ნორმები გადმოცემულია ერთ საკანონმდებლო აქტში. ხოლო სამართლებრივი აქტი ჩამოყალიბებულია კოდიფიკაციის პანდექტური სისტემისათვის დამახასიათებელი ფორმით – ზოგადი და სპეციალური ნაწილებით, რაც აადვილებს როგორც ყველა ორგანიზაციული ფორმებისთვის დამახასიათებელი ზოგადი ნორმების, ისე ცალკე თითოეული მათგანისთვის განმსაზღვრელი ნორმების აღქმას. აქვე უნდა ითქვას ხსენებული ფორმების რეგისტრაციის შესახებ, რაც ქვეყნის იურისტების იმჟამინდელი კორპუსის შესაძლებლობების გათვალისწინებით სპეციალურად დანიშნულ მოსამართლეებს დაევალა.

„მენარმეთა შესახებ“ კანონის შემდეგ პროფესორ როლფ კნიპერის უშუალო მონაწილეობით და ორგანიზაციული უზრუნველყოფით შეიქმნა კერძო სამართლის კანონ-პროექტების მთელი კორპუსი. მათ შორის პროექტები სამართლებრივი აქტებისა – გაკოტრების, კონკურენციის, საერთაშორისო სამართლის, საჯარო სამართლის იურიდიული პირების შესახებ და ბოლოს – სამოქალაქო სამართლის კოდექსი, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი (ეს უკანასკნელი პროფ. ჰაინრიხს და პროფ. თენგიზ ლილუაშვილის მიერ).

განსაკუთრებული თემაა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის პროექტი, რომელიც იუსტიციის სამინისტროს მიერ წარედგინა სახელმწიფოს მეთაურს და აქედან – საქართველოს პარლამენტს. აქვე უნდა ითქვას, რომ იგივე გზა გაიარა როგორც კერძო სამართლის, ისე საჯარო სამართლებრივი ხასიათის ყველა სამართლებრივმა აქტმა. პარლამენტში განხილვამდე ყველა მათგანი იხილებოდა მთავრობის სხდომებზე, რომელსაც, ჩვეულებრივ, სახელმწიფო მეთაური უძღვებოდა. პროექტის ირგვლივ ისმინებოდა მთავრობის წევრების შენიშვნები და წინადადებები.

ახლა რაც შეეხება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსს, რომლის შექმნაში პროფესორ კნიპერის როლი უმნიშვნელოვანესია. აქ ერთი პატარა ეპიზოდი უნდა გავიხსენო. კოდექსი უკვე კანონის სახით არსებობდა, როცა, როგორც სამთავრობო დელეგაციის წევრს (დელეგაციას კი, საქართველოს პრეზიდენტი – ედუარდ შევარდნაძე ხელმძღვანელობდა), შეხვედრა მომიხდა რუსეთის იუსტიციის მაშინდელ მინისტრთან. იგი სისხლის სამართლის სპეციალისტი იყო.

როცა მისთვის ცნობილი გახდა, რომ ჩემი პროფესიული ინტერესების სფერო ცივილისტიკა იყო და შესაბამისი თეორიული სკოლა მოსკოვში, პროფესორ ნიკოლაი მალეინთან მქონდა გავლილი, თვითდაჯერებულმა შემეკითხა – ალბათ ჩვენი სამოქალაქო კოდექსი გაითვალისწინეთო. ჩემი პასუხი გულწრფელი იყო – ცხადია, გავითვალისწინეთ, სხვა კოდექსებთან ერთად.“ შევატყვე, ამ პასუხს არ ელოდა. წარმოთქვა ერთი ფრაზა – „მე მგონი ჩვენ ყველა ინსტიტუტი შევიტანეთ“. საუბარი კოდექსზე შეწყდა და სხვა თემაზე გადავიდა. კოდექსის რეზონანსი ამით არ ამოწურულა. ვინც პოსტსაბჭოთა იურიდიულ პერიოდიკას თვალს ადევნებს, მითითებებს საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსზე ხშირად ნააწყდება. ამასთან, რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, ობიექტურად უნდა ითქვას – მხოლოდ დადებით კონტექსტში.

ახლა რაც შეეხება გაცვეთილ კითხვას – არის თუ არა ეს კოდექსი ქართული? საქმეში ჩახედულმა პროფესიონალმა კარგად იცის, რომ მსოფლიოში არსებობს ორი ტიპის კოდექსები: რეფორმატორული და რეციპირებული; აქედან რეფორმატორულია ძირითადად ორი – საფრანგეთის და გერმანიის. ეს ორი კოდექსი იურიდიული ტექნიკის თვალსაზრისით, ურთიერთგანსხვავებულია. ორივე ევროპულია და ორივე მოდელი გავრცელებულია მთელს მსოფლიოში. რაც შეეხება საერთო სამართლის ანუ ინგლისურ – ამერიკული სამართლის სისტემას, კანადელი პროფესორის ქრისტეფორ ოსაკვეს სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ სისტემებში არსებობს ერთგვარი „ალერგია“ კონტინენტურ-ევროპული გაგების კოდექსების და საერთოდ, კოდიფიკაციის მიმართ, საერთოდაც, თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში კოდექსების, როგორც სამართლის ნორმების სისტემატიზაციის ფორმების პერსპექტივა მთლად ნათელი არ არის. რაც შეეხება რეციპირებულ კოდექსებს, მათ შორის ისტორიული თვალსაზრისით ერთერთი უკანასკნელის, რომელიც, მრავალი თვალსაზრისით, ერთერთ საუკეთესო კოდექსად მიმაჩნია, კვებეკის სამოქალაქო სამართლის კოდექსი, იგი გადმოღებულია არა მხოლოდ ფრანგული კოდექსიდან, არამედ ცნობილი თეორეტიკოსის რემი კაბირიაკის მინიშნებით, შეიცავს გადმოღებებს გერმანიის, იტალიის, ეთიოპიის, პოლონეთის, მექსიკის და სხვა კოდექსებიდან. კვებეკის დოქტრინას ყურადღების გარეშე არ დარჩენია ესოდენ ფართო გადმოღებების შესაძლო უარყოფითი შედეგებიც. დოქტრინა, როგორც კაბირიაკი წერს, ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს: „თუკი უცხოური სამართალი მისი წყაროების მეშვეობით შეაღწევს კვებეკის სამართალში, მაშინ იგი უნდა „კვეკიზირდეს“ ე.ი უნდა შეწყვიტოს არსებობა როგორც უცხოურმა, და ხატოვნად რომ ითქვას, უნდა იქცეს რაღაც გადანერგილი გულის მსგავს რაიმედ, რომელიც, ტრანსპლანტირებული სახით, უკვე აღარ არის დონორის გული, მთლიანად ეკუთვნის მას, ვისთანაც გადაინერგა. კვებეკელი იურისტები აღნიშნავენ, რომ სწორედ მოსამართლეები თამაშობენ გადამწყვეტ როლს, რათა არ მოხდეს საპირისპირო რამ. ამისთვის გადმოღებული ნორმების განმარტება უნდა მოხდეს სხვა დანარჩენი ნორმების და მთლიანად კვებეკის სამოქალაქო სამართლის ნორმების შესაბამისად“.

მთელ მსოფლიოში მთელი ისტორიის მანძილზე – ნერს კაბირიაკი, ძალიან ხშირად წარმოიშობოდა და კვლავაც წარმოიშობა უცხოური კოდექსების ნებაყოფლობითი გადმოღების ცდუნება. რა განაპირობებს ამას? – მრავალი ფაქტორი: პირველ რიგში – დრო, შეზღუდული ვადა. სწორედ შეზღუდულმა ვადამ განაპირობა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის კოდიფიკატორების არჩევანი, რომლებმაც კომუნიტური რეჟიმების დაცემის შემდეგ გააცნობიერეს კოდექსების ცნობილი მოდელები, რათა უზრუნველყოთ საბაზრო ეკონომიკაზე დაუყოვნებლივი გადასვლა.

რა განაპირობებს გადმოსაღები ნორმების არჩევანს? – უპირველეს ყოვლისა გადმოსაღები ნორმების მეცნიერული დონე, დოქტრინის ავტორიტეტი. გერმანული და ფრანგული იურიდიული დოქტრინა განსაკუთრებული ავტორიტეტით სარგებლობდა რუსეთში, რომელთა საფუძველზე ჯერ კიდევ რევოლუციამდელ რუსეთში შეიქმნა სამოქალაქო სჯულდება, რომელიც ოფიციალურად მიღებული იქნა რევოლუციის შემდეგ. მხედველობაშია კოდექსის ძირითადი ცნებები, პრეზუმფციები, იურიდიული ტექნიკის სხვა ძირითადი ელემენტები. გერმანული იურიდიული მეცნიერების ავტორიტეტი საქართველოში არსებობდა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში. ქართველი ახალგაზრდები, მათ შორის პირველ რიგში დავასახელებდი იურიდიული განათლების ერთ-ერთ პირველ მესაძირკვეს – ლუარსაბ ანდრონიკაშვილს, ძირითადად გერმანიაში იღრმავებდნენ იურიდიულ და ფილოსოფიურ ცოდნას. არ შემიძლია არ გავიხსენო ეპიზოდი, როცა პროფესორმა კნიპერმა ერთერთ შეხვედრაზე საქართველოს პრეზიდენტს გადასცა დოკუმენტი, რომლის თანახმად, პრეზიდენტის მოგვარემ XIX საუკუნის ბოლოს გერმანიის ერთ-ერთ უნივერსიტეტში იურისპრუდენციაში დაიცვა დისერტაცია დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად. განსაცვიფრებელი მოულოდნელობა იყო, რადგან იმ ყმანვილის ვინაობა იქ მყოფთაგან არავინ იცოდა, მგონი, თვითონ პრეზიდენტმაც კი.

რეცეფციის სხვა ფაქტორებთან ერთად, ცხადია არანაკლებ მნიშვნელოვანია გადმოსაღები სამართლის სისტემის ქვეყნის პოლიტიკური ავტორიტეტი.

დღეისათვის შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის საფუძველად აღებულია გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის მოდელი, თუმცა კოდექსი შეიცავს ზოგიერთ ისეთ დებულებებს, რომლებიც გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში არ არის, მაგრამ სწორედ იმ პერიოდში შესულია ჰოლანდიის და სხვა კოდექსებში. ამასთან აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში არის ისეთი კონცეპტუალური დებულებები, რომლებიც პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის პირველად საქართველოში აისახა.

ასეთ დებულებებს შორის მე გამოვყოფდი სახელმწიფოს, როგორც საჯარო სამართლის იურიდიული პირის; სახელმწიფოს, როგორც მესაკუთრის ინსტიტუტებს. თავისთავად ცხადია, რომ ამ უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტების შემოტანა საქართველოს სინამდვილეში პროფესორ როლფ კნიპერის სახელს უკავშირდება.

არსებობს სახელმწიფოს, როგორც კერძო სამართლის სუბიექტის, სხვადასხვა იურიდიული კონსტრუქცია. სოციალისტური ქვეყნების სამოქალაქო სამართალში სახელმწიფო წარმოდგენილი იყო სამოქალაქო სამართლის განსაკუთრებული სუბიექტის სახით, კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ სისტემებში – როგორც საჯარო სამართლის იურიდიული პირი.

საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსი იზიარებს მეორე კონსტრუქციას. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით სახელმწიფო განსაკუთრებული სახის იურიდიული პირია, არა იმიტომ, რომ მას რამე პრივილეგირებული მდგომარეობა აქვს სამართლებრივ ურთიერთობებში, არამედ იმიტომ, რომ იძულებულია ამ სფეროში კერძო სამართლებრივ

უფლებაუნარიანობასთან ერთად აღჭურვილი იყოს საჯარო უფლებამოსილებით. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, სახელმწიფო როგორც კერძოსამართლებრივი ურთიერთობების მონაწილე, უფლებამოსილი არ არის დაადგინოს სახელშეკრულებო ურთიერთობის მონაწილისთვის რეკვიზიცია და კონფისკაცია. იმ საზოგადოების შენარჩუნებისა და განვითარებისთვის, რომელიც აგებულია საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებზე, პროფესორ როლფ კნიპერის აზრით, გარდაუვალი სახით არსებობენ ამოცანები, რომლებიც არ შეიძლება ორგანიზებული იქნან სახელშეკრულებო, სასყიდლიანი და კერძო – სამართლებრივი ურთიერთობებით.

სახელმწიფოს, როგორც სამოქალაქო სამართლის სუბიექტის შესახებ პროფესორ როლფ კნიპერის შეხედულებები სისტემურ სახით ჩამოყალიბებულია სამეცნიერო სტატიაში, რომელიც გამოქვეყნებულია იურიდიულ ჟურნალში „Государство и право“ (2009 წლის N9). ამ წერილში ავტორი მიუთითებს, რომ ზოგიერთი ექსტრემალურად ლიბერალური ავტორის მსჯელობა, რომ სახელმწიფომ თავი უნდა შეიკავოს ეკონომიკური ურთიერთობებისგან, შორსაა რეალობისგან. სახელმწიფოს ამოცანები ეკონომიკაში რეალიზებული უნდა იქნან საზოგადოებრივ, საჯარო, საერთო ინტერესებში.

ისეთი საზოგადოების შენარჩუნებისა და განვითარებისთვის, რომელიც აგებულია საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების მიხედვით, გარდაუვალი სახით არსებობენ ამოცანები, რომლებიც არ შეიძლება ორგანიზებული იქნან ხელშეკრულებითი, ანგარიშსწორებითი და კერძო-სამართლებრივი ურთიერთობებით. ისინი რეალიზებული უნდა იქნან უშუალო საზოგადოებრივ, საჯარო, საერთო ინტერესებში, სახელმწიფოს გამოკლებით, რომელსაც შემოსავლებთან წვდომა აქვს გადასახადების დადგენის მეშვეობით და არ შეუძლია შემოსავლები მიიღოს კონკურენციის პირობებში, თავისუფალ ბაზარზე და კერძო სამართლებრივ ურთიერთობებში. თუკი კერძო სამართლის იურიდიული პირი არასაკმარისი რენტაბელობის და გაკოტრების მუქარის დროს, იძულებულია უარი თქვას ქონებაზე, სახელმწიფომ უნდა შეასრულოს აუცილებელი ამოცანები, როგორც ამას საზოგადოებრივი ინტერესები მოითხოვენ და მისი გაკოტრება გამორიცხებულია. პროფესორ როლფ კნიპერის აზრით, რეალურ ცხოვრებაში სახელმწიფო არა მხოლოდ მონაწილეობას იღებს სამეწარმეო საქმიანობაში, არამედ იგი ასრულებს თავის საზოგადოებრივ ამოცანებსაც უმეტესწილად კერძო სამართლის გამოყენების მეშვეობით. ამიტომაც მნიშვნელოვანია, ტრანსპარენტულობის უზრუნველყოფი კანონი სახელმწიფოებრივი შეკვეთების შესახებ, რომელიც მოაწესრიგებდა საკონკურსო პროცედურას, სახელშეკრულებო პარტნიორის არჩევას და ხელშეკრულებების ცალკეულ პროგრამებს, როცა ხდება საჯარო და კერძო სამართლის ჩართვა.

კერძო სამართლებრივ ურთიერთობებში სახელმწიფოს სამართალსუბიექტობის მეორე თავისებურება, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით დაკავშირებულია სახელმწიფოსთან, როგორც მესაკუთრის მდგომარეობასთან. კოდექსში გატარებულია საკუთრების ერთიანის ცნების პრინციპი. სახელმწიფო საკუთრების განსაკუთრებული ფორმა პროფესორ როლფ კნიპერის აზრით, შეუსაბამოა იურიდიული პირის ზოგად უფლებაუნარიანობასთან. სახელმწიფო მესაკუთრეა, ისე როგორც ყველა სხვა სუბიექტი, და ამ საკუთრებას იყენებს სამოქალაქო-სამართლებრივ ურთიერთობებში. თუ მის საკუთრებაში არსებული რომელიმე ობიექტი გადაიცემა უშუალო საზოგადოებრივ, საჯარო სარგებლობაში – ეს დანიშნულება უნდა დადგინდეს განსაკუთრებული საჯარო აქტით.

კერძო-სამართლებრივ ურთიერთობებში სახელმწიფოს მონაწილეობის მესამე თავისებურება, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით, დაკავშირებულია წარმომადგენლობის თავისებურ ტექნიკასთან, რაც არსებითად განასხვავებს სოციალისტური და პოსტსოციალისტური ქვეყნების მიდგომებისგან. საქართველო, გერმანიის ანალოგიურად, როგორც სახელმწიფო, არის საჯარო სამართლის იურიდიული პირი კერძო-სამართლებრივი უფლებათა-რიანობით, მაგრამ ასეთი სტატუსი არ გააჩნია საქართველოს მთავრობას, არც მის ნაწილებს (სამინისტროებს და ა.შ). როგორც ყველა იურიდიულ პირს, სახელმწიფოს შეუძლია იმოქმედოს სახელმწიფო ორგანოების მეშვეობით. ორგანოები სახელმწიფოს წარმომადგენენ მათი უფლებათა-რიანობის საფუძველზე. როგორც ყველა წარმომადგენლობით ურთიერთობებში, ეს უფლებამოსილებები და დადგინებანი ავალდებულებენ არა თვით ამ ორგანოებს, არამედ უშუალოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს.

დელიქტური ქმედებებიც სახელმწიფოს მიენერება, საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებათა განშტოებები სახელმწიფოს ორგანოებია; მათი მოქმედებებიც განხილული უნდა იქნას როგორც სახელმწიფოს ქმედებები.

პროფესორ როლფ კნიპერის აზრით, კონსტიტუციურ სამართლებრივი მოსაზრებებით მცდარია და სახელმწიფოს ერთიანობის თვალსაზრისით მეტად საეჭვოა ზოგიერთ პოსტსაბ-ჭოთა ქვეყანაში მთავრობების და ცალკეული სამინისტროების წარმომადგენელ იურიდიული პირების სახით, რომლებიც დამოუკიდებლად და საკუთარი სახელით დებენ ხელშეკრულებებს და პრეტენზიებს აცხადებენ ობიექტების საკუთრებაზე, რომლებიც სინამდვილეში სახელმწიფოს ეკუთვნის.

დღეისთვის საქართველოში საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ინსტიტუტი ფართოდაა გამოყენებული, არა მხოლოდ დე-ფაქტო, როგორც ეს ყოველთვის იყო, არამედ დე-იურე; ამას ადასტურებს: სამოქალაქო კოდექსის 1509-ე მუხლი, რომლის მიხედვით საჯარო სამართლის იურიდიული პირებია: სახელმწიფო, თვითმმართველი ერთეული, სახელმწიფოს მიერ კანონმდებლობის ან ადმინისტრაციული აქტის საფუძველზე შექმნილი იურიდიული პირები, რომლებიც არ არიან ჩამოყალიბებული სამოქალაქო კოდექსის ან მეწარმეთა შსახებ კანონით განსაზღვრული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმით; სახელმწიფო დაწესებულებები და სახელმწიფო ფონდები, რომლებიც არ არიან შექმნილი სამოქალაქო კოდექსის ან მეწარმეთა კანონის შესაბამისად; საჯარო მიზნების მისაღწევად კანონმდებლობის საფუძველზე შექმნილი არასახელმწიფოებრივი ორგანიზაციები (პოლიტიკური პარტიები და სხვა); საქართველოს კონსტიტუციური შეთანხმებით აღიარებული საჯარო სამართლის იურიდიული პირი – საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებლური ეკლესია, სომხური გრიგორიანული ეკლესია, აზერბაიჯანული მუფთია.

აღიარებულია, რომ საჯარო სამართლის იურიდიული პირები, მათ მრავლგვარიანობასთან ერთად, ხასიათდებიან შემდეგი საერთო ზოგადი ნიშნებით: 1) იქმნებიან სახელმწიფოსა და საზოგადოებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის ამოცანების გადანეშვის მიზნით; 2) მათი სტატუსი განმტკიცებული უნდა იქნას ამ მიზნების რეალიზაციისთვის მისაღები საკანონმდებლო და სხვა ნორმატიულ აქტებში; 3) საჯარო სამართლის იურიდიული პირები თავიანთ საქმიანობაში ერთმანეთთან ათავსებენ საჯარო-სამართლებრივ და კერძო-სამართლებრივ ფუნქციებს; 4) სამოქალაქო კანონმდებლობის ზოგადი ნორმები მათ მიმართ გამოიყენება შეზღუდული მოცულობით; 5) საკუთრებას, რომელიც დაკავშირებულია საჯარო სამართლის იურიდიული პირებთან, აქვს მიზნობრივი დანიშნულება; 6) განმტკიცებული უნდა

იყოს მათი ფუნქციების დამოუკიდებელი განხორციელების გარანტიები; 7) დადგენილი უნდა იქნას საჯარო სამართლის იურიდიული პირების რეორგანიზაციის სპეციფიური წესი. დრომ დაადასტურა ჩვენს სინამდვილეში საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ინსტიტუტის აუცილებლობა.

ასეთი ინსტიტუტი აუცილებელია ანტიკრიზისული მართვის ამოცანების გადასაწყვეტად. პრაქტიკულად მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში კონსტრუირდება ანტიკრიზისული მართვის ახალი მოდელები, რომელთა ძირითად ელემენტს სწორედ საჯარო სამართლის იურიდიული პირი წარმოადგენს. ფაქტების უბრალო გადამოწმებას შეუძლია დაადასტუროს, რომ საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ინსტიტუტი პოსტსაბჭოთა სივრცეში დე-იურე ალბათ ერთერთმა პირველმა საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობამ აღიარა, თუმცა სხვა პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებში იგი დე-ფაქტო ყოველთვის არსებობდა. მხოლოდ ამის შემდეგ პოსტ-საბჭოთა თეორიულ ლიტერატურაში ჩნდება კვალიფიციური ავტორების მონოგრაფიები საჯარო სამართლის იურიდიული პირებზე იმართება ე.წ. „მრგვალი მაგიდის“ სხდომები, რომლებიც სპეციალურად ამ ინსტიტუტების შემოღების აუცილებლობა ეთმობა. უფრო მეტიც საქართველოშიც კი, მიღებულია სპეციალური ე.წ. ჩარჩო კანონი „საჯარო სამართლის იურიდიული პირების შესახებ“, რომლის პროექტი შემუშავებული იყო უშუალოდ პროფესორი როლფ კნიპერის მიერ.

P.S. დავამთავრებ იმით, რითაც დავიწყე. სამართალშემოქმედების, ისე როგორც ყოველგვარი შემოქმედების, არსი არის „სიკეთე“. ამ სიკეთეს კონკრეტული ადამიანები ქმნიან. ამასთან კანონებს ავტორები არ ჰყავთ იმ ფორმალური მიზეზის გამო, რომ კანონები საავტორო სამართლის ობიექტებს არ წარმოადგენენ. საავტორო სამართლის ობიექტები კანონ-პროექტებია. აქ სახეზეა სხვა პარადოქსი. კანონ-პროექტების ავტორებს მხოლოდ სპეციალურად დაინტერესებული პროფესიონალები იცნობენ. მინდა მჯეროდეს, რომ პროფესორ როლფ კნიპერის სახელი საქართველოში პროფესიონალების თაობებს გადაეცემა.

გამოცემაზე მუშაობდნენ:

ნინო ვაჩეიშვილი

ხათუთა ბადრიძე

მარიამ ებრაღიძე

ნათია ჩიტაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

0128 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 1
1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0128
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>

ნათია გველესიანი

ადრეული საპენსიო ასაკი ქალებისთვის, როგორც ფაქტობრივი უთანასწორობის კომპენსირების მექანიზმი

ნინო გობეჯიშვილი

ბავშვთა შრომის სისხლისსამართლებრივი, კრიმინოლოგიური და პრაქტიკული ასპექტები (ნაწილი 1)

ქრისტინე კვეკვეცია

პირადი ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციისა და პირადი ცხოვრების საიდუმლოს გამიჯვნის საკითხი

სანდრო ჯორბენაძე, სერგი ჯორბენაძე

ხელოვნური ინტელექტის ქმნილების ადგილი ინტელექტუალური საკუთრების სამართალში

ანა რამიშვილი

კორპორაციული მართვის პრინციპების გავლენა ობლიგაციონერის უფლებათა დაცვაზე და კორპორაციული ობლიგაციების მფლობელთა კრების როლი

შოთა იასაშვილი

დასაქმებულის თანხმობა უწყვეტი ტექნოლოგიური მონიტორინგის პროცესში: ევროპული სტანდარტებისა და საქართველოს კანონმდებლობის შედარებითი ანალიზი

თამარ ტყეშელაშვილი

ადამიანის შემოქმედებითი წვლილისა და ხელოვნური ინტელექტის მიერ გენერირებული ვიზუალური კონტენტის გამიჯვნის სამართლებრივი ასპექტები

რევაზ ფუტკარაძე

გასაცვლელი ქონების ტოლფასოვნების პრეზუმფცია

თამარ ჩანტლაძე

უსამართლო სტანდარტული პირობების კონტროლის მექანიზმი, როგორც მომხმარებლის უფლების დაცვის საშუალება და მისი იმპლემენტაცია მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ქართულ სამართალში

აკაკი გაწერელია

ელექტროენერგიის დერივატივებით ვაჭრობა (ევროპული ჩარჩოს რეცეფციის ქართული პარადიგმა)

მაგდა ტატიშვილი

მოსამართლის იმუნიტეტი – დამოუკიდებლობასა და პასუხისმგებლობას შორის თანაფარდობა

ანდრეას კანი, დევიდ კ. დონალდი, გიორგი მახარობლიშვილი (მთარგმნელი)

კაპიტალის ბაზარზე ფუნქციონირებადი კომპანიის დირექტორთა მოვალეობები

თევდორე ნინიძე

სიტყვა პროფესორ როლფ კნიპერზე